T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

KRAL I. SOLOMON DÖNEMİNDE (1752-1784) İMERETİ KRALLIĞI'NIN OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Lia GOBADZE

BURSA-2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

KRAL I. SOLOMON DÖNEMİNDE (1752-1784) İMERETİ KRALLIĞI'NIN OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

LİA GOBADZE

Doç.Dr. Nilüfer A. GÜNAY

Prof.Dr. Nebi GÜMÜŞ

BURSA-2022

ÖZET

Tazar Adı ve Soyadı: Lia GOBADZE

Üniversitesi: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Tarih

Bilim Dalı: Tarih

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: 336

Mezuniyet Tarihi: ...../ ...../ .....

Tez Danışman(lar)ı: Doç.Dr. Nilüfer Alkan GÜNAY,

Prof. Dr.Nebi GÜMÜŞ (Eş Danışman)

KRAL I. SOLOMON DÖNEMİNDE (1752-1784)

İMERETİ KRALLIĞI'NIN OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ

Kafkasya coğrafyasında meydana gelen önemli olaylar arasında 18. yüzyılın Gürcistan – Osmanlı ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Söz konusu araştırmada ele alınacak bölge, Osmanlı kaynaklarında *hanlık/meliklik* şeklinde idare edildiği söylenen ve yabancı literatürde İmereti Krallığı adıyla kaydedilen bölgedir.

Çalışmanın amacı, 18. yüzyılın ikinci yarısında Gürcistan ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu çalışmada, İmereti Kralı I. Solomon'un Osmanlı Devleti'ne karşı olan isyanları ve bu isyanlardan diğer Gürcü krallıklarının ve bizzat Osmanlı Devletinin nasıl etkilendiği ortaya konulacaktır. Ayrıca bu isyanların nedenleri ve sonuçları da çalışmanın konusunu oluşturacaktır.

Çalışmamızda, 18. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan dönemde, İmereti Kralı V. Aleksandre'nin ölümünden sonra, 1752 yılında oğlu I. Solomon'un İmereti tahtına çıkması ve Osmanlı Devleti ile iplerin kopuşu, Batı Gürcistan'da 1768'e kadar yaşanan istikrarsız süreç, Solomon'un nafile ittifak arayışları ve görevden azli ve bu olaylar üzerindeki Osmanlı Devleti'nin etkileri ortaya konulacaktır. Çünkü, I. Solomon Osmanlı Devleti ile bazı problemler yaşadığı için 1766'de görevine son verilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından, 1768'e kadar geçen sürede Solomon'u cezalandırmak için bölgeye birkaç defa yapılan askerî seferler ve neticeleri de çalışmamızda yer alacaktır. Sonunda 1768'de Bağdatcık Kalesi yakınlarında, Osmanlı devlet adamlarıyla isyancı Solomon arasında yüz yüze yapılan bir görüşme dikkat çekicidir. Solomon tarafından, Osmanlı heyetine bazı belgeler verilmektedir. Bunlar arasında Gürcü dilinde yazılmış olan kendi özel mektupları da vardır. İşte bu çalışmada, hem 1768'e kadar Osmanlı Devleti ile I. Solomon arasında, İmereti'ye hâkim olma mücadelesi, 1768'den 1784'te Solomon'un ölümüne kadar*, ikinci dönem* olarak zikredilen süreç ele alınacak; hem de söz konusu görüşmeye ait mektuplar ve diğer belgeler

yardımıyla, Osmanlı-Rus Savaşı'nın hemen öncesinde Batı Gürcistan'da, siyasi dengelerin Rusya lehine nasıl değiştiğine işaret edilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada Osmanlı'nın Gürcistan politikasının çöküşü, Osmanlı heyetinin I. Solomon'la yaptığı mülakatın tutanağı, meseleye dair çeşitli mülahazalar, Solomon'un Osmanlı'dan kopuşu ve Rusya'yla ittifakı ile ilgili konuların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Gürcistan, İmereti, Çıldır, I. Solomon, Rusya.

ABSTRACT

Name and Surname: Lia GOBADZE

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: History

Branch: History

Degree Awarded: Master

Page Number: 336

Degree Date: …../ …../ …..

Sepervisior (s): Assoc.Prof. Nilüfer Alkan GÜNAY, Prof. Nebi GÜMÜŞ

THE RELATIONS BETWEEN THE KINGDOM OF İMERET AND THE OTTOMAN EMPIRE IN THE PERİOD OF I. SOLOMON (1752-1784)

Among the important events that took place in the Caucasus geography, the Georgian-Ottoman relations of the 18th century come to the fore. The region to be dealt with in the aforementioned research is the region that is said to be ruled as a khanate⁄malilik in Ottoman sources and is recorded as the Kingdom of Imereti in foreign literature.

The aim of the study is to determine the political relations between Georgia and the Ottoman Empire in the second half of the 18th century. In this study, Imereti King I. Solomon's revolts against the Ottoman Empire and how other Georgian kingdoms and the Ottoman Empire were affected by these rebellions will be revealed. In addition, the causes and consequences of these rebellions will be the subject of the study.

In our study, in the period covering the second half of the 18th century, after the death of King V. Alexander of Imereti, his son I. Solomon ascended the throne of Imereti in 1752 and the ropes broke with the Ottoman Empire, the unstable process in Western Georgia until 1768, Solomon's futile the search for alliance and dismissal and the effects of the Ottoman Empire on these events will be revealed. Because I. Solomon was dismissed in 1766 because he had some problems with the Ottoman Empire. The military expeditions made by the Ottoman Empire to the region several times in order to punish Solomon in the period until 1768 and their results will also be included in our study. Finally, a face-to-face meeting between Ottoman statesmen and rebel I. Solomon in 1768 near Bagdatcik Castle is remarkable. Some documents are given to the Ottoman delegation by Solomon. Among them are his own private letters written in Georgian. In this study, both the struggle for domination of Imereti between the Ottoman Empire and Solomon until 1768, the second period from 1768 to the death of Solomon in 1784 will be discussed; Also, with the help of letters and other documents belonging to the meeting in question, it will be tried to point out how the political balances changed in favor of Russia in Western Georgia just before the Ottoman-Russian War. In this study, the collapse of the Ottoman Georgia policy, the minutes of the

Ottoman delegation's interview with I. Solomon, various considerations on the issue, Solomon's break with the Ottoman Empire and her alliance with Russia will be evaluated.

Keywords: Ottoman Empire, Georgia, Imereti, Çıldır, I. Solomon, Russia.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....IV

ÖZET..... VI

ABSTRACT.....VIII

İÇİNDEKİLER.....X

GİRİŞ….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINA KADAR OSMANLI-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ……7

1. **Kafkasya Coğrafyası ve Tarihi** ……....7

2. **Gürcü Krallıkların Siyasi Durumu ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri (Başlangıçtan 1720 Yılına Kadar)** ……...…….15

3. **İmereti Kralı V. Aleksandre (1720-1752) Döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Faaliyetleri** ……...……36

İKİNCİ BÖLÜM

I. SOLOMON'UN OSMANLI DEVLETİ İLE SORUNLU MÜTTEFİKLİK İLİŞKİLERİ (1752-1768)……53

1. **I. Solomon'un İmereti Krallığı Tahtına Çıkışı ve Kraliyet Otoritesini Güçlendirme Mücadelesi** ……53

1. 1. ***I. Solomon'un Tahta Çıkışı ve Tavadların Bertaraf Edilmesi***……53

1. 2. ***I. Solomon Tahta Çıktığında Osmanlı Devleti ile İlişkileri*** ……..…57

1. 3. ***I. Solomon'un Kendisine Sadık Bir Zümre Oluşturması (Kilise, Halk, Yemin Adamları)***…… 70

2. **Osmanlı Devleti ile Çatışmanın Başlangıcı ve Sebepleri: Hresili Savaşı** (1757)…78

3. **Kutaisi Dini Konseyi ve Köle Satışının Yasaklanması (1759)**……94

4. **İmereti Topraklarına Yapılan Osmanlı Seferleri (1758 – 1768)** …..……...…105

4.1. Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa'nın I. Solomon'a Karşı Faaliyetleri 1758-1759 ……..……..105

4.2. Çıldır Valisi İbrahim Paşa'nın Çıldır Valiliği Döneminde Gürcü Kralların Siyasi Eylemleri 1759-1761 …….112

4.3. Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın Döneminde Osmanlı Ordularının Gürcistan Seferleri (1761-1765) ……115

4.4. I. Solomon'un İmereti Tahtından İndirilmesi, **Osmanlıların** Batı Gürcistan'da **İktidar ve Düzen Kurma Çalışmaları (1766-1767)** ……..……135

4.5. I. Solomon'un Rusya ile İlişkileri ve Tekrar İmereti Krallığı Tahtına Çıkışı …….150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. SOLOMON'UN RUSYA İLE YAKINLAŞMASI VE OSMANLI KARŞITI SİYASETİ (1768-1784)……..…….164

1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve İmereti Krallığı……..……164

1. 1. Osmanlı-Rus Savaşı'nın Başlangıcında Gürcü Krallıkları (1768-1769).....….164

1. 2. I. Solomon'un Batı Gürcistan'ı Osmanlılardan Geri Alma Mücadelesi ve Rusya'nın Oynadığı Rol (1770-1772) ……182

1. 3. I. Solomon'un Osmanlılara Karşı Mücadelesinde II. Erekle'den Destek Alması: Küçük Kaynarca Antlaşması ve İmereti Krallığı (1773-1774) ……210

2. 1777-1778 Yıllarında Gürcü Soylularının ve Kral I. Solomon'un Osmanlı Devleti'ne Karşı Girişimleri ……..….....218

3. Osmanlıların Abhaz ve Kafkasyalıları I. Solomon'a Karşı Harekete Geçirmesi: Ruhi Savaşı (1779-1780) …….……228

4. 1781-1783 Yıllarda Gürcistan-Osmanlı İlişkilerinde Rusya'nın Oynadığı Rol ….....239

5. I. Solomon'un Osmanlılarla Son Savaşları (Çakvi Savaşı) ve Ölümü (1784) …….....255

SONUÇ.....269

KAYNAKLAR.....275

EKLER.....316

GİRİŞ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti ile Gürcistan krallıklarından İmereti Krallığı arasındaki ilişkilerin en yoğun dönemi diyebileceğimiz Kral I. Solomon (1752-1784) dönemi ele alınmıştır. Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı-Gürcü ilişkileri anlatılmaktadır. Bu kısım Kafkasya coğrafyası ve tarihi, Gürcü krallıklarının siyasi durumu ve Osmanlı Devleti'yle ilişkileri (başlangıçtan 1752 yılına kadar) ve konularını içermektedir. Tezin ikinci bölümünde, 1752-1768 tarihleri arasındaki Osmanlı Devleti'nin I. Solomon ile sorunlu müttefiklik ilişkileri, üçüncü bölümünde ise 1768-1784 tarihleri arasında I. Solomon'un Rusya ile yakınlaşması ve Osmanlı karşıtı siyaseti meseleleri konu alınmaktadır.

Çalışmamızın amacı, 18. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya bölgesindeki siyasi durumu, özellikle o dönemde Batı Gürcistan'ın en büyük krallığı olan İmereti Krallığı'nın Osmanlılarla olan ilişkilerine odaklanarak ortaya koymaktır. Aynı zamanda, İmereti Kralı I. Solomon döneminde Osmanlı ile ilişkiler konusunda Gürcü arşiv belgelerinin incelenmesi ve Osmanlı arşiv belgeleri ile karşılaştırılması da çalışmamızın amaçlarından biridir. Osmanlı kaynaklarıyla beraber kullanılan Gürcü arşiv ve müze malzemelerinin, konumuzla ilgili araştırma yapmak isteyenlere büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kafkasya ve Gürcistan'ın tarih ve coğrafyası ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Çalışmamızda kaynak olarak Osmanlı arşiv belgeleri dışında Gürcistan Merkez Arşivi ve Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi'nde bulunan Kral Solomon tarafından Gürcü soylulara, prenslere, köylülere ve kilise görevlilerine verilmiş "İhsan Beratları", fermanları, kilise belgeleri ve kraliyet mühürlerine başvurulmuştur. Ayrıca, Kutaisi Arşivi'nde 18. yüzyıldan kalma Osmanlı silahları da fotoğraflanıp çalışmamıza eklenmiştir. Sonuçta bahsi geçen konu ile ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 51, Gürcistan Merkez Arşivi'nde 33, Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi'nde 20 belge tespit edilmiştir.

18. yüzyılın Gürcü tarihçilerinin eserleri çalışmamız açısından çok değerlidir. Örneğin, Niko Dadyan'nin (1764-1834) *Kartlis Tskhovreba* (*Kartli'nin Hayatı*), Papuna Orbeliani'nin 18. yüzyıl ortalarına ait eseri *Ambavni Kartlisani* (*Kartli'nin Haberleri*), Davit

Batonişvili'nin (1767-1819) *Akhali İstoria* (*Yeni Tarih*) ve Bagrat Batonişvili'nin (1776-1841) *Ahali Mothroba (Yeni Hikaye),* Vahuşti Batonişvili'nin (1696-1757) *İmeretis İstoria 1687-1744* (*İmereti'nin Tarihi*) vb. eserler Osmanlı-Gürcistan arasındaki ilişkileri ile ilgili önemli bilgiler veren Gürcü kaynaklarıdır.

Besiki adıyla tanınan bir Gürcü şair ve siyasi figür Besarion Gabaşvili (1750-1791) de Ruhi savaşına şahit olmuştur. Konuyla ilgili aktarımlarına kendisinin tüm eserlerini bir araya getiren Aleksandre Baramidze ve Varlam Topuria'nın editörlüğünde hazırlanmış *Besarion Gabaşvili, Eserlerinin Tüm Koleksiyonu* (1932) adlı kitaptan ulaşmak mümkün olmuştur. Bu kitapta Besiki'nin aktarımlarına dayanarak yazılan "Ruhi Savaşı" makalesi de bulunmaktadır. İtalyan misyoner yazar Leon da 18. yüzyılın ikinci yarısında Gürcistan'ın siyasi durumu ile ilgili değerli bilgiler vermiştir. Misyoner Leon, 31 yıl boyunca Gürcistan'da yaşayıp çalışmıştır (1742-1773). Leon, Gürcistan'daki sosyo-politik durumu eserinde ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Onun aktardığı bilgiler, 1959'da Komunari Gazetesi'nin 95. sayısında "18.Yüzyılın İkinci Yarısında Kral I. Solomon ile Raça Eristavi Rostom Arasındaki İlişkiler" adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca 1895 yılında yayınlanan, İmeretili bir soylu olan Siko Kandelaki'nin *İmereti Kralı Büyük Solomon, Siko Kandelaki Tarafından Aktarılmış Sözlü Tarihi* adlı eserinden de çalışmamızda yararlanılmıştır. Kral Solomon'un zamanında yaşayan, Siko Kandelaki'nin büyük dedesinin anlatıları bu eserde bir araya getirilmiştir.

1771-1772 yıllarında Gürcistan'a bir seyahat yapan Alman gezgin Yohan Güldensteadt, Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle ve İmereti Kralı I. Solomon ile görüşmüş ve İmereti Krallığı'nda Osmanlı faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler kaydetmiştir. Güldensteadt Kafkasya'da seyahat ederken bazı bölgelerin haritalarını kendi eliyle çizmiştir. Güldensteadt'ın *Kafkasya'da Seyahat 1770-1773* eserinde Gürcistan ile aktarımları, Gürcü tarihçi Gia Gelaşvili tarafından çevrilip *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi* (iki cilt halinde) adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'ya seyahat eden Fransız yazar Aleksandre Dumas Kafkasya coğrafyası, özellikle de Gürcistan krallıkları ile ilgili bilgiler vermiştir. Çalışmamızda Gürcüceye çevirilen *Aleksandre Dumas, Kafkasya* adlı eserine başvurulmuştur.

1962 yılında, Gürcü Türkolojisinin kurucusu, Gürcü akademisyen Sergi Cikia (1898-1993), Gürcü Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Akademisi El Yazmaları Enstitüsü'nde korunan iki Osmanlı arşiv belgesini inceleyip Gürcüceye çevirerek "18. Yüzyılın İki Türk Belgesi" adlı bir makale olarak yayınlamıştır. Bunlardan biri 1732, diğeri ise 1745 yılına aittir. İki belge de 18. yüzyılın ilk yarısında Gürcistan'daki politik durumun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Gürcü Tarihçi Ekvtime Takaişvili'nin *Gürcistan Eski Eserleri* isimli eserinin ikinci ve üçüncü ciltleri çalışmamızla ilişkilidir. Takaişvili, eserinin 3. cildinde 18. yüzyıla ait olan belgeleri kullanmıştır. Bahsi geçen belgeler, Kartli Kralı II. Teymuraz, Kaheti Kralı II. Erekle, Kartli-Kaheti'nin son Kralı XII. Giorgi'nin ve diğer Gürcü krallarının ve Çıldır Valileri olan İshak Paşa, Yusuf Paşa ve diğerleri ile yazışmalarını içermektedir. Çalışmamızda Takaişvili'nin diğer eserleri de ele alınmıştır.

Gürcistan Kilise belgeleri üzerine Gürcü tarihçi Sargis Kakabadze önemli çalışmalar yapmıştır. 18. yüzyıla ait olan kilise belgelerini içeren Kakabadze'nin iki eseri: 1921 yılında yayınlanan *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* C. 2, ve 1913 yılında yayınlanan *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları, (Belgeler Metinleriyle),* çalışmamızda ayrı bir yer tutmaktadır. 18. yüzyıla ait olan kilise belgeleri Besik Gaprindaşvili'nin, *Raça-İmereti Piskoposlukları (Gelati, Honi, Nikortsminda) 1529-1820* eserinde de kullanılmıştır. Gürcü kilise belgeleri, Solomon ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerde kilisenin rolü hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

İkinci elden Gürcü kaynakları arasında en çok, Miheil Rehviaşvili'nin 1982 yılında basılan *18. Yüzyılda İmereti*, 1989 yılında basılan *İmereti Krallığı (1462-1810)*, 2011 yılında basılan *Solomon I.*, eserleri ile İmereti Kralı I. Solomon ile ilgili araştırmaları ile tanınan Gürcü tarihçi Levan Theşelaşvili'nin Malhaz Murusidze'nin editörlüğüyle 2016 yılında yayınlanan *İmereti Kralı Solomon I - Büyük* adlı eserine çalışmamızda sıklıkla başvurulmuştur. Bu noktada belirtilmelidir ki; Theşelaşvili, son derece kapsamlı olan eserinde Solomon'u kutsal bir Gürcü kralı olarak tasvir etmeye çalıştığından birçok bilgi abartılıdır[1]. Bu eserler dışında aslen Gürcü olan arkeolog ve dilbilimci Davit Çubinov'un (Çubinaşvili

[1] Gürcüce kaynak adları dipnotlarda Gürcü alfabesi ile verilmek yerine Türkçeye çevrilerek yazılmıştır. Bu eserlerin orijinal adları ve Türkçe karşılıkları kaynakçada listelenmiştir.

1814-1891) editörlüğüyle, 1854 yılında Rusça olarak Petersburg'da yayınlanan *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi) *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, eserinin 2. cildi çalışmamızda kullanılmıştır.

Osmanlı kaynakları arasında, Nevzat Sağlam tarafından hazırlanan ve 2020 yılında basılan, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l–Âsâr ve Hakā'ikü'l–Ahbâr'ı* eseri 1752-1774 (1166-1188) yıllar arasındaki Osmanlı-Gürcü ilişkileri ile ilgili değerli bilgiler sunmaktadır. Adı geçen kitapta Çıldır Valisi, İmereti Krallığı ve diğer Gürcü krallıkları, ayrıca İmereti'nin bazı kaleleri (Bağdadcık/Bağdati, Bori, Senyançu/Şorapani vb.) ile ilgili Gürcü kaynaklarını tamamlayan önemli bilgilere ulaşılmıştır. Ahmed Vâsıf Efendi'nin Gürcistan hakkındaki aktarımları Gürcü akademisyen Nodar Şengelia tarafından Gürcüceye çevrilip "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Gürcistan Hakkında Tespitleri" makalesi olarak 1971 yılında yayınlanmıştır. Şengelia, Ahmed Vâsıf Efendi'nin yazdıklarını Gürcü kaynaklarıyla karşılaştırıp bir değerlendirme yapmıştır.

Bekir Kütükoğlu tarafından yayınlanan (1993) *Çeşmî-Zâde Tarihi* de 1766-1768 yılları arasında Gürcistan Krallıkları ve Çıldır Valiliği arasındaki ilişkileri aktarmaktadır. Ahmed Vâsıf Efendi ve Çeşmî-Zâde Mustafa Reşid'in Osmanlı-Gürcü ilişkilerine dair bilgileri örtüşmektedir. Nino Şengelia Cavelidze'ye göre, Çeşmî-Zâde Mustafa Reşid'in Gürcistan ile ilgili bazı bilgileri abartılıdır. Ancak Ahmed Vâsıf Efendi ve Çeşmî-Zâde Mustafa Reşid'in eserleriyle, Gürcü kaynaklarında yer alan bazı bilinmeyen tarihi şahsiyetlerin kimliklerini tespit edilebilmiştir. Örneğin, Gürcü kaynaklarında zikredilen, Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın 1765-1766 yılların Gürcistan seferlerinde Hasan Paşa'ya eşlik eden Ali Paşa, Ahmed Vâsıf Efendi ve Çeşmî-Zâde'nin eserlerinde *Trabzon Mutasarrıfı Elhâc Ali Bey* olarak geçmektedir.

Mustafa Özsaray tarafından hazırlanan *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, Savaş ve Sürgün* adlı eserde 1781-1784 yıllar arasındaki Osmanlı ve Rusya faaliyetleri hakkında sunulan Osmanlı arşiv belgeleri çalışmamızda kullanılmıştır. Ayrıca Ensar Köse'nin "Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmereti'de Hakimiyet Mücadelesi (1752-1768)" makalesinde yer verilen bir arşiv belgesi konumuz açısından önemlidir. Ancak belgenin orijinaline ulaşılamadığından dolayı Ensar Köse'nin aktardığı bilgiler çalışmamızda yer almıştır. Ensar

Köse'nin makalesi her ne kadar I. Solomon döneminin yarısını ele almış olsa da çalışmamızla doğrudan ilişkili olan bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür. Nebi Gümüş'ün de Gürcistan Tarihi hakkındaki çalışmalarından yararlanılmıştır. Bilhassa araştırmacının yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmamız açısından önem arzetmektedir.

İkinci elden Osmanlı kaynaklarından, 1979 yılında yayınlanmış Cemal Gökçe'nin *Kafkasya ve* 2012 yılında yayınlanmış Sadık Müfit Belge'nin *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya* eserlerinin çalışmamıza büyük katkısı olmuştur. Gökçe ve Bilge'nin kitaplarında Ahmed Vâsıf Efendi ve Çeşmî-Zâde'nin bilgilerinden de faydalanılmıştır. Sadık Bilge'nin eserinde, 1454-1829 yıllar arasındaki Osmanlı döneminde Kafkasya'nın tarihi, toplumu ve ekonomisinden bahsedilmektedir.

Kral I. Solomon'un Osmanlı tabiyetinden kurtulmak için her daim Rusya'dan yardım umduğu bilinmektedir. Rusya'nın da Kafkasya'daki amaçlarını gerçekleştirmek için Gürcü krallıkları ile temas halinde olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın bir konusu da Rusya ile I. Solomon arasındaki ilişkiler olmuştur. Yukarıda aktarılan kaynaklar dışında aslen Gürcü olan dilbilimci Aleksandre Tsagareli (1844-1929) 1891 yılında 1. cilt olarak *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan* ile *İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e kadar*, 1902 yılında ise 2. cilt olarak *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler*, *1769'den 1801'e kadar* isimli kitapları Rusça olarak St. Petersburg'da yayınlanmıştır. Aleksandre Tsagareli, Rus arşivlerinde araştırma yapıp çalışmalarında kullanmıştır. Bu eserde Gürcü krallıkları ile Rusya hükümeti arasındaki ilişkiler ile Osmanlıların Gürcü-Rus ilişkilerine etkisi hakkında önemli belgelere ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere, çalışmamızda kullanılan kaynaklar oldukça çeşitlidir ve konumuzla ilgili olayları anlatırken kaynaklar arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar görülmüştür. Gürcü birinci ve ikinci elden kaynaklarında Osmanlılara karşı Kral Solomon bir "kahraman", "kralların tacı" vb. tabirler ile geçmektedir. Osmanlı birinci ve ikinci elden kaynaklarında ise Solomon "asi", "hain" vb. olarak tanımlanmaktadır. Rus kaynakları da yine Osmanlı aleyhine bir dil içermektedir. Özellikle, Sovyet döneminde yazılan tarihi Gürcü eserlerinde Rus etkisi hissedilmektedir. Bundan dolayı, Gürcü ve Osmanlı kaynaklarını incelemek, birbirleriyle

karşılaştırmak ve mümkün olduğunca tarafsızlığı korumaya çalışmak çalışmamızın temel amaçlarından olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINA KADAR OSMANLI-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

1. Kafkasya Coğrafyası ve Tarihi

Kafkasya tarih boyunca, fiziki, ekonomik ve jeostratejik açıdan önemli bir bölge olmuştur. "Kafkasya" terimine ilk defa antik dönem Yunan yazarlarında rastlanılmaktadır. "Kafkasya", "Caucasus Dağı" (Kavkasos Dağı), kelimesinden gelmektedir.[2] Plutarkhos'un aktardığı bilgilere göre Caucasus, Kolhis Krallığı'nın[3] bir çobanıydı. Mitolojik zaman Tanrısı Kronos (Satürn) bu çobanı öldürmüştür. Kronos'un oğlu Tanrı Jüpiter, bu çobanın adını ölümsüzleştirmek için Kafkas Dağları'na onun adını vermiştir.[4] Mitolojik bilgiler bu şekilde olmakla birlikte, Kafkasya isminin, MS. 479'dan beri Dağıstan yerlileri tarafından kullanıldığı da bildirilmektedir.[5] Bölge eski Yunancada "Kafkasos" olarak, batı dillerinde "Caucasus", "Caucasia", "Caucasie" olarak adlandırılmaktadır.[6] Bu adın, Yunanlılardan Romanlılara oradan da tüm Avrupa'ya yayıldığı görüşü hakimdir.[7] Kafkas ismi ile ilgili diğer bir görüş ise Farsça *"dağ"* manasına gelen *"kûh"* ile eski Türkçede *"beyaz"* anlamına gelen *"kas"* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olduğudur.[8]

---

[2] Kafkas ve Kafkasya adına ilk defa Yunan tragedya şairi Aiskhylos'un MÖ. 490 yılında yazdığı *Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence* adlı eserinde "Caucasus Dağı" (Kavkasos Dağı) olarak rastlanılmıştır. Bkz. Nurhan Aydın, Elif Ergun, "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Kars: Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 2019, s.89; Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri: I., 19. ve 20. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-25 Ekim 2001 – İstanbul)*, Genelkurmayı Basım Evi, Ankara: Genelkurmayı Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, s.1.

[3] Kolhis Krallığı MÖ 7-6. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasında Batı Gürcistan'da hüküm süren bir krallıktır. Bkz. Rismag Gordeziani, Maya Danelia, Giorgi Ugulava (Ed.), *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. III., İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tiflis: Logos Yayınları, 2018. s.50-55.

[4] Aleksandre Dumas, *Kafkasya*, Ed. Temur Kurdovanidze, Fransızcadan Gürcüceye çev. Tinatin Kokidze, İa Bersenadze, Giorgi Ekizaşvili, Tiflis: Agora Yayınevi, 2009., s.15;

[5] Nurhan Aydın, Elif Ergün, *a.g.e.*, s.89.

[6] Nurhan Aydın, Elif Ergün, *a.g.e.*, s.89.

[7] Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı, Kafkaslar (1800-1830)*, 2. b. Gökkubbe, Türk Tarihi Dizisi: 5., Bayrak Matbaası, İstanbul: Bilimevi Basın Yayını, 2008, s.17.

[8] Mustafa Aydın, *a.g.e.*, s.17.

Kafkasya coğrafyası bilhassa dağları ile dikkati çeker. Hazar Denizi'nden Azak Denizi'ne kadar 39°-45° kuzey enlemleri ile 35°-47° doğu boylamları arasında Kafkasya'nın sıra dağları uzanmaktadır.[9] Bu dağlardaki en yüksek zirveler 5642 metre yüksekliğindeki Elbruz ve 5047 metre yüksekliğindeki Kazbek'tir[10]. Bu dağlardan akan Kür (Mtkvari) Hazar Denizi'ne ve Çoruh Nehri ise Karadeniz'e dökülmektedir. Ancak bu iki nehrin de kaynağının Türkiye'de olduğu, Kür nehrinin Ardahan'dan, Çoruh nehrinin ise Bayburt'tan başladığı da eklenmelidir. Kafkas dağlarında doğal kaynaklar, mineralli sular vb. bulunmaktadır. Ayrıca Ağrı (Ararat) Dağları'nda petrol ve tuz kaynakları olduğu da bilinmektedir.[11]

Kafkasya'nın sıradağları (Elbruz, Kazbek), çevre ülkeler için demir bir duvar gibi olmuştur.[12] Tarih boyunca Kuzey Kafkasya'nın sıradağları, Gürcüler için dağlardaki eşkıyaların saldırılarına karşı doğal bir set görevi görmüştür. Ayrıca bölgede askeri savunma üsleri de inşa edilmiştir.[13] Kafkas dağlarında 19. yüzyıla kadar tekerlekli arabayla geçilebilecek iki geçiş noktası mevcuttu. Bu geçiş noktalarının ilki Hazar Denizi ile bu denize paralel uzanan dağlar arasında kalan *Derbent Geçidi*, diğeri ise Orta Kafkaslarda yer alan Terek nehrinin bir kolunu takip eden sarp ve dar *Daryal Geçidi* idi[14]. 2379 m. yükseklikteki bu geçide *Gürcü Askerî Yolu* da denilmekteydi[15]. Bu yollar dışında Kafkaslarda 70 kadar küçük yol ve patika yer alıyordu. Ancak bunların büyük bir kısmı oldukça dar olup sadece yük hayvanlarının ve tek sıra yürüyenlerin geçebileceği genişlikteydi. Bu geçitler arasında Kuban Vadisini Kodor Vadisi ile birleştiren 2816 m. yükseklikteki *Klukhor Geçidi*, Buynak'tan başlayarak Avar ülkesi üzerinden Kahet istikametine uzanan, *Geylanşah Kapısı* (Bâb-ı Sâhibü's-Serîr) sayılabilir[16].

---

[9] Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829*, (Tarih-Toplum-Ekonomi), 1. b., İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012. s.1.
[10] Bilge, *a.g.e.*, s. 2.
[11] Gia Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Seyahati*, Almancadan Gürcüceye çeviren: Gia Gelaşvili, C. II., Tiflis: Gürcistan SSC Metsniereba Yayınevi, 1964, s.3-11.
[12] Dumas, *a.g.e.*, s.14.
[13] Dumas, *a.g.e.*, s.14.
[14] Bu geçitler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay Özgül ve Nezahat Ceylan, "Eskiçağda Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent), Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c. IV, sa: 13, 2017, s.24-62.
[15] Bilge, *a.g.e.* s.5.
[16] Bilge, *a.g.e.*, 4-5.

Karadeniz, Hazar ve Azak Denizi arasında geniş bir coğrafi bölgede yer alan Kafkasya, yukarıda anlatılan dağ hattıyla ikiye bölünmüştür. Kuzeyde kalan kısmına Kuzey Kafkasya veya Kafkasönü, güneyde kalan kısmına ise Güney Kafkasya, Transkafkasya veya Kafkasardı adı verilmektedir.[17] Güney Kafkasya'nın kuzey sınırı Kafkas Dağları, güney sınırı Aras nehri, doğu sınırı Hazar Denizi ve batı sınırı ise Karadeniz'dir. Bugünkü Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan toprakları bu kısımda yer alır[18].

Kafkasya çok sayıda etnik milletin yaşamış olduğu eski bir medeniyet alanıdır. Kafkasya'da üç ana etnik grup yaşamaktadır. Bunlardan birincisi Kafkas Kavimleridir: Gürcüler, Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler ve Svanlardır. İkincisi Hint-Avrupa Kavimlerdir: Ermeniler, Osetyalılar, İranlılar, Ruslar ve Batı Avrupa topluluklarıdır. Üçüncüsü ise Türklerdir. Balkarlar, Nogaylar, Kumuklar, Karaçaylar ve Kafkasya Türkmenleri bu gruptandır[19]. Etnik, dini ve dilsel farklılıklarına rağmen, Kafkasyalılar siyasi ve ekonomik çıkarlar ve paylaşılan tarihi kader, kültür ve geleneklerin benzerliği ile yakından ilişki içinde olmuştur. Buna rağmen, bölge halklarının kendilerine özgü kültürel özellikleri, izole hayat yaşama imkanı sunan Kafkasya'nın coğrafî yapısının da etkisiyle korunmuştur.

Kafkasya'nın tarihi hakkında çok sayıda yazılmış eser vardır. Örneğin, Gürcü yazar Tsira Baramidze'nin *Zaman ve Uzam Kavşağında Kafkasya* adlı eserinde bölgenin tarihi önemi ayrıntılı olarak ele almıştır[20]. Diğer bir Gürcü araştırmacı Tite Margvelaşvili'nin *Kafkasya ve Eski Doğu, Tarihsel-Etnografik İncelemeler* adlı eseri de dikkat çekici bir çalışmadır. Yazar, Kafkasya hakkında Strabon, Ksenofon, Aristoteles, Ptolemaios, Arrianus vb. Antik dönem yazarlarının vermiş olduğu bilgilerden yararlanmıştır. Yazar, Kafkasya'daki

[17] Ramazan Özey, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası*, 2. b., Ankara: Pegem Akademi, 2017. s.2.
[18] Bilge, *a.g.e.*, s.5; Tsira Baramidze, *Zaman ve Uzam Kavşağında Kafkasya*, Ed. Rostom Pareulidze, Sardion Zedelaşvili, Tiflis: Kavkasiuri Sakhli Yayınevi, 2016. s.29.
[19] Özey, *a.g.e.*, s.2-3.
[20] Şurtkhia Beroşvili, *Zaman ve Uzam Kavşağında Kafkasya*, İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi Gazetesi, No:2216, Tiflis: İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, 8 Şubat 2018, s.11.

İberya[21] ve Kolhis krallıkları hakkında da geniş bilgiler vermiştir[22]. Yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre, bölgede MÖ 16. ve 3. yüzyıllar arasında çeşitli medeniyetlerin kurulduğu tespit edilmiştir. MÖ 13. yüzyılda Kuzey Kafkasya Bölgesi'nde Kimmerlerin, MÖ 12. yüzyılda Kolhida Kültürünün yaşadığı, MÖ 5. yüzyılda Çerkezlerin ataları olarak kabul edilen Sind Krallığı'nın ve MÖ 3. yüzyılda Dağıstan bölgesinde de Albanya Krallığı'nın kurulduğu bilinmektedir.[23] Güney Kafkasya'da ise MÖ 12. yüzyılda Diaohi (Dayayeni) Krallığı bulunmaktaydı. Urartu kaynaklarına göre, Diaohi Krallığı geniş topraklara sahip kuvvetli bir krallıktı ve Urartu Krallığı'na karşı savaşmıştı.[24]

Herodotos, Arrianus ve Strabon'a göre Kafkasya'nın toprakları çok verimliydi. Doğal kaynaklar, ticaret, denizcilik ve ormancılık bölge ekonomisinde önemli bir yer tutmaktaydı.[25] Kafkasya'nın bu doğal şartlarından dolayı, Ortadoğu ile ilişkileri daha eskiden, Maden Çağı'nda (MÖ. 5000-3500) başlamıştır. Kültürlerin birbirlerine karışması[26], Kafkasya ve Doğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde tarihi bir rol oynamıştır.[27] Kafkasya, doğal kaynakları ve iklimi ile her zaman cazip bir bölge olduğundan milattan önceki yüzyıllardan itibaren defalarca farklı halkların saldırılarının hedefi olmuştur (İskitler, Sarmatyalılar, Alanlar, vb).[28]

[21] İberya, Doğu ve Güney Gürcistan topraklarında yaklaşık MÖ 4-3 yüzyıldan MS 6. yüzyıla kadar var olan bir devlettir Bkz. Rismag Gordeziani, Maya Danelia (Ed.), *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. II, İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tiflis: Logos Yayınları, 2016. s.212-221.

[22] Tite Margvelaşvili, *Kafkasya ve Eski Doğu – Tarihsel-Etnografik İncelemeleri*, Ed. Ana Margvelaşvili, Almancadan Gürcüceye Çev. Laşa Dadyan, Tiflis: Kültürel İlişkiler "Merkezi Kafkasiuri Sakhli", 2017, s.29-80

[23] Nurhan Aydın ve Elif Ergün, *a.g.e*, s.91.

[24] Rismag Gordeziani ve Maya Danelia, *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. II, *a.g.e.,* s.83.

[25] Margvelaşvili, *a.g.e*., s.32-46.

[26] Eski Doğu ve Yunan kaynaklarına göre Kuzey Kafkasya'da, ilk yabancı göç dalgası Kimmerlerindir. Kimmerler, Transkafkasya ve Önasya'da soygunlar yapmaktaydılar. Kafkasya'ya saldıran ikinci etnik grup İskitlerdi. Bu gruplar Kafkasya'nın tarihinde önemli roller oynamışlardır. MÖ 8-7. yüzyıllarda İskitlerin kabile birliği kurulmuştu. İskit Birliği'ne Kuzey Karadeniz ve Kafkasya'nın sakinleri de dahil olmuşlardır. MÖ. 3-2. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'nın etnolinguistik yapısı oldukça değişmiştir. Bu sıralarda, Herodotos'a göre Kafkasya bölgesine İskitlerin komşusu olan Sarmatya kabileleri gelmekteydiler. Baramidze, *a.g.e,* s.56-60.

[27] Margvelaşvili, *a.g.e*., s.85-87.

[28] Margvelaşvili, *a.g.e.*, s.85-87.

MÖ. 7-4. yüzyıllarda Dağıstan bölgesinde yaşayan halklar, önce Medya Krallığı'nın (MÖ. 670-550)[29] sonra ise Ahameniş İmparatorluğu'nun (MÖ. 558-330)[30] tesiri altında kalmışlardır. MS. 4. yüzyılın ikinci yarısında Asya merkezinden gelen Hunlar Kuzey Kafkasya'ya saldırmışlar ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan Alan kabileleri yenmişlerdir.[31] 5. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya Avarlar ve 6. yüzyılda Hazarlar gelmeye başladılar.[32] Hunların egemenliği ise 6. yüzyıla kadar devam etmiştir.[33]

MS 7. yüzyılda Kafkasya'ya İslami akınlar başlamıştır. Ahameniş Hanedanından sonra İran'a hakim olan Sasaniler bir taraftan Müslüman Araplar, diğer taraftan ise Bizanslılara karşı mücadele etmek zorunda kalmışlardır.[34] İslam ordularının Kafkasya'ya yönelmesi, İslam Devleti'nin ikinci Halifesi Ömer b. Hattab (634-644) devrinde başlamış ve 7. ve 8. yüzyılda Emeviler ve Abbasiler[35] tarafından sürdürülmüştür. Bu dönemde Hazarların hakimiyetinde olan Kuzey Kafkasya'da Hazar-Arap mücadeleleri yaşanmıştır. Kuzey Kafkasya'nın kıyı kesimlerinde ise Bizans'ın misyonerlik, denizcilik ve ticaret faaliyetleri devam etmiştir[36].

Gürcistan bölgesine 683 yılında başlayan Hazar akınları 764-765 yıllarına kadar devam etmiştir. Hazarlar, Tiflis'i zapt ederek Gürcistan'a yerleşmişlerdir. Araplar ve Hazarlar Kafkasya'da devlet kurmak ve dağ geçitlerinin kontrolünü ele geçirmek için savaşmışlardır.[37] Kafkasya bölgesini ele geçirmek için ortaya çıkan bu mücadelelerin yanı sıra, 10. yüzyılda

---

[29] Medler, İran'ın kuzeybatı bölgesinde yaşayan eski bir İran halkıdır. Yunanlar bu halkın yaşadığı bölgeye *Medya* adını koymuşlardır. Bkz. "Medya", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983, s.678.

[30] Ahameniş İmparatorluğu MÖ 6. yüzyılda Büyük Kiros (MÖ 558-530) tarafından kurulmuş devletti.

[31] Hun saldırılarının etkisiyle, 5-10. yüzyıllarda Kafkasya'nın etnolinguistik durumu da değişim geçirmiştir ve tarihi süreçleri sürekli değişiyordu. Baramidze, *a.g.e.*, s.61-63.

[32] Ergin Ayan, Kafkasya: "Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi", *Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 1., Ordu: Ordu Üniversitesi (ODÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.29.

[33] Baramidze, *a.g.e.,* s.61-63.

[34] Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri: I.*, 19. ve 20. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-25 Ekim 2001 – İstanbul), Genelkurmayı Basım Evi, Ankara: Genelkurmayı Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003, s.5.

[35] Abbasiler zamanında, Tiflis'te bir İslam emirliği kurulmuştur (833-852). Ancak bu emirlik 9. yüzyılın ikinci yarısında yıkılmıştır. Karamanlı, *a.g.e.,* s.312.

[36] Sadık Müfit Bilge, "Çerkezler", TDVİA, c. Ek.1, s.287; Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14, s 311-312.

[37] Baramidze, *a.g.e.,* s.63-65.

Kafkasya'nın Doğu kısımlarında[38], Ruslar, Tmutarakan adı verilen bir prenslik kurmuşlardır.[39] Rusya'nın Kafkasya'ya yoğun ilgisinin bu tarihten itibaren başladığını söyleyebiliriz. 8. yüzyılda Kuban çevresinde görülen Kasoglar, Rusların kurmuş olduğu Tmutarakan Prensliğine 11. yüzyılda son verdiler[40].

10-15. yüzyıllarda Kafkasya'da yaşanan siyasi değişimler Kafkasya'nın etnolinguistik ve tarihsel haritasının değişmesi sonucunu doğurmuştur. 12. yüzyılda Osetler, Kafkasya'ya gelen Kıpçaklarla karşılaşmıştır. Bu topluluklar Gürcülerin daha sonra Türklerle olan mücadelelerine destek vermişlerdir.[41]

13. yüzyılın birinci yarısında Kafkasya, Moğol orduları tarafından saldırıya uğramıştır. Osetler ve Çerkesler onlara büyük direniş göstermişlerdir. Moğollar Kafkasya bölgelerini yağmalamaya ve Kafkas halkını yok etmeye başladılar, onları vergi ödemeye zorladılar. Moğol-Tatar istilalarının sonucunda en çok zararı Kuzey Kafkasya'da yaşayan Alanlar gördüler. Moğollar, Daryal ve Demirkapı geçitlerini ele geçirdiler.[42]

Osmanlıların bölgeye ulaştıkları yüzyıllarda (15. ve 16.) Kafkasya'da çok sayıda siyasi yapı vardı. 9. yüzyıldan itibaren Bagrat hanedanı tarafından yönetilen İberya Krallığı, 13. yüzyılda Moğolların istilası ve 15. yüzyılın başında Timurlenk'in (1336-1405) seferleri ile zayıflayarak birbirlerine rakip olan küçük devletlere bölünmüştü. Bugünkü Gürcistan coğrafyasında Kartli, Kaheti ve İmereti krallıklarının yanı sıra Batı Gürcistan'da İmereti Krallığının nüfuz bölgesinde Guria ve Megrel Beylikleri ortaya çıkmıştı.[43] Ayrıca bu dönemlerde, Kafkasya'da Karadeniz ticaretinin en önemli aktörleri arasında Venedik ve Ceneviz devletleri bulunmaktaydı. Cenevizlilerin Karadeniz'e açıldıkları zaman Karadeniz'i

[38] Mustafa Aydın, *a.g.e.,* s.25.

[39] Baramidze, *a.g.e.,* s.61-63; 10-12. Tmutarakan – 10-12 yüzyıllarda Taman Yarımadası'ndaki eski Rus devletidir. Ortaçağ Kiev Knezliği'nin, Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlayan Kimmerya veya Kırım Boğazı'nı (günümüz Kerç Boğazı) kontrol eden aynı adı taşıyan şehir devletin başkentiydi. Bkz. "Tmutarakani Prensliği", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986, s.6.

[40] Bilge, a.g.mad., s.287; Baramidze, *a.g.e,* s.65-66.

[41] Baramidze, *a.g.e*., s.67. Yaşar Bedirhan, *"Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Kafkasya Politikası"*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.136.

[42] Baramizde, *a.g.e.*, s.66.

[43] Bilge, *a.g.e.*, s.25.

hakimiyetleri altına alabilmelerini sağlayacak iki önemli menzile yönelmişlerdir. Bunlar, Kuzey Karadeniz kıyısındaki Kırım ve Anadolu'nun kuzey sahilleri olmuştur.[44]

Karadeniz kıyısındaki Cenevizlilerin kolonizasyonu, Adigelerin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. 6 Haziran 1475'te Osmanlılar Kefe'yi (Karadeniz'deki Cenevizliler, İran ve Hindistan kervan ticaretinin ana toplanma yeri) aldıktan sonra Karadeniz'de Osmanlı hakimiyeti kuruldu.[45] Ceneviz kolonileri yavaş yavaş azaldı ve ortadan yok oldu. Bu dönemden itibaren Osmanlı ve onun vasalı Kırım, Kuzey-Batı Kafkasya'daki Adigelerin dış siyasi ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bundan sonra, Adigeler Türk hakimiyetine karşı savaşmaya başladılar. Adigeler geçitlerle (Klukhori Geçidi, MaRuhi Geçidi vb.) Batı Gürcistan'a bağlanıyordu.[46]

15. yüzyılda Kırım Hanlığı'nın ortaya çıkışı ve Osmanlı vasalı haline gelmesi Kuzeybatı Kafkasya'yı önemli ölçüde değiştirmiştir. Osmanlılar ve Kırım Hanlığı sık sık Çerkeslere, Balkarlara ve diğer Kafkas kabilelere saldırılar düzenlemişlerdir. Böylece Kuzeybatı Kafkasya Osmanlıların etkisi altına girmiştir. Aynı zamanda Rusya, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne çıkış noktalarını ele geçirmek için Kafkasya'ya yönelmiştir. Bu, Osmanlı ve Kırım Hanlığı ile Rus çıkarlarının çatışmasına yol açmıştır.

Rusya, Kuzeydoğu Kafkasya'da toprak kazanımı için İran ile de savaşmıştır. 18. yüzyılda İran'da yaşanan iç ve dış krizler nedeniyle Safevîlerin Kafkasya'daki etkisi giderek zayıflamıştır. Rusya önce İran'la (1723), sonra Osmanlı ile (1724) antlaşma yapıp Hazar Denizi'ndeki Dağıstan ve Azerbaycan eyaletlerini, özellikle de Derbent ve Şemahi bölgelerini ele geçirmiştir. Rusya, fethettiği bölgelerde askeri kaleler inşa edip bu topraklara Ermenileri ve Don Kazakları iskan etmiştir. 1730 yıllarında İran, Kafkasya'daki etki alanlarını geri kazanmıştır. Fakat Nadir Şah'ın (1688-1747) devleti 1747 yılında parçalanmıştır. Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ve 1783 yılında Rusya ve Kartli-Kaheti arasında Georgievski Antlaşması'nın yapılması, tüm Kafkasya'yı ele geçirmek için Rusya'ya geniş yollar

[44] Abdulhalik Bakır, Muhammet Berberoğlu, "Beylikler dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", Bilecik: Oğuz-Türkmen Araştırmalar Dergisi. 1, 2017, s.167.
[45] Bilge, *a.g.e.*, s.37.
[46] Baramizde, *a.g.e.*, s.66-67.

açmıştır.[47] 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlılar yenilmiş, Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki konumu güçlenmiştir.[48] 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus savaşı ile Kafkasya'ya yerleşen Rusya, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede uzun bir dönem için hakimiyet kurmuştur.[49]

Görüldüğü üzere, Kafkasya'nın Asya ve Avrupa'nın kavşağında farklı kültürlerin ve etnik grupların bir arada yaşadığı ve birçok bölgeyi birleştiren yolların üzerinde olması nedeniyle tarih boyunca ilgi çekici bir bölge olmuştur.

Yukarıda Persler, Hazarlar, Araplar, Moğollar, Türkler vb. halkların sık sık bölgeyi ele geçirdiklerinden bahsettik. Bu seferler Kafkasya'da etnik, dini ve dilsel bir çeşitliğe sebep olmuştur. Hıristiyan nüfusun ağırlıkta olduğu Gürcistan ve Ermenistan, Osmanlılara karşı savunma aracı olarak, Rus hegemonyasına yakınlaşmışlardır[50]. Azerbaycan, Müslüman Dağıstanlı ve Çerkes nüfus Rusya'ya karşı mücadele etmiştir. Kafkas Müslüman halkların Rusya'ya karşı mücadelesi, Kuzey Kafkasya halklarının siyasi ve dini önderi ve Kafkas savaşlarının komutanı İmam Şeyh Şamil (1797-1871) liderliğinde zirveye ulaşarak "Gazavat" adı altında sürdürülmüş ancak siyasi faktörler sebebiyle 1859 yılında Rusya'ya Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla birlikte zayıflamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren mücadeleler ile istenilen sonuca varılamamış ve bölge Rusya'nın hakimiyeti altına girmiştir. [51]

Kafkasya'da stratejik bir unsur da sosyal yapıdır. Kafkasya'nın sıradağları sosyal yapının oluşmasında büyük rol oynayan önemli unsurlardandır. Küçük topluluklar ve savaşçılar için çok iyi bir sığınak olan Kafkas Dağları, kentlerin, ovaların ve kıyıların yarattığı medeniyetlerin dışında kalan başka bir dünya idi. Yüksek dağları üzerinde yaşayan Kuzey Kafkasya nüfusunun sosyo-kültürel yapıları, Kafkasya topraklarına dışarıdan gelen aşiretler ve medeniyetlerle olan ilişkiler sonucu şekillenmiştir. Tarih öncesi çağlardan Ortaçağa kadar, ticaret, fetih ve savaş yoluyla Kafkasya'ya giren eski Anadolu ve Mezopotamya kavimleri, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Kimmerler ve İskitler ile Hunlar, Hazarlar, Bulgarlar ve

[47] Baramidze, *a.g.e.*, s.69.
[48] Baramizde, *a.g.e.*, s.68.
[49] Öztürk, *a.g.e.*, s.6.
[50] Aydın, *a.g.e.*, s.105.
[51] Aydın, *a.g.e.*, s.87.

Kıpçaklar gibi Türk kavimleri, ayrıca Araplar, Moğollar ve Ceneviz ticaret kolonileri, Kafkasya'nın sosyo-kültürel yapısını oluşturan farklı unsurları bölgeye getirerek Kafkasya halklarının etnik ve sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır.[52]

Kafkas halkları İran ve Rusya'dan ziyade Türkiye'ye yakındır. Osmanlı-Rus mücadeleleri sebebiyle Kafkasya'dan Anadolu'ya çok miktarda göç hareketleri olmuştur. Bu yüzden Kafkasya ve Anadolu halkları arasında akrabalık bağları bulunmaktadır. Kuvvetli akrabalık bağları ülkeleri birbirlerine yakınlaştırmıştır.[53]

2. Gürcü Krallıkların Siyasi Durumu ve Osmanlı Devleti İle İlişkileri (Başlangıçtan 1720 Yılına Kadar)

Gürcüler Kafkasya coğrafyasının en eski sakinlerindendir. Romalıların ve Yunanlıların İberya dedikleri Gürcistan coğrafyası Suram Dağları'yla, doğu ve batı olarak ikiye ayırılmaktadır ve bu coğrafi ayrım kültürel ve siyasi yapıya da yansımaktadır[54]. Gürcistan'ın doğusunda Kartli ve Kaheti (Osmanlı vesikalarında Kahet) batısında ise İmereti (İmeret/Açıkbaş/Başıaçık) bulunmaktadır. İmereti'nin batı kısımlarında Samegrelo ve Guria (Osmanlı kaynaklarında Megrel ve Güril)[55] yer almaktadır. Müslüman Gürcülerin yaşadığı

[52] Öztürk, *a.g.e.,* s.10.
[53] Öztürk, *a.g.e.,* s.10.
[54] Ahmed Cevdet Paşa da Gürcistan'ın iki bölgeye ayrıldığını, asıl Gürcistan olarak kabul edilen Tiflis ve çevresinin genellikle İran'a, Karadeniz'e kadar uzanan İmereti, Samegrelo ve Guria bölgelerinin ise Osmanlılara tabi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I*, haz.M. İpşirli, Ankara: TTK Basımevi, 2018, s.298.
[55] Guria'nın tarihi merkezi Ozurgeti şehridir. 15. yüzyılın ikinci yarısında, birleşik Gürcistan devletinin çöküşünden sonra, Guria Prensliği kurulmuştur. Ozurgeti merkezli Guria Prensliği, İmereti Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile sürekli bir savaş içindeydi. Guria'nın ana müttefiki, Odişi Prensliğiydi. Osmanlı İmparatorluğu ile sürekli çatışmalar sonucunda Guria Prensliği Aşağı Guria'yı kaybetti. 18. yüzyılın ortalarında, Guria Prensliği, Mamia IV. Gurieli döneminde güçlendi. I. Solomon 'un İmereti'de tahta çıkmasından sonra Guria prensi, İmereti Kralı'nın Osmanlılara karşı faaliyetlerine aktif olarak katıldı. Bilhassa 1780-1790 döneminde Guria, Osmanlı'nın savaş meydanı olmuştur. İmereti Kralı I. Solomon, Mart 1784'te Osmanlıları Aşağı Guria'dan çıkarmaya çalışmış; ancak Naçişkrevi (Çakvi) savaşında yenilgiye uğramıştır. Bundan sonra, bu bölge 1878 yılına kadar Osmanlıların elinde kalmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, Acara ve Aşağı Guria Rusya'nın eline geçmiştir. Bkz. Kveli Çhataraişvili, *Guria Beyliğinin Rusya'yla Birleşmesi,* İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1985, s.6; İrakli Maharadze*, Gurialı Pirallar,* ed. Tea Kitoşvili, Tiflis: Bakur Sulakauri Yayınevi, 2008, s.15.

yer olan Acara[56] ve Samshe-Cavaheti olarak adlandırılan bölgeler de Batı Gürcistan'dadır.[57]. İmeretyalılar Batı Gürcistan'da Rion Vadisinde ve o bölgedeki dağların eteklerinde yaşamaktadırlar.[58]

Kafkasya'nın yerli halklarından olan Gürcülerin ataları, bu coğrafya içinde MÖ. 2. binyıldan itibaren doğulu halklarla ilişki içinde olmuşlardır. Bu halklar arasında sırasıyla Hititler, Mitanniler, Asurlular ve Urartular yer almaktadırlar.[59] Bugün Gürcü dediğimiz halk ise Kartlililer, Kahetililer, Pşavi-Hevsuretililer, Mtiuleti-Moheveliler, Megreli-Çanlar, İmeretyalılar, Guryalılar, Raçalılar, Leçhumililer, Svanlar vb. halklardan oluşmaktadır.[60]

Gürcistan, stratejik bakımdan Kafkasya'nın en merkezi bölgesi idi. Yüzlerce yıl Gürcü krallar Kafkasya birliği düşüncesinin gerçekleşmesi için uğraşmışlardır.[61] Bu ideale yakın bir

---

[56] Gürcistan'ın güneybatı kısmında yer alan özerk bir cumhuriyettir. Yönetim merkezi Batum şehridir. Türkiye'nin kuzeydoğusunda Ardahan ve Artvin illeri sınırında yer almaktadır. 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu, diğer Gürcü topraklarıyla birlikte Acara'yı da fethetti. Osmanlılar, Yukarı ve Aşağı Acara Sancaklarını burada kurarak, Çıldır Eyaletine bağlamışlardır. Bkz. Zaza Şaşikadze, "İki Önemli Belge 16. Yüzyıl Acara Tarihinden", *Batum Devlet Üniversitesi (BSU) Mecmuası,* C. 3, Batum: BSU Güney-Batı Gürcistan Bilimsel Araştırma Merkezi, 2002, s.151-152. 17-18. yüzyıllarda Acara, idari olarak 16. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum Eyaleti'ne, 1580 sonrasında ise bazen de Çıldır Eyaleti'ne bağlı görünmektedir. Osmanlı yönetimi sırasında, Yukarı Acara'nın sancak beyleri olan Khimşiaşvililer resmen padişaha itaat ediyorlardı. Bununla birlikte oldukça özerk bir idareleri vardı. 1829'dan itibaren Osmanlılar Yukarı ve Aşağı Acara'yı Lazistan Sancağı, Trabzon Vilayeti'ne ilhak ettiler. Bkz. Otar Gogolişvili, *"1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Acara", Yeni ve Yakın Tarih Konuları No 18,* Tiflis: Universal Yayınevi, 2016, s.174-181; Giorgi Haçapuridze, *Gürcistan'ın 19 ve 20. Yüzyıllları Tarihi,* Pedagojik Öğretim Sektörü, Tiflis: Sahelgami Yayınevi, 1940. s.82-83; Mustafa Aydın, "Acara", Türkiye Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi, TDVİA, Ek-1.c., s.32-34.

[57] Ensar Köse, "Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmeret'te Hakimiyet Mücadelesi (1752-1768)", *Tarih Dergisi,* Sayı 60 (2014/ 2), İstanbul: 2014, s.44; Bilge, *a.g.e.,* s.6. 1771-1772 tarihinde bölgeyi gezen Yohan Güldensteadt Gürcistan'ın eyaletleri hakkında verdiği bilgilere göre, İmereti Krallığının doğusunda Kartli Krallığı, batısında Samegrelo ve Guria, kuzeyinde Alp Dağları ve güneyinde ise Kafkasya'nın dağlık kısımları bulunmaktadır. Bkz. Gia Gelaşvili (Ed.), *Güldensteadt'ın Gürcistan Seyahati,* Çev. Gia Gelaşvili, C. 1., metin ve tercüme, *Gürcistan SSC Metsniereba Yayınevi,* Tiflis, 1962, s.185.

[58]Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı (1800-1830) Kafkaslar,* Türk Tarihi Dizisi: 5., C. 2., İstanbul: Bilimevi Basın Yay., 2008, s.20.

[59] Muhittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi,* 1, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 2009, s.77.

[60] Eski Ahit'de de Urartu ve Asur kaynaklarında da MÖ. 2. binyılın sonunda Gürcü kabilelerin bölgenin yerleşik halkı olduğu belirtilmektedir. Canaşia vd., *Gürcistan Tarihi: Başlangıçtan Zamanımıza Kadar,* Tiflis: Devlet Yayını (Sahelgami), 1940, s.5, 9, 11. Gürcü tarihçi ve halk figürü İvane Cavakhişvili'ye (1876-1940) göre, Kafkas (yerli) kabileler: Osetyalılar, Durdzuklular ve Lekler Kartli (Gürcistan) Krallığının idaresi altındaydılar. Bkz. İvane Cavahişvili, *Gürcü Ulusunun Tarihine Giriş,* C. 1., *Gürcistan, Kafkasya ve Ortadoğu'nun Tarihi-Etnolojik Sorunları*, Tiflis: Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Yayınevi ve Matbaası, 1950, s.27.

[61] Baramidze, *a.g.e.,* s.459.

siyasi oluşum MÖ 4-3. yüzyıllarda, İberya'nın[62] birinci Kralı Parnavaz'ın (MÖ. 302-327) zamanında[63], merkezi Mtsheta olmak üzere Doğu Gürcistan'da sağlanmıştır. Bu dönemde küçük devletler tek bir çatı altında birleşmişlerdir[64]. Ancak İpek Yolunun en önemli kollarından biri bu topraklardan geçiyor ve yine Gürcistan yoluyla Anadolu'ya bağlanıyordu. Bu sebeplerle Rion ve Kür havzaları tarih boyunca devamlı suretle İran ve Anadolu'da kurulan devletlerin mücadelesine sahne olmuştur. Nitekim asırlarca Roma ve İran arasında süren mücadeleler sonunda Gürcistan 6. yüzyılda iki devlet arasında paylaşılmıştır[65].

Gürcistan topraklarına İslam'ın ulaşması İslamiyet'in ilk dönemlerinde olmuştur. Halife Ömer bin Hattab (634-644) döneminde İran'ı fetheden İslam orduları kuzey bölgelerine yönelerek Azerbaycan ve Gürcistan'a ulaşmışlardır.[66] 642-643 yıllarda ilk defa Kartli sınırlarına ulaşan Araplar ilk seferlerinde başarılı olamamışlardır. Araplar, güçlendikten sonra 654 yılında yine Kartli'ye gelmişlerdir. Habib b. Mesleme, Kartli Patriğine (Eristavi) *"emân belgesi"* vermiştir. 735-737 yıllarında Araplar, çok büyük tehdit olan Hazarlara karşı savaşarak Tiflis şehrini onların elinden almışlardır.[67] İlk fetihlerden sonra Tiflis'te bir garnizon yerleştirilmiş ve Abbasi Halifesi Mütevekkil (847-861) dönemine kadar bölgeye peyderpey Müslüman topluluklar iskan edilmiştir[68]. Gürcistan, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde Ermeniye valiliğine, Emevîler döneminde ise El-Cezire valiliğine bağlanmıştır. Emevî orduları 653 yılında Batı Gürcistan'ı ele geçirmişler, ancak 654 yılında bölge Bizans hakimiyetine geçmiştir[69]. Kafkasya ve Gürcistan'ın geri kalanında Emevî hakimiyeti uzun süre devam etmiştir.

---

[62] İberya, Doğu ve Güney Gürcistan'da MÖ. 4. yüzyıl ve MS. 6. yüzyıl tarihleri arasında var olmuş bir Gürcü Krallığıdır. Rismag Gordeziani, Maya Danelia (Ed.), *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. II, İvana Cavakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tiflis: Logos Yayınları, 2016, s.212-221.

[63] Mehmet Kıldıroğlu, "Gürcü Kaynağı Kartlis Çhovreba'da Ardahan Adı ve Ardahan'la İlgili Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimler Dergisi (37)*, Ardahan: Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümü, 2018, s.80.

[64] Baramidze, *a.g.e.*, s.459.

[65] Nebi Gümüş, XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Soyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s.29.

[66] Nebi Gümüş, Tariel Nakaidze, "Gürcistan'da İslam Algısı", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları*, Samsun: Uluslararası Sempozyum, s.132; Gümüş, a.g.tz.2000, s.30. İlk İslâm-Gürcü karşılaşması ile ilgili ayrıca bkz. Nebi Gümüş, İlk Dönem İslâm-Gürcü İlişkileri, Rize: Karadeniz Basın Yayın, I. Baskı, 2007, s. 45-53.

[67] Canaşia vd., 1940, s.80-83.

[68] Gümüş, a.g.tz, 2000, s.31.

[69] Gümüş, a.g.tz, 2000, s.31.

Gürcistan, Emevîlerin yerini alan Abbasîlerin hakimiyetine girdi. Bu dönemde Tiflis'te bir İslam emirliği kurulmuştur.

Bölgede 8. yüzyılda bağımsız bir krallığın kurulduğu görülmektedir. Abhaz Prensi Leon, Bizans egemenliğinden çıkmayı başarmış ve böylece Abhazya Krallığı'nı oluşturmuştur.[70] 8-9. yüzyıllarda ayrıca Güneybatı Gürcistan topraklarında Tao-Klarceti (Erzurum-Artvin), Doğu Gürcistan topraklarında ise Kaheti feodal beylikleri kurulmuştur.[71] 9. yüzyılın sonunda ise bölgeye Bagratlı (Bagration) Gürcü hanedanı egemen olacaktır.[72]

Gürcistan'da birliğin sağlaması 10. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanmıştır. Kral III. Bagrat (975-1014) büyük aznaurlarla (soylularla) savaşmış ve onları yenerek doğu ve batı Gürcistan topraklarını birleştirmiştir.[73] 975 yılında III. Bagrat ile bağımsız Gürcistan büyük ölçüde oluşmuştur.[74] Ancak Tiflis Emirliği Abbasi egemenliğinde kalmıştır.

Abbasilerin zayıflamasıyla, Gürcüler Kral IV. Bagrat (1027-1072) etrafından birleşmeye başladılar. Ancak, bu kez de Selçuklu akınlarıyla karşı karşıya geldiler.[75] Selçuklular 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Gürcistan'a saldırılar düzenlemişlerdir. Bizans'la olan mücadelesinden önce Gürcistan'da hakim olarak, ordularını Anadolu'ya yöneltmek isteyen Sultan Alp Arslan (1063-1072)[76], 1064 yılında Gürcistan'a bir sefer düzenlemiştir. Bu seferde IV. Bagrat'ın elindeki Ahilkelek ve çevresini almıştır[77]. IV. Bagrat Selçuklu hakimiyetini tanımıştır. Alp Arslan, 1068'de Gürcistan'a bir sefer daha yapmıştır. 1071 yılında Malazgirt'te Bizans İmparatorluğu'nu ağır bir yenilgiye uğratmasıyla Bizans'tan Gürcistan'a destek gelme ihtimali de ortadan kalkmıştır. Böylece Gürcistan'da Selçuklu nüfuzu bu tarihten sonra daha da artmıştır. Sultan Melikşah (1072-1092) Büyük Selçuklu tahtına çıktıktan sonra Gürcistan'ın Selçuklu elindeki bazı kale ve şehirlerinde isyan çıkması sebebiyle, kendisine bağlı olan Gürcü kumandan Liparit'in oğlu Yuane'la birlikte Gürcistan'a

[70] Gül, *a.g.e.,* s.78.
[71] Cavahişvili vd., a.g.e. 1943, s 133-135.
[72] Gül, *a.g.e.,* s.78.
[73] Cavahişvili, a.g.e 1943, s.148.
[74] Gül, *a.g.e.,* s.78.
[75] Cavahişvili, a.g.e. 1943, s.148-156.
[76] Özdemir, *a.g.e.,* s.19; Bedirhan, *a.g.e.,* s.27.
[77] Gümüş, a.g.tz, 2000, s.32.

bir sefer düzenlemiştir. Melikşah, 1076 yılında Kartli'ye kadar gelip ganimetiyle beraber geri dönmüş ve aldığı yerlerin idaresini Selçuklu kumandanı Serhenk Savtekin'e bırakmıştır. Ancak Gürcü Kral II. Giorgi (1072-1089) Savtekin'le yaptığı savaşlarda zafer kazanıp Selçuklu hakimiyetindeki bazı yerleri geri almıştı. Melikşah Emir Ahmed'i Gürcistan seferi ile görevlendirdi. Emir Ahmed, Kars'ı ve Gürcülerin etkisi altındaki bazı toprakları geri aldı. Selçuklular Trabzon'a kadar bütün sahil bölgelerini ele geçirdiler. Kral II. Giorgi, bazı toprakları elde tutabilmek için Sultan Melikşah ile antlaşma yaptı. Bu antlaşmaya göre, Sultan Melikşah, haraç ödemesi ve askeri yardımda bulunması şartıyla Gürcü krala ülkesini koruma sözü vermekteydi. 1080'lerde Melikşah büyük bir orduyla Kafkaslara saldırıp bölgeyi tamamen itaat altına almıştır. [78]

Bizans İmparatorluğu da 1074 yılında orta doğuda güçlü bir konumda olan Türklerle bir antlaşma yapmıştır. Bizans, doğu topraklarının büyük bir kısmını Türklere vermiştir. Türkler 1080 yılında Klarceti, Şavşat (Şavşeti), Acara, Argveti ve Kartli'yi tahrip etmişlerdir. Gürcüler bu hücumlara *"Büyük Türklük"* adını vermişlerdir. Gürcü Kral II. Giorgi çaresiz bir durumda Türklerle 1083 yılında bir antlaşma yapmıştır. Gürcülerin ödemekle yükümlü olduğu ağır vergiler nedeniyle ülkenin ekonomik durumu sıkıntılı hale gelmiştir.

Gürcü Kral IV Davit (1089-1125), kaybedilmiş toprakları (Kaheti, Hereti, Samşvilde, Rustavi, Gişi, Lore Kalesi, Tiflis, Şirvan, Dmanisi, Anis vb) yeniden ele geçirmiştir.[79] Davit, güçlenen Gürcü ordusu ile Selçuklular arasında 12 Ağustos 1121 tarihinde Didgori Savaşı yaşanmıştır.[80] Bu savaşı Gürcüler kazanmış ve 1122'de Tiflis Şehri Müslümanlardan geri alınmıştır.[81] Bundan sonra Selçuklular geri çekilirken, Gürcüler başkenti Kutaisi şehrinden Tiflis'e taşımışlardır.[82] Davit, sonunda Türkleri ülkeden çıkarmıştır. Kral askeri, siyasi ve dini

[78] Karamanlı, *a.g.e.,* s.312; Gül, *a.g.e.,* s 78-79; Kıldıroğlu, *a.g.e.,* s.83; Ayşe Beyza Büyükçınar, "Gürcü Kaynaklarına göre Gürcistan Altın Çağ Döneminin Son Hükümdarı: Kraliçe Tamar", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, C. 3, Sayı 4*., Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 27.12.2017, s.32-34.
[79] Cavahişvili vd., a.g.e. 1943, s.157-169.
[80] Büyükçınar, a.g.e., s.33-34.
[81] Nebi Gümüş, "Celâleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", Ekev Akademi Dergisi 10 (29), Rize 2006, s.156; Gümüş, Nakaidze, "Gürcistan'da İslam Algısı", s.132.
[82] Gül, *a.g.e.,* s.80; Margvelaşvili, *a.g.e.,* s.336.

konularda reformlar yaparak Gürcistan'ı birleştirip güçlendirmiştir. Bu yüzden Gürcistan tarihinde Kral IV. Davit Agmaşenebeli önemli bir yer tutmaktadır.[83]

Gürcistan Krallığı, Bagration Hanedanı'ndan Kraliçe Tamara (1184-1213) zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Onun saltanat dönemi Altın Çağ olarak tanınır.[84] Gürcüler, 1193 yılında, Saltuklu topraklarına saldırmışlar, İspir ve Kars'ın yanısıra Erzurum'a kadar ulaşıp burayı kuşatmışlar, ancak halkın toplu direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[85] Tamara döneminde Kafkasya ve yakın doğunun en güçlü devletlerinden biri haline geldiği söylenen Gürcistan'ın nüfuz alanı, bu saldırı ile ilk kez Erzurum'a kadar genişlemiştir. Ancak bölgedeki Gürcü nüfuzu kalıcı olmamıştır. 1202 (1204 ?) yılında Selçuklular ve Gürcüler Pasinler Savaşında karşı karşıya gelmiş ve Gürcüler Selçukluları mağlup etmiştir.[86] Gürcüler, Pasinler başarısının ardından Anadolu'ya ve Azerbaycan'a sistemli saldırılar düzenlemişlerdir. Gürcüler 1203 yılında Dvin'e saldırıp yağmalamışlardır.[87] 1204 yılında Bizans Prensleri Aleksi ve Davit Komnenos, Kraliçe Tamara'dan destek alarak Trabzon'u ele geçirdiler ve burada bir devlet kurdular.[88] Kraliçe Tamara'nın toprakları Azerbaycan'dan Kuzey Kafkasya'ya, Erzurum'dan Gence'ye kadar uzanıyordu[89]. Ayrıca Kraliçe Tamara devrinde, Gürcistan tarihinde Kıpçaklar da büyük rol oynadılar.[90]

Celaleddin Harizmşah (1220-1231) Kafkasya'ya geldiğinde Gürcüler, bölgenin en büyük siyasi gücüydüler. Kendisini Selçukluların varisi olarak gören Celaleddin'in seferleri, bir bakımdan Selçuklu-Gürcü ilişkilerinin geç dönemde devamı gibi kabul edilebilir. Bu dönemin Gürcülerin nüfuz alanlarını genişletmelerine imkan veren diğer önemli özelliği ise,

---

[83] Cavahişvili vd., a.g.e. 1943, s.157-171.
[84] Gül, *a.g.e.,* s.80. Gümüş, "Celâleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", s.156.
[85] Nebi Gümüş, "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", Rize: Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, Sayı: 3., 2006, s.201.
[86] Pesinler Savaşı için bkz. Gümüş, "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", s.200-216.
[87] Gümüş, "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", s.212.
[88] Michel Kursanskis, Trabzon İmparatorluğu ve Gürcistan, Çev. Murat Keçiş, Belleten C. 74, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 01.12.2010, s.911-914; Büyükçınar, *a.g.e.,* s.37-38; Gümüş, "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", s.212.
[89] Margvelaşvili, *a.g.e.,* s.337; Gümüş, a.g.tz., s.33.
[90] Kraliçe Tamara döneminde Kıpçaklar Dağıstan yoluyla Azerbaycan'a girip oradaki Türklerle birlik kurdular ve Gürcistan'a akınlar düzenlemişlerdir. Bkz. Karamanlı, *a.g.e.,* s.311-313.

stratejik bir karar ile ülkelerine kabul ettikleri Kıpçaklardan askeri alanda faydalanmaları olmuştur.[91]

Selçuklulardan sonra 1220'de Gürcistan'a Moğollar ulaştılar. Moğollar, 1231 ve 1235-1236 yıllarda Ülkeye girip işgal etmişlerdir. Gürcü Kraliçe Rusudan (1223-1245) Tiflis'i terketmek zorunda kalmıştır. Kraliçe Rusudan vefat ettikten sonra Moğollar, Kafkasya'yı sekiz eyalete bölerek idare etmişlerdir. Moğollar Gürcistan'ı büyük ölçüde tahrip edip halktan ağır vergiler toplamışlardır.[92] Moğollara karşı savaşlarında, Gürcü Kral V.Giorgi Brtskinvale (1299-1346) çok aktifti. Onun döneminde tüm Kafkasya fethedilmiştir. Giorgi, Derbend Vadisi ve Hazar Deniz'in kıyısında olan Şirvan Hanlığı ve Dağıstan gibi bölge halklarını vergiye bağlamıştır. Kral, Tao-Klarceti'yi de kendi idaresi altına almıştır.[93]

Gürcü Kral V. Giorgi Gürcistan'daki Moğol hakimiyetine son vermiştir. Gürcistan daha sonra da Orta Asyalı komutanı Timur Lenk'in (1370-1405) saldırılarına sahne olmuştur. Timur Lenk 1386 yılında Gürcistan üzerine bir saldırı yapmıştır. Timur, daha sonra Tiflis yoluyla Şeki'ye giderek bölgeyi zaptetmiştir. 1402 yılında Timur Lenk kendisine asker gönderilmesi ve vergi verilmesi şartıyla Gürcü kral VII. Giorgi (1393-1407) ile bir antlaşma yapmıştır. Timur'un düzenlediği seferlerle harabeye dönen ülke[94], kısa bir süre toparlandıysa da bu kez parçalanmaya neden olacak bir iç savaşa sürüklenmiştir.

Timur İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Gürcistan'da yeni işgalciler olarak, Türkmenler Karakoyunlular ve Akkoyunlular ortaya çıkmışlardır. Karakoyunlulardan Kara Yusuf 1388-1420 1412-1413 yıllarında ve Şahruh Mirza (1409-1447), 1437 yılında Gürcistan'a gelerek bazı yerleri tahrip etmişlerdir. Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah (1438-1467), 1444 yılında Gürcistan'ın Ahıska bölgesine girmiştir.[95]

Diğer taraftan 15. yüzyılda Gürcü kralları, Gürcü krallığını tekrar güçlendirmeye çalıştılar. Bagratoğulları hanedanından gelen I. Aleksandre (1412-1442) döneminde Gürcü feodal beyler kralın otoritesinin yeterince kuvvetli olmamasından faydalanıp güçlendiler. 15.

[91] Nebi Gümüş, "Celâleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", s.156.
[92] Karamanlı, *a.g.e.,* s.312-313.
[93] Margvelaşvili, *a.g.e.,* s.339.
[94] Karamanlı, *a.g.e.,* s.312-313.
[95] Karamanlı, *a.g.e.,* s.313.

yüzyılın ilk yarısında görülen bu feodalleşme uzun süreli savaşlara neden olmuştur.[96] Nitekim, Aleksandre'nin oğlu Kral VIII. Giorgi (1446-1466) zamanında, Gürcistan küçük krallıklara ve beyliklere bölündü. Niko Dadyan'nin ifadeleriyle: "*Bunun* (Giorgi'nin) *zamanında İveria* (Gürcistan) *krallığı üç krallık* (Kartli, Kaheti, İmereti) *ve beş beylik* (prenslik) (Guria, Odişi yani Samegrelo, Svaneti, Abhazya, Samshe-Atabeyliği) *olarak bölündü. Bu zamanda Karadeniz'den Sultan Murad'ın* (II. Murad 1421-1451) *ordusu ile dolu 50 filo getirildi... onlar Tshhom* (ცხომი) Sohum (Kalesi) *ve Abhazya Beyliği yok edip gittiler".*[97]

Osmnalı Devleti ile Gürcistan arasında ilk ilişkiler 15. yüzyılın ortalarında başladı.[98] 15. yüzyılın ikinci yarısında Gürcistan'da yeni oluşmuş üç büyük krallık bulunuyordu: Başkenti Tiflis olan Kartli Krallığı, (Kral Konstantine 1478-1504), Merkezi Zagemi olan Kaheti Krallığı (Kral I. Aleksandre 1476-1511) ve Başkenti Kutaisi olan İmereti Krallığı (Kral II. Aleksandre 1484-1510). Merkezi Ahaltsihe (Ahıska)[99] olan Samshe-Saatabago/Atabeyliği (II. Kvarkvare 1451-1498) Güneybatı Gürcistan'da önemli bir siyasi oluşumdu. Ayrıca Abhazya, Odişi, Guria gibi beylikler de Gürcistan tarihinde büyük rol oynamışlardır. Gürcistan'ın bu krallık-beyliklerinden Kaheti Krallığı diğerlerine göre daha zayıf durumdaydı.[100]

15. yüzyılın ikinci yarısında Samshe Atabeyi II. Kvarkvare tarafından Gürcistan'da bir iç savaş başlatılmıştır.[101] Kvarkvare Atabey, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı (1453-1478) yanına çekerek Gürcü kralı VIII. Giorgi'ye karşı savaşmaya başlamıştır.[102] 1462 yılında Uzun Hasan, Samshe'ye (Ahıska bölgesi) gidip Kvarkvare'yi destekleyerek zafer kazanmıştı. Ayrıca, 1477 yılında Uzun Hasan büyük bir ordu ile tekrar Gürcistan seferine çıkıp Tiflis'e

[96] Cavahişvili vd., 1943, s.252-261.
[97] Niko Dadyan, *Kartvelt Tskhovreba (Gürcülerin Tarihi),* Ed. İlia Abuladze, haz. Şota Burcanadze, El Yazmaları Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1962. s.123.
[98] Osmanlıların Gürcistan fethi ve İslamlaşma hareketleri ile ilgili bkz. Nebi Gümüş, "Osmanlıların Gürcistan'ı Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (VXI. Yüzyıl)", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahyat Fakültesi, Ankara: 1999, s. 326-335.
[99] Çıldır Beylerbeyliği bölgenin Osmanlı idaresine geçmesinden hemen sonra 1578 veya 1579'da kurulmuştur. Ahıska Çıldır Eyaleti'nin merkezi idi.
[100] Sargis Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* Tiflis: Gürcüler Arasında Okuma-Yazma Yayma Derneği Yayını No:238, 1922, s.2-4.
[101] Gümüş, Osmanlıların Gürcistan'ı Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (VXI. Yüzyıl)", s. 326.
[102] Bilge, *a.g.e.,* s.33.

saldırıp ele geçirmiştir.[103] 1486'da Akkoyunlu Sultan Yakub (1478-1490) Samshe'yi (Ahıska) ele geçirip Sufi Halil Bey'i Gürcistan'ın fethiyle görevlendirmiştir. 1489 yılında uzun süren kuşatmadan sonra Tiflis'i zaptetmiştir. Gori ve Tiflis'i ele geçiren Akkoyunlular, Gürcüleri vergiye bağlamıştır. [104]

Görüldüğü üzere 15. yüzyılın sonlarına doğru, tarih sahnesinde birleşik bir Gürcü Krallığı yoktur. Gürcistan bir taraftan dış düşmanlarla mücadele halinde iken diğer taraftan içeride de feodal bir kargaşa ile karşı karşıyaydı. Gürcü feodal birliğinin parçalanması, 15. yüzyılda toplumsal ve üretim geleneklerindeki değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. Bu değişikliklerde ağalık sistemi (ya da diğer bir ifadeyle bir kabileler konfederasyonu) üzerinde gelişen idari sistem "Satavado" önemli rol kazanmıştır. Ülke ekonomik buhrana girmiştir.[105]

Nitekim 15. yüzyılda İstanbul'u da fethetmelerinin[106] yanında imparatorluk vasfını da kazanmış olan Osmanlıların dikkati çok geçmeden Kafkasya tarafına yönelmişti. Fatih Sultan Mehmed 1454 yılında Karadeniz kıyılarına bir donanma gönderdi. Kırım Hanlığı ile birlikte bu kıyılardaki Ceneviz kolonilerini sıkıştırdılar. Ceneviz kolonileri Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanına haraç vermeyi kabul etmek durumunda kaldılar[107]. Aynı sefer sırasında Cenevizlilerin esir toplama merkezi olan Sohum da Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Ancak burada Osmanlı idaresi kurulmayıp, idarenin haraç vermek kaydıyla eski beylerine bırakıldığı belirtilmektir.[108]

---

[103] Cavahişvili vd., 1943, s.259-261.

[104] Karamanlı, *a.g.e.,* s.313.; Onur Güven, *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri,* Artvin: 72 Tasarım Ltd. Şti. Kitap 72., 2018, s.112-113.

[105] Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, 1943, s.267.

[106] Osmanlılar tarafından İstanbul'un alınması (1453) Avrupa devletleri tarafından çok büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle Avrupa'da Osmanlılara karşı bir ittifak kurma fikri ortaya çıkmıştır. 1459 yılında Papa II. Pius'un (1405-1464) görevlendirmesiyle elçi Ludovico da Boloneli, Gürcüleri yeni Haçlı Seferlerine çağırmak için Gürcistan'a gitmiştir. Yapılan plana göre, Haçlı birliği İstanbul'u Osmanlıların elinden alırsa Gürcüler de Osmanlılara karşı Haçlı ordusuyla birlikte saldıracaktı. Sonuçta büyük bir askerî güce ihtiyaç duyan bu plan gerçekleşmemiştir. Bilge, *a.g.e.,* s.33; Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, 1943, s.258.

[107] Halil İnalcık, "Mehmed II", TDVİA, c.28, 403.

[108] Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590),* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 358, Edebiyat Fakültesi Yayınları No:71, Araştırma Serisi No: 60, Ankara: Sevinç Basımevi, 1976, s.6. Cengiz Fedakar, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkîmatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl/Vol.2, Kafkasya Özel sayısı, s.166.

Osmanlılar, 1461 yılında Trabzon'u aldıktan sonra,[109] Doğu Karadeniz kıyıları Osmanlı idaresine girmiştir. Bu dönemde Batum ve çevresi de Osmanlı hakimiyetini tanımıştır.[110] Osmanlılar ile Gürcistan arasında ilk ciddi bağ, Karadeniz kıyısındaki Abhaz ve Odişi bölgeleri ile kurulmuştur. Osmanlılar, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra güneybatı Gürcistan'a da akınlar yaparak 1479'da Acaristan'ı (Batum) fethedip Borçka ve Aşağı Acara'yı içine alan Maçahel bölgesini hakimiyetleri altına aldılar. Böylece Osmanlı sınırı ilk kez Çoruh nehrinin doğusuna geçmiş oldu.

Osmanlılarla Gürcüler arasındaki siyasî ilişkilerin 15. yüzyılın ikinci yarısında başladığı anlaşılmaktadır. İlişkilerin başlangıç döneminde birleşik bir krallık olan Gürcistan, 15. yüzyılın sonlarına doğru parçalanma sürecine girmiştir. 16. yüzyılın başında ülkede üç krallık ve bir atabeylik olmak üzere dört küçük devlet ortaya çıkmıştır. Bunlar Kartli, Kaheti ve İmereti krallıkları ile Samshe Atabeyliği idi. Ayrıca bu devletlerin içinde İmereti'deki Guria ve Samagrelo beylikleri gibi oldukça güçlü feodal yapılanmalar vardı[111].

1510'da, İmereti kralı III. Bagrat (1510-1565) döneminde, Osmanlı ordusu Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) emriyle Samshe Atabeyliği'ne saldırarak, Kutaisi'ye de sefer yapmıştır.[112] Sultan Selim'in birinci hedefi, Osmanlı'nın sınırlarını doğuya doğru genişletmekti.[113] I. Selim, daha şehzadeliğinde Trabzon Sancakbeyi iken Gönye (Gürc. Gonio) ve Batum sınırına kadar akınlar yapmıştı. I. Selim tahta çıktıktan sonra, Guria beyinin itaatini yeniletmiş ve İmereti ile birlikte Batı Gürcistan'ı Osmanlı Devleti'ne bağlamıştır. Yavuz Sultan Selim'in (1508-1520) kısa süren hükümdarlığında dikkatini büyük ölçüde İran ve Mısır üzerinde yoğunlaştırdığı bilinmektedir. Osmanlıların doğu sınırlarında Gürcistan üzerine faaliyetleri Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) gerçekleşmiştir. I.

[109] Nebi Gümüş, "Son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara Karşı Mücadelesi ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 22, Konya: 01.11.2006, s. 105.
[110] Gümüş, Nakaidze, "Gürcistan'da İslam Algısı", s.132.
[111] Gümüş, a.g.tz., 2000, s.291.
[112] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.6-11.
[113] Bilge, *a.g.e.,* s.43.

Süleyman döneminde Batum ve Çevresi Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Daha sonra (19. yüzyılın ortalarında) Batum, Lazistan Sancağı'nın merkezi olmuştur.[114]

Bu sırada Osmanlıların düşmanı olan Safevîler, Anadolu ve Kafkasya'ya ilerlemeye başlamıştır. Gürcistan'ın jeostratejik konumu nedeniyle, bölge bu iki büyük devletin önemli hedefi olmuştur. 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda[115] Safevîler yenilmelerine rağmen, Safevî hükümdarı Şah İsmail (1501-1524) 1518 yılında büyük bir orduyla Kartli ve Kaheti krallıklarına sefer düzenledi[116] ve İç Kartli'deki Gori ve Surami şehirlerini aldılar. Bu olaydan memnun olmayan Osmanlılar yanıt olarak Kartli Kralığı'na saldırdı. Fakat Gürcü ordusu bu sefer Osmanlıları Yukarı Kartli'de yendi. Gürcüler zafer kazanmalarına rağmen Osmanlıların idaresinde kaldılar.[117]

Kanunî Sultan Süleyman tahta çıktığında, İmereti'nin yanında Guria, Samegrelo ve Abhazya bölgeleri Osmanlı hakimiyetinde idi. Osmanlı Devleti'ne düzenli vergi ödüyorlar, ancak iç işlerinde bağımsız bir şekilde varlıklarını devam ettirmekteydiler. Kanunî devrinde (1520-1566), selefinin politikalarının doğu odaklı olmasının da etkisiyle önceliğin Avrupa ve Afrika'ya verildiği görülmektedir. Bu durumdan yararlanan Safevî Şahı Tahmasb (1524-1576) Gürcistan ve komşu ülkeleri üzerinde etkisini arttırmaya çalışmıştır.[118] Ancak, Safevîlerin bölgeye akınları devam etmiştir. Kaheti Kralı Levan (1518-1574) Safevî Devleti'nin hakimiyetini tanımıştır. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde Osmanlı Devleti'nin öncelikli olarak dikkatini Avrupa ve Afrika'ya yöneltmesi ve içişleriyle ilgilenmesi sebebiyle doğu politikası ikinci derecede önemli olmuştur.

Şah Tahmasb 1541-1554 yılları arasında dört kez Kartli'ye saldırıp bazı kaleleri ele geçirip 30.000 kadar kişiyi esir alıp İran'a götürmüştür. Tarih boyunca Gürcistan'ın yakın olması sebebiyle Gürcü krallar ve atabeylerin çoğunlukla İran'a, bazen de Osmanlılara

[114] Karamanlı, *a.g.e.*, s.314; Bilge, *a.g.e.*, s.43; Cevat Çakır, "Trabzon Vilayet Salnamelerine Göre Lazistan Sancağı: Eğitim-Kültür ve İdari Yapı (1869-1904)", (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2017, s.147.
[115] Çaldıran Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s.99-120.
[116] Bilge, *a.g.e.*, s.45.
[117] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810)*, s.6-9.
[118] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810)*, s.6-11;

meylettiği bilinmektedir.[119] Şah Tahmasb'ın gücünü gören Samshe Atabeyi II. Kayhosro Cakheli (1522-1573), Samshe Atabeyliği'nin sınırlarına ulaşmış olan Osmanlıların tarafına geçmiştir. Bundan sonra Osmanlılar İmereti Krallığı'na ilerlemeye başlamışlardır. İmereti Kralı III. Bagrat, Osmanlılara karşı Kartli Kralı I. Luarsab'a (1527-1556) yardım etmeye çağırmıştır.[120] Kral Bagrat'ın Kartli Kralı I. Luarsab'ı Osmanlılara karşı birlikte savaşmaya çağırması üzerine Erzurum Beylerbeyi Temmerüd Ali Paşa, 1545 yılında Gürcistan seferine çıkmıştır. Samshe Atabeyi II. Kayhosro (1545-1573) destek verdiği Osmanlı kuvvetleri, Pasinler civarında Sohoista yakınlarında yapılan savaşta, Bagrat'ın, Luvarsab tarafından desteklenen ordusunu yenmiştir. Sohoista Savaşı'nda (1545) Osmanlılar zafer kazanarak Samshe'deki birçok kaleyi aldı[121]. Samshe Atabeyliği'ni ele geçirmişlerdir.[122]

16. yüzyılda bölgede hakimiyet kurmak için Osmanlılar ile İran ve Rusya karşı karşıya gelmeye başladılar. Hatta Avrupa ülkeleri de Kafkasya ve Gürcistan ile temas kurdular. Bu dönemde Kafkasya Osmanlıların en çok ilgilendiği sahalardan biri idi. 16. yüzyılda Gürcistan ve Transkafkasya Osmanlı ile İran için hem stratejik hem de ticari-transit yollar üzerinde bulunması açısından önemliydi.

Bu zaferle birlikte Osmanlı hakimiyeti Kafkas dağlarına ulaşmıştır. Gürcü tarihi için de bu savaş, Gürcülerin birlikte hareket ettikleri son mücadele olarak görülmektedir[123]. Kral Bagrat Batı Gürcistan'daki feodal beyler üzerindeki otoritesini kaybetmiştir. Caneti, Acara ve Samshe'nin batı kesimini ele geçiren Osmanlılar artık İmereti'ye karşı düzenleyecekleri seferlerde avantajlı bir noktada üslenmişlerdi.[124]

16. yüzyılın ortalarında Osmanlılar Gürcistan'a yeni seferler düzenlemişlerdir. Bu yeni seferlerde Kral Bagrat'ın Gürcü beylerini ortadan kaldırma çabası ile 1546 yılında Safevilerin işgali karşısında onların tabiyetini kabul etmesi etkili olmuştur. Osmanlı Sadrazamı Vezir Kara Ahmed Paşa,1549 yılında ikinci Safevî seferi sırasında altı hafta içinde

[119] Karamanlı, *a.g.e.*, s.314.
[120] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810)*, s.12-13.
[121] Nebi Gümüş, 16. yüzyılda Osmanlı-Gürcistan ilişkileri hakkında çok daha ayrıntılı bilgi aktarmaktadır. Bkz. Gümüş, a.g.tz.2000.
[122] Bilge, *a.g.e.*, s.49.
[123] Gümüş, a.g.tz.,2000, s.63.
[124] Bilge, *a.g.e.*, s.49; Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s.175.

Gürcistan'ın yirmi kalesi ile birlikte, Ağçakale, Tortum, Livane Deresi ve Artvin'i ele geçirmiştir. 1551 yılında da Ardanuç[125], Şavşat, Ardahan ve Göle Osmanlı idaresine katılmıştır.[126] Gürcistan'dan Trabzon'a uzanan güzergah üzerinde, kale ve ticaret yeri olarak büyük bir öneme sahip olan Ardanuç Kalesi'ne yeniçeriler yerleştirilmiştir. Bu bölgedeki bazı kaleler ve Gürcü beyleri Osmanlı Devleti'ne tabi olmuşlardıt.[127]

29 Mayıs 1555 tarihinde Osmanlılar ve Safevîler arasında Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında başlattığı ve aralıklarla kırk bir yıl süren savaş haline son veren Amasya Barış Antlaşması imzalanmıştır.[128] 1555 yılında Osmanlı-İran savaşlarına son veren Amasya Antlaşmasına göre, Batı Gürcistan (İmereti, Dadyan/Megrel, Svanet, Gürel, Tao) Osmanlılara; Doğu Gürcistan (Kartli, Kaheti) ise Safevî Devleti'ne verilmiştir. Samshe Atabeyliği ve bütün Gürcistan iki devlet arasında paylaşılmıştır. Osmanlı ve Safevî devletleri arasında yapılan ilk barış antlaşması olan Amasya Antlaşması ile taraflar arasındaki yaklaşık elli yıldır süren mücadele yerini yirmi üç yıl sürecek bir barışa bırakmıştır.[129] Nebi Gümüş'ün belirttiği üzere bu antlaşmadan en çok etkilenen, Samshe Atabeyliği olmuştur. Kartli, Kaheti ve Doğu Transkafkasya'ya giden en kestirme yol buradan geçtiği için iki devlet de bu bölgeyi ısrarla istemekteydiler. Antlaşmada beyliği toprakları iki devlet arasında paylaşılmıştır[130].

Gürcü egemenliği altında olan bu bölgelerde kalıcı fetihler yapıldıkça Osmanlılar bölgede yeni sancaklar kurmuştur. Bunlar arasında; Ardanuç Sancağı 1551'de, Şavşat Sancağı 1553'te, Livane Sancağı 1553'te, İmerhev Sancağı 1553'te, Acara Sancağı 1561'de, Batum Sancağı 1565'te, Tavuskar Sancağı 1574'te ve Maçahel Sancağı 1576'da kurulmuşlardır. Bu sancaklar arasında İmerhev Sancağı'na Mahmut Bey, Şavşat Sancağına Mehmet Bey ve Maçahel Sancağı'na da Ahmet Bey getirilmişlerdir. Bazı Gürcü asıllı beyler, kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul etmiş ve isim değiştirerek Osmanlı idaresine giren ilk sancak beyleri olmuşlardır.[131]

---

[125] Gül, *a.g.e.,* s.86.
[126] Karamanlı, *a.g.e.,* s.314; Bilge, *a.g.e.,* s.52.
[127] Bilge, *a.g.e.,* s.52.
[128] Bilge, *a.g.e.,* s.54.
[129] Bilge, *a.g.e.,* s.54-55; Gül, *a.g.e.,* s.86; Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s.230.
[130] Gümüş, a.g.tz.2000, s.68.
[131] Gül, *a.g.e.,* s.86.

Osmanlı Devleti, İran Şahı I. Tahmasb'ın ölümünden sonra (1576) Safevî Devleti'nde ortaya çıkan iç sıkıntılardan yararlanmış;[132] Mart 1578'te yapılan Divân-ı Hümâyûn toplantısında, Sinan Paşa serdarlıktan azledilerek İran serdarlığı, Osmanlı Sadrazamı Lala Mustafa Paşa'ya (1500-1580) verilmiştir. 17 Mart 1578 tarihinde, Divân-ı Hümâyûn tarafından Megrel, Guria ve İmereti hükümdarlarına gönderilen hükümlerde, İran'a karşı seferlerde *"her veçhile muavenet ü müzaheret göstermeleri"* emredilmiştir.[133] Odişi ve Guria (Gürel) melikleri, Lala Mustafa Paşa'nın gönderdiği mektuba olumlu cevap vermişlerdir. Müslüman olduktan sonra Mustafa Paşa adıyla bilinen Samshe Atabeyi II. Manuçar[134] (1581-1614) de Osmanlılara tabi olduğunu bildirmiştir. Lala Mustafa Paşa'yı Şirvan ve Gürcistan'ın fethi için tayin edildikten sonra, Osmanlılar Posof, Ahıska, Hırtıs, Çıldır, Ahılkelek, Koblıyan ve Azgur'u (Atskhuri) fethetmişlerdir. Daha sonra ele geçirdiği bölgelerde Osmanlılar Çıldır Eyaleti (1578-1845) kurmuşlardır.[135] 1578 yılında Osmanlı idaresine giren Samshe Atabeyi Kvarkvare ve kardeşi Manuçar'ın İstanbul'a giderek Müslüman olmaları Gürcüler arasında bir İslamlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Samshe Atabeyleri hanedanının bütün fertleri Müslüman olmuşlardır.[136]

Lala Mustafa Paşa'nın komutasındaki Osmanlı orduları Samshe'nin Atabeyi II. Manuçar'ın (Mustafa Paşa) kılavuzluğuyla, 24 Ağustos 1578 yılında Tiflis'e ulaşmışlar. Kartli Krallığı, 29 Ağustos 1578 yılında Tiflis Eyaleti adıyla Osmanlı topraklarına ilhak edilmiş, Tiflis'teki Sioni Kilisesi camiye çevrilmiştir. Tiflis Kalesi'ne 6000 asker ve 100 adet top bırakılmıştır.[137] 1578 yılında Lala Mustafa Paşa tarafından fethedilen Tiflis'i yaklaşık 30 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.[138] Osmanlılar Abhazya'ya da başarı ile ulaşıp merkezi

[132] Karamanlı, *a.g.e.,* s.314-315.
[133] Bilge, *a.g.e.,* s.91-92; Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s.276.
[134] Osmanlı kaynaklarında Minüçihr/Menuçehr
[135] Karamanlı, *a.g.e.,* s.314-316; Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.41-42. Çıldır Eyaleti ile ilgili bkz. Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi No:7 (1)*, 18 Şubat 2010, s.77-94.
[136] Gümüş ve Nakaidze, "Gürcistan'da İslam Algısı", s.134.
[137] Bilge, *a.g.e.,* s.94.
[138] Gümüş ve Nakaidze, "Gürcistan'da İslam Algısı", s.132; Gümüş, "Son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara Karşı Mücadelesi ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri", s. 105.

olan Sohum'u almışlardır. 5 Ekim 1578 yılında merkezi Ereş olan Şirvan ve Sohum Eyaleti kurulmuştur.[139]

Safevîler 1569'dan beri esir olarak tuttuğu Kartli Kralı I. Simon'u (1556-1569, 1578-1600) serbest bırakarak (1578), Osmanlılara karşı savaşmak için Kartli'ye göndermişlerdir. Simon Kartli'ye geldiğinde ülkenin önemli kale-şehirleri Osmanlıların elindeydi. Kral Simon yirmi sene boyunca durmadan Osmanlılara karşı savaşmış, birçok kere Osmanlıları yenip ülkenin kale-şehirleri geri almıştır.[140] 1582 yılında I. Simon, Samshe Atabeyi II. Manuçar Cakeli ile bir ittifak kurmuştur. Aynı yıl Muhrani Savaşı'nda Simon, Sultan'ın ordusunu yenmiştir. Aynı zamanda Samshe-Cavaheti'de bir ayaklanma çıkmıştır.[141] 1579 yılında II. Manuçar'a (Mustafa Paşa'ya) Çıldır Eyaleti verilmiştir. Çıldır Beylerbeyi Mustafa Paşa (1579), tüm Gürcistanı itaat altına almıştır.[142]

1584 yılında Osmanlı Padişahı III. Murad, Kartli'ye Serdar Ferhat Paşa'yı (1591-1592, 1595) gönderdi.[143]

1585 yılında I. Simon, Lori kalesi'ni Osmanlılardan geri almış ancak kısa süre sonra bu kale Osmanlılar tarafından yeniden ele geçirilmiştir. 1588 I. Simon, Osmanlılarla bir antlaşma yaptı: Kartli Krallığı Osmanlılara haraç verecek, karşılığında Osmanlılar Kartli'nin kralı olarak Simon'u kabul edeceklerdir.[144]

12 yıl süren Osmanlı-Safevî Savaşı da (1578-1590) Safevî Şahı I. Abbas'ın (1588-1629) talebi üzerine 21 Mart 1590'da imzalanan İstanbul Barış Antlaşması ile sona ermiştir.[145]

---

[139] Miheil Svanidze, *Gürcistan-Osmanlı Tarihi İncelemeleri (14-18. Yüzyıllar),* Giorgi Tsereteli Doğu Bilimler Enstitüsü, Tiflis: Metsnireba Yayınevi, 1990. s 218-219; Bilge, *a.g.e.,* s.95.

[140] Cavahişvili vd., 1943., s286-289.

[141] Viktor Guçua, "Simon I", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed), C. 9., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu., 1985, s.351-352.

[142] Naima Efendi, *Târîh-î Na'îmâ*, Haz. Mehmet İpşirli, C. 4., (1065-1070/1654-1660), Ankara: TTK Basımevi, 2007, s.1912.

[143] Guçua, *a.g.e.,* C. 9., s.351-352. Serdar Ferhat Paşa, Erzurum'dan Gürcistan'a gidip Kartli Krallığı'ndaki Lori ve Gori kelelerini ele geçirmiştir. Bu konu hakkında Naima Tarihi de bilgi vermektedir: *"Fasl-ı şitâ olmakla Serdar Ferhad Paşa Erzurum'da kışlayıp insıraf için leşkere icâzet verip, sene 922 isneyn ve tiz'in ve tis'a-mi'e evvel bahârında asker-i İslâmiyye vatanlarından Erzurum'a yüz tutup orduyı hümâyûnda müctemî oldular. Serdar dahi leşkeri fevc cânib-i Gürcistan'a sevk edip Lori ve Gori kal'aların zabt ve teshîr eyledi".* Bkz. Târîh-î Na'îmâ, C. 4., *a.g.e.*, s.1917.

[144] Guçua, *a.g.e.,* C. 9., s.351-352.

[145] İstanbul Barış Antlaşması ile ilgili bkz. Kırzıoğlu, *a.g.e.,* s.375-382.

Bu Antlaşmaya göre Şirvan, Karacadağ, Şehrizor, Ardelân, Lûristan, Azerbaycan, Dağıstan, Aras nehrinin kuzeyinde Gürcistan ve Nihâvend Osmanlı idaresine geçmiştir.[146] Nitekim, 1590 yılında Osmanlı ve Safevî Devlet arasında yapılan İstanbul Barış Antlaşması ile tüm Güney Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) Osmanlı Devleti'nin idaresi altına girmiştir.[147]

1590-1614 yıllar arasında Osmanlı idaresinde kalan Gürcistan bölgesinde düzenli bir yönetim sistemine geçildi. Eyaletlerin tahrirleri yapılarak kanunnâmeler çıkarılmıştır. Kartli Kralı Simon'un (1556-1600) İstanbul'a yazdığı mektuptan anlaşıldığına göre, 1588 yılında doğu Gürcistan'da olan Tiflis Eyaleti dört sancaktan oluşmaktaydı. 1592-1595 yıllarında Osmanlıların Çıldır Eyaletinde yaptığı tahrirlere göre 1592 yılında Çıldır Eyaletinde merkez sancak dışında Ahıska, Aspinza, Ahılkelek, Altınkale, Posof adlı sancaklar yer almaktadır. 1595 tarihli bir mufassal defterin kanunnamesine göre Osmanlı Devleti, imparatorluğun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Ahıska vilayetinde de tımar sistemini uygulamıştır. Ayrıca Osmanlılar, siyasi istikrarsızlığı önlemek ve Gürcü beylerinin Osmanlılara karşı Safevî yardımına başvurmalarını engellemek hedefiyle onlara Osmanlı öncesi döneminde idare ettikleri toprakların bir kısmını ocaklık ve yurtluk şeklinde vermişlerdir.[148]

1590 yılı antlaşmasıyla tüm Gürcistan'ın Osmanlı idaresi altında olduğu İran tarafından kabul edilmiştir. Ancak Şah Abbas çıkacağı savaşlarda önceden tebaası olan Kartli, Kaheti ve Mesheti'ye Osmanlı karşısına çıkma görevini vermekteydi. Gürcüler bu iki devlet arasında seçim yapmak zorunda kalıyorlardı. Yani antlaşmadan sonra da Osmanlı-Safevî çekişmesi devam etmiştir. 16. yüzyılın sonlarında Gürcülerin Safevî tarafına meylettiği

[146] Bilge, *a.g.e.*,s. 103.
[147] Guçua, *a.g.e.*, C. 9., s.351-352.
[148] Karamanlı, *a.g.e*, s.314-316. Osmanlılar 16. yüzyılda yeni kazanılan bazı topraklarda yurtluk ve ocaklık sistemi adıyla farklı bir yönetim sistemi uygulamışlardır. Ocaklık sistemi, özellikle sınır bölgelerinde görev yapan kale muhafızlarının maaşlarını zamanında ve düzenli biçimde almasını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Ayrıca ocaklık arazi, tersane giderleri için ayrılan topraklardı. Yurtluk ise herhangi bir yerin gelirinin hayatta olduğu sürece bir kimseye verilmesidir. Yurtluk toprakların geliri, sınır boylarında görev yapan akıncı beylerine ve komutanlara veriliyordu. Devlet bu şekilde sınırlarının güvenliğini sağlıyordu.

görülmüştür. Bu arada 1590'lı yıllarda Kafkasya'nın siyasi sahasına, Osmanlı ve İran'ın büyük rakibi olarak yeni bir güç Rusya çıkmıştır. [149]

1598 yılında Kartli Kralı I. Simon, Osmanlılara karşı savaşmaya devam etmiş ve Gori Kalesi'ni kuşatmıştır. Aynı zamanda Samshe-Cavaheti'de Osmanlılara karşı yeni bir ayaklanma başlamıştır. 1599 yılında Simon, Gori Kalesi'ni ele geçirmiştir. Simon'a karşı savaşmak için, Padişah III. Mehmed (1595-1603) Cafer Paşa komutasındaki Osmanlı birliklerini Gürcistan'a göndermiştir. Kartli ve Osmanlı arasında savaş, Nahiduri köyü yakınlarında gerçekleşmiştir. Nahiduri savaşında Gürcüler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kral Simon, Partskhisi köyü yakınlarında Osmanlılar tarafından yakalanıp (1599), İstanbul'a gönderilmiş ve Yedikule Kalesi'nde hapsedilmiştir. Gürcülerin Simon'u kurtarma çabaları başarısız olmuş ve esaret altında ölmüştür (1611).[150]

1587-1594 yıllarında Samshe Atabeyliği'nde Osmanlı idaresi artık yerleşmiştir. Feodal çağ Gürcü yasaları ve vergi sisteminin yerini Osmanlı vergiler ve toprak idaresi almıştır.[151] 16. yüzyılın ikinci yarısı Gürcistan halkı için yaşamın en ağırlaştığı dönem olmuştur. Bu yüzyılda Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Irak ve Şirvan toprakları Osmanlı-Safevî savaşlarına sahne olmuştur. Bu coğrafya içinde en çok zarar gören ülkenin Gürcistan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[152]

Bu zamandan itibaren Gürcistan'ın Güneybatısında İslamlaşma süreci başlamıştır. Gürcüler bu sürece *"Tatarlaşma"*[153] adını vermişlerdir. Samshe Atabeyliği'nde Osmanlıların yerleşmesi Feodal Gürcistan için büyük bir başarısızlıktı.

---

[149] Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, (10-18 Yüzyıllarda Gürcistan),* C. 6., Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, İv. Cavahişvili Tarih Enstitüsü, Ed. Giorgi Akopaşvili, Mamia Dumbadze, Givi Camburia, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973, s.216.

[150] Cavahişvili vd., 1943, s.286-289.

[151] Cavahişvili vd., 1943, s.290-291.

[152] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.1-2.

[153] "Tatar" adını taşıyan farklı Türk etnik gruplar için kullanılan bir şemsiye terimdir. Günümüzde "Tatar" ismi, coğrafî olarak Kırım ve Kazan merkez olmak üzere İdil-Ural Bölgesi, Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve Rusya'nın St. Petersburg ile Moskova şehirleri başta olmak üzere farklı şehirlerinde yaşayan bir Türk boyu için kullanılmaktadır. Bkz. Rasilya Karimova, *"Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) Geçen Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)"*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 2017, s.16. Gürcüler Müslüman halka Tatar diyorlardı; İslamiyete geçme sürecine ise *"Tatarlaşma"* denilmiştir. Aşağıdaki metinlerde verilen Gürcü arşiv ve müze kaynaklarında Gürcüler tarafından Osmanlılara "*Tatarlar"* denildiğini göreceğiz.

1602'de İran, 1590 Barış Antlaşmasını bozup Osmanlılara savaş ilan etmiştir.[154] 1603 yılında başlamış yeni Osmanlı-Sefevî savaşında Gürcistan yine hedef noktasıydı. Şah Abbas Kaheti'de kendini güçlendirmek için farklı yöntemler kullanıyordu. Safevî Devleti, 1606'da önce Karabağ ve Gence, sonra Lore ve Dmanis'i geri almıştır. 1608 yılında İranlılar Kartli'ye girmiş, Kartli ve Kaheti İran'ın vasalları olmuşlardır. 1612 yılında Osmanlı ve Safevî devletleri arasında yapılan Nasuh Paşa Antlaşmasına göre Amasya Barış Antlaşması (1555) ile belirlenen sınırlar geçerli olacaktır. Böylece Doğu Transkafkasya Safevîlerin olmuştur. 1614 yılında Şah Abbas Osmanlı Devleti'yle imzalanan bu anlaşmayı da bozmaya karar verip Gürcistan'a ilerlemeye başlamıştır.[155] 1614-1617 yıllarında, Safevî Şahı Abbas doğu Gürcistan'a dört sefer düzenlemiştir.[156]

Gürcüler, Safevî Şahı'nın istilaları nedeniyle zor duruma düştüler. Osmanlı bu durumdan yararlandı ve Safevîlere karşı İmereti (Açıkbaş), Guria, (Gürel) Samegrelo (Megrel/Dadyan) Gürcü krallık-prenslikleri ile bağlantı kurumaya çalışıyordu.[157]

Gürcü tarihçiler, Karadeniz'de Osmanlı hakimiyeti arttıkça Gürcistan'ın ticarî açıdan olumsuz etkilendiğini belirtmektedirler. Karadeniz'de bulunan Biçvinta, Anakopia, Sohum,

[154] Osmanlı-Safevî Savaşı (1603-1612) ile ilgili bkz. Özer Küpeli Transkafkasya'da Güç ve Rekabet: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya'da Osmanlı-Sefevî Mücadelesi, Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmalar Dergisi, Sayı: I., İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 01.08.2015, s.98-100.
[155] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihi Konuları, (10-18 Yüzyıllarda Gürcistan),* 1973., s.219-226.
[156] Cavahişvili vd., 1943, *s.*295, 300-301.
[157] Târîh-î Na'îmâ, Haz. Mehmet İpşirli, C. 2., (1016-1038/1607-1629), Ankara: TTK Basımevi, 2007, s.432.

Poti[158], Kobuleti ve Batum artık ticaret ve liman şehirleri eski önemlerini kaybederek birer kale görünümüne kavuşmuşlardır.[159]

Yukarıdaki bahsediğimiz üzere, artık Batı Gürcistan'ın krallıkları: İmereti, Guria, Samegrelo ve Abhazya Osmanlı'nın tabiyetindeydiler ve haraç vermekteydiler. Osmanlı vasalları olan Batı Gürcistan'ın tabi hükümdarları, Osmanlıların rakiplerine, özellikle de İran'a yardım etmemek ve Osmanlılara karşı olan koalisyonlara katılmamakla yükümlüydüler. Fakat Gürcü krallar diğer ülkeler ile ilişkilerinde serbesttiler.[160]

17. yüzyılın başlarında önce Gurieli ve Dadyan daha sonra İmereti kralları, Osmanlıların getirdiği yıllık vergileri vermeyi kabul ettiler. Bölgede Osmanlıların hakim olmasını yerli soylular desteklediler. Örneğin Samegrelo'nun soyluları olan Dadyaniler Osmanlılara boyun eğip İmereti kralına karşı Osmanlıların yanında yer aldılar. İmereti soylularının yardımıyla da Osmanlı ordusu Kutaisi Kalesi'ni ele geçirmiştir. [161]

---

[158] Poti (Faş) Gürcistan'da Samegrelo-Zemo Svaneti bölgesindedir. Karadeniz kıyısında, Rioni Nehri'nin birleştiği noktada yer almaktadır. Bkz. Tamaz Beradze, M. Paçkoria, Vahtang Caoşvili, "Poti", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986, s.351-352; 1578'de Poti Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildi ve büyük bir kale (Faş Kalesi) inşa edildi. 1640 yılında Samegrelo komutanı II. Levan Dadyan, İmereti Krallığı ve Guria beyliği birliklerinin yardımıyla Poti'ye saldırdı ve Osmanlılar tarafından inşa edilen kaleyi yıktı. 1723'te Poti, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yeniden ele geçirildi ve küçük bir kale daha inşa edildi. Poti, Osmanlı İmparatorluğu'nun köle ticaretinin ana merkezlerinden biri haline geldi. 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu Poti'yi fethetmeye çalıştı. Rusya ve Gürcü krallıklarının ortak çabalarıyla Poti Kalesi, 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki kez 1770 ve 1771'de saldırıya uğradı, ancak her ikisi de başarısız oldu. Bu konu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. 19. yüzyıl başlarında da Poti, Ruslar tarafından ele geçirilmeye çalışılmıştır. Sonunda Edirne Antlaşması (1829) ile Poti Rus hakimiyetine geçmiştir. Bkz. Kveli Çhataraişvili, "Guria Beyliğinin Siyasi Tarihi (1770-1780 Yılları)", *Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Dergisi Matsne, No:4.,* Ed. N. Berdzenişvili- A. Boçorişvili, Tiflis: Metsniereba Yayınları, 1964, s.121-127, 141. Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.121-127, 141.

[159] Svanidze, *a.g.e*, s.226-227.

[160] Svanidze, *a.g.e*, s.221-222.

[161] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihi Konuları, (10-18 Yüztıllarda Gürcistan),* 1973, *a.g.e.,* s.272-275; 1772 yılında Batı Gürcistan'daki Alman Gezgin Yohan Güldensteadt Kutaisi Kalesi'ni tanımlamış ve içindeki durumu anlatmıştır. Güldensteadt'ın iç Kutaisi Kelesi hakkındaki bilgileri çok önemlidir: surların duvarlarının içerisinde Osmanlıların evler ve Kalenin ortasında eski bir Gürcü Hıristiyan kilisesi varmış. Osmanlılar bu kilisenin yerinde bir cami inşa etmişlerdir. Kapının tepesinde, kuzey duvarında taşa oyulmuş bir Osmanlı yazıt bulunmaktadır. Güldensteadt şöyle anlatıyor: *"kalenin ortasında eski Gürcü Hıristyan kilisesi vardı, onun yerinde Osmanlılar bir cami inşa ettiler, onun duvarları bugün hala duruyor…, şehrin duvarının içinde bir Gürcü Hıristiyan kilisesi var… görüldüğü gibi, Turkler bu şehri ele geçirirken... kiliseyi yıktılar… kaleden 20 adımdan sonra bir* (Osmanlı) *hamamı var… duvarda bir Osmanlı yazıtı var".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. I, s.139. Gürcü Arkeolog Roland İsakadze'nin bilgilerine göre, Kutaisi'deki kilise Osmanlılar tarafından ilk olarak mühimmat deposuna dönüştürülüp

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İmereti Krallığı, Rusya'yla bağlantı kurmaya başlamıştır. İmereti Kralı Arçil (1664-1675), Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'dan destek almak için Moskova'ya gitmek istemiştir.[162] Ancak Osmanlılar Samegrelo Prensi III. Levan Dadyan (1661-1680) ve Guria Prensi III. Giorgi Gurieli'nin (1664-1684) yardımıyla İmereti'de tesirini daha da kuvvetlendirmiştir.[163] Rusya'nın Gürcistan'ın işlerine aktif olarak müdahalesinin daha sonraki yıllarda başlamış olduğu görülmektedir.

18. yüzyılda Rusya Gürcistan'a olan ilgisi artmıştır. Çünkü Rusya-Gürcistan'ın sıkı ilişkilerini Karadeniz'de Rusya'nın hakim olmasına yardımcı olacaktı. Bu zamanlarda Gürcü idareciler artık Rusya ile müttefiklik ilişkileri kurmuşlardır. 1703 yılında Batı Gürcistan'ın kral–beylikleri, Türklere vergi vermeyi bırakmışlardır. Daha önce 1701 yılında Osmanlılara köle satışını yasaklamışlardır. Köle ticaretinin yasaklanması ve vergi vermekten vazgeçilmesi Osmanlılara karşı çıkmaya işaretti.[164]

18. yüzyılın başlarında Rusya'nın Gürcistan'a ilgilisi arttı. Rusya'nın amacı Karadeniz'i elde etmekti. Rusya'nın Karadeniz'e çıkış yollarını ele geçirme emelleri ile Osmanlı Devleti'nin çıkarları çakışıyordu. 1703 yılında Batı Gürcistan'ın kralları Osmanlılara vergi vermeyi bıraktılar. Osmanlılar, gelecek savaşlarda Rusların Gürcülere kendilerine karşı yardım edeceğini düşünerek Gürcistan'a sefer yapmaya karar vermişlerdir. İmereti ve Samegrelo'nun büyük soyluları bu tarihten itibaren güçlerini birleştirip Osmanlı karşısında savaşmaya başlamışlardır. Batı Gürcistan'da "Büyük Türkel" düzenlemesi için, başkomutan olarak Erzurum Beglerbeyi Köse Halil Paşa (1703-1704, Ö. 1715) tayin edilmiştir. Gürcü kaynaklara göre Halil Paşa emrinde seksen bin asker ile Gürcistan'a üç yoldan gelmekteydi.

---

yerinde cami inşa edilmiştir. Bkz. Roland İsakadze, *Kutaisi 15-18. Yüzyıllarda, (Arkeolojik Materyaller ve Tarihi Kaynaklara Göre),* (Tarih Bilimleri Doktora Tezi), Tiflis: Otar Lortkipanidze'nin Arkeoloji Enstitüsü, 2006, s.114. Güldensteadt tarafından bildirilen Osmanlı yazıt, 1950'de arkeolojik kazıları sırasında keşfedildi ve metni 1976'da Gürcü akademisyen Sergi Cikia tarafından yayınlanmıştır (şu anda Kutaisi-Gelati Müze-Rezerv Müdürlüğü Binası'nda korunmaktadır). Yazıtın tarihi 1739-1740'tır ve içinde Kutaisi Kalesi'nde Osmanlılar için su kanalı yapan Hasan Kikiani adlı birinden bahsedilmektedir. 1770'de cami hala ayaktaydı, 1770 yılından sonra ise iç kuleleri ve Osmanlı hamamı yıkılmış, 1773'te ise İmereti Kralı I. Solomon'un emriyle tam olarak yok edilmiştir. Bkz. İsakadze, *a.g.e.,* s.114.

[162] Bilge, *a.g.e.,* s.158.

[163] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.94-95, 100, 107.

[164] Miheil Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* Ed. Mariam Lortkipanidze, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1982, s.8-9.

Halil Paşa Guria'ya girerek Batum'a saldırıp yeni kaleler inşa etmeye başlamıştır. Abhazya'nın Başı Rostom Şervaşidze (1700-1730) ve Guria'nın Başı III. Mamia Gurieli (1689-1714) Osmanlılara biat sözü vermişlerdir.[165]

Osmanlı Ordusu Samegrelo'da da büyük bir başarıya ulaşmıştır. Ruhi Kalesi alınıp Anaklia Kalesi inşa edilmiştir. İçine kendi askerlerini koyarak Karadeniz kıyılarında yeni dayanak noktası oluşturulmuştur.[166]

18. yüzyılın başlarında, İmereti Krallığı tahtı için Gürcü beyler arasında bir savaş çıkmıştır. İmereti tahtı için Gürcü beyler arasında çatışmalar 18. yüzyılın birinci yarısında devam etmiştir. Kral VI. Giorgi Ahıska'daki Çıldır Valisi İshak Paşa'dan (1701-1722, 1725-1732, 1744-1748) yardım istemiş, yardım almayınca da İstanbul'a gitmiştir. Kral Giorgi'nin yeniden İmereti tahtına çıkması için İshak Paşa'ya emir verildiği görülmektedir. Bu olay Osmanlıların Gürcü krallıkların iç işlerinde aktif rol oynadığını göstermektedir. 1719 yılında İshak Paşa'nın ordusuyla Kral Giorgi İmereti'ye geri dönüp Okriba köyünde toplanmış Gürcü soyluları yenmiştir. Osmanlıların yardımıyla Kral Giorgi yine İmereti tahtına çıkmıştır. [167]

18. yüzyılın başlarında Kartli Krallığı'nda da durum gergindi. İran Şahı Hüseyin (1694-1722), Ksani ve Aragvi prensliklerinin eristavları (beyleri) tarafından istenmeyen VI. Vahtang'ın (Kartli Kralı 1716-1725) nâipliğine Ekim 1714 yılında son vererek Kartli tahtını kardeşi İese Ali Kulu Han'a (Kartli Kralı 1714-1716, 1724-1727) vermiştir. Tutuklanarak İran'a gönderilen Vahtang, Müslüman olmuş ve Hüseyin Kulu Han ismini almıştır. 19 Eylül 1716'da Vahtang Hüseyin Kulu Han olarak Kartli kralı yapıldı. Ancak ülke, Ağustos 1719'a kadar İran'da kalan Vahtang adına oğlu Prens Bakar tarafından idare edilmiştir.[168] *"1719 yılında Kral VI. Vahtang Tiflis'e döndü... ardından Kral Vahtang ve İmam-Kuli Han*

[165] Miheil Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810)*, Ed. Kveli Çhataraişvili, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1989, s.149-151.
[166] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810), a.g.e.,* s.151.
[167] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810), a.g.e., s.*156.
[168] Bilge, *a.g.e.,* s.174.

(Müslüman olmuş, Kaheti Kralı II. Daviti 1703-1722) *birbirleriyle çarpıştılar* (Kartli Krallığı için)... *".*[169]

18. yüzyılın başlarından Kartli Krallığı'nda Osmanlıların yanında Lezgilerin saldırıları da büyük sıkıntılar arasındaydı. *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi) adlı eserine göre: *"Bu zamanlarda Lekler* (Lezgiler) *Gürcistan üzerine saldırılara başladılar. Bunun* (VI. Vahtang) *krallığı zamanında, Osmanlılar Tiflis'i alıp Müslüman olmuş İese'nin öncülüğüyle tüm Kartli'yi ele geçirdiler. Kral Vahtang* (yardım istemek için) *Rusya İmparatoru Aleksandre'nin oğlu olan I. Petro'nun yanına gitti..."*[170] Görüldüğü üzere, 18. yüzyılın başlarında Gürcü kralların Osmanlılara ve İranlılara karşı çıkarak Rusya tarafına meylettiği açıkça görülmektedir.

Tarih sahnesinde duruma göre, Gürcü kral-beylerin farklı taraflara *"Meyletme Politikası"* aktif olarak taşıdığı görülmektedir. Böylece Gürcü toprakları eskiden beri elden ele geçip farklı siyasi güçlerin tesiri altında kalmıştır. Bu tesir, ülkenin siyasi yapısına, yerel kültüre, dine, dile ve demografik durumuna yansımıştır. Özellikle de din ve yerel kültür Gürcistan'ın siyasi ve etnografik yapısının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Gürcistan'da dış sıkıntılardan ziyade iç kargaşalar ve çatışmalar meydana gelmiştir. Bu iç sorunların başında feodal parçalanma nedeniyle ülkenın birleşememesi söylenebilir. 18. yüzyılda farklı krallık-beylikler olarak bölünmüş Gürcistan üç büyük siyasi gücünün: Osmanlı, Rusya ve İran arasında olan savaşların bir sahnesi olmuştur.

3. İmereti Kralı V. Aleksandre (1720-1752) Döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Faaliyetleri

Görüldüğü üzere, 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başından itibaren Güney Kafkasya'da Rusya üçüncü işgalci olarak ortaya çıkmıştır. Bundan böyle üç büyük güç - İran, Osmanlı ve Rusya, Gürcistan'ın tarihi topraklarında hakimiyet kurmak için savaşmaya

[169] Tedo Jordania, *Kronikler ve Gürcü Tarihi ve Yazıcılığın Diğer Materyalleri*, 1700 yılından 1860 yıllarına kadar, Derleyen: Tedo Jordania, Hazırlayan: Givi Jordania, Şota Siharulidze, C. III., Tiflis: Metsniereba (Bilim) Yayınevi,
1967, s.69.
[170] Dadyan, *a.g.e*, s.137-138.

başlamışlardır.[171] Osmanlılar Gürcistan'da oldukça güçlü bir konuma sahiptiler. 1694-1732 yılları arasındaki kayıtlarından, bölgedeki Osmanlı egemenlik alanları içinde, Acara, Ahıska, Ahilkelek, Çıldır, Posof, Oltu, Ardahan, Maçahel, İmerhev, Şavşat, Ardanuç, Aspinza, Mamervan, Hertvis ve başka sancakların bulunduğu görülmektedir. Bu bölgeler, Osmanlı egemenliği altında Müslümanlığı kabul etmiş olan Gürcü beyler tarafından yönetilmiştir.[172]

18. yüzyılın ilk yarısında feodal anarşi azalmadan devam etmiştir. *"Satavado"*[173] düzeni, kendi egemenliğini kazanmıştır. Kralın hükümdarlığı düşmüştür. Kaleler tavadların (büyük soylular) elindeydi. Bu soylular, zaman zaman ihtiyaç duyduklarında, faydalanmak adına kendi isteğiyle önemli kaleleri Osmanlılara teslim etmişlerdir. Bu sıkıntıların yanı sıra Gürcü kral-beyler arasında olan savaşlarda Osmanlıların büyük rolü olmuştur. Sözü edilen bu hudutsuz savaşlar, 1690 yılından 1720 yılına kadar, tam 30 yıl boyunca Gürcü beyler vasıtasıyla, İmereti tahtında bulunan krallar tam on bir kere değişmiştir. Gürcü beylere karşı çıkan Ahıska Paşasının[174] ise Batı Gürcistan'da sabit bir Gürcü hakimiyetinin kurulmaması için çabaladığı, batı Gürcistan dağılmış olduğu ancak İmereti krallarının birleşme umudunu kaybetmedikleri belirtilmektedir[175]. Esasen Osmanlı Devleti'nin temel siyaseti İmereti krallarının Rusya'ya meylederek kendi tabiiyetinden çıkmaması yönündeydi.

Kralların, İmereti tahtına çıkması, Osmanlı Devleti tarafından Ahıska Paşası'na verilen emir sonucunda gerçekleşmekteydi. Böylece kral VI. Giorgi'nin öldürülmesinden sonra 1720 yılında Osmanlı Devleti'nin emriyle oğlu V. Aleksandre (1720-1752) İmeret tahtına çıkmıştır. Kral tahta çıkınca Katshi (Gürcücede ჯიჯხი) Kalesi'nin hazinesi Osmanlı

[171] Vahtang Guruli, *Gürcistan ve Dış Dünya (XIX-XXI Yüzyıllar)*, Doktora eğitim programı "Gürcistan Tarihi", Tiflis: Gürcü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2012, s.3.
[172] Gül, *a.g.e.,* s.89.
[173] Asalet Düzeni, *Tavadlar* yani büyük Soylular, özellikle 18. yüzyılın ilk yarısında Gürcü krallık-beylıklerde büyük rol oynamışlardır.
[174] İshak Paşa, Çıldır Valiliği'ne aralıklı olarak üç kez çıkmıştır (1701-1722, 1725-1732, 1744-1748). Arşiv kayıtlarına göre, İshak Paşa'nın Çıldır Eyaleti'ne tayin tarihi 1113/1701 yılıdır. Sonuç olarak Rebiü'l-evvel 1113/Ağustos 1701 yılında İshak Paşa'ya hitaben yazılan hükümde, Çıldır Beylerbeyi olarak gösterilmektedir. Bkz. Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* No:7 (1),18 Şubat 2010, s 83-84. 1725 yılında Osmanlılar tarafından, Akhaltsihe'de olan Çıldır Valisi İshak Paşası Kartli'nin hakimi olarak atandı ve Kaheti Krallığı'nın fethetmesi de emredildi. Daha sonra, Tiflis İranlıların eline geçti ve İshak Paşa Çıldır'a geri dönmüştür. Bkz. Sergi Cikia, "18. Yüzyılın İki Türk Belgesi", *Çalışmalar, Doğubilimler Serisi,* No:3., C. 99., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınları, 1962, s.165.
[175] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, (10-18 Yüzyıllarda Gürcistan),* s.342-344.

Padişahı III. Ahmed'e (1703-1730) hediye olarak verilmiştir. Yeni alınmış Tsutsvati (Gürc. ცუცხვათი) Kalesini yöneten V. Aleksandre, Osmanlının isteğiyle Yeniçerileri bu kaleye yerleştirmiştir. Daha sonra ise Ahıska'da olan Çıldır Valisi İshak Paşa'nın ordularının yardım etmesiyle Gürcistan'ın kuzeybatısındaki Leçhum bölgesini yağmalanıp Paşa'nın orduları Kutais'e dönmüştür.[176]

Yüksek mevkilere ulaşma karşılığında, Gürcü kral-beyler tarafından Osmanlılara rüşvet verilmesi Gürcü tarihi kaynaklarında sıkça görülmektedir. Gürcü Tarihçi Vahuşti Batonişvili'ye (1696-1757) göre: *"Bejan Dadyan* (Odişi yani Samegrelo'nun başı 1715-1728)*... kıskanarak Erzurum'da olan Paşa'ya gitti ve kral Aleksandre'nin vasiliği karşılığında Paşa'ya rüşvet verdi. Paşa ona Aleksandre'yi esir olarak verdi..."*.[177] "Kartvelt Tskhovreba" ("Gürcülerin Hayatı") eserine göre de *"Bejan Dadyan Paşa'ya gidip Otia Çheidze'nin* (bir Gürcü soylu) *başını kestirme karşılığında 12 Kese parayı verdi. Çünkü Dadyan ve Otia Çheidze birbirleriyle kavga ediyorlardı, Paşa rüşvetini aldı ve Otia'nın başını kestirdi... Bejan Dadyan getirildi, Aleksandre İmereti Kralı oldu, 1721'de Bejan Dadyan onun vasisi olarak atandı ve Akhaltsihe'ye döndü..."*.[178]

Aslında Kartlı Kralı VI. Vahtang (1675-1737) döneminde Kartli Krallığı'nda yetişmiş olan İmereti Kralı V. Aleksandre, VI. Vahtang'ın politikasını takip ederek, ülkesini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu yüzden 1722 yılında Kartli'yle beraber Kral Aleksandre de Rusya'yla diplomatik ilişki kurmuştur.[179]

Kral V. Aleksandre'nin, Rusya İmparatoru I. Petro'yla (1682-1725) bağlantısının olması ve Kartli Kralı VI. Vahtang'ın ordularına İmeretililerin katılması, Osmanlıları son derece rahatsız etti. Osmanlılar bu nedenle bölgede daha aktif bir politika izlemeye başladılar. 1723-1736 yıllarında Osmanlılar Karadeniz kalelerini işgal edip Gürcülerin denize erişimini

[176] Rehviaşvili, *İmereti 18.Yüzyılda*, s.18-19.
[177] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744*., s 75-76.
[178] Dadyan, *a.g.e*, s.174.
[179] Rehviaşvili, *İmereti 18.Yüzyılda,* s.20.

neredeyse engellemişlerdir. Karadeniz kıyılarının kontrolü için Poti'de bir paşa görevlendirilmiştir.[180]

Osmanlıların Karadeniz'deki rakipleri Ruslardı. Ruslar sadece Karadeniz'de değil, Hazar Denizi'nde de konumlarını güçlendirmeye başlamışlardır. Rusların Hazar Denizi kıyısında ilerlemesi, Osmanlı Devleti'nin siyasi temel ilkelerinden olan hiçbir Hıristiyan devletin Karadeniz'e ve Hazardeniz'e hakim olmaması, bu denizlerin kıyısında yer alan ülkelerde âhirun tasarrufuna tahammül gösterilmemesi, yalnız Devlet-i Aliyye'nin hakimiyetinde olması ilkesine aykırı olduğundan dolayı Divân-ı Hümâyûn İran Hanlığı'ndaki karışıklıkları yakından takip etmiştir.[181]

Osmanlılar ile İran arasındaki çatışma sırasında Çar I. Petro, Güney Kafkasya'ya sefer yapmıştır. Petro'nun Güney Kafkasya bölgesine sefer düzenlediğine dair bilgilerin İstanbul'a ulaşmasında sonra Osmanlı Devleti, Kafkasya cephesine yönelik askeri hazırlıkları 1722 yılı yazında başlamıştır. Erzurum kalesi tamir edilmiştir. İlk olarak Tiflis'in fethedilmesine karar veren Divân-ı Hümâyûn, Ekim 1722 yılında Erzurum Beylerbeyi Silahdar İbrahim Paşa'yı Tiflis'in ele geçirmesiyle görevlendirmiştir. Erzurum, Çıldır, Kars, Musul, Van, Şehrizor, Basra ve Bağdat beylerbeylerine Tiflis, Tebriz, Revan ve Gence kalelerinin zapt edilmesi emredilmiştir.[182]

Karlo Meşveliani[183] tarafından incelenmiş 1723 tarihli bir Osmanlı belgesinde, Tiflis kalesine getirilen silahlardan bahsedilmektedir. Osmanlılar, yeni fethedilen Tiflis'in tahkimine büyük önem vermişlerdir. Tiflis'i güçlendirmek için, Osmanlı Devleti'nin bölgelerinden asker silah göndermişlerdir. Meşveliani'nin aktardığı 1723 ve 1724 tarihli

[180] Nodar Asatiani, Giorgi Othmezuri, Miheil Samsonadze, Givi Camburia, *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar, Ed. Mariam Lortkipanidze, Otar Caparidze, Davit Mushelişvili (diğerleri),* C. 3., Tiflis: Palitra L yayınları, 2012, s.238.

[181] Bilge, *a.g.e*., s.177.

[182] Bilge, *a.g.e*., s.178.

[183] Gürcü akademisyen Karlo Meşveliani, 1961-1962 yıllarında Bulgaristan Arşivi'nde çalışırken Osmanlı belgelerinde Gürcistan hakkında önemli bilgilere rastlamıştır. Karlo Meşveliani, bu belgeleri inceleyip Gürcüceye çevirip bir makale olarak yayınlamıştır. Bkz. Karlo Meşveliani, "Bulgaristan Arşivinde Gürcistan Tarihi ile İlgili Osmanlı Belgesel Kaynakları", *Çalışmalar, Tarih Bilimleri Serisi, No:7*., C. 127., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınları, 1968, s.413-421.

belgeler, Azak'tan Tiflis'e asker gönderildiğini, Tiflis silah deposunun yenilendiğini, ayrıca Trabzon ve İstanbul'dan da kaleye malzeme gönderildiğini göstermektedir.[184]

1723 yılında Osmanlı Sultanı III. Ahmed (1703-1730) İran'daki siyasi sıkıntılardan fayıdalalanarak Doğu Kafkasya'nın ele geçirilmesine karar vermiştir. Osmanlılar, 1639 yılında İran'la yaptıkları antlaşmayı (Kars-ı Şirin Barış Antlaşması) bozup savaşı başlamışlardır. Yeni Osmanlı-İran savaşında (1723-1727) Kafkasya yine sıcak bir nokta olmuştur.[185]

1723 yılında Osmanlılar, İbrahim Paşa'nın komutanlığıyla, Karadeniz'in doğu sahillerinde bulunan kaleleri ele geçirmişlerdir. Gürcü krallar için zor bir dönem başlamıştır. Osmanlılar Batı Gürcistan'daki Tsikhisdziri[186], Grigoleti ve Anaklia[187] kalelerinde kendi ordularını yerleştirip kendi ellerinde olan Batum, Çakvi, Poti (Faş)[188], Biçvinta ve Anakopia kalelerini güçlendirmişlerdir. Ayrıca Kutaisi, Bağdati (Tkhmelistsikhe, Gürc.

[184] Meşveliani, *a.g.m.,* s.415-416.

[185] Miheil Svanidze, *Gürcistan-Osmanlı Tarihi İncelemeleri (14-18 Yüzyıllar),* Giorgi Tsereteli Doğu Bilimler Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1990, s.306.

[186] Şengelia'ya göre Osmanlı tarihi kaynaklarında, Tsikhisdziri "Sihisziri" olarak geçmektedir. Bkz. Nodar Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihi'nin Osmanlı Arşiv Kaynakları", *Tarih, Arkeoloji, Etnografya ve Sanat Tarihinin Serisi,* No:1., Tiflis: Matsne Yayınevi, 1979, s.193.

[187] Şengelia'ya göre Osmanlı tarihi kaynaklarında Anaklia kalesi "Anakra Kalesi" olarak geçmektedir. Bkz. Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihi'nin Osmanlı Arşiv Kaynakları", s.193.

[188] Poti Batı Gürcistan'ın bir liman şehridir. Karadeniz sahilinde yer alan Poti kalesi, Osmanlı arşiv kaynaklarında *Faş* kalesi adıyla geçmektedir. Bkz. BOA., Hat., nr. 10/338 (1197.Za.21); BOA., DH., nr. 312/15551 (1175.S.29), bu belgede Poti (Faş) Kalesi'nin Muhafızı olarak Abaza Mehmed söylenmektedir; BOA., AE.SMST.III., nr. 300/23974 (1175.C.29); BOA., C.HR., nr. 16/769 (1175.B10); Mustafa Aydın, *a.g.e.,* s.67; Fedakar, a.g.m., s.166.

თხმელოსციხე)[189], Tsutshvati kalelerinde de Osmanlı ordularını yerleştirmişlerdir.[190] Ayrıca Osmanlı hükümeti, Samegrelo (Odişi) topraklarında, Abhazya sınırları yakınında 1703 yılında yapılmış olan Ruh (Ruhi)[191] kalesini 1723 yılında yıkıp onun malzemeleriyle Anaklia

[189] *Bağdatcık/Bağdadcık Kalesi* Batı Gürcistan'daki *Bağdati Kalesi* anlamına gelmektedir. Osmanlılar Batı Gürcistan'daki Bağdati Şehri için *Bağdadcık* ismini kullanmıştır. Bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.306; Şengelia'nın bu bilgi için bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l–Âsâr ve Hakā'iku'l–Ahbâr'ı, 1166-1188/1752-1774* (İnceleme ve Metin), Haz. Nevzat Sağlam, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: TTK Basımevi, 2020, s.336. Bkz. Şengelia-Cavelidze, *a.g.e., s.*141. Osmanlı kaynaklarında *Bağdatcık* Kalesi ile ilgili bkz. BOA., C.HR., nr. 16/769. (1175.B.10). Bağdati Kalesi (Tkhmeli Kalesi) - Khanistskali Nehri'nin kıyısında Batı Gürcistan'da İmereti'deki Bağdati bölgesinde bulunan bir kaledir. Gürcü tarihçi Vahuşti Batonişvili (1696-1757) ve Osmanlı tarihçi Râşid Mehmed Efendi'ye (1670-1735) göre Bağdati Kalesi Osmanlılar tarafından yaptırılmış ve içine Osmanlı garnizonları yerleştirilmiştir (1703). Bağdati Kalesi ilk önce Kızılağacından yaptırılmış, bu yüzden keleye "Kızılağacı Kalesi", Gürcüce olarak "Tkhmeli Kalesi" adı verilmiştir. Daha sonra Osmanlılar burada taştan bir kale inşa ettiler. 1703-1770 tarihleri arasında Bağdati Kalesi, Osmanlı garnizonlarından oluşan ve İmereti'den Ahıska'ya giden yolları gözeten İmereti kalelerinden biriydi. Batı Gürcistan'ın 1737 tarihli bir haritasına göre, Bağdati Kalesi'nin Osmanlı garnizonu yüz kişiden oluşuyordu ve esas olarak orada köle ticareti gerçekleştiriliyordu. Bkz. Tamaz Beradze, "Bağdadcık Kalesi", *"Sakartvelo" Ansiklopedisi,* C. 1., Ed. İrakli Abaşidze [ve diğer], Tiflis: 1997, s. 378; Rehviaşvili'ye göre de *"Bağdati'nin iki kuleli Kalesi Khanistskali'nin* (Bağdati bölgesindeki bir nehir) *sol yakasındaydı ve Ahıska'dan İmereti'ye giden yolu koruyordu"*. Bkz. Miheil Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* Ed. Kveli Çhataraişvili, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1989. s.252; Bundan dolayı Bağdati Kalesi, Ahıska'dan Kutaisi'ye giden bir yol üzerinde olduğundan büyük stratejik öneme sahipti. Bağdati Kalesi, İmereti Krallığı'nın giriş kapısıydı. Osmanlılar bu yolla Ahıska'dan İmereti'ye gidiyorlardı; Kutaisi Kalesi'ndeki Osmanlı askerleri, bu yolun aracılığıyla Ahıska'dan gerekli yardım alıyorlardı, bu yüzden Osmanlılar tarafından Bağdati Kalesi'nin korunması gerekiyordu. Osmanlıların Bağdati Kalesi'nin inşa etmesinin temel nedeni tüm Batı Gürcistan üzerinde kontrol sağlamaktı. Ancak 1770 yılının yazında Bağdati Kalesi'nde sadece 30 Osmanlı yeniçeri kalmıştır. Bkz. Tsagareli, *Yazışma, Gürcü Kralları ve Egemen Prensler Rus Hükümdarlarıyla XVIII. Yüzyılda,* St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1890, s.55.

[190] Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.157-158.

[191] Şengelia'ya göre Ruhi Kalesi, Osmanlı tarihi kaynaklarında "Rehi Kalesi" olarak geçmektedir. Bkz. Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihi'nin Osmanlı Arşiv Kaynakları", s.193. Ruhi Kalesi - Batı Gürcistan'da bir ortaçağ kalesidir (bugünkü Zugdidi bölgesi, Enguri Nehri'nin sol yakasındaki Ruhi köyü topraklarında). Samegrelo'nun şefi Levan II Dadyan tarafından yaptırılmıştır (Vahuşti Bagrationi'ye (18) göre, Ruhi Kalesi 1647'de inşa edilmiştir). Ruhi Kalesi, Samegrelo Prensliğinin önemli bir tahkimatıydı. 1634-1635 Rabat'ın yerleşimi de burada ortaya çıktı ve kısa süre sonra yok edildi. 1672 yılında Samegrelo'nun Şefi III. Levan Dadyan Osmanlılardan kaçıp kendini bu kaleye sığınmıştır. 1723 yılında Kale, Osmanlıların elindeydi. Zaman zaman onların garnizonları da burada dururdu. 1770'de birleşik bir Gürcü-Rus ordusu Ruhi Kalesi'ni Osmanlılardan geri almıştır. 1779 yılında İmereti-Samegrelo-Guria ordusu, Osmanlıları yenilgiye uğrattı (Ruhi Savaşı). Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında, Rus ve Gürcü birlikler, Ruhi bölgesinde Osmanlıları yendiler. Daha sonra Ruhi Kalesi yavaş yavaş eski önemini kaybetmiştir. Bkz. Tamaz Beradze, Parmen Zakaraia, "Ruhi Kalesi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 8, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu Yay., 1984, s.519. Ayrıca Ruhi (Ruh) Kalesi ile ilgili bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.184.

Kalesi inşa etmiştir.[192] Sohum (Sohum)[193], Faş (Poti) ve Soğucak kaleleri de 1724-1729 arasında tamir edilmiştir.[194]

Osmanlıların Karadeniz kıyısındaki bu tür hareketleri Gürcülerin pozisyonlarını zayıflatmıştır. Bu durumdan faydalanan Osmanlılar, 1725'te Poti'de yeni bir kale inşa etmişlerdir. Odişi'nin tüm deniz sahilini de, buradaki Osmanlı Paşası idaresi altına almıştır.[195]

Osmanlılar, 1725 yılında İmereti'de yeni kalelerin inşası ile kendi birliklerini Şorapani[196] ve Geguti kalelerine yerleştirmeye çalışmışlardır. [197] Siyasi bakımdan çok önemli olan Şorapani kalesi için Gürcü krallar ve beyler de birbirleriyle savaşmışlardır. Niko Dadyan'nin ifadeleriyle *"Kral Aleksandre ve Bejan Dadyan* (Odişi Meliki 1715-1728), *Leon Abaşidze'nin* (V. Aleksandre'nin kayınpederi) *elinde bulunab Şorapani Kalesi'ne gelip onu ele geçirdiler. İçinde olan ganimeti Dadyan aldı, Kale Zurab Abaşidze'ye* (İmereti siyasi şahsiyetlerinden) *verildi".*[198] İlginç ki, bundan sonra Zurab Abaşidze, Kral Aleksandre tarafından Şorapani Kalesi'nin geri alınacağı korkusuyla, kaleye Osmanlı ordularını yerleştirmiştir.[199].

---

[192] Asatiani, vb., *a.g.e.*, s.238.

[193] Abhazya Cumhuriyeti'nin Karadeniz kıyısında bulunan başkenti Sohum, Osmanlı arşiv kayıtlarında "Sohum" adıyla geçmektedir. Bkz. BOA., Hat., nr. 10/338.

[194] Bilge, *a.g.e.*, s.184.

[195] Asatiani, vb., *a.g.e.*, s.238. Bu olayları ile ilgili, Vahuşti Batonişvili böyle bahseder: *"...1725 yılında Poti'ye Osmanlılar geldiler, bir kale inşa edip orada Paşa'yı tayin ettiler ve Odişi'de diğer iki kale de yapılar: onlar Ruhi Kalesini tamamen kuşatıp yıktılar ve onun harabelerine de Anaklia Kalesi inşa ettiler ve tüm denizin kıyılarını Paşa'nın idaresi altına girdi".* Bkz. Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744*., s.76.

[196] Şorapani Kalesi – Khvirila ve Dzirula nehirlerin (günümüz Şorapani bölgesi, Zestaponi belediyesi) birleştiği yerinde bulunan Batı Gürcistan'daki bir antik ve ortaçağ kalesidir. Şorapani Kalesi ile ilgili Kaynaklar ilk önce Antik Yunan tarihçisi ve coğrafyacı Strabon'da (MÖ. 1 - MS 1) rastlanır. Gürcü tarihçisi Leonti Mroveli'ye (11. yüzyıl) göre Şorapani Kalesi Kartli (Gürcistan) Kralı I. Parnavaz MÖ 3. yüzyılın başlarında inşa etmiştir. Strabon'a göre kale o kadar büyüktü ki şehir nüfusu rahatlıkla sığınırdı. 6. yüzyılda, İran-Bizans savaşı sırasında Şorapani Kalesi elden ele geçmiştir. Bu kale önemli bir stratejik nokta idi. 1730'da Osmanlılar kaleyi fethetmişlerdir. 1770 yılında Kral I. Solomon, kaleyi almıştır. Bkz. Tamaz Beradze, "Şorapani Kalesi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli, (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. s.19.

[197] Rehviaşvili, *İmereti 18. Yüzyılda*., s.21.

[198] Dadyan, *a.g.e.*, s.174.

[199] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810)*, s.158; Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744*., s.78.

Gürcü feodallerın birbirlerine olan husumeti, Türklerin başarılarına dolaylı da olsa destek vermekteydi. Gürcistan'da bulunan kalelere Müslüman olmuş Gürcüler yerleşmişlerdir. Kral V. Aleksandre Osmanlılara dayanarak Gürcü soyluları yenmeye ve onları ortadan kaldırmaya uğraşmıştır. Kralın bu isteğine Gürcü beyler (Dadyan, Abaşidze...) karşı çıkmışlardır. Sadece kralllar ve beyler arasında çatışmalar değil de Gürcü beyler arasında da savaşlar olmuştur. Kral Aleksandre ve Bejan Dadyan arasındaki ilişkiler de bozulmuştur.[200]

Vahuşti Batonişvili 1728 yılında Bejan Dadyan'nin Osmanlılar tarafından öldürüldüğünü şu ifadelerle anlatmıştır: *"Zurab Abaşidze İshak Paşa'ya* (Ahıska Paşası) *çağırıldı* (Bejan Dadyan'nin karşıtı olarak). ... *Yusuf Paşa'yı İmereti'ye gönderildi, kral Aleksandre ile birliklte Geguti sarayısına gittiler. Bejan Dadyan'ı huzurlarına çağırdılar. O* (Bejan Dadyan), *rahat ve güvenerek Yusuf'un huzuruna çıktı, çünkü paşa ona can güvenliğini vaat etmiştir... huzura çıkar çıkmaz paşa'nın hazinedarı Mahmad-Bey hançeri onun omuzuna sapladı ve Bejan Dadyan'ı öldürdü. Bu olay MS 1728 yılında oldu*".[201]

Osmanlı belgelerinde, Gürcü halkın Osmanlı'ya karşı sürekli isyan ettiği görülmektedir. Örneğin, 25 Ekim 1724'de, Sadrazam, Osmanlı Padişahı III Ahmed'e (1703-1730) isyancı Gürcülere karşı mücadelede kendini gösteren Tiflis'in muhafızı Recep Paşa ve Çıldır eyaletinin beylerbeyi İshak Paşa'nın ödüllendirmesi hakkında bir rapor sunmuştur. Ayrıca, Sohum ve Paşa kalelerinin[202] yakınında, yerli halk (Abhazyalılar ve diğer Hıristiyan halk) Osmanlılara denizde saldırmıştır. Yerliler, büyük Osmanlı gemilerinin giremediği, küçük nehirlerin birleştiği yerlere sığınmışlardır. Bu nedenle, Osmanlılar bu korsanları[203] yok etmek için, hafif tekneler yapmaya karar vermişlerdir.[204] Böylece Abazalar, Abhazya'da başlatılan İslâmlaştırma faaliyetine karşı 1728 yılında ayaklandılar. İsyancılar Sohum Kalesi'ne de saldırmışlardır. Divân-ı Hümâyûn tarafından isyanı bastırmakla görevlendirilen

[200] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744.*, s.77.
[201] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744.*, s.77.
[202] Gürcü akademisyen Nodar Şengelia'ya göre, Osmanlı belgelerinde Batı Gürcistan'da bulunan Poti kalesi "Paşa Kalesi" olarak geçmektedir. Bkz. Nodar Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihi'nin Osmanlı Arşiv Kaynakları", *Tarih, Arkeoloji, Etnografya ve Sanat Tarihinin Serisi,* No:1., Tiflis: Matsne Yayınevi, 1979, s.193.
[203] Osmanlı kaynaklarında "Gürcü haydutlar" ve "Gürcü korsanlar" terimlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti, kendisine isyan eden Gürcülerden bunun gibi sözlerle bahsetmekteydi. Bkz. Meşveliani, *a.g.m.*, s.413-421.
[204] Meşveliani, *a.g.m.*, s.419-420.

Tiflis Beylerbeyi İbrahim Paşa ve Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa, isyancı Abazaları kılıçtan geçirmişlerdir. İmereti Kralı V. Aleksandre, Samegrelo Beyi Otia Dadyan (1728-1758) Gürya Beyi IV. Mamia (1726-1776), önde gelen soylularıyla birlikte İstanbul'a giderek Bâb-ı Âli'nin Abhazya meselesiyle görevlendirdiği Kapıcıbaşı Abaza İbrâhim Ağa görüştüler ve isyancı abazalara yardım ettikleri için özür dileyerek Osmanlı esirlerini iade etmişlerdir.[205] Özür dilemesine rağmen, bu olayların neticesinde, Gürcistan'da, özellikle de Batı Gürcistan bölgelerinde isyancı Gürcüler ve Osmanlılar arasındaki ilişkiler kötüleşmiştir. [206]

1723-1730 yıllar arasında, Batı Gürcistan'da Osmanlıların düzenlediği iki seferin sebebi, İmereti Kralı V. Aleksandre'nin Doğu Gürcistan'la birlikte Rusya'yla ilişki kurması olduğunu bilinmekteydi. Kartli kralı VI. Vahtang'ın tüm Gürcistan'da büyük tesiri olduğu, Rusya'nın Transkafkasya'ya güçlü olarak ilerlediği ve Gürcistan'ın Rusya'ya meylettiği Osmanlılar açısından apaçık ortadaydı. Gürcistan zorlukla ulaşılan bir devletti. Bu yüzden Osmanlılar kendi politikasını Ahıska paşalar vasıtasıyla yürütmekteydiler.[207]

Gürcü krallık ve beylikler Osmanlı Devleti için o kadar büyük tehdit değildi. O yüzden dikkatini diğer bölgelere (Balkanlar, Afrika, Kırım) yönlendirmişti.[208] Osmanlılar, Gürcü krallarının İran ve Rusya ile ilişki kurmasını engellemeye çalışmışlardır. Kaheti Beylerbeyi II. Konstantine (Mahmud Paşa 1722-1732), Ruslar ve Nadir Han ile temas kurmaya çalıştığının öğrenilmesi üzerine Bâb-ı Ali'nin talimatıyla üstüne yürüyen Tiflis ve Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa ile 23 Aralık 1732 yılında Becanbağ'da yapılan savaşta yenilip katledilmiştir. [209]

Ayrıca Gürcistan'ın diğer krallık ve beyliklerindeki Osmanlıların siyasi etkileri hakkında 18. yüzyıl ilk yarısına ait iki Osmanlı arşiv belgesi[210] önemli bilgiler vermektedir:

---

[205] Bilge, *a.g.e.,* s.190.
[206] Meşveliani, *a.g.m.,* s.419-420.
[207] Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.23.
[208] Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.23.
[209] Bilge, *a.g.e.,* s.193.
[210] 1962 yılında, Gürcü Türkolojisinin kurucusu, Gürcü akademisyen Sergi Cikia (1898-1993), Gürcü Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Akademisi El Yazmaları Enstitüsü'nde korunan iki Osmanlı arşiv belgesini inceleyip Gürcüceye çevirerek yayınlamıştır. Bunlardan biri 1732, diğeri ise 1745 yılına aittir. Her iki belgenin de 18. yüzyılın ilk yarısında Gürcistan'daki son derece zor politik durumunun netleştirilmesinde büyük bir önemi vardır. Bkz. Cikia, *a.g.e.,* s 153-172.

1732 tarihli bir ferman, Osmanlı Sultanı I. Mahmud (1730-1754) tarafından ünlü Gürcü soylulara Givi Amilahvari,[211] Ksani (Doğu Gürcistan'da) Eristavi (Prensi)[212], Karakalkan Eristavi[213] vb gönderilmiştir. Osmanlı Padişahı, Gürcü soyluların kendisine itaat etme ve emirlerini yerine getirme isteğini belgede şu şekilde açıklamıştır: *"Mahmud Han b. Mustafa'yı daima muzaffer.., Hıristiyan halkının soylularının gururu, Tiflis Eyaleti'nin yerlileri, Amilahvrişvili Givi ve Ksani Eristavi* (prensi) *ve Karakalkan Eristavi ve Abaşıdze ve Tarhanişvili ve Kaplanişvili ve diğer Eristaviler ve aznaurlar, itaatlerini arttırsınlar... büyük müşir, ülkenin düzenleyicisi, şu anda Tiflis'in Kale Başı, benim vezirim İshak Paşa ve Çıldır Valisi'ne ait olan Akçakale'nin* (Ardahan İli'nde) *başı benim vezirim Yusuf Paşa*[214]*... mevcut olan tüm tarafların durumunu tamamen biliyorlar ve her şeyi kolayca halledebilirler. Yukarıda belirtilen* (paşalar) *bu tür yerlerin korunması görevine sahiptirler.., emrim size ulaşınca, yukarıdaki her kişi, Tavadlar* (büyük soylular) *ve aznaurlar, benim hizmetimde olan yukarıda belirtilen vezirlerin emirlerine itaat edin! Lezgilerin saldırıları esnasında ve diğer işlerde... tüm gücünüzle... mücadele edin! Ferman size ulaştığında yukarıdakilere itaat etmelerinizi emrediyorum... Bize karşı davranmaktan kaçının!... dürüst nişanıma güvenin!..."*[215] görülmüştür ki, bazı büyük Gürcü soylular, isteyerek veya zorla, Osmanlı

[211] Givi Amilahvari (Amilahvrişvili), Safevîler ve Osmanlılara karşı savaşan, 18. yüzyılın ilk yarısının önemli bir Gürcü siyasi figürüydü. Ancak Osmanlı belgelerinde Givi Amilahvari, Osmanlı destekçisi olarak anılmaktadır. Bkz. Cikia, *a.g.e.,* ss 157. Gürcü kaynaklarda ise Givi Amilahvari'nin Osmanlılara yaptığı hizmetinin zorunlu ve istemsiz olduğunu ifade edilmektedir. Gürcü akademisyen Nikoloz Berdzenişvili'ye (1895-1965) göre: Givi *"Amilahori (Amilahvari), Kartli'de "Gürcülüğü" savunmak için Kızılbaşlara ve Osmanlılara karşı mücadele ediyordu"* ancak *"...Givi, farkında olmadan Osmanlı'nın bir ajanı oluyor".* Bkz. Nikoloz Berdzenişvili, *18. Yüzyıl Gürcistan Tarihi, C. 2.,* Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1944, s.207. Görüldüğü üzere, bazı Gürcü siyasi adamların Osmanlı kaynaklarda Osmanlıları destekleklerinden bahsedilirken, Gürcü kaynaklar Osmanlılara karşı olduklarını belirtmektedir.

[212] Ksani Eristavi (Prensi) Datuna'nın oğlu Şanşe Eristavi (1718-1753), Gürcü tarihçilere göre *"Üç yıldır Osmanlılara karşı savaşan güçlü bir vatansever idi"*. Bkz. Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihi Konuları*, C. 2., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1965. s.195).

[213] Doğu Gürcistan'daki Karakalkan Beyliği, Türk kaynaklarında sıklıkla bulunmaktadır. "Karakalkan" olarak adlandırılan Gürcü halkları Aragvi Saeristavo'nun (Beyliği'nin) sakinleri idiler. Oradaki savaşçıların siyah kalkanlarla silahlandırdığından dolayı, Osmanlılar onları ve adı geçen beyliği "Karakalkan" olarak adlandırmışlardır. Bkz. Cikia, *a.g.e.,* s.160-162.

[214] İshak Paşa'nın oğlu Yusuf Paşa 1732 yılında Çıldır Valisi olarak atandı. Yusuf Paşa'nın Çıldır valiliği 1732 yılından 1744 yılına kadar devam etmiştir. Bkz. Cikia, *a.g.e.,* s.167; İnbaş, *a.g.e.,* s.84.

[215] Cikia, *a.g.e.,* s.153-155.

sultanının emri altındaydılar. Ayrıca onlar, Dağıstan'da yaşayan Lezgilere karşı da beraber savaşmaktaydılar.

İkinci önemli belge ise, 1745 yılında Osmanlı Sadrazamı Yeğen Mehmed Paşa (?-1745) tarafından bir Gürcü soylu Davit Tarhan'a gönderilmiş bir bildiridir. Bu belgede Osmanlılar ve Gürcü soylular arasında olan ilişkiler şu şekilde anlatılmaktır: *" Givi Amılahvrişvili'nin* (Amilahvari'nin) *vekili olan Davit Tarhan... sana bildiriyorum ki, Osmanlı Devleti'nin sürekli desteği ile bize yıllardır dürüst bir şekilde hizmet veriyorsun ve sen Gürcülerin kabilesinde en haklı ve en sadıksın... Amilahvrişvili ve sen... uzun zamandan beri sınırdaki düşmana karşı savaşlarda sadakat ile mücadele ettiniz...* (Osmanlı) *Orduya yiyecek veriyordunuz... Givi Bey'in yerleştiği kalesi* (Suram Kalesi)*... imha edildi ve düşmanın* (İranlıların) *eline geçti... Givi esatere düştü*[216]*... bize verdiğiniz hizmet karşılığında, Gürcüler kabilesinin komutanlığına atıyoruz... Amilahvrişvili Givi esaretinden serbest bırakılırsa, eskisi gibi, mükemmel bir şekilde iktidarı alacaktır... soylulular, aznaurlar ve diğer Gürcü gruplara huzuruna çağır ve yanında topla!... bu insanları kendine çek!...bu emrime göre hareket et!..."* [217] Sonuçta bazı Gürcü soylular Osmalılara sadakat gösterip yüksek makamlara atanmışlardır.

Doğu Gürcistan'daki bu olayların yanı sıra, Batı Gürcistan'da V. Aleksandre ve beyler arasında da çatışmalar hala devam etmekteydi. Odişi Beyi Otia Dadyan, Osmanlılar tarafından Odişi'nin yok edilmesinden Kral Aleksandre'yi sorumlu tutup ona karşı harekete geşmiştir. Diğer Gürcü beylerin (Levan Abaşidze, Mamia Gurieli, Merab Tsulukidze) ise kral Aleksandre'nin taraftarı oldukları bilinmekteydi. 1734 yılında İmereti Krallığı ve Odişi (Samegrelo) Beyliği arasındaki gerçekleştirilmiş Çikhori Savaşı'nda İmereti Kralı Aleksandre zafer kazanmıştır. İmeretililer Odişi Beyi Otia Dadyan'ı esir olarak almışlardır.[218] Vahuşti'ye göre bu savaşın sonucunda: "(Kral Aleksandre ve taraftarları), *Raçveliler, Leçhumililer ve*

[216] 1745 yılında, Givi Amilahvari İran'a karşı bir isyan düzenlemiştir. Amilahvari, taraftarlarını kaybettiğinde, Suram Kalesi'ne sığınmıştır. İranlılar Suram Kalesi'ni kuşattılar. Beş aylık kuşatma sonrası Suram Kalesi düşmüştür. Nadir-Şah (1736-1745) İsyan eden komutanı Givi Amilahvari'nin yakalamasını istemiştir. İranlıların destekçisi Kartli Kralı Teymuraz, yakalanan Givi Amilahvari esir olarak Nadir-Şah'a göndermiştir. Bkz. Cikia, *a.g.e.,* s.169.

[217] Cikia, *a.g.e.,* ss 157-158.

[218] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.198.

Odişilileri yakalayıp Osmanlılara esir olarak sattılar".[219] Kral Aleksandre, savaşta yaralanan Otia Dadyan'ı tedavi ettirmiştir. Kral Aleksandre, Otia Dadyan'den Leçhumi beyliğini[220] almak istemiş, fakat Dadyan itiraz etmiştir. İşte Otia ve Aleksandre arasındaki bu çatışmalara Osmanlılar müdahil olmuşlardır. Osmanlıların krala İmereti'de tutsak olarak bulunan Otia Dadyan'ı serbest bırakması yönündeki baskıları da buna işaret etmektedir. Sonunda Kral, Dadyan'ı serbest bıraktı.[221]

1735'ten itibaren İranlılar, Gürcistan'da Osmanlıların rakibi olarak ortaya çıkmışlardır. Nadir Han, 28 Eylül'de ordusuyla Tiflis'e gelmiştir. Kaheti kralı II. Teymuraz (1732-1762) ve yeğeni III. Aleksandre'nin (gelecek Kaheti Ktalı) Nadir Hana itaat etmesi ile Doğu Gürcistan'da Osmanlı hakimiyeti son bulmuştur. III. Aleksandre, Müslüman olup Ali Mirza Han adını almıştır. Ali Mirza Han, İranlılar tarafından Tiflis Valisi yapılmıştır (1735-1738). II. Teymuraz rehin olarak Kandehar'a gönderilmiştir. Tiflis'i işgalinden sonra 6000 Gürcü aile İran'a gönderilerek iskan edilmiştir. Kaheti toprakları da Eylül 1735 yılında İranlılar tarafından işgal edilmiştir. Bir süre önce İstanbul'da zindandan kurtulan Gürcistan

---

[219] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744*., s., s.80.

[220] Leçhumi, batı Gürcistan'ın kuzeyindeki tarihi-coğrafi bir bölgedir. İmereti Krallığı'nın oluşumundan sonra (15. yüzyıl) Leçhumi onun idaresi altına girmiştir. 1680'den itibaren Leçhumi, Samegrelo (Odişi) Prensliği'ne itaat etmiştir. Leçhumi, Samegrelo Prensliği'nin bir parçası oldu, bundan böyle Dadyan tarafından atanan komutan tarafından yönetilmekteydi. İmereti kralları bu bölgeyi ilhak etmeye çalışmaktaydılar. Bkz. Tamaz Beradze, "Leçhumi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983, s.208.

[221] Rehviaşvili, *İmeret Krallığı 18. Yüzyında,* s.27. Bu konu ilre ilgili olarak Vahuşti Batonişvili İshak Paşa'nın Dadyan'ın serbest kalmasını sağlaması için yüklü bir rüşvet aldığını ifade etmektedir: *"İshak Paşa'ya çok rüşvet verildi* (Otia Dadyan tarafından gönderildi)*.., Aleksandre Saçhere'ye* (İmereti bölgesindeki bir şehir) *geldi, kendi kız kardeşini Mahmed Bey ile evlendirdi, onunla antlaşma yaptı ve Gürcü-Osmanlı birleşik orduları Kartli'ye gittiler... İmeretililer Osmanlılara esirler verdiler*". Bkz. Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744*., s.80-81. Görüldüğü üzere, Çıldır Valisi İshak Paşa, Dadyan'den büyük bir rüşvet alma karşılığında Dadyan'ı kurtarmak için Osmanlı ordusu Osmanlı komutanı Mehmed Bey ve Givi Amilahvari'nin komutanlığıyla İmereti Krallığı'na göndermiştir. Bu çatışmaların sonucunda, Kral V. Aleksandre Dadyan ile bir antlaşma yapıp Saçilao-Samikelao topraklarını onun elinden almıştır. Kral Aleksandre, kız kardeşini Mehmed Bey ile evlendirmiştir. Bu şekilde Kral, İmereti Krallığı'nı güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak bu tür savaşlar, ülkenin iç ve dış sorunları, köle satışı, ülkeyi umutsuzluğa düşürmüştür. İç savaşlar kraliyet hazinesini boşaltmıştır. Bu sebeple kral Aleksandre, Osmanlılara vergileri bile ödeyemeyip sadece köle satışı vasıtasıyla yükümlülüğünü yerine getirebilmiştir. Bazı kilise hizmetçileri ise, mesela Batı Gürcistan'ın Katolikos-Patriği Grigol Lortkipanidze (1696-1742 yy) köle satışını durdurmaya çalışıyordu. Bkz. Rehviaşvili, *İmeret Krallığı 18. Yüzyında,* s.27.

bölgesindeki eski Patrik III. Domenti de İran Şahı Nadir'e (1736-1747) destek verip 1737 yılında yeniden Gürcistan Patriği olmuştur. [222]

Doğu Gürcistan'da Osmanlı gücünün yerini İran'a bırakması sonucunda, Tiflis Beylerbeyi İshak Paşa Tiflis'ten ayrılıp tekrar Ahıska'ya dönmek zorunda kalmıştır. Onurunu ve gücünü tekrar kazanmak için İshak Paşa, Ahıska'dan Kartli'ye akın eden Lezgilerle[223] bağlantı kurmuştur. İshak Paşa'nın oğlu Çıldır Valisi Yusuf Paşa, atalarının siyasetine "layık" bir selef olmuştur. Yusuf Paşa, Dağıstanlılarla bir bağlantı kurup onların yardımıyla Kartli Krallığı'nda Osmanlı etkisini yeniden canlandırmaya çalışmıştır.[224] Kartli'de Osmanlı'nın etkisi yine canlandırırsa, bu batı Gürcistan'ı da etkilerdi. Çünkü Osmanlılar Batı Gürcistan'a sadece Samshe (Ahıska) taraflarından değil, Kartli Krallığı'ndan da saldırabilirlerdi. Ancak Gürcistan için dış meselelerden ziyade içerideki feodal çatışmalar büyük tehlike yaratmaktaydı.

Batı Gürcistan'da iç savaşlar 1740 yılından beri hâlâ devam etmekteydi. Gürcü soylular ve beyler: Zurab Abaşidze, Raça Eristavi Grigori (1731-1741) ve Otia Dadyan Kral Aleksandre'ye karşı çıkmışlardır. Kral Aleksandre yardım etmek üzere Ksani Eristavi Şanşe'ye başvurmuştur. Şanşe Eristavi (Prensi) Aleksandre ve 500 Lezgi ile beraber Odişi Beyliği'ne gidip bölgeyi yerle bir etmiştir. Asi Gürcü beyler yenilgiye tahammül edemeyip 1740 yılında Vartsikhe Sarayı'ndaki[225] Aleksandre'ye saldırdılar. Kral saraydan zar zor

---

[222] Bilge, *a.g.e.,* s.198.

[223] Kuzey Kafkasya'dan Dağıstanlı Lezgiler sürekli olarak Gürcistan'ın kraliyet prensliklerine (Kartli, Kaheti, Odişi, Raça vb.) saldırmaktaydı. Ancak Gürcistan-Dağıstan ilişkilerinde barışçıl anlar da yaşanmıştır. Gürcistan'a gelen Lezgiler, Gürcü asaletini desteklemişlerdir. Gürcü krallar, Kafkasya dağlarında yaşayanlarla yakın ilişkiler kurmanın çok büyük askeri-politik önemi olduğunu bilmekteydiler. Bu yüzden onlarla siyasi bir bağ kurmaya çalışmışlar. Ancak Lezgiler temelde Gürcü krallara değil, Osmanlılara ve Gürcü soylulara da yardım etmişlerdir. Bkz. Yoseb Alimbaraşvili, "Lekianoba" ve Kartli-Kaheti Askeri Savunma Sistemi XVIII – XIX Yüzyıllar Arasında", (Doktora Tezi), Tiflis: Sohum Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013. s.34.

[224] Asatiani, Othmezuri, Samsonadze.., *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII Yüzyıldan XIX Yüzyıla Kadar, a.g.e.,* s.244.

[225] Orta Çağ'ın sonlarında Vartsikhe (Vardsihe), İmereti krallarının yaz konaklarından biriydi. Şimdiki Vartsikhe köyünün yerinde, Erken Orta Çağ'ında Egris Krallığı'nın en önemli şehirlerinden birisi bulunmaktaydı. Yunan kaynaklarında Rodopolis, Gürcü kaynaklarında ise Vartsikhe, Vardsikhe olarak geçmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle Vartsikhe, büyük stratejik ve ekonomik öneme sahipti. Burada önemli bir uluslararası ticaret yolu vardı. Bu ticaret yolu, Gürcistan-Osmanlı ilişkilerinde önemli rol oynamaktaydı. Bkz. İlia Aphazava, "Vardsihe", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1977, s.111.

kaçmaya başarmış. Odişi'ye saldırdıktan sonra, Kral Aleksandre Kartli Krallığı'nın siyasi figürü ve Osmanlıların destekçisi Vahuşti Abaşidze'yi (Ö. 1746) tutuklamıştır. Kral Aleksandre, Vahuşti'den 500 kese para ve Vahani Kalesi'ni[226] istemiştir, ancak Vahuşti kabul etmemiştir. Çıldır Valisi Yusuf Paşa, Vahuşti Abaşidze'nin serbest bırakılması için, İshak Paşa'yı donatılmış at, mont ve 20 kese parayla Kral Aleksandre'ye göndermiştir. Fakat Kral Aleksandre Yusuf Paşa'nın isteğini dikkate almamış, bu da Paşa'yı kızdırmıştır. Yusuf Paşa, Aleksandre'yi cezalandırmak için 1741 yılında İmereti'ye bir ordu göndermiştir. Dadyan, Abaşidze ve diğer Gürcü beyler, Osmanlı ordusuyla iletişim kurmuşlardır. Yeterli güce sahip olmayan Kral Aleksandre, savaşmadan İmereti tahtını bırakıp Kartli'ye taşınmıştır. Zafer kazanan Osmanlılar ve Gürcü Beyler vasitasıyla 1741 yılında, V. Aleksandre'nin küçük üvey erkek kardeşi Giorgi, İmereti tahtına çıkmıştır. [227]

Vahuşti Batonişvili'nin aktardığı bilgilere göre, Nadir Şah 1741 yılında Kartli'de olan sürgün Kral Aleksandre'nin yeniden İmereti tahtına çıkmasına yardım etmiştir.[228]

Gürcü beyleri, Aleksandre'nin tekrar tahta çıkışına alışamamışlardır. 1743 yılında Dadyan ve Raça Eristavi Vahtang (1741-1749) Kral Aleksandree'ye isyan etmişlerdir. Aleksandre Kutaisi Kalesi'ne sığınmış ve oradan yardım alma üzere yine Ahıska'da olan Yusuf Paşa'ya başvurmuştur. Osmanlılar küçük bir ordu ile durumu takip etmek için yola çıkmışlardır. Aleksandre Osmanlı ordusunun yardımıyla savaşta zaferi kazanmış ve Gürcü soylu Vahtang Eristavi ile antlaşma yapmıştır. Böylece İmereti Krallığı'nda geçici bir barış yapılmıştır.[229]

---

[226] Vahani Kalesi, Batı Gürcistan'da, Kharagauli belediyesinde, Vahani köyündeki bir ortaçağ kalesidir. Tarihi kaynaklara göre Vahani Kalesi, 10-11 yüzyıllara ait bir anıttır. Çevresindeki bölgeler Abaşidzelere aitti. 16-18 yüzyıllarda Vahani Kalesi, Kartli ve İmereti krallıkları arasındaki ana stratejik sınır noktalarından biriydi. Vahani'den bir yol Kartli'ye, diğeri ise Rkiniscvari üzerinden Ahıska'ya gidiyordu. Vahani Kalesi böyle bir stratejik konumundan dolayı Osmanlılar için çon önemli bir kale idi. 1711'de Vahani Kalesi ve çevresi Kartli Krallığı'nın yönetimine girmiştir. 18 yüzyılda, Vahani Kalesi Lezgilerin ve Osmanlıların saldırmalarına uğramıştır. 1785 yılının sonbaharında Dağıstanlı feodal Ömer Han (? – 1801) 20.000 kişilik bir ordusuyla Vahani Kalesi'ni ele geçirmiştir. Bu seferden sonra Vahani Kalesi yeniden tamir edilmemiştir. Bkz. İza Vephvadze, "Vahani Kalesi", *Haragauli,* Kutaisi: 2002, s. 144-146.

[227] Dadyan, *a.g.e.,* s.176-177; Otar Petieşvili, *Solomon I İmereti Kralı,* (Yüksek Lisans Tezi), Gori: Gori Devlet Eğitim Üniversitesi, 2019, s.11.

[228] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744,* s.83.

[229] Çiçinadze (Ed.), *Vahuşti Batonişvili tarafından anlatılan İmereti'nin Tarihi 687-1744,* s.83-84.

İmeret krallığı'nda bu geçici barış döneminde, Yusuf Paşa, Doğu Gürcistan'da aktif bir politika yürütmeye karar vermiştir. Ancak, 1744 yılında Dağıstanlı Lezgilerini yardıma çağıran Yusuf Paşa II. Erekle[230] tarafından yenilmiştir. O sırada Ahıska'da bulunan İtalyan misyoner Leon'a göre Yusuf Paşa, kendi eniştesi (kız kardeşinin eşi) Samshe Cavaheti'deki Ahıshka'nın Sancakbeyi Soloğa Pirağişşvili tarafından zehirlenmiştir.Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra Çıldır Valisi yeniden babası İshak Paşa oldu (1744).[231]

İmereti Kralığı'nda geçici barışın sonunda, Gürcü müttefik soylular 1746 yılında Kral Aleksandre'yi bir daha İmereti tahtından indirmişlerdir. İmereti Krallığı'nın tahtına Aleksandre'nin erkek kardeşi Mamuka Batonişvili (1746-1749) çıkmıştır. Ancak 1749 yılında Kral Aleksandre, Ahıska'da olan Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa'nın[232] ordusunun yardım etmesiyle İmereti tahtını yine geri almıştır. Kral V. Aleksandre, 1752 yılında vefat etmiş ve İmereti kraliyet tahtına oğlu I. Solomon (1752-1784) çıkmıştır.[233]

Sonuç olarak İmereti Kralı V. Aleksandre, Osmanlılara dayanarak sağlam bir iktidar kurmaya çalışmıştır. Ancak zorlukların üstesinden gelememiştir. Aleksandre, Gürcü

---

[230] II. Erekle, 1744-1762 yıllarında Kaheti'nin kralı, 1762-1798 yıllarında ise birleşik Kartli-Kaheti'nin kralı idi. Mayıs 1744 yılında Doğu Gürcistan'a giren Çıldır Valisi Yusuf Paşa, II. Teymuraz ve II. Aleksandre (Ali Mirza Han) tarafından mağlup edilmiştir. Gori'ye giden Nadir Şah, 9 Temmuz 1744 yılında II. Teymuraz'ı Kartli, oğlu II. Erekle ise Kaheti kralı olarak tayin etmiştir. Osmanlı Devleti Nadir Şah'ın Gürcistan'daki siyasi hareketlerini izliyordu, Güney Kafkasya ve Dağıstan'da askeri operasyonlar düzenlemeye devam ediyordu ve İran'a karşı savaşmak için Leklere de çağrı yapıyorlardı. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.210, 227. Kartli Kralı Teymuraz'ın ölümünden sonra (8 Ocak 1762), Oğlu Kaheti Kralı II. Erekle, 19 Ocak'ta Kartli tahtına çıkmıştır. II. Erekle'nin, 19 Ocak 1762 tarihinde Kartli tahtına çıkmasıyla, Kartli ve Kaheti krallıkları tek krallık hâline gelmiştir. Böylece, 1762'de Kartli ve Kaheti krallıkları birleştirilmiştir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.230;

[231] Asatiani, Othmezuri, Samsonadze.., *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII Yüzyıldan XIX Yüzyıla Kadar, a.g.e.,* s.224.

[232] Hacı Ahmed Paşa (Cakheli 1748-1759) - Çıldır valisi İshak Paşa'nın ikinci oğludur. Ahmed Paşa, 1748 yılında babasının ölümünden sonra beylerbeyi olarak Çıldır Valisi olmuştur. Aynı yıl Vezir unvanını aldı. Bkz. Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, Türkçe'den Gürcüce'ye Çev. Gela Guniava, Emin Şekerci, Tarih Serisi: Osmanlı Gürcüleri, 1. b., İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği, 2012. s.125; İnbaşı, *a.g.e.,* s.84. Hacı Ahmed Paşa 1754 yılında Van Valiliği'ne atanmıştır: *"münhal olan Van Eyâleti, sâbıkā Çıldır Vâlîsi Vezîr el-Hâc Ahmed Paşa'ya ve Çıldır Eyâleti, bâ-rütbe-i Mîr-i Mîrânî Hâfiz Mehmed Bey'e... tevcîh ü 'inâyet...".* Bkz. AHMED VÂSIF EFENDİ, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l–Âsâr ve Hakā'iku'l–Ahbâr'ı, 1166-1188/1752-1774* (İnceleme ve Metin), Haz. Nevzat Sağlam, Ankara: TTK Basımevi, 2020, s.46-47.Hacı Ahmed Paşa daha sonra yeniden Çıldır valiliğine getirildi, ancak görevden alındı ve 1759'da idam edildi. Hacı Ahmed Paşa, Cıldır'da olduğu dönemde, Ahıska'da İstanbul'un büyük camileri gibi bir cami yaptırmıştır. Bkz. Kasap, *a.g.e., s.*125; Asatiani, Othmezuri, Samsonadze.., *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII Yüzyıldan XIX Yüzyıla Kadar, a.g.e.,* s.244; Ahmed Paşa ile ilgili diğer tarihi bilgilerden aşağıdaki metinlerde ayrıntılı bahsedilmektedir.

[233] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*. s. 30.

prenslerini ve feodal beyleri boyun eğdirememiş, Gürcü beylerin iç mücadelesini körüklemiş ve böylece ülkeyi zayıflatmakta etkili bir güç haline gelmiştir.

Batı Gürcistan'da, 18. yüzyılın ilk yarısında, feodal anarşizm durmadan devam etmiştir. Aristokrasi burada süresiz olarak egemen olmuştur. Bu durum Kralın gücünün azalmasına etki etmiştir. 18. yüzyılın başında Osmanlılar Karadeniz kıyısına ve İmereti krallığına yoğun askeri müdahalelerde bulunmuşlardır. İmereti kralına karşıt olan soylular bu iç ve dış meselelerin neden olduğu istikrarsız yapıdan hoşnut olmuşlardır. Dadyan, Racha Eristavi ve Abaşidze, İmereti Kralı'na sistematik olarak karşı çıkmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında, İmereti Krallığı'nın siyasi tarihi, İmereti krallarına karşı açılan iç feodal savaşlardır. Bu feodal tepki, İmereti'nin ana kalelerinde yer alan Osmanlı birlikler tarafından desteklenmiştir. Bundan dolayı Osmanlıların merkezi hükümeti zayıflatmak istedikleri şeklinde değerlendirenler olmuştur.

18. yüzyılın bir Gürcü tarihçisi Papuna Orbeliani, Gürcistan'daki Osmanlı hâkimiyetini şu şekilde anlatır: *"uzun zamandır Kartli'nin Hıristiyan kralı olmamıştır, Uzun süredir O Agaryalıların elindeydi".*[234] "*Kartli'de köle satışı çok arttı, kadınlar ve köleler götürüldü... Gürcüler dövüldü ve sürüklendi... Kiliseler yıkıldı... Birçok Gürcü Tatar* (Müslüman) *oldu".*[235]

Kral Aleksandre, hükümdarlığı boyunca Osmanlı'dan destek almasına rağmen, Osmanlılarla karşı karşıya geldiğinde Rusya'ya güvenmekten de kaçınmamıştır. 18. yüzyılın ortalarında, Karadeniz'e ve Kafkasya'ya başarıyla ilerleyen tek ciddi güç Rusya idi. Rusya Karadeniz ve Kafkasya'daki Osmanlılara karşı çıkmıştır.

18. yüzyılın ilk yarısında, feodal savaşlara sahne olmuş Batı Gürcistan, bölünmüş krallık-prenslikleriyle nominal bir politikaya sahipti. Söz edilen yüzyılda, Osmanlı ve İran arasındaki mücadeleler Gürcistan'da egemenliği kazanmak için devam etmekteydi. Onlara

[234] Darecan Menabde, "Papuna Orbeliani'nin ("Gürcistan Haberleri")", *Edebi Ataştırmalar Dergisi*, No:22, Gürcistan Bilimler Akademisi, Tiflis: Merani Yayınevi, 2001, s.110.
[235] Menabdze, *a.g.e.*, s.113.

üçüncü güç olarak eklenen – Rusya, rakiplerini yavaş yavaş bastırmıştır. Sonuçta 19. yüzyılın başından itibaren, Rusya onları Gürcistan topraklarından tamamen çıkarmıştır.

Gürcülerin, Padişah'a ve Şah'a karşı direnmek konusunda yardım alabileceği tek ülke Rusya idi. Kartli-Kaheti Kralı II Erekle ve İmereti Kralı I. Solomon, Gürcü krallık-prenslikleri ve Gürcü Kilisesi Patriği için verdikleri mücadelede Rusya'nın desteğini alacaklarını umut etmişlerdir.

Doğu ve Batı Gürcistan'da, Nadir Şah'ın ölümü (1747) ile 1768-1774 yıllarında Osmanlı-Rus savaşı döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır.[236] İran'a tabi olan Kartli kralı II. Teymuraz ve oğlu Kaheti kralı II. Erekle bağımsızlıklarını kazanmış ve Doğu Gürcistan'da Müslüman krallar ve efendiler devrine son vermişlerdir. İmereti kralı I. Solomon ise Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak için büyük bir mücadeleye girişmiştir.[237]

[236] Bu savaştan aşağıdaki metinlerde bahsedilmektedir.
[237] Bilge, *a.g.e.*, s.227.

İKİNCİ BÖLÜM

I. SOLOMON'UN OSMANLI DEVLETİ İLE SORUNLU MÜTTEFİKLİK İLİŞKİLERİ (1752-1768)

1. I. Solomon'un İmereti Krallığı Tahtına Çıkışı ve Kraliyet Otoritesini Güçlendirmesi

Bu başlık altında 1752 yılında babası V. Aleksandre'nin ardından tahta çıkan Kral Solomon'un tahta çıkışı, ona cephe alan soylulardan kurtulması ve kendine yandaş bir soylular zümresi oluşturması, Osmanlılar ile ilişkileri ve son olarak kraliyet otoritesini güçlendirmek adına icraatı ele alınacaktır.

1. 1. I. Solomon'un Tahta Çıkışı ve Tavadların Bertaraf Edilmesi

1735 yılında doğduğu anlaşılan Bagrationi Hanedanından I. Solomon[238] İmereti Kralı V. Aleksandre'nin ve İmereti'nin güçlü bir *Tavadı*[239] olan Levan Abaşidze'nin kızı Tamara'nın oğlu olup,[240] babasının 1752'de ölümünden sonra İmereti Kralı olarak ilan edilmiştir[241]. Kral Solomon, *"Babam mürd olduktan sonra ben on yedi on sekiz yaşında bir*

---

[238] I. Solomon'un doğumuna dair Tsagareli'nin ve Güldensteadt'ın vermiş olduğu bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Tsagareli'ye göre 1769'da kral 35 yaşındaydı. Bkz. Aleksandre Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, I. Cilt, 1768 Yılından 1774 Yılına Kadar,* Ed. A. Tsagareli, St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1891, s.72. Bu kaynağa göre, I. Solomon 1734 yılında doğmuştur. Ancak, Güldensteadt'a göre I. Solomon 1735 yılında dünyaya gelmiştir. Bkz. Gia Gelaşvili (Ed.), *Johan Güldensteandt'ın Gürcistan Gezisi,* Almancadan Gürcüceye Çev. Gia Gelaşvili, Gürcistan Hakkında Yabancı Kaynaklar Komisyonu, C. I., Metni ve Tercümesi, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1962, s.205.

[239] Tavad/Tavadi büyük Gürcü soylusu manasına gelmektedir. Osmanlı belgelerinde *Tavad* ismi olarak geçmektedir. Bkz. BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE. SMHD.I), Dosya No: 126, Gümlek No: 9165; BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 88, Gümlek No: 4391.

[240] Levan Theşelaşvili, *İmereti Kralı Solomon I – Büyük*, Ed. Malhaz Murusidze, Kutaisi: Gelati Ruhani Akademisi, 2016, s.13.

[241] Bilge, *a.g.e.,* s.228; V. Aleksandre'nin ölüm tarihi ve I. Solomon'un saltanatının başlangıç tarihi konusunda da çeşitli görüşler vardır. 18-19 yüzyılların Gürcü tarihçi Davit Batonişvili'nin eserine göre V. Aleksandre 1752'de ölmüştür. Bkz. Zakaria Çiçinadze (Ed.), *Davit Batonişvili Tarafından Anlatılan Gürcistan Tarihi 1469 Yılından 1800 Yılına Kadar: Yeni Hikaye,* 2. b., Tiflis: Sorapani Basımevi, 1913. s.149-150, 392. Ancak Avusturya'nın İstanbul Elçisi Penkler ve bir Gürcü yazıtına göre ise V. Aleksandre 1751'de vefat etmiştir. Bkz. Hammer Von Joseph, *Geschichte Des Osmanischen Reiches,* IV, Göttingen: Pesth, Hartleben's Verlag, 1836. s.476. Kakabadze'ye göre, V. Aleksandre 1751 Mart aynında ölmüş ve sonrasında 15 yaşındaki en büyük oğlu I. Solomon tahta çıkmıştır. Krş. Sargis Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* Tiflis: Gürcüler arasında Okuma-Yazma yayınan Derneği Yayını No:238., 1922, s.200. Solomon'u 1752 yılından önce kral olarak tanıyan bazı belgeler de vardır. Örneğin, Khoni'nin Kutsal Giorgi Kilisesi'nin 1750 tarihli bir belgede I. Solomon kral olarak, Otia Dadyan'ın Kızı Mariam ise kraliçesi olarak geçmektedir.

uşak kaldım. Beni han ettiler ve elimden geldiği kadar hizmetler görür idim"[242] diye söylemiştir.

Solomon'un altı erkek kardeşi ve iki kızkardeşi vardı.[243] Siko Kandelaki'nin aktardığı rivayete göre İmereti Krallığı'nın tahtı Solomon'un ağabeyi Yoseb'e aitti. Ancak Yoseb küçük erkek kardeşi Solomon'un kral olmaya daha uygun olduğunu düşündüğü için taht hakkından vazgeçip keşiş hayatını seçmiştir.[244] Ancak bu rivayet çok kabul görmemiştir. Burcanadze'ye göre Kral Solomon, kardeşlerin arasında en büyük olanıydı.[245] Rehviaşvili de aynı görüşte olup Solomon'un en büyük kardeş olduğunu belirtir ve İmeret Krallığı tahtının ona ait olduğunu söylemektedir. [246]

Solomon'un ilk eşi Abhazya'nın Başı olan Şervaşidze'nin kızı Tinatin idi. İkinci eşi, 1754 yılından sonraki kayıtlarda adına rastlanabilen Odişi'nin[247] Başı Otia Dadyan'ın kızı Mariam idi.[248] Üçüncü eşi ise Tsulukidze'nin kızı Gulkan adlı bir kadındı.[249] Solomon'un ilk iki evliliğinin siyasi açıdan kendisine çıkar sağladığı görülmektedir. Çünkü Solomon, Abhazya'nın başı Şervaşidze ve Odişi'nin (Samegrelo) Başı Dadyan ile bir birlik kurarak

---

Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.16. Fakat, büyük olasılıkla 1750 yılında Mariam Dadyan henüz Solomon'un eşi değildi. Çünkü *Gürcistan Merkez Arşivi*'nin belgelerinde, Solomon'un ikinci eşi olan Mariam Dadyan, ancak 1752'den sonra kraliçe olarak görülmektedir. Krş. *Gürcistan Merkezi Arşivi* (GMA), Fon Kodu No:1448, Dok. No:2163. Jordania'nın *Kronikler*'inde de I. Solomon 1752'de İmeret Krallığı'nın tahtında görülmektedir. Bkz. Tedo Jordania, *Kronikler ve Gürcü Tarihi ve Yazıcılığının Diğer Materyalleri, 1700 Yılından 1860'li Yıllarına Kadar*, Derleyen: Tedo Jordania, Hazırlayan: Givi Jordania, Şota Siharulidze, C. III., Tiflis: Metsniereba (Bilim) Yayınevi, 1967, s.224. Bu belgeler ışığında, I. Solomon'un büyük ihtimalle 1752'de tahta çıktığı sonucuna varılabilir.

[242] Ensar Köse'nin makalesinde yer verilen bir arşiv belgesi konumuz açısından önemlidir. Ensar Köse, "Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmeret'te Hakimiyet Mücadelesi (1752-1768)", *Tarih Dergisi*, Sayı 60 (2014/ 2), İstanbul: 2014, s.63.

[243] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.14.

[244] Siko Kandelaki, *İmereti Kralı Büyük Solomon, Siko Kandelaki tarafından aktarılmış sözlü tarih,* Rotinianci Matbaası, C. I., Tiflis: Kvali Gazetesinin Yayınları, 1895., s.3., Bu eserdeki bilgiler sözlü kaynaklara aittir. Bilgiler, Kral Solomon'un zamanında yaşayan, Siko Kandelaki'nin büyük dedesi tarafından, sözlü olarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Siko Kandelaki aktarılmış bilgiler, olduğu gibi deftere kaydetmiştir. Ayrıca bkz. Besik Gaprindaşvili, *Raça-İmereti Piskoposlukları (Gelati, Honi, Nikortsminda) 1529-1820,* (Doktora Tezi), Tiflis: Gürcü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2014, s.122.

[245] Şota Burcanadze, "I Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", Josef *Stalin Tiflis Devlet Üniversitesi Çalışmaları*, No: XLI, Tiflis: Josef Stalin Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, 1950. s.73. (Tiflis Devlet Üniversitesi'nin adı 1958 yılında İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi olarak değiştirilmiştir.)

[246] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.175.

[247] Bugünkü Batı Gürcistan. Samegrelo'nun eski adıdır.

[248] Dadyan, *a.g.e.,* s.240.

[249] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:3412.

Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeyi amaçlamaktaydı. Kral Solomon'un siyasi hayatında bu prenslerin oynadığı rol aşağıda tartışılacaktır.

Gerçekten de İmereti Kralı o anda Odişi liderinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. 29 Ekim 1755'te, Batı Gürcistan'daki Gelati Manastırı'nın bir belgesinde, kral kayınpederinden şöyle bahseder: "*İyi bir arkadaş ve sözümüze gönüllü olarak itaatkar... Dadyan Otia...".* [250] Ancak Kral V. Aleksandre döneminde hatırlanacağı üzere Dadyan, İmereti kralının gönüllü bir itaatkârı değildi. Ancak Solomon devrinde Osmanlılara karşı kral ve Dadyan arasında geçici bir barış ve işbirliği olmuştur. Karşılıklı çıkan ilişkilerine dayanan bu ittifak İmereti İşlerinde önemli bir etkisi olmuştur. Solomon ve Dadyan arasındaki bu uzlaşma süreci kısa sürmüştür. Dadyan Osmanlıların yanında yer almış ve Solomon'a isyan etmiştir.[251]

Osmanlı ve Gürcü belgelerinin, İmereti Kralı I.Solomon'u, farklı şekilde nitelendirdiğini söylemek gerekir. Örneğin Gürcistan Merkezi Arşivi'ndeki belgelerde I. Solomon şöyle nitelendirilir: *"Tanrı tarafından takdis edilmesiyle, kutsanmış, gökten Tanrı tarafından taçlandırılmış, kralların Kralı Solomon Efendi*"[252], "*Yüce hükümdar, Kral Solomon*"[253], *"Kralların Kralı Solomon*"[254], *"Tacın sahibi Solomon Efendi*"[255], *"Tanrı'nın Kralı Solomon"*[256], *"Abhazya'nın, İmereti kralların kralı Solomon*"[257] , "*Tanrı izniyle yükselmiş..., Yesian, Davitiyan, Solomoniyan, kralların kralı Solomon*"[258], "*İmereti'nin sahibi Solomon*"[259], "*Tanrı'nın lütfuyla..., kralların kralı, şöhretli, İmereti'nin fatihi, Solomon Davitiani*"[260] vb.

[250] Sargis Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* C. 2., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınları, 5. Sigel-Gucarlar No:2, 1921, s.5.
[251] Burcanadze,"I Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.83.
[252] GMA, Fon Kodu No:1448., Dok. No:1025; Dok. No:2186.
[253] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2163.
[254] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2167; Dok. No:9693.
[255] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2179.
[256] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2196.
[257] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2164.
[258] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2197.
[259] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:3412.
[260] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:4445; Dok. No:10337; GMA., Fon Kodu No:1448., Dok No:63.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) tespit edilen belgelerde ise *Açıkbaş Meliki* Solomon[261] şu ifadelerle geçmektedir:: *"Kendi istiklâlini sağlamak isteyen şaki Soloman..."*[262]; "*Soloman'ın melânet ve fesâdları..."*[263]; *"Soloman hâini..."*[264]; "*Gürcistan hanı Soloman tarafından garaz ve nefsâniyetine mebni...*"[265]; *Soloman'ın Devleti Aliyye'ye ihaânetine"*[266] vb. Osmanlı arşiv kaynaklarında İmereti bölgesi Açıkbaş olarak isimlendirildiği için sadece I. Solomon değil diğer bütün İmereti kralları için de aynı şekilde *Açıkbaş meliki* ifadesi kullanılmaktadır. İmereti bölgesi İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı hakimiyetini tanımış olduğundan Osmanlı Devleti'ne isyan edip savaştıkları dönemlerde isyancılara için şaki ve benzeri ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

Gürcü ve Osmanlı belgelerinde Kral I. Solomon'a bakış açısındaki farklılıklar açıkça görülmektedir. Gürcü tarih kaynaklarında I. Solomon "*Tanrı tarafından taçlandırılmış*" ve *"şefkatli"* bir adam olarak kaydedilmektedir. Ancak Solomon, Osmanlı belgelerinde, Osmanlılardan bağımsız olmak istediğinden *"şaki"* ve *"hain"* olarak nitelendirilmektedir. Doğal karşılanması gereken bu zıtlık, araştırma konumuzun her aşamasında gözlenmektedir.

1750'lerin başlarında, tüm Batı Gürcistan'da ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Solomon, tahta çıktığı zaman, Osmanlı saldırıları ve iç feodal mücadelelerle talan olmuş bir ülkeyle karşılaşmıştır. Kraliyet hazinesi boş olduğundan Kral Solomon, devlet işleri için Gelati Piskoposluğu'nun geliri de dahil olmak üzere diğer kilise mülklerinin bir kısmını kullanmak zorunda kalmıştır. Konuyla ilgili olarak Osmanlıları sorumlu tuttuğu bir kilise kaydında yansıyan cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"dinsizler* (Solomon Osmanlıları

---

[261] Osmanlılar, İmereti Kralı ve krallığını *"Açıkbaş"* ya da *"Başıaçık"* olarak adlandırmaktaydılar. Osmanlıların bu isimlendirmesi daha sonra tüm Yakın Doğu ve Avrupa'ya yayılmıştır. Bkz. Cikia, *a.g.e.*, s.162. Osmanlı Tarihi belgelerinde I. Solomon'u *"Açıkbaş Meliki"* ve *"Açıkbaş Hanı"* olarak, İmeret Krallığı ise *"Açıkbaş"* olarak geçmektedir. Bkz. BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH), Dosya No: 245, Gömlek No: 12217; BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 88, Gömlek No: 4391; BOA, Cevdet Eyalet-i Mümtâze (C.MTZ), Dosya No: 15, Gömlek No: 730; BOA., BOA, HAT, Dosya No: 175, Gömlek No: 7587; BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 1164, Gömlek No:11; BOA. TS.MA.e., nr. 791/23; BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 210, Gömlek No: 16561; BOA., AE.SMST. III., nr. 341/27534; BOA., C.HR., nr. 173/8645; BOA., C.HR., nr. 173/8645; BOA., C.HR., nr. 173/8645. Vb.

[262] BOA, TS.MA.e., nr. 791/23.

[263] BOA, AE.SMST.III. nr. 210/16561.

[264] BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 724, Gömlek No: 30348.

[265] BOA, C.MTZ., nr. 5/246.

[266] BOA, HAT, Dosya No: 1107, Gömlek No: 44643.

kastediyor) *yüzünden mahrum kaldık... çok yoksun kaldığımız için Gelati Piskoposluğu'nun gelirinin bir kısmını kullandık... Biz veya müstakbel krallarımız tarafından artık sizden Sauri*[267] (vergi) *istenmez".*[268]

Yukarıda kısaca tanıtılmaya çalışılan *Açıkbaş Meliki* Solomon zayıflamış ve dağınık bir krallığı miras olarak babasından devralmıştır. Tavadlar (büyük soylular), V. Aleksandre döneminde olduğu gibi yine güçlüdürler. Gürcistan'ın Bagrationi Hanedanı'ndan Kral I. Solomon'un trajik bir hayatı olduğu kabul edilir. Çünkü tavadların dışında, kendi ailesinden dedesi Levan Abaşidze, annesi Tamar Abaşidze, amcaları- Mamuka ve Giorgi Batonişvililer de ona karşı çıkmışlardır.[269] Gürcü Tavadlar açısından sonraki dönemlerde Osmanlılara karşı olan asi Solomon'un İmereti tahtında bulunması kabul edilir birşey değildi. Çünkü Solomon, Osmanlı tabiyetinden çıkarsa, bu kez de tavadları bertaraf edip, onların topraklarına el koyacaktır.

1. 2. I. Solomon Tahta Çıktığı Sırada Osmanlı Devleti ile İlişkileri

Solomon tahta çıktığında Batı Gürcistan Osmanlıların elindeydi. Bu dönem hakkında Kutaisi Metropoliti Timote Gabaşvili (1703-1764) tarafından çizilip Rusya'ya gönderilen İmereti Krallığı'nın bir haritası önemli bir tarihi kaynaktır.[270] Kral Aleksandre'nin Osmanlılara karşı Rusya'dan yardım istemek amacıyla hazırlattığı bu haritayı çağdaş Gürcü haritacı İrakli Matureli inceleomiştir. Araştırmacının aktardığı bilgilere göre, Osmanlılar Batı Gürcistan'daki sekiz büyük kaleye sahiplerdi: Anaklia, Bağdati, Ruhi, Sohum, Poti, Kutaisi, Şorapani ve Tsutshvati.[271] Bağdati kalesine yüz Osmanlı askeri yerleştirilmişti. Sohum kalesi ise Osmanlılar tarafından inşa edilmişti (1723). Bu kaleye 60 tane büyük top konulup 100 asker yerleştirilmişti. Türkler tarafından yaptırılan Poti Kalesi'ne (1723-Faş Kalesi) ise 200 yeniçeri yerleştirilip 50 büyük top koyulmuştur. Kutaisi Kalesi'nde[272] 500, Şorapani

[267] Sauri Vergisi ile ilgili aşağıda daha ayrıntılı ele alınacaktır.
[268] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.124.
[269] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.4.
[270] İrakli Matureli, "İmereti Kralı V. Aleksandre Haritası", *Kutaisi Devlet Pedagoji Enstitüsü Çalışmaları, C. 9.*, Kutaisi: 25. 02. 1949, s.211.
[271] Matureli, *a.g.m.,* s.211.
[272] Kutaisi Kalesi Osmanlı kaynaklarda *Kutatisi* olarak geçmektedir. Bkz. BOA., AE.SMST.III., 39/2719., (1171. s.23); BOA., C.Hr., nr. 16/769.

Kalesinde 100, Tsutshvati Kalesi'nde de 100 yeniçeri bulunmaktaydı. Bu kaleler arasında Sohum ve Poti (Faş), Osmanlıların Karadeniz ve Gürcistan'ın iç kısımlarının kontrolünde birer üs görevi görmekteydiler. Diğer taraftan Batı Gürcistan'da, Osmanlı askerlerinin büyük kısmı Kutaisi'ye yerleştirilmişti. Çünkü Kutaisi, İmereti krallığının merkeziydi ve Batı Gürcistan'ı kontol etmek için asıl önemli olan bu kentti.[273]

18. yüzyılın ikinci yarısında, Batı Gürcistan'da *köle ticareti* hâlâ yapılmaktaydı.[274] Büyük soylular *köle ticareti* sürecine aktif olarak katılmaktaydılar. I. Solomon köle ticaretine şiddetli karşıydı. Kral kendisine muhalif ve Osmanlı tarafında yer alan Tavadlara karşı çıkarak, bu sorunların ortadan kaldırmasına karar vermişti.[275]

---

[273] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*11-12; Burcanadze, "I Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.71.

[274] Köle ticaretinin Gürcistan'da geç orta çağdan (13. yüzyıldan) beri var olduğu görülmektedir. Köle ticareti Karadeniz'de Ceneviz kolonizasyonu sırasında (14. - 15. yy) yoğunlaşmıştır. O dönemde köle ticaretinin merkezi Sohum'du. 16. yüzyıldan itibaren Cenevizli köle tüccarlarının yerini Osmanlılar aldılar. Gerek Osmanlılar gerekse bölgede güç sahibi olan İran (1722 yılına kadar Safeviler, sonra Afganlılar (1722-1736) ve akabinde de Avşarlılar (1736-1804) hakimiyetinde olmuştur) Gürcistan'da köle ticaretinin devam etmesini istiyordu. 17.- 18. yüzyıllarda İran ve Osmanlı Devleti kendilerine tabi Gürcü krallıkları tarafından Şah ve Padişah'a gönderilen vergilere köleleri de dahil etmişlerdir. Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.395-425; İmereti Kralı III. Bagrat (1510-1565) zamanında, Biçvinta'da toplanan Dini Konsey tarafından köle satışı yasaklanmıştır. 1543-1549 yıllarında Dini Konsey *"Katolikosların Hukuku"* adlı bir kararname çıkarmıştı. Bu kararnamenin ilk maddesi köle satışının yasaklanmasıyla ilgiliydi: *"...din yasası da böyle buyuruyor. 1. Kim ki büyükler, ya küçükler, ya Tavadlar, ya aznaurlar, ya da köylüler bir insanı satarlarsa, kutsal cemaatlar tarafından aforoz edilmiş olur...".* Bkz. İsidore Dolidze (Ed.), *Gürcü Hukuku Anıtları, VI. Vahtang Hukuk Kitapları Koleksyonu,* Tiflis: Gürcistan Bilimsel Akademisi Yayınları, 1963, s.393; Gürcistan'da köle satışı hakkında 1672 yılında İmereti'de olan, Fransız gezgin Jan Chardin'ın verdiği bilgilere göre Gürcü soylular *"kendi kölelerine saldırmak için her zaman fırsat kolluyorlar, onları çoluk çocuğu ile satmak için bir bahane buluyorlardı".* Bkz. R. Kiknadze vd. (Ed.), *Jean Chardin'in İran ve Doğu'nun Başka Ülkelerine Yolculuğu: Gürcistan Hakkında Bilgiler,* (Fransızca'dan Gürcüce'ye çev. Mzia Mgaloblişvili), Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1975. s.123. Ayrıca bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.21. Yukarıda bahsi geçen kararname yürürlükte idi. Ancak pek bir etkisi yoktu. Köle satışı 18. yüzyıldan itibaren daha da artmış, bu yüzyılın ikinci yarısında ise insan ticareti en üst sınıra ulaşmıştı. Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.407; Gürcistan'daki köle satışı 16-19. yüzyıllarda neredeyse dört yüzyıl sürmüş ve tüm Gürcistan'a büyük zarar vermiştir. Bu süreç nedeniyle birçok köy ve yerleşim yeri (Gonio/Gonya, Kobuleti, Batumi, Anaklia, Sohum vb. köyleri) boşalmıştır. Gürcü soyluların büyük bir kısmı dahi, gelir kaynaklarını arttırmak için köle satmaktaydılar. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.19-20; Günümüzde 17-18 yüzyıllarda Gürcistan'dan kaç insan götürüldüğünü tahmin etmek zordur. Sadece yılda Samegrelo'dan ve İmereti'den 1000 ile 3000 kadar kişinin götürüldüğü ifade edilmektedir. Ayrıca Doğu Gürcistan'da Lezgiler köle ticareti yapmaktaydılar. Bu sebepten dolayı Gürcü akademisyen Nikoloz Berdzenişvili (1895-1965) şöyle demektedir: *"hiçbir savaş, hiçbir yaban işgalci kılıçla, Gürcistan'a bu masum kölelerin satışı ile verildiği kadar zarar vermemiştir".* Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.21. Burcanadze'ye göre köleler sadece Osmanlılara değil bazı Gürcü prenslere ve soylulara, özellikle de Megrellere satılmıştır. Solomon ve kilise, köle satışını başlangıçtan beri kınamışlardır. Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.93.

[275] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.11-12.

Köle pazarları, Gürcistan'ın Anaklia, Poti ve Ahıska bölgelerinde idi ve buradan satın alınan köleler çoğunlukla Anadolu, Mısır veya İran'a gönderilmekteydi. Lezgiler, Gürcüleri kaçırıp Dağıstan'a götürüp Kırım Tatarları'na satmışlardır. Lezgiler çoğu zaman gece hareket etmişlerdir. Kartli ve Kaheti'ye Lezgilerin saldırıları, özellikle 1754-1760 yıllarında artmıştır.[276]

Kilisenin, soylular ile köleleri arasındaki ilişkiye karışmış olduğunu da göz ardı edemeyiz. Kilise, saylulara sadece iki şekilde köle satışına izin vermişti: ya karı koca birlikte ya da tek erkek köylü olarak satılabilirdi. Bu önlemlerin her ikisi de köle ve köylülerin aile yapısının bozulmasını önlemeyi ve onların toprağa bağlı kalmasını sağlamayı amaçlamaktaydı.[277]

18. yüzyılın ilk yarısında İmereti Krallığı'ndaki siyasi durum[278], ikinci yarısındaki durumu belirlemiştir. Lezgilerin (Lezgilerin), 1752 yılından sonra Batı Gürcistan'a saldırıları devam etmiştir. Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa (1748-1759) Dağıstan'dan üç-dört bin Lezgi getirip Gürcistan'ı harap etmiştir. [279]

---

[276] Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları*, c. 2, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1965, s.204. Lezgiler 1758 yılında Osmanlıların da desteğiyle Gelati ve Kutaisi'ye de sefer yapmışlardır. Bu bilgiye dayanarak Gürcü kölelerin çoğu zaman üç şekilde: Ahıska, Guria-Acara ve Dağıstan yoluyla götürüldüğü söylenebilir. Gürcü gençlerin yurtdışındaki kontrolsüz satışı ve insanların kaçırılması Gürcistan nüfusunu büyük ölçüde azaltmış olmalıdır. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.21.

[277] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.93.

[278] İmereti'nin genel durumu, 1732'de Rusya İmparator V. İvane'nin kızı Anna'ya (Rusya'nın 4. İmparatoriçesi 1730-1740) gönderilen bir *Talep Mektubu'nda* şöyle açıklanmıştır: *"...Tüm Gürcistan Hıristiyanlıktır... Agarianlara* (Müslümanlara) *devlet harcamaları ve vergileri verdik. Acımasız bir ok gibi gavur Lekler* (Lezgiler) *bize saldırıyorlar... Manastırlar Agarianların bir istasyonu oldu. Kiliseler haydutların bir kazanı gibi oldu. Taçlı, Katolikoslar ve Piskoposlar esaretin altındadırlar... hünkarlar... Paşalar... bize ilerlemeye başladılar... Denizimizin sınırlarına Ponto'nun özel kişileri geldiler.* (Karadeniz kıyılarını) *kaleler... ile doldurdular.., bizi esaret altına aldılar ve yakaladılar".* Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.72.

[279] *"ondan sonra Hacı Ahmed Paşa nefsâniyyete düştü. Dağıstan'dan üç-dört bin Lezgi getirdi, Gürcistan'ı Lezgi'ye harâb ettirdi ve ona dahi kanâat etmeyip "isyân etti" diye Devlet-i Aliyye'ye hilâf-ı inhâ bildirdi... Allah onu zâyi' etti. Ondan sonra Erzurumlu İbrahim Paşa, Ahıska'ya geldi... tazallüm ettim; ahvâlimi fehm edecek vakitte o da azl oldu. Yerine geldi... her ne kadar niyâz ettim ise, "bana dört yüz kese hizmet edersen, seni Devlet-i Aliyye'den afv ettiririm..." diye, giden adamlarımı bu cevâb ile geri gönderdikde; tekrar "kerem edin, şimdilik yüz kese akçe size, beş-on esir de vereyim ve on kese akçe ve üç esir kethüdana vereyim aman etmeyin" diye yine niyâz ettim; merhamet etmedi...".* Ensar Köse'nin aktardığı bu vesikada Kral Solomon'un Osmanlı paşalarıyla istikrarlı bir ilişki kuramadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Köse, *a.g.m.,* 64.

Görüldüğü üzere Osmanlıların seferleriyle beraber Lezgiler Batı Gürcistan'a saldırmışlardır. Gürcülerin, Lezgilere karşı Rusya İmparatorluğu'ndan yardım istediği anlaşılmaktadır. Bu sorunları önlemek için önce Kral Aleksandre, sonra ise Solomon çözüm aranmaya başlanmıştır. Ruslardan destek istenmiştir. Ancak Ruslar, Osmanlılarla düşman olmayı istemediklerinden Gürcülerin yardım taleplerine olumlu yanıt vermemişlerdir.[280]

Diğer taraftan Guria, Odişi ve Abhazya prenslikleri tam anlamıyla kraldan bağımsız prensliklerdi ve İmereti Krallığı'na karşı Osmanlıların bir silahı haline gelmişlerdir.[281] O dönemde en önemli şey, İmereti krallarının Kutaisi Kalesi üzerinde fazla bir kontrole sahip olamamasıydı. Çünkü oraya Osmanlı askerleri yerleştirilmişti. Aynı zamanda, Samegrelo'nun (Odişi'nin) Başı Otia Dadyan (1728-1758) ve Raça Eristavi Rostom (1750-1769) [282], Osmanlılarla iş birliği yapıp önce V. Aleksandre'ye, sonra ise oğlu I. Solomon'a karşı çıkmışlardır.[283]

Solomon'un tahta çıktığında Osmanlılar İmereti'ye birkaç kere sefer yapmışlardır. Bu dönemde Batı Gürcistan, tamamen Osmanlı etkisi altına girmiştir. Tarihsiz ve isimsiz bir Gürcü arşiv belgesinde şöyle bir olay anlatılmıştır*: "... Kral Solomon'a:* (bildiriyoruz)... *buraya sizi çağırmak istiyoruz* (Solomon'u kimin nereye çağırdığı belgeden anlaşılmıyor),

[280] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti, a.g.e.,* s.42.

[281] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.42; Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.175-176; Rehviaşvili, *Solomon I.,* ed. Zaza Abzianidze, Tiflis: Saocaho Bibliıteka (Sakpresa) Yayınevi, 2011. s.17; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.71; Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları*, C. 2., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1965. s.213; Sargis Kakabadze, *Gürcistan'ın Kısa Tarihi: Yeni Yüzyıllar Çağı,* Haz. Sargis Kakabadze, Askeri Bakanlık Basımevi, Tiflis: Gürcistan Merkez Kooperatif Birliği Yayını No:24, 1920, s.109; Dadyan, *a.g.e.,* s.178.

[282] Raça Eristavi (Millet Başı) Rostom, 1750-1769 yılları arasında Raça'nın Başı idi. Rostom, tahta çıktığında Raça'nın bazı aznaurlarını (küçük soyluları) ortadan kaldırdı, bazılarını kovdu ve mülklerine el koydu. İmereti Kralı I. Solomon'un merkeziyetçi politikasına şiddetle karşı çıkmaktaydı. Eristavi Rostom, İmereti soylularının bir kısmı ile Osmanlılara destek verip Solomon'a sık sık saldırıyordu. 1752'de Eristavi Rostom ve Solomon'un dedesi Levan Abaşidze, I. Solomon'u İmereti tahtından indirmişlerdir. Solomon, daha sonraki savaşlarda asi Gürcü soyluları yendi ve İmereti tahtını geri aldı. Raça Eristavi Rostom, tekrar kralı devirmeye çalışmış, ancak Solomon Hresili Savaşı'nda (1757) zafer kazanmıştır. 60'lı yılların başında Eristavi Rostom, yine Osmanlıları desteklemiştir. Taraflar arasındaki sorunlar 1769 yılına kadar devam etmiştir. 1769 yılında Solomon, Raça Eristavi Rostom'u tüm ailesi ile tutuklayıp onu ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Onun mülklerine el koymuştur. Bu konu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bkz. Giorgi Narsia, "Raça Eristavi Rostom", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.) C. 8., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1984, s. 449-450.

[283] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.10.

fakat Paşa'nın (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa) *hazinedarı buradadır* (?) *ve bizi kontrol ediyor. Bu yüzden* (sizi çağırmadığımız için) *bizi şikayet etmeyin: ... Tsereteli'yi size göndereceğiz: ... ve bütün sözlerimizi, buradaki haberlerimizi size söyleyeceğiz."*[284] Muhtemelen bu bildiri, Kral Solomon'un tahta çıkmasından kısa bir süre sonra kralı destekleyen Batı Gürcistan'daki soylular tarafından gönderilmiştir. Bu belge, Batı Gürcistan'ın Osmanlılar tarafından kontrol edildiğini ve orada siyasi bir nüfuza sahip olduklarını göstermektedir.

İmereti'de Türk nüfus gittikçe artmaktaydı. Gürcüler giderek atayurtlarından ayrılıp dağlık bölgelere çekilmekteydiler. Bu arada Osmanlılar Kutaisi ve diğer bölgelerdeki toprakları da ele geçiriyorlardı. Gürcü bir tarihçi olan Miheil Rehviaşvili de bu dönemde Türk nüfusunun yavaş yavaş İmereti'de yerleştiğini ve yerel nüfustan daha fazla mülkiyet ve yasal avantajlara ulaştığını söylemektedir.[285] Ancak ülkedeki ana sorun, Batı Gürcistan nüfusunun azalmasına sebep olan kontrolsüz köle ticareti idi. Halkı diğer bir zorlayan konu Osmanlı Devleti'ne ödemekle yükümlü oldukları vergilerdi. Vergileri ödemekte zorlanan halk topraklarını satmaktaydılar. Yine maddi güçlükler de köle ticaretinin son bulmasına engeldi. Bazı Gürcülerin kendilerinin aile fertllerini satması da bu durumla alakalı olmalıdır. Aynı zamanda Batı Gürcistan Kilisesi vergilerden dolayı zor durumdaydı.[286] Gürcü kilise belgelerine göre, bazı kilise cemaati borçları nedeniyle din değiştirip mallarını ellerinde tutmuşlar, bazıları ise din değiştirmeyip mülklerini satmayı tercih etmişlerdir.[287]

Solomon için kilise, Osmanlılara ve asi Gürcü prenslerine karşı mücadelenin dayanak noktalarından biri olmalıydı. Bu nedenle Solomon kilisede reformlar yapmaya karar vermiştir. İmereti Kralı Solomon'un liderliğiyle, 1750'lerde kilisede reformlar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Batı Gürcistan'daki Kutaisi, Khoni ve Nikortsminda piskoposluk katedralleri restore edildi. Kral ayrıca restore edilmiş piskoposlukların ekonomik durumlarıyla da ilgileniyordu.

[284] GMA., Fond Kodu No:1448, Dok. No:10338. (Ek. 1)
[285] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.42; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.17; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.72.
[286] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s. 10-11.
[287] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.72.

Kralın emriyle Abhazya Katolikosu'nun ve Batı Gürcistan'ın baş rahiplerinin katılımıyla bir dini meclis düzenlendi. Bu dini mecliste, kilise vergileri konusu tartışılmıştır.[288]

Solomon'un planı, güçlü bir kraliyet hükümeti kurmak, İmereti'yi Osmanlı tabiyetinden çıkarmak ve Batı Gürcistan'ı birleştirmekti. Bunu gerçekleştirmesine ise başta soylu sınıfı engel olmaktaydı. İç feodal çekişmeler ülkeyi zayıflatıyordu. Kraliyet idaresinden bağımsız olmak isteyen feodal beyler, yabancı güçleri bir destek aracı olarak görmekteydiler. Kralın merkezi idaresinin güçlendirilmesi, soylu sınıfına karşı mücadeleyi gerektirmekteydi. Kral, ülke içinden destek almadan İmereti'nin, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelede, ciddi bir güç olamayacağının farkındaydı. İşte Solomon tahta çıktığında kaynağında bu feodal beylerin istekleri olan bir iç savaş patlak vermişti. Solomon, babasının izinden giderek güçlü bu beyleri bastırmaya çalışmıştır.

Doğu ve Batı Gürcistan'ı birleştirme konusunda, I.Solomon'un hedefleri Kaheti Kralı II. Erekle'nin hedeflerine benzemektedir. Fakat Solomon'un bu planı Batı Gürcistan prensleri ve büyük feodal beyler tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Bu yüzden tahta çıkar çıkmaz, ona karşı gizli bir anlaşma yapılmıştır. Yukarıda sözü edilen Solomon'un dedesi Levan Abaşidze (Solomon'un annesi Tamara'nın babası), Raça Eristavi Rostom[289] kralın iki amcası V. Aleksandre'ın küçük erkek kardeşleri Mamuka ve Giorgi Batonişvili ve bizzat Kral'ın annesi Tamara Abaşidze, Kral Solomon'a karşı birleşerek isyan etmişlerdir.[290] 1752 yılında çıkan bu ayaklanma Kral Solomon'un karşılaştığı ilk zorluktur. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta Katolikos Besarion'un ayaklanmaya katılmasıydı. Bu durum, diğer Gürcü soylularla birlikte, bazı kilise adamlarının, Batı Gürcistan'da Osmanlı politikasını destekledikleri ve

[288] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.71.

[289] Gürcü bilim adamı Mikel Tamaraşvili'nin (1858-1911) ifadelerine göre, Raça Eristavi Rostom, Rostom'un kardeşi – Abhazya-İmereti'nin Katolikosu Besarion ve Rostom'un oğlu Giorgi 1751'de Katolik oldular ve sonuna kadar bu inanca sadık kaldılar. Bkz. Mikel Tamaraşvili, *Gürcüler Katoliklik Tarihi, XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar,* Tiflis: Kitaplar Yayıncı Gürcülerin Dostluk Basımevi, 1902, s.366. İtalyan misyoner yazar Leon da bu gerçeği şöyle anlatıyor: *"Raça Eristavi Rostom, Raça Valiliği'nin İmereti Krallığı'ndan bağımsız olmasını amaçladı, oğlu Giorgi ve kardeşi Katolikos Besarion ile geniş kapsamlı hedefler koyarak Katolikliği kabul ettiler".* Bkz. *Komunari Gazetesi,* No:96. "18.Yüzyılın İkinci Yarısında Kral Solomon I ile Raça Eristavi Rostom Arasındaki İlişkiler", Ambrolauri: Raiağmaskomi Basımevi, 19 Ağustos., 1959.

[290] Sergis Kakabedze, *Mektuplar ve Belgeler Gürcistan Tarihi İçin,* C. 1., Tiflis: Losaberidze Basımevi, 1914. s.91; *Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti,* s.43. Tamara Abaşidze'nin oğluna karşı tarafta yer alması ilginçtir. Bu konuda Solomon'un babası ölürken bile Tamara'nın oğlunun yanında yer almadığı da belirtilmektedir.

Solomon'a karşı çıktıkları anlamına gelmekteydi.[291] Ayrıca, Guria Prensi IV. Mamia. Gurieli[292] (1726-1756, 1758-1765, 1771-1776) ve Eristavi Rostom'nin kardeşi Besarion da Solomon'a karşı çıkan asilerin tarafındaydılar.[293]

Mamuka ve Giorgi Batonişvililer İmereti tahtını ele geçirmek için Kral V. Aleksandre'ye de birkaç kere isyan etmişlerdir.[294] Görüldüğü üzere Kral Aleksandre'nin ölümünden sonra, onlara genç Solomon'un tahtını elinden alma ve İmereti'de soyluları güçlendirme fırsatı doğmuştur.[295] Yeni tahta çıkan Solomon'a karşı çıkan isyancılar, geçici olarak hedefe ulaşmışlardır. Onlar Solomon'u tahttan indirip İmereti'de soylular düzenini oluşturmuşlardır (1752).[296]

18. yüzyılın Gürcü bir tarihçi ve siyasi figür olan Papuna Orbeliani, Gürcü soyluları ve prensleri tarafından mağlup edilen Solomon'un Çıldır Valisi Hacı Ahmed'e (1748-1759)[297] kaçtığını söylemektedir: *"Raça Eristavi* (Prensi) *ve Levan Abaşidze büyük ordularıyla İmereti'ye gittiler, Solomon da ordusuyla geldi ve onlara karşı çıktı. Onlar birbirlerine girdiler, karşı karşıya gelip savaştılar, iki taraftan da çok kişi öldü. Sonuçta Levan Abaşidze ve Raça Eristavi zafer kazandı. Kral Solomon Ahıska'ya kaçıp paşaya yardım etmesi için yalvardı."*[298] Böylece 1752 yılında, İmereti'den kovulan Kral Solomon'un yardım almak için Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa'ya başvurduğu anlaşılmaktadır.

---

[291] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.17.

[292] Osmanlı kaynaklada *Güril meliki Mamiya* olarak geçmektedir. Bkz. BOA., AE.SMST.III., nr. 300/23974. (1175. C. 29).

[293] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.44; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.177; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.19.

[294] Simon Kauhçişvili (Ed.), *Gürcistan Tarihi, Batonişvili Vahuşti – "Gürcistan Krallığı'nın Tasviri",* C. 4., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Doğu Araştırmalar Enstitüsü, Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1973, s.888, 913-914; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.19.

[295] Burcanadze, "I Solomon Saltanatının İlk Yılları (1752-1768)", s.74.

[296] Kakabedze, *Mektuplar ve Belgeler Gürcistan Tarihi İçin,* s.91; Davit Çubinovi (Ed.), *Gürcülerin Tarihi Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, 2. Cilt, St. Petersburg: Bilimler Akademisi Matbaası, 1854., s.443.

[297] Solomon'un tahta çıktığı zaman Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa (1748-1759), onun kethüdası ise Göle (Ardahan ilçesi) Paşası idi.

[298] Papuna Orbeliani, *Kartli Haberleri*, Elene Tsagareişvili (Ed.), Gürcistan Tarihi Kaynakları Seri No:25., Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981. s.197. Avusturya'nın İstanbul Elçisi Penkler biri, Ekim 1752 tarihli bir raporunda Kral Solomon hakkında şöyle yazmaktadır: *"Amcası ve annesi tarafından kovulan, Osmanlı Devleti'nden korunma talebinde bulunan İmereti'nin genç kralı, Ahıska'ya gitmişti".* Bkz. Hammer, *a.g.e.,* s.476; Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s. 43-44; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.177. İmereti Kralı II. Solomon (1789-1810) da bu isyan hakkında şöyle bahsetmektedir:*" Şoşita'nın oğlu Eristavi Rostom, Giorgi Abaşidze'nin oğlu Levan'a yanına çağırıp Solomon'a karşı çıktı. Onu Ahıska'ya kovdular ve ülkeyi*

Bu durumda Paşa, İmereti'nin meselelerini çözüp Solomon'un tahta geri dönmesine yardım etmeyi memnuniyetle kabul etmiştir. Çünkü Paşa bu şekilde Solomon'un Osmanlı Devleti'ne daha kolay tabi olacağını düşünmekteydi. Solomon bunu iyi bilmesine rağmen, başka çaresi kalmamıştır. Paşa'nın yardımı olmadan İmereti geri dönemezdi.[299]

Vahuşti Batonişvili de bu durumdan *"*(Kral Solomon) *Paşa'yı getirdi ve İmereti'yi tekrar fethetti"* diye bahsetmektedir.[300] Ancak, Kral Solomon'un tahtını alması 1753 yılında mümkün olmuştur.[301] Ayrıca Solomon'un İmereti tahtına yeniden çıkmasına Tsereteliler, Tsulukidzeler, Caparidzeler, İaşvililer, Agiaşvililer ve diğer büyük Gürcü soylular da yardım etmişlerdir.[302] Aynı yıl içinde Çıldır Eyaleti yine Hacı Ahmed Paşa'ya tevcih edilmiştir. [303]

Osmanlı Devleti, İmereti'nin üzerindeki kontrolünü bırakmak niyetinde değildi. Diğer taraftan da Kral Solomon iktidarının ilk dönemlerinde Osmanlı kuvvetini kendi lehine kullanmak istemişti. Tahttaki yerini güçlendirip böylece Gürcü prenslere karşı mücadele için zemin hazırlamıştır. O dönemlerde, Solomon'un sorunlarından biri de Osmanlılara vergi ödemek idi.

Ensar Köse'nin Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiği 1768 tarihli bir raporda, Solomon'un Bağdatçık Kalesi yakınlarında Osmanlı heyeti ile yaptığı bir görüşme aktarılmıştır. Bu belgede Solomon açık bir tarih vermeden, daha önceden Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa ile kethüdası Göle Paşasının İmereti'ye gelişlerini aktarmıştır. *"... Hacı Ahmed Paşa'nın vaktinde, bir def'a poshacısı* (?) *derûn-ı Gürcistan'a geldi. On sekiz ay mütemâdi Gürcistan içinde üç-dört yüz asker ile oturdu ve elimden geldiği kadar hizmetinde bulundum ve esirden mâadâ dört yüz kese akçe aldı. Arasından bir buçuk sene mürûr etmeden beni Ahıska'ya mutâlebe ettiler. İtâat ettim, kendilerine gittim. Ahıska'ya vardığımda Göle Paşası*

---

ele geçirip sattılar". Bkz. Kakabadze, *Mektuplar ve Belgeler Gürcistan Tarihi İçin,* s.43. Vahuşti Batonişvili, Solomon'un İmereti'den kovulmasının ve Ahıska'ya kaçmasının tarihi olarak 1753 yılını söylemektedir. Bkz. Kauhçişvili, *a.g.e.,* s.914.

[299] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.44; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.177; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.19.

[300] Kauhçişvili, *a.g.e.,* s.913; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.17.

[301] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.17.

[302] Olga Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., Ed. Kveli Çhataraişvili, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981. s.103.

[303] Atanma tarihi- 12 Şevvâl 1166/12 Ağustos 1753. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.23.

ol vakit Hacı Paşa'nın kethüdası idi. "Biz Açıkbaş'a gideceğiz" diye bize hitâb ettiler. Ben de kendilerine, "Açıkbaş'ta bu vakit bir maslahat yok, niçin gidersiniz?" ne Hacı Ahmed Paşa merhamet etti ve ne de kethüdâsı... her birine başka başka niyâz ettim; "bu vakitte vakti değildir, asker gitmesin, def' edin" diye... ricâ ettim. Âhirü'l –emr müsâ'ade olunmadı...".[304] Bu rapordan Kral Solomon, Osmanlı paşasına itaat ettiği halde, kendisinin Paşa üzerinde bir etkisi olmadığı, Osmanlıların İmereti'yi sıkı bir kontrol altında tutmaktan yana oldukları anlaşılmaktadır.

Yine aynı raporda Solomon doğal olarak, Osmanlı'dan bağımsız olmak emellerini inkâr eder ve kendini padişahın bir kulu olarak tanımlamaktadır: *"Ben Pâdişâhımızın bendesi ve abd-i memlûk reâyâsı olup, ben ve âbâ ve ecdâdım Devlet-i Aliyye'nin ihyâ-gerde bendeleri olduğuma binâen, hizmet ve sadâkatim ve emr-i Padişâhîye itâat ve inkıyadım âleme ma'lûm iken, ben ne kalbim ve ne kudretim vardır ki, Pâdişâhıma âsî olayım...".*[305]

Osmanlı Heyeti'yle I. Solomon arasında yapılan mülâkatta (1768)[306] Kral Solomon, Osmanlı Paşalarının kendisinden her zaman fazla altın ve vergi talep ettiğini söylemektedir. Ancak bazen ekonomik buhran nedeniyle Solomon bu vergileri ödeyememiştir: *"Göle Paşası iki-üç yüz asker ile beni yanına kattı ve iş bu olduğumuz mahalle indik. İndiğimiz saat, "bugünkü yevmiye için iki yüz altun halkın ta'yînâtı için teslim et" diye emretti. Ben de emrine imtisâlen yanımda akçe bulunmayıp, yine maiyyetinde olan Müslümanlardan üçer-beşer altun devşirdim verdim. Ertesi gün yine iki yüz altun yevmiye mutâlebe etti. Bir dürlü tedârükini edemedim ve "şimdi edemem birkaç günden sonra cümlesini teslim edeyim" diye niyâz ettiğimde, yüzüme karşı anama-avradıma itâle etti ve "bundan sonra seni bir yere koyuvermem; bu gece benim çadırımda kalırsın" diye tenbih etti. ... gecenin nısfında firar*

[304] Köse, *a.g.e.,* s.63.
[305] Köse, *a.g.e.,* s.63.
[306] Osmanlı askerleri ve teftiş heyeti 20 Temmuz 1768 tarihinde İmereti'deki Bağdatcık Kalesi'ne vardıkları sırada, I. Solomon da kendisine bağlı soylularla birlikte kaleye yakın bir yere gitmiştir. Niyeti bir fırsatını bulup Osmanlılarla görüşmek idi. İki taraf buluşmuş, bu tarihî görüşmedeki konuşmalar, ayrıntılı bir rapor haline getirilmiştir. Kethüda Mehmed Ağa tarafından Çıldır Valisi Numan Paşa'ya sunulan bu rapor, onun aracılığıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Yukarıda söylediğimiz üzere, Kethüda Mehmed Ağa'nın Mufassal Raporu. Ensar Köse'nin makalesinde yer verilen bu belge konumuz açısından çok önemlidir. Ancak belgenin orijinaline ulaşılamamıştır. Bu nedenle, Ensar Köse'nin yayınlamış olduğu transkripsiyondan yararlanılmıştır. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.62-63.

ettim... benim derûnum gerek Tanrı Teâlâya ve gerek şevketli efendimize... doğru olduğumdan Allah beni hıfzetti...".[307]

İlginçtir ki Solomon, Osmanlı belgelerinde Osmanlı paşalarına vergi veremeyecek kadar parasız olduğunu söylerken, Gürcü arşiv kaynaklarında, Osmanlıların el koyduğu toprakları (tekrar fethedemediğinden) satın alıp manastırlara bağışlayacak kadar zengin olduğunu görüyoruz. Bu durum, Solomon'un Osmanlı'ya vergi ödemekten her şekilde kaçınmaya çalıştığını gösteriyor. Örneğin Kral Solomon 1752 tarihli bir fermanında şunu anlatır: "(ben) *yükselmiş hükümdar: Kral Solomon ve eşim kraliçe Mariam... biz yüz kırk mArçilyle*[308] *Tatarlardan* (Osmanlılardan) *geri aldık* (toprakları) *ve Khosiki Gotsadze'nin* (bir Gürcü mülkiyet sahibi) *toprakları, ormanı ve üzüm bağı ve tarlası onun sahip oldukları her şeyi ile eksiksiz olarak Natlis Mtsemlis Udabno'suna* (Batı Gürcistan'daki bir manastır) *bağışladık...".*[309]

Sonuç olarak, asi Gürcü prenslerden sonra, Kral Solomon'un ana rakibi Osmanlı Devleti'ydi. Ancak onu yenmek için, Solomon'un sağlam bir hükümet kurması gerekmekteydi. Aynı zamanda Kral Solomon'un, güçlü bir idare oluşturmak için uygun sosyal desteğe de ihtiyacı vardı. Bundan dolayı Kral Solomon savaştan geçici olarak vazgeçip, kendisine destekçiler bulmaya başlamıştır.[310]

---

[307] Köse, *a.g.e.,* s.63-64.

[308] MArçil - 16. yüzyılın ortalarından beri Gürcistan'da kullanılan gümüş para birimiydi. 18. yüzyılda 1 mArçil, 12 şauri (16. yüzyılda 1 şauri yaklaşık 5-6 kuruş idi) veya 3 abaziden (16-17 yüzyıllarda 1 abazi 7-8 gram, 18. yüzyılda ise 3 gram gümüş sikkesi idi) oluşmaktaydı. Onun kütlesi farklıydı. Ayrıca, mArçil 17. yüzyılda Batı Gürcistan'da yaygın olan Avrupa para birimi talerin (gümüş bir para) bir karşılığı olarak kullanılmaktaydı; başlangıçta 1 taler 28-29 gram gümüş içermekteydi. Bkz. Davit Kapanadze, *Gürcü Nümizmatik, Nümizmat ve Bonist'in Açıklamalı Sözlüğü*, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Basımevi, 1969, s.1, 19, 36, 44. Bu para birimlerinin değeri ve fiyatı zamana göre değişmekteydi. 1772 yılında Kutaisi'de olan Alman Gezgin Yohan Güldensteadt, o dönemde Gürcistan'daki para birimleri hakkında bilgiler vermektedir. Güldensteadt'a göre, İmereti Kralı, Odişi ve Guria prensleri para basmıyorlardı, bu nedenle söz edilen bölgelerde Osmanlı para birimleri kulanılmaktaydı: "*Pari",* (Üzerinde Osmanlıca bir yazıt var): *"Sultan Mustafa yazılı bozuk gümüşten yapılmış, 8 gram ağırlığında bir paradır", "1757'de Sultan Mustafa tarafından İstanbul'da basılmış para*", "*mArçil, yani 52 pari, bir manata* (para birimi) *eşittir. Ancak onlar nadirdir, özellikle de İmereti'de ben hiç görmemiştim, Samegrelo'da ve Guria'da ise o kadar nadir olmamalı", "Abazi, saf gümüş, 1 drakhmi ve üzerinde Arapça "Sultan Muhammed Han* (IV. Mehmed)*" yazılı 24 gram ağırlığındaki para, yani 1659'da Sultan Mahammed Han tarafından İstanbul'da basılan para", "Şauri, Yani dört Pari".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Johan Güldensteandt'ın Gürcistan Gezisi,* c. 1., s.283, 285.

[309] GMA, Fond Kodu No:1448, Dok. No:2163.

[310] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.74.

Kral Solomon ilk önce kendisine karşı çıkan isyancıları cezalandırmıştır. Kendi annesi Tamara Abaşidze'yi İmereti'den kovmuştur. Tamara, Samegrelo'ya sığınmıştır.[311] Kral Solomon, kendi amcası Mamuka Batonişvili'yi de İmereti'den kovmuştur (1754).[312] Burcanadze'ye göre, Osmanlılar Mamuka Batonişvili'nin kovulmasında Solomon'a yardımcı olmuşlardır.[313] Solomon en çok, "*Abaşidzelerin*[314] *ailesini aşağıladı"*.[315] Kral, kendi dedesi Levan Abaşidze'den Katskhi köyü, kulesi ve manastırlarını ele geçirip İmereti Krallığı'nın mülkiyeti olarak ilan etmiştir.[316] Levan Abaşidze, torununu tekrar tahttan indirmek için hazırlanmaya başlamıştır.[317]

Solomon, isyana katılan Guria'nın Başı IV. Mamia Gurieli'yi de cezalandırmıştır. Solomon, Osmanlı ordusunun yardımıyla Guria'ya saldırıp Mamia oradan kovmuştur. Solomon, Mamia'nın yerine, *Gurieli* (Guria'nın Başı) olarak, küçük erkek kardeşi Giorgi'yi (V. Giorgi Gurieli 1756-1558, 1765-1771, 1776-1788) atamıştır.[318] Ancak kısa sürede, Çıldır Valisi Hacı Ahmed'in yardımıyla *Gurieliliği'ni* yeniden kazanan IV. Mamia, Solomon'a itaat etmiştir.[319]

Papuna Orbeliani, Solomon tarafından Osmanlıların yardımıyla Guria Prensi Mamia'nın cezalandırıldığı, Hacı Ahmed Paşa'nın Mamia'yi öldürmeye kalktığını, sonra ise bağışladığını teyit etmektedir: *"Osmanlılar ve İmereti Kralı Solomon Gurieli Mamia'yı tahttan indirmişler ve onun yerine Mamia'nın küçük kardeşini getirmişler. Ahaltsihe Paşası* (Çıldır Valisi'ne) *ona çok kızıyordu, onu yakalamış ve öldürmeye kalkmıştır. Mamia'ya yardım etmek için Elizbar Taktakişvili ve Papuna Gabaşvili Ahaltsihe Paşası'na*

[311] Aleksandre Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, Cilt 1.*, Ed. A. Tsagareli, St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1891. s.362..
[312] Rehviaşvili, *İmerereti Krallığı (1462-1810),* s.178; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.19.
[313] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.75.
[314] 15-18 yüzyıllarda İmereti Krallığı'nın büyük ve önemli soyadlarından biri idi. Abaşidzeler, İmereti krallarına bazen olumlu, bazen olumsuz bir şekilde etkilemişlerdir. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyıda İmereti,* s.45-48.
[315] Dadyan, *a.g.e.,* s.178; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.75; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* s.85.
[316] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.45; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.18.
[317] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.18.
[318] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.75; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.178.
[319] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.20; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.75.

gönderilmiş. Gürcistan Kralı Paşa'ya yazdı. Elçileri Paşa'ya gittiğinde, Paşa Mamia'yı bağışladı ve onu öldürmemeye yemin ettiğini krala yazdı: "isteğiniz ne olursa olsun, sözünüze karşı çıkamam". Paşa, Elizbari ve Papuna hediyelerle yollamış, onlar paşanın haberlerini getirdiler".[320] Görüldüğü üzere Hacı Ahmed Paşa, Solomon'un güvenini kazanmak için elinden geleni yapmaktaydı, hatta asi Gürcü soylulara ve prenslere karşı ona yardım etmekteydi. Bu şekilde Paşa, Solomon'u Osmanlı Devleti'ne bağlamaya çalışmıştır.

Solomon'un diğer amcası olan Giorgi Batonişvili'ye gelince, cezası hakkında doğrudan bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Komutan Lvovi: *"kral... yakın akrabalarını... merhametsizce itaatsizliklerinden dolayı hapsedip cezalandırdı"*[321] diye söylemiştir. Bu asiler arasında Giorgi Batonişhvili'nin olduğu da varsayılmaktadır.[322]

Raça Eristavi Rostom ve kardeşi Katolikos Besarion cezadandırılmaktan kurtuldular.[323] II Solomon (İmereti Kralı, 1789-1810), Rostom ile ilgili şöyle söylemiştir: *"*(Kral Solomon tarafından) *Eristavi Rostom affedildi ve Raça Eristavi* (Raça'nın Başı) *olarak onaylandı".*[324]

Kral, isyancıları cezalandırdıktan sonra, feodal beylerin arasında güçlü bir müttefik bulması gerekliydi. Bu amaçla, Abhaz Prensi Şervaşidze'nin (Şervaşidzeler gözden düşmüşlerdi) kızı olan karısı Tinatin'den boşanıp Samegrelo Prensi Otia Dadyan'nin kızı olan Mariam ile evlenmiştir. Aynı zamanda Kral Mamia Gurieli'yle de barışmıştır. Bu ilişkiler Solomon'a daha kuvvetli hareket etme imkanı kazandırmıştır. Bu durum küçük soyluları kendi tarafına çekmesini sağlamıştır.[325]

Bu sırada Kral Solomon için en büyük sorun, köle ticareti ve Osmanlılarla mücadelesiydi. Bu konuda halkın büyük bir kısmının desteğini almıştı. Bu İmereti halkının Kral Solomon'a itaatini kolaylaştıran bir rol oynamıştır.

---

[320] Orbeliani, *a.g.e.,* s.237-238.
[321] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, Cilt 1.,* s.362.
[322] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.49; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.75.
[323] Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s. 178-179.
[324] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* s.91.
[325] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*, s.49.

Solomon'un saltanatından önce ve saltanatının başlangıcında İmereti Krallığı, Osmanlı Devleti'ne haraç vergileri ödemekteydi. Çoğu zaman Osmanlı Padişahına köleler gönderilmekteydi. En önemlisi de köle tüccarlarına özgürce hareket etme imkanı verilmesiydi.[326]

Hammer şöyle der: "*üç yüz kese*[327] *ve köleler, İmereti sakinlerinin Osmanlı Devleti'ne ödediği vergilerdi. Vergilerin miktarı, Ahaltsihe* (Ahıska) *Paşası tarafından belirlenip onaylanmaktaydı*".[328] Üç yüz kese o kadar büyük bir miktardı ki bazen ödenmesi imkansızdı.[329] Bu nedenle bazen para yerine Gürcistan'dan Osmanlı Devleti'ne başka şeyler de gönderilmekteydi. Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından, Rusya'da olan Kral Solomon'un elçisi Maksime Abaşidze'nin ifadelerine göre hazırlanmış 1768 tarihli bir kayıtta bu durum şöyle anlatılmıştır: "(Solomon'un ataları) *haraç ödemenin yanı sıra, her üç yılda bir kere, her aileden... bir kostüm kumaşı... Türklere gönderiyorlardı. Kendi tebaalarına, Türkiye'de Gürcülerin köle olarak satışını yasaklamıyorlardı... Türkler, haraçtan ziyade, bundan daha memnun kaldılar".*[330]

Solomon tahta çıkınca, İmereti'de artık para vergileri ortadan kaldırılmıştı. Hammer der ki: *"artık, çoktan bu halkın para vergileri yoktu".*[331] Ülkedeki ekonomik kriz nedeniyle ne para ne de kumaş kalmamıştır. Tabii ki, bu İmereti'nin haraçtan serbest bırakıldığı anlamına gelmiyordu. Mesele şudur ki; İmereti'de zayıf tarım nedeniyle para çok zor kazanılıyordu. Bu yüzden İmereti Krallığı Osmanlı Devleti'ne bulabildiği şeyleri veriyordu. Bunlar da insanlardı. Tsagareli'nin yayınladığı 1769 tarihli bir Rus arşiv belgesine göre, "*İmereti Krallığı, Osmanlı Devleti'ne insanları, özellikle de kadınları vergi olarak gönderiyordu"*.[332]

---

[326] Rehviaşvili, *18. Yüzyıda İmereti,* s.50; Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.179; Rehviaşvili,. *Solomon I.,* s.21.

[327] Kartli Kralı VI Vahtang'ın (1716-1724) *"Vahtang Batonişvili'nin Hukuku"* eserine göre, 1 *Kese* 30 *Tuman'*a, yani 300 *Manet*'e eşitti (1 Tuman = 10 Manat). Bundan dolay 300 Kese = 90 000 Manet. Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.76.

[328] Hammer, *a.g.e.,* s.545.

[329] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.76.

[330] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, Cilt 1., s.*14-15.

[331] Hammer, *a.g.e.,* s.545.

[332] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 1., s.*39. Şota Burcanadze şöyle ifade ediyor*: "Osmanlı İmereti'ye yerleşti, kaleyi* (Kutaisi Kalesi) *işgal etti, ülkenin efendisi oldu, merkezi hükümeti devirdi, feodal beyler arasında rekabet etmeye başladı, kilise çöktü.*

Gürcistan'da kilise de köle satışına karşı savaşacaktı. Ancak o sırada kilise de kötü bir haldeydi. Kilise mülklerinin büyük kısmı soylular tarafından ele geçirilmişti. Birçok manastır ve katedral ortadan kaldırılmıştı. Gürcü Akademisyen Nikoloz Berdzenişvili (1895-1965) yeni manastırların inşası ve onarımının Osmanlılar tarafından yasaklandığını söylemektedir.[333] Bununla birlikte Solomon'un Osmanlılarla savaştığı son dönemdeki müdahaleler dışında İmereti krallarının iç işlerinde serbest hareket ettikleri söylenmelidir. Kral Solomon, kilise otoritesini iyileştirmeye özel önem göstermekteydi. Her şeyden önce Gürcü soylular tarafından ele geçirilen kilise mülkleri, tekrar kiliseye geri verilmeliydi.[334]

1. 3. I. Solomon'un Kendisine Sadık Bir Zümre Oluşturması (Kilise, Halk, Yemin Adamları)

Kral Solomon kendisine sadık bir zümre oluşturmak için kilisenin otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır. Kral, bir yandan ülke içindeki soyluların güçlerini zayıflatmaya diğer taraftan da destekçilerinin sayısını arttırmaya yönelmişti. Söylediğimiz gibi Solomon için asıl hedef Osmanlı Devleti'nden bağımsızlaşmak ve köle ticaretine son vermekti. Nitekim, babası ölünce Kral Solomon, hemen bütün tebaasına para ve ölüm cezası ile Osmanlılara kölelerin satışını yasaklamıştır[335]. Bu olay İmereti prensleri arasında kendisine karşı büyük bir memnuniyetsizliğe sebep olmuştur. Çünkü köle ticareti onlar için büyük bir gelir kaynağıydı.[336]

Emirlere uymayı reddeden asillerin bir kısmına karşı Solomon oldukça katı bir duruş sergilemiştir.[337] Bu durumda Kral, köle satışının yasaklamasından yarar sağlayan kesimden destek sağlamıştır. Bunlar bazı büyük soylular, kilise ve köylüler idiler. Özellikle de toplumun

---

Ülkede... savaşlar başladı. Ticaret durdu, emek zayıfladı. Korku, açlık ve yoksulluk ortaya çıktı. Köleler ve Köylüler bulundukları yerden çıkıp haydutluğa başladılar. Kölelerin kaçırılması ve satılması normal bir olay haline geldi". Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının ilk Dönemi (1752-2768)", s.77.

[333] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları*, C. 6., s.410-411.

[334] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.51; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.180-181; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.22.

[335]. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 1.,* s.15.

[336] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 1., s.*191-192;

[337] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 1., s.*34.

alt sınıfları, soylu zümreye karşı mücadelede kralı desteklemişlerdir.[338] Böylece, Solomon için Osmanlılara karşı savaşlarda toplumun alt sınıfları ve kilise önemli yardımcı güçler olmuşlardır.

Ancak, 18. yüzyılda köylülerin vergi oranlarının arttığı görülmektedir. Rehviaşvili'ye göre, "*Zamanın ağır koşullarından dolayı, büyük vergiler onlara yüklenmişti".*[339] Gürcü köylüler, devletin vergilerini ödemişlerdir. Bu vergilere *"Sauri"*[340] ve *"Saudiero"* denilmiştir. Krala göre öncelikle *Saudiero* yani "*Sadzalado Satkhovari" (Zorunlu Talep)* vergisinin kaldırılması gerekliydi. Ancak bu verginin ortadan kaldırılması o kadar kolay değildi.[341]

Sauri ve *Saudiero,* bölgesel olarak miktarları bölgeden bölgeye değişen vergilerdi. Çoğunluğu köylülerden toplanıp Osmanlılara haraç olarak aktarılmaktaydı. Ancak vergilerin bir kısmı yerel Gürcü soyluları tarafından alınmaktaydı. Dolayısıyla özellikle 18. yüzyılda Gürcü aristokrasisi tarafından benimsenen bu vergilerin kaldırılması, Kral Solomon için oldukça zordu. Ancak yine de Sauri ve Saudiero vergilerini olabildiğince kaldırmak için bir çaba içine girmiştir.[342]

Köylülerin vergilerden kurtarılması, Solomon'un köylülerle ilgili bir reform politikasıydı. Kral, daha önceki yıllarda *Sauri* Vergisi'nden köylüleri muaf tutmuştur. Örneğin Solomon, 1750 tarihli bir fermanında İmereti bölgesinde yaşayan Samtredialılar için şöyle ifade etmiştir: *"zorlandığınızda... size merhamet ettik. Biz...sizden... hiçbir zaman Sauri istemeyeceğiz."*[343]

---

[338] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.23; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.181.
[339] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.52.
[340] Gürcü köle köylüleri iki ağır vergi ödemekteydiler: *Sauri* ve *Saudiero*. *"Sauri"* vergisi Moğollar'ın zamandıda ortaya çıkmıştı. Onu, Doğu Gürcistan'da *"Satatro",* Batı Gürcistan'da ise *"Sakhvantkro"* (yani Hünkar için ödenecek) olarak adlandırılımaktaydı. *"Saudiero"* vergisi ise Batı Gürcistan'da Osmanlılar zamanında ortaya çıkıp *"Sadzalado Satkhovari"* (*"Zorunlu Talep"*) denilmekteydi. *Sauri* ve *Saudiero* vergileri, Batı Gürcistan'ın farklı bölgelerinde farklı miktarlarla ödenmekteydi. Osmanlı Hünkarları bu vergilerden büyük bir pay almaktaydılar. Vergilerin bir kısmı ise yerel Gürcü feodal beyler tarafından alınmaktaydı. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.52.; Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1758)", s.79.
[341] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.80.
[342] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.80.
[343] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.80.

Ancak Sauri vergisini, Gürcistan'da bir emirle topyekûn kaldırılması imkansızdı. I.Solomon, vergileri bir anda ve tam olarak değil de miktarını yavaş yavaş azaltarak ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Örneğin, kral tarafından Batı Gürcistan'da yaşayan Khonililer için şöyle bir beyanname (tarihsiz) yayınlanmıştır: "*... Tatarlar beni vergiden sorumlu tutmazsa, bu yıldan sonra sizden senede bir mArçilden fazla Sauri istemeyeceğim."* [344]

Bu vergi reformu Kral Solomon'un köylülerin lehine hareket ettiğinin apaçık göstergesiydi. Bundan dolayı Gürcü köylüler, Osmanlılara ve büyük soylulara karşı savaşta Solomon'u desteklemeye başlamışlardır. Kralın, büyük soyluların baskısı altında yaşayan aznaurlara[345] da yardım ederek büyük faydaları olmuştur. Bu yüzden aznaurlar kralın tarafına geçmişlerdir.

Böylece aznaurlar yavaş yavaş Solomon'un çevresinde toplanmışlardır. Tavadlar (büyük soylular) ve Osmanlılar tarafından bastırılmış aznaurlar, Solomon'un koruması altına girmişlerdir. Örneğin, büyük Gürcü soylularından Kayhosro Agiaşvili'nin[346] mülkleri-Patriketi (İmereti bölgesindeki bir köy) ve Satsikhistao, Osmanlılar ve onların yanında yer alan tavadlar tarafından ele geçirilmişti. Kayhosro Agiaşvili, Solomon'un sadık bir destekçisiydi. Burcanadze'nin aktardığı 1753-55 tarihli belgelerin gösterdiği üzere Solomon bu mülkleri geri alıp Agiaşvili'ye teslim etmiştir[347].

Kral, aynı zamanda ona sadık olan kişilerin sadakatlerinin devamı için kendilerine ek ücretler vermiştir.[348] .Örneğin Gürcistan Merkez Arşivi'nde yer alan 11 Kasım 1753 tarihli bir belgede Kral Solomon, kraliyet memurlarına şöyle emretmiştir: "(ben) *Tanrı'nın rahmetiyle tüm İmereti'nin fatihi Kral Solomon... emrediyorum... bize gösterdiği sadakat ve*

---

[344] Sargis Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* C. 2., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınları, 5. Sigel-Gucarlar No:2, 1921., s. 36-37.

[345] Aznaurlar, küçük Gürcü soylulardır. Osmanlı belgelerinde *Aznavur* ismiyle geçmektedir. Bkz. BOA., C. HR., nr. 88/4391.

[346] GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:71; Fon Kodu No:1449., Dok. No:63.

[347] Burcanadze'nin aktardığı belgelerde Solomon Agiaşvili'ye *"... Kayhosro Agiaşvili'ye bu İhsan Beratını veriyoruz" "...Bizden – Patriketi'yi istedin... biz de* (aldık) ve *sana bağışladık..."* diye yazmıştır. Başka bir yerde de *"... Düşman...*(Osmanlıları ve onların yanında yer alan tavadları kastederek) *bizden Satsikhistao almıştı, eskiden sizinmiş... düşmanımızı yendik... eskisi olduğu gibi..., şimdi biz de... sana Satsikhistao'yu bağışladık..." şeklinde hitap etmiştir. 1753-55 tarihli bu belgelerle ilgili bkz.* Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.81-82.

[348] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.52.

verdiği hizmet uğruna bu Tomaşvili'ye... Toma'ya yılda kırk mArçil (Para birimi*) kuruş verilmeli. Eğer bize sadık kalırsa hiçbir zaman bozulmazsın* (bu ücret ödenmeye devam etsin)*..."* [349] Burada zikredilen Toma[350] isimli kişi daima Solomon'a sadık kalmıştır. Alman Gezgin Yohan Anton Güldensteadt (1745-1781)[351], Temmuz 1772'de yukarıda sözü edilen Toma'nın İmereti'de olduğunu görmüştür. Güldensteadt'ın eserinde Toma, Tamaza Meshi adıyla geçmektedir. Güldensteadt şöyle der: "*O,* (Tamaza Meshi) *Cavaheti'dendir ve Türklerden İmereti'ye kaçmıştı...".* Ayrıca Tamaza Meshi, İmereti'ye geldikten sonra kral konseyinin üyesi olmuştu.[352]

Kral Solomon, Osmanlı kayıtlarında da Tamaza Meshi ve diğer güvendiği kişilerden şöyle bahseder: *"Pek iyi olur ve münâsibdir. Lâkin benim mu'temed adamım, karındaşım Keşiş Kinatil'dir ve tavadlardan Egi-oğlu Keyhüsrev ve aznaurlardan kâhyalığım hizmetinde Tamaza Meshi ve kâtibim; i'timâd ettiğim bunlardır ve bunları sizinle beraber koşarım...".*[353]

Ortaçağda ve yeniçağda kale hakimiyeti güçlülüğün bir işaretiydi. Bir kaleye sahip olan ve onun halkını kendisine tabi kılan herkes aynı zamanda o ülkenin bir valisi oluyordu. Kaleler güçlü soyluların dayanak noktalarıydılar. Kale sahibi, aynı zamanda yerel halkın hükümdarıydı.[354] Bu yüzden Kral Solomon dikkatini kaleleri ele geçirmeye vermiştir.

O dönemde İmereti kaleleri büyük Gürcü soylular ve Osmanlıların elindeydi. Solomon, büyük Gürcü soylulardan Abaşidzeler arasında ortaya çıkan düşmanlıktan faydalanarak, 1754 yılında Giorgi Abaşidze-Mamukaşvili'den Kharagauli Kalesi'ni içinde

---

[349] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:10337. (Ek. 1)

[350] Tamaza Meshi'nin, Solomon'un sadık bir hizmetkârı olduğu başka arşiv mazlemeleriyle de kanıtlanmaktadır. Bkz.GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:51; Fon Kodu No:1448., Dok. No:9422.

[351] Alman gezgin Yohan Güldensteadt'ın yolculuğu 19 Haziran 1768'de St.Petersburg'dan başlamıştır. Güldensteadt 1770'de Kizlyar'a ulaşmış, Mart 1771'de Osetya'ya gitmiştir. 1771'in sonunda Osetya'dan Gürcistan'a gitmiştir. 15 Ekim'de, Mtskheta'ya ulaşıp Kral Erekle ile buluşmuştur. Ardından 1772'de kralla birlikte Tiflis'e gitmiş ve şubata kadar orada kalmıştır. Güldensteadt haziran ayında İmereti'ye gidip Shalta'da İmereti Kralı I. Solomon ile buluşmuştur. Bkz. Madona Robakidze, "Kutaisi Hakkında Yohan Güldensteadt'ın Bilgileri", *Periyodik Akademik Dergi GONİ,* No:6., Kutaisi: Mermisi Yayınevi, 2018, s. 265-266. Güldensteadt'ın seferi 1774 yılına kadar sürmüştür. 16-17 yüzyıllarda Kutaisi'ye, bize bölge hakkında önemli bilgiler bırakan yabancı gezginler tarafından diplomatik veya başka amaçlarla seyahatler yapılmıştır. Bu bakımdan Yohan Güldensteadt'ın sadece Gürcistan hakkında değil, tüm Kafkasya hakkında verdiği bilgiler bulunmaktadır Bkz. Robakidze, "Kutaisi Hakkında Yohan Güldensteadt'ın Bilgileri", s.268.

[352] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. I., s.113.

[353] Köse, *a.g.e.,* s.66.

[354] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.26; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.182.

yaşayan köylüleri ve hizmetkarlarıyla birlikte satın almıştır.[355] Sveri Kalesi ise daha önce Solomon'un babası – V. Aleksande tarafından ele geçirilmiştir. Katskhi Kalesi'nin de 1753 yılından beri, kralın elinde olduğu görülmektedir.[356] 19 Ocak 1762 yılında Kral Solomon, Gürcü soylu olan Niko Pinezişvili-Abaşidze'den Çheri Kalesini de satın almıştır.[357] Çheri Kalesini satın alarak Solomon, krallığının güvenliğini doğu tarafından askeri surlarla güçlendirmiştir. Böylece Kral stratejik olarak önemli olan kalelerin kontrolünü ele geçirmiştir.[358] Ancak İmereti'nin başlıca kaleleri: Kutaisi, Bağdati, Şorapani ve Tsutshvati Osmanlıların idaresi altındaydı. Karadeniz kıyılarında da Osmanlı hakimiyeti söz konusuydu. Karadeniz kıyılarındaki Gonio, Batum, Poti, Ruhi, Anaklia ve Sohum kaleleri Batı Gürcistan'ın idaresi açısından Osmanlı Devleti'nin dayanak noktalarıydılar.[359]

Kral tarafından alınan önlemler aynı zamanda kendi dedesi Levan Abaşidze'ye yönelikti. Kral Solomon, Gürcü soylularını kendi tarafına çekmeye devam etmekteydi. Abaşidze'nin komşusu olan Tsereteli hanesi de bu ailelerdendi. Abaşidze, Solomon'a karşı çıkan Raça Eristavi Rostom'un güçlü bir müttefiki idi. Kral, Eristavi'nin rakipleri olan Caparidzeler ve Tsulukidzeleri de kendi tarafına çekmiştir. Bu soylu aileler dışında Pataridzeler[360], Agiaşvililer, İaşvililer, Lortkipanidzeliler, Maçhavarianililer de Kralın yakın ilişki halinde olduğu soylu aileleriydiler[361].

Abaşidze ve Eristavi ittifakı zorlu bir rakip olduğundan, kralın mücadele için kuvvetli müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu müttefikler Dadyan ve Gurieli idi. Yukarıda bahsedildiği gibi kral siyasi bir evlilik ile Dadyan ile akraba olmuş ve Guireli ile ilişkilerini düzeltmişti. Böylece kralın sadece iki büyük rakibi: dedesi Abhazya'nın Beyi Levan Abaşidze ve Raça'nın Prensi Rostom kalmıştır. O andan itibaren, kralın karşısında olanlar Çıldır valilerinden yardım

[355] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.3.
[356] Olğa Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 1., Ed. Kveli Çhataraişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, İvane Cavakhishvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973., s.165.
[357] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.17.
[358] Burcanadze, "I Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.82.
[359] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.42.
[360] Örneğin 1755 tarihli bir belgeye göre, Kral Solomon Pataridzelere toprak bağışlamayı içeren bir *İhsan Beratı* vermiştir. Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi (GKDTM), Tarihsel Belge: No:812.
[361] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.53; Rehviaşvili, *Solomon I.*, s.25.

beklemeye başlamışlardır.[362] Osmanlı Devleti de Kral Solomon ve prensler ile soylular arasındaki gerilimi Solomon'a karşı kullanmak istiyordu. Kral Solomon ise etrafında olabildiğince fazla destekçi toplamaya çalışmıştır. Gürcü köylülere ve soylulara sadakatleri karşılığında sık sık *İhsan Beratı*[363] verip topraklar dağıtmıştır.

Bazı Gürcü köylüler ve soylular, Solomon'a Osmanlıları desteklemeyeceklerine dair söz vermişlerdir; Solomon ise, sadakatleri karşılığında mülkleri muhafaza edeceğini ve yeni topraklar bağışlayacağını vaat etmişti. 1756 yılına ait bir Gürcü arşiv belgesinde bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"...biz* (Kral Solomon buyuruyor), *Efendi Batonişvili Mamuka ve eşim Dadyan'nin kızı... Agiaşvili Kayhosro'dan* (bir Gürcü soylu) *bu sözü istedik... eğer sen bize düşman olmazsan, sadık kalırsan, düşmanımıza değil de bize sadakatini gösterirsen, bizden hiçbir zarar göremezsin ne öldürmekten, ne yakalanmaktan... ve ne de mülklerin ve arazilerinin zorla alınmasından korkma... düşmanlar da sana zarar veremezler..., kim bu sözden dönerse başına baki Tanrı'nın kızgınlığı gelecektir... İsa'dan sonra yazılmıştır."* [364]

Kral Solomon, destekçilerin artmasıyla beraber Batı Gürcistan'ı birleştirmeyi de amaçlamıştır. Solomon, Osmanlılar ve Gürcü asi soylulara karşı savaşmak amacıyla güçlenmek için elinden geleni yapmıştır denilebilir. Solomon Batı Gürcistan'ı birleştirmek için Samegrelo (Megrel) Meliki Dadyan ile barışmaya çalışmış, asi Guria (Gürel) Meliki Mamia Gurieli'yi yenmiştir. Ayrıca Solomon, feodal beyler tarafından ele geçirilmiş kilise topraklarını yine kiliseye geri vermiştir ve kilisenin güvenini kazanmıştır. Daha sonra Solomon, Osmanlı ve Gürcü asilzadeleri tarafından alınmış, stratejik öneme sahip olan kaleleri geri almak için tamamen yeni bir kurum yaratmaya karar vermiş ve *"Yemin Adamları"* (*"ფიცის კაცები"*) isimli bir siyasi teşkilat oluşturmuştur. Bu gruba Kral Solomon'a sadakat yemini ettikleri için *Yemin Adamları* denilmiştir.[365]

---

[362] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.183-184.

[363] Kral Solomon tarafından Gürcü soylulara, kraliyet hizmetkârlarına, köylülere, kiliselere ve kilise hizmetçilerine sadık hizmet için verilmiş topraklar ve diğer mülkleri bağışlama fermanları Gürcü arşiv ve müze belgelerinde "İhsan Beratı" olarak geçmektedir.

[364] GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:1.

[365] Nino Tarkaşvili, "Solomon I", *Savaşlarda Ünlü Taçlı Bagrationlar,* Seri No:134., Tiflis: Kvirike Yayınevi, 2006, s.85.

Yemin Adamları aşağıdaki soylu ailelerinin temsilcileriydiler: Prens Lortkipanidzeler; soylular: Ahıskalılar, Avalianiler, İoselianiler, İaşvililer, Grigolaşvililer vb. *Yemin Adamları*'nın üyeleri İmereti'nin farklı köylerinde (Akhalbediseuli, Dedalouri, Gviştibi, Kvilişori vb.) yaşamaktaydılar. *Yemin Adamları* her yıl 15 Mayıs'ta belirlenen yerde (Lekertsa'da), din adamlarıyla beraber bir toplantı yapıp *"krala sadık olacaklarına"* yemin ederlerdi. Büyük imtiyaza sahip olan *Yemin Adamları* tarafından, savaş alanına yaklaşık bin savaşçı çıkarılmıştır. Böylece Solomon, kendi saltanatını güçlendirmek için Gürcü tarihinde daha önce bilinmeyen *Yemin Adamları* isimli kurumu oluşturduktan sonra, İmereti kalelerini almaya ve büyük Gürcü soyluları mağlup edip Osmanlılara karşı aktif askeri hareketler yapmaya başlamıştır.[366]

Sonuç olarak bu süreç büyük ölçüde Kral Solomon'un iktidarını güçlendirerek, öncelikle ülkesi içindeki çatışmalara son vermeye ve krallığını güçlendirmeye yönelik bir hazırlık süreciydi.

[366] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.54; Rehviaşvili, *İmeret Krallığı (1462-1810),* s.184; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.26.

Harita: 18. Yüzyılda Gürcistan'ın Siyasi Durumu[367]



[367] Ensar Köse, a.g.m., s.45.

2. Osmanlı Devleti ile Çatışmanın Başlangıcı ve Sebepleri: Hresili Savaşı (1757)

I. Solomon tahta çıktığında, kendisinin Osmanlı tabiyetinde olmak istemediği aşikardır. Ancak henüz yeterli güce sahip olmadığı için 1757'ye kadar ciddi bir askeri harekete girişmemiştir. Solomon, yukarıda ele alındığı üzere, Batı Gürcistan'da köle ticaretini sonlandırmaya çalışmıştır[368]. Büyük Gürcü soylular köle ticaretinin yasaklanmasına karşı çıkmışlardır. Tahta çıktığı dönemden itibaren ülke içindeki bu hizipleşme belirgindir.

Başta kral ile bazı soylular arasında oluşan ittifak ile I. Solomon'un otoritesinin güçlenmesi, kralın kilise kurumuna desteği, köle ticaretine karşı eylemleri Osmanlı merkezi yönetiminin dikkatini çekiyordu. İmereti Krallığı'nın bu faaliyetleri, İmereti'yi tabiyet altında tutmaya devam etmek isteyen Osmanlılar için arzu edilen şeyler değildi.[369]

Çıldır Valisi Ahmed Paşa, İmereti'de Osmanlı'ya sadık çevre oluşturmaya başlamıştır. I. Solomon'a karşı Gürcü soyluların ayaklanması (1752) sebebiyle Solomon tarafından 1754 yılında İmereti'den kovulan amcası Mamuka Batonişhvili, Hacı Ahmed Paşa'nın yardımıyla tekrar İmereti'ye geri dönmüştür[370]. 18. yüzyılda yaşamış olan Gürcü tarihçisi Papuna Orbeliani, Mamuka Batonişvili ve Doğu Gürcü kralları (Kartli ve Kaheti kralları) hakkında şunları söylemektedir: *" 1754 yılında, İmereti Kralı'nın* (V. Aleksandre) *oğlu* (I. Solomon) *Mamuka'yı* (İmereti'den) *kovdu... Mamuka Kartli ve Kaheti efendilerine*[371] (yardım) *için yalvardı. Ahaltsihe Mouravi* (memuru) *Yoram*[372] *elçi olarak* (Hacı Ahmed Paşa'ya) *gönderildi. Doğu Gürcistan kralları tarafından* (Mamuka) *Ahaltsihe Paşası'yla* (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa ile) *barıştırıldı. Mamuka'ya elinden alınan mülkü geri verildi... ve* (İmereti'ye) *geri gönderildi. Ahaltsihe Paşası'nın* (Çıldır Valisi'nin) *elçisi* (Tiflis'e) *geldi...".*[373] Orbeliani'nin aktardığı bu bilgiler, Kartli Kralı II. Erekle ve Kaheti Kralı II.

[368] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.184. Köle ticareti yasağını aşağıdaki metinlerde daha ayrıntılı olarak tartışacağız.
[369] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.412; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.83; Tarkaşvili, "Solomon I", s.86.
[370] Rehviaşvili,. *Solomon I.,* s.28.
[371] Kartli-Kaheti kralları: Kartli Kralı II. Teymuraz (1744-1762) ve II. Erekle (1744-1762 Kaheti, 1762-1798 birleşik Kartli-Kaheti Kralı).
[372] Bu konuda Burcanadze Yoram'ın Kartli adına Ahıska'ya yollanmış bir kişi olduğunu belirtmiştir. Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.83.
[373] Orbeliani, *a.g.e.,* s.211.

Teymuraz'ın, Çıldır Valisi nezdinde Mamuka için aracı olduklarını ve Osmanlı valisinin de Solomon'un düşmanı olan bu şahsın İmereti'ye dönmesine destek verdiğini göstermektedir.

Benzer bir olay Guria tahtı konusunda da yaşanmıştır. Solomon'a karşı isyan ettiği için kovulan Mamia Gurieli[374] de Hacı Ahmed Paşa tarafından Guria'nın tahtına yeniden oturtulmuştur.[375] Mamia, daha önce Raça Prensi'nin hanesine sığınmıştır. Mamia, egemenliğini geri kazanmak için II. Teymuraz ve II. Erekle'den Osmanlı Paşası ile kendi arasında arabuluculuk yapmasını istemiştir. Ancak Osmanlıların yardımıyla tahtına tekrar oturan Mamia Gurieli Kral Solomon'a sadık kalmıştır.[376]

Sonuç olarak, Osmanlıların önce Solomon'u zayıflatmayı, sonra onu tekrar Osmanlı'ya sadık bir haraçgüzâr haline getirmeye çalıştığı görülmektedir. Osmanlılar Doğu Gürcistan ile İmereti'ye göre daha düzenli bir ilişkiye sahipti. Anlaşıldığı üzere Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa, I. Solomon'a karşı savaşa hazırlanıp İmereti'de ve çevresinde bulunan Mamuka Batonişvili, Mamia Gurieli, Eristavi Rostom (Prensi) vb destekçiler toplamaktaydı.

---

[374] Mamia IV Gurieli (öl. 1784), Giorgi IV Gurieli'nin oğlu, Guria'nın Beyi 1726-1756, 1758-1765, 1771-1776 yıllarında. Mamia Gurieli, 1752'de I. Solomon'a karşı ayaklanmayı desteklemiştir. 1756'da Osmanlılar'nın yardımıyla muzaffer Solomon, Mamia IV Gurieli'yi tahtından indirip kardeşi olan Giorge V Gurieli'yi, Guria'nın Başı olarak atamıştır. Kaheti Kralı II. Erekle'nin arabuluculuğu ve Çıldır Valisi Hacı Ahmed'in yardımıyla, Mamia Gurieli, Guria tahtını geri almıştır. Sonraki dönemlerde Mamia IV. Gurieli, Osmanlılara karşı ayaklanmış olan Solomon'un taraftarı olduğu görülmektedir. Mamia, 1757 yılında Khresil savaşına, 1759 yılında ise din konseyine katılmıştır. 1765 yılında, Mamia Gurieli Çıldır Valisi Hasan Paşa tarafından görevden alınıp yerine Giorgi V Gurieli atanmıştır. Bkz. Kveli Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", *Gürcistan Sovyat Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Dergisi Matsne*, No:4., Tiflis: Matsne Yayınları, 1964, s.118-133.

[375] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.28. Bu süreç ile ilgili Papuna Orbeliani şunları anlatır: *"Şubat 1756 yılında, Tiflis şehrinde... Gurieli'nin amcası olan piskopos, kraldan* (Solomon'dan) *Gurieli'ye yardım etmesini istedi... ancak Urumlar* (Osmanlılar kastedilmektedir) *ve İmereti'nin kralı Solomon, Mamia Gurieli'yi tahttan indirdiler. Gurieli'nin küçük kardeşi tahta çıkarıldı. Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa*) ona* (Mamia Gurieli'ye) *kızıyordu. Gurieli, Paşa'nın ellerine düşmüş olsaydı Paşa onu öldürürdü.* (Elçiler) *Elisbar Taktakişvili ve Papuna Gabaşvili ona* (Mamia Gurieli'e) *yardım etmek için Ahıska Paşası'na gönderildi. Gürcistan Kralı* (Kaheti Kralı Erekle) *Paşa'ya yazdı. Elçiler geldiğinde, Paşa Kartli efendinin emrini dikkate aldı ve ona Gurieli'yi öldürmeyeceğini söyledi... Paşa, Elisbari ve Papuna'yı hediyelerle geri gönderdi. Onlar, Paşa'nın haberini getirdiler. Mamia Gureli bu iyi haberi duyduğunda, Raça Eristavi'nin kardeşi olan İmereti Katolikosu Besarion ile Raça Eristavi'nin evinden çıkıp Kartli'nin efendisine* (Kral II. Teymuraz'a) *gitti... onlar, Kartli'nin kralı Teymuraz ve Kaheti Kralı Erekle ile karşılaştılar... İmereti Katalikosu ve Mamia, Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa) *ile barışmak için gönderildi. Onlarla beraber... arabulucu olarak, Mukhrani Efendisi Konstantine de gönderildi... Ahıska'ya yaklaştığında, Paşa'nın adamları onları karşıladı. Paşa Mukhrani efendisine büyük saygı gösterdi... Mukhrani'nin efendisi, Paşa ile Mamia'yı barıştırdı... Paşa, Mukhrani efendisine hediye verdi, Guria Prensliği'nin tahtı Mamia'ya tekrar verdi, onu şerefle tuttu, ülkesine asker gönderme sözü verdi. Ayrıca, Katolikos Besarion'a krallar için hediyeler verdiler...".* Bkz. Orbeliani, *a.g.e.*, s.237-239.

[376] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.84.

Hatta kilise cemaatinin önde gelen üyelerinden Batı Gürcistan'ın Katolikos Patriği Besarion (1742-1769) da Osmanlılar tarafındaydı.[377] 1757 yılında İmereti soyluları da Kral Solomon'a karşı bir ittifak kurmuşlardı. Onlar Çıldır Valisi ile işbirliği yapıp silahlı mücadele ile kralı devirmeye karar vermişlerdir.[378]

I. Solomon'un içinde bulunduğu durum çok sıkıntılı idi: Yukarı İmereti'nin tüm toprağı Abhazya Beyi Levan Abaşidze tarafından alınmıştı. Raça Prensliğinden Tsulukidze hanesi de Osmanlıların tarafını seçmişti. Aynı zamanda İmereti'deki: Tsutshvati, Bağdati, Şorapani ve Kutaisi kaleleri[379] Osmanlıların elindeydi.[380] Bu kaleler, Osmanlılar için dayanak noktalarıydı. Osmanlılar bu kalelerden İmereti'deki durumu takip etmekteydiler.

Diğer taraftan aynı dönemde, 1757 yılında Kartli Kralı II. Teymuraz, Lezgilere[381] karşı Solomon'dan yardım istemiştir. İmereti Kralı, ordusu ile Kartli'ye gidip Lezgilere karşı savaşlara katılmıştır. İmereti ve Kartli Krallıkları ordularını birleştirerek Lezgileri yenmişlerdir. [382]

Osmanlı Devleti'nin tedbirlerine karşı mücadele eden Solomon ve onun politikası, Batı Gürcistan'daki Argveti ve Raça'nın büyük prensleri için de kabul edilemezdi, çünkü onlar Osmanlıları desteklemişlerdir.[383] Solomon'un eylemleri, Osmanlıların ve asi Gürcü

---

[377] Orbeliani, *a.g.e.,* s.237-239.

[378] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.84.

[379] 6 Kasım 1757 tarihli bir Osmanlı belgede, Kutaisi Kalesi muhafazasında bulunan Dergâh-ı âli Yeniçerilerine maaşlar verildiği görülmektedir. Bkz. BOA., AE.SMST.III., 39/2719, (1171. s.23).

[380] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*.57.

[381] Dağıstan'da yaşayan Kafkas halklarından biri olan Lezgilerin Kartli-Kaheti'ye saldırıları özellikle 18-19. yüzyıllarda yoğunlaştı. 15. yüzyılda Karadeniz Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Kuzey Kafkasya'nın kalabalık aşireti olan Lezgiler, Kartli ve Kaheti krallıklarına saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu topluluklar zaman zaman Osmanlıların bölgedeki politikalarının uygulayıcısı olmuşlardır. Bkz. Alimbaraşvili, *a.g.e., s.*35. Lezgilerin Osmanlı topraklarına da saldırdığı durumlar oldu. Örneğin 1723'te Kartli'de Osmanlı hakimiyeti kurulduktan sonra Osmanlılar Dağıstan'ın komşusu oldu ve Lezgiler Osmanlı topraklarına saldırılar yapmaya başladılar. Ancak Kartli-Kaheti krallarının Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya'ya davetlerini yeniledikleri anda (1752) Osmanlı-Dağıstan bağlantıları yeniden kuruldu. Ahıska Paşası Süleyman 1770'lerden itibaren Lekler ile ilişkilerinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bkz. Alimbaraşvili, *a.g.e.,* s.37.

[382] Madona Robakidze, "1757 Yılın Hresili Savaşı", *Gürcü Mirası,* C. 16., Kutaisi: Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi, 2012, s.183.

[383] Raça Eristavi Rostom (1750-1769), saltanatı boyunca sık sık Solomon'a karşı çıkmıştır. Solomon, Raça topraklarını İmereti Krallığı'na eklemek isterken, Rostom kendini bağımsız bir hükümdar olarak görüyordu. Osmanlılar için Eristavi Rostom Solomon'a karşı kullanılacak büyük bir güçtü. Solomon, Osmanlıları yenebilir ve onları ülkeden kovabilirse, Rostom'un bağımsız yönetimi sona erecekti. Bkz. Argveti Prensliği

prens ve diğer soylularının eylemlerine aykırı olduğu için kralın içerideki ve dışarıdaki düşmanlarının işbirliği yapmasına sebep olmaktaydı. Abhazya Beyi Levan Abaşidze ve Raça Eristavi Rostom da Solomon'a karşı Çıldır Valisi ile işbirliği yapmaya başlamışlardır.[384] I. Solomon ise onlara karşı diğer Gürcü prenslerle ilişkilerini güçlendirme politikası izlemiştir.

Ayrıca I. Solomon köle satışını yasaklamaya devam etmiştir. Bu da Osmanlıların tepkisine sebep olmuştu. Ancak daha sonra haraç vergisinin ödenmemesi nedeniyle Solomon, Paşa'ya haraç yerine köleler göndereceğine söz vermek zorunda kalmıştır.[385]

Bu olayların görgü tanığı İtalyan misyoner Leon[386] şöyle ifade etmektedir: *"Hacı Ahmed olarak adlandırılan Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi), *Kral Solomon'un durumunu büyük ölçüde zorlaştırmıştı... Solomon Haraç Vergisini Osmanlılara ödeyemiyordu... O* (Solomon), *Paşa'ya köleleri vergi olarak parça parça göndereceğine söz verdi. Paşa, kralın isteğini memnuniyetle kabul etti. Ancak Levan Abaşidze kalkıp İmereti'den Ahaltsihe'ye gitti ve Paşa'ya Solomon'un yalan söylediğini ve vergileri hiçbir zaman ödemeyeceğini söyledi.*"[387] Hacı Ahmed Paşa, bu bilgiyi Osmanlı Sultanı III. Mustafa'ya (1757-1774) bildirmişti. Osmanlı Devleti, bunun üzerine I. Solomon'un cezalandırılmasını (sefer düzenlenmesini) emretmiştir.[388] Dolayısıyla Kral I. Solomon'a karşı içeride Gürcü soylularının isyanı ile Osmanlıların sefer hazırlığı birleşmiştir.

Solomon'a isyan eden Gürcü soylular, Sultanın bu emrini yerine getirilmesinde yardımcı olacaklardır. Bu soylular arasında Eristavi Rostom ve Levan Abaşidze dışında bir de Aznaurlardan (küçük soylular) Tsulukidze ve Gedevan Abaşidze de yer almıştır[389].

---

de bağımsızlığını korumak için Solomon'a karşı çıkarak Osmanlıları destekliyordu. Bkz. Dadyan, *a.g.e.,* s.178.

[384] Dadyan, *a.g.e.,* s.178.

[385] Guram Metreveli, *Mücadele Dönemi, Gürcistan Tarihi 18. Yüzyılda,* Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınları, 1983, s.45.

[386] İtalyan misyoner yazar Leon 31 yıl boyunca Gürcistan'da yaşayıp çalışmıştır (1742-1773). Misyoner Leon, Gürcistan'daki sosyo-politik durumu derinden incelemiştir. Leon, çalışmalarında, İmereti Kralı Solomon ile Raça Eristavi Rostom arasındaki ilişkiyi anlatır. Leon, bizzat Rostom ile arkadaştı ve Barakon'daki mülkünü ziyaret etmiştir. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.85.

[387] Komunari Gazetesi, No:95, "18.Yüzyılın İkinci Yarısında Kral I. Solomon ile Raça Eristavi Rostom Arasındaki İlişkiler", Ambrolauri: Raiagmaskomi Basımevi, 19 Ağustos, 1959.

[388] Metreveli, *a.g.e.,* s.45.

[389]Ekvtime Tahaişvili tarafından aktarılan bu bilgilerin kaynağı *Jam-Gulani* adlı bir kaynak eserdir. Gulani, Gürcü Hıristiyan ibadeti pratiğinde oluşturulan ve ayinle ilgili kitapları içeren bir koleksiyondur: İncil,

Bunlardan Tsulukidze, Rostom'un yakın bir arkadaşı, Gedevan Abaşidze'nin ise Levan Abaşidze'nin oğlu olduğu düşünülmektedir.[390]

Aralık 1757 tarihinde gerçekleşecek Khresili (Hresili) Savaşını[391] başlatanlar, krala karşı çıkan bazı Gürcü soylulardır. Özellikle de Kralın dedesi Levan Abaşidze ve Raça Eristavi Rostom.[392] I. Solomon da Levan Abaşidze'ye ve Osmanlı ordularına karşı tedbirler almaya başlamıştır: *"Levan Abaşidze, Osmanlı ordusu ve Agiaşvilileri* (Gürcü soyluları etrafında) *toplamıştı... Kral Solomon az gücüyle Osmanlı Devleti'ne karşı çıkamazdı. Bu yüzden Solomon, Samegrelo'nun Başı olan kayınpederi Otia Dadyan'den yardım istedi. Otia yaşlılık nedeniyle savaşa gidemezdi. Ancak oğlu Katsia Dadyan Solomon'a yardım etmek için* (İmereti'ye) *gitmişti..."*.[393]

Havariler Mektubu, Havariler, Perhizler, Paskalya, Mezmurlar, Kehanetler, Fısıh, On İki Aylık İlahiler, Hagiografi Konuları, kısa Tarihler vb. Gulani koleksiyonları zengin kiliseler ve manastırlar tarafından satın alınmaktaydı. Bugüne kadar Gelati, Davit Gareci, Mtskheta, Alaverdi, Katskhi, Martvili, Şemokmedi, Bedia ve diğer kilise manastırların Gulani koleksiyonlarına ulaşılmıştır. İşte Jamn-Gulani ise bu kaynak grubunun kısa bir versiyornudur: Gulani için bkz. İvane Lolaşvili, "Gulani", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 3., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1978, s.298. Ekvtime Takaişvili, *Eski Gürcistan*, Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Mecmuası, C. 2., Ed. Ekvtime Tahaişvili, Tiflis: Spiridon Losaberidze Basımevi, 1913, s.72. Savaş sırasında Osmanlılara destek veren Gürcü soylular hakkında İtalyan misyoner Leon'un verdiği bilgiler de Tahaişvili'nin aktarımıyla tutarlıdır. Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No: 95.

[390] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No: 95.

[391] Hresili Savaşı'nın tarihi ile ilgili tarihi kaynaklarda ve telif eserlerde farklılıklar vardır. Bazı tarihçilere göre, savaş 1756'da gerçekleşmiştir. Bkz. Tamar Bregadze, *Gürcistan Devlet Müzesi Gürcü El Yazmalarının Tanımı*: Müze El Yazmaları Yeni (Q) Koleksiyonu, C. 2., Haz. Tamar Bregadze, Tina Enukidze, Elene Metreveli vb., Ed. İlia Abuladze, Tiflis: Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilim Akademisi Yayınları, 1958. s.337., Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.85. *"MS 1756 yılında şöhretli Kral* (Solomon) *ve Dadyan zafer kazanmışlardır".* Bkz. Dadyan, *a.g.e.,* s.178; bazı tarihçiler Hresili Savaşı'nın 14 Aralık 1757'de gerçekleştiği söylemektedirler. Bkz. Takaişvili, *Eski Gürcistan,* s.72; Davit Çubinovi (Ed.), *Gürcülerin Tarihi, Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, C. 2., St. Petersburg: Bilimler Akademisi Matbaası, 1854, s.473; Jordania, *a.g.e.,* s. 246; Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s. 58; Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* s. 97. Leon, Osmanlı ordusu ile beraber İmereti'ye gelmiştir. Bu yüzden, Hresili Savaşı hakkında onun verdiği bilgiler çok önemlidir. O da savaşın tarihinin 1757 olduğunu söylemiştir. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.33. Bundan dolayı Hresili Savaşı'nın gerçekleştiği tarihin 14 Aralık 1757 olması daha mantıklıdır. Diğer yabancı kaynaklardan Nikolas K. Gvosdev'e göre de Hresili Savaşı 14 Aralık 1757 yılında gerçekleşmiş ve Kral Solomon'un zaferiyle bitmiştir. Bkz. Nikolas Gvosdev, *Imperial Policies and pectives Towards Georgia, 1760-1819,* in association with St. Antony's College, Oxford: MacmillanA Press LTD, 2000., s.17; Sadık Müfit Bilge de kendi eserinde bu tarihi söylemektedir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.229; *Şemokmedi Gulani'nin* (bkz. 395. dipnot) yazılarına göre Hresili Savaşı 1758 tarihlidir: *"1758 yılında İmereti'ye Tatar ordusu geldi...", "1758'te Khresili'de Kral Solomon zafer kazanmıştı...".* Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.33.

[392] Burcanadze, "I Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.84.

[393] Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* s.96.

Solomon'un ordusuna Dadyan ile beraber Guria'nın Meliki Mamia Gurieli de katılmıştı. I. Solomon ayrıca silah taşıyabilen soylulardan herkesi orduya çağırmıştır. Böylece Kralın ordusu kısmen güçlenmiştir.[394] Kral Solomon, çarpışma için Osmanlıların fazla sayıdaki kuvvetlerinin yayılmasına fırsat vermeyeceği ve kendisinin az sayıdaki ordusunun çok daha hızlı hareket etmesini sağlayacağından savaş alanı olarak İmereti'de Okriba bölgesindeki Khresili düzlüğünü belirlemişti. Burada Osmanlı ordusunu bozguna uğratmayı hedefliyordu[395]

1921 yılında Gürcistan'ın Katolikos Patriği Ambrosi Helaia (1861-1927), 1900'lerin başında Raça-Leçhumi'ye yaptığı seyahatini kaleme almıştır. Bu seyahatnamede Hresili Savaşı hakkında, kendisine Gürcü bir asilzade ve asker olan Kayhosro Kipiani (1795-1869) tarafından verilen çok ilginç ve önemli bilgileri kaydetmiştir. Kayhosro Kipiani, savaş başlamadan önce Osmanlı kampında bir toplantı yapıldığını anlatmıştır. Toplantıya Levan Abaşidze de katılmıştı. Abaşidze'ye göre İmereti tahtını Bagrationi Hanedanlığından kurtarmak için I. Solomon tutuklanıp İstanbul'a gönderilmeliydi. Bu askeri toplantıya I. Solomon'la iyi ilişkiler içinde olan bir Paşa (ismi belli değil) da katılmıştır. O, Kral Solomon'a bu durumu gizlice haber vermiştir. O gece Kral Solomon 15 süvari ile beraber Doğu Gürcistan'daki Gori şehrine gidip Samegrelo Meliki olan Katsia Dadyan'den yardım istemiştir. Katsia Dadyan de bu isteği kabul etmiştir. Ayrıca Kral Solomon kendi eşini Abazalara görüşmeye göndermiştir. Abazalar da Solomon'a yardım etmeyi kabul etmişlerdir.[396] Abhazya'daki Bedia Prensliği'nin Prensi Hutın (Hutunia) Şervaşidze (öl. 1757) de Solomon'u desteklemiştir. [397] Ambrosi Helaia tarafından kaydedilen bu bilgilere göre İmereti Kralı, Osmanlıların ve kendisine düşman Gürcü soylularının planlarından haberdar olup önlem almaya çalışmıştır.

[394] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.186.
[395] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.33.
[396] Ambrosi Helaya, *Raça-Leçhumi'ye Seyahat,* Miheil Kavtaria (Ed.), Gürcü Yazıcılık, Teolojik Yazı, C. 12., Tiflis: Tsitsinatela Yayınları, 2011. s.394.
[397] Bilge, *a.g.e., s.*229; Caba Samuşia, " Hresili Savaşı", *Arsenali: Askeri-Analitik Dergi, No:12 (41),* Tiflis: Kviris Palitra, 16-29 Kasım, 2007, s.53.

Gürcü tarihçi Levan Theşelaşvili'ye göre, I. Solomon ve onu destekleyen prensler ve soyluların ordularının toplam sayısı yaklaşık 11-13.000 civarındaydı.[398] Kayhosro Kipiani'ye göre sadece Samegrelo, Leçhumi ve Svaneti'de toplanan orduların toplam sayısı 12.000 idi.[399] Metreveli ise bu konu ile ilgili şöyle demiştir: İmereti Ordusunun temel gücü köylüler ve küçük soylulardan oluşmaktaydı. Solomon'un emrine göre, her aileden bir asker çıkmalıydı. O dönemde İmereti Krallığı'nda yaklaşık 8000 aile yaşamaktaydı. Her aileden bir savaşçı çıkmışsa kraliyet ordusu 8000 kişiye ulaşmıştır. Buna müttefiklerin güçleri (Odişi, Guria, Abhazya'daki Samurzakhano vb.) de eklendiğinde birleşik kraliyet ordusunun yaklaşık 15-16.000 kişiden oluştuğu tahmin edilebilir.[400]

Osmanlı ordusunun asker sayısının Gürcü ordusunun asker sayısından daha fazla idi.[401] Theşelaşvili'ye göre Osmanlı ordusu yaklaşık 40-45.000 kişiden oluşmaktaydı.[402] Misyoner Leon, kendi kayıtlarında iki kez Osmanlı ordusunun 40.000 kişiden oluştuğunu ifade etmiştir.[403] Misyoner Leon şöyle der: "*Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa), *bir general olarak Gola* (Göle, Ardahan'ın bir ilçesi) *Paşasını* (?) *atadı ve 40 bin kişilik orduyla İmereti'ye gönderdi."*[404] Bu sırada yukarıda belirtildiği üzere, Osmanlı birliklerinin Kutaisi, Tsutshvati, Bağdati ve Şorapani kalelerine yerleştirildiği bilinmektedir.[405]

Osmanlı Seraskerleri: Gola (Göle) Paşası, Kemka Paşa (?) ve Başa Ağa (?) Hacı Ahmed Paşa tarafından bütün İmereti'yi fethetmeye gönderilmiştir. İmereti'deki kalelerde (Kutaisi, Bagdati, Şorapani, Tsutshvati) olan Osmanlı müfrezeleri, Eristavi Rostom, Levan Abaşidze ve soylu Tsulukidze'nin birkaç bin kişiden oluşan birlikleri de bu Seraskerlerin ordularına katılmıştır.[406]

---

[398] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.35.
[399] Helaia, *a.g.e.,* s.395. Kayhosro'nun yorumunu biraz abartılı olduğunu görülmektedir. Ancak gerçek şudur ki, Batı Gürcistan büyük Osmanlı ordularına karşı birleşmiştir.
[400] Metreveli, *a.g.e.,* s.44.
[401] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* s.85.
[402] Theşelaşvili, *a.g.e.,* 33, 36.
[403]. Komunari Gazetesi, *a.g.e.,* No: 95.
[404] Komunari Gazetesi, *a.g.e.,* No: 95. Hresili Savaşı'na katılan Osmanlı birliklerinin sayısı hakkında bilgi, Osmanlı belgelerinde bulunamamıştır. Ayrıca Khresili Muharebesi hakkında detaylı bilgi Osmanlı kaynaklarında bulunmadığından bu savaşın detaylarını Gürcü kaynaklarından faydalanarak anlatacağız.
[405] Madona Robakidze, "1757 Yılın Hresili Savaşı", *Gürcü Mirası,* C. 16., Kutaisi: Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi Yayınları, 2012, s.185.
[406] Otar Gigineişvili, *Osmanlı Tarihinden İncelemeler,* Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1982, s.164.

I. Solomon tarafından, Vardtsikhe Sarayı'ndan İmereti'deki tüm ahaliyi savaşa çağıran bildiriler gönderilmiştir. I. Solomon, stratejik açıdan önemli bir şehir olan Vartsikhe'yi - Osmanlıların o bölgede yayılmasını önlemek için- güçlendirmiştir. Çünkü İmereti krallarının Vartsikhe Sarayı Osmanlılar tarafından ele geçirilirse, başkent Kutaisi'yi ele geçirmenin yolu açılırdı. Bunu iyi bilen Kral Solomon, savaştan önce Vartsikhe'de güç toplayıp oradan İmereti halkını savaş için hazırlanmaya çağırmıştır.

Savaş planına göre Kral, komutanlarından Agiaşvili'ye Bağdati Kalesi'nin (Tkhmeli Kalesi) alınmasını emretmiştir. Kralın kardeşi Arçil ve Giorgi Abaşidze, Şorapani Kalesi'ne taarruz edeceklerdi.[407] Kral, Gürcü süvari ordularının komutanı olarak Papuna Tsereteli[408] ve piyade ordularının komutanı olarak Beri Tsulukidze'yi[409] atamıştır. Piyade ve süvari ordularının yaklaşık 11.000 askerden oluştuğu düşünülmektedir.[410] Solomon'un planlarına göre savaş Khresili Vadisi'nde olacağı için Beri Tsulukidze, Papuna Tsereteli ve bizzat Kral doğrudan Solomon oraya gitmişlerdir. Kral, Kutaisi Kalesi'nin ele geçirilmesini yukarıdaki sözü edilen *Yemin Adamları'*na emretmiştir. Rehviaşvili'nin aktardığı bilgilere göre, Solomon *Yemin Adamları*'nın önderine şöyle bir emir göndermiştir: *"Ben Kral Solomon, Tavad Beri Lortkipanidze'ye sevgiyle selam söylüyorum. Aynı zamanda bu emri aldıktan sonra, Yemin Adamları'nı bir araya getirmesi emrediyorum: Tavadlar ve soylulara kendi köylüleriyle, benim ve kilise hizmetkârlarına, köyde yaşayan her aileden sadece bir kişiyi, silah taşıyabilen herkesi çağır! Kutaisi Kalesini kuşatın! Osmanlı ordularını içeriye hapsedin! Dışarıya çıkmalarına izin vermeyin! Hristiyanlığı kabul edenlere merhamet edin ve bana getirin!*

[407] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.58.

[408] Papuna Tsereteli (1740 - 1790) - İmereti Krallığı'nın askeri-politik figürü idi. "Yukarı Ülke" (Yukarı İmereti) Komutanı, hazinedar, I. Solomon'un siyasi takipçisi ve sadık bir soylu idi. Bkz. Olğa Soselia, "Papuna Tsereteli", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987, s.308.

[409] Beri Tsulukidze (öl. 1789) - 18. Yüzyılın ikinci yarısında İmereti Krallığı'nın askeri-politik figürü, I. Solomon'un ilk veziri, Aşağı İmereti ordusunun komutanı ve Kutaisi Mouraviydi. Beri Tsulukidze, Papuna Tsereteli ile beraber Osmanlılara karşı savaşlarda Kral Solomon'a yardım etmiştir. Bkz. "Beri Tsulukidze", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987, s.348.

[410] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.61; Rehviaşvili,. *Solomon I.,* s.34.

İmereti Kralı Solomon".[411] Bu emir, I. Solomon'un savaş için yaptığı hazırlıklara işaret etmektedir.

I. Solomon, Tavad Zurab Mikeladze'ye de benzer içerikte bir mektup göndermiştir. Kral, Tavad Mikeladze'ye Poti ve Guria'yı bağlayan yolu kapatmasını, bu güzergâhtan gelen Osmanlılarla savaşmasını emretmiştir. Kralın bu hazırlığı Eristavi Rostom ve Levan Abaşidze tarafından göz ardı edilmemiştir. Onlar bu haberleri derhal Kutaisi Kalesi'nde olan Kikiani isimli bir Paşa'ya (Müslüman olmuş bir Gürcü) bildirmişlerdir. Paşa, yollar kapanmadan Poti Kalesi'ne bir haberci gönderip oradaki birlikleri desteğe çağırmıştır. Ancak Poti Kalesi'ndeki Osmanlı birliği Mikeladzeler ile karşılaşıp savaşmıştır. Gürcülerin zaferiyle sona eren bu küçük savaş Hresili Savaşı'nın başlangıç işaretlerinden biriydi. Osmanlılara doğrudan saldırmaya karar veren Solomon, Papuna Tsereteli'nin tavsiyesine uyup Osmanlıların taraftarı olan Raça Eristavi (Millet Başı) Rostom ile müzakere etmek için Raça'daki Barakon'a[412] gitmiştir.[413] Solomon'un Osmanlıları destekleyen Gürcü feodal beyler ve prensleri kendi tarafına çekmek istediği anlaşılmaktadır.

Barakon'daki bu müzakere sırasında I. Solomon, Rostom'dan Khresili vadisinde Osmanlıların karşısına çıkıp ordularıyla yardım etmesini istemiştir. Eristavi Rostom, kralın yardım talebini kabul ederek, 4.000 kişilik bir müfreze getireceğine söz vermiştir. O sırada Rostom'a, Osmanlı ordusunun Raça bölgesindeki Nakerala Dağı'na[414] çıktığı ve Şaori vadisine[415] yerleştiği ve Khresili'deki yaklaşık 30.000 kişilik ordunun yarısının Raça'ya geldiği bilgisi ulaşmıştı. Ancak Gürcü halk rivayetlerine göre, Osmanlı ordusunun Raça'ya gelişi, Eristavi Rostom'un uydurması idi. Rostom, Osmanlılara kralın niyetlerini bildirmek için, Solomon'u kandırıp zaman kaybettirmiştir. [416]

Bu dönemde Osmanlıların Raça'ya saldırması gerçekten mantıksız görünmektedir. Çünkü Osmanlıların asıl hedefi İmereti'nin fethi ve isyancı Solomon'un yakalanmasıydı. Raça

[411] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.58-59.
[412] Barakoni- Raça prenslerinin bir konağıydı. Raça, Batı Gürcistan'ın kuzeydoğu kısmında yer almaktadır.
[413] Rehviaşvili, *Solomon I., s.*31-32.
[414] Nakerala, Racha'da bulunan bir dağ. Raça-Leçhkhumi ve Aşağı Svaneti alanında yer alır.
[415] Raça bölgesinde bulunmaktadır.
[416] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.60.

Eristavi Rostom zaten Osmanlıları destekliyordu. Bunun yanı sıra Gürcistan'ın iklim koşullarından dolayı Aralık ayında dağlarda kış soğukları vardı, bu da Osmanlı ordularının alışkın olmadığı bir durumdu. Ayrıca savaş hareketlerinin başlamasından önce Solomon, Osmanlı ordularının destek kuvvet almamaları için Poti, Guria ve Ahıska'dan Khresili vadisine gelen yolları tamamen kapatmıştır.[417] Osmanlıların bu yolların Solomon tarafından kapatılacağını önceden bildikleri söylenmektedir. Bu yüzden bu yollar kapatılmadan önce, Osmanlı birlikleri Khresili vadisinde kamp kurmaya karar vermişlerdir.[418]

İmereti'ye saldırmak için Ahıska'da hazırlanan Levan Abaşidze, Osmanlı ordusuyla beraber İmereti'ye gelmiştir.[419] Gürcü tarihçi Dadyan'a (1764-1834) göre: *"kralın Büyükbabası Leon* (Levan) *Abaşidze Ahaltsihe'ye* (Ahıska'ya) *gitti ve Osmanlılardan güç aldı. Büyük seraskerlerle beraber bu Abaşidze, İmereti'ye geldi..."*.[420] Levan Abaşidze İmereti'ye gelirken ona yoldaşı Raça Eristavi Rostom da eşlik etmiştir.[421]

Gürcü tarihçi Guram Metreveli Aralık 1757 tarihinde Osmanlı ordusuyla Gürcü ordusu arasındaki ilk çatışmanın Zekari Geçidi'nde gerçekleştiğini ve Osmanlıların zafer elde ettiklerini belirtmektedir.[422] Daha sonra Gola Paşa, Levan Abaşidze ve Eristavi Rostom'un müracaatıyla I. Solomon'u İmereti'den çıkarmaya uğraşmıştır.[423]

I. Solomon, Osmanlı Ordularına karşı komutanlarından Beso Lortkipanidze'nin önderliğinde *Yemin Adamları* ve Eristavi Rostom tarafından zulme uğramış küçük soyluları (Tsulukidzeler, Caparidzeler, İaşvililer, Tsereteliler ve Katsia Dadyan'ı) Odişi-Leçhumi-Abhaz birlikleriyle beraber savaşa yollamıştır.[424]

---

[417] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.57; Rehviaşvili, Solomon I., s.29.
[418] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.60.
[419] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*.57.
[420] Dadyan, *a.g.e.,* s.178.
[421] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*.57. Gürcü tarihçi Sargis Kakabadze'ye (1886-1967) göre de Levan Abaşidze bizzat Ahıska'ya gitmiştir ve Ahıska'dan İmereti'ye sefer yapmak için Başa Ağa ve Gola Paşa'nın rehberliğiyle hazırlanmış Ahıska ve Acara'nın ordularını götürmüştür. İmereti'ye gelince Raça Eristavi Rostam ve İmereti'nin diğer soyluları da bu ordulara katılmıştır. Bkz. Sargis Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* Tiflis: Gürcüler arasında Okuma-Yazma yayınlayan Derneği Yayını No:238., 1922, s.201-202.
[422] Metreveli, *a.g.e.,* s.45.
[423] Metreveli, *a.g.e.,* s.45.
[424] Dadyan, *a.g.e., s.*178; Sargis Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* C. 1., Tiflis: Losaberidze Basımevi, 1914, s.85.

Solomon, savaş nedeniyle halkını Raça-Leçhkhumi Dağları'na yönlendirmiştir. Odişi (Samegrelo) ve Guria ordusu da Khresili köyü civarında pusu kurmuşlardır. Bizzat Solomon Khresili yakınlarındaki Khanistskhali Vadisinde, kendi birliğiyle Osmanlılara karşı savaşmaya başlamıştır. Osmanlılar, Levan Abaşhidze'nin yardımıyla Godogen[425] köy yolundan Okriba'ya[426] doğru yürüyüp Khresili Vadisi'ne bu şekilde ulaşmışlardır. Böylece Osmanlı Orduları Okriba'daki Khresili düzlüğünde kamp kurmuşlardır.[427]

14 Aralık 1757'de Solomon, Khresili Vadisi'nde karargâh kurmuş Osmanlı ordusuna saldırmıştır. Savaşın başlarında Osmanlılar başarılı olmuş ve Gürcü kraliyet sancağını ele geçirmişlerdir. Ancak bu başarı geçici olmuş sancak, Guria'nın Vekili tarafından geri alınmıştır. Savaşın seyrinin Osmanlılar aleyhine dönmesini sağlayan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle bazı müfrezeler, Eristavi Rostom ve Levan Abaşidze'nin ordusundan ayrılıp I. Solomon'un tarafına geçmiş ve kralın ordusuna yardım etmişlerdir.[428] Bu da Solomon'un asker sayısını artırmıştır. Ayrıca Osmanlı ordusunun komutanlarından biri olan Gola Paşası'nın sefer sırasında I. Solomon tarafından öldürülmesi Yeniçerilerin dağılmasına neden olmuştur.[429] Siko Kandelaki'ye göre Hresili Savaşı'nda Ahıskalı Gegelaşvililer de İmereti Krallığı yanında Osmanlılara karşı savaşmışlardır.[430]

[425] İmereti Bölgesi'nde olan bir köydür.

[426] Feodal zamanlarda Okriba, Kutaisi (İmereti'nin başkenti) Saeristavo'nun bir parçasıydı. Batı Gürcistan'da olan İmereti'nin tarihi bir bölgesidir.

[427] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.84.

[428] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.58.

[429] Kavtaria, *a.g.e.,* s.394; Tea Tsagurişvili, "Büyük Solomon Olarak Adlandırılan, İmereti Kralı Solomon", *Eski Dergi-Gazetelerden Alıntılar,* Tiflis: Kvali Gazetesi No:23, 1895. Gürcü halk rivayetlerinde göre Solomon'un Osmanlılara karşı savaşları, özellikle Hresili Savaşı da ayrıntılı olarak yer almaktaydı. Bkz. Ekvtime Takaişvili, "Eski Gürcistan", *Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Mecmuası,* C. 2., Ed. Ekvtime Takaişvili, Tiflis: Spiridon Losaberidze Basımevi, 1913, s. 36-42; Ksenia Siharulidze, *Gürcü Halk Sözlü Tarihi,* C. 2., Ed. Ksenia Siharulidze, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Şota Rustaveli Adlı Gürcü Edebiyat Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1964. Buna göre büyük Seraskerlerinin yakalanmasından dolayı Yeniçerilerin önemli bir kısmı savaştan geri çekilmişlerdir. Bkz. Takaişvili, *Eski Gürcistan,* s.40. Bu bilgiye göre Gola Paşasının öldürülmesinden sonra Osmanlı ordusu dağılmıştır. Levan Abaşidze Osmanlı ordusunu destekleyip mücadeleyi devam ettirmiştir. Buna rağmen Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı savaşta yok edilmiş, bazıları isyancı Solomon'un emriyle esir edilmiştir. Bkz. *Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti,* s.61.

[430] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.44.

Solomon tarafından mağlup edilmiş bir başka Osmanlı komutanı da Kikiani Paşa[431] olmuştur.[432] Bu komutanın yenilgisinden sonra Megrelilerin yardımıyla Başa Ağa da yakalanmıştır. Dadyan'nin verdiği bilgilere göre *"Megreliler, Gola Paşa ve Serasker Başa Ağa'yı hemen yakalayıp her ikisinin başlarını kestiler"*.[433] Anlaşıldığı üzere Kralın büyükbabası Levan Abaşidze savaşta öldürülmüştür.[434] Levan Abaşidze'nin oğlu Gedevan Abaşidze ve onların yanında yer alan Tsulukidze ailesinden biri de esir alınmıştır.[435] Raça Eristavi Rostom ise kendini kurtarmak için savaştan kaçmıştır. Savaşta Katsia Dadyan'a eşlik eden ve Solomon'a destek veren Bedia Prensi Hutunia Şervaşidze de savaş sırasında ölmüştür.[436]

Savaşla ilgili Gürcü kaynaklardan edinilen bilgilerin benzer olduğu görülmektedir. Hepsi Hresili Savaşı'nda Gürcülerin zafer kazandığını ifade etmişlerdir. Yabancı kaynaklara göre de Rus hükümeti tarafından reddedilen Kartli Kralı II. Teymuraz ve oğlu Kaheti II. Erekle[437], Hresili Savaşı'nda I. Solomon'a yardım etmişlerdir.[438]

Sonuç olarak Trabzon Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın, Abhazya Beyleri Rostom Şervaşidze ve Levan Abaşidze kılavuzluğunda İmereti'ye gelen Osmanlı ordusu, 14 Aralık

---

[431] Gürcü tarihçilerin eserlerinde karşımıza çıkan bu Paşa hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[432]Savaşın son döneminde muzaffer Solomon, Kutaisi'ye gitmiş ve oradaki Osmanlı yönetimi altında olan tüm kalelerin serbest kaldığı ve Kikiani Paşa'nın Kutaisi Kalesi ele geçirilirken, *Yemin Adamları* tarafından öldürüldüğü bildirilmiştir. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*, s.62; Rehviaşvili, *Solomon I.*, s.37.

[433] Dadyan, *a.g.e.*, s. 178.

[434] Bilge, *a.g.e., s.*229.

[435] Theşelaşvili, *a.g.e.*, s.43; Olğa Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., Ed. Kveli Çhataraişvili, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981. s.56.

[436] Dadyan, *a.g.e.*, s.108, 178; Siharulidze, *a.g.e.*, s.155-161; Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi*), Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, 1854, s.473.

[437] Kartli Kralı Teymuraz ve oğlu Kaheti Kralı Erekle, o dönemde Rusya'dan Osmanlılara karşı yardım istemişler, ancak Rusya onları reddetmiştir. Ondan sonra Teymuraz ve Erekle Solomon'un yanında yer almışlardı.

[438] Gvosdev, *a.g.e.*, s.17; Köse, *a.g.e.*, s.48. 18. yüzyılın Gürcü tarihçisi Papuna Orbeliani de, Hresili Savaşı'nda olanları şöyle anlatır: *"MS. 1757'de... Levan Abaşidze ve Raça Eristavi* (Rostom) *tarafından, İmereti Kralı Solomon'un öldürülmesi için Urumlar* (Osmanlılar) *getirildi. Ancak Urumların Orduları Solomon tarafından mağlup edildi. Levani'yi öldürüp ordusunu yok ettiler ve Urumlar Gürcülerin elinde kaldılar. Üç paşa yakalandı..."*. Bkz. Orbeliani, *a.g.e.*, s.245. Hresili Savaşı, Theşelaşvili tarafından incelenen Rioni Otkhtavi'nin (Gürcü kilise Belgesi) bir yazısında da şöyle anlatılmaktadır: *"Kral Solomon ve eşi olan kraliçe Mariam İmereti'de hüküm sürdüler. Dinsiz Agarianlar* (Osmanlılar) *geldiler ve Okriba'daki Khresili'de krala karşı savaştılar. Kral galip geldi, Paşayı öldürdü ve pekçok Tatar* (Osmanlı) *yok edildi".* Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.*, s.42-43.

1757 yılında Kutaisi yakınındaki Khresili'de yapılan savaşta Bedia Prensi Hutunia (Hutın) Şervaşidze tarafından desteklenen Kral Solomon'a yenilmiştir.[439]

Yenilgiden sonra Khresili'den geri çekilen Osmanlı ordusu, Guria'da pusu kurmuş Gürcüler tarafından saldırıya uğramıştır. Osmanlı ordusunun bir kısmı Guria'dan Osmanlı topraklarına kaçmayı amaçlamıştır. Diğer kısmı *"Ahaltsihe'ye* (Ahıska'ya) *gidiyordu".* Fakat büyük bir kısmı da esir düşmüştür. Dadyan *"bir adam on Osmanlı askeri getiriyordu. Ganimetin çoğu alındı..."* diye aktarmıştır.[440] Osmanlı askerlerinin esir alınması ve zengin ganimetlerin ele geçirilmesi misyoner Leon'un anlatımında da geçmektedir. Leon, bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: *"birkaç gün sonra, esir düşmüş her Türk, en yüksek kayadan denizin dibine atıldı... 40 bin kişinin bıraktığı her şey, zenginlikler, mallar, atlar, para ve başkası eve götürüldü. Az kişi kaçtı, diğerleri ise öldürüldü ".*[441] Öyle anlaşılıyor ki Gürcüler Osmanlı esirlerine karşı oldukça acımasız davranmışlardır. Misyoner Leon'un Hresili Savaşı hakkındaki ifadeleri, söylediğimiz gibi, Leon'un Eristavi Rostom'un maiyetinden olması açısından çok değerlidir. Hresili Savaşı'nda ölen Gürcü ve Osmanlı askerlerinin sayısı belli değildir. Sabahtan akşama kadar devam eden savaşta muhtemelen birkaç bin kişi ölmüştür.[442]

Kral I. Solomon, Hresili Savaşı'nda kendisine isyan eden ve karşı çıkan Gürcü prensleri ve soyluları cezalandırmak için katı kararlar almıştır. Levan Abaşidze'nin mülkleri Abaşidzelerden alınıp müsadere edilmiştir.[443] Bu savaştan sonra Abaşidzeler zayıflamıştır ve I. Solomon'a karşı savaşlarda Osmanlılara yardım edemez duruma gelmişlerdir. Sonra Kral I. Solomon, Raça Eristavi Rostom'u cezalandırmıştır.[444]

---

[439] Bilge, *a.g.e.,* s.229; Köse, *a.g.e.,* s.48.

[440] Dadyan, *a.g.e.,* s.178. Helaia, *a.g.e.,* s.393.

[441] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No: 95. Takaişvili, *Eski Gürcistan,* s.40. Yukarıda bahsedilen Gürcü soylularından Kayhosro Kipiani'nin (1795-1869) evinde, Hresili Savaşı'ndan alınmış ve üzerinde yelkenli bir gemi tasvir edilmiş bir tabak bulunmaktaydı. Bu tabak, Kayhosro Kipiani tarafından Bakradze adlı birinin eşinden alınmıştır. Bu kadının büyükbabası Hresili Savaşı'na katılıp Osmanlıların bıraktığı askeri ganimetten 12 tabak almıştır. Bkz. Helaia, *a.g.e, s.*393.

[442] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.43.

[443] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.187.

[444] I. Solomon isyancı Raça Eristavi Rostom'u cezalandırmaya karar vermişti. Rostom, Kral Solomon'a açıkça düşmanlığını ilan etmiştir. Siko Kandelaki Solomon ve Rostom arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bigiler aktarmıştır. Bu kaynaklara göre Raça Eristavi, Kral Solomon'a şöyle bir mektup yazmıştır: *"Ben Büyük Rostom'um, Raça'yı rahat bırak, sana itaat etmeyeceğimi bil. Kalem yüksek bir kayanın üzerinde duruyor, yukarıda Barakoni kalesi var, O da benim".* Bkz. Kandelaki, *a.g.e.,* s.25. Kandelaki olayın devamını da

Kral I. Solomon, büyük soyluların ülkesinde neden olduğu sorunları çözmek için, onların mülklerine el koymak, itibarlarını zayıflatmak (alenen aşağılamak) ve sürgün etmek gibi yollara başvurmaktaydı. Örneğin I. Solomon, Levan Abaşidze'nin taraftarlarını Kutaisi'den kovmuştur. 26 Nisan 1784'te, İmereti Kralı II. Daviti'nin (1784-1789) kendi *Yemin Kitabı'nda* şöyle ifadeler vardır: *"...Kovulmuş... ikiyüzlü Abaşidzeler... onlar ikinci kere bizim ülkemize gelmesinler..."*.[445] Anlaşıldığı üzere, Kral Solomon açısından ona sürekli muhalefet eden ve Osmanlılara yardım eden Gürcü prens ve soylular Osmanlılardan çok daha büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Örneğin Kral Solomon'a kendi kardeşi Yoseb Katolikos: *"Osmanlı ordusunu kovdun, fakat bir Eristavi'nin* (Raça Eristavi Rostom) *yakalanması senin için nasıl o kadar zor oldu"* [446] demiştir.

Ayrıca I. Solomon Osmanlılara karşı güçlerini birleştirmek için savaşta yanında bulunan soyluları ödüllendirmeye çalışmıştır. Kral I. Solomon'un savaşta yanında yer alan soyluları unutmadığı, bir Gürcü soylu Davit Meshi'ye verilen 1757-1758 tarihli bir *İhsan Beratı*'ndan da doğrulanmaktadır: "*...size merhamet ettik.., biz Tanrı'dan yükselmişiz.., sizi bağışladık..,Tanrı'nın izniyle fetheden güçlü ve hiç kimse tarafından yenilmez, Yesian Davitiyan Solomon... hizmetkâr Davit Meshi'ye* (bu İhsan Beratını veriyoruz).., *biz Tatarlara*

aktarmıştır. Buna göre, kral bu mektubu okuduktan sonra Komutan Tsulukidze'yi çağırmış ve ona Barakoni'ye gidip Rostom ailesini öldürmesini emretmiştir. Ancak aynı eserde I. Solomon uzlaşıyormuş gibi yaparak Rostom ve çocuklarını tuzağına çekip, akabinde cezalandırmaya karar vermiştir. I. Solomon, kardeşi Yoseb Katolikos'u Rostom'u davet etmesi için göndermiştir. Yoseb Katolikos, Rostom'u Kral Solomon'un onunla sadece uzlaşmak istediğine ve ona zarar vermeyeceğine ikna etmiştir. Rostom inanarak oğlu ve birkaç soyluyla Solomon'a gidip barışmaya karar vermiştir. Ayrıca Rostom'un Solomon'a İmereti'ye gitmeden önce tüm kalelerini İstanbullu Ali Engiçer isimli birine nasıl emanet ettiği bilgisi de ilgi çekicidir. Burada *"Engiçer"* kelimesi Yeniçeri anlamında kullanılmıştır. Siko Kandelaki, Ali Engiçer hakkında şunları anlatıyor: *"Ali Engiçeri'nin açgözlüğü ve elindekilerle yetinmeyeceği ortaya çıktı... Bir zamanlar Engiçerler* (Yeniçeriler) *İstanbul'da büyük bir güce sahipti. Onlar hünkarları bazen tahta çıkarıp, bazen tahttan indiriyorlardı. Onların sayısı giderek artıyordu. Küstahlıklarının sınırı yoktu. yolda karşılarına çıktıkları kişiler eğer onları yola geçirmezse kılıçlarla başlarını kesiyorlardı... tahta yeni çıkan bir hükümdar, onlara dayanamadı ve aldatarak toplayıp hepsini öldürdü... bu haberleri bilen Ali, yine eskisi gibi Engiçerileri toplayıp padişahı tahttan indirmek istedi. Ali'nin isyanını öğrenip onu kovdular ve peşine düştüler, ancak Ali kaçmayı başardı ve Tatarlar'a sığındı... Nihayet akrabası Kikiani Paşa, İmereti'de* (Osmanlı) *ordusunun komutanlığına atanınca onunla* (Batı Gürcistan'a) *geldi. Paşa* (Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa'yı kastediyor olmalı) *hain Ali'yi tutmak istemedi ve Eristavi Rostom'a gönderdi. Eristavi de onu kabul edip kalelerini teslim etti. Ali, Rostom'dan büyük saygı gördü. Rostom bu adamı Raça'da vekili olarak bıraktı ve kendisi Solomon ile buluşmaya gitti".* Rostom'un oğlu ve yanında kendisine eşlik edenlerle birlikte Solomon'a gittiğinde, Solomon onları kandırarak yakalayıp gözlerini dağlatmıştır. Bkz. Kandelaki, *a.g.e.*, s.25-40. Yukarıdaki Kandeleki'nin verdiği bilgilerde bahsi geçen Ali *Engiçer* hakkında başka bir kaynak bulunamamıştır.

[445] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.85.

[446] Kandelaki, *a.g.e.*, s.49.

(Osmanlılara) *karşı savaş yaptık ve Tanrı bize güç verdi ve biz zafer kazandık ve sen bizimle birlikteydin, şimdi biz sana merhamet ettik ve... köy toprakları... ırmak değirmenle... köylüleri... sana bağışlıyoruz... sadakatimizde ve hizmetimizde..".*[447] Kral Solomon'un Osmanlılara karşı savaşlarda kendisine destek olanlara köy arazilerini dağıttığı bu belgeden anlaşılmaktadır.

I. Solomon'un Osmanlılarla ilk büyük savaşı Khresili Vadisi'nde gerçekleşmiştir. 1757 yılında gerçekleşen bu savaş, Batı Gürcistan'da İmereti ve Osmanlı Devleti arasında 27 yıl boyunca aralıklarla devam edecek bir savaşın (1757-1784) da başlangıcı olmuştur. O andan itibaren I. Solomon ölümüne kadar (1784), mücadelesini sürdürmüştür.[448] Hresili Savaşı'ndan önceki Solomon'un devlet mühürlerinde *"Tanrı'nın kulu, Hünkar'ın kölesi Kral Solomon"*[449] yazılması dikkat çekicidir. Kral Solomon'un mühürlerinin üzerindeki bu yazıya göre Hresili Savaşı'ndan önce İmereti Krallığı Osmanlı Devleti'nin vasallarından biriydi ve Kral Solomon üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Hresili Savaşı'ndan sonra, Solomon'un mühürlerinin üzerinde yeni bir yazı ortaya çıkmıştır: *"Davud'un Genci, Haçla Düşmanı* (Osmanlı) *Mağlup Ettim, Solomon*. (1762)*"*[450] Anlaşıldığı üzere Hresili Savaşı'ndan sonra

[447] Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi (GKDTM), Tarihsel Belge: No:1471.

[448] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.85.

[449] Tsitsino Mumladze, Ekaterine Kelauradze, Nino Kuhianidze, "I. Solomon Belgeleri Bölümü", *Kutaisi Müzesi Çalışmaları, Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi Çalışmaları*, Mecmua XXVIII, Kutaisi: Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi, 2018-2019, s.47. İmereti Kralı Solomon'un mühürlerinin üzerindeki yazılar bize çok önemli bilgiler vermektedir. Anlaşıldığı üzere Hresili Savaşı'ndan önceki Solomon'un mühürlerinde, Solomon'u "*Hünkar'ın kölesi"* olarak geçmektedir. Örneğin, 1753 tarihli bir müze belgesindeki Kral Solomon'un mührün üzerinde *"Tanrı'nın Kulu, Hünkar'ın Kölesi Solomon"* yazısı vardır. Bkz. *Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Mizesi*, tarihsel Belge: No:842; Kral Solomon tarafından, Aznaurlar (küçük Gürcü soylular) İaşvililere verilmiş 1756 tarihli *Umudun Yenilenmesi Kitabı* bu mühür ile onaylanmıştır. Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:913; Aynı mühür, Kral Solomon'un Davit Meshi'ye verdiği 1757-1758 tarihli belgede, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge:No: 1471; aznaur Kayhosro Agiaşvili isimli kişiye verdiği 1759 tarihli belgede, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:964 ve diğer belgeler üzerinde de vardır: 1755 tarihli bir belge, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:812; 1756 tarihli bir belge, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:913; 1757-1758 tarihli bir belge, bkz. GKSTM., Tarihsel Belge: No:1471; 1759 tarihli bir belge, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:964.

[450] GKDTM., Tarihsel Belge: No:822. Aynı yazı diğer belgelerin mühürlerinde de bulunmaktadır: 1763 tarihli belge, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No: 438^{4}; 1766-1781 tarihli bir belge, bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:438^{2}. *Davud* isminde İncil'deki İsrail ve Yahuda kralı Davud kastedilmekteydi. Gürcü krallar kendilerini Yahudilerin Kralı Davud'un ardılları olarak görüyorlardı. Gürcü Bagration Hanedanı'nın temsilcileri kendi resmi yazılarına şu şekilde başlamaktaydılar: *"Tanrı'nın emri ve yardımın üzerinde, biz Yesyan* (Yesse'den gelenler), *Davitiyan* (Davud'dan gelenler) *ve Pankratiani".* Burada Kral Davud, babası Yesse ve oğlu Süleyman'la beraber anılmaktadır. Bkz. Solomon (Biçi) Tezelişvili, *Ölümle Cezalandırılmış Ünlü İnsanlar, Ünlü İnsanların Mezar Kitabeleri, Ölüm Öncesi Sözleri, Vasiyetleri, Mektupları ve Yazıtları,* C. I., Tiflis: Tsnobari Yayınları, 1997. s.92-93.

Kral Solomon Osmanlılara karşı zafer ilan edip kendisini bağımsız bir hükümdar olarak görmüştür.

Bu zaferi sayesinde Kral I. Solomon, önemli ölçüde güçlenmiş, krallığındaki itibarı daha da artmıştır. Ancak Solomon siyasi açıdan hâlâ zor durumdaydı. Hresili Savaşı'nda Osmanlıları mağlup etmek Solomon için o kadar kolay olmamıştı. Osmanlı hakimiyetinin İmereti'den kaldırılması da o kadar kolay değildi. Solomon, Hresili Savaşı'ndan sonra, 1757 tarihinden önceki şartlara Osmanlıların uymasını istemiştir. Bu eski şartlara göre Osmanlı hükümeti İmereti Krallığı'nın iç işlerine müdahale etmeyecekti. Köle ticaretinin yasaklanması İmereti krallığının bir iç meseleydi ve Osmanlılar bu işe karışmamalıydılar.[451] Solomon'un Hresili Savaşı'nda zafer kazanmasına ve köle satışına karşı savaşmaya devam etmesine rağmen, Batı Gürcistan siyasi olarak zor bir durumdaydı. Nüfus köle ticareti nedeniyle İmereti'nin dağlık bölgelerine kaçıyordu. Boşalan topraklar ise Osmanlı idaresi altına giriyordu.[452]

18. yüzyıldan itibaren Batı Gürcistan'ın tamamının Osmanlı toprağı haline gelmesi beklenen bir durumdu. Bu sadece İmereti'de değil Guria, Odişi (Samegrelo) ve Abhazya beylikleri tarafından da bekleniyordu. Bu sebeple Kral Solomon, bütün Batı Gürcistan'ın Osmanlılara karşı birleşmesini istiyordu.

3. Kutaisi Dini Konseyi ve Köle Satışının Yasaklanması (1759)

I. Solomon tahta çıktığı sırada Kutaisi Piskoposluğu fiilen gücünü yitirmiş durumdaydı. Kilisenin köle ve mülklerinden bazıları Osmanlılar, bazıları ise yerel soylular tarafından ele geçirilmişti. Birçok manastır ortadan kalkmıştı.[453] Bu durum piskoposluğun

[451] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.413-414.

[452] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.47.

[453] 1772'de Kutaisi'de bulunan Alman gezgin Güldensteadt şunları söylemiştir: *"Kalenin* (Kustaisi kalesi) *ortasında eskiden Gürcü Hıristiyan Kilisesi bulunuyordu. Onun yerine Türkler bir cami inşa ettiler. Duvarları bugün hâlâ ayakta duruyor... Kapının üstünde taşa kazınmış bir Osmanlı yazıt vardır... yukarıda Yıkık Gürcü Hıristiyan Kilisesi vardır... bu kentin fethi sırasında Türklerin bu kiliseyi yok ettiği görülmektedir... Türkler Kutaisi'de 120 yıl boyunca hakim olmuşlardır... iki kilisenin kalıntılarıyla beraber eski şehrin harabeleri görülebilir".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* s. 139-141. Buradan Osmanlıların sadece yeni kiliselerin inşasını değil, eskilerinin onarımını da yasakladığı düşünülebilir. Bu şartlar altında, Gürcü soylular ve beyler ise kiliseyi daha da yok ederek mülklerini ve kölelerini ele geçirmişlerdir. Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.85-86.

ekonomik açıdan da sıkıntı içine düşmesine neden oluyordu. Başpiskopos Timothe Gabaşvili'den (1703-1764) sonra Kutaisi Piskoposluğu resmen Maksime Abaşidze (Kutateli) tarafından yönetilmiştir.[454] Maksime Abaşidze, Osmanlıların işgali nedeniyle Kutaisi'deki manastırdan çıkarak İmereti'deki Mağlaki köyüne taşınmış ve orada bir kilise inşa etmişti[455].

Khresili zaferinden sonra I. Solomon'un Batı Gürcistan'daki etkisi daha da artmıştır. I. Solomon, bu etkiden de yararlanarak, Aralık 1759'da Batı Gürcistan'ın kilise mensupları ve soylularla özel bir toplantı (Kutaisi Dini Konseyi) yapmıştır. Katılımcılar: Kral, Katolikos ve tüm Batı Gürcistan'ın yüksek rahipliği, İmereti, Guria ve Odişi'nin prensleri ile tavad ve aznaurları idi. Yaklaşık bir ay (4-30 Aralık) süren bu dini konseyde önemli kararlar alınmıştır.[456] Tartışma konuları ise şunlardı: 1) Kilise meselelerinin düzenlenmesi ve 2) Köle satışının yasaklanması.[457]

Kral I. Solomon, Kutaisi'deki kilisenin yıkılmasına Osmanlıların neden olduğunu düşünmekteydi. Aralık 1759'da Kutaisi Dini Konseyi'de Kral Solomon şöyle demiştir: *"Kutaisi Kilisesi, Azizler Tapınağı, azgın Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş ve bu nedenle Kutaisi kilisesine mensup cemaat dağılmıştır... şimdi onu yenilemek istiyoruz..."*.[458] Hatta Yapılan toplantıda soyluların elindeki eskiden Kutaisi Piskoposluğu'na ait olan mülklerin iadesi kararı alınmıştır. Soyluların, kilise işlerine karışması da yasaklanmıştır.[459]

Batı Gürcistan'ın kilise belgeleri arasında, İmereti Kralı I. Solomon'un Khresili seferinden sonra kilise ile ilgili iyileştirme çabalarına ve bu dönemde Osmanlı'nın konumuna ışık tutan bazı ilginç belgeler bulunmaktadır. Örneğin Kakabadze tarafından yayınlanan bir Gürci arşiv belgesinde Kral I. Solomon şöyle söylemektedir: *"... Şimdi Osmanlıları yendik, onların elindeki Kutaisi köylerini de Hıristiyan köleleri de hepsini geri aldık... Bu Akhaltsopeli* (İmereti'de bir köy) *Tatarlar tarafından işgal edildi... fakat vazgeçmedim,* (köyü geri aldım)

---

[454] Maksime Abaşidze (Kutateli) 1759'dan 1781 yılına kadar Kutaisi'nin Metropoliti, 1776-1795 yıllarında ise Batı Gürcistan'ın Katolikos Patriği idi. Maksime Abaşidze, köle tüccarlarına karşı savaşmıştır. Bkz. Babilina Lominadze, "Maksime II", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983, s.500.

[455] GMA, Fon Kodu No:1448., Dok. No:2167.

[456] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.415; Gvosdev, *a.g.e.,* s.17.

[457] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.187-188.

[458] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.4.

[459] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.4.

ve bugün Kutaisi Bakire Kilisesi'ne feda ettim. Bu Akhaltsopeli'yi ve diğerlerini de tarafımızdan atanan Başrahip Maksime Abaşidze'ye teslim ettik...".[460] Kral Solomon'un bu ifadeleri, Hresili Savaşı'ndan (1757) sonra Solomon'un eskiden kiliselere ait olan toprakları (Gürcü soyluların ya da Osmanlıların eline geçmiş) geri alıp yine kiliselere vermeye çalıştığı na işaret etmektedir.[461]

Kral Solomon tarafından Maksime Abaşidze'ye hitaben gönderilen Ocak 1766 tarihli bir buyrukta ise yine kilise kurumunu güçlendirmeye yönelik vergi muafiyeti verdiği anlaşılmaktadır: *"Tanrı'nın ve kutsal ruhunun adıyla... ben kralların kralı Solomon.., bu kitabı ve fermanı Kutati'nin* (Kutaisi) *Tanrı'nın annesine* (Kutati'nin Tanrı annesinin Kilisesi) *ve onun Başrahibi olan Kutateli* (Kutaisili) *Metropoliti Maksime, sana veriyorum.., Kutatisi* (Kutaisi) *Agarianlar* (Osmanlılar) *tarafından işgal edildi... bu yüzden Mağalv'da* (Mağlaki) *küçük bir kilise inşa ettin.., orada yaşayan* (kilise) *köylerinden vergi istemeyesin... Kutati'nin Tanrı'nın annesinin Hacını oraya koy...".*[462] Bu belgede bazı kilise topraklarında yaşayan insanların vergi yükümlülüğünden muaf edildiği görülmektedir. Kilise cemaati, *Sauri* ve *Saudiero* vergileri nedeniyle zor durumdaydılar. Eğer kilise çalışanları, iki *efendisi* (kilise ve soylular) için vergi ödeme gücüne sahip olamazlarsa kilisenin ekonomik açıdan güçlenmesi imkansız olurdu.[463] Solomon bu durumun farkındaydı. Bu sebeple Kral, tahta çıktığı tarihten itibaren bazı kilise cemaatini *Sauri* ve *Saudiero* vergilerinden muaf tutmuştu[464]. Ancak ülke genelinde uygulanan bir muafiyet değildi. Bazı kiliseler hala vergi ödüyor ve bu da kilise kurumunun güçlenmesi için olumsuz bir durumdu.

---

[460] Sargis Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları, (Belgeler Metinleriyle),* , Tiflis: Kiladze Basımevi, 1913, s.10.

[461] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.10. Konuyla ilgili 1777 tarihli bir bir fermanda şu ifadeler bulunmaktadır: *"Kilisemiz Osmanlıların tutkusu ve gücüyle kaybolmuş... Tatarların elinde vardı* (kilise toprakları) ... *Kral Solomon Müslümanları senin* (Tanrı'ya hitap edilir) *güçlü bir kılıcınla kovdu... Solomon'a düşmanı yenmek için uzun yıllar yaşam ve güç ver* (Tanrımız)*...".* GMA, Fond Kodu No: 1448., Dok. No:2196.

[462] GMA, Fond Kodu No:1448., Dok. No:2167.

[463] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.89.

[464] Örneğin bkz. 29 Ekim 1755 tarihli bir ferman ile Gelati Manastırını ve arazisinde yaşayan köylüleri s*auri* vergisi ödemekten muaf tutmuştur. Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.5.

Bunun dışında I. Solomon, kilise kurumu içinde tahta sadık kişilerin görev alması ve mümkün mertebe devlet işlerine çok dahil olmamaları için çaba sarfetmiştir.[465] Nitekim 1769-1776 tarihleri arasında Batı Gürcistan'ın Katolikos Patriği olan Yoseb Genateli, Kral I. Solomon'un kardeşiydi.[466] Ancak I. Solomon, muhtemelen kardeşi olmasının da etkisiyle Yoseb Genateli'yi bazı önemli idari meselelere de dahil etmiştir. Kendisi I. Solomon tarafından 1766 tarihinde İmereti meselelerini görüşmek üzere, Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gönderilmiştir. Bu da kralın kendisini ülke yönetimiyle ilgili faaliyetlere dahil edecek kadar yakın gördüğünü göstermektedir. [467]

Bahsedildiği üzere Kral Solomon, Gürcü kiliseyi öne çıkarmaya karar vermiştir. Ancak yerel soylular için geçmişte ele geçirdikleri kilise topraklarını kaybedeceklerinden dolayı bu durum kabul edilemezdi. I. Solomon, kiliseyi hem içerideki düşmanına (soylu zümresi) hem de Osmanlılara karşı da destek kuvvet olarak kullanmak istiyordu. Bunun sonucunda 4 Aralık 1759 yılında Kral Solomon Kutaisi Dini Konseyi'nde kilise politikası çerçevesinde şu uygulamaları yapmıştır: Soylular ve Osmanlılar tarafından ele geçirilmiş mülkleri kiliseye iade etmiş, kilisenin kölelerini aşırı vergilerden muaf tutup kilise vergilerini yasallaştırmıştır, kilise işlerine dışarıdan (başta soylular tarafından) müdahale edilmesini yasaklamış, güvenilmeyen kilise yetkililerini görevden almış, yeni kiliseler ve manastırlar inşa edip eskilerini onarmaya çalışmıştır.[468]

Dolaysıyla, Kral Solomon'un kaybolmuş mülklerin yeniden kiliselere iadesi için Batı Gürcistan Kilisesini ekonomik ve hukuki yönden restore kararı aldığı söylenebilir. Ayrıca Solomon, 4 Aralık 1759'da kendisi tarafından toplanan bu konseyde, Kutaisi Piskoposluk

[465] Bu görüş, Kakabadze'nin aktardığı bilgilere göre İmereti'nin siyasi meseleleri için Osmanlı Devleti'ne elçi olarak giden Yoseb Genateli tarafından 23 Ağustos 1766'da Kral Solomon'a vasiyet olarak verdiği belgede net şekilde ifade edilmiştir:*"ölümümden sonra...Genateli* (Genati'nin Piskoposu) *olarak, size söylediklerimiz, zihniniz kabul ederse – o* (belgede isim belli değildir) *tayin edin, çünkü... o, size sadık kalacak... Sizin* (ona verdiğiniz) *gücünüz ve gayretiniz, o kadar büyük olmalı ki, ne rahiplik ne de cemaati onu* (mevkisinden) *atamasınlar ve ona isyana cesaret edemesinler...".* Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* s.54-57.

[466] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.145.

[467] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.89. Ayrıca daha önce Eristavi Rostom'un cezalandırılması hususunda da kardeşi Yoseb'i görevlendirdiğine değinilmiştir. Bkz. 442 nolu dp.

[468] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.4-5; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.87.

Katedrali'ni yeniden açmıştır. Kardeşi Yoseb Genateli de cemaatin çalışmalarına aktif olarak katılmıştır.[469]

Kral Solomon, Kakabadze'nin aktardığı Kutaisi Piskoposluğu'nu yenileme belgesinde, Kutaisi kilise ve manastır mülkünün önceden Osmanlı'nın ele geçirdiğini belirtir: *"Kutaisi Kilisesi kutsal manastırı şiddetli Agarianlar* (Osmanlılar) *ele geçirdiler ve bu sebeple Sakutatlo mülkiyeti ve nüfusu dağıtılmıştır... şimdi ise* (Kutaisi Manastırını biz ele geçirdik) *bunun yenilenmesini istedik."*[470]

Kilise mülkleri restore edildikten sonra, kilise bağımsız bir ekonomik güç haline gelmişti. Solomon, kilisenin ekonomik dokunulmazlığını yasallaştırmıştı. Kilise, kral tarafından topraklarına yerleştirilmiş soyluların tamamen ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. I. Solomon bu talebi olabildiğince gerçekleştirmeye çalışmıştır.[471] Böylece Batı Gürcistan Kilisesi, kralın hükümeti aracılığıyla ekonomik ve yasal durumunu eski haline getirmişti. Kralın iktidarı, kilisenin varlığının garantisi olmuştur.

Kilise politikasının başarısı büyük ölçüde kralın Osmanlılara ve soylulara karşı mücadeledeki başarısına bağlıydı. Bu nedenle I. Solomon'un saltanatı boyunca kiliseyi yeniden inşa etme mücadelesi devam etmiştir.[472] Sonunda I. Solomon'un siyasi ve askeri başarıları de kilisenin restorasyonunu sağlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi kilise de kralın otoritesini destekleyip güçlendirmekte idi.[473]

Kral Solomon, din adamlarının güvenini kazanmaya devam etmiştir. Kutaisi Devlet Müzesi'nde korunan, Kral Solomon tarafından soylu Giorgi Abduşelişvili'ye verilmiş 1752-1769 tarihli bir *İhsan Beratı'*ndan[474] Osmanlıların Hıristiyan din adamlarını köle olarak aldığı, Solomon'un onları kurtardığı ve güvenlerini kazanmak için onlara köyler verdiği anlaşılmaktadır: *"...*(ben) *Likhtimereti'yi*[475] *fetheden efendi, kralların kralı Solomon.., sen*

[469] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.126.
[470] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.4.
[471] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.90-91.
[472] Gvosdev, *a.g.e.,* s.17.
[473] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.88.
[474] Tsitsino Mumladze, Ekaterine Khelauradze, Nino Kukhianidze, *a.g.e.,* s.48.
[475] Batı Gürcistan'ın genel adı.

Otia'nın oğlu Giorgi Abduşelişvili'ye ve diğer kuşağına merhamet ediyorum.., sen dinsiz düşmanlar tarafından köle olarak alındın ve Tatarlara kaldın ve (biz seni kurtardık)*.., Şalaurı köyü yerli dokuz adam ile eksiksiz sana bağışladık.., onların toprakları sana veriyoruz ve sana kalsın sadakatimizde ve hizmetimizde.., eğer bize sadık kalırsan...".*[476] Görüldüğü üzere Kral Solomon, kamu politikasının düzenlemesinde, Batı Gürcistan Kilisesi'ni yardımcı bir güç olarak kullanmıştır. Kral kiliseyi güçlendirerek kendisi için güçlü bir müttefik elde etmiştir.

Solomon, Kutaisi Dini Konseyi'nde kilisenin sorunlarının çoğunu çözmüş olsa da vergiler sorunu bir şekilde çözülmeden kaldı. Kilise otoritesinin yeniden kurulması ve güçlendirilmesi ile kilise cemaati ve köylüleri için vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi de gerekliydi. Bu bağlamda Kral Solomon, 23 Nisan 1761'de bir dini toplantı daha toplamış ve kilise cemaatinin, savaş, avcılık ve tarım hariç tüm krallık hizmetlerinden ve vergilerinden muaf olacağını belirtmiştir.[477] Ayrıca kral, kilise arazilerinde yaşayan köylülere birçok ayrıcalık tanımıştır. Örneğin, Kakabadze'nin aktardığı bir kilise belgesine göre, 9 Ocak 1764'te Solomon, Khoni Kilisesi'nin görevlilerine şöyle bir ayrıcalık tanımıştır: *"Saudiero vergisini ortadan kaldırdık... Khoni Aziz Georgi'nin görevlisi için; eğer patronlarının ihtiyacı yoksa, biz onlardan hiçbir şey istemiyoruz... bize sadece hizmet edin... ne kadar yapabiliyorsanız... ne Saudieri istiyoruz..., ne de şarap, ne de et, ne sizden ne de sonraki idarecilerinizden..."*[478] Kral Kutaisi Kilisesi'nin görevlilerine de büyük bir merhamet göstermiştir.[479]

1759 sonrasında yapılan dini reformlardan sonra kilise iyi bir konuma gelmişti. Halk üzerinde kilisenin otoritesi artmıştı. Örneğin, Kakabadze'nin aktardığı bir Gürcü kilise belgesine göre, 1776'da Biçhvinta'nın (Abhazya'da) ve diğer kilise cemaatini ele geçirip onları Osmanlılara satan Katsia Çiçua hakkında İmereti Katolikosu Maksime şöyle bir açıklama yapmıştı: *"Hepiniz bilin, lanetli Katsia Çiçua'yı, kiliseden aforoz edeceğim...".*[480] Kiliseden aforoz etmek büyük bir ceza olarak kabul edilirdi. Burada ayrıca, Solomon'un

[476] GKDTM, Tarihsel Belge: No:438[6].
[477] Kakabadze, *Kilise Reformları İçin Birinci Solomon Zamanında,* s. 3-7, 11; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.40; Tkeşelaşvili, *a.g.e.*, s.30.
[478] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.11.
[479] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları,* s.9.
[480] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.52; Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.41.

Kutaisi Dini Konseyi'nde yasaklamasına rağmen, 1759'dan sonra da kilise topraklarının ve kölelerin Osmanlılara sık sık satıldığı açıkça görülmektedir. Osmanlılarla köle ticareti yapan Gürcü tüccarlar, kilise tarafından bu şekilde cezalandırılmıştır. Artık dini otorite, muhalif birimler üzerinde kolayca manevi bir etki yaratabilirdi. Çünkü kilise yavaş yavaş manevi itibarını da güçlendirmişti.[481]

Kilise, güçlendikten sonra kralın iktidar mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır. İç siyasi mücadelesinde kilise, büyük ölçüde iktidarın destekçisi olmuştur. Bazen sadece sözde de olsa kilise köle ticaretini yasaklamaktaydı. Kilise Kral Solomon'u bu şekilde desteklemiştir. Kilise mensupları Osmanlılar mağlup olursa kilisenin yeniden güçlenip kralın kendilerine hizmet etmeye devam edeceğini düşünmekteydiler. Kral I. Solomon da İmereti Kilisesi meselesini siyasi faaliyetinin konusu haline getirmiştir. Burcanadze'ye göre Solomon, Kilise politikası ile İmereti'nin Osmanlılardan kurtuluşu konusunu birbiri ile ilişkili görüyordu.[482]

Dini Konseyi'in kararları Batı Gürcistan'ın neredeyse tüm kiliselerini (Biçvinta, Çkhondidi, Gelati, Şemokmedi, Khoni vb.) kapsamakta idi.[483]

Kilise kurumunun kral için en büyük desteğinin köle ticareti konusunda olduğunu söylemek mümkündür.[484] Köle tacirlerinin bazıları, kralın cezalandırmasından korktukları

[481] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.92.
[482] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.86.
[483] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri*, s. 11-12, 16, 78.
[484] Gürcü soyluların aktif olarak katıldığı köle satışına ilk olarak kilise karşı çıkmıştır. Yerli halk köle olarak satılmaktan korunmak için evlerinden ayrılıp ulaşılamayan yerlere sığınmışlardır. Aynı zamanda İmereti kralı V. Aleksandre zamanında Osmanlı Sultanına gönderilen otuz kişinin Genateli Piskoposu'nun gönderdiği Dekanoz Nikoloz Kandelaki tarafından *Çile Haftasında* (Kursan Hafta, İsa'nın insanoğlu için acı çektiğine inanılan haftaya verilen isimdir. Bu haftada Hıristiyanlar oruç tutarlar.) geri alınması hakkında Ambrosi Helaia tarafından iddia edilen bir bilgiye göre *"Kilisenin ve anavatanın talihsiz oğullarını ve kızlarını ebedi ölümden kurtarma fırsatı* (Nikoloz Kandelaki'ye) *verildi, buna göre orucunu bozmayı ve Paşa'nın masasını rahat bir vicdanla paylaşmayı kabul etti."* Bu metinden, bazı Gürcü Kilise rahiplerinin her ne pahasına olursa olsun köle satışına karşı oldukları anlaşılmaktadır. Bkz. *a.g.e., s.*399. Köle satışına karşı Kral Solomon'un acil tedbirler alması gerekmekteydi. Söylendiği üzere bu işte I. Solomon ilk önce Osmanlılara karşı çıkmıştır. Tskitişvili'nin aktardığı bilgilere göre, Kutaisi Metropoliti Maksime, 1769'da Rusya ziyareti sırasında şunu söylemiştir: *"Solomon'un ataları zamanında İmereti soyluları, İmereti halkının çocuklarını, kadın ve erkeklerini Türklere sattılar. Neredeyse tüm prensler ve soylular bu utanç verici eylemde yer aldılar. İmereti boşaltıldı ve Solomon, tahta çıkınca köle ticaretine savaş ilan etti. Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi) *bunu Sultan'a bildirdi ve farklı yönden İmereti'ye Türk orduları saldırdılar."* Bkz. Zurab Tskitişvili, *Gürcistan Devlet Figürleri (18. Yüzyılın İkinci Yarısı – 20. Yüzyılın Başlangıcı)*, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1980. s.18.

için köle satmayı bırakmıştır. Solomon, 1759 yılı Kutaisi Dini Konseyi'nde, kilise ile ilgili meseleleri düzene koymakla beraber köle satışının yasaklanmasında da önemli bir adım atmıştır.[485]

Theşelaşvili'nin aktardığı bilgilere göre *"Solomon'un ataları Osmanlı Sultanı'na yılda haraç olarak bir aileden bir hilat ve 20 kuruş ödemekteydiler. Bazı soylular kendi kölelerini Türklere satmaktaydılar. Ancak Solomon, köle satışını ciddi bir şekilde yasaklıyordu."* Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.25; Kral Solomon'un 1759 yılına kadar köle satışını yasaklaması birkaç belgeyle de teyit edilmektedir. Burcanadze'nin incelediği arşiv belgelerine göre, onlardan birisi 1756 tarihlidir: *"... ben efendı Solomon ... size İaşvililere, Levan'a ve Vahtang'a ve... Geguteli'ye Aznaurişvililere, hizmetçilere ve köylülere ve Petriketililere bu umut kitabı ve belgeyi verdim... hiçbir zaman ... köle satışını düşünmeyin. Bugünden itibaren ihtiyaç duysanız da duymasanız da... bizden köle satmayın."* Bkz. Şota, *Solomon I., (Siyasi İnceleme),* Tarih Bilimleri Adayı Derecesi Kazanmak için Sunulan Tez, Tiflis: Stalini Tiflis Devlet Üniversitesi, 1948, s.23. Theşelaşvili'nin aktardığı bilgilerine göre, 1768 yılında Kral Solomon, Çariçe II. Katerina'ya şöyle bir mektup göndermiştir: *"Hünkar ordusu ve biz on iki senedir mücadele içindeyiz ve yedi kere ülkeme onların seraskerleri ve paşaları gelmişler. Bizden köle haracı ve köle istemişler. Vermediğimiz zaman kış-yaz durmadan savaşıyorduk. İsa'nın yardımıyla... onları yendik... "* Bkz. Kral Solomon, burada köle satışının savaşının önemli nedenlerinden olduğunu ifade etmiştir. Hresili Savaşı'nın Batı Gürcistan'da köle satışının yasaklamasında bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bkz. Giorgi Boçoridze, *İmereti'nin Tarihi Anıtları,* Haz. Levan Ratiani., Ed. Nodar Şoşiaşvili, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1995, s.111. Kilise Gürcü dilinin ve Hıristiyanlığın korunmasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu iş 17. – 18. yüzyıllar boyunca kilise tarafından yapılmıştır. Fakat kralın yetkisinin azalmasıyla kilise, Osmanlı İmparatorluğunun ve Gürcü soyluların etki ettiği bir alan haline gelmiştir. Kilisenin etkisi de azalmış, köle ticareti de artmıştır. Bazı Gürcü kilise mensupları köle ticaretine karşı çıkmıştır. İmereti Katolikosu Grigor şöyle ifade etmiştir: *"Ya köle satışını ortadan kaldırın ya da başka bir ülkeye gitmek için bana müsaade edin... ".* Bkz. Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.86. Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu bölgelerde, belli esaslara bağlı olmak üzere köle ve esir ticareti serbest olmakla birlikte, Osmanlı vatandaşlarının köle veya esir olarak alınıp satılması yasak idi. Osmanlı Devleti döneminde Kafkasya üzerinden yapılan köle ticareti için önemli yerlerden biri müstahkem kalesi de bulunan Batum limanıydı. Kafkasya'dan getirilen Gürcü, Çerkes ve Rus kölelerin, İstanbul başta olmak üzere çeşitli şehirlere gönderildiği, ayrıca İstanbul esir pazarında en çok Abaza, Çerkes ve Gürcü cariyelerin satıldığı belirtilmektedir. Köle ticaretinin yasaklanması için Gürcü devlet adamları büyük çabalar harcamışlardır. Köle ticareti Gürcistan için önemli bir problem idi. Genç nüfus esir ya da köle ticareti ile yabancı ülkelere gidiyor ve Gürcistan'ın insan potansiyeli zayıflıyordu. Halkın esir olarak toplanıp satılmasından rahatsız olan İmereti kralları, bunu önlemek için değişik tedbirler almışlardır. Örneğin yukarıda söylendiği üzere Kral Bagrat, feodallerle mücadelede kendisine destek amacıyla topladığı Katalikos-Piskoposlarla yaptığı toplantıda, suçüstü yakalanan köle tacirlerinin yargılanmadan öldürülmeleri gibi ağır cezalar uygulanmasını kararlaştırmıştır. İmereti kralı ve Guria beyi padişaha elçi gönderip bazı kimselerin Gürcüleri esir veya köle alarak sattıklarını bildirmişler ve bunun önlenmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Erzurum beylerbeyine, Gürcülerden kimsenin köle alınmasına fırsat vermemesi, şimdiye kadar köle alınanları da serbest bıraktırması istenmiştir. Gürcü kölelerin Osmanlı ülkesinde satılmasına sıcak bakılmadığının sonraki dönemlerde de örnekleri vardır. Mesela Dağıstan hanlarından Avar Hanı Amme Han ile Gürcü kralı arasındaki savaşta köle edilenlerin Osmanlı ülkesinde satılmasına izin verilmemesi, bu yöndeki bir yaklaşıma örnek olarak zikredilebilir. Köle olarak satılması yasaklananlar sadece Gürcüler değildir. Osmanlı tâbii olan Çerkeslerin de köle olarak satılması yasaklanmıştır. Serhad muhafazasında bulunan askerlerin halka zulmettiklerine dair bilgilere rastlandığı gibi, bazı sancakbeylerinin Gürcüleri köle edip sattıkları konusu da zikredilmektedir. Bkz. Gümüş, XVI. Asır Osmanlı Gürcistan İlişkileri, *a.g.e.,* s. 100-101.

[485] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.26.

1759 yılındaki toplantıda köle ticareti meselesi gündeme getirilmişti. Bu toplantılarla ilgili kayıtları inceleyen Gaprindaşvili'nin incelediği bir kayda göre bu toplantıda İmereti, Samegrelo ve Guria'nın soyluları Gürcü piskoposlarına İmereti Kralı'nın itaatini ve köle ticaretinin yasaklanacağını vaat etmişlerdir: *"Ahaltsihe Paşası* (Çıldır Valisi) *bize çok kötü haber gönderdi... köle satmazsanız böyle olmaz diye. Şu andan itibaren çok açık bir şekilde, Tanrı'nın aracılığıyla, ruhlarımız bizde olduğu sürece bu işin bizden olmayacağına dair yemin ediyoruz. Birbirimize ihanet etmeyelim ve Kral Solomon'a itaat edip onun emirlerinin yerine getirenlerden olalım."* [486] Kilise meclisi, köle satın alan ruhani adamları aforoz etmekle soyluları ise ölüm cezasıyla tehdit etmiştir. Böylece Kral Solomon, Aralık 1759 yılında soyluların ve kilise mensuplarının katılımıyla yapılan toplantıda İmereti bölgesinde köle ticaretini ve Osmanlılara Gürcü köleler satılmasını yasaklamıştır.[487]

Yukarıda belirtildiği üzere Aralık 1759'da Batı Gürcistan'ın dini konseyinin amacı kilise haklarının düzeltilmesi ve köle satışının yasaklanmasıydı. Jordania'nin *Kronikleri*'nde de bu toplantıyla ilgili olarak, *"Dadyan Katsia, Gurieli, Batonişvili, Tsereteli, Mikeladze, Abaşidze, Nijaradze, Agiaşvili, Lortkipanidze...* (vb.) *herkes köle satmayacaklarına dair krala söz verdiler"* denilmektedir.[488] Böylece Solomon, kendi inisiyatifiyle toplanmış Kilise Konseyi'nde köle satışını yasaklamayı onaylamıştır. Batı Gürcistan'ın soyluları Kral'a artık bu işi yapmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Cemaat bu sözü ihlal eden kişilere ağır ceza vermiştir.[489]

Kral, soyluların *Yemin Kitapları'*nı (köle satılmamasına ilişkin) Katolikos aracılığıyla onaylamıştır. Köle satışının yasaklanması nihayet etkili olmuştur. 1760'larda sadece anılara yazılan bir konu olmuştu. Örneğin, Takaişvili'nin aktardığı bilgilere göre, Guria Eristavi Zaali'ye verilen mektupta, köle satışını şu sözlerle hatırlanmışlardır: *"kötü zamanlardan ve ülkenin kargaşalarından dolayı köle satışı varmış..."*[490]

---

[486] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.127.
[487] Bilge, *a.g.e.,* s.229.
[488] Jordania, *a.g.e.,* s.263.
[489] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.28-29.
[490] Ekvtime Takaişvili, *Gürcistan Eski Eserleri,* C. 2., Tiflis: Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Yayını, 1909, s.521-522.

Bu bağlamda 26 Ocak 1777'de Gürcü soylular olan Merab Lortkipanidze ve Giorgi Gurieli tarafından İmereti Katolikosu'na verilen iki *Yemin Kitabı*na da değinmeliyiz. Kakabadze tarafından aktarılan birinci *Yemin Kitabı'*nda şöyle ifadeler vardır: *"... köle sattığım için bana kızdınız ve hatta beni aforoz ettiniz... sonra siz... köle satmamak için söz vermemi istediniz. Ve ben böyle bir söz veriyorum: Hayatımda Hıristiyan bir adamı, ne Tatarlara* (Osmanlılara), *ne de diğer gâvurlara, ne de Megrellere satacağım, ancak belki de ihtiyaç duyduğumda* (köle alacağım) *ve komşuma ya da ülkemin bir adamına satacağım... o da sadece gâvurun eline düşmemesi için."* [491] Diğer *Yemin Kitabı'*nda ise şu ifadelere yer verilmiştir: *"... sizin tarafınızdan aforoz edilen, köle alan* (ve satan) *kişiye hoşgörülü olmamamız için söz vermemizi istediniz. Ve biz bu vaadimizi yerine getiriyoruz... eğer tarafınızdan köle satan kişi aforoz edilirse, o kişiye bize gelmek için izin vermeyin... eğer yapabiliyorsam ona düşmanlık ve kötülük yapmaya uğraşırım. Birden vaadimi... yerine getiremezsem, sizden ve cemaatinizden af beklemem."*[492] Bu kaynakların her ikisi de kilisenin köle satışına karşı şiddetle mücadele ettiğini göstermektedir. Bu konuda suçlu olan kişiler Katolikos tarafından aforoz edilerek cezalandırılmıştır.

Kilisenin soylular arasında köle satışını yasaklaması çok önemli bir olaydır. Bu, kilisenin ülkedeki örgütleyici gücünün bir göstergesidir. Kilisenin köle satışına karşı mücadelesi, soyluların büyük bir kısmı tarafından desteklenen bir kamu meselesiydi.

Solomon'un gerçekleştirdiği dini reformlar, özellikle de köle satışının yasaklanması Osmanlıların tepkisini çekmiştir. 1768 yılında Bağdatcık Kalesi'nde (İmereti'de) Osmanlı heyetinin Solomon'la yaptığı mülâkatta, ona köle ticaretini neden engellediğini sormuşlar ve açıklamasını istemişlerdir. Köse tarafından aktarılan Osmanlı arşiv belgesine göre, Kral I. Solomon şöyle bir cevap vermiştir: "*bu lakırdı yalan değil, yanlışı vardır. On beş-on altı sene mukaddem yanınızda olan Frenk dinli Başrâhib Katalikoz* (Katolikos)*, Raca İristadi* (Eristavi) *ve Dadyan'ı* (Dadyan) *hezâr bin hile ile esîr satmaktan men'etmiş idi... Sonra Göle Paşası vaktinde ki, bu kazâ başıma geldi... .Hâin Katalikoz reâyâyı başına devşirdi ve bizim*

[491] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.60.
[492] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.60.

yanımıza geldi... Hâin Katalikoz cevap etti ki: "Bir nasârâ beyninde biribirlerine almak-satmak yoktur ve bu dahi büyük günâhtır...".[493]

Ayrıca Solomon, Bağdatcık Kalesi'ndeki görüşmelerde Osmanlı heyetine köle ticaretinin yasaklanmasının sebebi kendisi olmadığını söylemiştir: *"Kaldı ki esîr furuht olmamasına sebeb ben değilim. Âbâ vü ecdâdım vakitlerinde esîrlerin alınıp-satılması men'olmadı. Ben nîce men'iderim ve men'itmek dahi haddim değildir. Lâkin ol esnâda hâlâ tarafınızda olan Başrâhip Katalikoz hâin fursat bulup, cümle Gürcistan halkını birer birer kiliseye götürüp, esîr furuht itmemeleri içün âyin ve dînleri üzere yemîn virdirmişdir."*[494] Görüldüğü üzere Solomon, Osmanlı Devleti ile görüşürken kendini haklı çıkarmak için Katolikos, Raça Eristavi ve Dadyani'yi köle ticaretini yasaklamakla suçlamıştır. Solomon, Osmanlılarla istikrarlı bir ilişki sürdürmek için bu yola başvurmuş olmalıdır. Planlarını gerçekleştirmek için Osmanlılarla doğrudan yüzleşmekten kaçınmıştır. Gürcü kaynaklarına göre ise köle satışının yasaklanması I. Solomon'un başlıca hedeflerindendi.[495]

Sonuçta, Kutaisi Dini Konseyi'nde kilise kurumu ve köle ticareti hakkında şu kararlar alınmıştır: 1. Kilise dışından kişiler tarafından zapt edilmiş köle ve mülkleri kiliseye geri verilmiştir; 2. Kilise cemaati aşırı vergilerden muaf tutulacak ve kilise vergileri yasal hale getirilecektir; 3. Kilise dışından kişilerin kilisenin ekonomik işlerine karışması yasaklanmıştır; 4. Kilise işlerine dini görevliler dışında atama yapılmayacaktı; 5. Kilise ve manastırlar onarılıp yeniden inşa edilecekti; 6. köle ticareti yasaklanmıştır.[496]

1759 yılı Kutaisi Dini Konseyi'nin kararlarıyla, Batı Gürcistan'ın siyasi ve sosyo-ekonomik yaşamında, Osmanlılara karşı doğrudan bir isyan ve feodal ilişkilerin düzenlenmesi yönünde yeni bir dönem başlamıştır.[497] Kilisenin otoritesi giderek artmıştır. Kilise teşkilatı düzenlenmiş ve kaybettiği işlevlerine yeniden kavuşmuştur.[498] Kutaisi Dini Konseyi'nde Solomon'un en büyük başarılarından biri Batı Gürcistan'da köle satışını yasaklaması

[493] Köse, *a.g.e.,* s.66.
[494] Köse, *a.g.e.,* s.76.
[495] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.187-188.
[496] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.87.
[497] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.189-190; Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*. s. 65.
[498] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.87.

söylenebilir. Bu konuda Kral Solomon'a İmereti köylüleri, aznaurlar ve *Yemin Adamları* destek vermişlerdir.[499]

1759'daki, Kral Solomon ayrıca Batı Gürcistan'ın ortak meseleleri ile ilgili tek otorite oalrak tanınmıştır. Prensler ve Tavadlar ona itaat edip emirlerini uygulamışlardır. Solomon ve destekçileri için bu olay büyük bir zaferdi. Prensler ve daha çok İmereti soyluları, kralın bu kadar güçlenmesini korku ile takip etmekteydiler. Özellikle Raça Eristavi Rostom huzursuzdu. Çünkü Abaşidze ailesinin ezilmesinden sonra sıra ona gelmişti. Bunun bir göstergesi de Solomon'un, Rostom'un rakibi olan Tsulukidzelere[500] yakınlaşmasıydı. Bundan sonra Rostom sadece Solomon'a karşı değil de Tsulukidzelerin soylarına da karşı çıkmış olacaktı.[501]

4. İmereti Topraklarına Yapılan Osmanlı Seferleri (1758 – 1768)

4.1. Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa'nın I. Solomon'a Karşı Faaliyetleri (1758-1759)

1757'de Hresili Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Osmanlı İmparatorluğu isyancı İmereti kralını cezalandırmayı amaçlamıştır. Her iki taraf da bir sonraki savaş için hazırlık yapmaya başlamıştır. Ancak güçler açıkça eşit değildir. Bu nedenle I. Solomon, İmereti'nin ele geçirmesi durumunda, ülkesinin fiziki özelliklerini mümkün olduğunca kullanmaya ve Osmanlılara karşı dar vadilerde savaşmaya yönelik bir strateji uygulayacaktır.

Hresili Savaşı'ndan sonra, Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa, I. Solomon'u cezalandırmak için İmereti'yi fethetmekle görevlendirilmiştir. Çıldır Valisi önce, İmereti Kralı'ndan para cezası şeklinde 300 kese[502] vermesini, düzenli haraç ödemesini ve köle ticaretini yenilemesini istemiştir.[503] Ensar Köse tarafından aktarılan bir Osmanlı arşiv

---

[499] Vaja Şubitidze, *Büyük Gürcü Krallar,* Ed. Sopio Kobiaşvili, 2. b., Tiflis: Elfi Yayınevi, 2008. s.42.

[500] Tsulukidzeler, Batı Gürcistan'daki 1451'den bilinen bir feodal soydur.

[501] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.417.

[502] Kartli Kralı VI. Vahtang'nin *Hukuk Kitabı'na* göre, *"Osmanlılar otuz Tuman'a* (Tümen'e) *bir Kese derler".* Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s. 67.

[503] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.67. Batı Gürcistan'da köle ticaretinin yasaklaması Avrupa ülkelerinde de tepki uyandırdı. Örneğin, Prusya Gürcistan'da köle satışının yeniden başlaması ile alakadardı. Prusya elçisi Teglen isimli birinin Rus hükümetine Gürcü kölelerin yeniden satın alınmaya başlanmasını önermesinin bunun göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.31. Ayrıca İmereti'de köle satışı yasağı, Çariçe II. Katerinaile Fransız yazar ve filozof Voltaire (François Marie Arouet 1694-1778) arasında da gündem olmuştur. 1770 yılında, Voltaire tarafından Çariçe II. Katerina'ya yazılan ironik bir

belgesine göre, Kral Solomon isyan nedeniyle Osmanlı hükümetinden özür dilemiş ve köle ticaretini yenileyeceğine söz vermiştir: *"Devlet-i Aliyye'den cürmümün afvını ve kemâ-fî'l-evvel hanlığımı recâ ve niyâz idesiz. Öteden berü ecdâdım hıdmet-i Pâdişâhîde ne minvâl üzre hıdmet itmişler ise ve esîr* (köle kastedilmektedir) *evvelden ne dürlü alınup-satulur ise, yine ol minvâl üzre hıdmet itmeğe taahhüd iderim".*[504] Ancak Gürcü kaynakları, I. Solomon'un Osmanlılardan özür dilediğini ve köle satışına devam edeceğine söz verdiğini kaydetmemektedir. Bu olaylar Gürcü kaynaklarda farklı şekilde anlatılmaktadır. Osmanlı kaynaklarında Kral I. Solomon, Osmanlıları dost tasvir ederken, Gürcü kaynaklarında onları düşman olarak ilan etmektedir: *"Ben Kralların kralı Solomon ve eşim Dadyan'nin kızı... köle, keşiş ve baş memur, biz hepimiz yaşıyoruz, düşmanlarımızı* (Osmanlıları) *yenmek için, onlar tarafımızdan yenildiler... oğullarımızı ve kızlarımızı esir düşmekten kurtarmak için yaşıyoruz..."*.[505]

Gürcü kaynaklarına göre, I. Solomon, Paşa'nın ilk talebini (vergi ödeme) kabul edip ikincisini (köle ticaretini) ise, Osmanlı kaynaklarının aksine, reddetmiştir. Karşılıklı anlaşmanın sağlanamamıştır.

Osmanlılar bunun üzerine Hresili Savaşı'ndan sekiz ay sonra İmereti'ye yeni bir saldırı planlamışlardır. Çıldır Valisi Hacı Ahmed'in emriyle Hunzah Efendisi Nursal Han[506] ve Lezgiler 1758'de İmereti'yi işgal etmek için yola çıkmıştır.[507] İmereti tarafında Lezgilerin bu

---

mektupta şöyle yazılmıştır: *"burada köle* (ve esir) *satışını yasaklayan Gürcülerin bir kararnamesi elden ele gezmektedir ve Sultan Mustafa'ya,* (Gürcü) *kızların gönderilmesi reddedilmektedir. Cesur subaylarınız için bütün kızları isterdim."* Bkz. Evgeni Bliadze, "17-18 Yüzyıllarda Kutaisi: Dış Politikaya Katılım ve Gürcü Kralları ve Prensleriyle İlişkiler", *Kutaisi 1260'li Yıllardan 1920 Yıllara Kadar, C. 2.,* Ed. Giorgi Mçedlidze, Kutaisi: Akaki Tsereteli Adlı Devlet Üniversitesi, 2013, s.209. Görüldüğü üzere İmereti Kralı tarafından ülkesindeki köle satışının yasaklanması, Avrupa'da büyük tepki yaratmıştır. Böylece sadece Osmanlı Devleti değil Avrupa ülkeleri de Gürcistan'da köle satışının yenilemesi istemişlerdir.

[504] Köse, *a.g.e.,* s.78-79.

[505] GMA, Fond Kodu No:1448., Dok. No:2167.

[506] Hunzah (Rusça: Хунзах, Gürcüce: ხუნძახი) kırsal bir yerleşim yeridir ve Rusya'nın Dağıstan Cumhuriyeti'ndeki Hunzahski Bölgesi'nin idari merkezidir. Kuzey Kafkas dağlarında bulunmaktadır. Dağıstan'da 13.-19. yüzyıllarda Avar Hanlığı vardır. Avar Hanı Nursal Han, 1754-1755 yıllarında Osmanlı'nın kışkırtmasıyla Gürcistan topraklarına akınlar yaparak zarar vermiştir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.228.

[507] Bilge, *a.g.e.,* s.229. Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.125; Niko Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.385. Lezgilerin (Lekler) ordusunun İmereti'ye hücum hareketi yaz mevsimi de Ağustos ayında gerçekleşmiştir. Onlar birçok Hristiyanı ele geçirmişlerdir. Tedo Jordania'nin *Kroniklerine* göre *"[1758 yılında] Lezgilerin ordusu İmereti'ye gelip birçok Hristyanı tutukladı; Ağustos ayında Gelati ve Sucuni*

hücumu hiç beklenmiyordu. Lezgi orduları İmereti'yi işgal edip yağmalamışlardır. Gelati Manastırı da bu savaşta yıkılmıştır.[508] Bu olaylar Papuna Orbeliani tarafından şöyle anlatılmıştır: *"...Ele geçirilen ganimetler Ahıska Paşası'na* (Çıldır Valisi'ne) *getirildi, Paşa da Lezgilere çok büyük ganimet verdi ve onları Dağıstan'a gönderdi. Krallar yine şehre gittiler... Kaheti Efendisi* (II Erekle) *Lezgi ordusuyla karşılaşıp onları yenmiştir... Dağıstan'dan süvari ve piyade orduları hareket etmeye başladılar. Yukarı Kartli'nin yerleri Lezgilerle doluydu. Onlar her yeri yok edip esirleri alıyorlardı, ancak* (Gürcü) *krallar onları yenmişlerdir."*[509] Bu belgeden Osmanlı paşalarının Gürcü krallarına karşı Lezgilerle işbirliği yaptığı anlaşılmaktadır.

İmereti saldırısından sonra Doğu Gürcistan'a da bir saldırı düzenlemiştir. Ancak bu yönde gerçekleşen ikinci seferde Kartli ve Kaheti krallıkları saldırıları geri püskürtmüşlerdir.[510]

Zor durumda kalan Kral I. Solomon, Osmanlıların haraç ödemesi hususunda koyduğu şartlara uymak zorunda kalmıştır.[511] İmereti kalelerindeki Osmanlı askerlerine haraç toplama vazifesi verilmiştir. Bazı askerlerin haraç toplanması adeta bir soygun haline gelmiştir. Kral I. Solomon, yerli halkın Bağdati ve Kutaisi garnizonlarından şikayetlerini iletmek üzere bizzat Ahıska'ya gitmiştir*"*. [512]

---

manastırlarını yaktılar." Bkz. Jordania, *a.g.e.,* s.260. Bazı kaynaklara göre Lezgiler tarafından Gelati'ye saldırılması, Osmanlıların emriyle 10 Ağustos 1759'da gerçekleştirilmiştir. Bkz. Gaprindaşvili, *a.g.e., s.*125.

[508] Bilge, *a.g.e.,* s.229.

[509] Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi), *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, s.474.

[510] 1758 yılında Lezgilerin saldırıları ve onları Doğu Gürcistan kralları tarafından yenilmeleri, Gürcü tarihçi Davit Bagrationi (Davit Batonişvili 1767-1819) tarafından da anlatılmıştır. Davit Bagrationi'nin ifadeleriyle 1758'te Lezgiler Kartli'ye saldırmışlardır, Osmanlı orduları ise Ahıska'dan gelip Kartli köylerine hücum etmişlerdir. Lezgiler ve Osmanlılar birlikte hareket etmişlerdir. Osmanlılar Kartli'de iki gruba ayrılmışlardır. Bir grup Kartli'deki Atotsi Kalesi'ni, diğer grup ise Avnevi Kalesi'ni kuşatmıştır. Kartli Kralı II. Teymuraz ordularını toplayıp Gürcistan topraklarından Lezgileri ve Osmanlıları kovmak için Kral Solomon'dan yardım istemiştir. Kral I. Solomon ve II. Teymuraz beraber Atotsi Kalesi'ne doğru ilerlemeye başladılar. Krallar beraber savaşarak Atotsi Kalesi'ni kuşatıp Osmanlı birleşik ordularını yendiler. Bkz., Davit Bagrationi, *Gürcistan Tarihi,* Ed. Apolon Rogava, Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba, 1971, s.97; Yine Davit Bagrationi'den aktarılan bilgilere göre Osmanlı ordusu Kartli'den aldıkları her şeyi geri bırakmak zorunda kalmışlardı. Gürcü krallar, Avnevi Kalesi de kuşatmışlardır. Bkz., Bagrationi, 1971, s.97. Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi), *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, s.474.

[511] Hammer, *a.g.e.,* s.545; Bilge, *a.g.e.,* s.229.

[512] Hammer, *a.g.e.,* s.545.

Hacı Ahmed Paşa, Solomon'un şikayetini duyup İmereti kalelerinde Osmanlı askerlerinin cezalandırılması için kendi kethüdası Kemha Paşa'nın önderliğinde 3000 Osmanlı savaşçısını Kral I. Solomon ile İmereti'ye göndermiştir.[513] 3000 Osmanlı askerinin daha İmereti'ye girmesi asıl hedefi Osmanlı tabiyetinden çıkmak olan kral için kabul edilemezdi.[514] Hammer'in aktardığına göre bu ordu İmereti'ye ulaşamamıştır. Kral Solomon tarafından İmereti'den gizlice getirilen *Yemin Adamları* tarafından, Osmanlı askerleri Ahıska'dan çıkamadan kılıçtan geçirilmişlerdir.[515] Böylece İmeretililer Osmanlı birliğini yenip kethüda Kemha Paşa'yı kayalardan atmak suretiyle öldürmüşlerdir.[516] Theşelaşvili'ye göre de *Yemin Adamları* İmereti'deki Bağdati dağlarında gece pusu kurarak Osmanlı birliğini yenmişlerdir.[517] Bu, Gürcistan'ın fiziki özelliklerini Osmanlılara karşı savaşlarda stratejik olarak nasıl kullandıklarına işaret etmektedir.

Gürcüler Osmanlılara karşı başka tedbirler de almışlardır. Kral Solomon, ilk olarak Doğu Gürcistan'ın krallarıyla askeri bağlantılar kurmaya karar vermiştir. Hresili Savaşı'nın ardından I. Solomon'un siyasi yaşamında önemli bir gelişme olmuştur. 1758'de İmereti Kralı I. Solomon, Kartli Kralı II. Teymuraz ve Kaheti Kralı II. Erekle Gori şehrinde bir araya gelerek Osmanlı Devleti ile İran ve Dağıstanlılara (Lezgilere) karşı güç birliği yapma konusunda anlaştılar.[518] Bu gelişmeler Papuna Orbeliani tarafından şöyle anlatılmaktadır: *"1758'de... Khundzakhi* (Hunzah) *Efendisi, büyük ordusuyla Kartli'ye düşmanlık için hareket etmeye başladı. Kartli ve Kaheti kralları* (II. Teymuraz ve II. Erekle)*, ordularıyla Gori'ye geldiler. Khundzakhi Efendisi Kaheti'ye geçip Kartli'ye geldi. Krallar Tskhinvali'ye gittiler. Lezgiler de Tskhinvali'ye geldiler. Savaş başladı... O gece Lezgilerin orduları Nikoz'ta* (Gori şehrindeki bir köy) *kaldı. İkinci gün kalkıp Alai kalesine girip kaleyi aldılar. Katliam yaptılar,*

[513] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.202; Bilge, *a.g.e.,* s.229.
[514] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.49.
[515] Hammer, *a.g.e.,* s.545. Gürcü akademisyen Besik Gaprindaşvili ise Solomon'un Çıldır Valisi tarafından gönderilen üç bin kişilik ordusunu Ahıska'da değil İmereti'de yendiğini ifade etmiştir. Bkz. Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.126.
[516] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.202; Bilge, *a.g.e.,* s.229; Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.55.
[517] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*50.
[518] Bilge, *a.g.e.,* s.229; Gvosdev, *a.g.e.,* s.17; Tarkaşvili, "Solomon I", *Savaşlarda Ünlü Taçlı Bagrationlar, s.*88; Tariel Zozraşvili, *Büyük Gürcüler, Hayatların Kronikleri*, Ed. Guram Khoranaşvili, Tiflis: Palitra L Yayınevi, 2008. s.196.

esir aldılar ve aldıkları malları Ahıska'ya götürdüler. Ahıska Paşası (Çıldır Valisi), *onlara çok saygı gösterip mallar [ve ekmek] verdi... Cavaheti'den* (Cavaheti) [519] *ekmek almak için bir kervan geldi ve paşadan çok ekmek aldı.* (Cavahetililer) *Kartli'ye gittiler ve orada İmeretililerle karşılaştılar.* (Kartli'de olan Lezgiler) *Cavahetilileri yok edip malları aldılar. Ksani Eristavi İmereti'ye gönderilip* (Solomon'dan) *ordu istediler. Kartli'ye büyük bir ordu geldi, ama yetişemedi.. Kral Solomon küçük ordusuyla beraber Gori'ye geldi, krallarla* (II. Erekle ve II. Teymuraz) *karşılaştı... onlar güvenilir bir söz vererek: "Düşman ülkemize geldiğinde, birbirimize yardım edelim" diye barışıp antlaşma yaptılar".*[520]

Bu esere göre Cavahetililerden bazıları Paşa'yı destekliyorlardı ve yiyecek karşılığında İmereti Krallığı'na karşı mücadele etmekteydiler. Bu bir kez daha Gürcistan'ın ekonomik durumunun kötüleştiğini ve kıtlık olduğunu göstermekteydi. Bu sorunlara rağmen Solomon, Doğu Gürcistan krallarıyla barışıp "düşmanlara" karşı bir sözleşme yapmıştı.[521] Artık Hresili Savaşı'ndan sonra, Doğu Gürcistan kralları ve Kral I. Solomon arasında daha da iyi ilişkiler kurulmuştu. Örneğin, Burcanadze'nin aktardığına göre, II. Teymuraz, 29 Ağustos 1776 tarihine ait bir eserde İmereti Kralını *"Güvenilir"* ve "*Her iyiliğe sahip olan Kardeşi"* olarak adlandırmıştır.[522]

Kral Solomon ile Doğu Gürcistan'ın kralları arasındaki 1758 anlaşmasının başlıca sebebi, yukarıda belirtildiği gibi Osmanlılar ve Lezgiler arasındaki iş birliği idi. Bu anlaşmaya göre Kartli-Kaheti kralları Osmanlı'ya karşı Solomon'a yardım etmişlerdir. Rehviaşvili'nin belirttiğine göre *"Osmanlılar İmereti'ye geldiğinde, Erekle Solomon'a gizlice iki kez yardım etti."*[523] Ayrıca Kral Solomon da II. Erekle'ye Lezgilere karşı savaşlarda iki defa 9000 askeriyle yardım etmiştir.[524] Bu ittifak işe yaramış ve onlara başarı getirmiştir.[525] Üçüncü seferde Kral Solomon, Lezgilere karşı savaşmak için ordusuyla erkek kardeşi Arçil'i Doğu Gürcistan'a göndermiştir.[526] 1760 yılında Kral Solomon, Kral Erekle'ye yaklaşık 15.000

[519] Güney Gürcistan'da bir bölgedir.
[520] Orbeliani, *a.g.e.,* s.245-246.
[521] Orbeliani, *a.g.e.,* s.245-246.
[522] Burcanadze, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.85.
[523] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.68.
[524] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.68.
[525] Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi), *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar,* s.489.
[526] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.68.

kişilik bir orduyla Gence Kalesi'ni[527] ele geçirmesinde yardımcı olmuştur. Bu savaşta İmereti Kralı'na Dadyan ve Raça Eristavi Rostom kendi ordularıyla destek vermişlerdir.[528]

I. Solomon ile diğer Gürcü kralları ve prensleri arasındaki yakınlaşma, Gürcülerin Hresili Savaşı'nda kazandığı zaferi ve I. Solomon'un sonraki başarıları etkili olmuştur. Osmanlı tarafında ise, bu gelişmeler bilhassa Çıldır Valisi Hacı Ahmed açısından olumsuzdu.[529] Bu olaylar sonucunda Hacı Ahmed Paşa, Dağıstanlıları Gürcülere karşı kışkırttığı ve bu yüzden Gürcülerin isyan etmesine yol açtığı için Sultan III. Mustafa (1717-1774) tarafından, kendisinin 1758 yılında görevden azli ve sonrasında idamı emredilmiştir.[530] Ayrıca I. Solomon, Osmanlı Devleti'ne Hacı Ahmed Paşa'nın Gürcülere kötü davrandığını bildirmiştir: *"... Hacı Ahmed Paşa nefsâniyyete düştü. Dağıstan'dan üç-dört bin Lezgi getirdi, Gürcistan'ı Lezgi'ye harâb ettirdi ve ona dahi kanâat etmeyip, "isyân etti" diye Devlet-i Aliyye'ye hilâf-ı inhâ bildirdi. Hak doğrudadır; o benim zâyi' olmama sa'y etti, Allah onu zâyi' etti.*"[531]

Ahmed Vâsıf Efendi de Hacı Ahmed Paşa'nın Lezgilerle birlikte hareket etmesinin hata olduğunu belirtmiştir: *"Eyâlet-i Çıldır'da hükümrân olan Vezîr el-Hâc Ahmed Paşa... semt-i tuğyâna 'azîmet ve 'avâkib-i umûru mülâhazadan gaflet edüp, tevsî'-i dâyire ve celb-i emvâl-i mütakâsire zımnında Lezgi eşkıyâsıyla muhâbere ve Gürcistân'a itâle-i yed eyliyeceğini müşavere edüp, bu 'azîmet-i fâside Lezgi tâyifesinin hevâsına muvâfık ve meramlarına mün külli'l-vücûh mutâbık gelüp, müşârun ileyhi igrâ vü tesvîr ve ba'zı mukaddemat-ı mümevvehe ile ifsâd ü tadlîl eylediler."*[532] Anlaşıldığı üzere Ahmed Paşa, Lezgilerle ilişkiler kurup onların yardımıyla Gürcü krallarını boyun eğdirmeyi amaçlamıştır. Gürcistan'da Osmanlı düzenini sağlamak yerine Lezgilerle beraber daha fazla kargaşa yaratmıştır denilebilir.

[527] Bugünkü Azerbaycan topraklarında bulunuyordu.
[528] Tamaraşvili, *a.g.e.*, s.378.
[529] Nodar Asatiani vd., *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII Yüzyıldan XIX Yüzyıla Kadar,* Ed. M. Lortkipanidze vd., C. 3., Tiflis: Palitra L Yay., 2012, s.244.
[530] Bilge, *a.g.e.*, s.229.
[531] Köse, *a.g.e.*, s.64.
[532] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s.187-188.

Görüldüğü üzere Hacı Ahmed Paşa ve Lezgilerin iş birliği başarısız olmuş ve Hacı Ahmed Paşa Kral Solomon'la yaptığı savaşlarda mağlup olmuştur. Paşa, arka arkaya gelen yenilgilerden dolayı Osmanlı Padişahı III. Mustafa tarafından görevden alınıp hapsedilmiştir. Daha sonra da ölüm cezasına çarptırılmıştır (1759).[533]

Hacı Ahmed Paşa, hayattayken Gürcülerin Osmanlı Devleti'ne olan güvenini yeniden sağlamaya çalışmış, ancak sağlayamamıştır.[534] Gürcülere kötü muamelesi nedeniyle Çıldır Valisi Ahmed Paşa'nın idam edilmesi ve Gürcülerin gönlünün yeniden kazanılmaya çalışması ile ilgili bir ferman kaydı Yıldıztaş tarafından yayınlanmıştır.[535] Bu fermanda şöyle buyurulur: *"Gönye* (Gonio) *sancağı ilhâkıyla Faş kalesine* (Poti Kalesi) *olan Abaza Mehmed ve Faş havâlîsindeki Kütayis, Bağdatcık ve Şehribak, Sushan ve sâir kalelerin yeniçeri zâbitleri ve sâir muhâfazada olan cümle ahâliye hüküm ki: Gürcistan melikleri devlet-i aliyyeye öteden beri itaatkar olup devlet-i aliyyeden gördükleri himâye sâyesinde emniyet ve âsâyişlerine dikkat ve özen gösterilmektedir. Bununla beraber sâbık Çıldır Valisi mütevveffa Ahmed Paşa Gürcistan ahâlîsi ile iyi geçinmeye bir türlü muvaffak olamadığından kızgınlık ve düşmanlık meydânâ gelmişti. Bu düşmanlığa sebep olan Ahmed Paşa layık olduğu ceza* (idam) *ile cezanandırılmıştır. Ancak Gürcüler üzerinde hâlâ devlete karşı itimad ve güven oluşmamıştır. Daha önce maktul Ahmed Paşa kendilerine olan olumsuz davranışları sebebiyle kendilerinin de bazı kabul edilemez davranışları vukû bulduğu malûm-i hûmâyûnum olmuşsa da taraf-ı şâhânemden kendileri yine müsâmâhâ ile karşılanmış ve üzerlerine herhangi bir şekilde şiddet uygulanmamıştır... kalplerindeki nefret hâlâ giderilmemiştir."*[536] Görüldüğü üzere, Osmanlı

---

[533] Asatiani, Othmezuri, Samsonadze, *a.g.e.,* s.244; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.202; Bilge, *a.g.e.,* s.229; Komunari Gazetesi'nde, Misyoner Leon tarafından bu olayı şu şekilde anlatılmaktadır: *"Konstantinepol için beklenmedik bir mağlubiyetti* (Hresili Savaşı)*. Padişah'ın emrini yerini getiremediği için Hacı Ahmed Paşa'ya ceza verilmiştir.... Padişah'ın emriyle Erzurum Paşası olan İbrahim bu Hacı Ahmed Paşa'yı idam etmiştir."* Bkz. Komunari Gazetesi, *a.g.e.,* No: 95. Misyoner Leon'un verdiği bu bilgiye göre Osmanlı ordusu Hresili Savaşı'na direk Padişah III. Mustafa tarafından gönderilmiştir. Bu yüzden savaştaki yenilginin Padişah üzerinde kötü bir etkisi olmuştur.

[534] Hacı Ahmed Paşa, Osmanlı Padişahı'nın emriyle Gürcülerin güvenini kazanmak için aralarında barış sağlayacaktı. Ahmed Paşa bunu yapmaya çalışmış, ancak hırslara yenilerek Dağıstanlıları (Lezgileri) Gürcülere karşı kışkırtmış, bu nedenle de Gürcülerin ayaklanmasına yol açmıştır. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.229.

[535] Mümin Yıldıztaş, *Osmanlı Arşiv Kaynaklarında Gürcistan ve Gürcüler*, Ed. Murat Kasap, Gürcüce çev. Gela Guniava, İrakli Artmeladze, Tarih Serisi No:2., 1. b., Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği, 2012, s.190.

[536] Yıldıztaş, *a.g.e.,* s.191. Ahmed Vâsıf, Hacı Ahmed Paşa'nın olumsuz davranışları ve hırsları ile ilgili Kuran'dan bir ayet getirerek bahsetmektedir: *"Kellâ inne 'l-insâne le-yetğâ en ra'âhü istegnâ* ("Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder" el-Alak 96/6-7) *nass-ı sarîhi üzere tekādüm-i zemân ile*

padişahları, Çıldır valilerinin Gürcü halkı ile iyi ilişkiler kurmalarını ve onların güvenini kazanmalarını istemişlerdir, çünkü Gürcistan'da ancak bu şekilde daimi bir düzen sağlanabilirdi.

4.2. İbrahim Paşa'nın Çıldır Valiliği Döneminde Gürcü Kralların Siyasi Eylemleri (1759-1761)

1759 yılında, Hacı Ahmed Paşa'nın yerine Çıldır valiliğine eski Kars Valisi olan Vezir İbrahim Paşa (1759-1761) tayin edilmiştir.[537] İbrahim Paşa Ahıska'ya geldiğinde Kral I. Solomon ona hediyeler göndererek barış için müzakereler başlatmıştır. Müzakereler I. Solomon'un eşi Dadyan'nin kızı Mariam tarafından gerçekleştirilmiştir. Misyoner Leon'un aktardığı bilgilere göre Mariam, yüz erkek ve yaklaşık yirmi hizmetkârının eşliğinde Ahıska'ya gidip İbrahim Paşa'yla "*Doğrudan bir tercüman aracılığıyla konuştu... ona İmereti'den getirilen tamamen değerli taşlar, inciler vb. oluşan mücevherleri verdi."* [538] İbrahim Paşa, bu hediyeler için teşekkür ettikten sonra Kraliçe Mariam'a şöyle demiştir: *"memnuniyetle istiyorum ki, barış güçlendirilsin, birçok savaştan dolayı mahvolmuş ülkeler eskisi gibi barışlardan yararlanmalılardır. Fakat eşinizin* (I. Solomon) *atalarının yaptığı gibi*

hemyân-ı iktidârı nukud-i bî-şümâr ile mele'ân ve yemm-i hırs u tam'ı yevmen fe-yevmen hurûşan olup, semt-i tuğyâna 'azîmet ve 'avâkib-i umûru mülâhazadan gaflet edüp...". Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, , *a.g.e.,* s.187.

[537] İnbaşı, *a.g.e.,* s.84. Bilge, *a.g.e.,* s.229. Vezîr İbrahim Paşa 1753 yılında Erzurum Paşası olarak atanmıştır: *"...Vûzerâ-yı 'izâm menâsıbı tevcîhâtına dahi mâh-ı mezkûrun on ikinci günü* (12 Şevvâl 1166/12 Ağustos 1753)*... Erzurum, Vezîr İbrâhîm Ahmed Paşa'ya... ibkā ve sâ'ir menâsıb u elviye dahi mîr-i mîrânlara tevcîh ve taraflarına evâmir isrâ olundu".* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.23. "(1759)*... ve gûn be-gûn âteş-i fitne îkad eylediği ma'lûm-i Şehriyâr-ı vâlânijâd olmağla, Eyalet-i Çıldır'dan 'azl ve sâbıka Diyârbekir Vâlîsi Vezîr İbrahîm Paşa yerine nakl olunup, ma'zûl-i müşârun ileyhe bir mansıp verilmek tasmîm ve Anadolu'ya çıkması tarafına tefhîm olunmuşidi."* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* 188; Vezir İbrahim Paşa, 1759-1761 yıllarda ise Çıldır beylerbeyiliği yapmıştır. Bkz. İnbaşı, a.g.e., s.84.

[538] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.

köle satması şartıyla." Kraliçe, Paşa'ya şöyle bir cevap vermiştir: *"Bu şartı kabul edemem. Kocam hayatta olduğu sürece, kendi ülkesinden büyük Sultan'a Gürcü köle-kadınlarını satmayacak."*[539] Böylece sorun çözülememiştir. Barış görüşmeleri başarısız olmuştur. Çünkü Paşa, I. Solomon'dan köle satışına izin vermesini istemiştir. İmereti Kralı, Paşa'nın bu isteğine şiddetle karşıydı. Kraliçe Mariam'ın büyük etkisi sayesinde, Paşa'dan İmereti köleleri serbest bırakılıp İmereti'ye gönderilmiştir.[540] Kraliçe Mariam'ın barış görüşmeleri için Ahıska'ya gitmesi ve Paşa ile görüşmesi hakkında ne Gürcü ne de Osmanlı kaynaklarında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Tedo Jordania'nın *Kronikleri'*nde Kral Solomon'un ve destekçilerinin köle satmaması hakkında 1759 yılına ait orijinal bir kayıt vardır. Bu belgede Katsia Dadyan, Mamia Gurieli, Giorgi Batonişvili, Teymuraz Eristavi ve diğer Gürcü soylular Kral Solomon'a şöyle bir mektup yazmışlardır: *"... Çıldır Beylerbeyi* (İbrahım Paşa) *bize o kadar korkunç ve kötü bir söz gönderdi ki, Adem'in kabilelerinden hiçbiri duymadı ve duymayacak: "köle satmazsanız olmaz" ... bu işte de birbirimize zaaf göstermeyelim... birbirimize ihanet etmeyelim... bunun gibi tehlikeli günah bizden olmayacak... ."* [541]

Kral I. Solomon ve destekçileri, İbrahim Paşa'nın köleleri satma teklifine şiddetle karşı çıktılar. Kraliçe Mariam ve İbrahim Paşa arasındaki başarısız görüşmelerden sonra İbrahim Paşa 1760 yılında Osmanlı Devleti'ne merkezden gönderilecek birliklerin yardımı olmadan, İmereti kalelerindeki Osmanlı garnizonlarını tehdit eden ve sınır köylerine saldıran İmeretililere direnemeyeceğini bildirmiştir. [542]

Bu tehdide ilave olarak Osmanlılar açısından Gürcü kralları ve Rusya arasında iyi siyasi ilişkilerin olması da kabul edilemezdi. 15 Ocak 1760 yılında, üç Gürcü hükümdar - Kartli Kralı II. Teymuraz, Kaheti kralı II. Erekle ve İmereti kralı I. Solomon- Tskhinvali'de tekrar bir araya geldiler ve Gürcistan'a yaklaşan Osmanlı askerî birlikleri hakkında görüştüler. Üç Gürcü kral arasında, bir savaş durumunda karşılıklı olarak birbirlerine yardım edecekleri

[539] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.
[540] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.
[541] Jordania, *a.g.e.,* s.262.
[542] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.70.

hakkında anlaşma yapılmıştır. [543] Dahası, aralarındaki bağı kuvvetlendirmek için II. Erekle'nin kızı ile Kral I. Solomon'un kardeşi Prens Arçil'i nişanlamaya, daha da önemlisi yeniden Rusya'dan yardım istemek ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı Rusya'nın garantörlüğünü sağlamak için St. Petersburg'a elçi göndermeye karar vermişlerdir.[544] Özellikle Hresili Savaşı'ndan sonra Gürcü krallar Osmanlılara karşı Rusya ile yakın ilişkiler kurmak istemişlerdir. Ancak Rusya, Osmanlı ile ilişkileri bozmak istemediği için yollanan Gürcü elçileri olumsuz yanıtla geri göndermiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Kral Solomon'un Ruslarla ilişkilerini yakından takip ettiği Osmanlı belgelerinden anlaşılmaktadır. O zaman *"Açıkbaşı Hanı'nın maiyyetinde bir mikdâr Rusya tayfası mevcut bulunduğu "* ile ilgili rivayetin aslının olmadığı Rusya Elçiliği'nden verilen 29 Eylül 1759 tarihli (1173.S.06) takrîrden anlaşılmaktadır.[545] Rus elçiliğinin Osmanlı merkezi yönetimine böyle bir yazı yazmasının nedeni, Rusya'nın Gürcistan yüzünden Osmanlı ile o dönemdeki ilişkilerini bozmak istememesi olduğu düşünülmektedir.[546] Rusya, Gürcistan ile ilişki kurmaktan kaçınmış ve Osmanlı'ya Rusya'nın İmereti Krallığı ile hiçbir askeri bağının olmadığını bildirmiştir.

Rusya, Gürcü krallıklarıyla bağ kurmaktan ne kadar kaçınsa da Gürcü krallar yine de mektuplar ve elçiler göndermeye devam etmişlerdir. 1 Nisan 1760'da Kral II. Erekle, Rusya'nın elçisi İgor Amilakhvar'a resmi olarak yardım isteyen bir mektup göndermiş, ancak herhangi bir cevap alamamıştır.[547]

---

[543] Bilge, *a.g.e.,* s.229.
[544] Gvosdev, *a.g.e.,* s.18.
[545] BOA., C.HR., nr. 167/8331.
[546] Osmanlı Devleti'nin Rusya İmparatorluğu arasında yapılan 1739 tarihli Belgrad Antlaşması'yla taraflar arasında 1768 yılına kadar sürecek olan bir barış dönemi başladı. Bkz. Hikmet Çiçek, "XVIII. – XIX. Yüzyıllar Osmanlı-Rus Münasebetlerine Dair Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA) Dergisi*, C. 127., Diyarbakır: Ocak-Şubat, 2021, s.62. Bu çerçevede I. Mahmud'un (1730-1754), III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774)'nın hükümdarlık dönemlerinde Osmanlı Devleti tarihinin en uzun kensintisiz barış dönemini yaşamıştır. Taraflar arasındaki bu barışın önemli bir sebebi de Avrupa'nın Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748) ve Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) ile meşgul olmasıdır. Bkz. Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1., çev. Mehmed Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 1962, s.334.
[547] Gvosdev, *a.g.e.,* s.18.

Kral Teymuraz, Gürcistan'daki üç krallık (İmereti, Kartli ve Kaheti) arasında yapılan görüşmelerle ilgili bilgi vermek ve Rusya'dan mali destek temin etmek için Rustavi Metropoliti İoan ile 30 Nisan 1760 yılında Kuzey Kafkasya'daki Kizlyar Kalesi'ne gelerek Rus General İvan Von Frauendorf ile görüşmüştür.[548]

Bazı iddialara göre, tüm bu gelişmelere karşılık Osmanlı Sultanı III. Mustafa, 1760 yılında Kral Solomon'a bir ferman göndererek, köle ticareti ve sevkine izin vermesini, aksi halde ülkesinin ele geçireceğini bildirmiştir.[549] Bu tehdide rağmen, Osmanlı tarafından İmereti Krallığı'na hemen bir hareket yapılmamıştır. Ancak, 1760 yılın sonbaharında, Çıldır Valisi İbrahim Paşa, İmereti'ye karşı savaşlara yeniden başlamıştır. İbrahim Paşa, Molla Abdullah Paşa'yı[550] Osmanlı ordusunun başkomutanlığına atamıştır. Molla Abdullah Paşa'nın komutanlığıyla İmereti'ye yaptığı bu sefer Kral Solomon'un zaferiyle sonuçlanmıştır.[551] Bu sefer hakkında başka bilgilere ulaşılamamıştır.

Görüldüğü üzere, İbrahim Paşa'nın Gürcistan'daki faaliyetleri de başarısız olmuştur. İbrahim Paşa nihayet, Gürcistan'da tam bir Osmanlı hakimiyeti sağlayamamıştır. Aynı zamanda Gürcü kralları da elçiler göndererek Osmanlı'ya karşı Ruslardan yardım almaya çalışmışlardır. Gürcü kralları Ruslardan olumlu bir yanıt alamasalar da sonraki yıllarda Ruslara yönelmeye devam etmişlerdir.

---

[548] Bilge, *a.g.e.,* s.229-230.

[549] Köse, *a.g.e.,* s.49; Bilge, *a.g.e.,* s.229; Gvosdev, *a.g.e.,* s.18. Burada bahsedilen fermanla ilgili bir bilgiyi Osmanlı arşiv belgelerinde tespit edilememiştir.

[550] Kimliğine dair ayrıntılara ulaşılamamıştır.

[551] Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.95; Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.70; Theşelaşvili, *a.g.e., s.*52-53. Misyoner Leon, kesin bir tarih vermeden, o dönemlerde Osmanlıların İmereti'ye yeni bir sefer daha düzenlediğini söylemektedir. Leon'un aktardığı bilgilere göre, Sultan III. Mustafa'nın emriyle Anadolu idarecisi Sarı Ahmed Paşa (Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa olduğunu düşünülmektedir) İmereti'de savaşmıştır. Osmanlı birliklerinin sayısı, Misyoner Leon tarafından abartılı verilmiştir. Onun ifadelerine göre Sarı Ahmed Paşa Erzurum'dan, Trabzon'dan, Beyazıt'tan ve diğer yerlerden 100.000 kişi toplayıp Kral Solomon'u yakalamak ve İmereti Krallığı'nı yok etmek amacıyla İmereti'ye gitmiştir. Ancak Kral Solomon, Sarı Ahmed Paşa'yı yenmiştir. Paşa 10.000 kişilik ordusuyla gece Ahıska'ye geri dönmüştür. Muzaffer Solomon, savaşta çok esir ve ganimet elde etmiştir. Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95; bu savaşla ilgili Gürcü ve Osmanlı belgelerinde başka bir kayda ulaşılamamıştır. Theşelaşvili'ye göre, Misyoner Leon'un anlattığı bu tarihsiz Osmanlı-Gürcü savaşı muhtemelen 1759-1760 yıllarda İmereti'de gerçekleşmiştir. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.52.

4. 3. Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın Döneminde Osmanlı Ordularının Gürcistan Seferleri (1761-1765)

Osmanlı ordusunun İmereti'deki başarısız savaşları nedeniyle Osmanlı hükümeti İbrahim Paşa'yı görevden almaya karar vermiştir. Sultan III. Mustafa, yaklaşık bir yıl görevde kalan İbrahim Paşa'nın yerine 25 Ocak 1761'de, eski Çıldır Valisi merhum Ahmed Paşa'nın amcasının oğlu Hasan Paşa'yı (1761-1767) Çıldır Valisi olarak tayin etmiştir.[552]

Solomon, 1768 yılında İmereti'de Osmanlı heyeti ile yaptığı mülakatta ne İbrahim ne de Hasan Paşa'dan memnum olmadıklarını ve kendisine merhamet göstermediklerini açıkça ifade etmektedir: "*...Erzurumlu İbrahim Paşa, Ahıska'ya geldi. Adam gönderdim, tazallüm ettim; ahvâlimi fehm edecek vakitte o da azl oldu. Yerine Hasan Paşa geldi. Adam gönderdim, her ne kadar niyâz ettim ise, "bana dört yüz kese hizmet edersen, seni Devlet-i Aliyyeden afv ettiririm ve illâ etmezsen bir türlü senin affın kabul değildir" diye, giden adamlarımı bu cevâb ile geri gönderdikde; tekrar "kerem edin, şimdilik yüz kese akçe size, beş-on esir de vereyim ve on kese akçe ve üç esir kethüdana vereyim, aman etmeyin" diye yine niyâz ettim; merhamet etmedi..."*.[553] Görüldüğü üzere, 1768 yılın görüşmelerinde I. Solomon, İbrahim ve Hasan Paşa aracılığıyla Osmanlı yönetiminin kendisini affetmesini sağlamaya çalışmıştır.

Diğer taraftan Osmanlıların da Gürcülerin gönüllerini kazanma arzusu ve eskisi gibi itaat altına alma çabaları devrin kayıtlarına yansımıştır. 29 Eylül 1761 (29 Safer 1175) tarihli

---

[552] İnbaşı, *a.g.e.,* s.84-85; Şota Lomsadze, *Samshe-Cavaheti, 18. Yüzyılın Ortalarından 19. Yüzyıl Ortalarına Kadar,* Simon Canaşia Devlet Müzesi, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1975, s.218-219. Ahmed Vâsıf Efendi'nin eserinde Hasan Paşa ile ilgili şöyle bahsedilmektedir: *"Müşârun ileyh yetmiş üç târihinde mazhar-i kahr-ı sahib-i 'asr olan el-Hâc Ahmed Paşa'nın mahdumu* (oğlu) *olup, maskat-i re'sî olan Oltu'da mukim iken bâ rütbe-i Mîr-i mîrânî Çıldır Eyâleti ile nâyil-i emânî ve yetmiş beş târihinde Vezîr ve üç sene bilâ-infisâl Gürcistan Ser'askerliği'yle nâm ü şânı felek-mesîr olmuşidi."* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e., s.*375; Hasan Paşa (Cakheli) 1760 (1761?) yılında, Mirimiran unvanıyla Çıldır Valisi, iki yıl sonra da Gürcistan Seraskeri olarak atandı. 1769'da Ukrayna'daki Oçakov ve Hotin kalelerinin başı oldu. Hotin kalesi 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlılar tarafından yaptırılmıştır. Hasan Paşa Oçakov kalesini savunurken ölmüştür. Kalenin duvarının yanına gömülmüştür. Mezarı *"Türk Türbesi"* olarak adlandırılır. Kaynaklarda *"Gürcü Hasan Paşa"* ismiyle geçmektedir. Bkz. Kasap, *a.g.e., s.*127; Sultan, Hasan Paşa'ya İmereti meselesinin çözülmesini ve krallığının tekrar ele geçirilmesini emretmiştir. 1758 yılında Hasan Paşa büyük ordusuyla beraber İmereti Kralı'na karşı iki sefer düzenlemiştir; ancak ikisinde de mağlup olmuştur. Belki de 1759'dan sonra (1761 yılına kadar) Ahıska'da onun görülmemesinin sebebi bu yenilgisidir. Bkz. Lomsadze, *a.g.e., s.*216-217. Bu iki savaş hakkında detaylı bir bilgimiz yoktur. İmereti'ye kaç Osmanlı askerinin girdiği bilinmemektedir. Ancak Osmanlıların Solomon'a karşı aktif olarak savaştığı görülmektedir. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.50.

[553] Köse, *a.g.e.,* s.64.

Faş Kalesi Muhafızı Abaza Mehmed'e gönderilen fermanda, kendisine kötü idaresi nedeniyle idam edilen Çıldır Valisi Ahmed Paşa'dan sonra, Gürcistan halkıyla hoş geçinmesi, eskisi gibi Gürcülerin itaat altına alınmaları emredilmiştir.[554] Hatta Osmanlı Padişahı tarafından Faş Kalesi'nin Muhafızı Abaza Mehmed Paşa'ya, hudutlardaki kale komutanlarına ve yeniçerlerine 29 Ekim 1761 yılında yazılan bir başka fermanda, her ne kadar Gürcistan'da olan idareci ve halkın *"nefret-i kalb ile me'lûf oldukları"*[555] ve Osmanlı'ya karşı kötü hareketleri görülse de aradaki iyi münasebetlerin bozulmaması; İmereti Kralı I. Solomon, Guria Prensi Mamia (Mamya) ve Gürcü *tavad*lara güzel muamele edilmesi istenmiştir. Ayrıca bu fermanda, sınırlarda bulunan yeniçerilerin sınırdaki Gürcü halka kötü davrandıkları açıkça anlaşılmaktadır: *"sınır boylarındaki vazifeliler kötülük yapmaktan geri kalmadıkları hudut ahalisi ile ilişkiler kurmaktan kaçındıkları sem'-i mülûkâname vâsıl olmaktadır. Gürcülerin kalp kırgınlıklarının giderilmesi itaat altına alınmaları o bölgelerin güvenlik ve asayişine katkı sağlıyacağı ortadadır... Açıkbaş meliki Solomon ve Güril* (Guria) *Meliki Mamya ve sâir tavadlar ile iyi ilişkiler kurma eskiden olduğu gibi kalplerinin... ve kazanılması ile nefretlerinin giderilmesine hep birlikte gayret ve dikkat eyleyesiniz. Bu emir-i şerif sırf bunun için yazılmış ve gönderilmiştir. İmdi elinize ulaştığında zikr olunan melîkler ve sâir tavâdlar sizinle hem hem-hudûd ve öteden berü sizinle görüşmelerinde kullandığımız üslûba dikkat ile nefretlerinin bir an evvel giderilmesi için ne gerekiyorsa yapasınız. Bundan böyle kendilerine taarruz edilmeyeceğini, mal ve mülklerine herhangi bir zarar ve ziyan verilmeyeceğini bir an önce ifade ve tebliğ ediniz... itaat altına alınmalarına kalplerinin kazanılarak iyi ilişkiler kurulmasına her biriniz bütün gücünüzle gayret sarfetmeniz, bunun için... bu emir-i şerif yazılmış ve gönderilmiştir."*[556]

Osmanlı Padişahı'nın Gürcülere karşı bu tavrı, Gürcü krallıklarının Osmanlı Devleti için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. III. Mustafa, Gürcü kral ve prensleriyle iyi ilişkiler kurması arzusundadır. Ancak bir müddet sonra Kral Solomon hakkında İstanbul'a yeni şikayetlerin gitmesi, olayların seyrini değiştirmiştir.[557]

[554] BOA., C. DH., nr. 312/15551.
[555] Köse, *a.g.e.,* s.49.
[556] Yıldıztaş, *a.g.e.,* s.191.
[557] Köse, *a.g.e.,* s.49.

1761 yılında Osmanlı Sultanı III. Mustafa'nın emriyle birkaç binlik Osmanlı ordusu yine İmereti'ye sefer yapmıştır. Ancak Osmanlı ordusu Gürcüler karşısında mağlup olmuştur.[558] 1761 yılındaki seferde Osmanlılar, Raça Eristavi (Prensi) olan Rostom'un[559] kılavuzluğuyla İmereti'ye girmişlerdir. *"Yuda gibi o da* (Eristavi Rostom) *kendi kralına* (Solomon'a) *karşı silah aldı ve kralın ordusuyla çeşitli yönlerden savaştı..."*[560] Bu dönemde Eristavi Rostom'nin erkek kardeşi Besarion Eristavi, İmereti'nin Katolikosuydı. Rostom'a karşı savaş Katolikos Besarion'a karşı savaş anlamına gelmekteydi. Kral, Katolikos'un otoritesine saygı gösterdiği için Eristavi'ye karşı askeri harekattan kaçınıyordu.[561] Dolayısıyla Kral Solomon için dış kargaşalardan ziyade içerideki problemler daha büyük sıkıntıydı.

Bazı Gürcü din adamları ve soylular Osmanlı Devleti'ni destekleyerek, dönemin belgelerinde *"işgalci kralların kralı"* adıyla zikredilen [562] I. Solomon'a karşı çıkmışlardır. 1768'de İmereti'de I. Solomon, Osmanlı heyetiyle yapılan mülakatta Gürcü soylular ve Katolikos tarafından ihanete uğradığını iddia edip kendini haklı çıkarmaya çalışmıştır: *"Dadyan'ın* (Katsia Dadyan)*, Raca* (Raça) *İristadi'nin* (Raça Eristavi Rostom) *murâdları beni efendimizin* (III. Mustafa) *yanında hâin etmek imiş. Bunu fehm ettim ve bir seneden beri gerek Raca İristadi'nin, gerek Dadyan'ın* (Dadyan), *gerek Katalikoz'un* (Katolikos) *fehm ettim ki, nîce kazâya uğratmak imiş. Mersûmlar benim ayıldığımı fehm edince, kendilerinin mel'anetlerini setr içün Râhip Katalikoz'u hezâr bin türlü hile İbrahim Paşa'ya gönderdiler ki: "Solomon hâindir ve kimseye itâati yoktur". Müceddeden yine üzerime sefer ittireler; beni yine dağlara düşüreler... Hak-Teâlâ bunların belâlarını an-karîb verir..."*[563] Solomon'un

[558] Hammer, *a.g.e.*, s.546; Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.58.
[559] Kral Solomon ile barışmış olan Raça Eristavi Rostom, bir süre Solomon'a ihanet etmekten kaçınmıştır. Ancak 1761'de Osmanlı askeri seferi sırasında Eristavi Rostom, Kral Solomon'a sırtını dönüp Osmanlıları desteklemiştir. O andan itibaren Eristavi Rostom, Kral Solomon'a karşı durmadan savaşmıştır. Eristavi Rostom, Osmanlı seferleri sırasında ya onlara komutanlık yapmış ya da Osmanlıları İmereti'ye girer girmez onları yanına çekip Kral Solomon'a karşı savaşmıştır. Onunla beraber Kral Solomon'a karşı Odişi (Samegrelo) Başı II. Katsia Dadyan de savaşmıştır. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*, s.87.
[560] Ekvtime Takaişvili (Ed.), *Gürcistan Eski Eserleri*, C. 3., Tiflis: Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Yayını, 1910, s.570.
[561] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810)*, s.207.
[562] Gaprindaşvili, *a.g.e.*, s.71.
[563] Köse, *a.g.e.*, s.67.

Osmanlı heyetiyle bu şekilde konuşması ilgi çekicidir. Görüldüğü üzere, Solomon kendini haklı çıkarmak ve Osmanlı'nın güvenini kazanmak için dini terimlerle de konuşuyordu.

İbrahim Paşa'dan sonra yeni Çıldır Valisi olarak Hasan Paşa Ahıska'ya geldiğinde, Kaheti Kralı II. Erekle ve İmereti Kralı I. Solomon'un kendisine karşı güç birliği yaptıklarını görmüştür. Onlar Osmanlılara karşı yine Rusya'dan yardım istemişlerdir. Elçilik yapmak için Moskova'ya giden Kartli Kralı II. Teymuraz 8 Nisan 1761'de St. Petersburg'a gitmiş ve Çariçe I. Yelizaveta (1741-1762) tarafından kabul edilmiştir. 28-30 Nisan'da resmi görüşmeler için Rusya Başbakanı Mihail Vorontsov ile görüşmeler yapmıştır.[564] Kartli Kralı Teymuraz, ülkesinin sınırlarını korumak için Rusya hükümetinden Gürcistan'a 2000-3000 kişilik bir ordu göndermesini istemiştir. Vorontsov, Rusya'nın Kafkasya cephesine askeri güç gönderemeyeceğini ve Avrupa'daki Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) nedeniyle Gürcü ordusuna malî yardım sağlayamayacağını söylemiştir. İki gün sonra Vorontsov, Rusya Çariçesi I. Yelizaveta'ya Kral I. Solomon tarafından gönderilen bir rapor sunmuştur. Çariçe, Kral II. Teymuraz'ın taleplerini de reddetmiştir. Böylece Kartli Kralının Rusya'daki girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[565]

Osmanlılar, Kral II. Teymuraz'ın Rusya gezisini, Ahıska'da kendi amaçları için kullanmıştır. Osmanlı Padişahı Kuzey Kafkasya'da yaşayan Müslüman halklarının (Abazalar, Dağıstanlılar, Osetyalılar, Adigeler, Çerkezler vb.) Gürcistan ve Rusya'ya muhalefet etmesini istemiştir. Osmanlılar, Kuzey Kafkasya Müslüman halklarını Gürcülere karşı kışkırtmaya ve Solomon'a karşı çıkan Gürcü beylerini kendi tarafına çekmeye çalışmış,[566] böylece Solomon'u zayıflatmak istemişlerdir. Bahsi geçen Kafkasyalılar II. Teymuraz'ın Rusya ile görüşmelerinin amacının Rusya'nın Gürcülere, Kuzey Kafkasyalılara karşı yardım etmesini

[564] Bilge, *a.g.e.,* s.229.

[565] Gvosdev, *a.g.e.,* s.23-24. Yedi Yıl Savaşları'na (1756-1763) katılmış bulunan ve bu nedenle Osmanlı Devleti'ni karşısına almak istemeyen Rusya'dan beklediği desteği alamayan Teymuraz, ülkesine dönerek 8 Ocak 1762 tarihinde Astrahan'da öldü. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.230.

[566] Karlo Meşveliani tarafından incelenen Bulgaristan Arşivi'nde korunan 29 Ocak 1762 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Osmanlı hükümeti Gürcü beylerini kendi tarafına çekmek istemiştir. Bu belgede Sultan, Gürcülerin gönlünü kazanmayı emreder. Ayrıca, belgede Sohum'un bir beyinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, Osmanlıların Abhaz prensleriyle ilişki kurmaya çalıştığı görülmektedir. Bkz. Meşveliani, *a.g.e.,* s.418.

sağlamak olduğunu düşünmüşlerdir. Bu nedenle Kuzey Kafkasya Müslümanları Osmanlıları desteklemeye karar vermişlerdir.[567]

Kral I. Solomon, Osmanlı Devleti'nin planlarını duyunca savaş hazırlıklarına başlamıştır. Kral Solomon, eski yöntemine başvurup ilk olarak yerel köylülerin ve soyluların güvenini kazanmak için onlara yeniden topraklar vermiş ve onları vergilerden muaf tutmuştur. Çünkü Solomon, Hresili Savaşı'nda köylüler ve soyluların Osmanlılara karşı mücadelede çok yardımcı olduklarını tecrübe etmiştir. Bu nedenle Solomon, onların bütün güçlerini ülkenin askeri gücüne adamaları için vergilerden muaf tutmuştur. Örneğin Kral Solomon'un aznaur (küçük soylu) Giorgi Abduşelişvili isimli birine vermiş olduğu 1762 tarihli bir *İhsan Beratı*'nda şunlar geçmektedir: *"ben İmereti kralı, efendisi Solomon.., sen sadık kölemiz Giorgi Abduşelişvili'ye ve oğlun Otiya'ya ve her oğluna ve sizin kuşağınıza yazdık ve bağışladık Tanrı'nın merhametiyle.., Çünkü sadık kölemiz oldun ve emrimize itaat ettin, ricanı dikkate aldık.., ne biz ne de sonraki yöneticilerimiz, bizden sana bağışlamış köyler ve köylülerden, ne Sauri ne de Saudiero* (vergi türleri) *istemeyeceğiz.., biz sana böyle merhamet ettik, yeter ki sen bize sadık kal ve sözümüze ve emrimize itaat et. Bizden sana verilmiş bu kitap hiçbir zaman bozulmazsın..."*.[568] Arazi verilmesi ile ilgili Kral Solomon'un aznaur Buçhu Uplisaşvili isimli birine ve çocuklarına vermiş olduğu 1762 tarihli bir *İhsan Beratı* da bulunmaktadır.[569]

Solomon'un aldığı tedbirlere rağmen, 1762 yılında İmereti soyluları yine Kral Solomon'a karşı isyan etmişlerdir. Onlar, Osmanlı ordularının İmereti'ye gelmesini sağlayıp Kral I. Solomon'u tahttan indirerek İmereti Kralı olarak, kuzeni Teymuraz Batonişvili'yi tayin etmeye çalışmışlardır. Böyle zor bir durumda olan I. Solomon, Rus hükümetinden yardım istemiş, ancak Rus hükümeti Solomon'a yardım etmeyi reddetmiştir. Solomon da kendi destekçisi İmeretililer ve Lezgilerden oluşan ordusunu toplayıp İmereti'deki Osmanlı

[567] Gvosdev, *a.g.e.*, s.24.
[568] GKDTM, Tarihsel Belge: No: 438[5].
[569] GKDTM, Tarihsel Belge: No:822.

birliklerine saldırmıştır. Başarılı geçen bu çarpışma sonucunda Batonişvili zor durumda kalmıştır.[570]

1763 yılında Osmanlıların İmereti'ye yeni bir sefer yaptıkları görülmektedir.[571] Osmanlılar, yenilgilerine yeni bir sefer karşılık vermişlerdir. Onlar, İmereti tahtı için savaşan Teymuraz Batonişvili ile iletişime geçmişlerdir. Ocak 1763'te Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın başkomutanlığıyla 13.000 kişilik olduğu tahmin edilen Osmanlı ordusu İmereti'ye doğru ilerlemeye başlamıştır.[572] Raça Eristavi Rostom yine Solomon'a yüz çevirip Teymuraz Batonişvili'yi desteklemiştir. Osmanlılar iki yönden İmereti'ye hücum etmiştir. Osmanlılar ilk olarak ülkenin güney bölgesini (Sebeka Yöresi) ele geçirerek başarı kazanmışlardır. Ancak Gürcü kaynaklarına göre, Osmanlı ordusu içinde yeniçeriler ile paşalar arasında çıkan çatışmalar Osmanlı ordusunun ilerlemesi durmuştu.[573] Ayrıca Osmanlı ordusunda görev yapan ve yağma için İmereti'ye dağılan Kürt askerleri ve levendlerin, kış şartları, Gürcülerin pusuları ve baskıları sonucu kırılması nedeniyle yeniçerilerle eyalet askerleri de Ekim 1763'te Ahıska'ya geri çekilmişlerdir.[574]

Bu başarılara rağmen Kral Solomon küçük İmereti'nin Osmanlı Devleti'yle başa çıkmakta zorlanacağının farkındaydı. Bu nedenle 1761-1763 yılları arasında Osmanlı seferlerinin üstesinden geldikten sonra İmereti Kralı I. Solomon, 1764'te Rus ordusunda görevli bir asker olan Bakar'ın oğlu Aleksandre'ye (1724/1728-1791) şöyle yazmıştır: *"Belki Türklere dayanamayacağım ve umarım Rusya'ya geldiğimde bana yardım edeceksin."*[575]

Osmanlı Devleti, Solomon'un aktif olarak Rus hükümetine mektuplar yazdığını ve ayrıca elçiler gönderdiği haberlerini aldığında, isyan eden İmereti'nin Ruslara meylettiğini ve

---

[570] Davit Batonişvili, *Gürcistan Tarihi İçin Belgeler/1744-1840, Giorgi'nin Oğlu Davit Batonişvili ve Kardeşleri Tarafından Derlenen*, Ed. Mose Canaşvili, Tiflis: Kitaplar Yayıncı Gürcülerin Dostluk Basımevi, 1905, s.99.

[571] Hammer, *a.g.e.,* s.546.

[572] Gvosdev, *a.g.e.,* s.26.

[573] Metreveli, *a.g.e.,* s.61-62; Hammer, *a.g.e., s.*546; Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", *a.g.e.,* s.95; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.202-203; Burcanadze ve Theşelaşvili'ye göre, bu savaştaki İmereti askerlerinin toplam sayısı 5.000 kişidir. Bkz. Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.62; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.53-54; ancak 5.000 kişilik İmereti ordusunun 13.000 kişilik Osmanlı ordusunu yenmesi abartılı olabilir.

[574] Bilge, *a.g.e.,* s.230.

[575] Valerian Maçaradze, *Aspinza Savaşı*, Tiflis: Sahelgami Yayınevi, 1957, s.28.

artık vergilerini ödemeyeceğini net bir şekilde anlamıştır.[576] Bunun üzerine 1763 yılında Trabzon Valisi Vezir Sarı Abdurrahman Paşa'ya, Aydın Sancağı ve Erzurum Eyaleti birlikte tevcih edilmesinin yanında, kendisi isyan halindeki İmereti Kralı I. Solomon'u cezalandırmak ve onu tahttan indirerek yerine uygun birini çıkarmakla da görevlendirilmiştir. Kral Solomon'un Osmanlıya karşı isyan etmesinden dolayı cezalandırılması için gereken para da gönderilen Trabzon Valisi Vezir Sarı Abdurrahman Paşa'ya yazılan 13 Mayıs 1763 (29. Şevval, 1176) tarihli bir emir bulunmaktadır[577]. Köse tarafından aktarılan bu belgeden Abdurrahman Paşa'nın asıl görevinin Kral Solomon'u cezalandırmak olduğu, ancak yerine İmereti kraliyet tahtına kimin geçirileceği hususunda tereddüt olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Abdurrahman Paşa'ya yapacağı müzakereler sonucunda İmereti tahtına, Solomon'un Kuzeni Teymuraz Batonişvili'nin layık olduğuna kanaat getirirse onu, değilse de uygun göreceği bir başkasını oturtması tavsiye edilmiştir[578].

1763 yılında, Sarı Abdurrahman Paşa bir miktar asker sevkederek Gürcistan taraflarına bir sefer yaptırmıştı. İsyan eden Gürcüler ise Sikikat (?) isimli bir dağa çekilmek suretiyle Osmanlılara karşı çıkarak vergi vermeyeceklerini açıkça ifade etmişlerdir. Kışın gelmiş olması bu tarihte Gürcü halkına etkili bir hareketin yapılmasını önlemiştir. Hatta Çıldır'a geri dönmekte olan birçok Osmanlı askeri ölmüştür.[579] Böylece kışın bastırması yüzünden bölgeden çekilen Osmanlı askerleri dönüş yolunda zâyiat vermişlerdir.[580]

1757-1763 yıllarda Osmanlıların İmereti'ye askeri müdahalelerinin çoğu başarısız olmuştur. Osmanlı ordularının üst üste yenilmesi Kral Solomon için büyük bir meydan okumaydı. Osmanlılar daha fazla orduyu seferber etmeye ve Solomon'a muhalefet edenlerle ittifak kurmaya karar verdiler. Bu sırada Kral I. Solomon da Osmanlılara karşı elini güçlendirmek için yine yerel soyluların ve köylülerin güvenini kazanmaya çalışmış ve eskisi gibi sadakatleri karşılığında onları toprak vergilerinden muaf tutmuştur. 1763 tarihli bir arşiv belgesinde Kral Solomon soylulara şöyle hitap etmektedir: *"...ben Tanrı'nın tacının sahibi,*

[576] Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, (Doktora Tezi), İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., 1979, s.72.
[577] BOA, AE.SMST.III., nr. 210/16561..
[578] Köse, *a.g.e.,* s.51-52.
[579] Gökçe, *a.g.e.,* s.72-73.
[580] Bilge, *a.g.e.,* s.230.

kralların kralı Efendi Solomon... sizin topraklarınızı tutun, sizi Sauri'den (bir vergi türü) *serbest bırakıyoruz, size bağışlıyoruz, ne biz ne de bizden sonraki hükümdarınız sizden topraklarınızın Sauri vergisini istemeyeceğiz. Eğer bize sadık kalırsanız ve destekçimiz olursanız bu bizden size verilen kitap* (İhsan Beratı) *asla bozulmaz...".*[581]

Ekim 1763'te Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın serdarlığıyla büyük Osmanlı ordusu (40.000 kadar) yeniden İmereti Krallığı'na girmiştir. Osmanlı ordusu başta İmereti'nin güneyindeki Sebeka Kalesi'ni almıştır. Osmanlılar daha sonra İmereti'yi ele geçirmeye karar vermişler, ancak Kral II. Erekle Kartli bu yolu kapatmıştır. Böylece Hasan Paşa Ahıska'ya geri çekilmek zorunda kalmıştır.[582]

1762'den sonraki Gürcistan'da gerçekleştirilmiş Osmanlı savaşları ve cereyan eden siyasi olaylar Osmanlı Vak'anüvisi Çeşmî-Zâde Mustrafa Reşîd (ö. 1184/1770) tarafından şöyle anlatılmaktadır: *"Memleket-i Gürcistân'da Açıkbaş tâifesi meliki olan Soloman (سلومان) nâm habîs-i bed-fercâm hayli müddetden beru izhâr-ı bagy ü şaka birle ol etrâfın melik-zâdelerin ve "tavad" (تواد) ta'bîr olunan beylerin ve sâir müteayyinlerin pençe-i kahr u tedmîrinde zebûn ve ahvâllerin digergûn edüp arâzi ve emakinlerin dahi kabza-i tasarrufa idhâl ü teshîr ve her bir tâifeyi bir güne ta'ciz ü tekdir ile gidecek hudûd-i memâlik-i islâmiyyeye dahi ıtâle-i dest-i tearruz edeceği evzâ'u etvârından zâhir ü âşikâr olmağla taraf-ı Devlet-i aliyye'den te'dîb ve tenkîli emr-i muhimm olduğun Çıldır Vâlîsi Vezîr Hasan Paşa bin yüz yetmiş altı senesi hilâlinde arz u i'lâm etmekle mesfûr Solomân'ın ammizâdesi Tahmûras* (Teymuraz), *Açıkbaş tâifesine melik nasp olunup berât-ı âlî-şânı vezîr-i müşârünileyh tarafına irsâl ve mesfûrun ve avenesinin te'dîb ü tedmîrleri için asker ta'yîni ile cem'iyyetlerin perîşân ve vücûd-i habâset-âlûdların bî-nâm u nişân eylemek bâbında bâ-emr-i âlî tenbîh ü te'kîd olunmağla vezîr-i müşârünileyh dahi kethudâsını bir mikdâr askere başbuğ ta'yîn edüp hudûd-ı Gürcistân'da vâki' boğazda*[583] *iki def'a ikad-ı âteş-i ceng ü peykâr ve ol tâife-i habâset şu'le-i guzâtdan yüz döndürüp vâdî-i haybet ü idbâra firâr eylediler.*

[581] GMA, Fond Kodu No:1448., Dok. No:1025.
[582] Metreveli, *a.g.e., s.*62; Gvosdev, *a.g.e.,* s.26.
[583] İmereti'deki Zekar'ın Geçidi. Bkz. Metreveli, *a.g.e.,* s.62.

Ancak şiddet i şitâ ve kuvvet-i sermâ mâni‘-i tevakkuf u ârâm olmağla asker-i islâm inân gerdân-ı ric‘at oluşlar idi...”. [584]

Osmanlı vakanüvisi Çeşmi-Zâde’nin bu ifadelerinden anlaşılacağı üzere; Osmanlı yönetimi I. Solomon’un faaliyetlerini dikkatle takip etmekteydi. O dönemde I. Solomon Osmanlı hudutlarına saldırılar düzenlemekteydi. Osmanlı Devleti İmereti'ye cezalandırıcı bir sefer düzenlemeye ve Solomon’un kuzeni olan Teymuraz Batonishvili'yi kraliyet tahtına çıkarmaya karar vermişti. Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd’in İmereti seferi hakkındaki verdiği bilgileri, günümüz Gürcü tarihçilerinin verdiği bilgilerle karşılaştırdığımızda, büyük farklılıklar görmekteyiz.[585] Osmanlı tarihçisi, Osmanlı ordusunun geri dönmesinin sebebini kötü hava ve şiddetli kış şartları olduğunu söylemiştir.[586] Metreveli’ye göre Osmanlı tarihçisi objektif olmadığından, Osmanlı ordusunun kış yüzünden değil de I. Solomon’un verdiği mücadele sebebiyle geri döndüğünü ifade edememiştir.[587] Çeşmî-Zâde, Kral Solomon’un Osmanlı seferleri sırasında Tiflis'e kaçtığını savunmuştur.[588] Burcanadze’ye göre Osmanlılar İmereti'nin güney kısmını ele geçirmeyi başarmışlar, ancak bu başarı geçici olmuştur. Gürcü ordusu Osmanlı birliklerini İmereti’den çıkarmıştır.[589] Çeşmî-Zâde Mustafa, Osmanlı ordusunun İmereti’ye doğudan saldırmaya çalıştığını, ancak II. Erekle tarafından Kartli yollarının kapatıldığı[590] hakkında hiçbir şey söylememiştir. Fakat Çeşmî Zâde Mustafa, Osmanlı ordusunu İmereti'den ayrıldıktan sonra Solomon’un yerine döndüğünü kaydeder. *“melik-i mesfûr Soloman yine makarr-ı kadîmine avdet ve havâdârlariyle akd-i encümen-i şürûr ve izhâr-ı huşûnet ü gurûra başlayup Çıldır vâlîsi Hasan Paşa’nın bi’d-defaât nush u*

---

[584] Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmi-Zâde Tarihi*, Haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yay., 1993, s.3. Gürcistan ile ilgili bilgilerin Gürcüce çevirisi ve açıklamaları: Nino Şengelia-Cavelidze, “Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd’in Bilgileri Batı Gürcistan Hakkında”, *Tarih, Arkeoloji, Etnografya ve Sanat Tarihi Serisi*, No:3, Tiflis: Matsne Yayınevi., 1979, s.135.

[585] Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* s.131.

[586] Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd, kış koşullarının Osmanlı ordusu için her zaman büyük bir sorun olduğuna dikkat çekiyor: *“hulûl-i hengâm-ı şitâ karîb olmağla memâlik-i Gürcistan’a duhûl ve birkaç kullelerin hedm ü ihrā ve Solomân-ı bed-peymânın dahi Tiflis cânibine fırârı mütehakkık olup kesret-i mezkûrenin nizâm-ı umûru irâde-i aliyye-i hazret-i şehriyârî üzere sûretpezîr-i hüsn-i hıtâm olmadın bi’z-zarûre ric‘at...”.* Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.4.

[587] Metreveli, *a.g.e.,* s.62.

[588] Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd, *a.g.e.,* s.4.

[589] Burcanadze, “Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)”, s.95.

[590] Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, (10-18 Yüztıllarda Gürcistan),* C. 6., Gürcistan Sovyet Cumhuriyet Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Ed. Giorgi Akopaşvili, Mamia Dumbadze, Givi Camburia, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973, s.643.

pendi vâsıl-ı sem'-i kabûl olmayup kemâ fi'l-evvel der-i şakaveti bâz ve etvâr-ı mel'anete serâgaz eyledi." [591]

Osmanlılar, bu başarısız seferlerden sonra Solomon'a muhalefet edenlerle iletişim kurmaya başlamışlardır. Kral Solomon'un kuzeni Mamuka'nın oğlu Teymuraz Batonişvili köle ticaretini yenilemesi karşılığında Osmanlı Devleti'nin yardımıyla İmereti tahtına çıkmak istemiştir.[592] Kral I. Solomon bu haberleri duyunca Teymuraz'ı tutuklamaya ve idam etmeye karar vermiştir. I. Solomon, Teymuraz'ı yakalamak üzere İmereti'nin civar kalelerindeki askerlerini ona karşı birleştirmiştir (1764).[593]

Kral Solomon'un politikasından memnun olmayan ve İmereti Krallığı'nı isteyen Teymuraz Batonişvili, İmereti tahtına çıkmak için, eğer tahta çıkarsa Osmanlılara Kral Solomon'un yasakladığı köle ticaretini yenileyeceği sözünü vermiştir.[594] Hatta Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamak için bizzat İstanbul'a gitmiştir.[595]

Osmanlı Sultanı III. Mustafa, Teymuraz Botonişvili'nin İmereti'de köle ticaretini yenilemesi karşılığında Osmanlıların yardımıyla İmereti tahtına çıkma teklifini kabul etmiştir. Böylece 1764 yılında İmereti'ye yeni bir Osmanlı seferi hazırlığı başlamıştır[596].

Osmanlılar, Gürcü soylular, Levan Dadyan ve Raça Eristavi Rostom'u Kral Solomon'a karşı harekete geçirmeye çalışmışlardır. Plana göre toplanan 100 bin kişilik Osmanlı ordusu "Büyük ve Küçük" ("Doğu ve Batı") Gürcistan'ı ele geçirecekti.[597] Gürcü *Kroniklere* göre *"...* (1764 yılında) *Guria'ya Serasker ordusu geldi; Askana, Likhauri ve Bukistsikhe'yi* (Guria'daki kaleler) *aldı..."*.[598]

[591] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.4.
[592] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.71.
[593] BOA., TS.MA.e., nr. 1164/11 (1178. s.11).
[594] Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 1., s.100.
[595] Zozraşvili, *a.g.e.,* s.196.
[596] 24 Kasım 1764 tarihli Gürcistan'da düzeni sağlamak için asker ve erzakın tedariki hakkındaki belge için bkz. BOA., AE.SMST.III., nr. 143/11282. Gürcistan'da düzeni sağlamak için Hasan Paşa'nın gönderilmesi hakkında 18 Ağustos 1764 tarihli bir diğer belgede Çıldır Valisi'ne gönderilen top ve topçulardan da bahsedilmiştir. BOA., C.As., nr. 306/12647.
[597] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s. 71-72.
[598] Jordania, *a.g.e.,* s.282.

Kral I. Solomon, Osmanlıların Gürcistan'a sefer yapmaya hazırlandığını görünce kuvvetlerini güçlendirmek için tekrar kiliseye başvurmaya ve onların güvenini kazanmaya karar vermiştir. 1764 tarihli bir arşiv belgesi düşündürmektedir. Bu arşiv belgesine göre Kral Solomon, yine savaş öncesinde kilise cemaatine ihsanlarda bulunmaktadır. Hatta içinde bulunduğu sıkıntılı durumun da etkisiyle olmalı, kilise görevlilerinin dualarında kendi ismini anmalarını istemektedir: *"...ben Kralların Kralı Solomon'um.., karım kraliçelerin kraliçesi, Dadyan'nin kızı Mariam, biz* (kiliseye) *küçük bir hizmet vermek istedik.., ülkenin kötü zamanlarında ve endişelerinde kiliseye Saudiero* (bir vergi türü) *yüklenirdi* (vergilendirdi). *Hizmetlerimizi size vermek ve dualarınızda bizi anmanız için ülke kölelerini serbest bırakmak istedik. Zorla istenilen Saudiero da ortadan kaldırmışız.., eğer bir şey olursa, efendinizin izniyle ülkenize hizmet verin.., ne biz ne de sonraki krallarınız, sizden ne Gomi* (bir yemek), *ne şarap ne de et istemeyeceğiz yeter ki siz bize dua edin...* [599].

Ayrıca Kral Solomon tarafından Davit Tsereteli isimli bir rahibe verilmiş 1764 tarihli bir *İhsan Beratı*'ndan da, Kral Solomon'un Hıristiyan din adamlarını sadakatleri karşılığında vergilerden muaf tuttuğu anlaşılmaktadır: *"İmereti'yi fetheden, efendisi kralların kralı Solomon.., Rahip Davit Tsereteli Goderdzişvili'ye ve senin oğlun Nikoloz'a... ve kuşağınıza* (merhamet ettik)*.., eğer bize sadık kalırsan... ne bizden ne de oğlularımızdan ne de soylarımızdan.., senden ne Sauri ne de Saudiero* (vergi türleri) *istenilemez..."*.[600]

Kral Solomon, Gürcü arşiv belgelerinde geçen *"kötü zamanlar"* ifadesiyle Osmanlı dönemindeki yönetimi kastediyor ve Osmanlı'nın Gürcistan'daki düzeni bozduğunu düşünüyordu. Kral Solomon, bu düzeni yeniden sağlamak için halkın kalbini kazanmak üzere kilise cemaati ve görevlilerini vergilerden muaf tutuyordu.

Solomon'un ayaklanmasını Batı Gürcistan'daki düzensizliğin nedeni olarak gördükleri için Solomon'u Osmanlı'ya boyun eğdirme çabalarına devam ediyorlardı ve bölgede düzeni sağlamak için gereken askeri yardımı da gönderiyorlardı.

[599] GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2170.
[600] KDTM, Tarihsel Belge: 128.

Gürcistan'da Osmanlı düzenini yeniden kurmak için 1765 yılında Gürcistan seferinin komutanı resmen Hasan Paşa olmuş, Osmanlı Sultanı ona Gürcistan seraskerliğini vermiştir. 11 Şubat 1765 (1178. Ş. 19) tarihli bir belgede Hasan Paşa *"Gürcistan cânibine serasker... olan Çıldır Valisi... Hasan Paşa"* [601], 23 Nisan 1765 tarihli bir belgede *"Gürcistan cânibi başbuğu ve Çıldır Valisi Hasan Paşa"* [602] ve 6 Ağustos 1766 tarihli bir belgede *"Gürcistan seraskeri olan"*[603] olarak geçmektedir. Hasan Paşa'ya, Kral Solomon'a karşı tedbirli olması talimatı verilmiştir.[604] *"kendüsü ol havâlîde neşv ü nemâ bulup cüz'î ve küllî ahvâllerine vûkûf-ı tâmmı olduğu cihetden bu emr-i hatîr anın dûş-ı ihtimâmına tahmîl olunmak vücûh ile evfak u enseb mülâhaza buyurulduğuna binâen bin yüz yetmiş sekiz senesi şa'bânında sefer-i Gürcistân'a serasker ta'yîn olunmağla tebcîl ü tevkîr ve ber-mûceb-i defter matlûbu olan levâzım ma'a ziyâdetin tarafına tesyîr olundu..."*[605].

Savaş başlamadan önce Osmanlı yönetimi Kral II.Erekle'yi, Kral Solomon'a gizlice yardım ettiği gerekçesiyle uyarmıştır. Kral Erekle bunun doğru omadığını bildirip Osmanlı Devleti'ne karşı olası bir sefer için hazırlıklara başlamıştır. Ancak Rusya Hükümeti bu işe müdahale edip Osmanlı Devleti'nin Doğu Gürcistan'a sefer yapmasına karşı çıkmıştır. [606] Ahmed Vâsıf Efendi de bu konuda, Rusya'nın o sırada Gürcüleri kendi tarafına çekmeye çalışıp Gürcülere Osmanlı'ya karşı savaşacağı takdirde asker, harp malzemeleri ve para konusunda gizlice yardım sözü verdiğini söylemektedir.[607] Ancak savaş sırasında Rusların Gürcülere bir desteği olmamıştır.

Solomon, Raça Eristavi Rostom ile olan düşmanlığına rağmen onunla istikrarlı bir ilişki kurmaya da çalışmıştır. Bu, 1765 tarihli Cruçi Manastırı[608] hakkında bir belge ile teyit edilmektedir. Kral Solomon, bu fermanın şahidi ve koruyucu olarak Genateli Metropoliti

---

[601] BOA., AE.SMST. III., nr. 146/11483.
[602] BOA., AE.SMST. III., nr. 175/13756.
[603] BOA., C.As., nr. 1220/54772.
[604] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*, s.71-72; Gvosdev, *a.g.e.*, s.26. Bilge, *a.g.e.*, s.230.
[605] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.*, s.4.
[606] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*, s.72.
[607] *"Moskov tâ'ifesi ... münâsebetleriyle Gürcistân'a mücâvir olup, ittihâd-ı mezheb ve tevâfuk-i meşreb ile miyânelerinde i'tilâf peydâ ve menâ'at-i emkine mahkûmiyyetden vâreste olmağa, 'llet-i akvâ olduğunu inhâ ve iktizâ eylediği hâlde asker ve akça ve mühimmât ile i'ânet edeceklerini va'd edüp, bu sırr-ı lâzimü'l-kitmânı miyânelerinde ihfâ etmişler idi."* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s.285.
[608] Cruçi Manastırı – (Gürc. ჯრუჭის მონასტერი) İmereti'deki Saçkhere bölgesinde bulunmaktadır.

Yoseb ve Kutateli Metropoliti Maksime ile birlikte Raça Eristavi Rostom'u da tayin etmiştir. Bu belgede Kral Solomon şöyle demiştir *"...Ben Tanrı'dan taçlı olan, İmereti'nin kralı, tüm İmereti'nin kralı.., Bagrationi, kralların kralı Solomon.., Cruçi Manastırı'na bağışlıyoruz.., manastırdan ne Sauri ne de Saudiero* (vergi türleri) *istenmeyecek, ne bizden ne de başka adamlardan.., eğer biri Cruçi Manastırı'na bizden bağışlanan bu fermanı ve kitabı bozarsa* (içindeki kararları uymazsa).., (bunu bozan kim olursa olsun) *biz, sonraki krallar yane büyükler ya da küçükler, baki Tanrı onlara* (bu kararları uymayanlara) *lanet etsin.., bunun tanığı ve uzlaştırmacı... Genateli Metropoliti Yoseb, Kutateli Metropoliti Maksime, Raça Eristavi Rostom.., keşiş Simon Tsereteli'ye... yazmışım..*".[609] Bu belge birçok yönden ilginçtir. 17. yüzyılın sonunda Cruçi Vadisi, Osmanlı müttefiki olan Raça Eristavi ve Tsereteli'nin arasında paylaşılamayan bir bölge haline gelmiştir. Batı Gürcistan'da stratejik bir konumda olan bu vadiyi ele geçirmek Osmanlılar için de önemlidir. Ancak Kral Solomon bu vadide yer alan manastırı 1760'lerde yeniden inşa ettirip askerlerle güçlendirerek bölgeyi saldırılardan korumaya çalışmıştır.[610] Bu belge yine Solomon'un, din adamları ve prensleri kendi tarafına çekmeye çalıştığını da göstermektedir. 1765 yılında Kral Solomon'un Cruçi Manastırı'nı yenilemesi, onu vergilerden muaf tutması, Osmanlı seferlerine karşı Solomon'un Batı Gürcistan'da iktidarını güçlü tutmaya yönelik bir tedbirdir.

Osmanlı Sultanı III. Mustafa, Çıldır Valisi Hasan Paşa'ya savaş için 20 bin kuruş verilmesi ve Tuna'dan Faş'a (Poti) erzak ve diğer askeri ihtiyaçların[611] nakıi konusunda bir ferman göndermiştir.[612] Bu ferman öncesinde, Hasan Paşa'nın İmereti'ye saldırmayı zor

---

[609] GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:9685.

[610] Tamaz Beradze, "Cruçi Manastırı", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987, s.577.

[611] *"... çırnıklar ücretleri ve zehâir naklıyyeleriçün lâzım gelen meblâğ-ı muayyen Hazîne-i âmire'den nakden ihrâc ü i'tâ ve ol tarafda tedârük olunacak zehâirden mâadâ dört aylık ta'yînât-ı yevmiyyeye kâfi arpa ve un dahi Tuna tarafından merâkib-i bahriyye ile Faş cânibine gönderilüp hila'-ı hâssa-i hazret-i şehriyârîden semmûra kaplu bir hil'at-i âlem-bahâ ve bir kabza mücevher... ve masârifine medâr olmak için eyâlet-i Çıldır'ın yirmi bin guruş imdâd-ı hazariyyesinden başka şehriyâr-ı şefkat âsâr ve tâcdâr-ı merhamet-şiâr hazretlerinin muktezây-i seciyye-i raziyyeleri üzere fukarây-ı raiyyeti hıfz u himâyet ve şavn u şıyânetden nâşi yirmi bin guruş imdâd-ı seferiyyesi dahi taraf-ı humâyûn-ı ma'delet-makrûnlarından i'tā buyuruldu."* Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.*, s.5.

[612] *"Sûret-i hatt-ı humâyûn-ı itâat-makrûn: Sen ki Çıldır vâlîsi Hasan Paşa'nın fî mâ ba'd bir türlü gā'ilesi çekilmiyecek vechile Gürcistân nizâmını teahhüd eylediğine binâen gönderdiğün defter mûcebince matlûbun olan asker ve mühimmât ve zehâir gönderildi. Eğer hılâf-ı fermân-ı humâyunun ve mugāyir-i teahhüdün hereket eylemek lâzım gelürse pençe-i gazab-ı pâdişâhânemden tahlîs-i girîbân edemezsin. "*Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.*, s.5.

bulduğu ve Sultan'dan maddi yardım talep ettiği anlaşılmaktadır. Sultan, aşamalı olarak Paşa'dan bir savaş başlatmasını ve daha aktif adımlar atmasını istemekteydi. Sonuçta Hasan Paşa'nın Gürcistan'a sefer yapmasına karar verilmiştir.[613]

Hasan Paşa'nın Gürcistan Seferi hakkında Osmanlı ve Gürcü kaynakları birbirlerini tamamlamaktadır.[614] Çeşmî-Zâde Tarihi'ne göre, Osmanlı Devleti Gürcistan'ın sınır vilayetlerinden asker toplanmasını yeterli bulmayıp asker sayısını arttırmak için Rumeli'den Poti'ye gemilerle Yeniçeri gönderdiği anlaşılmaktadır. Böylece Ahıska Beylerbeyi Hasan Paşa, Rumeli eyaletinden gelen 2000, Çıldır eyaletinden gelen 2000 ve Canik sancağından gemilerle Faş iskelesine gönderilen 4000 askerle İmereti Krallığı'nın üstüne yürüdü.[615] Ayrıca III. Mustafa, savaş için ciddi bir hazırlık yapmıştır.[616] Bu seferin amacı İmereti'nin nihai olarak boyun eğdirilmesiydi. Gürcistan'da Gürcülerin Osmanlı ordusu için yiyecek bulmakta zorlandığı ve ihtiyati tedbirler aldığını da belirtmek gerekmektedir. Sultan'ın emriyle Balkan ülkelerinden Faş'a gemiler ile erzak gönderilmiştir.[617] Anlaşıldığı üzere Osmanlılar Batı Gürcistan'a yaptıkları seferlerde Karadeniz kıyılarını aktif olarak kullandığı anlaşılmaktadır.[618] 16. ve 18. yüzyıllarda Batı Gürcistan'daki kentsel yaşamın doğudakinden daha düşük bir düzeyde olduğu doğrudur, ancak Karadeniz kıyıları (Batum, Sohum, Anakopia, Biçvinta ve Faş) askeri-stratejik önemlerini kaybetmemiştir.[619]

---

[613] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.5; Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* s.132-133.

[614] Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* s.132-133.

[615] *"Evlâd-ı fâtihândan iki bin nefer güzîde ve müntehab asker sefâin ile Faş* (Poti) *cânibine irsâl ve Çıldır'dan kezâlik iki bin nefer ve Canik'den dahi dört bin nefer –ki cem'an sekiz bin nefer- piyade askerin iktizâ eden ulûfe ve masârifleri Hazîne-i âmire'den verilüp...".* Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.*, s.4-5.

[616] Osmanlı Devlet hazinesinden toplam harcamayı tespit edilemedi, ancak silahhanede mevcut tüfek ve diğer eşyalar ile Gürcistan seferi için hazineye teslim edilen para miktarı hakkında 17 Ağustos 1765 (29.S.1179) tarihli bir belge bulunmaktadır. Bkz. BOA., TS.MA.e., nr. 916/14.

[617] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* ss 4-5; Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* 132.

[618] Osmanlılar esas olarak İmereti Krallığı'na üç yönden hücum etmişlerdir. Birincisi- Kuzey-Batı yönü (Ciket-Abhazya'nın yolu); ikincisi – Karadeniz Kıyısı (Gonio yönü); üçüncüsü – Zekari Geçidi (İmereti bölgesi). Askeri-stratejik açıdan Zekari yönü en önemliydi ve Osmanlı'nın Gürcistan seferleri daha çok buradan başlamaktaydı. Bkz. Metreveli, *a.g.e., s.*63.

[619] Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.*, s.132.

Hasan Paşa'nın emrinde Sivas ve Trabzon[620] eyaletlerinin askerleri de bulunmaktaydı. Osmanlı ordusu Çıldır'dan hareketle az zamanda Gürcistan sınırına vardılar.[621]

Bir Osmanlı belgesine göre Gürcistan'da memur olan Hasan Paşa asker, savaş malzemeleri ve para ihtiyaçlarını eksiksiz tamamlayarak 20 Mayıs 1765 tarihinde Gürcistan'a hareket etmiştir.[622] Hasan Paşa, ilk olarak İmereti'nin komşu beyliklerini fethetmeye ve Kral Solomon'u tecrit etmeye çalışmıştır. Guria ve Samegrelo prensleri Kral Solomon'a katılırsa Osmanlılar açısından onlarla savaşmanın ne kadar zor olacağı açıktı. Bu yüzden, 1765'te Osmanlılar İmereti'ye girmeden önce Guria'yı ele geçirmişlerdir. Guria Meliki Mamia Gurieli'yi tahttan indirip onun yerine kardeşi V. Giorgi'yi (1765-1771/1776-1788) tayin etmişlerdir.[623] Osmanlı ordusu Gürcistan'a girdiğinde Gürcü ahalisi dağlara kaçmıştır.[624] Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı ordusu Gürcistan'a Guria tarafından girmiştir. Yoane Hocaşvili'ye göre savaş 10 Haziran 1765'te başlamıştır.[625]

Osmanlı ordusunun kalabalık olduğu Tedo Jordania'nın *Kronikler'*inde verilen *Şemokmedi Gulani*'nin (Gürcü kilise koleksiyonu) bir yazısında da keydedilmektedir: *"...Ahıska Paşası* (Çıldır Valisi Hasan Paşa) *ve Serasker 80 bin adamla İmereti'ye geldiler. Tanrı'nın izni ile... İmeretililer çok kazandılar."*[626] Aynı eserde bu seferin Osmanlı ordusunun

---

[620] Ahmed Vâsıf, Gürcistan seferine Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa'nın katıldığını ve savaş için tayin edildiğini söylemektedir: *"... bi'l-külliyye vergilerini kat' ile izhâr-ı husûmet ve hıla' -i ribka-i itâ'at eyledikleri, serhadlerden gelen tahrîrâtdan müstebân olup, irgam-ı unûfleri zımnında Trabzon Vâlîsi Vezîr 'Abdurrahmân Paşa, üzerlerine asker-i kesîf ile ta'yîn olunmuşidi."* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.286. Ahmed Vâsıf, Hasan Paşa'nın Trabzon ve Sivas eyaletlerinin birliklerliyle Çıldır'dan Gürcistan'a girişini şöyle anlatıyor: *"Gürcistan nizâmını iltizâm eden Çıldır Vâlîsî vezîr Hasan Paşa'nın kâffe-i müsted'iyâtına müsâ'ade ve menşûr-i Ser'askeri tarafına firistâde olunduğu bâlâda ifâde olunmuşidi. Ma'iyyetine tertîb olunan piyâde ve süvârî ve Trabzon ve Sivas eyâletleri asâkiriyle Çıldır'dan hareket ve Gürcistan semtine tahrîk-i a'lâm-ı nusrat..."*. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301.

[621] Gökçe, *a.g.e.,* s.73.

[622] BOA., C.AS., nr. 1211/54296.

[623] Çeşmî-Zâde Tarihi'nde bu konu şöyle anlatılmaktadır: *"Vezîr-i müşârünileyh... Ahıska'dan hareket ve Gürcistân'ın garb-i şimâlîsinde vâki Gurel* (Gürel, Guria) *ülkesine azîmet edüp... zabt u teshîr ve meliki olan Mamiye (*مامیه*)* (Mamia) *savlet-i asker-i zafer-yâverden zehre-çâk ve bîkarâr-ı gubâr-engîz-i râh-ı firâr olup yerine küçük karındaşı Gorgi* (Giorgi) *melik nasb olunmağla tevkîr olundu..."*. Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6; bu olayı, Ahmed Vasıf tarafından da onaylanmaktadır. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301; ayrıca bkz. Takaişvili, *Gürcistan Eski Eserleri,* C. 2., *a.g.e.,* s.520; Metreveli, *a.g.e.,* s.63.

[624] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.286.

[625] Yoane Hocaşvili, *Ahıska Kronikleri, Günlük-Vakayiname*, haz. Niko Berdzenişvili, Miheil Kavtaria, Ed. Nugzar Papuaşvili, El Yazmaları Ulusal Merkezi, Tiflis: Universali Yayınevi, 2015., s.12. Ayrıca bkz. Gökçe, *a.g.e.,* s.73.

[626] Jordania, *a.g.e.,* s.280.

İmereti'ye yaptığı bu en büyük saldırı olduğu ifade edilmiştir[627] Bu yazı, Osmanlı asker sayısı hakkında abartılı bilgiler içerse de çok önemlidir, çünkü Osmanlı ordusunun ilk önce Guria'daki Şemokmedi köyüne girdiğini ifade etmektedir. Theşelaşvili, bu saldırı sırasında İmereti kaleleri civarındaki ahalinin çoğunun Osmanlılar tarafından ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır olduğunu, İmereti Krallığı'nın Osmanlılarla mücadelede hiçbir zaman bu kadar zarar görmediğini söylemektedir.[628]

Bu savaşlarda Kral Solomon, Osmanlılar tarafındaki kuzeni Teymuraz Batonişvili'yi öldürmek ve kraliyet otoritesini güçlendirmek istemiştir. 19 Haziran 1765 tarihli tarihli bir hatt-ı hümâyunda, yaşanan olaylara dair bilgiler bulunmaktadır. Bağımsızlığını kazanmak isteyen Solomon'un maksadını anlayan Teymuraz, adamlarını toplayarak Solomon'a karşı çıkmış ve yapılan muharebede Diyarbekir Valisi Abdurrahman Paşa'nın yardımıyla Solomon'un yenilerek çekilmek zorunda kaldığı ve bu şekilde bölgenin emniyetinin sağlandığı anlaşılmaktadır: "*...Çıldır Valisi kullarının birbirini müteâkiben iki kıt'a kaymesi gelüp birisinin hulâsa mefhûmunda bundan akdem hâlâ Diyarbakır Valisi Vezîr Abdulrrahman Paşa kulları Gürcistan'dan avdet eyledikde Açıkbaş melîk nasb olunan Tahmursi* (Teymuraz) *Solomon nam şakî adam ile tahsîl istiklâl tam etmek dayısının olduğu Tahmurs'un mâlûm-u oldukda Çıldır cânibine azîmet ü şakî merkum dahi takip ederek Bağdatcık Kalesi'ne* (İmereti'deki Bağdati Kalesi) *vürûd ve şakî merkum muharebe-i tasaddî ileri giden Tahmurs vezîr-i müşârün-ileyh tahrîr ile istimdâd ü vezîr-i müşar ile... benim maksûdum ancak Tahmurs idi kal'a Padişahı'yı bir dürlü suikastım yoktur kemal yas-ı ve fütur ile avdet eylemekle yollar küşâde ve ebnâsı ila emniyyet hâsıl olduğunu testir eylemiş müşar ilhâk zikr olunan kaynleri merfû-ı...*".[629] Bu vesikadan anlaşıldığı üzere, Kral Solomon bu savaşta yenilmiştir. Kuzeni Teymuraz Batonişvili, Diyarbekir Valisi Abdurrahman Paşa ve Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın İmereti kalelerin ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Gürcü prensler ve soylular, Solomon'a karşı Osmanlıları desteklemeye devam etmişlerdir.[630]

[627] Jordania, *a.g.e*., s.280.
[628] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.57; Gökçe, *a.g.e.,* s.73.
[629] BOA., TS.MA.e., nr. 791/23. (Ek. 3)
[630] A.yer.

1765 yılında Hasan Paşa İmereti'ye girdiğinde Raça Eristavi Rostom yine Osmanlılara destek vermiştir.[631] Hatta Eristavi Rostom'un Kral Solomon'un İmereti tahtından indirilmesinde planlayıcı olduğu söylenebilir. Çünkü sefer öncesinde Rostom'un, oğlu Giorgi'yi İstanbul'a gönderdiği ve Sultan III. Mustafa ile Kral Solomon'un yerine Eristavi Rostom'nin eniştesi Teymuraz Batonişvili'nin İmereti tahtına çıkarılması için anlaştıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Eristavi Rostom'a yakın olan Misyoner Leon'un aktardıkları bu şekildedir.[632] Bilhassa, Eristavi Rostom'a yakın olan Misyoner Leon'un aktardıkları bu şekildedir. Misyoner Leon ayrıca Osmanlı Devleti'nde üst düzey bir devlet adamı olduğu belirtilen Ali Bey[633] adlı bir kişinin de bu ittifakın kurulmasında rol aldığını belirtmiştir. [634] Ali Bey, 1765 Gürcistan Seferi'nde Hasan Paşa'ya eşlik etmiştir. [635] Solomon çok zor durumda kalmıştır ve ailesini korumak için Osetya'ya göndermiştir. Berdzenişvili bu olayı şöyle aktarmaktadır: *"Esir satan birçok tavadi* (büyük soylu*) ve aznauri* (küçük soylu*) İmereti'ye geldi... Solomon gidiyordu... kral çoluk çocuğunu Osetya'ya gönderdi."*[636]

Osmanlı ordusunda Batı Gürcistan'ın hangi tarafına gitmenin daha olumlu netice vereceği hususunu görüşmek için bir toplantı yapılmıştır.[637] Bu toplantı sonunda Solomon'un İmereti bölgesindeki Sveri Kalesi'nin[638] fethine karar verildi.[639] Bir yandan Hasan Paşa'nın

---

[631] Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 1., s.99.

[632] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.

[633] Canik Muhassılı ve Trabzon Mutasarrıfı el-Hâc Ali Bey (1704-1769) olduğunu düşünülmektedir.

[634] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95. Misyoner Leon'un aktardıklarında bahsedilen Ali Bey isimli bir kişinin Ensar Köse'nin makalesinde bahsedilen Trabzon Mutasarrıfı Hacı Ali Bey olduğu düşünülmektedir. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.54. Trabzon Mutasarrıfı Hacı Ali Bey ile ilgili aşağıdaki metinlerde bahsedilmektedir.

[635] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.

[636] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihnin Konuları,* C. 6., s.418.

[637] Gökçe, *a.g.e.,* s.73.

[638] Sveri Kalesi, Osmanlı ve günümüz Türk kaynaklarında *Suyer* (سویر) *Kalesi* olarak geçmektedir. Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6; bkz. Bilge, a.g.e., s.230; Gürcü kaynaklarında ise çoğunlukla *Sveri Kalesi* olarak zikredilmektedir. Bkz. Metreveli, *a.g.e.,* s.63.; Soselia*, Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., *s.*104. Sveri Kalesi, Batı Gürcistan'da İmereti topraklarında yer alan bir Ortacağ kalesidir. Sverishevi Nehri'nin sol kıyısında, bugünkü Sveri köyünün kuzeyinde bulunmaktadır. Kalenin 6-7 yüzyıllar arasında yapıldığı düşünülmektedir. Hresili Savaşı'ndan (1757) sonra İmereti Krallığı'na teslim olunmuştur. 1763'te Osmanlı seferinde kısmen yıkılmıştır. Daha sonraki yıllarda, Sveri Kalesi yeniden inşa edilmiştir. Bkz. Giorgi Tskitişvili, "Sveri Kalesi", *Maddi Kültür Anıtları Serisi: Anıt Dostu Mecmuası,* No:21., Ed. İrakli Abaşidze, Şalva Amiranaşvili, Andria Apakidze vb., Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1970, s.34-38.

[639] Çeşmî-Zâde Tarihi'ne göre *"ber-muktezây-i hâl serasker Paşa cünûd-i zafer intimâ ile ol havâlide kışlayup mevsim-i nevbahârda Suyer (سویر) Kal'ası cânibine tahrîk-i livây-ı nysret- iltivâ etmeleri re'y-i müstahsen olduğun taraf-ı Devlet-i aliyye'ye bin yüz yetmiş dokuz seferinde inhâ ve i'lâm etmekle vech-i meşrûh üzere harekete me'zûn ve me'mûr oldular"*. Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6.

orduyu harekete geçirirken, diğer taraftan isyan eden Gürcülere haber göndererek, eğer aman dilerlerse canlarının bağışlanacağı, aksi halde savaş sırasında öldürülecekleri, sağ kalanların esir edilecekleri söylenmiştir. Gürcülerden olumsuz cevap gelmiştir. Sveri Kalesi her taraftan kuşatılmıştır. Kale kuşatma altındayken Osmanlı ordusu, Aşağı İmereti'yi fethetmiştir.[640]

1765 yılında yaklaşık bir ay süren kuşatma sonrasında Osmanlı ordusu Sveri Kalesi'ni ele geçirmiştir.[641] Osmanlı tarihçileri tarafından Sveri kalesi ile ilgili verilen bilgiler[642] 18. yüzyılın Gürcü tarihçisi Vahuşti Batonişvili'nin verdiği bilgileri neredeyse doğrulamaktadır. Vahuşti Batonişvili'nin ifadelerine göre Sveri Kalesi hiçbir zaman kolayca fethedilememiştir: "*Suyer* (Sveri) *Vadisi'nde Suyer Kalesi vardır. Asla kolay bir şekilde fethedilemedi. Bir Kaya üzerinde böyle duruyor...*"[643]

Sveri Kalesi'nin fethedilmesi sırasında Kral Solomon'a karşı çıkan büyük Gürcü soylular: Odişi'nin Başı Dadyan, Kral Solomon'un amcası olan Guria'nın Başı Giorgi, Başrahip Katolikos[644] ve diğer Gürcü beyleri Sveri Kalesi'ne bir saat mesafedeki Kutaisi'de toplanarak birkaç temsilciyi dertlerini ve isteklerini aktarmaları için Osmanlı Paşasının yanına göndermişlerdir. Bunun için Serasker Hasan Paşa, emrinde bulunan Kethüdası İbrahim Ağa'yı, İsmail Efendi'yi, Kapıcıbaşı Hacı Mehmet Bey'i ve Ordu Ağasını, gelen heyetle görüşmekle görevlendirmiştir. Taraflar arasında gerçekleşen toplantıda Gürcü soylular, Osmanlı Devleti'ne itaatlerini sunmuşlardır[645] Gürcü temsilcileri ile Hasan Paşa'nın adamları

---

[640] Gökçe, *a.g.e*., s.73-74.

[641] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.302; Çeşmî-Zâde tarafından bu olayı şöyle anlatılır: *"Birkaç seneden beru Solomân-ı haybet-nişânın medâr-ı i'timâd ve istinâdı olan Suyer* (Sveri) *kal'asının feth ü teshîri ve kendüye havâdâr-ı mel'anet olan eşhâsın kahr u tedmîrleri bâbında sarf-ı himmet...".* Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.7.

[642] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6-7; Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.302.

[643] Simon Kauhçişvili (Ed.), *Kartlis Tskhovteba (Gürcistan Tarihi), Batonişvili Vahuşti – "Ağtsera Sameposa Sakartvelosa", (Gürcistan Krallığı'nın Tanıtımı),* C. 4., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Doğu Araştırmalar Enstitüsü, Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1973. s.759. Sveri Kalesi'nin fethedilmesi, Gürcistan tarihi kaynaklarında Osmanlı tarihçisinin anlattığı gibi açıklanmaktadır. Burdcanadze'nin aktarıldığına göre Sveri Kalesi 1766 yılında alınmıştır: *"Guria-Odişi'nin fethinden sonra Türkler Aşağı İmereti'yi aldılar ve 31 günlük bir kuşatmadan sonra Eylül 1766'da Sveri Kalesi'ni ele geçirdiler."* Bkz. Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.97.

[644] Solomon'a karşı isyanlara katılan Raça'nın başı Rostom'un kardeşi, Abhazya-İmereti'nin Katolikosu olan Besarion. Bkz. Orbeliani, *a.g.e.,* s.468-469. 1769 yılında isyanın devam etmesi sebebiyle Kral Solomon Katolikos Besarion'u İmereti'den kovmuştur. Bkz. Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, (10-18 Yüzyıllarda Gürcistan),* C. 6., s.647.

[645] Gökçe, *a.g.e.,* s.74; Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.7-8; Köse, *a.g.e.,* s.54.

arasında yapılan bu müzakerede Gürcüler, isyanlarının sebebinin kendilerine yapılan zulümler olduğunu, buna rağmen emrinde çalıştıkları Kral Solomon'u defederek, itaat etmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Osmanlılar, bu beyanlarla yetinmeyip Solomon'a karşı çıkan Gürcülerin sadakatinden emin olmak için bir teminat istemişlerdir. Bu amaçla Gürcüler baş rahip olan Katolikos'u meclise göndererek teminat olarak bir defa da bu Katolikos'un vasıtasıyla yukarıdaki ifadelerinin tekrarını sağlamışlardır. Bunun üzerine meclis, Gürcülerin samimi olduğuna emin olmuş ve isteklerinin yerine getirilmesinde hiçbir sıkıntı olmadığını Hasan Paşa'ya bildirmişlerdir. Hasan Paşa da Sveri Kalesi'ni bizzat Çıldır'a bağlamıştır. Ayrıca Gürcülere dokunulmayacağını ve bundan sonra tabi olacakları şartları da içeren bir senet de verilmiştir.[646] Bu vaka Gürcü soyluların gücünü ve Solomon için ne kadar büyük tehdit olduklarını açıkça göstermektedir.

Hasan Paşa, Gürcistan'a yaptığı seferler sırasında diğer kaleleri de fethetmiştir. Çeşmî-Zâde Tarihi'nde bu konu şöyle aktarılmıştır: *"Ol ülke ittısâlinde Bori (بورى) Kal'asında* [647] *tevcîh-i veche-i ikbâl olundukda ahâlîsi serkeşlik izhârıyle guzât-ı islâma mukâbele dâ'iyesine düşdüklerinde ekseri gıdây-ı şîr-i şemşîr-i merdüm-hâr ve bakıyyesi kemend-i aduv-bend-i esre giriftâr oldular. ... Ba'dehu Gürcü tâifesinin i'tinâ ve i'timâd eyledikleri Sabancu (سابانجو) kal'asının* [648] *dahi 'anveten ve kahren feth ü teshîri avn ü inâyet-i Müsehhilü's-si'âb ile müyesser ve bundan akdem Açıkbaş meliki nasb olunan Tahmûras* (Teymuraz) *kal'a-i mezbûre muhâfazasına ta'yîn ile muvakkar olup..."*.[649] Eserde aktarıldığı

[646] Gökçe, *a.g.e.,* s.74.

[647] Bori Kalesi – Nodar Şengelia'ya göre, İmereti'deki Ordjonikidze bölgesinde bulunmaktaydı. Bkz. Nodar Şengelia, "Gürcistan Hakkında Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri", *Gürcü Kaynak Bilimi,* No:3., İvane Cavahişvili Adlı Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1971, s.305.

[648] Sabuncu Kalesi – Nodar Şengelia'ya göre, Çeşmî-Zâde Tarihi'nde zikredilen Sabuncu Kalesi Saçino Kalesi isminin bozuk bir şeklidir. Osmanlı tarihçileri muhtemelen Saçino Kalesi'nden bahsetmektedirler. Bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.305. Şota Burcanadze'ye göre ise Saçino Kalesi Sebeka Kalesi anlamına gelmektedir. Bkz. Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.97. *Saçino* ve *Sebeka*, 1923 yılında Cavakhişvili tarafından düzenlenen Gürcistan tarihi haritasında olduğunu belirtilmektedir. Saçino, Gürcistan'ın şu anki idari bölümünde ise belirtilmemektedir. Bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.306. Gökçe'nin çalışmasında adı geçen "Sayançu" Kalesi, muhtemelen bahsettiğimiz "Sabuncu" kalesi anlamına gelmektedir. Gökçe'nin ifadeleriyle, Gürcülerin dayanak noktalarından biri olan Sayancu kalesi alınıp muhafazasına Teymuraz Batonişvili'yi tayin edilmiştir. Orada yaşayan halk da Teymuraz Batonişvili'ye tabi olmuştur. Bkz. Gökçe, *a.g.e.,* s.73. Ahmed Vâsıf'ın eserinde adı geçen kale سنيانچو (Senyançu) Kalesi olarak geçmektedir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301.

[649] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6.

üzere Osmanlı ordusu tarafından, İmereti kalelerinden olan Bori Kalesi kılıçla zabt edilmiş, serkeşlik eden Solomon'u destekleyen Bori ahalisi kılıçtan geçirilmiş ve sağ kalanlar ise esir alınmıştır. Ayrıca Gürcülerin elindeki zikredilen Sabancu Kalesi de ele geçirilmiştir. Alınan kaleler Teymuraz Betonişvili'nin koruması altına girmiştir.

Hasan Paşa tarafından Gürcü tavadlar ve aznaurlar yardımıyla hakimiyet altına alınan İmereti kalelerine, asker ve top bırakılmıştır.[650] Çeşmî-Zâde'nin aktardığına göre, Samegrelo'nun mutasarrıfı Katsia Dadyan de bu sırada Osmanlı Devleti'ne, Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın nezdinde, itaatini bildirmiştir. Dadyan, Osmanlı ordusunun hububat, yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamaya mecbur edilmiştir.[651] Osmanlı ordusu 1765 yılı kışını Samegrelo'da geçirmiştir.[652] Böylece Osmanlılar Solomon'u tecrit etmek istemişler ve bunun üzerine Hasan Paşa'nın ordusu, Samegrelo ve Guria beyliklerini itaat altına almıştır.

Guria halkı Osmanlı ordusuna direnmiş, onlardan bazıları savaş sırasında öldürülmüş, bazıları esir alınmıştır. Katsia Dadyan ise Osmanlı ordusuna tahıl sağlamak şartıyla Samegrelo'yu kurtarmıştır. Kral Solomon ise birkaç ay boyunca İmereti'ye saldıran Osmanlı ordusuna ciddi direniş göstermiştir.[653] 23 Aralık 1765 (1179. B. 10) tarihli bir Osmanlı arşiv belgesine göre, kışın yaklaşmasıyla Solomon'a karşı savaşmak için Kars ve Çıldır Valiliği'nden tahıl sağlanması gerektiği görülmüştür.[654] Ahmed Vâsıf'a göre kış mevsiminin başlamasıyla Hasan Paşa dönmeye karar vermiştir. Ancak Gürcülerin takibatı ve zorlu kış koşullarının etkisiyle Çıldır Eyaleti'ne dönüş meşakkatlı olmuştur: *"çok geçmeden eyyâm-ı şitâ dahi hulûl edüp, müşârun ileyh 'avdete karâr ve hezâr su'ûbet ü meşakkatle Çıldır*

---

[650] Gökçe, *a.g.e.,* s.73.

[651] *"Bu esnâda Odiş (اوديش)* (Odişi – Samegrelo) *Ülkesi meliki Dadyan* (Dadyan*) dahi dârü'l emn-i isti'mâna duhûle râgıb ve Devlet-i aliyye bendeliğin kendüye e' azz-i metâlib bilüp ordu-yı humâyûna zahîre nakli hizmetine sa'y u ihtimâm ve esâs-ı ubûdiyyeti teşyîd ü ihkâm eyledi..."*. bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6. Ahmed Vâsıf da bu olayı şu şekilde anlatıyor: *"Bu hilâlde Odiş (اوديش) Mutasarrıfı Dâdyân dahi ser ü bürde-i tav' u inkıyâd olup, orduya zahîre ve zâd ile imdâd etmek şartını in'ikad eyledi".* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301. Bu konu hakkında Ayrıca bkz. Gökçe, *a.g.e.,* s.73; Reviaşvili, *İmereti 18. Yüzyılda,* s.72; Metreveli, *a.g.e.,* s.63; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.58.

[652] Hammer, *a.g.e.,* s.559; Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.97.

[653] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.58.

[654] BOA., HAT., nr. 175/7587. Bahardan önce gerekli Osmanlı askerleri ve tahıllar Serasker'e gönderilmek üzere hazırlanmıştır: *"menşûr-i Ser'askerî tarafına irsâl ve ma'iyyetine me'mûr olacak 'asâkir ve zehâyir dahi tertîb olunup, evvel-behârda ta'ife-i mezbûra üzerine sevk-i ebtâl-i ricâl eylemesi diğer emr-i 'âlîde tafsîl ü icmâl olundu".* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.286.

Eyâleti'ne çıkup, Gürcülerin 'akab-gîrleri ve şitânın şiddeti asker-i İslâm'a haylî tezâyuk u nefâr vermişidi."[655]

Hammer, Odişi Meliki Katsia Dadyan'nin Osmanlılara itaat etmesinin nedeninin çok sayıdaki Osmanlı ordusundan korkması ve beyliğini yağmalanmaktan kurtarmak olduğunu söylemektedir. [656] Osmanlılar İmereti kalelerini alınca ve Dadyan ve Eristavi Hasan Paşa'ya itaat edince Kral Solomon Tiflis'e kaçmiştir. Misyoner Leon, Katsia Dadyan ve Eristavi Rostom'nin Paşa'ya itaat ettiğini ve Solomon'un Tiflis taraflarına kaçtığını şöyle açıklamaktadır: *"Böyle bir eylemle, Kral Solomon'a karşı düşmanlıklarını bile düşünmediler, ancak siyasi amaçlar için yaptılar; ülkelerinin yok edilmemesini önlemek için* (yaptılar)... *Kral Solomon bunu anlayınca İmereti'den uzaklaşıp Tseretelilerin Kalesi'ne* (Modinakhe Kalesi)[657] *sığındı, artık uzun süre ortaya çıkmadı..."*.[658]

Kral Solomon'a karşı çıkan iç rakipler, Solomon'un Modinakhe Kalesi'nde olduğunu öğrenince daha aktif politikalarını yürütmüşlerdir. Onlar Solomon'un kalede olduğundan yararlanarak Hasan Paşa'dan Solomon'u tahttan indirip Teymuraz'ı kral yapmasını istemişlerdir. Misyoner Leon, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Kral Solomon'un politikasından memnun olmayan ve onu bastırmak için 1765 yılında Osmanlı Sultanı tarafından gönderilen Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın ordusuna, İmereti tahtını isteyen Kral Solomon'un kuzeni Teymuraz Batonişvili'nin eşlik ettiğini söylemiştir.[659]

---

[655] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s.286.

[656] Hammer, *a.g.e.*, s.559.

[657] Modinakhe Kalesi, İmereti bölgesindeki geç Ortaçağ kalesidir. Bu kale Solomon'un yeni askeri üsü olmuştur. Solomon, buradan müttefik soyluları ve prensleriyle bağlantıları kuruyordu. Bkz. Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., s.104.

[658] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95. Gürcü tarihçisi Bagrat Batonişvili'nin (1776-1841) anlattığına göre de *"mülteci Kral Solomon, Nikoloz Tsereteli'ye gitti. Nikoloz onu Modinakhe Kalesi'nde sakladı".* Bkz. Bagrat Batonişvili, *a.g.e., s.*53; 20. yüzyılın Gürcü tarihçilerin akarıldığına göre, Tiflis'e kaçan Kral Solomon, dört adamıyla Kayhosro ve Nikoloz Tsereteli tarafından krala teslim edilmiş Modinakhe Kalesi'ne sığınmıştır. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* s.92; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.203; Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., s.104; Patieşvili, *a.g.e., s.*32; Metreveli, *a.g.e.*, s.64.

[659] Kral Solomon'un kuzeni Teymuraz Batonişvili, Eristavi Rostom'nin tarafını tutmuştur. Eristavi Rostom onu Solomon'a karşı kışkırtmıştır. Solomon'a karşı yardım istemek için Ahıska'ya kaçan Teymuraz Batonişvili, 1765 yılında Osmanlı ordusuyla İmereti'ye girmiştir. Raça Eristavi Rostom da ona ve Osmanlılara destek olup Kral Solomon'a karşı savaşa katılmıştır. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.88.

4.4. I. Solomon'un İmereti Tahtından İndirilmesi, Osmanlıların Batı Gürcistan'da İktidar ve Düzen Kurma Çalışmaları (1766-1767)

1765 yılında başlayan Gürcistan Seferi, 1766'da Hasan Paşa'nın zaferiyle sonuçlanmıştır.[660] Bu yenilginin ardından Kral Solomon, yukarıda söylendiği üzere İmereti'den kaçmak zorunda kalmıştır. Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın tahriratından Gönen Kalesi muhafızı Ahmed Ağa ve maiyetindeki Osmanlı Ordusu ve Samegrelo'yu yöneten prens Katsia Dadyan ile Solomon üzerine giderek Solomon'un perişan olup firar ettiğini açıklayan 8 Haziran 1766 tarihli bir belgede şunlar geçmektedir*: "Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim Çıldır Valisi Vezîr Hasan Paşa kullarının tahrirâtı gelüp hulâsa-ı mefhûmunun Solomon heybet nişan gören ülkesinde... geşt-ü güzâr... mukaddime Gönen Kalesi'ne muhâfız... olunan Ahmed Ağa maiyyetinde olan süvâri ve piyâde ile ittifak ve han-ı cedid olan Tahmurs'un* (Teymuraz) *vilayeti ve Dadyan-ı... meşveretiyle şaki merkumun kadim Mülkü olan... mahallî basüp ahalisini esir ve hatta şaki-i mesfurun kethudası makamında olan Amiran nam Tevadın dahi ehl ü iyâlını seby ve... sâlimen ... ile... Soloman bu keyfiyete mutlu... can ile... terk ve müdbir mahallî mezbûrun firârî ettiğine ve mefer... tâyine celp olunan meliklerin itâatı şebâb vezîrleriyle ve Gürel* (Guria) *meliki Gürielin bir kıt'a mütercem arzuhâlını irsal ile bazı mevâd-i... olduğu tahrirâtını... arzuhal mezkur-i... müşar... tahrirâtına mevzu'a... alil-i mülûkânelerine arz olunduğu tahrirâtını ve bittercüme arzuhal manzur cihandarıları buyruldu ki emr ü ferman şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü veliyy-i ni'metin padişahım hazretlerindedir."*[661]

1766'da Kral Solomon'un kuzeni Teymuraz Batonişvili Dadyan'nin, Raça Eristavi Rostom'un, kendisine destek veren soylular ve Osmanlıların yardımıyla Kral Solomon'u İmereti tahtından indirmiştir.[662] 1766'da Osmanlılar İmereti'nin yeni kralı olarak Solomon'un

---

[660] Burcanadze, "Solomon Saltanatı'nın İlk Dönemi (1752-1768)", s.97.

[661] BOA., HAT., nr. 175/7586A. (Ek. 4)

[662] Davit Batonişvili, *Ahali İstoria (Yeni Tarih),* Ed. Nikoloz Berdzenişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Tiflis: Tamar Lomouri: Bilimler Akademisi Yayınları, 1941, s.10; Bagrat Batonişvili, *Ahali Mothroba (Yeni Hikaye),* Ed. Nikoloz Berdzenişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Tiflis: Tamar Lomouri: Bilimler Akademisi Yayınları, 1941, s.53; Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.96-102; Takaişvili, *Gürcistan Eski Eserleri,* C. 3., s.569-570; Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., s.34-35.

kuzeni Teymuraz Batonişvili'yi tayin etmişlerdir.[663] Osmanlılar tarafından İmereti'nin ele geçirilmesi ve yeni kral olarak Teymuraz Batonişvili'nin (İmereti Kralı 1766-1768) tayin edilmesi resmen sultan III. Mustafa'ya bildirilmiştir. Tseretelilerin Modinakhe Kalesi'ndeki Kral Solomon'a karşı çıkan ve köle satan Gürcü *Tavad*lar (büyük soylular), Raça Eristavi Rostom'un önderliğinde *"Kutaisi'ye geldiler ve yeni hükümdar Teymuraz'a itaat belgesi imzaladılar"*.[664] İmereti'nin yeni Kralı Teymuraz Batonişvili Osmanlılar tarafından fethedilen kalelerin muhafızlığına atanmıştır. Kral Solomon'un işgali altında olan bir kısım yerlerin halkları da gönüllü olarak Teymuraz'a tabi olmuştur.[665]

İmereti soylularından çoğu da Teymuraz Batonişvili'yi İmereti'nin yeni kralı olarak kabul etmişlerdir. Solomon, Rusya'dan yardım istemeye karar vermiştir. 1766'da Oset Komitesinin Gürcü üyesi Keşiş Grigor'u Kizlyar'a gönderdi. 20 Ekim'de Keşiş Grigor, Rus hükümetine Solomon'un taleplerini iletmiş ve geçici sığınma istemiştir. Solomon'un başlıca talebi, Rusya'nın kendisine İmereti tahtını geri almasına yardımcı olmasıydı. Ruslar Osmanlılarla ilişkilerini bozmak istemediklerinden, yine Solomon'a yardım etmeyi reddetmişlerdir.[666]

Bu sırada Osmanlı Orduları İmereti'ye yerleşmişlerdir. Kutaisi'ye girdikten sonra Hasan Paşa, 1766 baharında Bağdadçık (Bağdati) Kalesi'ni de ele geçirmiştir. Çeşmî-Zâde bu

---

[663] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.203; Hammer, *a.g.e.,* s.560.; Otar Patieşvili, *Solomon I İmereti Kralı,* (Yüksek Lisans Tezi), Gori: Gori Devlet Öğretim Üniversitesi, 2019. s.31. 1766 yılında İmereti'de Teymuraz Batonişvili'nin kral olarak tayini Çeşmî-Zâde ve Ahmed Vâsıf tarafından da doğulanmaktadır. Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.7; Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301. Osmanlı kaynaklarının yanısıra bu olaylar, Orijinal Gürcü belgelerinde de anlatılmaktadır: *"1767 yılında İmereti'de iç kargaşalar ortaya çıktı. İmereti kralı Solomon'u kovdular ve yerine kuzeni Teymuraz'ı kral olarak atadılar. Leon Abaşidze, ve Raça Eristavi Rostom, Osmanlıları getirdiler ve Kutaisi Kalesi'ne yerleştiler, ayrıca Şorapani ve Bağdati kalelerini de onlara verdiler".* Bkz. Bagrat Batonişvili, *a.g.e.,* s.53; Görüldüğü üzere Bagrat Batonişvili bu olayların 1767 yılında olduğunu söylemiştir. Ancak Solomon, 1767 yılında değil 1766'da Osmanlıların Sveri Kalesi'ni almasından sonra, Gürcü prens-soylular tarafından tahttan indirilmiştir. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.58.

[664] Gökçe, *a.g.e.,* s.74. Gürcü soylular, köleleri Osmanlılara satmak ve köle satışına devam ederek ekonomik durumlarını iyilştirmek istedikleri için Teymuraz Batonişvili'yi tercih edip esir satışını yasaklayan Kral Solomon'a karşı çıkıyorlardı.

[665] Çeşmî-Zâde Mustafa bu olayları şöyle anlatıyor: *"... bundan akdem Açıkbaş meliki nasb olunan Tahmûras* (Teymuraz) *kal'a-i mezbûre muhâfazasına ta'yîn ile muvakkar olup Solomân'ın zîr-i dest-i tegallüb ve istîlâsı olan birkaç nevâhi ahâlîleri tav'an ve rızâen izhâr-ı resm-i itâat ve melik-i mesfûr Tahmûras'a tebaiyyet eylediler".* Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6. Ahmed Vâsıf da yerel halkın Teymuraz'a itaat ettiğini söylemektedir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.301.

[666] Gvosdev, *a.g.e.,* s.27-28.

olayı şöyle anlatmaktadır: *"Serasker-i müşârün-ileyh mevsim-i rebî'de meştâdan nehzat u kıyâm ve Bağdatcık kal'ası pîşgâhında nasb-ı hıyâm-ı ârâm edüp kadr-i kifâye zahrîne kal'a-i mezkûreye nakl ve der-anbâr etdikten sonra ordu-yı zafer-cuyda olan tevâif-i askeriyyenin bellü başlularıyla idâre-i subha-i meşveret eylediklerinde..."*.[667]

Nitekim 1766 yılında Osmanlılar zafer kazanmışlardır. Zafer kazandıktan sonra Osmanlılar Gürcistan'da düzen kurmaya çalışmışlardır. 22 Nisan 1766 tarihli bir arşiv kaydında, Gürcistan'da düzeni sağlamak için para ve erzak yanında Çıldır, Erzurum, Diyarbekir vilayetlerinden 3.000 mekkâri (deve) götürülmesi için emirler gönderildiği anlaşılmaktadır.[668]

Gürcü Soylular, Hasan Paşa'ya ülkede düzeni sağlayabilmesi için fethedilen Sveri Kalesi'nin İmereti'nin yeni kralı olan Teymuraz'a vermesini ve kaleye Osmanlı askerlerini yerleştirmesini tavsiye etmişlerdir.[669] Sonuçta Sveri Kalesi yeni kral Teymuraz'a verilmiştir. Teymuraz da Paşa'ya olan sadakatinin teminatı olarak, ailesi ve çocuklarını Kutaisi Kalesi'ne rehin göndermiştir. Kasım 1766'da Canik Muhassılı ve Trabzon Mutasarrıfı el-Hâc Ali Bey (1704-1769) üç dört bin Trabzon askeri ile kışlamak için Kutaisi Kalesi'nde kalmıştır.[670] Ayrıca Sivas, Karaman ve Trabzon eyaletlerinden sefere katılan askerlerin memleketlerine dönmelerine izin verilmiş, Serasker Hasan Paşa ise maiyetiyle beraber kışı geçirmek için İmereti bölgesindeki Bağdatcık Kalesi'ne yerleşmiştir.[671]

İmereti kalelerini aldıktan sonra Osmanlı ordusunun bir kısmının Gürcistan'da bırakılmasının sebepleri Gürcü ve Osmanlı kaynaklarında birbirlerinden farklı şekilde anlatılmıştır. Çeşmî-Zâde Mustafa'ya göre Hasan Paşa, Sadece Gürcü soyluların ısrarlı ricalarından sonra Kral Solomon'un tehdidinden yerli halkın kurtarılması için Osmanlı ordusunu İmereti'de bırakmıştır. Çeşmî-Zâde Mustafa'nın ifadeleriyle Gürcü soylular durumu şöyle açıklamışlardır: *"Bundan akdem bizlerden sudûr eden etvâr-ı nâ-hemvâr* (uygunsuz

[667] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.6-7.
[668] BOA., Hat., nr. 8/278.
[669] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.7.
[670] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.303; Gökçe, *a.g.e., s.*75; Sargis Kakabadze, *Gürcistan'ın Kısa Tarihi: Yeni Yüzyıllar Çağı,* haz. Sargis Kakabadze, Askeri Bakanlık Basımevi, Tiflis: Gürcistan Merkez Kooperatif Birliği Yayını No:24, 1920, s.111.
[671] Köse, *a.g.e.,* s.55.

hareketlerimiz) *Solomân-ı bed-kirdârın pençe-i kahrında zebûn olmağla kemâl-i havf u hirâsımızdan nâşî (kötü mizaçlı Solomon'un şerrinden korkumuzdan) idi. Şimdiden sonra anın... şibât ve firârıyle mahzur mündefi' oldu. Cümlemiz Devlet-i aliyye'nin abd'i sadâkatkârıyuz. Cürmümüz afv buyurulsun."* [672] Nitekim Gürcü soylular, kendilerini Osmanlı Devleti'nin sadık kulları olarak ilan etmişler ve geçmişte yaptıkları hatalardan dolayı Sultan III. Mustafa'nın kendilerini affetmesini istemişlerdir. Ayrıca Solomon'u yok etmeye söz vermişlerdir.[673]

Diğer taraftan 18. yüzyıla ait olan Gürcü kaynaklarında fetihten sonra Hacı Ali Bey ile bir kısım Osmanlı askerinin Kutaisi'de bırakılması Osmanlı fethinin henüz tam olarak sağlamlaştırılmamış olmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca, yine Gürcü kaynaklarında İmereti halkı Kral Solomon'un yanında ve Osmanlı yönetiminin karşısında tanımlanmıştır.[674] Ancak Osmanlı kaynaklarına göre ise İmereti halkı Kral Solomon'un yönetiminden memnun değildi ve ona karşı isyan etmişti.[675]

Bu konularla ilgili Osmanlı tarihçisi Ahmed Vasıf'ın (?-1806) verdiği bilgiler Çeşmî-Zâde Mustafa'nın verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Ahmed Vasıf, Kral Solomon'un tehlikeli eylemlerini artık Osmanlı yönetimi altında olan Gürcü soyluların geçmişte Osmanlılara karşı yapılan eylemlerin sebebi olarak belirtmiştir.[676]

Hasan Paşa tarafından bazı İmereti kalelerinin ele geçirilmesine ve İmereti tahtını Teymuraz Batonişvili'ye verilmesine rağmen İmereti halkının çoğu Kral Solomon'u destekliyordu.[677] Gürcü soylular ise Osmanlılara sadakatini göstermek için yeni kral

[672] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.8. Ahmed Vâsıf da Osmanlıların amacının Imereti'de düzeni sağlamak olduğunu söylemektedir. Bkz. Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.,* s.301-303.
[673] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.8.
[674] Bagrat Batonişvili, s.53-55; Davit Batonişvili, *a.g.e.,* s.10; bu konu ile ilgili, birinci elden Osmanlı ve Gürcü kaynaklarını karşılaştırarak 20. yüzyılın bir Gürcü tarihçisi Nino Şengelia-Cacelidze de tartışmaktadır. Bkz. Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* s.134.
[675] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.8-9.
[676] Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.,* s.302-303. Bu bilgilerin Gürcüce çevirisi için bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.303. Ayrıca Hasan Paşa'nın 1765-1766 yılların Gürcistan seferleri hakkındaki Gürcü ve Osmanlı kaynakları da birbirlerini tamamlayıp doğrulamaktadırlar.
[677] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.73.

Teymuraz'a aile üyelerini rehine olarak verdiler. Teymuraz Batonişvili, rehineleri Kutaisi Kalesi'nde bırakmıştır.[678]

Gürcü halka kötü muamele yapılmasını yasaklayan Serasker Hasan Paşa, halka tâbi olacakları şartları gösteren bir senet vermiştir. Teymuraz ile Katsia Dadyan, Solomon'un amcası Giorgi, Kutaisi metropoliti Maksime Abaşidze ve Gürcü tavadlar itaatten ayrılmayacaklarına dair senet vermişlerdir.[679] Hasan Paşa İmereti'den Ahıska'ya geri dönmüş ve Gürcü tarafından aldığı sulh belgelerini ve diğer evrakı Kapıcıbaşı Kethüdası İbrahim Ağa ile payitahta yollamıştır. Kapıcılar kethüdâsı İbrahim Ağa, alınan sulh senedleri, ahid-nâme ve diğer evrakla beraber İstanbul'a dönmüştür.[680] Daha sonra Osmanlı Padişahı III. Mustafa'dan (1757-1774) gelen emirlerde Kral Solomon'un yakalanması emredilmiş ve bunun için hazırlıklı olunmasına işaret edilmiştir. Ayrıca İbrahim Ağa aracılığıyla gönderilen senetler alınarak bu hususta Mustafa Paşa'nın Gürcülere verdiği hakların kabul edildiği ve bu bölgede aldığı önlemlerin de yerinde olduğu fermanla bildirilmiştir.[681]

İmereti'deki gelişmeler ve Gürcü soyluların itaati Osmanlılar için memnuniyet verici olsa da Osmanlıların 1765 Gürcistan seferi tam olarak amacına ulaşmamıştı. Guria, Samegrelo ve İmereti fethedilmiş, ancak Solomon tehdidi tam olarak ortadan kaldırılamamıştı. Çeşmî-Zâde Tarihi'nde bu konu şöyle aktarılmıştır: "*... Ancak tâife-i Gürciyyenin her kelâmları şâyân-ı i'timâd olmadığından başka mesfûr Solomon hayatda oldukça ol tarafda tahrîk ifsâddan hâli olmayup.., şakî-i mesfûrun ahz u i'dâmı ve işbu şitâda nizâm-ı Gürcistân'ın istikrâr u istihkâmı ve gā'ilesinin bilkülliyye münkatı' olması kat'an ve cezmen senden ve melik-i cedid Tahmuras* (Teymuraz) *ve râhib-i mesfûr ve sâir meliklerden matlûb-ı husrevânem olmağla şakî-i ahz u i'dâmı ı husûsunu melik-i cedid ve sâir mesfûrûna tahrîr ü*

[678] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.8.
[679] Bilge, *a.g.e., s.*230-231.
[680] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.8; Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.303; Köse, *a.g.e.,* s.55; Bilge, *a.g.e.,* s.230-231. Bu konuda Ahmed Vâsıf Efendi'nin Gürcistan ile ilgili bilgilerinin Gürcüce çevirisi için bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.304. Ayrica bkz. Mamuka Dumbadze, Viktor Guçua, Givi Camburia, *Gürcistan Tarihinin İncelemeleri,* Gürcistan 16. Yüzyılın Başından 19. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar, C. 4., Ed. Mamia Dumbadze, İv. Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Kurulu, Bilim Akademisi Matbaası, Tiflis: Soviyet Gürcistan Yayınevi, 1973, s.645.
[681] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.9; Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.303; Bu bilgilerin Gürcüce çevirisi ve yorumları için bkz. Şengelia, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", s.301-302.

te'kid ve elbette kendülerden taleb ve cezâsını tertîb ile...[682]. Bu anlatımdan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Gürcü soyluların sadakatinin kesin bir şekilde sağlanması için Kral Solomon'un ortadan kaldırılması gerektiği kanaatindeydi ve bu işle Çıldır Valisi Hasan Paşa görevlendirilmişti. Yukarıda sözü edilen Başrahip Katolikos Besarion ve diğer Gürcü soylularla beraber çalışması istenmiştir.

Bu dönemde Osmanlılar ve Gürcü soyluların Kral Solomon'un peşine düşmelerinden dolayı Kral Solomon zor durumda kalmıştı. Kral Solomon, Kuzey Kafkasya'daki Rusya'nın kalelerinin ve Kizlyar Kalesi komutanı General Nikolay Potapov'a elçi olarak siyasi çevrelerde tanınan Kayhosro Tsereteli'yi göndermiştir. Kral Solomon, Osmanlılara karşı savaşamayacak olursa yanındaki askerleriyle Rusya'ya göç etmek için Potapov'a, kendisi ile Rusya hükümeti arasında arabuluculuk yapmasını rica etmiştir.[683] Ayrıca 1766'da Kizlyar Komutanı Potapov'a, Hıristiyan topraklarının Osmanlılar tarafından işgal edilmesine engel olunması gerektiğini ve yeniden tahta oturmak için Rusya'nın yardımına ihtiyaç duyduğunu ifade eden 20 Ekim 1766 tarihli bir mektup da yollamıştır.[684] Kral Solomon'un bu mektubu Rusya'ya ulaşmıştır. Ancak Kral Solomon'un isteklerine Rusya yine kayıtsız kalmıştır.[685]

1766 yılı içinde Kral Solomon, yardım istemek için bir defa daha Rusya İmparatorluğu'na müracaat etmiştir. Bu kez Kral Solomon, Rusya'dan Osmanlı Devleti ile İmereti adına bir görüşme yapmasını istemiştir. Kral Solomon Rusya'nın aracılığıyla tahtını geri almayı ve Osmanlıların da köle ticaretinden vazgeçerek haraç ile yetinmelerini istemekteydi. Ayrıca Kral Solomon, Osmanlıların bu istekleri kabul etmemeleri durumunda Rusya'dan sığınma istemiştir.[686] Bu dönemde Rusya İmparatorluğu, İmereti işlerine müdahale ederek Osmanlılar ile ilişkilerini bozmayı istemiyordu. Bu nedenle Kral Solomon'un Rusya'nın desteğini alma planları gerçekleşmemiştir.[687]

---

[682] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.9.
[683] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., *s.*3; Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., s.104-105.
[684] Aleksandre Tsagareli, *Yazışma, Gürcü Kralları ve Egemen Prensler Rus Hükümdarlarıyla XVIII. Yüzyılda,* St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1890. s.1. (Rus); Bilge, *a.g.e.,* s.231.
[685] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.74.
[686] Tsagareli, *Yazışma, Gürcü Kralları ve Egemen Prensler Rus Hükümdarlarıyla XVIII. Yüzyılda, s.*1-2.
[687] Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti,* s.74.

Rusya'dan destek alamayan Kral Solomon, İmereti halkını etrafında toplayıp Osmanlılara savaş açma kararını vermiştir. Ancak Solomon'un öncelikle sığınmış olduğu Modinakhe Kalesi'nden çıkması gerekiyordu. Misyoner Leon'dan edinilen bilgilere göre 1766 yılında Hasan Paşa Osmanlı Ordusu ile beraber İmereti'den Ahıska'ya geri döndükten sonra, *"Solomon, İmereti'de yine ortaya çıktı, Eristavi* (Raça Eristavi Rostom) *ve Dadyan (*Odişi Meliki Katsia Dadyan) *hariç bütün soylular* (onu) *ziyaret etmek ve itaatini yenilemek için meşru kral olan Solomon'a gittiler.*"[688] Görüldüğü üzere Raça'nın Esistavi Rostom ve Odişi Başı Dadyan yine Osmanlılara sadık kalıp Solomon'a karşı çıkmışlardır. Diğer soylular ise yine Kral Solomon'a itaat etmeye karar vermişlerdir. Buna göre Osmanlı yönetiminin öngördüğü üzere Kral Solomon soyluların büyük ölçüde itaatini yeniden sağlayabilmiştir.

Kral Solomon Modinakhe Kalesi'nden çıktıktan sonra aylık iki tuman karşılığında Lezgilerin ordusunu emrine almıştır.[689] Osmanlılara karşı savaşan Kral Solomon'u gören İmeretililer kralın etrafında birleştiler. Bu halkın çoğu Gürcü köylüler idi. Rus tarihçisi Aleksey Muravyov'a (1969-1992) göre, onlar *"keyifli, gururlu ve dik başlılardır, tüfek ve kılıçla geziyorlar, ormanın meyveleriyle besleniyorlar ve çıplak ayakla ve elbisesiz yaşıyorlardı."*[690] Gürcü köylülerin Kral Solomon'un içinde bulunduğu koşullarda önemli bir destek kuvvet olmalıdırlar.

Osmanlılar Solomon'un bu eylemlerine karşı İmereti kalelerine sığınıp güçlenip sonra ülkeyi fethetmeye devam etmişlerdir. Bu defa Solomon tarafından gerilla savaşların başladığı bilinmektedir. Ülkenin çoğu kısmı Osmanlı elinde olmasına rağmen Kral Solomon'un destekçilerinin sayısı daha da artmıştır. Bizzat İmereti'nin yeni Kralı Teymuraz Batonişvili de Osmanlı askerlerinin de bulunduğu Kutaisi Kalesi'ne yerleşmiştir. Kral Solomon, Lezgilerin ordusu ile beraber İmereti'nin büyük kısmını ele geçirmiştir. Dolayısıyla İmereti tahtından indirilmiş Solomon, fiilen iktidarı geri almıştır. Bunu 1766 yılında Kral Solomon tarafından imzalanmış *Sauri* ve *Saudiero* vergileri ile ilgili hazırlanan belgeler

[688] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96.
[689] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 2., *s.*4.
[690]Tsagareli, 18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 2., s.71-72.

kanıtlamaktadır. O dönemde vergilere dair belgeleri krallar tarafından hazırlanıp mühürleniyordu. Bu, Kral Solomon'un tahtan indirilmesine rağmen İmereti'de hâlâ krallık yapıyor anlamına geliyordu.[691] Bunu Solomon'un Gürcü soylu Giorgi Abduşelişvili isimli birine verdiği 1766 tarihli bir *İhsan Beratı'*nın mührü üzerindeki, *"İyi köklerden budaklı, ben Bagratoinili bir kralım"*[692] yazısı doğrulamaktadır. Bu durum Osmanlıların Kral Solomon'u henüz yok edemediği anlamına gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nin İmereti'de Kral Solomon'a karşı yaptığı savaşlarda çok zarar gördüğünü de açıkça ifade etmemiz gerekmektedir. Sadece 1765'teki seferde 1200 Kese (360.000 Manat) harclanmıştır.[693] Serasker Hasan Paşa'ya Nisan 1766 ortasında yazılan bir hükümde, Gürcistan savaşı için dört-beş seneden beri 2.000 keseden fazla para harcadığı, beş-altı eyaletin asker ve reayasının bu meseleden dolayı büyük zarar gördüğü, Gürcistan için daha önceki hiçbir devirde bu kadar mal ve asker zâyi edilmediği hatırlatıldıktan sonra, bu defa da Solomon'un işi bitirilerek İmereti'de düzen sağlanamazsa, kendisinin idamla cezalandırılmasının muhakkak olduğu tehdidinde bulunmuştur.[694] Sonuç olarak sefer tam istendiği gibi sonuçlanmamıştır. Solomon, İmereti'nin yeni kralı olan Teymuraz ile tahtını geri almak için savaşmaya devam etmiştir.

Solomon ile savaşmak için Osmanlı Devleti'nden yeni yardımcı güçlerin gönderilmesi ve askeri ihtiyaçların giderilmesi gerekiyordu. 6 Ağustos 1766 tarihinde Gürcistan'ın düzenini sağlayan askerlerin ihtiyaçlarının sağlanması, gerekli yerlere tahıl nakli, atiyye ve hilat masrafının ödenmesi için Çıldır Valisi Hasan Paşa'ya 25.000 kuruş gönderilmiştir.[695]

1766 yılında Osmanlı Devleti, İmereti'ye yeni bir sefer hazırlığını başlatmıştır. Yaklaşık 45.000 kişilik ordu hazırlanmıştır. Ancak bu sefer gerçekleşmemiş, Solomon ile Osmanlı Devleti arasında uzlaşma sağlanmıştır.[696] Burcanadze'ye göre, Osmanlıların

[691] Kakabadze, *Birinci Solomon Dönemi Kilise Reformları*, s.9.
[692] GKDTM, Tarihsel Belge: No: 438[3].
[693] Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e.,* s.645.
[694] Köse, *a.g.e.,* s.56.
[695] BOA., C.AS., nr. 1220/54772.
[696] Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e., s.*645.

Solomon'la antlaşma yapmasının isteği, onların zafer kazanmaktan umut kestiğine işaret etmektedir.[697]

Kral Solomon "sadece kendi güçleriyle" İmereti tahtını tekrar ele geçirebileceğinden emin olamadığından Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle'den Osmanlılar ile arasında arabuluculuk yapmasını rica etmiştir.[698] Osmanlı hükümeti, Kral II. Erekle'nin arabuluculuğunu olumlu karşılamıştır. Çünkü Osmanlı da İmereti'de *sonu olmayan savaşların* bitmesini istemiştir.[699] Ağustos sonrası 1766 yılında Osmanlılarla barış sağlanması için Kral Solomon'un erkek kardeşi Genateli Yoseb'in[700] ve II. Erekle'nin elçisinin önderliğinde bir heyet İmereti'den İstanbul'a ulaşmıştır.[701] Osmanlı Devleti ile İmereti heyeti arasındaki görüşmeler, Kartli-Kaheti Kralı Erekle'nin arabuluculuğuyla gerçekleşmiştir. Görüşmeler, o dönemde İmereti tahtında Osmanlı taraftarı olan Teymuraz Batonişvili'nin olması nedeniyle çok uzadı. Sonuçta, 1767 bahar aylarında İstanbul'da İmereti ve Osmanlı Devleti arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti, İmereti'yi bir vasal olarak değil, onun koruması altındaki bir devlet olarak tanımıştır. Gaprindaşvili'nin ifadelerine göre Gürcü elçiler, sadakatlerinin işareti olarak, Osmanlı Sultanına Kral Solomon tarafından her yıl herhangi bir milliyetten[702] 60 cariye gönderme vaadinde bulunmuşlardır.[703]

---

[697] Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.101.

[698] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.76.

[699] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.76.

[700] Solomon tarafından kardeşi Genateli Metropolit Yoseb'in İstanbul'a gönderilmesi ciddi bir adımdı. Sultan artık Kral Solomon'a karşı sorumlu değildi, çünkü İmereti Tahtında zaten tercih edilen aday (Teymuraz Batonişvili) idi. Buna rağmen, Yoseb Genateli'nin İstanbul'u ziyareti oldukça cesur bir eylem ve o dönem açısından tehlikeli bir işti. Bunu Genateli Yoseb tarafından 23 Ağustos 1766'da hazırlanmış bir belge kanıtlamaktadır: *"Benim kardeşim, efendi sevgili Kral Solomon. Ben erkek kardeşin Genateli Metropolit Yoseb bu vasiyetnameyi sana anlatıyorum* (sunuyorum) *... benim ne varsa kitabım ya da elbisem her şeyi size emanet olarak bıraktım. Madem ben sadakatiniz ve ülkeniz için bu dinsizliklerin ülkesine gireceğim, kim bilir karşıma hangi tehlike çıkar ya onların elleriyle ölürsem ya da... hastalanıp ölürsem..."*.Genateli Metropolit Yoseb *"dinsizliklerin ülkesine gireceğim"* sözleriyle *"Osmanlı Devleti'ne gireceğim"* demek istemiştir. Burada Metropolit'in Osmanlılara ne kadar düşman olduğu görülmektedir. Ancak görevini yerine getirmek için Osmanlı'ya gitmek zorunda kalmıştır. Bkz. Sargis Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası*, Tiflis: Kereselidze Matbaası, 1913, s.53; Gaprindaşvili., *a.g.e.,* s.127.

[701]Tamaraşvili, *a.g.e.,* s.385.

[702] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.128.

[703] Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e.,* s.645-646. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.203.

Bu dönemde Osmanlılar maliye işlemlerini halletmeye çalışmışlardır. 1767 yılında Gürcistan Defterdârı Ahmed Efendi imiş.[704] 1767 yılı görüşmelerinin başında İmereti Krallığı Osmanlı Devleti'ne eski haraç ödemelerini yenilemiştir. Ancak Rehviaşvili'nin ifadelerine göre, başından beri Kral Solomon antlaşma koşullarına uymak niyetinde değildi. Tahta tekrar oturmak için böyle hareket etmiştir.[705] Bu görüşmeler, 1767 yılında Kral Solomon'un yine Teymuraz Batonişvili ve Osmanlı'ya karşı savaşmayı devam ettirmesinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Solomon'un 1767 antlaşmasının şartlarına uymayı reddetmesi üzerine Osmanlılar, I. Solomon'a karşı savaş hazırlıklarına yeniden başladılar. Büyük Gürcü soylular yine Osmanlıları destekleyerek Kral Solomon'a karşı ayaklanmışlardır. 18 Mart 1767 tarihine ait bir belgede Osmanlıların, Teymuraz Batonişvili'nin ve Katsia Dadyan'nin Kral Solomon'a karşı savaşmaya gittiği açıklanmaktadır. Ancak bir kaynak, 1767'de Teymuraz Batonişvili'nin Kral Solomon ile görüşmek için gittiğini ve onunla barıştığını kanıtlamaktadır.[706]

Gerçekten de 26 Eylül 1767'de Solomon ve Teymuraz arasında bir barış anlaşması yapılmıştır. Solomon, bu dönemi Osmanlılara karşı yeni savaş hazırlıkları için kullanmak istiyordu. Çünkü güçler eşit değildi.[707]

1767 yılında Kral Solomon, Osmanlılara tabi olan Eristavi Rostom'dan intikam almak ve Osmanlıların konumlarını zayıflatmak için, önce Lezgilere çağrı yapmıştır. Lezgiler Raça'nın köylerine saldırıp yok etmişlerdir. Metreveli'nin aktardığı bilgilere göre *"...Raça Eristavisi Rostom kurnaz ve her türlü kötülüğü yapabilen biri idi, Kral Solomon'a itaat etmiyordu, Raça'nın sahibi olmuş... kral Lezgilerin ordularına çağırdı, onlar Raça'yı kuşattılar ve ganimet ve esirlerle geri çekildiler..."*[708].Gürcü *Kronikler'*e göre de *"1767*

[704] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s.307.
[705] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.76. Kral Solomon, Osmanlı Devleti'ne kendi tebaasından insanları göndermeyi istemiyordu. Bkz. Tsagareli, , *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.16-17.
[706] Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.95, 101.
[707] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:95.
[708] Metreveli, *a.g.e.,* s.64.

yılında... Eristavi'nin itaatsizliği nedeniyle Lezgilerin büyük ordusu davet edildi ve Raça yok ettirildi."[709]

Hasan Paşa, bazı başarılarına rağmen İmereti Krallığı'nda Osmanlı Sultanının isteklerini gerçekleştirememiştir. Çünkü ne Kral Solomon'u yakalayıp cezalandırabilmiş ne de İmereti Krallığı tam olarak ele geçirebilmiştir. Bu sebeple Sultan III. Mustafa, 10 Mart 1767 tarihinde Hasan Paşa'yı Çıldır Valiliği görevinden alıp[710] onun yerine aslen Ahıskalı olan Silahdâr İbrahim Bey'i (1767- 8 ay boyunca) tayin etmiştir.[711] Çeşmi-Zâde'nin ifadeleriyle *"Sâbıkan Silahdâr-ı şehriyârî İbrâhim Bey, Pâdişâh-ı bende-perver hazretlerinin karîha-i sabîha-i mülûkânelerinden mâh-ı mezbûrda rütbe-i vâlâ-yi vezâretle ser-bülend-i emâsil ü akrân ve Gonya sancağı* [712] *ilhâkıyle Çıldır Eyâleti tevcîh ve ihsân buyurulup bundan akdem memleket-i Gürcistân'a verilen nizâmın istikrâr u istihkâmı havâle-i uhde-i ihtimâmı kılınup Çıldır Vâlîsi Hasan Paşa'ya dahi İçel Eyâleti inâyet buyuruldu."*[713] Böylece 1767 yılında, Kral Solomon'un cezalandırılması ve İmereti'de nizamın tesisi Silahdar İbrahim Bey'e bırakılmış oldu.[714]

---

[709] Jordania, *a.g.e.,* s.296.

[710] Asatiani, Othmezuri, Samsonadze, *a.g.e.,* s.244.

[711] Silâhdar İbrahim Bey (Cakheli), Osmanlı sultanı tarafından 10 Mart 1767 yılında Çıldır Valiliği görevine tayin edilmişti. Mehmet İnbaşı'nın eserinde Tahvil Defteri'nin bu kaydı bulunmaktadır: *"Gürcistan taraflarındaki ahvale dikkat ve ihtimam göstermek şartıyla yurtluk ve ocaklık olarak hatt-ı hümayun ile tevcih, Faş kalesi muhafazası şartıyla ve Kevine? Sancağı ilhaken"*. İbrahim Bey'i Gürcistan'daki olayları yakından takip etmek için görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Silahdar İbrahim Paşa, sadece 8 ay görevde kalabilmiştir. Bkz. İnbaşı, *a.g.e., s.*85. Kasap'a göre Ahıskalı Yusuf Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa (Cakheli), 1767 yılında Anadolu Beylerbeyi oldu ve düzeni sağlamak için Çıldır Eyaleti kendisine tevcih edildi. 1770'de Kırım Seraskeri oldu. 1780 yılında Karaman Valiliği'ne atandı ve merkezi Konya'da öldü. Bkz. Kasap, *a.g.e., s.*130.

[712] Gonya/Gonio (Gürcücede: გონიო) - Karadeniz kıyısında Batum şehrinde bir yerleşimdir. Batum'un merkezinden 12 kilometre güneyde Çoruh nehrinin solunda bulunmaktadır. 1547'de Gonio (Gonia) Osmanlılar tarafından işgal edildi. 17. yüzyılın sonunda Tavdgiridzeler Gonio'ya sahipti. Sonra Gurieli Batum ve Gonio'yı Tavdgiridzelerden aldı. Tavdgiridze ailesinin iki üyesi Müslüman oldu. Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Gonio'ya tekrar sahip oldu. 1718'de Ahmed Tavdgiridze ve kardeşi Mustafa Bey, Sultan'dan Batum, Gonio, Anaklia, Kisaturi, Akhalşeni, Korolistavi, Sameba başta olmak üzere bir kısım toprakları aldılar. Osmanlı Devleti'nin idari taksimine göre Gonio, Trabzon Eyaleti'nin Lazistan Sancağına dahil edilmiştir. Bkz. Olga Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., Ed. Kveli Çhataraişvili, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981, s.178-179.

[713] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.22-23. Çeşmî-Zâde eserinin başka bir yerinde daha aynı konuya değinmiştir. Bkz. Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.87.

[714] Ahmed Vasıf'ın ifadelerine göre de Silâhdar İbrahim Bey Gürcistan'da nizam kurmak için Çıldır Valiliği görevine tayin edilmiştir: *"Sâbıka Silahdâr-ı hazret-i Şehriyârî İbrâhîm Bey, Ahısha (Ahıska) hânedânında ve o havâlî müte'ayyinlerinde olup, Gürcistan'ın istikrâr-ı nizâmına medâr olur mülâhazasıyla rütbe-i vâlâ-*

20 Temmuz 1767 tarihli bir Osmanlı belgesine göre Osmanlı hükümeti, Gürcistan'a sefer yapmak ve asi Solomon'u cezalandırmak için 876 kese ayırmıştır: *"Bâis tahrîr-i hurûf budur ki... bin yüz seksan bir senesi mâh-ı saferü'l-hayır... bundan akdem enderûn hümâyûn hazinesinden Gürcistan seferi içun verilen sekiz yüz yetmiş altı kise-i Rûmîye mahsûben bu def'a ..defterdâr-ı. ...şıkk-ı evvel saâdetlü İbrahim Efendi tarafından veznedâr başı ağa... miriyye muacceliyetinden yalnız on beş bin dört yüz seksan yedi buçuk guruş kalub meblâğ-ı merkûme ta'vîzen teslîm hazine-i enderûn-ı hümâyûn olmağla berây-ı ilm ü haber işbu tahvîl verildi."*[715]

Bu sırada Batı Gürcistan'da Solomon'un lehine bazı hadiselerin ortaya çıktığı şeklinde Osmanlı Hükümetine haberler ulaşmıştır. Gürcü asilzâdelerinden olup daha önce Osmanlı tarafında yer almış olan Giorgi Batonişvili, 5-6 yüz kişilik Gürcü ordusuyla birlikte Solomon'a yardım etmiştir. Ayrıca Kral Solomon da yine 100 kadar Lezgi kiralayarak Ogerbe[716] nahiyesindeki köyüne baskın yapıp yağmalamıştır. Bunun üzerine İmereti'nin yeni kralı Teymuraz Batronişvili, Dadyan'nın kardeşi, Raça Eristavi Rostom, Abaşidze Keyhüsrev ile birlikte Cahav Kilisesi[717] denilen yerde âsilerin üzerine varmıştır. Burada yapılan çatışmada 15-20 Gürcü ile 6-7 Lezgi öldürülmüştür. Tüm bu olaylar İbrahim Paşa'nın gözünü korkutmuş olacak ki, maiyetindeki askerin yetersiz olduğunu söyleyerek Osmanlı Hükûmetinden 1500 piyade ve süvari asker talebinde bulunmuştur (Eylül 1767 sonu).[718] İbrahim Paşa'ya Kasım 1767'de yazılan hükümde, Kral Solomon belasının gidermesinin ancak asi Solomon'un idamıyla mümkün olacağı konusu tekrarlanmıştır. Ahıska ahalisinden bazıları İbrahim Paşa'ya muhalefet ederek, görev yapmasına engel olmuşlardır. Ayrıca Ahıska'ya beş saat mesafede olan Arguz Boğazı[719] denilen yerde, Gürcülerden bir grup eşkıyanın toplandığı da haber alınmıştır.[720] Bunun üzerine Osmanlı tarafından Erzurum Valisi

yı Vezâret'e irtikā ve Anadolu Eyâleti ihlâkıyla zimâm-ı Eyâlet-i Çıldır dest-i sadâkat-peyvestine i'tâ olundu". Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.308.

[715] BOA., AE.SMST.III., nr. 180/14157. (Ek. 6)

[716] Osmanlı arşiv belgelerinde bahsedilen *"Ogerbe"* nâhiyesi, batı Gürcistan'daki *"Okriba"* nın eski adı olmalı diye düşünüyoruz.

[717] Batı Gürcistan'daki hangi kilise olduğu bulunamamıştır.

[718] Köse, *a.g.e., s.*59.

[719] Batı Gürcistan'da hangi yer olduğu tespit edilememiştir.

[720] Köse, *a.g.e.,* s.59.

Vezîr es-Seyyid Numan Paşa'ya[721] Çıldır eyaleti verilip İbrahim Paşa ise Erzurum'a gönderilmiştir.[722] Gerek Gürcülerden gerekse Müslüman halkından Numan Paşa'ya da muhalefet eksik olmadığından dolayı, onun da Osmanlı Hükümeti'nin beklediği şekilde bölgede düzeni sağlaması çok zor görünüyordu.[723] Ancak Numan Paşa, Gürcistan sınırında ve özellikle Acara bölgesinde düzeni sağlamaya çalışmıştır.[724]

Vezir Seyyid Numan Paşa, Çıldır valiliği görevine tayin edildiğinde Osmanlı Devleti, ondan da şu iki şeyi istemiştir: Solomon'un ortadan kaldırılması ve Gürcistan'da düzenin yeniden sağlanması. Ancak bunları gerçekleştirmek hiç kolay değildi. Numan Paşa, bölgedeki durumu yakından takip ediyordu ve Kral Solomon'a saldırmak için fırsat kolluyordu. Bu arada daha önce Teymuraz Batonişvili'ye verilmiş olan Sveri Kalesi'ne, Solomon'un saldıracağı hakkında yeni haberler alınmıştı. Bunun üzerine Vezir Numan Paşa, Kapıkethüdası Mehmed Ağa ile Süleyman Paşa ve Ahıska Gümrükçüsü Mehmed Ağa'yı 6-7 yüz asker ile Batı Gürcistan'daki Osmanlı kalelerini denetleme bahanesiyle bölgeye gönderdi. Ancak onların temel amacı asi Solomon'un yakalamasıydı.[725]

Osmanlı Devleti'nin I. Solomon'un askeri operasyonlarını durdurma çabaları, Kasım Aralık 1767 tarihli (H.Recep 1181) bir Osmanlı arşiv kaydından anlaşılmaktadır. Buna göre bütün Gürcistan'ı zapt etmek girişiminde bulunan Kral Solomon'un bu hareketlerinin engellemesi için Erzurum Valisi İbrahim ve Çıldır Valisi Numan Paşalara Erzurum Kalesi'nde bulunan 25.000 kuruşun alınıp asker tertip olunması emredilmişti.[726]

---

[721] İbrahim Paşa'dan sonra göreve getirilen Numan Paşa (1767-1770), eski Erzurum valisi olup Ekim 1767'den Haziran 1770'e kadar 2 yıl 9 ay bu görevde kalmıştı. Vezir Numan Paşa, eski Beyşehir mutasarrıfı olup sadece 6 ay süreyle Çıldır valiliği görevinde bulunmuştur. Bkz. İnbaşı, *a.g.e.,* s.85. Ahmed Vasıf'ın ifadelerine göre Vezir Numan Paşa Ahıska'ya nizam kurmak için gönderilmiştir: *"... Erzurum Eyâleti'yle tatyîb ve Çıldır'a selefî Vezîr Nu'mân Paşa tesrîb olunup, memleketin nizâmı ve fesâda sebeb olanların i'dâmı, havâle-i zimmet-i ihtimâmı kılınmışidi".* Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.330. Ahmed Vasıf Efendi, Numan Paşa ile ilgili başka bir yerde de *"mükemmel asker ta'yîn ve sâbıka Gürcistan Ser'askeri Vezîr Nu'mân Paşa'nın kamet-i liyâkati Şâm Ser'askerliği hil'at-i pür-behcetiyle tezyîn ve Rakka Eyaleti dahi zamîme-i 'inâyet-i Şehriyâr-ı Cem-temkîn olmuşidi..."* diye söylemektedir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.499.

[722] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.87; Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.320.

[723] Köse, *a.g.e.,* s.59.

[724] Çeşmî-Zâde Tarihi, *a.g.e.,* s.87-88.

[725] Köse, *a.g.e.,* s.61.

[726] BOA., C.HR., nr. 152/7583.

7 Aralık 1767 (15. B.1181) tarihli, hazine-i hümayun kethüdası Yusuf tarafından yazılan bir Osmanlı arşiv belgesine göre, Gürcistan seferi için Enderun hazinesinden verilmiş olan 876 keseye hesabına sayılmak üzere Defterdâr şıkk-ı evvel İbrahim Efendi tarafından gönderilen 12584 kuruş alınmıştır.[727] Bu belge Temmuz/Ağustos (H. Rebîülevvel 1181)'de Gürcistan'a sefer hazırlığı başlatıldığını, 3 Aralık 1767 (H.15 Recep 1181)'de de Osmanlı Devleti'nin halen sefer hazırlıklarını iptal etmediğini ve devam ettirdiğini göstermektedir.

Solomon'a karşı Osmanlıların bu hazırlıklarını duyan İmereti halkı iki hizbe ayrılmıştır. Bir tarafta Teymuraz Batonişvili ve Raça Eristavi Rostom, diğer tarafta ise Kral Solomon ve onun destekçileri vardı. Kral Solomon için en büyük problem olan 1765 yılında başlayan iç savaşlar 1767 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Soylular arasındaki mücadeleler etrafında dönen bu iç savaşta Kral Solomon üstünlüğünü sağlamıştır.[728]

4.5. I Solomon'un Rusya ile İlişkileri ve Tekrar İmereti Krallığı Tahtına Çıkışı

Yukarıda bahsedilen zaferlerle cesaretlenen Kral Solomon, 1768 yılında Rus hükümeti ile tekrar temasa geçip Kutaisi Başpiskoposu Maksime Kutateli (Abaşidze)[729] Rusya'ya görüşmeye göndermiştir. Rusya Çariçesi II. Katerina'dan (1729-1796) bütün *"Ortodoks Hıristiyanları Osmanlılardan koruması"* istenmiştir.[730] Kral Solomon'un Rusya

[727] Bu belge şu şekildedir: *"Bâis tahrîr-i hurûf budur ki İşbu bin yüz seksan bir senesi mâh-ı Rebîülevvelinde bundan akdem Gürcistan seferi içun enderûn-ı hümâyûn hazinesinden verilen sekiz yüz yetmiş altı kiseye mahsûben bu def'a mukataât-ı mâliyye mu'accelaatı nısfından.. defterdar-ı şıkk-ı evvel saâdetlü İbrahim Efendi tarafından veznedâr başı ağa... yalnız on iki bin beş yüz seksan dört kuruş-i kalub meblâğ-ı merkûme mahsûben kabz olunduğunu müş'îr ilm ü haber verildi".* Bkz. BOA., C.ML., nr. 566/23161. (Ek. 5). 17 Temmuz 1768 (29.S.1182) tarihli bir belgeye göre, Gürcistan seferi için, Enderun hazinesine 572 keselik meblağı verilmiştir. Bkz. BOA., C.SM., nr. 103/5156; Gürcistan seferi için Enderun-ı Hümayun Hazinesi'nden para verilmesi, 13 Ekim 1767 (H. 19 Cemaziyelevvel 1181) tarihli bir belgede de kanıtlanmaktadır. Bkz. BOA., C.SM., nr. 8/358.

[728] Davit Batonişvili, *a.g.e.,* s.10.

[729] Maksime Kutateli Abaşidze (II. Maksime) - 1776-1795'te Batı Gürcistan Katolikos-Patriği, 1759-1781'de ise Kutaisi Metropoliti rütbesi ile Kutaisi Piskoposu idi. Osmanlılara köle satan Gürcü soylulara karşı şiddetle savaştı. 1768-1769 yıllarda II. Maksime, Rus Kraliyeti'nde Kral Solomon'un elçisiydi. Rus kaynaklara göre, 1768 yılında, İmereti kralı tarafından Rusya'ya gönderilmiş elçi Maksime Kutateli, Rusya'nın krallık hükümetinde, Gürcistan'dan Osmanlılara insanları haraç olarak göndermesini inkâr etmiştir. Maksime Kutateli, Kral Solomon'un Osmanlılara karşı savaşlarının asıl sebebi olarak Osmanlıların Gürcistan'dan haraç olarak insanları göndermek istemesi olduğunu söylemiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.16-17.

[730] Gvosdev, *a.g.e.,* s.28.

İmparatorluğu'ndan iki isteği vardı: birincisi, Osmanlılara doğrudan saldırılar yapmak ve onlardan kurtulmak idi*: "bu yabancıların ellerinden bizi kurtarın, bizim ülkemiz ve bizim halkımızı güçlü imparatorluğunuzun koruması altına alın"*; ikincisi ise, Rus İmparatorluğu'ndan İmereti ordusuna mali yardım idi. Bu kez Osmanlılarla olan sıkınrılar nedeniyle Rusya Solomon'un yardım teklifini değerlendirmeye karar vermiştir.[731]

Osmanlı Sultanı, Gürcistan ve Rusya arasında yeni siyasi bağların kurulduğunu görünce, Kral Solomon ile barış görüşmeleri yapmaya başlamıştır. Ancak İmereti Kralı barış antlaşmalarının gücüne inanmamış; Kararlı şekilde savaşa hazırlanmaya ve güvenilir bir müttefik aramaya devam etmiştir. 21 Haziran 1768'de Kral Solomon Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin'e Maksime Kutateli'yi gizlice Rusya'ya nasıl gönderdiğini açıklayan bir mektup göndermiştir.[732] Solomon 23 Haziran 1768 tarihinde Maksime Kutateli Rusya'ya göndermiştir. Gürcü Kralı, Rus hükümetine korunma talep edip karşılığında da Osmanlı-Rus Savaşı'nda onunla ittifak yapmaya söz vermiştir. Rus diplomatlar durumu kendi lehine iyi bir şekilde değerlendirip, Transkafkasyalı Hıristiyanları Osmanlılara karşı kışkırtmışlardır. Fakat Rus hükümeti aniden Osmanlılarla barış görüşmeleri yapmaya başlamış ve bu sefer de Kral I. Solomon yine Osmanlılara karşı tek başına savaşmak zorunda kalmıştır. Kralın, sadık adamı Kayhosro Tsereteli'yi Dağıstan komutanına yardım etmesi için göndermiştir. Ayrıca Kral Solomon, son çare olarak Lezgileri ordusuna çağırmaya ve onların yardımıyla Osmanlılara karşı saldırılarını devam ettirmeye karar vermiştir. İmereti'de köle satın alma yasağı olumlu yönde etkili olmuş, Kral Solomon'un bayrağı altında çok insan toplanmıştır. Kral Solomon'un gerilla savaşlarından dolayı Osmanlılar İmereti'den geri dönmek zorunda kalmışlardır.[733]

23 Haziran 1768'de Kral Solomon, Çariçe Katerina'ya bir mektup daha yazmıştır. Solomon, mektupta şöyle demektedir: "*Çok eski zamanlardan beri Mesih'in dini için kanımızı döküyoruz. Merhametli bir hükümdar olun ve bizi sizin korumanız altına alın ve size söz veriyorum ki, Mesih'in yardımıyla ve Doğu inancı ve yasası temelinde pes etmeyeceğim ve*

[731] Gvosdev, *a.g.e.,* s.28-29.
[732] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s. 17-18. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.204.
[733] Metreveli, *a.g.e.,* s.64.

yabancı Osmanlılara karşı savaşta kan dökeceğim."[734] Böylelikle Rusya yardımcı olursa Kral Solomon, Ortodoks inancına dayanarak Osmanlılara karşı durmaksızın savaşacağını taahhüt ediyordu. Ayrıca mektupta Solomon, Osmanlılardan aldığı kaleleri kendi elleriyle yok ettiğini, 12 yıldır Osmanlılara karşı savaştığını, kendi topraklarına Osmanlıların yedi kere saldırdığını ve onlar tarafından Gürcü halka haraç yüklenmek istendiğini anlatmaktadır. Bu mektubun içeriği çok yönlüdür ve içinde Kral Solomon'un zor ve umutsuz durumu ifade edilmiştir.[735] Görüldüğü üzere I. Solomon, 1768'de Çariçe Karetina'ya gönderdiği elçisi Kutaisi Metropoliti Maksime Kutateli vasıtasıyla, Rusya'dan himaye istemiştir. Solomon ile Erekle, Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak için Ruslarla ittifak yapmak ve bu ülkeden asker ve para temin etmek hususunda anlaşmıştılar.[736]

Söz edilen başarılara rağmen bir yandan üzerine sürekli askeri güçler gönderen Osmanlı Hükümetiyle, diğer yandan Gürcistan'da kendisine karşı olan bazı soylular ve Rahip Katalikoz gibi din adamlarıyla mücadele etmek zorunda kalan Kral I. Solomon'un durumu pek parlak değildi. Kral Solomon, ümidini canlı tutacak tek dal olarak gördüğü Rusya'dan elçilik heyetlerinin eli boş dönmesiyle herhangi bir netice alamamıştır. Çariçe II. Katerina da selefleri gibi Kral Solomon'a yardım etmeyi reddetmiştir. Bu yüzden Solomon, Osmanlılarla müzakere etmek ve güvenlerini yeniden kazanmak zorunda kalmıştır.

Gürcü-Rus görüşmelerinden sonra, Osmanlı askerleri 20 Temmuz 1768 tarihinde (5 Rebiüllevvel 1182) Çarşamba günü İmereti sınırındaki Bağdatcık Kalesi'ne vardığında Kral Solomon da kendisine bağlı *aznaur* ve *tavad*lar ile beraber kaleye gelmiştir. İki tarafı karşı

---

[734] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.19. Söylendiği başarılara rağmen İmereti Kralı Solomon, kendi kuvvetleriyle Osmanlı'ya karşı savaş yapamayacağını çok iyi biliyordu, bu yüzden bir kez daha Rusya'nın gücünü ülkesinin yararına kullanmaya çalışmıştır. Solomon, önemli bir göreviyle Rusya'ya gönderilen Maksime Kutateli'nin aracılığıyla 23 Haziran 1768'de bu mektup göndererek Rusya hükümetinin himayesine girmek istemiştir. Buna karşılık olarak Osmanlı ile savaşlarda Rusya İmparatorluğu yanında yer alacağını bildirilmiştir. Elçinin amacı, Rusya'nın İmereti'yi kendi vasalı olarak tanımasıydı; bu olmazsa, Rusya'dan silah ve para konusunda yardım istemesi gerekecekti. Bu isteği de kabul edilemezse ve İmereti Kralı artık Osmanlılara karşı savaşı devam edemezse, elçi, Kral Solomon'u ve ailesini Rusya'ya sığınmak için izin isteyecekti. Bkz. *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., *a.g.e.,* s.1-2. Görüldüğü üzere Kral Solomon'un, Maksime Kutateli'nin bu elçiliğinden büyük umutları vardı ve Rusya'dan İmereti'nin korumasını beklemiştir.

[735] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.18-19.

[736] Bilge, *a.g.e.,* s.231.

karşıya gelmiş ve görüşme fırsatı da ortaya çıkmıştır. Kral Solomon'un niyeti zaten bir fırsatını bulup Osmanlı tarafı ile görüşmekti. Sonuçta bu amaçla Kral Solomon kendi amcası Giorgi'yi, Kethüda Mehmed Ağa'ya göndermiştir. Bu talep karşısında Osmanlı heyeti şöyle bir cevap vermiştir: *"Solomon'un cürmi galîz ve mağdûb-i Pâdişâhî olmağla âna re'y virmek haddimiz değildir".* Ancak Gürcüler birkaç defa *"azîm recâ vü niyâz"* ederek adam göndermişlerdir. Gürcülerin bu ısrarlı talepleri üzerine Ahıska Gümrükçüsü Mehmed Ağa gönderilerek Kral Solomon'a niyetinin ne olduğunu sorulmuştur. Solomon cevap olarak Süleyman Paşa ve Kethüda Mehmed Ağa ile görüşerek, durumunu arz etmek istediğini söylemiştir. Solomon'un isteği münasip görülünce amcası Giorgi'yi 25-30 adamla Bağdatcık (Bağdatcık) Kalesi'nin yakınlarına gönderilmiştir.[737] Ahmed Vasıf, Osmanlı memurlarının Bağdatcık Kalesi'ne gittiğini ve Kral Solomon'un durumunu şu şekilde anlatmaktadır: "*Me'mûrlar Bağdâdcık Kal'as'na vardıklarında, mukaddemâ girîve-gerd-i vâdi-yi nifâk ve alem-efrâz-ı meydân-ı 'isyân ü şikāk olan Solomon merkumların yanına gelüp...".*[738]

Böylece yıllarca süren çatışmalardan sonra iki taraf sonunda yüz yüze gelmiştir. Osmanlı tarafından görüşmeye Livane (Artvin) Beyi Süleyman Paşa, Kethüda Mehmed Ağa ve Gümrükçü Mehmed Ağa katılmışlardır. Bu tarihe kadar olup-biten bütün olaylar bu tarihî görüşmedeki konuşmalar ayrıntılı bir rapor haline getirilmiştir. Kethüda Mehmed Ağa tarafından Çıldır Valisi Numan Paşa'ya sunulan bu rapor konulara dair diğer evraklarla birlikte İstanbul'a gönderilmiştir.[739]

Bu görüşmelerde Kral Solomon, Osmanlıların sorduğu soruları kendini haklı göstermeye çalışarak cevaplamıştır. Örneğin Solomon, Osmanlı Devleti'nin sorusuna: 1766'da kendi dayısı olan İmeretili soylu Levan'ın[740] oğlu Abaşidze Keyhüsrev'e (Solomon'un amcası) verilmiş Sveri (Suvir) Kalesi'ni niçin on aydır muhâsara ettiğine şöyle bir cevap vermiştir: *"... Abaşidze Keyhüsrev ile beynimizde öteden beri düşmanlığımız vardır..., efendilerimiz ne gûne ferman ederler ise, ben de râzıyım. Lâkin Livan-oğlu elinde*

[737] Köse, *a.g.e.,* s.62.
[738] Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.336.
[739] Köse, *a.g.e., s.*62. Bu görüşmenin metni, Kethüda Mehmed Ağa'nın mufassal raporundan aynen aktarılmış, sadece soru-cevap şeklinde düzenlenmiştir. Osmanlı Heyetinin Kral Solomon ile yaptığı mülâkatın tutanağı, Ensar Köse'nin adı geçen makalesinde yer almaktadır. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s. 62-68.
[740] Gürcü kaynaklarında zikredilen *Levan* ismi, Osmanlı belgelerinde *Livan* ismi olarak geçmektedir.

kalmasına ve verilmesine bir türlü râzı değilim. Zira o kale Livan-oğlu'nun elinde durdukça, Gürcistan'da fesad münkatı' olmaz. Efendilerimiz içine Osmanlı askeri korlar ise râzıyım, yok yıkarlar ise ona da râzıyım...". Osmanlılar ise Kral Solomon'a cevaben: *"pek güzel, çünki... itâat gösteriyorsun; Suvir kalesi üzerine olan askerini sen kaldır ve içinde olan Abaşidze'nin adamlarını biz çıkartalım. Biz kaleyi hıfz edelim, efendilerimiz ne gûne emir buyururlar ise ona göre hareket edelim"* diye söylemişlerdir.[741] Görüldüğü gibi Kral Solomon ve Osmanlı Devleti bu toplantıda birçok konuda benzer anlaşmaya varmışlardır. Buna göre Kral I. Solomon Sveri Kalesi'nden Abaşidzelerin çıkarılması durumunda Osmanlı hakimiyetini tanıyacağını ifade etmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Gürcistan ve Açıkbaş (İmereti) ahvaline Solomon'un Livane[742] Beyi Süleyman Bey ile birleşerek Sveri Kalesi'ni kendisinden nasıl aldıklarına, Solomon'un Devleti Aliyye'ye ihanetine, ne surette tedip edilmesi lazım geldiğine vs. hakkında 1768 yılında İstanbul'a kaçan Gürcistan'ın itibarlı beylerinden Abaşidze taifesinden olup otuz altı sene Açıkbaş Ülkesini yöneten Giorgi'nin (III. Giorgi 1604-1639) torunu Keyhüsrev'in ağzından 3 Nisan 1772 tarihli bir takriri bulunmaktadır. Bu takrire göre, Kral Solomon, Çıldır Valisi Numan Paşa ile dostane ilişkiler kurarak kraliyet gücünü yeniden sağlamaya karar vermiştir. Bu yüzden 1768 yılında kızını Livane Beyi Süleyman ile evlendirip Gürcistan idaresinin kendisine verilmesi için Çıldır Valisi Numan Paşa'ya aracılık yapmasını istemiştir. Süleyman Bey de *"Solomon sana dört yüz kese akçe ve yüz baş esîr verecek"* vaadiyle Numan Paşa'nın aklını çelip böylece Gürcistan idaresinin Kral Solomon'a bırakılmasını sağlamıştır. Ayrıca, bu takrirden anlaşıldığı üzere Süleyman Bey ve Numan Paşa temsilcilerini göndererek Keyhüsrev Abaşidze'den, muhafaza ettiği Sveri Kalesi'ni Solomon'a teslim etmesi emredilmiştir. Keyhüsrev Abaşidze, muhafaza ettiği Sveri Kalesi'ni mecbur kalarak Solomon'a vermek için *"bu kale bende Devlet-i aliyye emânetidir"* diyerek Süleyman Bey'in ve Numan Paşa'nın ehl-i İslam'dan olan adamlarına teslim etmiştir.[743]

[741] Köse, *a.g.e.,* s.64-65.
[742] Artvin'in eski adıdır.
[743] BOA, HAT, no. 1107/44643.

Bütün bunlar Solomon'un Numan Paşa ve Süleyman Bey ile iyi bir ilişkisi olduğunu göstermektedir.

1768 yılın Osmanlı-Gürcü görüşmelerinde Solomon kuzeni Teymuraz Batonişvili'yi düşman olarak ilan etmiş ve kendine ihanetle suçlamıştır. Teymuraz Batonişvili İmereti tahtına Osmanlılar tarafından Solomon'u yok etmek için tayin edilmiştir. Ancak Teymuraz'ın saltanatı gayrimeşruydu. 1768 yılında Kral Teymuraz tarafından Gürcü soylulara verilen bir *İhsan Beratı* Kutaisi Tarih Müzesi'nde saklanmaktadır. Bu belgede Teymuraz, kendini kral olarak tanıtmaktadır: *"biz Tanrı'nın taçlıları Yesian Davityan Solomonyan Bagratoyan ben kral efendi Teymuraz ve eşim Eristavi'nin kızı kraliçe Anna bizim sadık kölemize Abuladze Khaikhosro'ya ve senin kardeşine Papuça'ya... evet, siz bizim sadık hizmet etmiş kölelerimiz oldunuz ve* (bu yüzden) *size Tsabralashevi* (წაბრალაშვეი) *kendi köylüleriyle beraber bağışladık"* [744] Bu belgeye göre, Kral Teymuraz kendi sadık soylularına- Kayhosro ve Papuça Abuladzelere topraklar ve köylüleri hediye olarak vermiştir. Belgede Katolikos Besarion, büyük soylular olan Rostom Mikeladze, Teymuraz ve Davit Lortkipanidzeler şahitler olarak zikredilmektedir. Belge Kral Teymuraz'ın mührü ile onaylanmıştır.[745] Bu belgeden bazı Gürcü din adamlarının ve büyük Gürcü soyluların İmereti'deki Kral Teymuraz'ın saltanatını kabul ettiğini ve Solomon'a karşı olduklarını anlaşılmaktadır.

Solomon bu kez Osmanlıların affını kazanmaya ve onların yardımıyla İmereti'nin kraliyet tahtını geri almaya çalışıyordu. Çıldır Valisi Numan Paşa'nın gönderdiği tüm evrak da, Lehistan meselesi nedeniyle Osmanlı Devleti ile Rusya İmparatorluğu arasında iyiden iyiye gergin bir hâl alan münasebetler, bir savaşa dönüşmek üzereyken İstanbul'a ulaşmıştır. Böyle kritik bir dönemde, Batı Gürcistan'daki mevcut statükoyu daha fazla sürdürmenin mümkün olmadığı Osmanlı Hükumetince de anlaşılmıştır. Bu nedenle Numan Paşa'nın teklifi yüzleşmesinde, Solomon'un affedilmesinden başka çare olmadığına karar verilmiştir. Nitekim bu arada, Eylül 1768 sonunda Sultan III. Mustafa'nın fermanı ortaya çıktı. Bu fermanla İmereti tahtına yeniden Solomon'un oturtulması birtakım şartlara bağlanmıştır. Af karşılığı olarak Osmanlı Devleti'nin beklentisi, bundan sonra Gürcistan'da kargaşanın ortadan

[744] GKDTM, Tarihsel Belge: No:869.
[745] GKDTM, Tarihsel Belge: No:869.

kaldırarak düzen ve asayişin tam olarak sağlanmasıydı.[746] Kralın unvanında *"Tanrı'nın kulu, Hünkâr'ın kulu"* yine ortaya çıkmıştır. Bu da vasal bağımlılığın yenilenmesi anlamına gelmekteydi.[747]

Vezir Numan Paşa'ya yazılan Eylül-Ekim 1768 tarihli bir emire göre, köle ticaretinin yasaklanması ve Solomon'un Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin bozulması hususlarında sorumlu tutulan Rahip Katalikoz hakkında ise, Hısn-ı Keyf (Hasankeyf) Kalesi'nde hapsedilmesi kararı verilmiştir.[748]

Sultan tarafından bu fermanın verilmesi Solomon için büyük bir başarı idi. Bilge'nin işaret ettiği üzere de, bu gelişme ve Rusya'yla savaş çıkma ihtimali üzerine Osmanlı Sultanı

---

[746] Köse'ye göre Çıldır Valisi Vezir Numan Paşa'ya gönderilen bu fermanın tuğralı bir sureti Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır: BOA. A.DVN.ŞKT., nr. 1051/64 (evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1182/Eylül 1768 sonu). Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.70. Theşelaşvili'ye göre Osmanlı Devleti 13 Eylül 1768 tarihinde Solomon'u yeniden İmereti Kralı olarak tanımıştır. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.62. Gvosdev'e göre ise 25 Eylül 1768'te Sultan III. Mustafa, Osmanlılara isyan eden Kral Solomon'un "affedildiği" ve İmereti kraliyet tahtına geri döndüğü yönünde bir kararname yayınlamıştır. Bkz. Gvosdev, *a.g.e.,* s.30. Ayrıca bkz. Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, 10-18. Yüzyıllarda Gürcistan, C. 6.,* s.420; Patieşvili, *a.g.e.,* s.34; Kral Solomon, dış politikada bazı başarılar elde etmiş, fakat buna rağmen Gürcü soylularıyla hâlâ tartışmalar yaşamıştır. İç problemleri çözmeden Kral Solomon dış politikada başarılı olamazdı. Bu yüzden Gürcü soylularla tüm gücüyle savaşmıştır. Bkz. Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.77; Osmanlı Sultanının daha önceki emirlerinde temel istek, kölelerin satın alınmasına izin verilmesi ve kendisine haraç ödenmesi idi. Bu yeni fermanda ise bu ve başka istekler artık görülmemektedir. Bu zaferden sonra Kral Solomon, Padişah'ın fermanı ile birlikte bir hilat ve kılıç almıştır. Böylece Padişah, kral İmereti'nin hâlâ Osmanlı hakimiyeti altında olduğunu göstermek istemiştir. Bkz. Patieşvili, *a.g.e.,* s.34. Köse'nin aktardığına göre, yapılan müzakerede kararlaştırılan ve bunlara uyacağına dair kendisinden senet alınarak tutanağa geçirildiğine dair belgeye göre, Solomon'un affı şu şartlarla mümkün olmuştur: Solomon, Çıldır Valisi'ne sadakat ile hizmet edecekti. Osmanlı tarafında bulunan Abaşidze Keyhüsrev'e zarar verilmeyecek ve babasından kalan mülkleri geri verilecekti. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.70; ayrıca, Rahip Katalikos başka bir yere sürgün edilecekti. Burada İmereti kralına karşı çıkan ve ona isyan eden Raça Eristavi Rostom'un kardeşi, Abhazya-İmereti'nin Katolikosu Besarion'dan bahsettiği düşünülmektedir. Bkz. Şengelia-Cavelidze, *a.g.e.,* s.133. Ahmed Vasıf'ın ifadeleriyle de Katolikos'u başka bir ülkeye sürgün edilecekti: *"Gürcistân re'âyâsını idlâl ve efrenc-i âyînine idhâl kasd eden Katalkuz* (Katolikos) *nâm rahib memleketden tard ve diyâr-ı ba'îdeye nefy olunup... şurûtunu temhîd ve berât... ve râhib-i mesfûr Hısn-ı keyf Kal'ası'nda habs ve sâyir mes'ûlâtına müsâ'ade ile... "*. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.336; Hacı Ali Bey ve diğer kişiler tarafından alınan rehineler serbest bırakılarak Kral Solomon'a teslim edilecekti; Gürcistan'da eskiden ne şekilde ticaret geçerli ise bundan sonra da serbestçe ticaret yapılacaktı; Ayrıca ticaret yaparken borç verenler borç alanları rahatsız etmeyeceklerdi: *"mürâbaha talebiyle dâyinler tarafından iz'âc olınmamak şurûtunu temhîd ve berât..."*. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.336; Sveri Kalesi'nin (Os. Suvir Kalesi) yıkılması, Solomon'a verilmesi veya içine asker yerleştirilmesi konularından birisi tercih edilecekti. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.70-71. Sveri Kalesi'nin bu koşullarıyla ilgili Ahmed Vasıf Efendi şöyle bahsetmektedir: *"Suyer<e>Seveyere (سویره) Kal'ası hedm ve yâhud Devlet-i 'aliyye tarafından muhâfaza olunmak ve yâhud kendüye zabt etdirmek ve ihtilâl-i memleket hasebiyle re'âyâ istîfâ-yı dîne kudret-yâb olmayup... Suyer* (Sveri) *Kak'ası hedm..."*. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.336.

[747] Metreveli, *a.g.e.,* s.65.

[748] BOA. C.DH., nr. 299/14904.

III. Mustafa, 25 Eylül 1768 yılında köle ticareti konusunda hiçbir şart ve talep öne sürmeden İmereti tahtını tekrar I. Solomon'a vermiştir.[749] Gürcü kaynaklarına göre bu ferman, Osmanlı Sultanının Batı Gürcistan'daki gerçek duruma dayanarak zorunda kalarak yolladığı bir belgedir ve aslında Kral Solomon İmereti tahtını kendi mücadelesi ile Osmanlılardan zorla almıştır. Örneğin, Burcanadze'ye göre fermanda Solomon'un suçlu olduğunu itiraf ettiği ve Osmanlı Devleti'nden af dilediği doğru değildir.[750]

Gürcü kaynaklarına göre Kral Solomon Osmanlılara itaat etmeyi kabul etmemiş ve Osmanlıları düşman olarak görerek ve İmereti'yi Osmanlılardan kurtarmaya çalışmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Osmanlı kaynakları Gürcü kaynaklarının tersini söylemektedir. Örneğin Ensar Köse tarafından incelenmiş Osmanlı arşiv kaynaklarına göre 1768'de Osmanlı ve Solomon arasında yapılan mülâkatta Kral Solomon kendisini Padişah'ın kölesi olarak ilan etmektedir*: "Ben Pâdişâhımızın bendesi ve abd-i memlûk reâyâsı olup, ben ve âbâ ecdâdım Devlet-i Aliyye'nin ihyâ-gerde bendeleri olduğuma binâen, hizmet ve sadâkatim ve emr-i Pâdişâhîye itâat ve inkıyadım âleme ma'lûm iken, ben ne kelbim ve ne kudretim vardır ki, Pâdişâhıma âsî olayım..."*.[751]

Gürcü arşiv kaynaklarında Kral Solomon Osmanlıları *"gâvur"* ve *"düşman"* olarak anar. Örneğin *"... Abhazya İmereti krallarının kralı büyük şöhretli Davitian Solomon ve etimin parçası* (eşim) *büyük soylu Tsulukidze'nin kızı kraliçelerin kraliçesi... İmereti kulu Gulkan... baş şövalye Giorgi senin adın üzerine hayırlı niyetle bu tapınağa hizmet etmeye niyetlendim... böylece genç yaştan itibaren bize ilan ettiğin bizden uzaklaştırmayan senin güçünün yardımıyla gâvur Mahmadianların* (Müslümanların) *kötü dönemine karşı savaşmaya başladık... bunlara karşı savaşımızda* (senden başka) *kim bize yardım etti... burada da orada*

---

[749] Bilge, *a.g.e.*, s.231.

[750] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.85. Osmanlı arşiv kaynaklarında ise Kral Solomon geçmişteki hatalarının affedilmesi hususunda, gerçeği söyleyerek kendilerinden rica ve niyaz talebinde bulunmuş; eğer bunu yapmazlarsa, ahiret gününde kendileriyle hesaplaşacağını şu sözler ile ifade etmiştir: *"Rûz-i cezâda vebâlim boynunuza. Sizinle anda murâfa'a olurum. Zîra dünyada murâfa'aya mecâlim yokdur. Zîra iki canım yokdur ki birisini bunda bırakayım ve birisiyle gelüp sizinle murâfa'a olayım. Şerî'atınızda ve dininizde ve kitâbınızda 'el-amân' diyene kılıç olmadığı hoş ma'lûmınızdır. Peygamberiniz aşkına, Kâbetullâh'a merhameten ahvâlimi bir vezî-i âlîşâna söyleyesiz... Hemen sizden niyâzım budur ki, bildiğiniz ve vâkıf olduğunuz gibi ahvâlimi efendimize ifâde idesiz ve hakkımda şefâ'at itmesini recâ vü niyâz eyleminiz içün mektûb tahrîr ve irsâl olunmuşdur..."*. Bkz. Köse, *a.g.e.*, s.68-69.

[751] Köse, *a.g.e.*, s.63.

da düşmanlarımızın savaşlarından bizi koru...".[752] başka bir kaynakta da Kral Solomon *"ben senin kralın Solomon, Tanrı'nın izni ile ... sana bizim sadığımız olan Khaikhosro Agiaşvili'ye bu ferman yazdık... zamansızlığımızda düşmanlardan Satsikhistavo alındı... Tanrı'nın yardım etmesiyle her düşmanımızı yendik..."*[753] diye ifade etmiştir. Kral Solomon'un Osmanlılardan Osmanlı arşiv kaynaklarında olumlu, Gürcü arşiv kaynaklarında ise olumsuz bir şekilde bahsettiği görülmektedir. Osmanlı arşiv belgelerindeki Solomon'un bu olumlu ifadeleri Osmanlıların güvenini kazanmak ve bunu siyasetinin yararına kullanmak için olduğu düşünülebilir. Ancak Kral Solomon, Osmanlı kaynaklarında Teymuraz Batonişvili ile ilgili olumsuz sözlerle bahsetmektedir. Bu da Kral Solomon ile Teymuraz arasındaki ilişkiyi daha da kötüleştirmiştir.

Dolayısıyla Gürcü kaynaklarına göre, Kral Solomon Sultan'ın fermanının yayınlanmasından önce, 1768 yılında Tskhratskaro[754] Savaşı'nda (aynı Çkhari[755] Savaşı) rakipleri olan Batı Gürcistan'ın soylularını ve onları destekleyen Osmanlıları yenerek İmereti tahtını Teymuraz Batonişvili'den geri almış, Sultan III. Mustafa ise Solomon'un İmereti tahtına çıktığını bahsedilen fermanla onaylamıştır.[756] Yohan Güldensteadt bu savaş ile ilgili şöyle bahseder: *"Çkhari yakınlarında, Tskhratskaro'nun yanında ... Kral Solomon, kendi sadık İmeretililer, Tsereteliler ve çağırdığı Lezgileriyle beraber, Osmanlıları ve onlar tarafından İmereti'nin kralı olarak tayin edilmiş Teymuraz'ı yendi... Dadyan, Gurieli ve Raça Eristavi kendi güçlerini onlarla* (Teymuraz'ın ordularına) *birleştirdiler, ancak mağlup*

[752] GMA, Fond Kodu No:1449., Dok. No:7. (Ek. 8)

[753] GMA, Fond Kodu No:1449., Dok. No:51.

Solomon, Gürcü kaynaklarında Osmanlılardan düşman olarak söz ederken, Osmanlı kaynaklarında onlardan dost olarak söz etmektedir: *"öteden berü dedelerimiz dedeleriniz ile ve babalarımız babalarınız ile ve biz sizinle ne dürlü muâmele ve dostluk itdiğimiz ve hıdmet-i Pâdişâhîde ve Ahıska vâlîlerinin hıdmetlerinde ne dürlü bulunduğumuz ma'lûmunuzdır"*. Bkz. Köse, *a.g.e.,* s.68.

[754] Tskhratskaro (Gürc. ცხრაწყარო)- İmereti'deki bir köydür.

[755] Çkhari (Gürc. ჩხარი) – İmereti'deki bir köydür.

[756] Rehviaşvili, *İmereti 18. Yüyılda,* s.77. 1768 yılında, Tskhratskaro Savaşı'nın Sultan'ın Eylül fermanı yayınlanmadan önce gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak savaşın 1768 yılının hangi ayında gerçekleştiği bilinmemektedir. Solomon'un Gürcü soylularını ve müttefiki Osmanlıları Tskhratskaro Savaşı'nda yenilgiye uğratmasının da Sultan'ın fermanının ortaya çıkmasını tetikleyen etkenlerden biri olduğu düşünülebilir. Ya da Gürcü tarihçilerin, Solomon'un tekrar İmereti tahtına Padişah'ın fermanı ile çıktığı kabul etmek istemedikleri ve dolayısıya Solomon'un İmereti'nin kraliyet tahtını Osmanlıların yardımıyla değil, kendi gücüyle geri aldığını iddia ettikleri de düşünülebilir.

oldular." [757] Görüldüğü üzere Kral Solomon, Tskhratskaro Savaşı'nda Teymuraz Batonişvili ve onun destekçileri: Odişi Meliki Katsia Dadyan, Raça Eristavi Rostom ve Guria Meliki V. Giorgi Gurieli'yi yenmiştir.[758]

Solomon Çkharı Kilisesi'nin yakınında Osmanlıları ve Batı Gürcistan'dan toplanmış askeri güçleri yenmiştir. Osmanlı ve Solomon'a karşı çıkan soyluların birleşik ordusu yaklaşık 8-10 bin kişiden oluştuğu tahmin edilmektedir. Buradan 1765 yılında Kutaisi'de bırakılmış 4.000 kişilik bir Osmanlı ordusu olduğu düşünülmektedir.[759] Osmanlı birincil kaynaklarında bu savaşla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Görüldüğü üzere Gürcü kaynaklarına göre Kral Solomon, bu zaferinden sonra, İmereti tahtını geri alıp tüm İmereti'yi de ele geçirmiştir. Yakalanan Teymuraz Batonişvili Mukhuri Kalesi'ne hapsedilmiştir. Teymuraz Batonişvili bu kalede ölmüştür.[760] Ayrıca, Teymuraz'ın erkek kardeşi Giorgi Batonişvili de yakalanıp hapse atılmıştır.[761]

Teymuraz Batonişvili'nin yenilgisinden sonra Raça Eristavi Rostom'un pozisyonu büyük ölçüde zayıflamıştır. Eristavi Rostom, sadık müttefiki olan İmeretili soylu Paata Tsulukidze'nin topraklarına açgözlülükten dolayı el koyduğunda siyasi bir hata yapmıştır ve böylece sadık bir taraftar kaybetmiştir. Belli süre sonra Samegrelo'nun (Odişi) Başı Katsia

---

[757] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.169.

[758] Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e.,* s.646; Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.169; Jordania, *a.g.e.,* s.305.

[759] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.61-62.

[760] Burcanadze, "Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", s.102.; Metreveli, *a.g.e.,* s.65; Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., s.105; Patieşvili, *a.g.e.,* s.33. Theşelaşvili'ye göre 1772 yılında bu kalede üzerine yıldırım düşmesi sonucu ölmüştür. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.62; Bazı kaynaklara göre Kral Solomon, Teymuraz Batonişvili'nin gözlerini kör ettirdi ve onu İmereti'deki Mukhuri Kalesi'nde değil kuzeyinde bulunan Solomon'a sadık olan Yukarı İmeretili Tseretelilere ait olan Modinakhe Kalesi'nde hapsetti. Bkz. Soselia Olğa, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 3., Ed. Kveli Çhataraişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, İvane Cavakhishvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1990. s.35. Gürcü siyasi figürü ve tarihçi Bagrat Batonişvili'ye (1776-1841) göre Kral Solomon Lezgileri getirerek İmereti'ye girmiş ve böylece Gürcü asil ve prenslerini yenmeyi başarmıştır. Bagrat Batonişvili tarafından, Solomon'un İmereti'ye geri dönüşü ve Gürcü prens-soyluların yenmesi ile ilgili olaylar şöyle anlatılır: *"Nikoloz Tsereteli Lezgilere gitti ve onların ordusu Solomon'un huzuruna getirdi. Solomon yine İmereti'ye geri döndü ve birçok İmeretiliyi de kendi tarafına çekti. Bağdati'de Teymuraz'a karşı savaşmaya başladılar ve Teymuraz'ı yenildi. Savaşta Levan Abaşidze'yi de öldürüldü. Teymuraz'ı yakalandı. Solomon, onu Mukhuri Kalesi'ne hapsetti. Teymuraz'ı orada öldü".* Bkz. Bagrat Batonişvili, Yeni Hikaye, s.54.

[761] Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e.,* s.646.

Dadyan de Eristavi Rostom'den uzaklaşmıştır. Kral Solomon'un destekçileri 1765-1768 savaşlarının sebebinin Teymuraz ile beraber Eristavi Rostom olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yüzden Krala yakın olan Tsereteliler ve Tsulukidzeler, Eristavi Rostom'nin cezalandırılmasını istemişlerdir.[762]

Solomon 1768'de Tskhratskaro Muharebesi'nde rakiplerini yenmesine ve tahtı yeniden kazanmasına rağmen ülke içinde istikrarlı bit yapıyı hâlâ sağlayamamıştı. Temel mesele yine soyluların krala bağlılığının sağlamasıydı. İlk olarak prenslerin komutanı Raça Eristavi Rostom'un kendisine tabi olması gerekiyordu. Böylece Solomon, Raça'yı fethetmeye karar vermiştir. Ancak Solomon için Raça'nın fethi zor olacaktı. Çünkü Raça'nın fethinden sonra kendisine sıranın geleceğini anlayan Odişi Meliki Katsia Dadyan Rostom ile müttefik olmuştu. Raça'nın fethi durumunda Kral Solomon şüphesiz Dadyan tarafından fethedilen Leçhumi'yi almaya çalışacaktı.[763] Üstelik Solomon'un planı tüm Batı Gürcistan'ı birleştirmekti. Bu nedenle Odişi Meliki Katsia Dadyan de Raça Eristavi Rostom'un destekçisi olmuştur. Tskhratskaro Savaşı'nda Abhazya Başı Manuçar (Süleyman Paşa 1731-1770) da Dadyan'ı desteklemiştir. Guria'da ise Osmanlılar tarafından tayin edilmiş kişiler vardı.[764]

Raça Eristavi Rostom ile birlikte oğlu Giorgi de Solomon'a karşı çıkmıştır. Rostom Kral Solomon için büyük bir tehditti, Batı Gürcistan'da büyük bir güce sahipti ve birçok toprağı ele geçirmiştir. Rostom, Osmanlıları Solomon'a karşı savaşlarda da desteklemiştir. Kral Solomon tarafından Batı Gürcistan soyluları olan kardeş Paata, Beri ve Giorgi Tsulukidzelere verilmiş 3 Ağustos 1772 tarihli bir *İhsan Beratı'*nda Kral Solomon Rostom ile ilgili şöyle bahseder: *"Abhazya ve İmereti ülkelerinin Osmanlılar tarafından yönetildiği saltanatımızın zamanında... saltanatımızın haini Raça Eristavi Rostom ile karşı karşıya*

[762] Metreveli, *a.g.e.,* s.65.

[763] 1772 yılında İmereti'de bulunan Alman gezgin Yohan Güldensteadt'a göre, Kuzeybatı Gürcistan'daki Leçhumi bölgesi, eskiden (15. yüzyıl) İmereti Kralı'na aitti, ancak Samegrelo meliklerinin eline geçmiştir (1680 yılından itibaren): *"1772 yınında, İmereti Kralı Solomon'un çabalarına rağmen, özellikle de Rus silahı yardımıyla, o (Leçhumi'yi) geri alınamadı, yine Samegrelo'nun elinde kaldı, yani Dadyan'ın elinde".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi*, C. 2., s.325. Diğer yerde de Güldensteadt şöyle demektedir*: "İmereti'nin 200 yıldır Türklerden çektiği pek çok acısına rağmen, Bagrationların eski soyu korundu. Şimdi* (1772) *Kral Solomon da bu soyun bir mensubudur, haklarını esas olarak Rus silahlarıyla geri kazandı, sadece Leçhumi tarafını ele geçiremedi. Tüm yıkıma rağmen, İmereti Gürcistan'ın en kalabalık bölgelerinden biridir".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.287.

[764] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s. 90-91.

geldik... Eristavi Rostom ve oğlu Giorgi... bizzat Eristavi Rostom Tsulukidzelerin tüm topraklarını ele geçirdi, mülkleri, köyleri ve kaleleri, Satsulukidzo (Tsulukidzelerin) *adını da ortadan kaldırdı ve onun yerine Raça ismini koydu* (Tsulukidzelerin topraklarını Raça'ya bağladı). *O zaman saltanatımız Tanrı'nın izniyle Mesih'i* (Hz. İsa'yı) *sevenleri korumaya başladık... Davitiani bayrağıyla ikiyüzlülere karşı çıktık ve... Üçlü Tanrı'nın yardımıyla Hıristiyanların düşmanlarını yendik, dağıttık ve Pis Mahmadianların* (Müslümanların) *sevenleri ve onlara güvenenleri yendik ve onların tüm yerlerini, dağları, kaleleri Satsulukidzo ile beraber ele geçirdik... sadık hizmetinizin karşılığında size üç kardeşe... tüm Satsulukidzo'yu* (Tsulukidzelerin toprakları)*, atalarınızın mülklerini size bağışlıyoruz."*[765] Görüldüğü üzere Solomon için dış sorunları ile beraber iç sorunları, özellikle de Raça Eristavi Rostom'un siyasi faaliyetleri ciddi bir tehdit oluşturuyordu.

Dolayısıyla, Kral Solomon yine aynı meselelerle karşı karşıyadır. İmereti Krallığı'nın yine Rusya hükümetiyle bağlantı kurmaya çalıştığından dolayı Osmanlı Devleti telaşlanmıştır. Osmanlılar İmereti krallığını kaybetmesi Karadeniz'de ve Kafkasya'da egemenliğinin bir destek noktasını kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca 1768-1774 yılların Osmanlı-Rusya Savaşı'nın yakınlaştığı ve bu savaşta İmereti Krallığı'nın büyük rol oynayacağı Osmanlılar için aşikardı. Bu nedenle Osmanlılar, Solomon'la ilişkilerini zora sokmaktan kaçındılar.[766] Ancak İmereti kalelerinde hâlâ Osmanlı orduları vardı.[767]

18. yüzyılda Gürcü soyluların da Gürcü-Osmanlı çatışmalarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. İslam'ı kabul eden soylular Osmanlı'nın destekçisi oldular. Hristiyan kalan soylular ise krala sadık kaldılar. Örneğin 18. yüzyılın ikinci yarısında Tavdgiridze *Satavadosu'*nun (Soyu)[768] Gürcü Hristiyan prensleri, Kral Solomon'un Osmanlılarla siyasi

[765] GKDTM., Tarihsel Belge: No:706.

[766] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.77.

[767] Çıldır Valisi Numan Paşa, İmereti kalelerine askerler konuşlandırmanın yanı sıra, yıkılan Gürcü kalelerinden bazıları onarmak ve yeniden inşa etmek için kethüdasını ve askeri birlikleri göndermiştir. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.336.

[768] Tavdgiridzeler soyu ailesi ilk önce Samshe-Saatabago'da (Samshe Atabeyliği) yaşıyorlardı. Tavdgiridzeler ailesi, Samshe'nin soylularının İslam'ı seçmeye başladığı 17. yüzyılın ortalarında Guria'ya taşınacaktı. Müslüman olmak istemeyenler Kartli, İmereti, Odişi (Samegrelo), bazıları Guria ve başka yerlere yerleşmeye başladılar. Samshe'den mülteciler olan Tavdgiridzeler, Kvemo (Aşağı) Guria'ya yerleştiler. Tavdgiridzeler çok geçmeden ilerlemeye başlamışlardır; 17. yüzyılda Batum tarafını ve Gonio'yu işgal etmişlerdir. Ancak 17. yüzyılın sonunda Guria Meliki III. Mamia Gurieli (1689-1714), Batum tarafını Tavdgiridzelerden alıp

ilişkilerinde önemli bir rol oynamışlardır.[769] Solomon'un politik yaşamında sadece Gürcü prensler ve soylular değil, özellikle Rusya İmparatorluğu büyük bir rol oynamıştır. Bu, Gürcistan ve Rusya arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Kral Solomon'un İmereti tahtına tekrar geçmeyi başardığı doğrudur, ancak ülke tam olarak başarıya ulaşamamıştır: çiftçilik, Osmanlı birliklerinin seferlerinden dolayı düşmüştür; 3.000 Yeniçeri garnizonunun bulunduğu Batum, Kobuleti, Tsikhisdziri, Poti (Faş), Ruhi, Anaklia, Sohum, Kutaisi, Şorapani, Bağdati (Bağdadçık) ve Tsutshvati Kaleleri, ayrıca İmereti'nin merkez şehri Kutaisi de Osmanlıların elindeydi.[770]

Görüldüğü üzere, Kral Solomon'un saltanatının ilk yıllarında (1752-1768) birkaç kere Osmanlıları yendiği, İmereti'nin çoğu bölgelerini Osmanlılardan aldığı, bazen mağlup olup Osmanlılardan af dilediği ve Guria, Samegrelo ve Raça'nın itaatsız prenslerini bastırdığı görülmektedir. Kral Solomon, İmereti'de kazandığı başarılarından dolayı *"İmereti'nin ikinci kurucusu"* olarak adlandırılmıştır.[771]

Kral Solomon'un 1766-1781 tarihli mührü üzerindeki bir yazıt: *"Davit'in*[772] *Genci, Haçla düşmanı yendim, Kral Solomon"*,[773] kralın başarısını göstermektedir. Bu yazıt, Kral Solomon'un daha önceki mühürlerinin üzerinde de bulunmaktadır. Örneğin Kral Solomon

ele geçirmiştir. Sonuç olarak Tavdgiridze ailesinin iki üyesi Müslüman oldu ve Gurieli tarafından ele geçirilen toprakları Osmanlıların yardımıyla geri kazandı: 1718'de Osmanlı Sultanı III. Ahmed (1703-1730), Ahmed Tavdgiridze ve kardeşi Mustafa Bey'e, Batı Gürcistan'daki Batum, Kisaturi, Akhalşeni, Sameba ve Korolistavi'yi vermiştir. Osmanlı hükümeti bu bölgeleri kendi defterine dahil etti ve sonunda bu toprakları Gürcistan'dan kopardı. Müslüman Tavdgiridzeler, Hristiyan Tavdgiridzeler ile yüzleşip aralarında entrikalar başlamıştır. Bu, Osmanlı hükümetinin Kvemo (Aşağı) Guria'yı ele geçirmesini kolaylaştırdı. 18. yüzyılın ikinci yarısında Tavdgiridze soyunun Hristiyan kolu, I. Giorgi Tavdgiridze'nin oğlu Mamuka Tavdgiridze tarafından yönetildi. Bu sırada İmereti Kralı I. Solomon Osmanlılara karşı aktif savaşlar yürütüyordu. Osmanlılara karşı çıkan Mamuka Tavdgiridze de Kral Solomon ile iletişim kurmaya başladı ve bu bağı güçlendirmek için Solomon'un kız kardeşiyle evlendi. Mamuka Tavdgiridze, Osmanlı ordusunun hareketleri hakkında Solomon'a birçok bilgi iletmiştir. Örneğin 1770'te Rus askeri kuvvetleri Batı Gürcistan'da iken Mamuka Tavdgiridze, Kral Solomon'a, Poti Kalesi'ni kuşatan Rus ordularına beklenmedik bir saldırı düzenlemek için Batum'dan 6.000 kişilik bir Osmanlı ordusunun geldiğini bildirmiştir. Ancak 1770'lerde Mamuka'nın Aşağı Guria'daki mülkleri Osmanlılar tarafından el konulmuştur. Böylece Tavdgiridzelerin asaleti burada son bulmuştur. Bkz. Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., s.176-180.

[769] Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., s.180.

[770] Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihi'nin Osmanlı Arşiv Kaynakları", s.193.

[771] Şubitidze, *a.g.e.,* s.43.

[772] İsrail ve Yahuda Birleşik Monarşisi Kralı olan Davud'u kastedilmektedir.

[773] Mumladze, Khelauradze, Kukhianidze, *a.g.e.,* s.47; Robakidze, "1757 Yılın Hresili Savaşı", s.186.

tarafından Gürcü soylu Giorgi Abduşelişvili isimli birine verilmiş 1763 tarihli[774] ve Keşiş Davit Tsereteli'ye verilmiş 1764 tarihli[775] *İhsan Beratları'*nın mühürlerinde de bu yazıt vardır. Bu, Kral Solomon'un kendisini Osmanlılara karşı savaşta galip saydığı anlamına gelmektedir. Solomon böyle yaparak Osmanlılara üstünlüğünü göstermek istemiştir.

1768 yılında İstanbul'a kaçan Keyhüsrev Abaşidze, Osmanlıların Gürcistan'a karşı yürüttüğü kampanyalarda başarısız olmasının ana nedenleri hakkında İstanbul'da Osmanlı hükümeti ile görüşmüş ve bu sebepleri ile ilgili şöyle konuşmuştur: *"Gürcistan seferleri esnasında bir-iki sebepten dolayı arzu edildiği ölçüde başarı elde edilememiştir. Birincisi, ileri gelen komutanların Gürcistan beylerini ve mu'teber ruhbânları esîr edip satmalarıdır. Bu durum Gürcistan halkının güvenini sarsmıştır. İkinci sebep ise, Gürcistan diyarları genellikle kayalık ve dağlık olması sebebiyle ve yüksek rütbeli komutanların askerlerinin de ekseriyetle süvari olması bu coğrafyada hareketliliği kısıtlamıştır."*[776]

Böylece on sene boyunca (1757-1768) Kral Solomon İmereti halkıyla beraber Osmanlılara ve onlara destek olan Gürcü soylulara karşı durmadan savaşmıştır. Kral Solomon, birkaç kere iç ve dış rakipleri yenmiş, birkaç kere ise mağlup olmuştur. Kral Solomon'un ve İmeretili halkın ısrarlı savaşlarından dolayı Osmanlılar İmereti'den geri çekilmeye ve Solomon ile anlaşma yapmaya mecbur kalmışlardır. Zor durumda kalan Solomon da hatalarını kabul edip Osmanlı Devleti'nden af dilemiştir. Gürcistan'ın Rusya ile bağlantı kurmaya çalışması da Osmanlıları bu karara yöneltmiştir. Artık Osmanlı ve Gürcistan arasındaki ilişkilerde Rusya'nın etkili olmaya başladığı görülmektedir. Rusya İmparatorluğu bu dönemlerde Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmaması için Osmanlıya karşı hiçbir aktif eylem yapmamıştır. Rusya, Osmanlılara karşı yapacağı savaşa (1768-1774) hazırlanmaya başladığında güçlü müttefiklerinden biri olan Gürcistan'a ihtiyacı vardı.

[774] GKDTM, Tarihsel Belge: No:438[4].
[775] GKDTM, Traihsel Belge: No:128.
[776] Yıldıztaş, *a.g.e.*, s.196.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. SOLOMON'UN RUSYA İLE YAKINLAŞMASI VE OSMANLI KARŞITI SİYASETİ (1768-1784)

1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve İmereti Krallığı

1. 1. Osmanlı-Rus Savaşı Başlangıcında Gürcü Krallıkları (1768-1769)

18. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkileri her iki ülkenin tarihi açısından önemli bir dönem olup bu dönemin önemli olaylardan biri hiç şüphesiz ki 1768-1774 yıllarında yaşayan Osmanlı-Rus savaşıdır.

Rusya ve Osmanlı Devleti pek çok cephede savaşmış olmalarına rağmen, Kafkasya cephesinde henüz herhangi bir ciddi çatışma yaşamamışlardır. Rusların Kırım'a karşı hazırlıklara girişmesi, Lehistan'a müdahalesi ve Kafkasya'da da faaliyetler göstermeleri Osmanlı Devleti'nin 1768 yılında Ruslara savaş ilan etmesine sebep olmuştur.[777] Savaş

[777] Savaşın gerçek nedenleri Rusya'nın Kırım'ın iç işlerine müdahale etmesi, Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'a yönelik faaliyeleri, Balkan ve Kafkasya Hristiyanlarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmesi idi. Rusya içinse savaşın amacı Çariçe II. Katerina'nın 6 Kasım 1768 tarihinde tıpladığı savaş meclisinin zabıtlarına göre *"Karadeniz'de seyrüsefer hakkını elde etmek, bu denizin kıyısında bir liman ve kaleye sahip olmak Polonya sınırını belirtmekti".* Fransız elçisi ve diplomatı Charles Gravier Vergennes'in (1717-1787) kışkırtmalarının da etkili olduğu ve felaketle sonuçlanan 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti'ni Şark Meselesi (Doğu Meselesi) konusu haline getirmiştir. Ağırlıklı cepheleri, Tuna ve Dinyester nehri boyları ile Kırım yarımadası olan savaşta, Kafkasya bölgesi de savaş alanı içinde kalmıştır. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.232. 1760'lardan beri Doğu Avrupa Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya'da dış politikanın odak noktası haline gelmiştir. Rusya'nın faaliyetlerini durdurmak için Fransız diplomatı bu meseleye Osmanlı'yı dahil edip onu Rusya'nın aleyhine harekete teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Rusya'nın

Osmanlı Devleti'nin, Rus askerlerinin Lehistan'dan çıkması uyarısı Çariçe Katerinatarafından reddedilmesi üzerine Osmanlı Devleti, Lehistan'ı himaye amacıyla 4 Ekim 1768 yılında Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Bu sırada Bar Milliyetçi Heyeti güçleri Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Onları takip eden Rus birlikleri, sınırı geçerek Balta kasabasına saldırıp burayı yakıp yıkmıştır. Böylece bu iki ülke arasında savaş başlamıştır. 1768 yılında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesi, Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktası olacaktır.[778]

Osmanlılar, Ruslara karşı harekete geçerek Kafkasya'daki Gürcü krallıklarına doğru ilerlemeye başlamışlardır. [779] Bu dönemde Rusya da Gürcistan üzerine saldırmaya ve sınırlara asker yığmaya başlamıştır.[780]

Osmanlı hükümeti, İmereti'yi Rusya'dan uzak tutmak için 1768'de Solomon ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Kral Solomon Osmanlılara karşı tek başına mücadele edemeyeceğinden daha önce defalarca Rusya'nın desteğini almaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Ancak taraflar arasında olası bir ittifak Osmanlıların İmereti tahtında

---

hâkimiyet kurmasından korkmuştur. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti artık eski güce sahip değildi, ancak yine de Rusya'ya karşı savaş yapmaya karar vermiştir. Bkz. Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.358. Görüldüğü üzere, Ruslar, Balkan ve Güney Kafkasya Hristiyan topluluklarını, Osmanlılar ise Kırım ve Kafkasya'daki Müslümanları yanına çekmeye çalışmışlardır. Bkz. Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.358. Kırım hanları ise Kuzey Kafkasya kabileleri (Çerkesler) ve Gürcü ağaları kendi tarafına çekmeye çalışıyorlardı. Ahmed Vâsıf Efendi'nin eserine göre *"Maksûd Girây Han Kırım'da onlan Tata'ın ilga-yı mu'âhedesi kavm-i Çerâkise'yi iğrâ ile hâsıl olacağını işrâb ve Kırım Girâyı Hân'ın oğlu Mehmed Girây Sultân'ın o tarafa teveccühümü istisvâb edüp, kabâyil-i mezkûreyi celb ü te'lîf ve i'dâd olınan in'âmât-ı Şâhâne'yi tavsîl ve âzâde-i seniyyeyi ta'rîf için Hâssa silahşörlerinden Gürcü 'Ali Ağa Sultân-ı mûmâ ileyhe terfîk ve 'zimetlerinde terk-i ta'vîk olunmuşidi..."*. Bkz. Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.,* s.511.

[778] Hilal Yavuz, "Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı", (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon: 2012, s.3; Ayşegül Çakar, "1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicil", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2016, s.10. Savaş kararı Ekim 1768'de alınmasına rağmen, Osmanlı ordusunun asıl kısmının, altı ay kadar sonra sefere başlaması, Rusya İmparatorluğu için bir avantaj olmuştur. Bu süre, Rusya'ya savaş için gerekli hazırlıkları yapma imkânını sağlamıştır. Buna karşın Osmanlı Devleti hazırlıksızdı. Bu dönemin hazırlık için değerlendirilmesi bir kenara, savaş meselesinde hiç bir bilgisi olmayan sadrazam Yağlıkçızade Mehmet Emin Paşa (1768-1769), ilk olarak nereye hareket edileceğinden haberi olmadığı gibi herhangi bir hazırlık yapma gereği de duymuyordu. Bu vurdumduymazlık Osmanlı Devleti'ni daha savaş başlamadan yenik duruma getirmiştir. Ayrıca Osmanlı ordusunun zahîre ve mühimmatındaki eksiklikler, savaş sırasında hem ordu içinde hem de devlet bünyesinde yaşanan olumsuzlukları da art arda getirmiştir. Bkz. Yavuz, *a.g.e.,* s.3-4.

[779] Mustafa Aydın, *a.g.e., s.*43.

[780] Serkan Osmanlıoğlu, "Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul: 2017, s.18.

Solomon'un olduğunu kabul etmesini sağlamıştır denilebilir. Diğer taraftan, Osmanlılarla mücadelesinin gerek askeri gücü gerekse kendi ülkesindeki iç mücadeleler nedeniyle nihai başarıya ulaşmasının zor olduğunu bilen Solomon da yeniden Osmanlı tabiyetini kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın hem Balkanlar hem de Kafkasya'daki siyasi faaliyetlerini takip etmiştir. Rus-Gürcü ilişkilerinin aktifleşmesi Osmanlılar için tehlikeli bir olay olarak görülmüştür.[781]

Osmanlı-Rus Savaşı arifesinde, Batı Gürcistan'da Katsia Dadyan, Giorgi Gurieli, Raça Eristavi Rostom ve Rostom'un kardeşi Besaryon Katolikos'u Kral Solomon'a karşı çıkmaya devam ediyorlardı. Ayrıca Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin dikkatinin İmereti'den uzaklaşması durumu da geçiciydi. Bu nedenle Solomon, yine Osmanlılara karşı Rusya'ya yanaşmayı ve taraflar arasında başlayacak olan savaşın da bunun için uygun bir zaman olacağı görüşünde olmalıdır. Osmanlı-Rus Savaşı[782] sırasında Çariçe II. Katerina'ya nitekim, kendisinin İmereti'yi himayesi karşılığında yardım edeceğine söz vermiştir.[783]

Bu dönemde daha önce de bahsedildiği üzere Raça Eristavi Rostom ile Dadyan arasında Solomon'a karşı bir ittifak kurulmuştu. Ayrıca Abhazya Başı Manuçar da Katsia Dadyan tarafındaydı. Guria'da ise uzun süredir Osmanlıları destekleniyordu.[784]

Kral Solomon, 1768'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcından itibaren tüm güçleriyle Lezgilerin müfrezeleriyle birlikte yine Raça'ya saldırmıştır. Güldensteadt'ın

---

[781] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., *s.*72-73.

[782] 1768 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Gürcistan'ın konumu Rus İmparatorluğu için çok önemliydi. İmereti Kralı Solomon daha önce Rusya'ya Osmanlılara karşı savaşta yardım edeceğine söz vermişti. Rusya, Kral Erekle'nin Osmanlılara karşı savaşa katılıp katılmayacağından emin değildi. Çünkü, Erekle krallığını sadece Leklerden koruyacaktı, komşu Osmanlılar tarafından ise herhangi bir tehlike beklemiyordu. Erekle, kendi düşmanı olarak Osmanlılar değil de Lekleri görüyordu bu yüzden Osmanlılara karşı savaşa katılmayabilirdi. 1 Şubat 1779'da Alman asıllı Rusya ordusunun generalis Gottlieb Heinrich von Totleben (1715-1773), İmparatoriçe Katerina'a şunları yazdı: *"Osmanlıların Ahıska Paşası, elçileri aracılığıyla, değerli hediyeler ve büyük vaatlerle, Kral Erekle'yi Ruslara karşı çıkmaya ikna etmeye çalıştı".* Bkz. Alimbaraşvili, *a.g.e., s.*57-58.

[783] Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi, a.g.e.,* s.358.

[784] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.422.

bildirdiğine göre Aralık 1768'de gerçekleşen bu seferde yine Lezgilerden faydalanan Solomon, o sırada Minda Kalesi'nde (Raça-Leçhumi bölgesindedir) bulunan Raça Eristavi Rostom'a saldırdı. Ancak Kral Solomon, Raça Eristavi Rostom'u yine yakalayamadı. Fakat Raça'nın köylerini yaktı, hayvanlarını ele geçirdi ve soyluları rehin olarak alıp ülkesine götürdü.[785] Eristavi Rostom'a yakın olan misyoner Leon tarafından verilen bilgilere göre 28 Ocak 1769'da Kral Solomon Raça'yı tekrar işgal etmiştir.[786] Rostom, oğlu Giorgi'yi yardım

[785] Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 1., s.100.

[786] Kral Solomon bu defa da Raça Eristavi Rostom'u ele geçirememiştir. Kral, Raça'ya saldırılarını Lezgilerin müfrezeleriyle yoğunlaştırmış ancak Eristavi Rostom'yi yine yakalayamamıştır. Sonunda Eristavi Rostom'u ele geçiremeyeceğini anlayıp onunla uzlaşmayı tercih etmiştir. Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96. Eristavi Rostom ise Kral Solomon ile uzlaşmadan önce her taraftan yardım almaya çalışmıştır. Misyoner Leon'un bildirdiğine göre Eristavi Rostom ve Katsia Dadyan, Solomon'u yok etmek ve tahttan indirmek üzere Çıldır Valisi Numan Paşa'dan bir ordu istemesi için Batı Gürcistan'ın Katolikosu Besarion'u ve Kayhosro (Keyhüsrev) Abaşidze'yi gizlice Ahıska'ya göndermişlerdir. Paşa, Solomon'u tahttan indirme teklifini memnuniyetle kabul etmiştir. Bu sırada Solomon, soylu Tsereteli'yi Dağıstan'a gönderip birçok Lezgi'yi getirtmiştir. Lezgiler, İmereti üzerinden Raça'ya girip tahribatta bulunmuşlar, Eristavi Rostom Samegrelo'daki Dadyan'a sığınmıştır. *"bu andan itibaren Solomon, İmereti'nin tamamını fethetti, Dadyan dışındaki herkese boyun eğdirdi".* Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96. Bu haberi aldıktan sonra Besarion Katolikos, Paşa'nın İmereti'ye asker göndermesinde hızlandırdı. Ancak o sırada Solomon, kardeşi Genateli Yoseb'i Paşa ile anlaşmak üzere gizlice Ahıska'ya göndermiştir. Bu sırada Osmanlı-Rus savaşı gerçekleşiyordu. Rusya, Kafkas halklarını Osmanlı'ya karşı savaşmaya çağırıyordu. Böyle bir durumda Çıldır Valisi, Solomon'un Rusya'nın tarafını tutmasını istemediği için, Solomon tarafından gönderilen kardeşi Yoseb'in isteğini kabul etmiş, Katolikos Besarion'u ise tutuklatarak hapse attırmıştır. Ancak Katolikos Besarion hapisten kaçıp Katsia Dadyan'a sığınmıştır. Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96; Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, *s.*92; Gaprindaşvili, *a.g.e., s.*128-129. Temmuz 1771'de Rus General Giorgi Sukhotin'e yazdığı bir mektupta Solomon, Raça Eristavi Rostom'un kardeşi olan Katolikos Besarion'un Osmanlılarla ilişkileri nedeniyle aforoz edildiği açıklamaktadır. Solomon, kovulan Besarion'un Samegrelo Meliki Katsia Dadyan'a sığındığından ve kendisi ile Dadyan arasındaki anlaşmazlıklardan da bahsetmektedir. Mektuptan anlaşıldığı gibi, Kral Solomon, Osmanlılara karşı savaşmak için Katsia Dadyan ile barışmak isteniştir, ancak Katolikos Besarion bunu engelleyip Dadyan'ı Solomon'a karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Solomon, olayları Rus General Sukhotin'e şöyle anlatır: *"düşmanlarımıza karşı birlikte hareket etmeliyiz... Müslümanlar güçlendirildi, Bir kimse Konstantinopolis Patrikliği'ne giderse, Müslümanlar onu yolda yakalayıp öldürürler. Köle almak için Türkler İmereti'ye geldiler, piskoposları da kendi taraflarına çektirdiler... onlar, Raça Eristavi Rostom'un Tatarlar için ne kadar sadık olduğunu biliyorlardı... Rostom'un kardeşi Besarion, ülkemize ve dinimize karşı çok şey yaptı. Osmanlılara çok kere söz verdi, onları ülkeye getirip köle almalarına yardımcı oldu, bizzat Osmanlıların ordusundaydı ve onların ülkesinde geziyordu. Bu sebeplerden dolayı Besarion kilise konseyinde aforoz edildi. Tüm İmereti'de Katolikos olarak sadece kardeşim kaldı... Besarion Dadyan'a kaçtı ve ülkede Osmanlıların güçlenmesini sağladı. Dadyan ile barışmamamız için aramızda düşmanlık açtı ve Dadyan'ı bana karşı kışkırtmaya çalıştı... onları yenmezsen ülkede kargaşalar bitmez".* Bkz. Valerian Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları, (1768-1774 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* Ed. Roin Metreveli, Kısım III, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1997, s.643-645. Kral Solomon ve Rostom arasındaki ilişki Güldensteadt tarafından şöyle anlatılır: *"Raça'nın ... kendi hükümdarı* (Raça Eristavi Rostom) *vardı. O, 1769'da mağlup olan, İmereti Kralı Solomon'a karşı çıkan partinin tarafını tutmuştur. O, Kral Solomon tarafından tahttan indirildi. Kral daha sonra bu bölgeyi* (Raça'yi) *fethetti".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. I., s.293. Güldensteadt, Solomon ile Osmanlı arasındaki ilişkilerden ve Raça Eristavi'nin Osmanlılar ile olan bağlantılarından da bahseder. Bu konu ile ilgili seyyah Raça'nın işgalinden sonra Rostom'un üç oğlunun Ahıska'ya giderek Osmanlılara sığındığını belirtmiştir. Bkz. *Yohan*

istemek için Kuzey Kafkasya'ya Kabardino'ya göndermiş, ancak yardım alamamıştır; sonra Kartli-Kaheti Kralı Erekle'ye başvurmuş ondan da olumsuz cevap almıştır. Kartli-Kaheti Kralı Erekle, Kral Solomon'a karşı Eristavi Rostom'ye yardım edemezdi. Çünkü iyi ilişkilerinin yanısıra 1758 yılından itibaren Erekle'nin Solomon ile ittifak anlaşması vardı.[787] Bu sırada Rusya elçisi Gürcistan'a gelerek Gürcü kralları Osmanlı'ya karşı Rusya ile birleşmeye davet etmiştir.[788] Sonuç olarak, Kral Solomon ile Eristav Rostom arasında bazen gizli, bazen açıktan gerçekleşen 17 yıllık savaş (1752-1769), Kral Solomon'un zaferi ile sona ermiştir.[789]

Raça *Saeristavo* (Prensliği) ortadan kaldırılmıştır (1769).[790] Rostom'un mülkleri kralın malı olarak ilan edilmiştir.[791] Bu, 1752'den beri Batı Gürcistan'da Osmanlı yönetiminin güçlü destekçilerinden biri olan Eristavi Rostom'ye karşı Kral Solomon'un büyük bir zaferidir. Eristavi Rostom'un yenilgisi ve kardeşi Katolikos Besarion'un görevden alınması ile Kral Solomon daha da güçlenmiş ve bu güçleniş ona Batı Gürcistan'dan Osmanlıların çıkarılmasını tekrar düşünme fırsatı vermiştir. Kral Solomon'un bu başarısının arkasında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı kriz ortamı vardır. Ancak Kral Solomon, Osmanlılara karşı sahip olduğu kuvvet eşitsizliğinin dezavantajlarının farkında idi ve Osmanlıları durdurmanın imkansız olduğunu biliyordu. Osmanlılar, istedikleri her zaman yaklaşık 80-100 bin kişilik

Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati, C. I., s.111. Bu konuda ayrıca bkz. Bagrat Batonişvili, *Yeni Hikaiye s.*54.

[787] *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96.;

[788] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.92.

[789] Kral Solomon, Katolikos Besarion yerine, kendi kardeşi Genateli Yoseb'i tayin etmiştir (10 Mayıs 1769). Güldensteadt, Yoseb'i şu şekilde anlatır: *"Kral Solomon'un erkek kardeşi, Samegrelo ve Guria'nın yanı sıra İmereti'nin Katolikos Patriğidir".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.205. Rostom ailesi ile birlikte cezalandırılmıştır. Kral Solomon'un emriyle onun ve oğullarının gözleri dağlanmıştır (1769). Bu ağır cezadan sonra, Eristavi Rostom'n yedi çocuğundan dördü sağ kurtuldu. Hepsi İstanbul'a taşınmıştır. Eristavi Rostom 1770'e kadar hapis hayatı yaşamıştır, sonra serbest bırakıldı ve 1790'a kadar yaşadı. Bkz. Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.95.

[790] Raça Prensliği'nin ortadan kaldırılmasından sonra, Katsia Dadyan Solomon tarafından Odişi'nin (Samegrelo) fethedileceğinden korkmuştur. Bu nedenle Dadyan ile Solomon arasında gerginlik oluşturmuştur. Katsia Dadyan, İmereti Kralı'nın üstünlüğünü kabul edemiyordu ve Odişi'nin bağımsızlığı için mücadele veriyordu. Osmanlı ve Rusya, Solomon ve Dadyan arasındaki bu çatışmaları kendi lehlerine kullanmaya çalışmışlardır. Kral Solomon ve Dadyan arasındaki ilişki o kadar gergindi ki Dadyan, Odişi Kilisesini Batı Gürcistan'ın diğer kiliselerinden ayırmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Dadyan Osmanlı Devleti'ne de sırtını dönüp Rusya ile diplomatik bir ittifak kurmaya çalışmıştır. 1773'te Dadyan'ın, Erekle ile Solomon arasındaki dostluk antlaşmasına katılmaması da Solomon'a karşı çıkma anlamına gelmekteydi. Nihayet I. Solomon, Dadyan'ı yenmeyi başardı ve 1776'da Dadyan bir antlaşma ile Kral I. Solomon'a itaat etmiştir. Bkz. *Komunari Gazetesi, a.g.e.,* No:96; Jordania, *a.g.e.,* s.308-309.

[791] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.64-65.

birlik ile İmereti Krallığı'nı istila edebilecek güce sahiplerdi. Ancak içinde bulundukları savaş Osmanlıları İmereti Krallığı'nda sık sefer yapmaktan alıkoyuyordu. Bu şartlar altında Kral Solomon, iki büyük imparatorluk arasındaki çatışmayı kendi yararına kullanmak istemiştir.[792]

I. Solomon'un tüm düşmanları Osmanlılar tarafından korunuyordu. Rusya, bu sırada Osmanlılara karşı mücadelede Gürcü krallarını kullanmak istemiştir. Solomon'un da iç ve dış sıkıntılarını çözmek için Rus ordusuna ihtiyacı vardı.[793]

Rusya, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan nüfusu da Osmanlı'ya karşı kullanmaya çalışmıştır. Osmanlılarla savaş başlamadan önce Gürcistan topraklarındaki krallık ve prensliklere ciddi bir ilgi göstermeyen Rusya, savaş başladıktan sonra Gürcistan ile ilgilenmeye başlayarak Gürcü krallıklarını Osmanlılara karşı kullanmaya karar vermiştir.[794] Rusya tarafından Gürcülerin Osmanlı'ya karşı savaşa dahil etmesinin ne kadar yararlı ve mümkün olacağına dair özel bir rapor dahi hazırlanmıştır.[795]

12 Kasım 1768 tarihinde Rusya Devlet Konseyi toplantısında Hıristiyan devletlerin Osmanlılara karşı birleşme konusu tartışılmıştır.[796] Çariçe II. Katerina'nın stratejisini şu şekildeydi: Ruslar Osmanlılara Tuna, Kırım (1475-1774 Osmanlı Devleti'ne bağlı), Mora (Osmanlı İmparatorluğu Eyaleti 1661-1686; 1715-1829) ve Gürcistan üzerinden olmak üzere dört taraftan saldıracaklardı. Rusya Devlet Konseyi'nin kararı ile İmereti Kralı Solomon'a bir mektup gönderilerek *"ortak düşmana"* karşı kurulan ittifaka katılmaya çağırıldı. Rus hükümeti, Solomon'un Kral Erekle'yi de Osmanlılara karşı savaşa katılmaya ikna edebileceğini umuyordu. Ruslar, Solomon'un 25.000 askeri seferber etmesini istiyorlardı. Kral Solomon, Erekle'yi Osmanlılara karşı savaşa katılmaya ikna ederse, Rus-Gürcü birleşik

[792] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.65.
[793] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihi'nin Konuları,* C. 6, s.422; Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., *a.g.e.,* s.283.
[794] Çakar, *a.g.e.,* s.10-12.
[795] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.99-100.
[796] 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, savaşın henüz başında, İngiltere taraflar arasında barışı sağlama girişiminde bulunmuştur. Büyük Britanya Kralı III. George, III. Mustafa'ya hitaben kaleme aldığı 12 Kasım 1768 tarihli nâmesiyle barış için aracılık teklifinde bulunmuştur. Ancak savaş konusunda kararlı olan III. Mustafa, 4 Ocak 1769 tarihli cevabı nâmede aracılık teklifi dolaysı ile memnuniyetini ifade ettikten sonra barış görüşmesi yapmayı reddetmiştir. Bkz. Engin Çetin, "Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul: 2017, s.16-17.

ordularına 40.000 asker daha ekleyebilirdi.[797] Ruslar Kafkasya'daki mevzilerini güçlendirmeye çalışıyorlardı. Bu ittifakın farkında olan Osmanlılar da Gürcülere karşı daha hoşgörülü davranıyorlardı.[798]

Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin, 30 Kasım 1768 tarihli bir mektupla[799] Kral Solomon'a, İmereti Elçisi olan Maksime Kutateli'nin Kizlyar'da olduğunu ve Kizlyar Kalesi Komutanı General Nikolay Potapov'a Maksime'yi hemen Moskova'ya göndermek için emir verdiğini bildirdi. Bu da Rusya'nın Kizlyar'da olan Maksime Kutateli'nin elçiliğini kabul edip, görüşme için çağırdığı anlamına gelmektedir.[800] Ayrıca mektupta Panin, Solomon'a Rusya Çariçesi II. Katerina'nın aynı dinde olan Ortodoks Gürcü vatandaşlara gösterdiği saygıdan da bahsetmişti. Özellikle mektupta Panin'in, ittifak kurmak istediği Kral Solomon'a hitabı dikkat çeker: *"siz, Hristiyanlığın bir savaşçısı ve savunucusu... Türklere karşı cesur bir savaşçı..."*.[801] Kral Solomon'un, Rusya'dan iki temel talebi vardı. Bu talepler Maksime'nin Rusya ziyaretinde gündeme getirilmişti. Bu taleplerden biri İmereti Krallığı'nı *"yabancı tohumlardan"* yani Osmanlılardan kurtarıp, Rus himayesine girmesi iken diğeri de *"çok güçlü"* Osmanlılardan korunmak için Rus askeri yardımıdır.[802] Solomon burada açıkça eğer Osmanlı tabiiyetinden kurtulmasında kendisine yardım edilirse daha sonra Rusya'ya itaat edeceğini vaat etmiştir. Ayrıca Solomon Rusya'dan yardım alması durumunda,

[797] Rus hükümeti Dadyan, Gurieli, Kral Erekle ve Solomon'u Osmanlılara karşı kışkırtmaya karar vermiştir. Rusya'ya ulaştırılan yeni haberlere göre Erekle, Kafkas cephesine 30.000 adam, Solomon ise 20.000 adam götürebilirdi. Bu, Rusya için büyük bir güç olurdu. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.207.

[798] Gvosdev, *a.g.e.,* s.30.

[799] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.22-25.

[800] Elçi Maksime Kutateli Kizlyar Kalesi komutanı Nikolay Potapov'a, Rusya Çariçesi II Katerina'nın İmereti'ye gizlice askerî yardım sağlaması durumunda, Kral Solomon'un Karadeniz kıyısındaki kaleleri Osmanlılardan ele geçireceğini, oradan Osmanlılara askerlerin yardım etmesine izin vermeyeceğini söylemiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s. 1, 3. İmereti elçisinden bu bilgileri aldıktan sonra, komutan Potapov elçinin isteklerini Moskova'ya bildirmiştir. Bkz. Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, *a.g.e.,* s.99.

[801] Zurab Tskitişvili, *Gürcistan Devlet Figürleri, 18. Yüzyılın İkinci Yarısı, 20. Yüzyılın Başlangıcı,* İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1980, s.150. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.22-25.

[802] Zurab Tskitişvili, *a.g.e.,* s.150; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.22-25.

Osmanlılara karşı mücadele sırasında Rus ordusunun tedarik ve yiyecek ihtiyacını üstleneceğini de taahhüt etmiştir.

Rusya siyasi liderleri, Gürcistan savaşa katılmaya karar verirse bile, Gürcülerin Osmanlı'ya karşı koymakta zorlanacaklarının farkındaydılar. Bu nedenle şöyle bir plan yapıldı: 1. Gürcistan Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılırsa, Osmanlılar ile Rusya arasında bir antlaşma yapıuldığında Gürcistan meseleleri de dikkate alınacaktı; 2. Gürcü krallıklara maddi yardımı sağlanacaktı; 3. Gürcistan'a gerektiğinde savaş topu ve topçu desteği verilecektir.[803]

Kizlyar Komutanı Potapov tarafından Maksime Kutateli Rusya'ya gönderilirken, Kutateli'nin maiyyetinden bir kişi de Kral Solomon'a geri yollanmıştır. II. Katerina'nın emriyle İmereti'ye yollanan Arhimandrit adlı kişinin yanına bir Rus subay olan Grigo Kvabulov (Kobulaşvili) da dahil edilmiştir.[804]

Arhimandrit ve Kvabulov, 20 Mart 1769'da Raça bölgesinde İmereti Kralı Solomon ile buluşmuşlardır. Kont Panin'in, İmereti Krallığı'na yazdığı yardım mektubu Solomon için umut vericiydi. Çünkü Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti'nin İmereti Krallığı'na sefer yapmalarını durduracaktı. [805] Bu görüşmelerde İmereti Kralı Solomon, Rusya'nın askeri gücü olmadan Osmanlılara karşı savaşa katılamayacağını belirtmiştir. Kral Solomon, Rusya'dan yardımcı güç alacağı takdirde, 20.000 kişilik ordusunu savaşa götüreceğine de söz vermiştir.

---

[803] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.100.

[804] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.100; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I, s.26; Güldentsteadt, Kvabulov'un yolculuğunu şu şekilde anlatıyor: "*Aralık 1768'de Subay Fabulov* (Kvabulov)*, elçi olarak Krallar olan Solomon ve Erekle'ye gitti... Tskhinval'a kadar ulaştı... Tsesi kalesinde olan Raça Eristavi Rostom'a karşı savaşan Raça'daki Solomon'a ilerlemeye başladı... 8 gün sonra Tiflis'teki Kral Erekle'ye gitti, çünkü Ahıska'dan gönderilen Türk elçisi o sırada oradaydı. Bu yüzden ilk başta gizlice yaşamak zorunda kaldı.... Mayıs 1769'da Mozdok'a* (Kuzey Kafkasya'daki Rusya şehri) *döndü. Buradan St.Petersburg'a, ... Türklere karşı Rus yardımı vadiyle Kral Solomon'un sevincini ve Kral Erekle'nin Cavaheti'yi ve Ahıska bölgesini geri almak umuduyla Hıristiyanların ortak düşmanına karşı birlikte hareket etmeye hazır olduğu haberini getirdi".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.223-225.

[805] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.101.

[806] Subay Kvabulov da Gürcü krallara Osmanlılara karşı savaşa katılmaları durumunda Rusya'nın askeri yardımının sözünü vermiştir.[807]

Bundan sonraki süreçte önce Rus elçisinin, sonra da Kral Solomon'un Kral Erekle ile görüştüğü bilinmektedir. 1769 bahar aylarında yapılan bu diplomatik temaslar sonucunda, Kral Solomon, Kral Erekle'nin desteğini yine almıştır.[808] Birlikte hareket etme kararına vardıktan sonra Solomon ve Erekle elçilerini – Davit Kvinikhidze ve Artemon Andronikaşvili'yi- St. Petersburg'a göndermişlerdir.[809] Tam o sırada Rusya'dan Gürcistan'a asker gönderilmesi hakkında bir rapor gönderilmiştir. Böylece Rusya'da Metropolit Kutateli, Kvinikhidze ve Andronikaşvili'nin elçiliklerinin başarılı olduğu görülmektedir.[810]

Metropolit Maksime Kutateli, 8 Mart - 28 Mayıs 1769 tarihleri arasında St. Petersburg'da kalmıştır. Tecrübeli başrahip bu dönemde Rusya'da birçok görüşme yapmıştır. Maksime Kutateli'nin, Osmanlılar ve Solomon arasındaki düşmanlığa neyin sebep olduğunu merak eden Rusya'nın sivil danışmanı Tavad Amilahvari ile yaptığı görüşme ilginçtir. Bu görüşmede Başrahip Maksime, Tavad Amilahvari'ye, İmereti soylularının Kral Solomon'un atalarının zamanında Gürcüleri Osmanlı'ya sattığını, dolayısıyla İmereti Krallığı'nın gücünü kaybetmesi sebebiyle Kral Solomon tarafından köle ticaretinin yasaklandığını açıklamıştır. Bu görüşmede Maksime Kutateli Solomon'un Osmanlı ile karşı karşıya gelmesinin ana sebebinin köle satışı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca *"köle satışı, yalnızca Hristiyan hukukunda ve Kilisede değil Kral Solomon tarafından İmereti Krallığı'nda da yasaklandı, buna karşı çıkanlar para ile cezalandırıldı"* demiştir. [811]

---

[806] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.426-427.

[807] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.101.

[808] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.56.

[809] Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle, İmereti Kralı I. Solomon'un Mayıs 1769'da Tiflis'i ziyaret etmesinin ardından kaleme aldığı ve başkanlığını İmereti adına Davit Kvinikhidze, Kartli-Kaheti adına Artemon Andronikaşvili'nin yaptığı bir elçilik heyetiyle Kizlyar Kalesi komutanı Potapov'a yolladığı 19 Mayıs 1769 tarihli mektupta *"I. Solomon ile birlikte Osmanlılara karşı savaşa hazır olduklarını"* bildirmiştir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.237.

[810] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.101.

[811] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.15.

14 Mart 1769 kayıtlarına göre[812], Gürcü diplomat ve din adamı Maksime Kutateli, Gürcü askeri başarısızlığın sebebi olarak, Gürcülerin Osmanlı tipi askeri taktik kullanarak savaşmaları olduğunu Rusya Dışişleri Bakanlığı'na söylemiştir. Çünkü Maksime'ye göre bu dönemde askeri örgütü bozulmuş vaziyette olab Osmanlı Devleti, askeri düzensizliğin, Avrupa ise askeri düzen ve gücün örneğidir.[813] Bu nedenle Maksime, İmereti'deki Osmanlı askeri etkisinden kurtulmak için Rusya'dan yardım ve İmereti'ye Avrupa askeri sisteminin getirilmesini istemiştir. Ayrıca Başrahip, mektupta İmereti'nin stratejik durumunu anlatmaktadır: *"İmereti ormanlık ve dağlık bir ülkedir, bu yüzden İmereti'nin ortasına büyük bir Osmanlı ordusu gelirse, evet, onlara bir kaç İmereti askeri bile karşı cevap verebilir* (Onlara karşı savaşabilir). *İmereti'nin üç kalesi: Batum, Poti ve Sohum deniz* (Karadeniz) *kenarındadır ve gemiler ve tekneler için iyi iskelelere sahiptir."*[814]

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Kartli Kralı VI. Vahtang (1716-1724, öl.1737) döneminde Rusya'ya sürgün edilen, büyük Gürcü soylularından Anton Tarkhan Mouravi'yi (1769 yılında Rusya'da bir devlet memuru) vekil olarak Gürcistan'a göndermiştir.[815]

---

[812] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.115.

[813] Osmanlı Devleti yaklaşık otuz yıl süren (1739 Belgrad Antlaşması-1768) barış dönemini iyi değerlendirememiş ve askeri reformlar yavaşladığında ordu Avrupa'nın askeri yeniliklerinden oldukça uzak kalmıştır. Bkz. Yavuz, *a.g.e.,* s.3; Osmanlı Devleti'nin tımarlı ve kapıkulu adlı ikili askerî düzeni, 17. yüzyıla kadar Osmanlı devletine büyük fayda sağlamış, fakat bu yüzyıldan itibaren farklı sebeplerle düzeni bozularak adeta devletin başına bir bela haline gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren ise girişilen yenilik hareketlerinin de öncelikli amacı düzeni bozulan askeri sistemin düzeltilmesi ve çağa uygun hale getirilmesi olmuştur. Örneğin 18. yüzyılda yapılan askeri yeniliklerin en önemlilerinden birisi de Padişah III. Mustafa (1757-1774) zamanında yapılanlardır. Lale Devrinde başlayıp I. Mahmud (1730-1754) döneminde süren yenilik fikirleri ölmemiş, bizzat yeni padişah tarafından yaşatılmıştır. Fransa Devleti de Rusya karşısında, kendi çıkarlarına uygun düştüğü için Osmanlı Devleti'ni, askeri açıdan güçlendirmek istemiştir. Fransa gönderdiği bir elçiyle, yenilikler yapmak istediğini Osmanlı'ya bildiren Fransa'nın bu teklifi, İstanbul'da şüpheyle karşılanmıştır. Fransa'nın yaptığı bu başvuru, Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiş, ancak askeri ıslahatları yapmak üzere bir Fransız topçu subayı olan Baron de Tott görevlendirilmiştir. Bkz. Ali Rıza Şimşek, "Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü", (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.1, 81. İstanbul'da bulunun Fransız heyetinin, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerini Avrupa ordularına göre yenileştirme çalışmaları ve çabaları, Rusların dikkatini çekmiştir. Bu çalışmaları engellemek isteyen Rusya, müttefiki olan Avusturya devletiyle beraber Fransa'ya müracaat etmiştir. Bunun üzerine Avusturya İmparatorunun damadı olan Fransa Kralı XVI. Louis (1774-1791), 1788 yılında Fransız uzmanların geri dönmesini emretmiştir. Buna rağmen mühendishanedeki eğitim durmayıp Osmanlı hocalar tarafından öğrenci yetiştirilmeye devam edilmiştir. Bkz. Şimşek, *a.g.e.,* s.86-87.

[814] Zurab Tskitişvili, *a. g. e.,* s.19.

[815] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.39.

Anton Tarkhan-Mouravi'ye Gürcü krallarla iyi ilişkiler kurması, Gürcü kralların ve prenslerin kuvvetlerini birleştirmesini ve onları örgütleyerek Osmanlı sınır bölgelerinin ele geçirmesi emredilmiştir. Bu hedefe ulaşmak için Anton Tarkhan-Mouravi'ye bir talimatnâme ve 50.000 ruble verilmiştir.[816] Anton Mouravi ise bu 50.000 rubleyi Osmanlılara karşı savaşa kullanılması için özel olarak Kral Solomon'a vermiştir.[817] Mouravi, Gürcistan'a Rusya'nın özel temsilcisi olarak atanmıştı. O, özellikle İmereti ile Kartli-Kaheti krallıklarının müşterek birlikleri için düzeni sağlamaktan sorumluydu. Ayrıca Osmanlıların Gürcistan'daki siyasi faaliyetlerini izlemek ve Gürcistan'a tahsis edilen paranın rasyonel kullanımını sağlamak da ondan istenenler arasındadır.[818]

Böylelikle Rus İmparatorluk hükümeti, Kafkasya'nın Hıristiyan krallıklarını Osmanlılara karşı kullanma kararı almıştır. Rus diplomatlar, savaşı dini bir savaş olarak göstermeyi ve Osmanlı idaresi altındaki Hristiyanları koruma gerekçesiyle savaşı yürütmeyi düşünüyorlardı. Bu dönemde Rusya hem Transkafkasya'da hem de Kuzey Kafkasya'da güvenilir dayanak noktalarına sahipti. Kafkas sıradağlarının kuzey ve güney yamaçlarında bulunan Osetya bölgesi 1747'de Rusya'nın koruması altına girmişti. Kuzey Kafkasya'nın orta kısmında yaşayan Kabardeyler de 1768 yılın sonunda Rusya'nın koruması altına girmek istemişler ve Kuzey Kafkasya'da yerleşmiş Rus ordusuna hizmet etmeyi teklif etmişlerdi.[819] Ek olarak Rusya, Gürcistan'da Solomon ve Erekle ile iyi ilişkiler kurarak Kafkasya'daki askeri desteğini arttırmaya çalışmıştır.

Rus hükümeti, II. Erekle'nin Osmanlı Devleti'nden hiçbir baskı görmediğinin farkında olduğu için, Erekle'nin İmereti Kralı Solomon'la Osmanlı'ya karşı savaşa daha zor

---

[816] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I. s.39-50.

[817] Tskhitişvili, *a.g.e.,* s.19. Osmanlılara karşı savaşmak için mali yardım Gürcistan'a Rusya'dan, Rusya'ya ise Avrupa ülkelerinden gönderiliyordu. Osmanlı Devleti'ni tek başına yenecek gücü olmayan Ruslar, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin desteği ve yardımını almıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita Panin ve Danimarka elçisi Osten tarafından 1765 yılın başlarında, Petersburg'da imzalanan antlaşma ile, Osmanlı Devleti'yle savaş halinde Rusya'ya yılda 500.000 ruble yardım yapmayı üstlenmiştir. Prusya Kralı II. Friedrich ve Rusya Çariçesi II. Katerinaarasında 11 Nisan 1764 tarihinde imzalanan ittifak antlaşmasıyla Prusya, Osmanlı Devleti ile savaş durumunda Rusya'ya yılda 480.000 taler/1.000.000 ruble yardım yapmayı üstlenmiştir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.232-233.

[818] Metreveli, *a.g.e.,* s.124.

[819] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.102; Canaşia, *Gürcistan Tarihi,* a.g.e., s.358., Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.422.

katılacağını düşünmüştür.[820] Kartli-Kaheti Krallığı Osmanlılara bağımlı ve onların etkisi altında değildi, bu yüzden Rus siyasi liderlerine göre Kral Erekle Osmanlı Devleti ile anlaşmazlık istemeyip onlara karşı savaşa katılmazdı.[821] Bu nedenle Rus hükümeti, Anton Mouravi'ye Kral Erekle'yi İmereti ve Rusya'nın birleşik ordularına en azından gizlice yardım sağlamaya ikna etmesini emretmiştir.[822] Böylelikle Kral Erekle de artık Osmanlı'ya karşı savaşa katılmaya karar vermiştir. Kral Erekle, geniş kapsamlı bir öngörüde bulunmuştur. O zamanlar İran'ın bir vasalı olan Kartli-Kaheti, ancak savaşa dahil olur ve böylece daha önce kaybedilen Gürcü topraklarını ele geçirse, zayıflamış bir İran'a karşı daha güçlü olacaktır. Bu nedenle Kartli-Kaheti Kralı Erekle, Rusya'nın Gürcistan'a yardımcı birlik göndermesi şartıyla Osmanlı'ya karşı savaşa katılmayı kabul etmiştir. 1769 yılında, Kral Erekle Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin'e *"Türkiye'ye karşı savaşmak bizim için çok arzu edilir ve biz bunun için hazırız"* diye yazmıştır.[823]

Yukarıda bahsedildiği üzere, 21 Mayıs 1769'da İmereti Kralı Solomon Tiflis'e gidip Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle ile gelecek savaşlar hakkında uzun bir görüşme yapmıştır. Erekle, 5 Haziran 1769'da Kont Panin'e yazdığı bir mektupta bu görüşme ile ilgile şöyle bahseder: *"Birbirimizi güvenilir yemin ile birleştirdik ve istediğimiz iş için elimizden geldiği kadar hazırız..."*.[824] Kral Erekle için bu mektupta geçen *"istediğimiz iş" tabiri* Ahıska'nın ele geçirilmesi iken, Kral Solomon için ise, Osmanlıları önce İmereti'den sonra da tüm Batı Gürcistan'dan çıkarmaktadır.[825]

Kral Erekle Rus askeri ve parasal yardımıyla merkezi Ahıskan olan Meskheti'yi elinde tutan Osmanlılara karşı savaşmayı, Azerbaycan'ın kuzey batısında yer alan Ç'ar-Belaken

---

[820] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.6-7. Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin, Osmanlı-Rus savaşının başladığını yazılı olarak İmereti Kralı Solomon'a bildirmiş ve Türkiye'ye karşı derhal harekete geçmesini istemiştir. Panin, Solomon'dan Kral II. Erekle'yi bu savaşa katılmaya ikna etmesini istemiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I, s.22-26.

[821] Daha sonra Kral Erekle de 1769 yılına kadar Osmanlı ile iyi ilişkiler içinde olduğunu ve ondan hiç bir tehlike beklenmediğini söylemiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 2., s.93.

[822] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.47.

[823] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.101-102, 103.

[824] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.118.

[825] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.70.

topraklarını ele geçirmeyi ve Kartli-Kaheti Krallığı'nda Lezgilerin soygunlarını önlemeyi düşünmekteydi.[826]

Rusların Osmanlılara karşı gerçekleştirmiş askeri operasyonlarını[827] bilen Kral Solomon'un ana hedefi feodal beyleri ve onlarla savaşları ortadan kaldırmak, asi Gürcü vasaları bastırmak, Guria-Samegrelo ve Abhazya'yı ele geçirmek ve Batı Gürcistan'ı tek bir yönetim altına almak olacaktı.[828] Buna ek olarak, İmereti Kralı Solomon, Osmanlı elindeki toprakları geri almayı da planlıyordu. Bu, Maksime Kutateli'nin Rusya kraliyet hükümetinde yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır: *"Osmanlıların her yerinde, hatta İmereti yakınlarında bile, etrafta çok sayıda Gürcü var, böyle bir şey duyduğunda şüphesiz* (Osmanlılar) *bir araya gelecekler... İmereti çevresindeki Osmanlı yerleri ne varsa,* (benim kralım) *hepsini ele geçirecek."*[829] İmereti çevresindeki *"Osmanlı yerleri"* Acara, Kobuleti, Poti, Ahıska'nın Batı kısmı ve Zekar Geçidi yakınlarındaki yerler sayılmaktaydı.[830]

Osmanlı-Rus savaşından önce Osmanlılar ile iyi ilişkileri olan Ancak Kartli-Kaheti Kralı Erekle daha sonra Ruslara yönelerek Osmanlıların karşısına çıkmıştır. Kral Erekle Rusya'nın yardımıyla *Küçük* ve *Büyük* isimli iki proje hazırlamıştır. Küçük proje, Samshe-Atabeyliğin Osmanlılardan geri alınmasını ve onun Kartli Krallığı'na bağlanmasını, Çhar-Belakan'ın fethini ve Lezgilerin saldırmalarının bastırılmasını öngörüyordu. Öngörülen ikinci

---

[826] Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.283.

[827] Savaş, Kırım Hanı Kırım Giray'ın (1758-1764, 1768-1769) Rusya'ya Ocak 1769'da akınlarıyla başlamıştır. Rusya'ya 8 Ekim 1768 tarihinde savaş açılmasına rağmen hemen harekete geçilmeyerek savaşın ilanından sonra hazırlıklara başlaması, Osmanlıların askeri durumunun nasıl olduğunu göstermektedir. Savaş açılmasından sonra Osmanlı Devleti'nin beklemesini fırsat bilen Ruslar, bundan faydalanarak hazırlıklarını başlatmışlardır. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Yağlıkçızade Emin Paşa, 27 Mart 1769 tarihinde Rusya üstüne hareket etmiştir. 1 Mayıs 1769 'da, 27 Mart'tan beri Hotin Kalesi'ni kuşatan Prens Aleksandre Golitsin komutasındaki Rus ordusu, Hotin önlerinde yenilmiştir. 3 ay, 12 gün sonra Hotin'e tekrar saldıran Ruslar, yeniden bozguna uğramışlardır. Yol boyu ilerleyen Osmanlı ordusunda, erzak eksıklığı yüzünden kayıplar verilmesi ve ordudan firarlar görülmesi üzerine Mehmed Emin Paşa azledilerek Moldovalı Ali Paşa tayin edilmiştir. Dinyester nehrini geçip Ukrayna'ya girmek isteyen Osmanlı ordusu, 17 Eylül'de köprünün çökmesi ve bundan faydalanan Rusların saldırıları üzerine büyük kayıp vermiştir. Ruslar, Hotin'i işgal etmişlerdir. Rumeli cephesinde Osmanlı ve Rus arasındaki çatışmalar bu şekilde devam etmekteydi. Kafkasya cephesinde ise Osmanlıya karşı II. Katerina'nın emriyle 1769 yılında Azak Denizi'nden Mozdok'a kadar uzanan ve Azak-Mozdok Hattı da denilen Kuban Hattı'nın kurulmasına ve Hazar Denizi'nden Mozdok'a kadar uzanan Terek Hattı'nın güçlendirilmesine başlanmıştır. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.233-235.

[828] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.70.

[829] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769 yılından 1801 yılına kadar,* C. 2., s.4.

[830] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.104.

aşama, yani Büyük proje: Ağrı Dağı'nın Kuzey ve Batısındaki Kars ve Erzurum şehirleri, Doğu Kaheti, Samshe ve Trabzon'daki Ermeni nüfuslu bölgelerin ele geçirilmesi idi.[831]

1769'ta Kral Erekle Kont Panin'e şunu yazmaktadır: *"Rus hükümeti Gürcistan'a 5 lejyon asker göndermesi durumunda biz o ordunun yardımıyla, Osmanlı toprakları altındaki Ağrı dağlarının çevresindeki, yani Ahıska'daki, yani Kars'ın çevresindeki Hıristiyanlar ve* (Osmanlılar tarafından) *tutulmuş Karadeniz çevresindeki bize ait yerleri belki de Tanrı'nın kudretiyle kurtarabiliriz".*[832] Ayrıca Kral Erekle, Khvabulov'a Rusya ordusunu kullanırsa Osmanlı Devleti'nin birçok şehrini almak için gerçek bir şansa sahip olacağını da söylemiştir.[833]

Dolayısıyla aslında Kral Solomon ile Kral Erekle'nin amaçları birbirleriyle çakışmaktaydı. Kral Erekle muhtemelen erken ya da geç Gürcistan'ı kendi krallığında birleştirme amacındaydı.

Taraflar arasında ittifak sağladıktan sonra, Rus ordusunun Alman asıllı generali Gottlieb Heinrich von Totleben (1715-1773), Rusya'dan Gürcistan'a gönderilen birliklerin komutanlığına atanmıştır.[834] Ağustos 1769'da[835], özel olarak seçilmiş 4.080 kişilik Rus askeri Kuzey Kafkasya'da buunan Mozdok ve Kizlyar'dan Gürcistan'a doğru yola çıkmıştır.[836] General Totleben'e verilen gizli talimatlara göre Rusya'nın ana hedefi Gürcü krallarını kendi çıkarları için kullanmaktı.[837]

---

[831] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.14; Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.359.

[832] Berdzenişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi,* s.359.

[833] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.104.

[834] Ruslar, 1769 yılında Transkafkasya ve Kuban kolordularını oluşturarak Erekle ve Solomon ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda Transkafkasya'da faaliyet gösterecek olan kolordunun komutanlığına Gottlieb Heinrich Totleben'i, Kuban kolordusunun komutanlığına Mozdok Voyvodası General İvan Fedoroviç Medem'i tayin etmişlerdir. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.235.

[835] Jordania, *a.g.e.,* s.307.

[836] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.224; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.81-82; 27 Mart 1769'da Çariçe II. Katerina, üç yüz kişilik ordu, topçular ve savaş topların İmereti'ye gönderme emrini imzalamıştır. Bkz. Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.32.

[837] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.87.

Solomon, Erekle ve Kvabulov, Rus birliklerini Gürcistan'a getirmek için Dariali (Doğu Gürcistan'da, Kazbegi Bölgesi'nde) yolunu seçmişlerdir. Kral Erekle, yolların temizlenmesinden ve köprülerin onarılmasından sorumluydu. Bu işleri yapmak için özel olarak seçilmiş bir müfreze Dariali Vadisi'ne gönderilmişti. [838]

Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle General Totleben ile buluşup Rusya'dan toplarla silahlandırılmış 5.000 asker göndermesi şartıyla Osmanlılara karşı savaşa katılmayı ve bunun için Kral Solomon'a yardım etmeyi kabul etmiştir.[839] Kral Erekle, eğer bu 5.000 savaşçı kış mevsimine kadar gelemezse, ilk önce en az 1.500 savaşçının gelmesini, diğerlerinin ise ilkbaharda gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Totleben, 1.500 asker getirmeyi kabul etmiştir.[840]

Rus yetkililer Rusya hükümetine, İmereti Kralı Solomon'un Osmanlı'ya karşı savaşta önemli bir rol oynamayacak kadar zayıf olduğunu, Kral Erekle'nin güçlü olduğunu ve onun Osmanlılara karşı savaşa katılması için Rusya'dan asker gönderilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[841] 3 Eylül 1769'ta Rus Vekili Anton Mouravov Rusya Başbakanı Kont Panin'e şunu bildirmiştir: *"Erekle Solomon'dan daha güçlüdür, Kral Solomon Ereklesiz harekete geçmez."* Totleben de ordusunu büyütmek için aynı şeyi söylemiştir*: "Kral Solomon'un birliklerinden yardım umudum olmadığı için ordularımın genişletilmesi gerekiyor"*.[842] Nitekim 1.200 kişilik Rus ordusu küçük toplarla Daryal-Stepantsminda yolundan Gürcistan'a gönderilmiştir. Gürcü kralları, Eylül ayında Totelben Samshe-

[838] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.224.

[839] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.103. Sadece 5.000 kişilik bir ordunun yardımıyla başarılı olmak kesinlikle imkânsızdı, ancak Erekle'nin hesabına göre bu, Gürcistan'ı güçlü Rus askeri müttefiki olarak kabul edileceği ve Osmanlıların Rusya tehdidi nedeniyle Gürcistan'a karşı savaşmaktan kaçınacağı için büyük önem taşımaktaydı.

[840] Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.42. Güldensteadt, Totleben'in Gürcistan'a girişini ve Gürcü kralları ile buluşmasını şöyle anlatıyor: *"Haziran 1769'da Tümgeneral Kont Totleben, Rus kolordu komutanı olarak hareket etmek üzere Gürcistan'a gönderildi. Ağustos ayında, kısmen Kazaklar, kısmen Dragunlar ve Husareler ve birkaç toptan oluşan 300 kişilik bir müfrezeyle Mozdok'a doğru yürümeye başladı... Kral Erekle onunla bu taraflarda buluştu. Kont buradan kralla birlikte Tiflis'e ve Tskhinval'a ilerlemeye başladı ve Kral Solomon da oraya gitti".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.225. Gürcü tarihçisi Davit Batonişvili ise Totleben'in Gürcistan krallıklarına girişini şöyle anlatıyor: *"Kral Solomon, Rusya'dan bir ordu göndermesini istedi. Totleben 600 kişilik Rus ordusuyla Gürcistan'a geldi. Kral Erekle bu haberi duyunca, Totleben ile buluştu. Onlar anlaştılar... Ahıska'ya gittiler".* Bkz. Bagrat Batonişvili, *Yeni Hikaye,* s.10-11.

[841] Rehviaşvili, Solomon I., 92.

[842] Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.44.

Cavaheti'deki Ahıska'yı ele geçirmeye karar vermişlerdir. Erekle, Osmanlıları yenerek Lezgileri de yeneceğini ummaktaydı.[843]

Totleben, Kral Erekle ile görüşmelerden sonra 600 kişilik ordusuyla[844], İmereti'ye doğru ilerlemeye başlayıp 26 Eylül 1769'da sınırı ulaşmıştır. 27 Eylül'de Kral Solomon eşlik edenleri ile birlikte Totleben ile buluşmuştur. 28 Eylül'de General Totleben, Solomon'a Rusya İmparatoru tarafından Osmanlıların İmereti kalelerinden çıkarılması görevinin verildiğini söylemiştir. Totleben bunu yapamazsa, Solomon'u ailesiyle birlikte Rusya'ya götürecekti.[845]

Kral Solomon, Rusya'dan gönderilen 1.200 kişinin Osmanlılara karşı savaşmak için yetersiz olduğunu düşünüyordu.[846] Rus İmparatorluğu, Kral Solomon'un Kafkasya cephesinde Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle'nin yardımı olmadan tek başına başaramayacağını öğrendikten sonra Totleben'in asker gönderme talebini kabul edip 22 Ekim 1769'da Gürcistan'a 3.700 askerin daha gönderilmesinin emrini imzalamıştır.[847] Ayrıca Rus hükümeti, İmereti Krallığı'nı yardımcı birlikler ve elli bin manat borç ile güçlendirmeye karar vermiştir. Bu şekilde İmereti Krallığı Osmanlı'ya karşı daha aktif bir şekilde savaşabilecekti. Rus hükümeti, Gürcülerin Rus subaylarından askeri düzeni, silah yapma tekniklerini vb. öğrenmelerine izin vermiştir.[848]

Yukarıda belirtildiği gibi, Gürcüleri Osmanlılara karşı kışkırtmak ve savaşa dahil etmek Totleben'in göreviydi. Totleben'e verilen gizli bir talimata göre, Gürcü kralları Rus İmparatorluğu'nun amaçları için kullanılacaktı. Ruslar, Osmanlılara karşı savaşta Rus birliklerinden daha fazla Gürcü askerlerinin yer almasını istemiş ve Gürcistan'a asker göndermekten de kaçınmıştır.[849] Ancak Gürcüler yeterli güce sahip olmadıkları için, Rus İmparatorluğu Gürcistan'a yardımcı birlikler göndermek zorunda kalmıştır. Rusya

[843] Alimbaraşvili, *a.g.e.,* s.59.
[844] Jordanis, *a.g.e.,* s.307-308.
[845] Maçaradze, *Aspinza Savaşı*, s.37.
[846] Alimbaraşvili, *a.g.e.,* s.59.
[847] Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.46-47.
[848] Maçaradze, *a.g.e.,* s.57.
[849] Şota Burcanadze, "İmereti Krallığı 1768-1784 Yıllarında", Gürcistan SSCB Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Dergisi Moambe, No:3, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1961, s.117.

hükümetinin ana hedefi, kendisi mümkün olduğu kadar daha az zarar görmek ve Gürcülerin ana kuvvetlerini Osmanlılara karşı kullanmak idi.[850]

Rusya Bakanı Panin, Gürcistan'a gönderilen General Totleben'e şöyle yazmıştır: *"Gürcistan'da işleri öyle yapmaya çalışın ki, her şey bizim istediğimize göre gerçekleşsin. Gürcüler kendi hükümetinin emrini yerine getiriyormuş gibi düşünmelidirler* (aslında bizim emirlerimizi yerine getirmiş olacaklar). *Gürcüler her şey sanki kendi iradelerine göre yaptıklarından emin olmalıdırlar... Ancak öyle ki ruh buralı* (Rus) *beden ise Gürcü olsun."*[851]

Rus birliklerinin Gürcistan'a girişi Kafkasya'daki Müslüman nüfusu endişelendirmiştir. Çıldır Valisi Vezir Seyyid Numan (1767-1770) Kartli-Kaheti Kralı Erekle'ye bir elçi göndermiştir. Rus kaynaklarına göre, Numan Paşa Kral Erekle'ye şunu hatırlatmıştır: *"Bana Çıldır Paşalığı verildikten sonra ilişkimiz kutsal idi, biz sizi üzmedik, siz de bizi üzmediniz."*[852] Numan Paşa, Erekle'ye tekrar dostluk çağrısında bulunmuştu. Ayrıca o Gürcistan'a Rus askerlerinin girişini şöyle ifade etmişti: *."topraklarınıza o dinsizler size haber vermeden ve aniden çıktılar - Bu şüpheli değil mi? Ülkenizde beş veya on gün geçirdikten sonra İmereti'ye girdiler."* Numan Paşa, Kral Erekle'den hem rica ediyor hem de onu uyarıyordu: *"Ülkenizde bu dinsizlerin varlığı, bizimle olan dostluğunuza büyük zarar verecektir."* Ayrıca Paşa, Kral Erekle'ye, Kral Solomon'un Paşa'nın sadakatine ihanet ettiği için onun ile de ilişkisini keseceğini ve *"Solomon Moskova kâfirlerine adam göndermiş ve birkaç yüz kişi getirtmiş..."* [853] diye yazmıştır. Bu gelişmeler Osmanlıların Gürcistan'daki gelişmeleri takip ettiğini göstermektedir.

Numan Paşa'nın bu uyarılarına rağmen Solomon, Rusların yardımıyla Osmanlıların karşısına çıkmaya kararlıydı. 3 Ekim 1769 tarihinde Rus ordusu Kral Solomon'un ordusu ile beraber Osmanlıların elindeki Şorapani Kalesi'ni ele geçirmeye gitmiştir.[854] Totleben

---

[850] Rehviaşvili, Solomon I., s.91; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.223-224.

[851] İvane Cavahiçvili, *Gürcü Milletinin Tarihi,* C. 5, Ed. Margo İnasaridze, Tiflis: Palitra L Yayınları, 2012, s.90-91.

[852] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar*, C. 2., Giriş, s.XV.

[853] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar*, C. 2., Giriş, s.XVI.

[854] Burcanadze, "İmereti Krallığı 1768-1784 Yıllarında", s.117; Niko Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, 10-18. Yüzyıllarda Gürcistan, C. 6.,* Gürcistan Sovyet Cumhuriyet Bilimler Akademisi Tarih

Osmanlılardan kalenin savaşsız teslim edilmesini istemiştir, ancak Osmanlı kale komutanları Totleben'in isteğini kabul etmeyip Rus ordularına karşı Şorapani kelesini güçlendirmeye başlamıştı. Bu sebeple Kral Solomon ve Rusların birleşik ordusu Şorapani Kalesi'ni ele geçirememiştir. [855]

Çıldır Valisi Numan Paşa, Rus birliklerinin Gürcistan'a girdiğini duyunca, hemen Samegrelo Meliki Katsia Dadyan ve Abhazya sahibi Manuçar Şervaşidze (1731-1770) ile bağlantılar kurmuştur. Solomon'a karşı savaşa çağrıldığında Dadyan, Şervaşidze ve Osmanlı'dan gönderilmiş 9.000 kişilik yardımcı ordu İmereti'e girmiştir.[856] Katsia Dadyan Trabzon'daki Tatarlardan ve Abazalardan asker toplayıp İmereti'ye doğru harekete geçmiştir. Katsia Dadyan, Ahıska Paşası'nın emriyle Solomon'un planlarını bozmaya çalışmıştır.[857] Bu sırada Kral Solomon'a karşı sadece Samegrelo değil, aynı zamanda Osmanlılarla yakın ilişkilerde olan Guria melikleri de çıkmışlardır.[858]

Kral Solomon, Dadyan ve Osmanlı birleşik kuvvetlerinin İmereti'ye girdiğini duyunca hemen 3 Ekim'de İmereti ordusunu Şorapani Kalesi'nin kuşatmasından çıkarmış, kaleyi ele geçirmek için ise Totleben'in birliklerini bırakmış ve ordusuyla beraber Dadyan ve 9.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı ilerlemeye başlamıştır.[859] Solomon, Dadyan ordusuna saldırmıştır. Üç aylık savaşın sonunda Solomon, Erekle'nin kuvvetleri ve Rusların desteğiyle rakiplerini mağlup edip geri çevirmiştir.[860]

Kral Solomon'un Dadyan'a karşı savaşında İmereti'nin özel davasını gören General Totleben, Şorapani Kalesi için kendi ordusuyla tek başına savaşmayı gerekli görmemiş ve on

---

Enstitüsü, Ed. Giorgi Akopaşvili, Mamia Dumbadze, Givi Camburia, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973, s.424.

[855] Rehviaşvili, *İmereti Karallığı (1462-1810),* s.227.

[856] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.70-71, 100.

[857] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.71.

[858] Güldenstedt'e göre, *"geçmişte Gurieli* (Guria'nin melikleri) *İmereti Kralı'nın bir vasalı idi, ancak şimdi bağımsızdır ve bu kadar yakın akrabası olan İmereti Kralı'ndan daha çok Osmanlılarla iyi ilişkileri vardır".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. I, s.311.

[859] Rehviaşvili, İmereti Krallığı (1462-1810), s.227.

[860] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.136.

günlük hareketsizliğin ardından 13 Ekim'de kalenin kuşatmasını ortadan kaldırıp Kartli Krallığı'na dönüp Tskhinvali'de yerleşmiştir.[861]

Kral Solomon, Totleben'in İmereti'den ayrılması konusunda endişelenmiş ve bu konuda Erekle'yi suçlamıştır. Bu arada Kral Erekle, Rus ordusunu Ahıska'yı almaya çağırmıştı. Solomon'un hedefi ise, her şeyden önce, Osmanlıların İmereti Krallığı'ndan tamamen çıkarılmasıydı. Kral Solomon, Kral Erekle'nin Ahıska'yı ele geçirme planından tabii ki hoşnut değildi. Çünkü Solomon Gürcistan'ın Güneybatısındaki bu Atabeyliği sadece kendisi için istiyordu.[862] Dolayısıyla, 1750'lerin sonlarından itibaren devam eden Erekle ve Solomon ittifakında çıkarların çatışması nedeniyle görüş ayrılıkları baş gösteriyordu.

Ayrıca Solomon, önce İmereti'de yerleşmiş Osmanlı garnizonlarını yok etmek, sonra Ahıska'ya yönelmek gerektiği görüşündeydi. Bu noktada General Totleben, yine daha güçlü bir müttefik olarak görülen Kral Erekle'den yana tutum sergilemiştir. Ancak, Ahıska seferi içinde yine, Rus askeri birliklerinin desteğine ihtiyaç olduğu düşünülmüş ve Rusya'dan asker talep edilmiştir. Son olarak 1769'da General Totleben ve Kral Erekle Ahıska'yı ele geçirmek için bir sefer gerçekleştirememişlerdir.[863]

Kısacası, Gürcü krallar, Ruslara askeri ve mali yardım karşılığında Osmanlılara karşı savaşa katılma sözü vermiş ve Osmanlı-Rus savaşı başlandığında bu sözünü yerine getirmeye çalışmışlardır. Rusya hükümeti de Gürcü krallara asker ve para desteği sağlamaya söz vermiştir. Rusya'nın, Gürcü krallarını Osmanlılara karşı savaşlarda kullanmak istediğini görülmüştür. 1769 yılında General Totleben komutasındaki Rus ordusu Gürcistan'a ayak bastığında, Totleben Kral Solomon ve Erekle ile uyum sağlayamamıştır; Gürcülerin çıkarları ile ilgili hiçbir düşünceye ortak olmamıştır. Daha sonra Totleben, Kral Solomon'un karşıtı olan Gurieli ve Katsia Dadyan'ı açıkça destekleyerek Batı Gürcistan'ın bütünlüğünü ve birliğini bozan hareketler yapmaya başlayacaktır.[864]

---

[861] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.96; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.443-444.
[862] Rehviaşvili, İmereti Krallığı (1462-1810), s.227-228; Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, 10-18. Yüzyıllarda Gürcistan, C. 6.,* s.425.
[863] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.228.
[864] Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.283.

1. 2. I. Solomon'un Batı Gürcistan'ı Osmanlılardan Geri Alma Mücadelesi ve Rusya'nın Oynadığı Rol (1770-1772)

General Totleben komutasındaki birliklerin İmereti'den ayrılması, Solomon'a karşı savaşmak için Osmanlılara büyük fırsat sağlamıştır. Gürcü akademisyen Nikoloz Berdzenişvili'ye (1894-1965) göre Osmanlılar, Solomon'a karşı önlemler almaya başlamışlar, Gürcü prensleri ve soyluları Solomon'a karşı kışkırtmışlar ve Lezgilerin birliklerini İmereti'ye saldırmaya göndermişlerdir. Yine Berdzenişvili'ye göre, 10 Ocak 1770 tarihinde, 4.000 kişiden oluşan birleşik Osmanlı-Lezgi ordusu, İmereti sınırlarına ulaşmıştır. Solomon birleşik ordularına saldırıp onları yenmiştir. Birleşik ordu Ahıska'ya geri dönmüştür.[865]

Gürcü Katolik Rahip Yoane Hocaşvili'ye göre Kral Solomon, 1770 yılı askeri seferlerine Şorapani Kalesi'nden başlamıştır. 13 Ocak'ta Kral Solomon, Şorapani Kalesi'nde bulunan Osmanlı garnizonlarının yardımına gelen Lezgilerin ordusuna karşı savaşmış ve onları yenmiştir. Kral Solomon, Şorapani Kalesi'ni de almak istemiş, ancak içinde Osmanlı garnizonlarının bulunması nedeniyle kaleyi alamamıştır.[866] Başka kaynaklarda bu mücadele ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır. Lezgiler muhtemelen Şorapani Kalesi'ndeki Osmanlı garnizonlarına yardım etmek için Çıldır Valisi tarafından gönderilmiştir.[867] Rus kaynakları 9 Mart 1770'te Çıldır Valisi Numan Paşa'nın Lezgilerle desteklediği ordusu ile Kral Solomon'la karşılaştığını, ancak Kral Solomon'un bu mücadeleyi de başarıyla kazandığını aktarmaktadır.[868]

Çıldır Valisi Numan Paşa'nın 2.000 kiralı piyade askeri için yapılan masrafları gösteren 12 Mart 1770 (15 Za.1183) tarihli bir Osmanlı arşiv belgesi, Numan Paşa'nın Kral Solomon'a karşı birliğini güçlendirmeye çalıştığını işaret etmektedir.[869] Bu belgeden anlaşıldığına göre, Numan Paşa 2.000 kiralı askeri, Solomon'un Gürcistan taraflarına olası

---

[865] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, 10-18. Yüzyıllarda Gürcistan, C. 6.,* s.424.
[866] Yoane Hocaşvili, *Ahıska Kronikleri, Günlük-Vakayiname*, haz. Niko Berdzenişvili, Miheil Kavtaria, Ed. Nugzar Papuaşvili, El Yazmaları Ulusal Merkezi, Tiflis: Universali Yayınevi, 2015, s.19.
[867] Theşelaşvili, *a.g.e.*, s.76.
[868] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.101.
[869] BOA., C.HR., nr. 45/2233.

tecavüzünü menetmek için toplamıştır. Belgede bahsedilen bu paralı piyade askerlerin Lezgiler olduğu düşünülmektedir.

1770 yılında Rusya'dan yardımcı güç aldıktan sonra General Totleben ve Kral Erekle, Ahıska'ya hücum etmek için tekrar hazırlıklara başlamışlardır. Ahıska seferinde temel hedef, Batı Gürcistan'da Ahıska'dan başlayarak Osmanlı hakimiyetine son vermekti.[870] Savaşın başarılı bir şekilde tamamlanması halinde, Kartli'yi Osmanlı seferinden kurtararak Lezgilerin sığınağına son verilecekti. Bu seferin başarıyla bitirilmesi, İmereti Krallığı için de büyük önem taşıyordu: Osmanlıların İmereti'ye saldırı hattı ortadan kalkacak ve Kral Solomon'a muhalif İmereti soylularının dışarıdan yardım alma umutları yok edilecekti.[871]

Kral Erekle, 1770 bahar aylarında Kral Solomon'un Katsia Dadyan ile barış antlaşması yapmasının ardından,[872] Solomon'un Ahıska'ya yapılan sefere katılacağını düşünmüştür. Ancak Kral Solomon, merkezi Ahıska'da bulunan Samshe Atabeyliği'ni kendisi istediği için Erekle ve Totleben'in Osmanlıların bulunduğu Ahıska'ya yapılacak seferine katılmayı kabul etmemiştir.[873] Kral Solomon, Erekle ile birlikte Ahıska'yı ele geçirmek istememiş, çünkü bu durumda Erekle'nin Ahıska'yı devralacağını ve kendisinin bu bölgeyi ele geçiremeyeceğini düşünmüştür.[874]

Kartli'deki Suram bölgesine giden Kral Solomon'un siyasi danışmanı olan Kayhosro Abuladze, Kral Erekle'ye şunları söylemiştir: *"Rusya Hükümeti'nin bu kadar az ordusuna nasıl güvendin ve Osmanlı hünkarına karşı çıktın... hünkar bir Serasker gönderirse ve*

[870] Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.56.
[871] Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.57.
[872] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.219; Samegrelo Meliki Katsia Dadyan, General Totleben'in Gürcistan'a girmesinden sonra Osmanlı'ya karşı Rusya'dan Kral Solomon ve Kral Erekle'ye yardımcı kuvvetler gönderildiğini görünce Samegrelo'nun da tehlikede olacağından korkmuş ve büyük bir tereddütten sonra 1770 yılında Solomon ile barışmıştır. Dadyan, 1770-1771'de Batı Gürcistan'daki Rus birliklerine Osmanlılara karşı mücadelede de yardım etmiştir. Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.229.
[873] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.229.
[874] Berdzenişvili (Ed.), *Bagrat Batonişvili/Yeni Hikaye,* s.55.

Dağıstan'a emir verirse[875]*, onlara karşı nasıl savaş açabilirsin"*.[876] Görüldüğü üzere Kral Solomon'un siyasi danışmanı Kayhosro Abuladze Erekle'nin Osmanlılara direnemeyeceğini düşünerek Erekle'yi Osmanlılara direnemeyeceğini söyleyerek seferden vazgeçirmeye çalışmıştır.[877]

Kayhosro Abuladze'nin tavsiyelerine rağmen, Çariçe II. Katerina'nın 22 Ekim 1769 tarihli emri ile 1769-1770 kışında gönderilen 3356 askerle güçlendirilmiş Rus birliği II. Erekle'nin kuvvetleri ile birleşerek Mart 1770 tarihinde Çıldır Valisi'ne karşı yürümeye başlayıp Çıldır Eyaleti topraklarına saldırmışlardır.[878] 17 Nisan 1770 yılında Gürcü-Rus birleşik kuvvetleri Ahıska'daki Osmanlı askerlerinin bulunduğu Atskuri Kalesi'n (Azgur Kalesi) kuşatmışlardır. Savaş başladığında Totleben Rus ordularını geri çekerek Erekle'yi yalnız bırakıp oradan uzaklaşmıştır.[879] Görünüşe göre, İmereti Kralı Solomon, Rus ve Kartli-Kaheti ordularına yardım etmek için 5.000 kişilik bir ordu hazırlayıp gönderecekti, ancak Totleben'in Azgur'dan geri döndüğünü duyunca bu kararından vaz geçmiştir.[880]

Totleben'in savaştan çekilmesi, Gürcü askerleri arasında korku ve panik yaratmıştır. Osmanlı askerleri ise bunun farkına varıp Azgur Kalesi'nden dışarıya çıkıp Gürcülerle

---

[875] Çıldır Valisi'nin Dağıstanlılarla (Lezgiler, Avarlar, Laklar, Kumuklar vb.) yakın ilişkileri olduğunu anlaşılmaktadır. Çıldır Valisi, Çıldır Valiliği'ndeki Dağıstanlıları Gürcü krallık-prensliklerine karşı savaşmak için kullanmıştır. Karlo Meşveliani, Bulgaristan Arşivi'nde korunan, Çıldır Eyaleti tarafından Osmanlı hükümetine gönderilen tarihsiz bir belge incelemiştir. Belgede, Çıldır Eyaleti'ndeki Dağıstanlı ordularının Osmanlı hükümetinden gıda ile nasıl sağlamalarının istediğini anlatılmaktadır: *"orduları örgütlü bir hale getirmek ve Çıldır Eyaleti'ndeki Dağıstan birliklerine gıda sağlamak gerekiyor... Avar Ali Han, Ahıska şehrine yerleşti... Ali Sultan ve kardeşleri buraya yerleştiler ve onları geçinmek için Erzurum'dan 50.000 kuruş gönderiliyor".* Bkz. Meşveliani, *a.g.e.,* s.418. Ayrıca, başka bir belgede, Şeki ve Şirvan sahiplerinin Osmanlılara sadık olduklarını ve Dağıstan'da Ruslara karşı savaştıklarını gösterilmektedir. Bkz. Meşveliani, *a.g.e., s.*418. Rusya'nın Kafkasya'da güçlenmesi bölgedeki Osmanlı etkisini zayıflatmıştır. Bu nedenle, Osmanlı hükümeti Dağıstanlıları Gürcü krallıklarına karşı savaşması için açıkça veya gizlice finanse edip teşvik etmiştir. Bkz. Alimbaraşvili, *a.g.e., s.*38.

[876] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar*, C. 2., *s.*63.

[877] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar*, C. 2., *s.*63.

[878] Bilge, *a.g.e.,* s.237. 9 Mart 1770 (12.Za.1183) tarihli bir belgeye göre o dönemde Gürcistan'da Rus kuvvetlerinin sayısı 6.000'den fazla idi. Bkz. BOA, TS.MA.e., nr. 497/54.

[879] Bilge, *a.g.e.,* s.237.

[880] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar*, C. 2., *s.*227.

savaşmışlardır. Gürcüler Osmanlı askerlerini püskürtüp yine kaleye girmelerini sağlamışlardır.[881]

Kral Erekle ertesi gün Ahıska'ya iki saat mesafedeki Aspinza'ya (Samshe-Cavaheti'de bulunmaktadır) doğru yönelmiştir. Gürcüler, Aspinza'ya ulaştığı zaman Ahilkelek ve Hertvisi kalelerinden gelen 1500 kadar Osmanlı askeri ile karşılaşmışlardır. Erekle askerleriyle Osmanlılara saldırıp bölgeden çekilmeye zorlamıştır. Yarım saat sonra tekrar 4.000 kadar Osmanlı-Lezgi birleşik ordusu Ahıska bölgesinde görünmüştür. Erekle burada da Osmanlı askerlerini yenilgiye uğratmıştır.[882] 20 Nisan 1770 tarihinde yapılan Aspinza Savaşı'nda, bir kısmı Kura Nehri'nde (Kür, Mtkvari Nehri) boğulan Osmanlılar büyük kayıp vermiştir. Bu zaferden sonra Kral Erekle, Tiflis'e geri dönmüştür.[883]

Totleben'in yanlış askeri hareketinin sonucu, Kral Solomon'un hazırlanmış 5.000 kişilik ordusunun savaşa katılmaması olmuştur.[884] Başta planlandığı gibi Rus birliklerinin Kral Solomon ve Kral Erekle'nin ordularıyla birleşmesi durumunda Osmanlılar Ahıska'yı kaybedebilirdi. Ancak General Totleben komutasındaki Rus askerlerinin çekilmesi savaşa

---

[881] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 180'e kadar*, C. 2., s.29.

[882] Cavahişvili, Berdzenişvili, *a.g.e.,* s.283-284.

[883] Bilge, *a.g.e.,* s.238. Görüldüğü üzere Kartli-Kaheti Kralı Erekle, 1770 yılında Aspinza Savaşı'nda Osmanlı-Lezgi ordusunu yenmiştir. 20 Mayıs 1770'te Kral Erekle, Osmanlılara karşı savaşta Totleben'in yardım etmediği, Atskuri Kalesi'nden geri döndüğü ve kendi tarafından Aspinza Savaşı'nda Osmanlı-Lezgi birliklerini mağlup ettiği hakkında Rusya Başbakan Yardımcısı Aleksandre Golitsin'e bir mektup yazmıştır. Maçaradze'nin aktardığına göre, Erekle bu savaşı ve sonuçlarıyla ilgili mektupta şunu anlatmaktadır: *"düşmanlarımıza* (Osmanlılar, Lezgiler) *karşı savaşmaya katılmak için Kral Solomon'a bir adam gönderdik... Ahıska Paşası, Osmanlı ve Lezgilerin tüm orduları Atskhur'a göndermiş, Ahıska ve Hertvisi'deki 1.500 kişilik orduya da çağırmışlar, biz bu ordularla savaşacaktık. Biz onları yendik, onlardan bazıları Mtkvari Nehri'nde boğuldu, bazıları kılıçlarımızla öldürdük. Düşmanlarımızdan geri döndüğümüzde, Atskuri'dan Paşa tarafından gönderilen 4.000 kişilik Osmanlı ve Lezgi ordusu üzerimize geldi... biz onları da yendik... böylece Ahıska'daki tüm paşaları ve beyleri ortadan kayboldular, mahvoldular, Dağıstan beyleri de öldürüldü".* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları, (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.198-202. Aspinza Savaşı'nda yenilgi, Gürcistan'daki Osmanlı askerlerine büyük zarar vermiştir. Bu durumdan yararlanan Solomon, İmereti'de Osmanlılara karşı daha aktif eylemlere geçmiştir.

[884] Erekle'yi Samshe-Cavaheti'de Atskuri yakınlarındaki Osmanlı ve Lezgilerin birleşik ordularına karşı yalnız bırakan ve Borcomi geçidinden hemen Kartli'ye kaçan Totleben'in bu davranışı Gürcü askerleri üzerinde çok kötü bir etki yaratmıştır. Totleben kendini haklı çıkarmak için ordusunun erzakının bittiğini belirtmiştir. Savaş alanından yiyeceğin eksikliği nedeniyle ayrılmak, Totleben'in uydurduğu bir bahaneydi. Aslında Atskuri'de Rus ordusunun o kadar çok yiyeceği vardı ki, Gürcülere bile satılmıştır. Ancak Kral Solomon'un, Rusya'dan gönderilen askerlerin Osmanlılara karşı savaşmak için yeterli olmadığını düşünmesi ve Erekle ile beraber Ahıska'yı ele geçirme niyetinde olmaması Kral Erekle ve Rus hükümetini endişelendirmiştir. Bkz. Alimbaraşvili, *a.g.e.,* s.59-60.

farklı bir yön vermiştir. Bu gelişmeler Rusya'nın kendi ordusuna zarar vermeden Gürcü krallarını Osmanlılara karşı savaşa sürüklediğini göstermektedir.[885]

Osmanlılara karşı savaşta Erekle'yi terk eden General Totleben Atskhuri Kalesi'nden Doğu Gürcistan'daki Ananuri Kalesi'ne ulaşmış ve burada takviye Rus kuvvetlerini beklemeye başlamıştır.[886] Bu sırada General Totleben Kral Solomon'a bir elçi gönderip İmereti'ye tekrar girme arzusunu bildirmiştir. Solomon, bu haberi duyunca sevinmiş ve Totleben'in isteğine bir mektupla cevap vererek, hemen İmereti'ye gelerek Osmanlılara karşı savaşmaya yardım etmesini istemiştir. Solomon tarafından Totleben'e yazılmış 1 Mayıs 1770 tarihli bu mektuptan, Solomon'un Osmanlılarla savaşmak için acele ettiği ve Totleben'i de acele ettirdiği anlaşılmaktadır*: "İyi arkadaşımıza... ben İmereti Kralı Solomon sana şunları bildiriyorum... bize gelmek istediğiniz için adam göndermişsiniz. Bundan daha iyi ne olabilir... Bunu size söyleyeceğim ki geç kalmayın, çabuk gelin. Kutaisi'deyiz. Hemen gelmenizi rica ediyorum. Buradaki Osmanlılarla işimizi hızlı bitirelim.*"[887] Görüldüğü üzere, Kral Solomon'un Rus Generalinden büyük umutları vardı. Bu mektup, Solomon'un Osmanlı düşmanlığını ve hatta asıl probleminin bağımsız olmak değil, Osmanlı tabiyetinden çıkmak olduğunu açıkça göstermektedir.

Erekle'nin Aspinza Muharebesi'ndeki zaferi, Solomon'a Osmanlıları İmereti'den tamamen kovmak için daha iyi bir fırsat vermiştir. Çünkü Osmanlılar tarafından İmereti kalelerinin garnizonlarından savaş cephesine belli sayıda asker çağrılmıştır. Kral Solomon bu durumdan yararlanıp 15 Mayıs 1770'te Tsutshvati Kalesi'ni Osmanlılardan geri almıştır. Solomon, İmereti'deki Osmanlıların ana kalelerinden birisi olan Tsutshvati Kalesi'ni ele geçirerek, Batı Gürcistan'daki Osmanlıların önemli dayanak noktalarından birisini ortadan kaldırmıştır. Tsutshvati'yi ele geçirdikten sonra Kral Solomon, Kutaisi Kalesi'ni kuşatmıştır.[888]

---

[885] Sargis Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.220.

[886] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.220; Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. 2., s.227.

[887] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları, (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.173-174.

[888] Burcanadze, "İmereti Krallığı 1768-1784 Yıllarında", s.118.Gürcü Rahip Yoane Hocaşvili'ye göre ise, Kral Solomon Tsutshvati Kalesi'ni 5 Mayıs'ta ele geçirmiş ve sonra da Kutaisi Kalesi'ni ele geçirmeye çalışmıştır: *"Kral Kutaisi'ye gelmiş ve 12 Mayıs'ta ise Kral Solomon Kutaisi köprüsünün kapısını ve kulübelerini aldı".* Bkz. Hocaşvili, *a.g.e.,* s.19; 18. yüzyılın Gürcü tarihçisi Davit Batonişvili, General Totleben'in İmereti'ye

Kral Solomon, Kutaisi Kalesi'nin Osmanlı komutanlarına dışarıdan herhangi yardım sağlamalarını engeleyerek kaleyi abluka altına almıştır.[889] Solomon dışarıdan gelen yiyecek yardımlarını keserek silahlarla ve toplarla donanmış Osmanlı askerlerini aç bırakmaya çalışmıştır.[890]

20. yüzyılın Gürcü tarihçisi Şota Burcanadze'ye göre, Kutaisi Kalesi'nin kuşatılması 19 Nisan 1770'te başlamış ve neredeyse bütün yaz sürmüştür.[891] Tsagareli'nin aktardığına göre, 21 Mayıs'ta Kutaisi Kalesi'ndeki Yeniçeri Ağası, Çıldır Valisi olan Seyyid Numan Paşa'ya meydana gelen olayları şöyle aktarmıştır: *"Uzun zaman önce Kral Solomon, Kutaisi çevresindeki tüm yollarını güçlü ve sıkı bir şekilde kapattığında sizinle iletişimimizi koptu... Ayrıca* (sizinle) *talihsizliğimiz hakkında konuşamıyoruz, artık gerekli yiyecekleri* (sizden) *almak için imkanlarımız da yok. Kim* (Solomon'un) *eline düşerse, solomon onu ya öldürüyor ya da hapsediyor, şimdi biz büyük bir sıkıntı içindeyiz. Kral Solomon, Osmanlıların iki kalesi Borkala*[892] *ve Tsatskhveti'yi* (Tsutshvati'yi) *aldı... Kral Solomon o kadar güçlendi ki daha fazlası olamaz..."*.[893] Kutaisi Kalesi'ni çevresi ile kuşatma altına alıp kaleye gıda tedarikini tamamen kestirmiştir. Böylece kaledeki Osmanlılar, Ahıska'dan yardım alma imkanını kaybetmişlerdir. Ayrıca, Çıldır Valisi'nin Aspinza Savaşı'ndan (1770) sonra bizzat kendisinin de yardımına ihtiyacı vardı. Ayrıca o dönemde Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı savaşa

girişini ve Kral Solomon'un adı geçen kalelerinin fethini şu şekilde anlatıyor: *"Graf* (Totleben), *Suram'a gitti, Sapiçkhi Dağı'na geçti ve İmereti'e girdi. Kral Solomon onunla buluştu. Onlar Tsutshvati, Şorapani ve Kutaisi kalelerini ele geçirdiler".* Bkz. Davit Batonişvili, *Yeni Tarih, s.*11; 18. yüzyılın diğer Gürci tarihçisi Bagrat Batonişvili, Solomon'un Osmanlıları mağlup ettiğini, ancak tüm kaleleri ele geçiremediğini, bu yüzden de Katerina'dan yardım istediğini belirtir. Bagrat Batonişvili de Gürcistan'a gönderilen Totleben'in ordusunun yardımıyla Solomon'un Kutaisi, Bağdati, Şorapani ve Tsutshvati kalelerini ele geçirdiğini söylemektedir: *"Solomon İmereti'yi ele geçirdi, ancak kaleleri onlardan* (Osmanlılardan) *alamadı. Rusya Çariçesi Katerina'dan yardım istedi. İmparatoriçe, Totleben'in komutanlığıyla ordu gönderdi. Rus-İmereti orduları savaşarak Kutaisi, Bağdati, Şorapani ve Tsutshvati kalelerini ele geçirdiler, Osmanlıları oralardan çıkardılar ve İmereti sınırlarını güçlendirdiler".* Bkz. Bagrat Batonişvili, *Yeni Hikaiye, s.*53-54; Jordania'nın *Kronikleri*'ne göre ise Kral Solomon, Kutaisi şehrini 1769 yılında Osmanlılardan geri almıştır: *"1769 yılında Kral Solomon Kutaisi'yi aldı ve oradan Tatarları* (Osmanlıları) *kovdu",* Bkz. Jordania, *a.g.e.,* s.309.

[889] Kutaisi Devlet Tarih Müzesi (KDTM), Tarihsel Belge: No:971.

[890] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan İle İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e Kadar*, C. 2., giriş, s.4.

[891] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İncelemeler),* s.140.

[892] Bori ya da Buki Kalesi olduğu düşünülmektedir.

[893] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s 103.

katıldığı için İmereti işleriyle o kadar da ilgilenemiyordu.[894] Savaştan önce Kutaisi Kalesi, Kutaisi'de yaşayan yaklaşık 500 Osmanlı hanesine yardım eden 500 Yeniçeri tarafından korunuyordu.[895] Muhtemelen, kalede Osmanlı-Rus Savaşı öncesi daha fazla Osmanlı askeri vardı. Ancak, sefer zamanı bir kısmı Ruslarla savaşmak üzere kaleden çıkarılmışlardı.[896] 22 Mayıs 1770'te Rus yetkilileri tarafından Kutaisi kuşatması hakkında şöyle yazılmıştır: *"toplar kullanılmadan ele geçirilmeyen Kutaisi Kalesi* (Solomon) *tarafından kuşatıldı, ayrıca Solomon şehre* (Osmanlılar için) *yiyecek getirilmenin tüm yollarını kapattı ve böylece onu ele geçirmeyi umut ediyor"*.[897]

Birkaç ay süren Kutaisi kuşatmasından sonra, yeniçeri ordusunun komutanı Ağa Çelebi, birkaç kişi ile beraber kaleden ayrılırken Kral Solomon tarafından yakalandı, diğer Osmanlılar ise ertesi gün, Kutaisi Kalesi'nin giriş surlarının kapılarını yıkıp daha sağlam ve güçlendirilmiş kalenin iç kısımlarına sığınmışlardır. 19 Haziran'da Kral Solomon, Kutaisi Şehrini serbest bırakmış, ancak Kutaisi Kelesi'nde Osmanlı garnizonlarının bulunması nedeniyle keleyi Osmanlılardan geri alamamıştır.[898]

---

[894] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*77-78;

[895]. Hocaşvili, *a.g.e.,* s.20. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s 71; Kutaisi Kalesi iki bölümden oluşuyordu: dış kale- Bagrati Tapınağı'nın bulunduğu yer ve iç kale- Osmanlıların yerleştiği ana bölümü. Dış kalede, Osmanlılar Kutaisi'yi fethinden sonra İmereti'ye yerleştirilen 500 Osmanlı ailesi yaşamaktaydı. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.76. Kutaisi'deki Osmanlı garnizonu yeniçeriler, topçular ve cebecilerden oluşuyordu. 1730-1731 ve 1732-1733 yıllarında Kutaisi Kalesi'nde 401 yeniçeri, 24-31 cebeci ve 17 topçu, toplam yaklaşık 450 kişi vardı. Buna kadılar, mollalar, büyük tüccarlar, zanaatkârlar, kadınlar, çocuklar, satılık esirler ve diğerleri de eklenebilir. Osmanlı askeri ve sivil altyapısı oldukça geliştirilmiştir. Bkz. İsakadze, *a.g.e.,* s.109. 1770 yılına kadar Kutaisi Kalesi'nde kaç kişilik Osmanlı ordusunun olduğunu söylemek zordur, ancak İmereti kalelerindeki Osmanlı askerlerinin sayısının ara sıra artmakta, ara sıra ise azalmakta olduğunu açıktır.

[896] Hocaşvili, *a.g.e.,* s.20.

[897] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İncelemeler),* s.140. Burcanadze'nin aktardığı bu bilgiye göre, Osmanlıların Kutaisi Kalesi'ni toplarsız ele geçirmenin imkansız olduğu kadar güçlendirdiği düşünülmektedir. Kutaisi Kalesi, İmereti'nin ana kalesi olduğundan ve onun alınması tüm İmereti'nin ele geçirilmesi anlamına geldiğinden, Osmanlı askerleri Ahıska'daki Çıldır Valisi'nin yardımıyla kalenin tahkimatına büyük önem veriyorlardı. Görüldüğü üzere, Solomon, kaleyi ele geçirmek için elinden geleni yapmış, ancak amacına ulaşamayınca, Osmanlı orduları için Kutaisi'ye gıda getirilmenin tüm yollarını kapatmıştı. Solomon'un, açlık nedeniyle Osmanlı askerlerinin kaleyi kendisine teslim etmek zorunda kalacağını düşündüğü görülmektedir.

[898] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.78. Kral Solomon, 1770 yılında Kutaisi'de meydana gelen olaylar ile ilgili 9 Ocak 1773 tarihli bir belgede de bahseder: *"Tatar-Osmanlılar Kutaisi Şehri ve Kalesi sıkıca tutuyorlardı, Tanrı'nın Anası'nın yardımıyla onların şehir-kalelerini hemen kuşattık, kılıçlarımızı Tatarların kanıyla sarhoş ettirdik, onların evlerini yuvalarını yıktık, onlardan bazılarını Rus İmparatorluğu'na gönderdik, çoğu ise Kafkasya dağlarına, Svanların* (Svanetler-Gürcistan'nın kuzeybatısındaki dağlık Svaneti'nin yerli halkıdır) *ve Kistlerin* (kuzeydoğu Gürcistan'ın Pankisi Vadisi'nde yaşayan bir halktır) *arasına yerleştirdik; Hıristiyan olmak kim istedi ise izin verdik".* Bkz. Şota Burcanadze, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi*

Bundan sonra General Totleben, 4000 kişilik ordusuyla Kral Solomon ile birlikte İmereti bölgesindeki Bağdati (Bağdatcık) Kalesi'ne saldırmaya başlamıştır.[899] 1 Temmuz 1770 tarihinde Totleben Bağdati Kalesi'ne top atışına başlamıştır.[900] Osmanlı askerleri de silahlar ile karşılık vermişler, ancak kısa süre sonra ateş etmeyi bırakarak ve hayatta kalmak şartıyla kaleyi müttefik Kral Solomon ile Ruslara teslim etmişlerdir.[901] Rahip Yoane'ye göre ise, Ruslar 300-400 topu Bağdati Kalesi'ne vurarak 2 Temmuz'da kaleyi ele geçirmişlerdir.[902] Böylece 2 Temmuz'da Gürcü-Rus birleşik ordusu tarafından Bağdati Kalesi ele geçirilmiştir.[903]

Kral Solomon Bağdati Kalesi'ni ele geçirdikten sonra, ileride Osmanlıların eline tekrar geçmemesi için, General Totleben'den yıkmasını istemiştir. Totleben de kaleyi yıkmıştır. Kral Solomon'a göre, İmereti'deki kaleler Osmanlılardan geri alındıkça

Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770), C. 1., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin El yazmaları Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1958. s.130. Bu belge bize birçok önemli bilgi vermektedir; Kutaisi şehrinin ele geçirilmesi sırasında ciddi savaşlar olmuş, silahlı Osmanlı askerleri savaşta öldürülmüş, onların din adamları idam edilmiş, camileri ise yıkılmıştır. Bkz. Burcanadze, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770),* s.130. Görüldüğü üzere, Kutaisi Şehrini ele geçirildiğinde Solomon, Osmanlı din adamlarını ve silahlı askerlerini öldürüp camileri yıkmıştır. Hıristiyanlığı kabul etmeyen bütün Müslümanlar Kutaisi'den Kuzey Kafkasya'ya sürgün edilmiştir. Bkz. Burcanadze, "İmereti Krallığı 1768-1784 Yıllarında", s.118. Kral Solomon, Kutaisi şehrini ele geçirdikten sonra, Kutaisi Kalesi'ni de Osmanlı garnizonlarından geri alacaktı.

[899] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* 235.

[900] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.119.

[901] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.251-252; bahsedildiği üzere, 1 Temmuz 1770'te Bağdati Kalesi, İmereti Kralı I. Solomon ordusu ve General Totleben komutasındaki Rus ordusu tarafından kuşatılmıştır. Bağdati Kalesi'nin Osmanlı Komutanı, Solomon'un eşi olan İmereti Kraliçesi Mariam'a başvurmuş ve güvenlik yemini karşılığında kaleyi ona teslim etmiştir. Bugün, Bağdati Kalesi'nin sadece bodrumu kalmıştır. Bkz. Beradze, *a.g.e.,* s.378; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.79; Çariçe II. Katerina'nın temsilcisi Kaptan İvan Lavrentiyeviç Lvov'un Rus hükümetine yazdığı mektup da çok dikkat çekiçidir. Kaptan Lvov bu olayları şoyle anlatıyor: *"*(Solomon'un) *eşi, Kraliçe, eğer Osmanlıların arzularını gerçekleştirirse, Osmanlılara canlarını ve mallarını korumaya söz verirse, düşmanlar kaleyi savaşmadan* (Ruslara ve Gürcülere) *teslim edecekler. Osmanlılar Kraliçe'den sadık bir söz alırlarsa, onlar hemen tüm bayrakları ve topları Kont'a* (Totleben'e) *teslim edecekler ve Kraliçe'nin kaleye girmesine izni verecekler".* Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. I., s.252. Rus Kaptan Lvov'un, Solomon'un eşi Kraliçe Mariam'ın müdahalesiyle, Osmanlılar tarafından kalenin savaşmadan Solomon'a ve Totleben'e teslim edileceği söylemesi çok ilginçtir. Tarihi kaynaklarda, Kraliçe Mariam'ın Osmanlı orduları üzerindeki etkisine ve Osmanlıların Mariam'a neden güvendiğine dair hiç bahsedilmemektedir.

[902] Hocaşvili, *a.g.e.,* s.20.

[903] Bilge, *a.g.e.,* s.238.

yıkılmalıydı. Bunu hem İmereti'yi Osmanlılardan geri almanın, hem de Osmanlıların tekrar bölgeye yerleşmesinin engellenmesinin yolu olarak görüyordu.[904]

9 Temmuz 1770 tarihinde Kral Solomon, İmereti bölgesindeki Şorapani (Şeherban) Kalesi'ni de kendi güçleriyle ele geçirmişti. [905] O zamanda Şorapani Kalesi'nde sadece 23 yeniçeri bulunmaktaydı.[906]

Bağdati Kalesi'ni ele geçirdikten sonraki gün 4.000 kişilik Rus ordusu Kutaisi'ye gidip Balakhvani bölgesinde kamp kurmuştur.[907] Rus-Gürcü müttefik güçleri Kutaisi Şehrine doğru giderek Kutaisi Kalesi'ni ele almaya başlamışlardır.[908] O sırada Kutaisi Kalesi'nde, sadece 60 yeniçeri ve kaleye sığınmış şehirde yaşayan 220 Osmanlı vardı. Totleben'in birlikleri ise 4.000 kişiden oluşuyordu. Ancak ulaşılmaz Kutaisi Kalesi'nin ele geçirilmesi yine de zordu.[909] 8 Temmuz, Ruslar Kutaisi Kalesi'ne top atışına başlamışlardır. 9 Temmuz'dan itibaren saldırıları artmıştır. Kutaisi Kalesi'ne günde 100'den fazla top mermisi atılıyordu.[910] Kaledeki asker sayısının azlığından haberdar olan Totleben[911], Osmanlılardan kaleyi teslim etmelerini istemiştir.[912] Yeniçeriler Osmanlı sınırlarına serbest bir biçimde geçebilmek şartıyla kaleyi teslim etmeyi kabul etmişlerdi.[913] Ayrıca, Totleben'in askerleri kaleyi yağmalıyorlardı. Bununla ilgili Burcanadze şöyle demektedir: *"Totleben'in kale soyguncusu olduğunu anlamak zor değildir"* [914]. Burcanadze'nin aktardığına göre, bu olaylar Rus askerinden biri olan Teğmen Şişkov ve Hussarların Komutanı Tabatasiev isimli biri tarafından da anlatılmaktadır: *"Onların* (Totleben'in ve Rus askerlerin) *Kutaisi'de açgözlülüğünün örnekleri şunlardı: kaleden çıkan aç insanları, çoğunlukla yük taşıyan kadınları, Grap'ın*

[904] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.119.
[905] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.80.
[906] Bilge, *a.g.e.,* s.238.
[907] Hocaşvili, *a.g.e., s.*20.
[908] Maçaradze, *Aspinza Savaşı, s.*97.
[909] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.209.
[910] Hocaşvili, a.g.e., s.20.
[911] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.256.
[912] Maçaradze, *Aspinza Savaşı, s.*97.
[913] Maçaradze, *Aspinza Savaşı, s.*97; Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* C. I, s.141.
[914] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.148.

(Totleben'in) *emriyle Rus subaylar tarafından soyuldu, hatta yüzüklerini ellerinden çıkarıp sadece elbiseler içinde bıraktılar".*[915]

14 Temmuz 1770'te Kral Solomon, II. Katerina'ya İmereti kalelerini İmereti birlikleri tarafından ele geçirilmesi hakkında bir mektup yazmıştır: *"generaliniz* (Totleben) *İmereti'ye gelmeden önce, çok çabaladım ve 15 Mayıs 1770 tarihinde Tsutshvati Kalesi'ni aldım. Ondan sonra Kutaisi'deki Osmanlıların üzerine gittik, onlarla savaştık ve onları yendik. Bütün Kutaisi'yi Osmanlılardan kurtardık.. Sonra Kutaisi Kalesi'ne gittim ve onu da aldım. Tam şimdi Kutaisi'deyiz... biz başardık."*[916] Görüldüğü üzere, Solomon Katerina'ya General Totleben İmereti'ye gelmeden önce İmereti kalelerinin alındığını bildirmiştir. Kral Solomon, bunu yaparak Rus hükümetine kendi gücünü ve onlar olmazsa bile kendini Osmanlılara karşı savaşabileceğini göstermek istemiştir. Ancak, Kral Solomon'un kraliyet başkenti Kutaisi'nin ve Kutaisi Kalesi'nin ele geçirmesinde Rusların oynadığı rol çok büyüktür. Başka bir ifade ile Kutaisi Kalesi'nin fethi sadece Kral Solomon'un değil, Rus-Gürcü ittifakının başarısıdır.[917]

---

[915] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.148.

[916] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.379-380. Gürcü akademisyen Valerian Maçaradze'nin diğer bir eserine göre de Solomon, Rusların yardımı olmadan İmereti kalelerini almayı başarmıştır: *"İmereti kalelerinin daha kolay bir şekilde ele geçirilmesi, şüphesiz Aspinza Savaşı'nda* (1770) *Türklerin yenilmesiyle gerçekleştirildi... Solomon, Rus Ordusu'nun yardımı olmadan bile, Tsutshvati ve Şorapani kalelerini, Kutaisi şehrini kolayca ele geçirdi, Kutaisi Kalesi ise kuşattı. Açıkçası, bu kaleler bu kadar kolay ele geçirilmezdi... Kutaisi Kalesi'ni koruyan Türk askerleri, Ahıska Paşası'nın* (Seyyid Numan Paşa) *yardım etmesini umuyordu... Kuşkusuz, Gürcülerin Aspinza Savaşı'ndaki zaferi, İmereti kalelerinin daha kolay bir şekilde ele geçirilmesine yardımcı olmuştur, Osmanlı-Rus savaşını da etkilemiştir...".* Maçaradze, *Aspinza Savaşı,* s.98. Kral Solomon, Batı Gürcistan'ın önemli kalelerini ele geçirdikten sonra, sadık Gürcü prensleri ve soyluları cesaretlendirmek ve kendi rakiplerine karşı kışkırtmak için ödüllendirmeye başlamıştır. Onlara köle ve toprakları veriyordu. Örneğin, 16 Temmuz 1770 tarihli bir müze belgesine göre, Kral Solomon kendi sadık soylusu Kayhosro Agiaşvili'ye mülklerini bağışladığını ifade eden bir belge vermiştir: *"Tanrı'nın yardımıyla... bu İhsan Beratı ve mektubu sana yazdım... ben İsa'lı ve Davud'lu Solomon... sen bize sadık olan... hizmetçimiz Kayhosro Agiaşvili ve oğullarına... mülkleri ve toprakları size verdik, bağışladık... Tanrı size mutluluğunuzu bir ömür daim etsin... eğer biri bu size verdiğimiz* (İhsan Beratı) *bozarsa Baba Tanrı'nın, Tanrı'nın Oğlu'nun ve Kutsal Ruhu'nun gazabına uğrayacaktır".* Bkz. GKDTM., No:706. 1770 tarihli bir arşiv belgesine göre Kral Solomon, sadakat karşılığında Kayhosro Ağiaşvili'ye rüşvet de vermiştir. Bkz. GMA., Fon Kodu No:1449, Dok. No:63. Büyük Gürcü soylu Kayhosro Agiaşvili ile ilgili başka arşiv belgeleri de vardır: bkz. GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:52; GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:58; GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:64.

[917] Theşelaşvili'nin aktardığına göre, Kutaisi'nin ele geçirilmesi Temmuz 1770 tarihinde değil 6 Ağustos 1770 tarihinde olmuştur. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.83. Rahip Yoane'ye göre de, Gürcü-Rus müttefik ordusu tarafından Kutaisi Kalesi'nin ele geçirilmesi 6 Ağustos 1770 tarihinde olmuştur. Rahip Yoane olayları şöyle anlatmaktadır: *"Ruslar, Kutaisi Kalesi'ne saldırıp ele geçirdiler ve bazı Tatarları öldürdüler, bazıları yakalandılar, bazı Tatarlar ise kaçtılar".* Bkz. Hocaşvili, *a.g.e.,* s.20. Kral Solomon, 6 Ağustos 1770'te 18 yıllık savaşından sonra, Osmanlıları İmereti'den çıkararak büyük hedefine ulaşmıştır. Solomon, Osmanlılara

Tsutshvati, Bağdati, Şorapani ve Kutaisi kalelerinin Rusya ve Solomon'un müşterek kuvvetleri tarafından Osmanlılardan geri alınması Jordania *Kronikleri*'nde de teyit edilmektedir.[918]

Rus kaynaklarına göre, Kutaisi Kalesi'nde yerleşmiş 60 Osmanlı askeri, Totleben'in getirdiği askerlere karşı savaşmış, mağlup olunca da kaleyi bırakıp kaçmışlardır. Kalenin ele geçirilmesi sırasında 70 Rus askeri öldürülmüştü.[919]

Kral Solomon, Kutaisi Kalesi'nden kaçan Osmanlı askerlerini yakalamak için önlemler almış, ancak çoğunu yakalayamamıştır.[920] Solomon bu işte Totleben'i suçlamıştır, çünkü Totleben kaleyi iyice güçlendirememiştir. Solomon, General Totleben'den başka kaleler gibi, ele geçirilmiş Kutaisi Kalesi'nin yıkılmasını da istemiştir.[921]

---

olan nefretini ve onlara karşı mücadelesini bu sözlerle dile getirmiştir: *"gece gündüz tüm güçlerimle pis Osmanlara karşı savaşıyordum, onları yenmek için çabalıyordum".* Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.82. Kral Solomon'un bu söylediklerinden ne kadar Osmanlıları düşman olarak algıladığını anlaşılmaktadır. Tsagareli'ye göre de 6 Ağustos'ta Kutaisi Kalesini müttefiklerin eline geçmiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1. s.256-260, 182. Kral Solomon, Kutaisi'nin Osmanlılardan geri alındığı 29 Eylül 1770 tarihini, *"Kutaisoba"* adıyla, Kutaisi şehrinin resmi bayramı olarak ilan etmiştir. Bkz. Avtandil Yoseliani (Ed.), *Gürcistan Tarihinin Kronikleri 17-19 Yüzyıllarda*, Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınları, 1980, s.255. Ancak Kutaisi Şehrinin bayramını sonraki yıllarda kutlanıp kutlanmadığı bilinmemektedir. Görüldüğü üzere Kral Solomon'un Rus ordusunun yardımıyla Osmanlı'nın Batı Gürcistan'daki stratejik kalesini (Kutaisi Kalesi) ve askeri üssünü (Bağdati Kalesi), Osmanlılardan geri alması Solomon için İmereti'de kazanılmış büyük bir zaferdi. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.83-84. General Totleben ise bu başarıları sadece kendine bağlamış ve Rus hükümetine şöyle bildirmiştir: *"İmparatorun ordusuyla iki kale - Bağdati ve Şorapani'yi- Türklerden aldım, tek bir asker bile kaybetmedim".* Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.235.

[918] Jordania, *a.g.e.,* s.320-321. Solomon ve Totleben tarafından Batı Gürcisran'ın kalelerinin ele geçirilmesi ile ilgili diğer kaynaklarda da bahsedilmektedir. Orneğin Güldensteadt, Batı Gürcistan'ın kalelerinin Osmanlılardan geri alınmasını şöyle anlatıyor: *"Şimdi Kont'un* (Totleben'in) *kendisine tahsis edilen 3.000 kişilik bir kolordusu vardı ... Kral Erekle,* (Kral Solomon'a) *Cavaheti'de Osmanlı'ya karşı savaşacağına söz verdi. Kont, Ananuri, Mukhrani, Tskhinvali, Surami, Şorapani, Bağdati ve Kutaisi kalelerini ele geçirmiştir; İmereti'nin tamamını Türklerden temizledi ve Kral Solomon'a verdi. Sonbaharda ise Poti şehrine gitti; Yanında kendi 3.000 kişilik ordusuyla Kral Solomon, Dadyan ve Guria prensi vardı. Her ikisi de* (Dadyan ve Guria prensi) *Rus birlikleriyle birlikte Türklere karşı harekete geçmekle sorumluydu".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldenstedt'ın Gürcistan Gezisi,* C. I, s.227.

[919] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.257-261.

[920] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.260.

[921] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.119. Kral Solomon, Kutaisi Kalesi'ni de yerle bir etmiştir. Böylece Osmanlı orduları artık oraya yerleşemezlerdi. Güldensteadt bu olayları şöyle anlatıyor: "*...General Totleben, 6 Ağustos 1770 tarihinde Kutaisi Şehrini Türklerden geri alıp Kral Solomon'a teslim ettiğinde, Kral her duvarı, özellikle de kaleyi viran ettirmiştir. Türkler Kutaisi'de 120 yıl boyunca oturdular…".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldenstedt'ın Gürcistan Gezisi,* C. I, s.139.

Kral Solomon'un, Osmanlılara karşı savaşlarda, Gürcistan'ın farklı taraflarından ve Rusya'dan arasıra yardımcı güçler gelmekteydi. Revan Hanı[922] Hüseyin Ali'nin Kars Ordu Defterdarı İbrahim Efendi'ye yazdığı 18 Ağustos 1770 (25.R.1184) tarihli bir mektuba göre, Kartli-Kaheti Kralı Erekle'nin oğlu Arçil Batonişvili'nin (ö. 1771) komutasındaki bir miktar askeri Rus askeri ile beraber İmereti Kralı Solomon'a yardım etmek için gönderilmiştir.[923]

Böylece, Kral Solomon, Osmanlılara karşı Osmanlı-Rus savaşına aktif bir şekilde dahil olmuştur. Solomon'un bundan sonraki hedefi, Batı Gürcistan'ın kendi yönetimi altında birleştirmek olmuştur. Çünkü ona göre Batı Gürcistan'ın siyasi birleşmesi sağlanmadan Osmanlıları Gürcistan'dan tamamen çıkarmak mümkün olmayacaktı. Osmanlılar iç feodal kargaşalardan yararlanıp İmereti'yi tekrar fethedebilirdi. Bu nedenle, öncelikle Solomon, Guria ve Samegrelo prensliklerini İmereti ile birleştirmeye çalışmış, ancak bu konuda Rusya'nın direnişiyle karşılaşmıştır. Çünkü Rusya, Kafkasya'da güçlü bir devlet istemiyordu.[924]

Nitekim Kral Solomon, Osmanlı'nın en yakın müttefiki olan Katsia Dadyan'ı yenmek ve onu cezalandırmak istemiş, General Totleben'e de Katsia Dadyan'a karşı savaş başlatmasını teklif etmiştir. Ancak Totleben bu teklifi reddetmiştir. Solomon'un siyasi eylemleri, Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita İvanoviç Panin'in (1718-1783) memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Panin, Kral Solomon'un Katsia Dadyan'a karşı savaşını *"özel bir tartışma"* olarak nitelendirmiş ve sadece Osmanlılara karşı aktif olarak savaşması talebinde bulunmuştur.[925]

Panin, İmereti Kralı Solomon'a Rus hükümetinin amacının, Osmanlıları yenmek için tüm Gürcistan'ı savaşa katmak olduğunu ve Solomon'un kendi çıkarları için savaşında destek vermek olmadığını bildirmiştir. Rusya hükümeti, Solomon'un Batı Gürcistan'ı birleştirme

[922] Revan Hanlığı, Güney Kafkasya Türk Hanlıklarından birisiydi (1747-1828).
[923] BOA., TS.MA.e., nr. 668/28.
[924] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.120.
[925] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.269.

savaşına girişmesini kabul etmemiştir; çünkü onun tek amacı sadece Osmanlılara karşı savaşı kazanmak idi. [926]

Totleben de, Solomon'un Batı Gürcistan'ın birleşmesi için yaptığı savaşları Rusya'ya karşı bir hareket olarak görmüş ve Rusya İmparatorluğu'nu Kral Solomon'a karşı kışkırtmıştır. Ayrıca, Totleben Solomon'u "Rusya'nın düşmanı" olarak adlandırıp onu cezalandırmakla tehdit etmiştir.[927]

Kutaisi Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Totleben, ordusuyla birlikte Ahıska'yı Osmanlılardan almak için sefere çıkmıştır. Ancak Totleben, Ahıska bölgesindeki ulaşılması zor olan Persat Dağı'nı geçemediği için Kartli Krallığı'na geri dönmüştür.[928]

Ahıska'ya olan başarısız seferlerinden sonra, General Totleben uzun zamandır başarmak istediği Karadeniz kıyılarını ele geçirmeye yönelmiştir. 3 Ekim 1770 tarihinde Totleben'in emrindeki Rus askeri birliği, Katsia Dadyan eşliğiyle Batı Gürcistan'da Karadeniz kıyısındaki Poti Kalesi'ne (Faş Kalesi) doğru yürümeye başlamış ve onu kuşatmıştır. Poti Kalesi Osmanlılar tarafından iyi bir şekilde güçlendirilmişti. Ayrıca Totleben'in müttefik Gürcü prensleri: Samegrelo (Megrel/Odişi) Meliki Dadyan, Guria (Gürel) Meliki Gurieli ve Abhazya Prensi Şervaşidze Rus ordusuna askeri yardım göndermemişlerdir. Bu durum prensler üzerindeki şüpheyi arttıracaktır. Aralık ayında Osmanlılar Batum'da toplanıp Poti Kalesi'ndeki Osmanlı garnizonlarının yardımına gitmişlerdir. Kral Solomon, Totleben'e Batum'da Osmanlıların toplanması ve Poti Kalesi'ne yardımcı kuvvetlerin gönderilmesi hakkında bilgi vermiştir, ancak Totleben, Osmanlı ordusu Poti'ye girinceye kadar Solomon'a inanmamıştır.[929]

Poti Kalesi kuşatılması sırasında General Totleben ile Poti'deki Osmanlı garnizonuna yardım etmek için Batum'dan yola çıkan 6.000 kişilik Osmanlı ordusu arasında bir savaş

---

[926] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.120.
[927] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.170.
[928] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., giriş, s.57.
[929] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.282-285, 277-278.

gerçekleşmiştir. 3 Ocak 1771'de Maltakva civarında meydana gelen savaşta Rus ordusu Osmanlıların yardımcı ordularını yenmiş, ancak Poti Kalesi'ni ele geçirememiştir.[930] Osmanlı askerlerinin direnişi üzerine 6 Şubat 1771'de kuşatmayı kaldıran Ruslar geri çekilmiştir.[931]

Poti Kalesi'ni ele geçirmek için yapılan başarısız savaşlardan sonra Solomon, Guria Meliki olan Giorgi V. Gurieli'ye (1756-1758, 1765-1771, 1776-1788) karşı seferler düzenlemiştir.[932] Kral Solomon, Giorgi Gurieli'nin Osmanlı birliklerinin Guria Beyliği'ne girmesine izin vererek Rusların aleyhine hareket ettiğini ortaya çıkarmıştır.[933] Giorgi Gurieli de Solomon'a karşı Osmanlıları kullanmak istemiştir. Bu yüzden Kral Solomon, Giorgi'yi Guria'dan kovmuş ve ağabeyi IV. Mamiya'yı (Guria Meliki 1726-1756, 1758-1765, 1771-1776) Guria Meliki olarak atamıştır.[934] Böylece Kral Solomon Guria Beyliği'ni İmereti Krallığı'na ilhak etmiştir.[935]

Kral Solomon, Mamiya Gurieli'yi de Osmanlılarla bağ kurmakla suçlamış ve ondan kalelerini almıştır. Ancak, Mamiya Gurieli, Ocak-Şubat 1771'de Totleben'e, hiçbir zaman

---

[930] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.121-122.

[931] Bilge, *a.g.e.,* s.238. Birkaç Gürcü kaynağında Batı Gürcistan kalelerinin 1770-1771 yıllarında Rus-Gürcü birleşik ordusu tarafından Osmanlılardan geri alınması doğrulamanktadır. Örneğin, *Kartvelt Tskhovreba* (Gürülerin Tarihi) adlı eserinde Gürcü-Osmanlı müttefik orduları tarafından Batı Gürcistan'ın kalelerinin ele geçirilmesini şu şekilde anlatılmaktadır: *"Kral Solomon, kendisinin Osmanlılardan kurtulamayacağını görünce Rusya Çariçesi olan II. Katerina'dan yardım istedi. O* (Katerina), *Askerler gönderip Kutaisi, Şorapani, Tsutshvati ve Bağdati kalelerini ele geçirdi ve çok kişiyi öldürdü, Osmanlıları sürgüne gönderdi... ve Solomon özgür bir Kral oldu. Daha sonra Dadyan liderliğiyle yola çıktılar* (Ruslar) *ve Poti Kalesi'ne geldiler, ancak alamadılar ve daha sonra İmereti'den giderek 1770'te Gürcistan'dan Rusya'ya geçtiler. Sonraki yılında Ruslar Dadyan liderliğiyle tekrar Poti'ye ulaştılar, ancak o zaman da alamadılar".* Bkz. Dadyan, *a.g.e.,* s.179.

[932] Ocak-Şubat 1771'de Giorgi Gurieli, General Totleben'e şunları yazdı: *"Kral Solomon aznaurları (küçük soylular) kendi mülkleriyle aldı. Askan Kalesi'ni de işgal etti. Büyük soylulardan rehinler aldı ve hükümetimizi de devirdi. Lütfen bize yardım edin".* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan), s.*568; 29 Temmuz 1771'de Giorgi Gurieli, Rus General Sukhotin'e de Rusların yardımı olmadan Guria'dan götürülen rehinlerini ve topraklarını tek başına Kral Solomon'dan geri alamayacağını yazmıştır. Görüldüğü üzere, Giorgi Ruslardan Solomon'a karşı yardım istemiştir. Bu Gurieli'nin Solomon'a karşı büyük bir isyanıydı. Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.680-681.

[933] Şubat 1771'de Solomon, Rusya Çariçesi Katerina'ya Gurieli'nin Osmanlı tarafını tuttuğunu ve Guria'yı fethettiğini açıklayan bir mektup göndermiştir: *"Osmanlıların Guria'ya girişini öğrendim. Onlarla savaşmak için ordumla beraber gittim ama yetişemedim, çünkü düşman çoktan sınırlardan kaçmıştı. Guria ülkesini fethettim ve barış içinde zaferiyle geri döndüm".* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.571-572.

[934] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.354-355.

[935] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.122.

Osmanlı destekçisi olmadığını, Ruslara asla ihanet etmediğini ve Kral Solomon'un kendisine haksızlık yaptığını iddia eden bir mektup göndermiştir. Ayrıca, bu mektuba göre Mamiya Gurieli Totleben'e Solomon tarafından ele geçirilen Guria kalelerinin geri alınması karşılığında Acara'yı işgal etmesine ve Ahıska'ya sefer yapmasına yardım etme sözü vermiştir. Bu mektupta, Mamia Gurieli Osmanlılarla olan ilişkileri hakkında General Totleben'e şöyle bahseder: *"*(Osmanlı) *hünkâr artık korkuyor, çünkü çok kale ele geçirdin... ben her zaman Tatarların düşmanıydım. Onların kadısını ve müftüsünü öldürdüm. Onların topraklarında benim bir kalem vardı, onu da benden aldılar. Ben dinsiz Tatarlara karşı savaşıyordum ve savaşıyorum. Ancak Solomon bana inanmıyor ve çok üstüme geliyor... ben her zaman Rusya hükümdarına hizmet ediyorum. Sizden rica ediyorum Solomon'dan kalemi alın ve içine adamlarınızı yerleştirin. Ben ise size Osmanlılara karşı savaşmak için yardım ederim, Solomon'dan keleyi alırsanız, Acara ve Batum'u ele geçirmenize ve Ahıska'ya sefer yapmanın yolunu açmanıza yardımcı olacağım."*[936]

Osmanlıların İmereti'den çıkarılması, Odişi'nin Başı Katisa Dadyanyi korkuttu. Katsia Dadyan, kısa sürede Kral Solomon'un hem kendisine hem de krallığına son vereceğini düşünüyordu. Bu nedenle, Katsia Dadyan, Totleben ile Solomon arasındaki anlaşmazlığı kullandı. Solomon'dan kurtulmak için Rusya'nın tarafını tutmuştur. Yardım karşılığında Katsia Dadyan Totleben'e Karadeniz kıyısındaki Osmanlılara karşı yardım sözü vermiştir. Dolayısıyla Dadyan de Mamia Gurieli gibi hareket etmiştir.[937]

Kral Solomon, Odişi (Samegrelo) Prensliği'ni İmereti Krallığı'na ilhak etmeye de karar vermiştir. Solomon Rusya'ya: *"Yaşadığımız süreçte, onu* (Odişi) *tamamen boyun eğdirmeye çalışmaktan vazgeçmeyeceğiz"* [938]diye yazmıştır. 17 Haziran 1771 tarihli bir

[936] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.569-570.
[937] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.300.
[938] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.156.

mektuba göre, Solomon, Dadyan'ı boyun eğdirmeye yardım etmeleri karşılığında Rusya'ya 100 Kese para ayırmıştır.[939]

Görüldüğü üzere, tüm Batı Gürcistan'ın birleştirilmesini ve bu işte Rusya'nın yardımını temin etmesini Kral Solomon'un en önemli hedefiydi.[940] Bazen Osmanlıların, bazen ise Rusların yanında yer alan Guria Beyliği, Solomon tarafından ilhak edilmiş ve daha sonra Solomon, Rusların yardımıyla Samegrelo ve Leçhumi bölgelerini de ele geçirmeye çalışmıştır.[941] Solomon'un bu siyasi yürüyüşleri, Osmanlılar için kabul edilemezdi.

Rus hükümeti de, İmereti Kralı'nın siyasi hareketlerineimemnuniyetsizlikle karşılamış ve onu desteklememiştir. Çünkü onun amacı Batı Gürcistan'ın birleşmesi değil, sadece Osmanlılara karşı savaşlarda Gürcüleri kullanmaktı. Rusya hükümeti, Katsia Dadyan ile bağlantı kurup onu hem Solomon'a hem de Osmanlılara karşı kışkırtmaya çalışmıştır.[942]

Kral Solomon, Dadyan ile Totleben ve II. Erekle arasında birlik kurulmaması için, İmereti'nin kraliyet sınırlarını kapatmıştır.[943] Batı Gürcistan'ın Katolikos-Patriği Yoseb (1769-1776) de bu konularda Kral Solomon'a yardım ediyordu.[944] Katolikos Yoseb'in Kral Solomon'a yardım etmesi, Gürcü kilisesinin yine Solomon'un dayanak noktalarından biri olduğu anlamına gelmektedir.

Katolikos Yoseb ve Kral Solomon, Dadyan'a karşı birleşmişlerdir. Katsia Dadyan ise Rusya'nın yardımıyla kendini güçlendirmeye çalışıyordu ve II. Katerina'ya şöyle bir mektup yazmıştır: *"benim bir düşmanım var, o da Kral Solomon'dur, o bana size gelmem için ne izin ne de yol veriyor".*[945] Rusya ve Dadyan'nin düşünceleri birbiriyle örtüşüyordu. Ruslar,

---

[939] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.634.

[940] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.634.

[941] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.122.

[942] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.67.

[943] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.381; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2. s.43-44.

[944] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.262.

[945] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.428. 1771'de Rus Yüzbaşı Yazakov'un Panin'e yazdığı bir mektupta da Solomon ile Dadyan arasındaki düşmanlık şöyle anlatılmaktadır: *"Kral Solomon ile Prens*

Solomon'un Batı Gürcistan'ı kendi yönetiminde birleştirmesini istemiyorlardı.[946] Ancak diğer taraftan Rus hükümeti, Gürcü ordusunun Osmanlılara karşı birleşmesinin, sadece Dadyan ve Solomon'un uzlaşması ile mümkün olacağını düşünüyordu. [947]

Rus hükümeti, Kral Erekle'nin yardımıyla Kral Solomon ile Prens Dadyan'ı uzlaştırmaya çalışmıştır. Ancak Solomon barışmayı reddetmiş ve Rus hükümetine yazdığı bir mektupta şunu anlatmıştır: *"Katsia Dadyan, bize ait olan Leçhumi'ye haksız bir şekilde el koydu... ve Dadyan geçmişte bize tabii idi, şimdi de öyle kalmalı."*[948] Kral Solomon Leçhkhumi'ye saldırıp oradaki Dekhviri ve Çkvişi kalelerini de ele geçirmeye çalışmış ancak başarısız olmuştu. [949]

Kral Solomon, Samegrelo'yu ilhak edememiştir. O sırada Samegrelo Meliki Dadyan Solomon'a karşı Osmanlıların tarafına geçmiştir. Solomon, bu durumu ile ilgili Rus İmparatorluğu'na şunları yazmıştır: *"Osmanlılar, bize karşı özgürce savaşmak için Dadyan ile ittifak kurdular."*[950] Şubat 1771'de Solomon, Rusya Çariçesi Katerina'ya Dadyan'nin Osmanlı tarafına geçmesi ve İmereti Krallığı'nın durumu ile ilgili bir mektup daha göndermiştir.[951]

Dadyan'ı uzlaştırmak imkansızdır. Kral Solomon, Dadyan'ın damadı olmasına rağmen, birbirlerinin hain düşmanlarıdır. Solomon'u İmparator adına uyarmasaydım, kesinlikle Prens Dadyan'ı yok ederdi, çünkü Solomon artık daha güçlüdür ve tüm İmereti'yi onun elindedir". Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.295.

[946] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.86.

[947] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.241.

[948] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.43.

[949] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., 382.

[950] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., giriş, 69-70.

[951] Kral Solomon bu mektupta Katerina'ya şunları yazmaktadır: *"Dadyan ve Gurieli, Osmanlıları destekllediler… Dadyan bizim soylumuzdu. Osmanlılar güçlendiler ve Samshe Atabeyliği ve Abhazya Krallığı işgal ettiler, Abhazya'nın şehirleri Nikopsi ve Anakopiya'yı ele geçirdiler ve Hıristiyanllara baskı yaptılar. O zamanlarda, Dadyan bize ihanet etmiş ve Ahıska'dan İmereti'yi yok etmek için Osmanlı ordularını getirmiş. Benim babam Kral Aleksandre, İmereti'nin ordularıyla Dadyan'a ve Osmanlılara karşı savaşmış ve onları yenmiştir, hepsini öldürmüşlerdir. Sonra Osmanlılar güçlenmişler ve İmereti'nin Kralı Aleksandre'yi öldürmüşler ve İmereti'yi ele geçirmişler… Giorgi Dadyan de Osmanlıların destekçisi olmuş"* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.572-573.

Nitekim General Totleben Gürcistan'da fazla bir askeri başarı elde edememiştir. Totleben'in yanlış askeri hareketlerinden dolayı Gürcü krallar ve prensler arasındaki husumet daha da artmış ve böylece Osmanlılara karşı birleşerek savaşmalarını engellemiştir. Bu sebeple, Gürcü-Rus müttefik askeri güçleri tarafından ne Poti Osmanlı garnizonlarından geri alınmış, ne de Ahıska ele geçirilebilmişti. Miheil Rehviaşvili'nin değerlendirmesine göre, "*Gürcistan'a gelen Totleben, bazen İmereti'de, bazen de Kartli'deydi, ikisine yardım ediyormuş gibi görünmek istiyordu, aslında hiç kimseye yardım etmiyordu*."[952]

Rusya Dışişleri Bakanı Rusya Çariçesi Katerina'ya, Totleben'in görevini yerine getiremediğini ve Gürcü birliklerini Rus İmparatorluğu'nun yararına kulanamadığını bildirmiştir. Bu yüzden, Totleben'in Gürcistan'daki faaliyetlerini araştırmak için Rus Yüzbaşı Yazikov gönderilmiştir. Yüzbaşı Yazikov, Gürcistan'a vardığında Totleben'in faaliyetlerini incelemiş ve onun Gürcistan'da yürüttüğü yanlış politikasını görüp görevden almıştır.[953] Rus hükümeti General Totleben'i 13 Şubat 1771'de Gürcistan'dan Rusya'ya geri çağırmıştır. Totleben'in İmereti ve Gürcistan'ın geri kalanındaki askeri faaliyetlerinin Rusya'ya maliyeti 50.000 ruble olmuştur.[954] II. Katerina, Totleben'in yerine Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Rus İmparatorluğu'nun büyük önem verdiği Poti Kalesi'ni ele geçirmek için özel bir görevle

[952] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.244. Kral Solomon, 19 Eylül 1770'de Nikita Panin ve II. Katerina'ya mektuplar gönderdmiştir. Solomon, mektuplarda Totleben'in askeri eylemlerine şikayet etmektedir. Solomon, Panin'e yazdığı bir mektupta General Totleben'i Gürcü kralları arasındaki duşmanlığı artırmakla suçluyor: *"ikinci kez ülkeme geldi* (Totleben) *ve ahlaksız gidiş dönüşüyle Kral Erekle ile bizim aramızdaki kardeşliğimizi ve birliğimizi bozdu, birbirimizi ayırdı, aramızda birçok kötülük, fenalık ve nifak soktu".* Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.244. Kral Solomon, Rusya Kraliçesi Katerina'ya, Osmanlılara karşı savaşlarda kazanmış zaferleri de hatırlatmaktaydı: *"büyük hükümdar, Osmanlılara karşı savaşmamın üzerinden on altı yıl geçti ve geri adım atmadım ve birkaçını öldürdüm, birkaçını da kovdum"*. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.88

[953] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.176.

[954] Bilge, *a.g.e.,* s.238.

General Giorgi Sukhotin'i atamıştır.[955] Sadece Gürcistan'daki değil Kafkasya'daki Rus birliklerinin komutanlığına da Nisan 1771 tarihinde General Giorgi Sukhotin'i getirilmiştir.[956]

Güldenstedt'ın ifadelerine göre de General Sukhotin, Totleben'in yerine Gürcistan'a gönderilmiştir. Sukhotin, Nisan 1771'de yaklaşık 300 piyade Kazak ile Kizlyar'dan Gürcistan'a doğru yürümeye başlamıştır. Sukhotin Tiflis'te Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle ile bir araya gelip onunla Osmanlılara karşı sefer planları hakkında konuşmuştur.[957]

Gürcistan'da General Sukhotin, General Totleben'in görevlerini devralmıştır: Gürcü kral-prenslerinin güçlerini birleştirerek Osmanlılara karşı savaşmak ve Gürcistan'daki Rus birliklerine zarar vermeyerek savaşın tüm zorluklarını Gürcü ordularına yüklemek. Aynı zamanda Rusya hükümeti adına, Poti limanını ele geçirmek ve burayı Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus Karadeniz filosu için üs olarak kullanmak istiyordu. Ayrıca Rusya Dışişleri Bakanlığı, General Sukhotin'e, Rusya'nın öncelikli amacının Gürcistan'ı sadece Osmanlılara karşı savaşta kullanmak olduğunu söylemiştir. Sukhotin'e sadece Batı Gürcistan'ı değil Doğu Gürcistan'ı (Kartli-Kaheti Krallığı) da Osmanlılara karşı savaşa dahil etmenin talimatı verilmiştir.[958]

Rusya Çariçesi II. Katerina'nın 13 Ocak 1771'de General Sukhotin'e verdiği talimat şöyledir: *"Niyetimiz Gürcüleri Türklere karşı savaşta kullanmaktır, Gürcistan'ın Rusya'ya birleşmesi bu sefer amacımız değildir... Gürcüler savaşını düzgün bir şekilde yürütebilseydi iyi olurdu, elbette bunun büyük sonuçları olurdu. Ama öyle bir şey imkânsız gibi görünüyor.*

---

[955] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.469. O dönemlerde, İmereti'de bulunan Güldensteadt da, Totleben'in üç aylık başarısız Poti kuşatmasından sonra Ocak 1771'de Kutaisi'ye geri dönmek zorunda kaldığını, sonra ise onun yerine General Sukhotin'in gönderildiğini yazmaktadır. Ayrıca Güldensteadt, Totleben'in Poti'den geri dönüşünün sebebi olarak Ahıska'daki Osmanlılara yardım etmek için Trabzon'dan ordunun geldiğini söylemektedir: *"Kont* (General Totleben) *3 ay boyunca hiçbir şey yapmadan Poti'de kaldı ve sonunda Ocak 1771'de Kutaisi'ye geri dönmek zorunda kaldı. Çünkü Trabzon'dan bir yardım yaklaşıyordu* (Ahıska'daki Osmanlı ordularına yardım etmek için) *ve* (Totleben) *önemli bir kısmı da kaybetti* (askerler kaybetti)*... Onun yerine Tümgeneral Sukhotin gönderildi".* Bkz. Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.227. Davit Batonişvili'nin söylediğine göre de *"Gürcistan için çok kötü zaman geldi ve Graf Sukhotin geldi ve Graf Totleben Rusya'ya gitti".* Bkz. Davit Batonişvili, *Yeni Tarih, s.*11.

[956] Bilge, *a.g.e.,* s.239.

[957] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.227.

[958] Yase Tsintsadze, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", *Niko Mari Adlı Dil, Tarih ve Maddi Kültür Enstitüsü (ENİMKİ) Moambe,* C. 5-6., Tiflis: Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Gürcistan Şubesi Yayınevi, 1940, s.341.

Gürcüler düşmanı soyup onlara saldırabilirler ve bu yüzden de Türkleri rahatsız edecek bir şekilde hareket etsinler... Solomon ile Dadyan arasındaki ilişki konusunda Rusya'nın çıkarlarına fayda sağlayacak şekilde davranın (Osmanlılara karşı savaşta hangisi daha güçlü ise onun yanında yer alın, onun tarafını tutun, onları uzlaştırmaya da çalışın). *Guria meselelerinde de aynısını yapın. Gürcistan'a ulaştığınızda, en güçlü olan Erekle ile bağlantı kurun... aşırı dikkatli olun... Türkiye'ye karşı Rus-Gürcülerin ortak hareketine iyi öncülük edin...".*[959]

15 Haziran 1771'de Sukhotin, Kartli'deki Heltubani köyünde Gürcü kralları ve Guria-Odişi prenslerinin katılımıyla askeri bir toplantı düzenleyip onlarla beraber o yıl içerisinde Osmanlılara karşı ne yapacaklarını planlamıştır. [960]

General Sukhotin bu planı, II. Katerina tarafından verilen talimatlara göre hazırlamıştır. İlk olarak tüm Gürcü askeri güçlerini kullanarak Poti Kalesi'ni ele geçirmeyi amaçlamıştır. Sukhotin Rus ordusu ile Poti Kalesi'ni karadan kuşatacaktı. Gürcü kralları ve prensleri ise Rus ordusunu arkadan korumakla görevliydiler. Kral Erekle de 14.300 kişilik ordusuyla savaşa katılacaktı, Kartli-Kaheti Krallığı'nın sınırlarını Lezgilerin saldırılarından korumak için, bu ordudan 4.000 asker Doğu Gürcistan'daki Kaheti ve Borçalı bölgelerine, 300 kişilik bir ordu ise Gori'ye gönderilecekti. Kral Erekle'nin temel amacı Lezgileri, Çıldır Beylerbeyliği'ne bağlayan yolları kapatmak ve Osmanlı ordusunu kuşatmaktı. Sukhotin'e göre böyle bir durumda Osmanlılar ve onlara yardım eden Lezgiler, Poti Kalesi'ndeki Osmanlı garnizonlarına yardım edemezlerdi.[961]

İmereti Kralı Solomon, bu askerî harekâta 6.000 kişilik ordusu ile katılmakla görevlendirilmişti. Bu güçlerle Solomon, Ahıska'dan İmereti'ye kadar giden yolları ve geçitleri güçlendirecekti. Krallar Erekle ve Solomon, Ahıska'da Osmanlılara karşı birlikte hareket edeceklerdi.[962] Gurieli, Trabzon'dan gelen sahil yollarını kapatmak ve korumakla

---

[959] Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.114-115.
[960] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.480, 482; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.246.
[961] Tsintsadze, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", s.355-356; Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.123.
[962] Tsintsadze, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", s.356.

görevlendirilmişti. Katsia Dadyan ise Kutaisi ile Poti'yi birbirine bağlayan yolları ve Abhazya yönünden Rus ordusunu koruyacaktı.[963]

Anlaşıldığı üzere, Rusların asıl amacı Poti Kalesi'ni ele geçirmekti. Gürcü kralları da bu amaçlar doğrultusunda örgütlemişlerdi.[964]

Kral Erekle, Poti'nin ele geçirilmesine karşıydı. Kral, sıcak yaz havası nedeniyle ordunun savaşamayacağını savunuyordu. Ancak Erekle, temel amacına göre, Lezgilerin Çıldır Beylerbeyliği'ne bağlayan yollarını kapatıp Osmanlıları kuşatacaktı. Ahıska'daki Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın (1771-1791)[965] Erekle'ye bir uzlaşma mektubunu[966] yazmasına rağmen Kral Erekle Ahıska'daki Osmanlı birliklerine karşı savaşmak için planlar yapmaya başlamıştır. 21 Ağustos 1771'de Kral Erekle General Sukhotin'e bir mektup yazmıştır: *"Kars, Ahıska'dan... Türkler ve Lezgiler bana gelirlerse, siz çok uzakta kalıyorsunuz; ve oradan Dadyan ve Gurieli ve Bağdati'deki Kral Solomon, bunlardan hiçbiri bana yardım edemez."*[967] Görüldüğü üzere, Gürcü kralları Osmanlı ve Lezgilerin birleşik ordularını büyük bir tehdit olarak görüyorlardı.

Daha önce de bahsedildiği üzere, Kral Erekle'nin asıl amacı Ahıska'yı kendi topraklarına katmaktı. Yine Poti Kalesi'ne değil, Ahıska'ya giden yolların abluka altına alınmasına, bu şekilde Lezgiler ile Osmanlılar arasında temasın kesilmesine yoğunlaşmak istiyordu.[968] Kral Solomon'un da Ahıska'yı İmereti'ye bağlamak düşüncesi değişmemişti.[969]

---

[963] Tsintsadze, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", s.356.
[964] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.247.
[965] Ocak 1771'de Çıldır valiliğine tayin edilen Süleyman Paşa, Ocak 1790 yılına kadar 19 yıl boyunca valilik yapmıştır. Bkz. İnbaşı, a.g.e., s.85. Süleyman Paşa, Ahıskalı İshak Paşa'nın torunudur, 1771'de Çıldır Valiliği ile beraber Vezir unvanını da almıştır. Bkz. Kasap, *a.g.e., s.*133. Süleyman Paşa, 14 Mayıs 1771 (1185.M.29) tarihli bir hükümde de Çıldır Valisi olarak geçmektedir. Bkz. BOA., C.AS., nr. 57/2665.
[966] 1771 Temmuz ayının başlarında Çıldır Valisi Süleyman Erekle'ye mektupta şunları yazmıştır: *"Rusya'yı takip etmeyin* (Onlarla dost olmayın), *Büyük yöneticiler birçok kez tartıştılar* (sizinle de tartışacaklar)... *Biz akrabayız ve anlaşalım".* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.645-647.
[967] Tsintsadze, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", s.359.
[968] Temmuz 1771'de Kral Erekle General Sukhotin'e yazdığı bir mektupta, 12 Temmuz'da Ahıska'ya sefer yapmak için Tiflis'ten ayrıldığını, ancak Lezgilerin Kaheti ve Duşeti'ye saldırmaları nedeniyle ana kuvvetlerini oraya savaşmak için göndermek zorunda kaldığından Ahıska Beylerbeyliği'ni fethetmek için büyük bir ordu gönderemediğini söylemiştir. Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.678.
[969] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.248.

General Sukhotin, 1771 yazında Poti Kalesi'ni kuşatmıştı. Ancak, Gürcü krallar (Erekle ve Solomon) ve Katsia Dadyan 1771 yaz aylarında Poti Kalesi kuşatmasının doğru olmadığını düşünüyorlardı. Çünkü sıcak havalarda askeri operasyonların yürütülmesi, Rus orduları arasında malaria yayılmasına neden olmuş, hastalık Gürcü askerleri için de tehlike yaratmıştır.[970]

Poti'deki Rus askeri birliklerinden sekiz yüz kişi malariadan ölmüş, beş yüz kişi ise hastalanmıştır. General Sukhotin de malaria hastalığına yakalanmış, bu nedenle Poti Kalesi'nin kuşatmasını kaldırıp Kutaisi'ye geri dönmek zorunda kalmıştır. General Sukhotin 27 Ekim 1771'de Rusya Çariçesi'nden iyileşmek için iki yıllık izin istemiştir.[971]

Güldensteadt da bu olayları şöyle anlatmaktadır: *"1771 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde General Sukhotin de Poti'ye doğru ilerlemeye başladı. O, sekiz gün bile kalenin yanında durmadan kendi ordularıyla beraber hastalandı ve geri dönmek zorunda kaldı... Eylül ayının ortasında tekrar Kutaisi'de toplandılar. Kral Solomon, 1000 adamla Ahıska'dan Bağdati'ye giden çıkış yollarını kapattı. Kral Erekle, yaz ve sonbahar boyunca 9.000 kişi ile bir kamp kuracağına* (Suhkotin'e) *söz verdi; Ağustos ayında sadece 3.000 adamla Trialeti'ye* (Doğu Gürcistan'da) *taşındı ve Türklere yaklaşamadan dört hafta sonra ordu tekrar dağıldı; sonunda, Ekim ayında, birkaç kişilik ordu daha toplandı, Hertvisi'deki*[972] *Türklere saldırdı ve onlara baskın yaptı, ancak kaleyi* (Hertvisi Kalesi) *alamadı."*[973]

---

[970] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.383-383.

[971] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., 325-326, 485; Berdzenişvili, Gürcistan Tarihinin Konuları, C. 6., s.429; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.210. 18. Yüzyılın Gürcü tarihçisi Davit Batonişvili'ye göre de Sukhotin Gürcistan'a ilk geldiğinde Poti'ye gidip ele geçirmeye çalışmış, ancak alamadan Kutaisi'ye geri dönmüştür. Bkz. Davit Batonişvili, *Yeni Tarih, s.*12.

[972] Hertvisi Kalesi, Güney Gürcistan'daki bir ortaçağ kalesidir. 16. yüzyılda güney Gürcistan'da yapılan Osmanlı askeri seferleri sırasında, 1578'de bir Cavahetili soylu Yotam oğlu Arfaksad isimli biri, Cavaheti'deki diğer kalelerle birlikte Hertvisi Kalesi'ni de Osmanlılara teslim etmiştir. Bundan sonraki yıllarda Hertvisi Kalesi Gürcistan'da Osmanlı'nın idari merkezi olmuş ve 300 yıl boyunda Osmanlıların elinde kalmıştır. Ekim 1771'de Kral II. Erekle geçici olarak kaleyi geri almıştır. Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829) sırasında, 22 Eylül 1828'de Rus birlikleri, nihayet kaleyi Osmanlılardan almışlardır. Bkz. Dimitri Bakradze, Devi Berdzenişvili, Nıkoloz Vaçeişvili, *Tarihi Mimarlık Rehberi,* Ed. Dimitri Tumanişvili, Gürcü Kültür Mirası Bilgi Merkezi, Tiflis, 2000: Nekeri Yayınevi, s.105-107.

[973] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., 229.

Maçaradze'nin aktardığına göre, 27 Ekim 1771'de Kral Solomon, Rusya Dışişleri Bakanı Kont Nikita Panin'e yazdığı bir mektupta General Sukhotin'in serbest askeri eylemlerinden bahsetmektedir. Mektupta Solomon, Sukhotin'in onu Poti Kalesi'ne savaşmaya bile davet etmediğini ve ona herhangi bir tavsiyede bulunmadan Poti'ye saldırdığını anlatmaktadır. Solomon, Poti'ye hücum yaptığında Sukhotin'in büyük bir kayıp yaşadığından da bahsetmektedir. Ayrıca Kral Solomon, Poti Kalesi'ni ele geçirmek için Panin'den silah ve topçuları göndermesini istemiştir[974]. Kral Solomon Poti Kalesi'ni ele geçirmeyi planlarken II. Erekle, Osmanlı saldırısından korkarak St. Petersburg'a yolladığı oğlu Levan ve Gürcü Kilisesi Patriği I. Anton vasıtasıyla Aralık 1771 tarihinde Rusya'dan himaye istemiştir. Ancak Çariçe, Erekle'nin talebini reddetmiştir. Ayrıca Erekle, Sukhotin ile ilişkilerini de çözememiştir.[975]

Görüldüğü üzere ne General Totleben ne de Sukhotin, Gürcü krallarıyla iyi ilişkiler kuramamış ve Rus hükümetinin kendilerine verdiği görevleri de yerine getirememişlerdir. Poti Kalesi Karadeniz Kıyısında yer aldığından dolayı Rusya için Ahıska'dan daha büyük stratejik bir öneme sahipti. Bu yüzden Rus generalleri Poti Kalesi'ne hücum yapıp Ahıska'ya sefer yapmaktan bilinçli olarak kaçınıyorlardı.[976] Ancak Poti Kalesi'ni fethetme girişimleri de bir türlü sonuca ulaşamamıştır.

Yukarıda söylendiği üzere, Poti Kalesi'nin kuşatmaları sırasında Kral Solomon, Guria Meliki Mamiya IV. Gurieli'ye boyun eğdirmek istemiştir. Rus hükümetinin emri ile General Sukhotin, Solomon'un itaatkâr prensi Mamiya Gurieli'yi görevden alıp kardeşi Giorgi V. Gurieli'yi (1756-1758, 1765-1771, 1776-1788) Guria'nın Beyliği'ne atamıştır. Yani Sukhotin,

---

[974] Solomon'un Panin'e yazdığı mektup şöyledir: *"Sukhotin... nasihatımızı dinlemedi, ama ne ihtiyacı vardı ise yardım ettik, ordumuzla Osmanlıların geçmesi gereken yolunda durduk. Eğer Osmanlılar gelirse, ona* (Sukhotin'e) *haber vereceğimizi söz verdik ve biz de şüphesiz sizinle geleceğiz diye söyledik... ama o bize ihanet etti... Poti'den geldiğinde ne at geri verdi ne de hiç bir şey... gördüğüm gibi, o* (Sukhotin) *sadece kendini yüceltmek istiyor ve bizi hiç bir işe karıştırmıyor... Osmanlılarla çok savaş yapan ben yine ona ve İmparatora sadık olmaya çalışacağım... sizden tek isteğim, silah ve mermi atan adamları gönderin, ben ordumla gidip Poti'yi ele geçirmeye çalışacağım".* Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.743-744.

[975] Bilge, *a.g.e.,* s.239.

[976] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.91.

Guria'yı da Osmanlılara karşı savaşta kullanmak istemiştir [977] Ancak, 1772 yılında İmereti'de bulunan Güldensteadt'a göre, Guria'nın bazı köyleri ve toprakları hala Osmanlılara aitti: *"Bu vilayetin* (Guria'nın) *güney sınırlarını Türkler sayesinde farklı zamanlarda değişti ve şimdi* (1772) *Çoruh ve ötesinde Guria köyleri ve bölgeleri yine Türklerin elindedir."*[978] General Sukhotin, Osmanlı-Rus Savaşı'nda Guria Beyliği'ni Osmanlılara karşı kullanmak istemiş, ancak sonunda Giorgi Gurieli de Osmalı'nın bir destekçisi olmuştur.[979]

Giorgi Gurieli'nin Katsia Dadyan ile birlikte Osmanlılarla bağlantıları Güldensteadt tarafından da doğrulanmaktadır: *"Dadyan ve Gurieli'nin Ruslardan daha çok Türklerin yanında oldukları açık bir şekilde ortaya çıktı."*[980] Kral Solomon ise, Giorgi Gurieli ve Katsiya Dadyan'a boyun eğdirmeye çalışıyordu.[981] Ancak Kral Solomon Batı Gürcistan'da amaçlarına ulaşamamış: Batı Gürcistan'ı birleştirememiş, asi Gürcü prenslerine boyun eğdirememiş ve Karadeniz kıyılarını da Osmanlılardan geri alamamıştır. Bununla beraber Kral Solomon'un en büyük başarısı, Rus ordularıyla beraber İmereti kalelerini Osmanlılardan geri almasıdır.[982]

Rus ordusu yaklaşık üç yıldır Gürcistan'daydı, ancak amacına ulaşamamıştı. Osmanlılara karşı Rus-Gürcü birliklerinin ortak askeri eylemleri de başarısız olmuştu. Rusya İmparatorluk Hükümeti, askeri operasyonların başarısızlığında Gürcü kralları sorumlu tutmuştur.[983] Gürcistan'daki iç kargaşa durumu Güldensteadt tarafından da söylenmektedir*:*

---

[977] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.354-355.

[978] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.311.

[979] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.124-125.

[980] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.229.

[981] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.125.

[982] Burcanadze, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770),* C. 1., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin El yazmaları Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1958. s.130.

[982] Burcanadze, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770),* s.130.

[982] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.341.

[982] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.334, 352; Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.124. Burcanadze, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770),* s.130.

[983] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.335. II. Katerina, Kral Solomon'a şunları yazmıştır: *"Ordumuz önemli bir başarıya ulaşamadı, bütün bunlar Gürcüler arasındaki iç anlaşmazlık nedeniyle oldu".* Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve*

"bu dört lider (I. Solomon, II. Erekle, Giorgi Gurieli ve Katsia Dadyan) *arasında bir birlik yoktu; düşmana ancak bir ittifak ile önemli zarar verilebilirdi."*[984]

Bu sırada, Osmanlı Devleti Rusların yeni bir saldırısına karşı Poti Kalesi'ni takviye etmek ve bölgedeki Abhazya kabilelerinin desteğini kazanmak için Çıldır Valisi Süleyman Paşa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca 17 Mart 1772 tarihinde Çıldır Valisi vasıtasıyla Abaza beylerine bölgenin tahkimi için 15.000 kuruş gönderilmiştir.[985]

Osmanlıların İmereti ana kalelerinden çıkarılması dışında, Rus birliklerinin Gürcistan'daki siyasi faaliyetleri Rusya hükümetine başka olumlu bir sonuç getirememiştir. Bu yüzden Mayıs 1772'de General Sukhotin ve ordusu Rusya'ya geri çağrılmıştır. [986] Rus birlikleri önce İmereti'den (Mayıs 1772), sonra da Kartli Krallığı'ndan (Ekim 1772) çıkarak Rusya topraklarına dönmüştür.[987]

1772'de Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Osmanlı Padişahı III. Mustafa'dan (1757-1774) İmereti'ye saldırmak için bir emir almıştır. Rus birliklerinin İmereti'den ayrıldığını öğrendiğinde Çıldır Valisi Süleyman Paşa, bu sefer İmereti Krallığı'na Abhazya'dan saldırmaya karar vermiş ve yeni hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Ayrıca Süleyman Paşa, Samegrelo Meliki Katsia Dadyan'ı de kendi tarafına çekmiştir. Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı-Lezgi birleşik ordusu Ahıska'dan gidip İmereti köylerine saldırmıştır.[988] Ayrıca Osmanlı ve Lezgilerin müfrezesi Salominao'yu (İmereti'nin tarihi bir bölgesi) da ele geçirmiştir.[989] O sırada Şorapani Kalesi'nde olan Solomon, Ahıska Paşası Süleyman ve

---

Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar, C. 1., s.335. Nikita Panin'in de Rusya hükümetine yazdığı 1772 tarihli bir mektupta şöyle söylemektedir: *"Gürcü liderlerinin düşünce farklılıkları ve anlaşmazlıkları... düşmanımıza karşı emirlerimizi yerine getirmeyi imkansız kılıyor"*. Görüldüğü üzere Rusya hükümeti, Gürcistan'da Osmanlılara karşı gerçekleştirilen askeri operasyonlardan memnun değildi. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.341.

[984] Gelaşvili (Ed.), *Yohan Güldensteadt'ın Gürcistan Gezisi,* C. 2., s.229.

[985] Bilge, *a.g.e.,* s.239.

[986] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.210.

[987] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.334, 352; Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.124.

[988] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1819),* s.251.

[989] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.348-349.

Samegrelo Meliki Katsia Dadyan'nin ortak planlarını ve Osmanlı-Lezgi ordularının İmereti'ye girdiklerini öğrenince Kutaisi'ye geri dönmüş[990] ve İmereti sınırlarında kamp kuran Osmanlı ordularını bozguna uğratıp Samegrelo köylerini yıkmıştır. Katsia Dadyan cevaben Solomon'un hakimiyetindeki Raça Prensliği'nin köylerini ele geçirip Solomon'un sahip olduğu toprakları tahrip etmiştir. Buna rağmen Solomon, Osmanlı-Lezgi birleşik ordusunu yenerek onları İmereti sınırlarından çıkarmayı başarmıştır.[991]

Kral Solomon'un Osmanlıların İmereti'deki kalelerden çıkarılmasında ve tekrar yerleşmelerinin engellemesinde başarı sağladığı görülmektedir. Ancak tahta çıktığından beri ikinci temel sorunu olan Gürcü soylularının ve din adamlarının bağlılığının sağlamasında karşılaştığı sorunlar devam etmektedir. 1772 yazında Kral ile kardeşleri Katolikos Yoseb ve Arçil Batonişvili arasında bir düşmanlık patlak vermiştir. Yoseb, Kral Solomon'dan Batı Gürcistan Kilisesi'ne bağımsızlığını ve siyasi işlerine müdahale etme hakkı vermesini istemiştir.[992] Solomon, Katolikos Yoseb'in talebini reddetmiştir. Solomon'un diğer kardeşi Arçil Batonişvili ise, Kral'dan bazı İmereti topraklarını ve kalelerini istemiştir. Kral Solomon onun isteğini de reddetmiştir. Bundan sonra Arçil, Ahıska Paşası Süleyman ve Katsia Dadyan

---

[990] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*91-92.

[991] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.374-375; Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.126. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.251. Rus birliklerinin Gürcistan'dan çekilmesinden sonra, Gürcü kraliyet beylikleri Lezgilerin saldırılarının tehdidi altına girmiştir. Osmanlı, Gürcü krallıklarını ele geçirmek için Lezgileri kullanmaya çalışmıştır. Lezgiler genellikle Kartli ve Kaheti krallıklarından saldırılar yapmaya başlıyorlardı, sonra Gori'den Paşanın yanına Ahıska'ya giderken yolda birçok kişiyi öldürüp esir alıyorlardı. Solomon ve Erekle, Osmanlı-Lezgi birliklerine karşı birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardır. Birinci elden Gürcü kaynaklarında bu tarihi olaylarla ilgili şöyle bahsedilmektedir*:"Türkler Gürcistan'a çok kızgındılar. Pek çok Lezgi Ahıska'daydı.* (Lezgiler) *Kartli nüfusuna saldırarak Cavaheti'yi yağmaladılar. Kazaklar, Borçalılar toplanıp Nahçıvan'a saldırdılar... O sırada Ahıska'nın hain Paşası Süleyman, Hertvisi Kalesi'ni Kral Erekle'ye veren İbrahim Atabeyi'ye isyan etti. Erekle bu kalede kendi garnizonlarını yerleştirdi, ancak kaleyi yine Türkler tarafından bastırılmış ve çok esir alınmıştır. Bu sırada Kral* (Erekle), *İmereti Kralı Solomon'dan yardım istedi. Hem Kartli hem de İmereti kralları toplandılar, Ahilkelek'e* (Cavaheti bölgesinde) *gidip kuşattılar. Kral Solomon onları* (Lezgileri) *yendi, Gürcüler Cavaheti'yi ele geçirdiler. Oradan Kral Erekle Tskhinvali'ye gitti. Kral ayrıca oraya gelen Lezgileri de yendi. Sonunda Kral* (Erekle), *Lezgiler ve Osmanlılarla barıştı... Kral Erekle, elçisi Mirza Gurginai Anakolopaşvili'yi Kars'tan Sultan'ın* (III. Mustafa) *yanına İstanbul'a gönderdi. Elçi, Padişah'tan çok hediye aldı: Kılıç, hilat, on iki bin altın".* Bkz. Davit Batonişvili, *Yeni Tarih,* s.12-13. Görüldüğü üzere Kral Erekle Osmanlılar ve Lezgiler ile barışmıştır. Ancak Solomon onlarla barışamamış, bu yüzden de Lezgiler Çıldır Valisi'nin kışkırtmasıyla Ahıska'dan İmereti'ye saldırmaya başlamışlardır. Bu sefer de Kral Solomon, Osmanlıları ve Lezgileri İmereti'den çıkarmayı başarmıştır. Bkz. Tkheşelavili, *a.g.e.,* s.91.

[992] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.361-362.

ile gizli bir bağlantı kurmuş ve onlara Solomon'a karşı birlikte savaşmayı teklif etmiştir. Solomon bunu duyunca kardeşlerini şiddetle cezalandırmak ile tehdit etmiştir.[993]

Kral Solomon'un kardeşleri Katolikos Yoseb ve Arçil Batonişvili ile yüzleşmesi, Solomon'un bazı din adamları ve aile üyeleriyle ilişkilerinin karmaşık olduğuna işaret etmektedir. Gürcü Kilisesi, Osmanlılara ve asi Gürcü prenslerine karşı yapılan savaşta önemli bir güç olduğu için Solomon, din adamlarıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Solomon onların güvenini kazanmak için ve sadakatleri karşılığında onlara *İhsan Beratı* vererek vergilerden muaf tutmuştur.[994]

Kral Solomon, sadakati karşılığında bu tür *İhsan Beratları*'nı sadece Gürcü din adamlarına değil, soylulara da vermiştir. Orneğin, 10 Şubat 1773 tarihli bir müze belgesinde Kral Solomon, Nikoloz İaşvili'ye "*... bize sadık olursan ve sözümüze ve emrimize itaat edersen sana verdiğimiz bu merhameti* (İhsan Beratı) *bizden sana bozulmazsın. Eğer bu sana ettiğimiz merhameti bir kişi sana bozarsa Baba Tanrı, Tanrı'nın Oğlu ve Kutsal Ruh onu lanetlerler...'*'[995] diye yazmıştır.

Görüldüğü üzere, Kral Solomon Gürcü din adamları ve soyluları ile iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Özellikle o dönemde Kral Solomon'un birçok müttefike ihtiyacı vardı. Çünkü Rus müttefik birlikleri Gürcistan'ı terk ettikten sonra Kral Erekle ve Solomon, Osmanlı karşısında yalnız kalmışlardır.[996]

Sonuçta, Rus ve Gürcü kuvvetlerinin birleşmesiyle Osmanlılara karşı yürütülmüş askeri operasyonlar, Gürcü krallarına bazı başarılar getirmiştir: Kral Solomon, Batı

---

[993] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.361-362.

[994] Örneğin, Kral Solomon, Rahip Davit İaşvili ve oğullarına verilen 1772 tarihli bir *İhsan Beratı*'nda şunlar söylemiştir: *"biz Tanrı'nın tacını taşıyan, kralların kralı efendi Solomon... ve eşim kraliçelerin kraliçesi Dadyan'ın kızı Mariam ve oğlum Aleksandre Botonişvili sen Rahip İaşvili Davit ve senin oğulların Giorgi, Mate ve ve Grigol ve Basil Svimon ve Bejan ve diğer oğullarına ve kuşaklarına... bu İhsan Beratı yazdık... ne bizden ne de bizden sonraki efendilerinizden hiç kimse sizden Sauri istemesinler... sonsuza kadar bu İhsan Beratı size veriyoruz... Tanrı size mutluluk versin... bize sadık olursanız emrimize itaat ederseniz size gösterdiğimiz bu merhameti hiç kimse hiçbir zaman bozmazsın.."*. Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:815.

[995] GKDTM., Tarihsel Belge: No:946.

[996] II. Erekle o dönemdeki Gürcistan durumu şöyle anlatmıştır: *"açık ağzınlı Türkler etrafımızda bir çember çiziyorlar, ...bize öfkeli aslanlar gibi bakıyorlar ve Lezgiler bize aç kurtlar gibi dişlerini biliyorlar".* Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.408.

Gürcistan'ın önemli kalelerini Osmanlılardan geri almayı ve Osmanlıları İmereti sınırlarından çıkarmayı başarmıştı. Rusya hükümeti, Gürcüleri Osmanlılara karşı ne kadar kullanmaya çalışsa da kullanamamış ve Gürcistan'da kendi hedeflerine ulaşamamıştır. Krallar Solomon ve Erekle, Rusya'nın değil kendi ülkelerinin lehine önemli askeri adımlar atmaya çalışmışlardır. Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Kral Solomon sadece Osmanlılara değil, Gürcü prenslerine ve soylularına karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Solomon'un Osmanlı ve Lezgi ordularını İmereti topraklarından çıkarmasına rağmen, Osmanlılar geri çekilmeye niyetli değillerdi ve Solomon'a karşı savaşmak için Gürcü prensleri ve soylularıyla ittifaklar kurma girişimlerine devam etmişlerdir. Bu durumda Kral Erekle ve Solomon, Osmanlılara ve asi Gürcü soylularına karşı birlikte hareket etme kararı vermişlerdir.

1. 3. I. Solomon'un Osmanlılara Karşı Mücadelesinde II. Erekle'den Destek Alması: Küçük Kaynarca Antlaşması ve İmereti Krallığı (1773-1774)

Kral Solomon, İmereti'nin bazı kalelerini alıp Osmanlılara karşı savaşlarda başarılar elde etmesine rağmen, yine Osmanlı tabiyetinde kalmıştı. Solomon, bu tabiyetten çıkmak için Kral Erekle ile beraber Osmanlılara karşı mücadele etmeye devam edecekti.

Osmanlı birlikleri mevzilerinden vazgeçmemiş Karadeniz kıyısındaki kalelerini güçlendirmeye devam etmişlerdir. Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya, Nisan 1773 tarihinde Poti Kalesi (Faş Kalesi) muhafazası şartıyla Gönye Sancağı (Gonio) da verilmiştir.[997] Çıldır Eyaleti'nin merkezi olan Ahıska'dan gelen tehdit nedeniyle, Osmanlılara karşı güçlerini birleştirmek için Gürcü kralları I. Solomon ve II. Erekle aralarındaki anlaşmazlıkları unutmaya ve eski ittifaklarını (1758-1770) yenilemeye karar vermişlerdir.[998]

Gürcü kralları Solomon ve Erekle döneminde 27 Temmuz 1773'te Osmanlılara karşı askeri ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada iki kral arasında dostluk ve karşılıklı

[997] Bilge, *a.g.e., s.*239.
[998] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.348-349.

yardımlaşmanın şartları belirlenmiştir. [999] "Birlik Mektubu" adını taşıyan antlaşma metnindeki maddeler şu şekildedir:

1. Erekle ve Solomon aralarındaki kızgınlıkları ve anlaşmazlıkları unutmalıydılar;

2. Kral Solomon ve Erekle Osmanlılara ve onların taraftarlarına karşı bir askeri ittifak kurmalıydılar;

3. Osmanlıların saldırmaları durumunda Gürcü kralları birbirlerine yardım edeceklerdi;

4. Her iki taraf da kendi krallıklarında birbirlerinin siyasi düşmanlarını barındırmayacaktı;

5. Her iki taraf, kendi krallıklarında iç çatışmalar ortaya çıksa ordularla birbirlerine yardım etmekle yükümlüydü. [1000]

Gürcü kralları, General Totleben'in Gürcistan'da olduğu sırada (1770-1772), aralarında yaşanan sıkıntıları ve anlaşmazlıkları, Osmanlı'ya karşı güçlerini birleştirmek için unutacaklarına dair birbirlerine söz vermişlerdi.[1001] Gürcü Kralları bu antlaşma ile Rusya'nın desteği olmadan Osmanlılara karşı birlik olmuşlardı[1002]

Bu antlaşmanın sonucunda, Ekim 1773'te Gürcü kralları Solomon ve Erekle birlikte Osmanlı ordularının bulunduğu Ahıska üzerine sefer yapmaya karar vermişlerdir. İmereti ve Kartli-Kaheti krallıklarının orduları, Gori şehrinde bir araya geldiler.[1003] Onlara yardım etmek için Osetya'dan ve İnguşetya'dan yardımcı güçler geldiler. Böylece Oset ve İnguş savaşçılarıyla beraber 10.000 asker ve altı toptan oluşan İmereti ve Kartli-Kaheti ordusu,

[999] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.126; Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.363.
[1000] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.252.
[1001] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., giriş, s.54-56, 64-65, 95.
[1002] Evgeni Bliadze, "17-18 Yüzyıllarda Kutaisi: Dış Politikaya Katılım ve Gürcü Kralları ve Prensleriyle İlişkiler", *Kutaisi 1260'li Yıllardan 1920 Yıllara Kadar, C. 2.,* Ed. Giorgi Mçedlidze, Kutaisi: Akaki Tsereteli Adlı Devlet Üniversitesi, 2013, s.213.
[1003] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.385-387; Davit Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi), *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, C. 2., St. Petersburg: Bilimler Akademisi Matbaası, 1854, s.508.

Cavaheti bölgesini ele geçirerek 1773 sonbaharında Osmanlı birliklerinin elinde olan Ahilkelek Kalesi'ni kuşatmıştır.[1004] Ahıska Paşası Süleyman artık Gürcü krallarına karşı savaşmamaya karar vermiştir. Gürcü ordusu ise Kars ve Artvin'e kadar ulaşıp oradaki Osmanlı bölgelerine de saldırmıştır. Ancak Cavaheti'de İmereti Kralı Solomon'un hastalanması nedeniyle birleşik Gürcü orduları geri dönmek zorunda kalmışlardır.[1005] 18. yüzyılın ikinci yarısının Kral Erekle'nin Kraliyet Gürcü tarihçisi Oman Herheulidze, Cavaheti'de Solomon'un hastalanması hakkında şöyle bir bilgi vermektedir: *"bu zamanlarda İmereti Kralı Solomon terle çok hasta oldu, ölüme yaklaştı. Solomon'u* (İmereti'ye) *geri getirmeye karar verdiler, İmeretililer kalktılar ve Kral Solomon'u geri getirdiler ve Kral Erekle de Ahilkelek Kalesi'nden geri çekildi".*[1006] Görüldüğü üzere Gürcü tarihçiye göre, Kral Erekle de Solomon'un hastalığı nedeniyle Ahilkelek Kalesi'nden geri çekilmiştir.

Bazı kaynaklara göre Ahilkelek Kalesi kuşatmasının kaldırılmasının sebebi Solomon'un hastalanması değildi. Avar Hanı Nursel Bek'in, Kaheti'ye akın yapıp ülkeyi yağmalaması üzerine Ahilkelek kuşatması kaldırılmıştı.[1007] Muhtemelen Gürcü tarihçiler, Kral Solomon hasta olmazsa Gürcü ordusunun Osmanlı topraklarına saldırmaya devam edeceğini söylemek istemekteydiler. Gürcü ordusunun artık Osmanlılara karşı savaşacak gücü kalmadığı, Gürcü tarihçilerin de bu gerçeği göstermek istemedikleri için Gürcü birliklerinin Cavaheti'den çekilmesinin nedeni olarak Solomon'un hastalığını göstermek istediğini de söylemek mümkündür.

Burcanadze'nin değerlendirmesine göre, Cavaheti'de Gürcü krallarının Osmanlılara karşı gösterdiği başarıları, Kafkasya vilayetlerindeki Osmanlı konumunun zayıfladığını göstermektedir.[1008] Ancak bu başarısızlıklara rağmen Osmanlı Devleti Kafkasya'daki

---

[1004] Bilge, *a.g.e.,* s.240.

[1005] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.385-387; Çubinov (Ed.), *Kartvelt Tskhovreba* (Gürcülerin Tarihi), *Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, s.508.

[1006] Davit Çubinov (Ed.), "Oman Mdivanbegi Tarafından Yazılmış Teymuraz'ın Oğlu Olan İkinci Erekle'nın Krallığı", *Kartli Tskhovreba* (Gürcistan Tarihi*) Başlangıçtan 19. Yüzyıla kadar,* C. 2., St. Petersburg: Çubinovi Yayını, 1854, s.493. Çağdaş Gürcü tarihçi Evgeni Bliadze de Solomon'un hastalığı sebebiyle birleşik Gürcü ordusunun Cavaheti'de savaşmayı bırakıp geri döndüğü görüşünü paylaşmaktadır. Bkz. Bliadze, *a.g.e., s.*214.

[1007] Bilge, *a.g.e.,* s.240.

[1008] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.127.

konumlarını güçlendirmeye devam edip Karadeniz bölgelerine yardımcı kuvvetler göndermeye başlamıştır. 1773'te Gürcü kökenli bir asker Osman Paşa (Keleci) Karadeniz'in Seraskeri olarak atanmıştır.[1009]

Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Gürcü krallarının Cavaheti seferine cevaben Ocak 1774'te Vahani Kalesi'ni (Batı Gürcistan'da) ele geçirmek için dört bin kişilik Osmanlı-Lezgi ordusunu[1010] Ahıska'dan İmereti'ye göndermiştir. Süleyman Paşa, Solomon'a karşı savaşmak için Samegrelo Meliki Katsia Dadyan'ı ve Abhazya Prensi Şervaşidze'yi de çağırmıştır. Süleyman Paşa, Solomon'a karşı yardım edeceğine söz veren Dadyan ile önceden antlaşma yapmıştır. Müttefikler İmereti'ye iki taraftan saldıracaktı. Katsia Dadyan'nin ordusu Osmanlılara yardım etmek için İmereti sınırlarına ulaşmıştır. Katsia Dadyan, Osmanlı-Lezgi ordusu İmereti'ye girdiğinde Kral Solomon'a saldıracaktı. Kral Solomon, müttefiki Kral Erekle'den yardım istemiştir. Kral Erekle, Kral Solomon'a yardım etmek için 2.000 kişilik Kartli-Kaheti ordusunu İmereti'ye göndermiştir; Erekle, Dadyan'a elçiler göndererek Kral Solomon'a karşı Süleyman Paşa'ya verdiği sözden vazgeçirmeye çalışmıştır. Dadyan taraf değiştirerek bu sefer Kral Solomon'a yardım etmeye karar vermiştir.[1011] Kaynaklarda Erekle'nin Solomon'un çoğunlukla karşısında yer alan Dadyan'ı nasıl ikna ettiğinden bahsedilmemektedir.

Osmanlı-Lezgi ordusu Kutaisi'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Ancak Samegrelo'da bekledikleri askeri desteği alamadıkları gibi Kral Solomon'un Kartli-Kaheti Kralı II. Erekle'nin müttefik ordusundan haberdar olmuşlardır. Bu sırada Vahani Kalesi'ndeki Gürcü tutsaklar da Osmanlılara karşı ayaklanmışlardır. Gürcü müttefik kralları tarafından önden ve arkadan kuşatılan Osmanlı-Lezgilerin birleşik ordusu geri çekilme karar vermiştir. Osmanlı-Lezgi birliklerinin geri çekilme niyetlerini öğrenen Kral Solomon gizlice İmereti bölgesindeki

[1009] Gürcü kökenli Osman Paşa (Keleci), 1742'den sonra, Yeniçeri Ağası Yazıcızade İbrahim Paşa'nın kethüdası, hazinedarı ve kapıcıbaşı olmuştur. 1750'de Sultan, onu Sarayı'nın Kapıcıbaşı rütbesine yükseltmiştir. 1772'de Boğaziçi ve Çanakkale Boğazları kalelerinin ve Sinop Kalesi'nin başı olarak atanmıştır. 1773'te Karadeniz Seraskeri olmuştur. 1774 yılında Varna Kalesi'nin başı olarak atanmış ve orada ölmüştür. Bkz. Kasap, *a.g.e.,* s.128.

[1010] Kakabadze'ye göre Osmanlı-Lezgilerin müşterek ordusu 2700 Lezgi ve 1000 Osmanlıdan oluşuyordu. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.211.

[1011] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.401-402; Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, Gürcistan Tarihi, s.362-363.

onların geri dönüş Çheri köyünün yollarını kapatmıştır. Kral Solomon, seçilmiş müfrezeleri Çheri'nin dar bölgelerinde pusuya düşürmüştür. 6 Şubat'ta Çheri'nin sınırlarına ulaşan Osmanlı-Lezgi ordusu Solomon müfrezelerinin ateşi altında kalmıştır.[1012]

Sonuçta, 1774'te Kral Solomon'un komutasındaki İmereti ordusu Çheri Savaşı'nda Osmanlıları yenmiştir.[1013] Osmanlı ordusunun bir kısmı savaşta öldürülmüş, bir kısmı ise esir düşmüştür.[1014] Hayatta kalanlar Ahıska'ya zor ulaşıp Süleyman Paşa'ya Osmanlı-Lezgi birleşik ordularının Gürcülere karşı savaşta yenildiğini bildirmiştir.[1015]

Erekle'nin Kral Solomon'a yardımcı müfrezeler göndermesi ve Dadyan'nin Osmanlılara sırt çevirip Solomon'a yardım etmesi, Solomon'un bu zaferinde büyük rol oynamıştır.[1016] Kral Solomon Çheri Savaşı'nda kazandığı zaferle Batı Gürcistan'daki konumunu daha da güçlendirmiştir.[1017]

Çheri Savaşı'nda kazanılan zaferden sonra Gürcü soylular ve prensler tekrar Solomon'la karşı karşıya gelmişlerdir. Katsia Dadyan yine Kral Solomon'a sırtını dönmüştür. Görüldüğü üzere, Kral Solomon'un en büyük rakibi Samegrelo'nun Dadyan hanedanıydı.

[1012] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.402-403; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.253; Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İncelemeler),* s.209; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.211.

[1013] Gela Gamkrelidze, Zurab Bregvadze, Davit Mindoraşvili, Marine Kvaçadze (haz), *Gürcistan Tarihinin Tipoarkeolojik Sözlüğü,* Ed. Gela Gamkrelidze, Gürcistan Ulusal Müzesi, Otar Lortkipanidze Arkeoloji Merkezi, Tiflis: Bakur Sulakauri Yayınevi, 2013, s.584.

[1014] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.118.

[1015] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.253. Berdzenişvili, Gürcistan Tarihinin Konuları, C. 6., s.433. 433; Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi, s.*263. Kartli-Kaheti Krallığı'na sık sık saldıran Lezgilerin ünlü askeri lideri Racaba isimli biri, savaşta yakalanmıştır. Kral Solomon yakalanmış Racaba'yı Kral Erekle'ye hediye olarak göndermiştir. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.403; Burcanadze'nin ifadeleriyle:*"Çheri Savaşı'nda, İmeretililer Osmanlı-Lezgi birleşik ordularından ganimet olarak 1.800 at, birçok tüfek, kılıç ve başka şeyler aldılar. Esirler arasındaki Lezgilerin ünlü lideri Kartli-Kaheti'nin kana susamış düşmanı Racaba, Solomon tarafından Erekle'ye gönderildi".* Bkz. Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.210; Kral Solomon tarafından Lezgilerin liderini yakalanması ve Kral Erekle'ye hediye olarak gönderilmesi, Gürcü krallarının Osmanlılara karşı ittifak kurduklarını ve Osmanlı-Lezgi birleşik ordusunu yenmek için birlikte çalıştıklarını göstermektedir. Tsagareli'nin belirttiğine göre, Kral Solomon Osmanlılara karşı savaşını askeri disiplin düzeyinde gerçekleşmiştir: ölülerin yağmalanmasını ve esirlerin satışını yasaklamıştır. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.403; Burcanadze'nin aktardığına göre *"Kral Solomon savaş başlamadan önce ölüm cezası tehdidi ile... ölü* (Osmanlı) *askerlerin soyulmasını ciddi bir şekilde yasaklamıştır".* Bkz. Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.210.

[1016] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İnceleme),* s.209.

[1017] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.118.

Dadyanler, Solomon'un 32 yıllık hükümdarlığı boyunca bazen Osmanlı'nın bazen ise Rusya'nın müttefikiydiler ve Solomon her zaman onlara karşı savaşmak zorunda kalmıştır.[1018]

Kral Solomon, Çheri Muharebesi'nde başarılı olmasına rağmen, İmereti'nin hâlâ Osmanlı tehdidi altında olduğunu açıkça görmüştür. Ayrıca, Kral Solomon, Osmanlılara karşı savaşmak için Rusya ile yeniden ilişkiler kurması gerektiğine ikna olmuştur.[1019] Gürcü krallar Solomon ve Erekle Rusya'nın himayesi altına girerek Osmanlı hâkimiyetinden çıkmak istemişlerdir.[1020]

Osmanlı-Rus Savaşı 21 Temmuz 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Antlaşma 28 madde ve iki ekten oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin imzaladığı en ağır antlaşmalardan biri olan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz, Osmanlı Devleti'nin denizi omaktan çıkıyor, Azak Denizi ise Rus gölü haline geliyordu. Karadeniz'e inen Rusya, Osmanlı yönetimi altındaki ülkelerle, Karadeniz ve Boğazlar yolu ile Akdeniz'de serbest hareket imkanı ve ticari ayrıcalıklar elde ediyordu.[1021] Ticaret yapma hakkını elde eden Rusya, sıcak denizlere inme emelini sadece Karadeniz ile

[1018] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.94-95. 1773-1774'te Katsia Dadyan'ın kızı Kartli-Kaheti'nin Kraliçesi Darecan Dadyan'ın (1750'den Kral II. Erekle'nin eşiydi) emriyle elçiler Leon Bagrationi ve Doğu Gürcistan'ın Katolikos Patriği Anton'un (1744-1756, 1763-1788) Kont Panin'le yaptığı yazışmalarda, Solomon ile Dadyan arasında gergin ilişkilerin olduğu söylenmiştir. Bu sefer Dadyan Rusya'ya tabi olmak istemiştir. Elçiler, Dadyan'ın talebini Rus hükümetine bildirmek için İmereti Krallığı'ndan geçerek Rusya'ya ulaşacaklardı. Ancak Kral Solomon, elçilerin İmereti topraklarına girmesine izin vermemiştir. Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan), s.*909. Çünkü Samegrelo Prensliği Rusya'nın hakimiyetine girseydi, Solomon Batı Gürcistan'ı birleştiremezdi. Ayrıca, Solomon, Dadyan'ın Rusya'yı kendisine karşı kışkırtmaya çalıştığını da biliyordu. Bu yüzden Dadyan'ın Rusya'ya tabi olma talebini olumsuzlukla karşılaşmıştır. 21 Ağustos 1771'de Solomon'un General Sukhotin'e gönderdiği bir mektupta, Dadyan'ın Solomon'u kötü tanıtmak için Rus hükümetine özel adamlar gönderdiğini söylenmiştir. Bkz. Maçaradze, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları (1768-1774 Yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* s.702.

[1019] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.175-176;

[1020] Mustafa Aydın, *Kafkasya*, s.40.

[1021] Bilge, *a.g.e.,* s.241; Uğur Türkyılmaz, "Hocabey/Odessa Kalesi ve Limanı (1768-1774)", (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.93; Ayşegül Çakar, "1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicil", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul: 2016, s.12; Engin Çetin, "Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul: 2017, Önsöz, s.II. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve Küçük Kaynarca Antlaşması ile ilgili ayrıca bkz. Hilal Yavuz, "Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı", (Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon: 2012, s.7-59.

sınırlandırmamış, Akdeniz coğrafyasına kadar da inmeyi başarabilmişti. Rusya, artık Karadeniz'de geniş bir denize çıkma alanı temin etmiş olup yeni katılan bölge Dinyeper ve Güney Bug (Aksu) nehirleri arasında düz bir sahil şeridiydi. Karadeniz sahillerinde Yenikale, Kerç ve Kılburun Ruslara teslim edilmek zorunda kalınmıştı. Ruslar artık Kırım'dan gelen tehdidi neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştı.[1022] Kırım Hanlığı (1475-1774 yıllarında Osmanlı Devleti'ne bağlı) bağımsız olmuş;[1023] Kafkasya'da bulunan Küçük ve Büyük Kabartay ise Ruslara bırakılmıştı.[1024]

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne karşı elde ettiği avantajlı konumunu pekiştirmek istemiştir. Kendi amaçlarına ulaşmak için Terek ve Kuban hatlarını güçlendirmeye başlamıştır.[1025]

Küçük Kaynarca antlaşmasıyla neticelenen Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) esnasında Rusya, Gürcistan'ı buradaki halkın Hıristiyan olmasından yararlanarak kolayca etkisi altına almış ve Osmanlı Devleti'yle İran'a karşı yapacağı savaşlarda burasını bir üs olarak kullanmayı tasarlamıştır. Rusya'nın Gürcistan'daki etkisi arttıkça, Osmanlı ve İran etkisi azalmaya başlamıştır.[1026]

[1022] Türkyılmaz, *a.g.e.,* s.93. Küçük Kaynarca Antlaşmasının 3. maddesine göre Kırım Hanlığı ile Yedisan, Kuban, Bucak, Canboyluk ve yedickul Tatarları Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsız oluyordu; 18, 19, ve 20. maddelerine göre ise Karadeniz'in kuzeybatısında Bug ve Dinyeper nehirleri arasındaki sahil şeridi, Kırım Yarımadası'ndaki Kerç ve Yenikale kaleleri ile Azak Kalesi, Rusya Devleti'ne bırakılıyordu. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.241; Bu antlaşma Rusya'nın Kırım ve Karadeniz üzerine yaptığı hamlelerden büyük kazanç elde ettiğini açıkça gösterir nitelikteydi. Rusya Kırım Hanlığı'nın siyasi geleceğini Osmanlı'nın himayesinden koparark zayıf bir Tatar Prensliği durumuna getirmişti. Ayrıca artık Karadeniz'de etkin bir devlet haline geliyorduBkz. Türkyılmaz, *a.g.e.,* s.96.

[1023] Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsız hale getiren Kırım Hanlığı'na yönelik emellerinden vazgeçmemiş ve Osmanlı tarafından atanan Kırım Hanı IV. Devlet Giray'ın (1769-1770/1775-1777) yerine Petersburg'da Çariçe II. Katerina'nın danışmanlığını yapmış olan Şahin Giray'ı (1777-1781/1782-1783) getirmiştir. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.43-44. Şahin Giray sadakat nişanesi olarak Çariçe Katerina'nın himayesini istemiştir. Osmanlı Devleti Rusların Kırım üzerinde oynamaya çalıştıkları oyunu dikkatle takip ediyordu. Çünkü Rusların buraya yerleşmesi İstanbul'un tehdide açık hale gelmesi demekti. Bu sırada, bu iki devlet arasındaki gerginliği azaltmak için Fransa elçisinin vasitasıyla Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi'nde (21 Mart 1779) Şahin Giray yerini koruyup Kırım'ın bağımsızlığı onaylanmıştır. Ancak, bunlar Rusya Çariçesi Katerina'nın 1783'te Kırım'ı ilhakını engelleyememiştir. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.44.

[1024] Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.43-44.

[1025] Mustafa Özsaray (haz), *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, Savaş ve Sürgün I 1781-1919,* Kafkas Kültür Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı, İklim Etiket Matbaacılık LTD.ŞTİ., İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları, 2011, s.6.

[1026] Gökçe, *a.g.e.,* s.72.

Osmanlı-Rusya görüşmelerinde Gürcistan ile ilgili konular da ele alınmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 23. maddesi Batı Gürcistan'la ilgiliydi.[1027] Bu maddeye göre Rus hükümeti, İmereti Krallığı'nda Osmanlıların herhangi vergi tahsilatını durdurması karşılığında Batı Gürcistan'daki Osmanlıların haklarını tanımıştır. Rusya hükümeti, Batı Gürcistan'daki Osmanlı hakimiyetini tanıyarak işgal ettiği toprakları iade etmiştir.[1028] Böylece Batı Gürcistan'daki Bağdatcık (Bağdati), Kutaisi ve Şehriban (Şorapani) kaleleri Osmanlılara teslim edilmiştir.[1029] Osmanlı hükümeti Kutaisi, Şorapani ve Bağdati kalelerinin ele geçirilmesine ilişkin Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 23. Maddesinden pek yararlanamamıştır. Çünkü Solomon bu kaleleri ele geçirdikten sonra (1770), bir daha Osmanlıların eline düşmemesi için tahrip ettirilmiştir. Rusya ile savaşta mağlup olan Osmanlılar için bu kalelerin tamiri kolay olmayacaktı.[1030] Anlaşmanın 23. maddesinden

---

[1027] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.433. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 23. maddesinde, *"Gürcü ve Megrel havâlisinde vâki Bağdatcık* (Bağdati) *ve Kutais* (Kutaisi) *ve Şeherban* (Şorapani) *kal'aları ki Rusya askeri tarafından zapt olunmuşlardır Kadîmden berû müteallik oldukları asıl sahiplerine mütevakkıf olmak üzere Rusya Devleti tarafından kabul olunup şöyle ki eğer tahkîken kadîmden beri ve yâhud müddet-i medîdeden mukaddem Devlet-i Âliye'm kal'a-ı mezkûreye mâlik olmuş ise Devlet-i Aliye'me râci olmak üzere kabul olunup işbu ahidnâme-i mübârekenin mübâdelesinden sonra vakt-i mahdûdda Rusya askeri kal'a-i mezkûreyi tahliye eyleye... işbu muharebe imtidâtında Devlet-i Aliye'min aleyhine her ne minval üzre hareket etmiş olanları nesien mensiye afveyleye... ilelebed oğlan ve kız vergisinden ve her ne gûna cizye-i sâire talebinden iba... Gürcü ve Megreller tarafından öteden berû zapt olunan arâzi ve sâir müstahkem yerleri tekrar mersumeynin hükûmet ve muhafaza-i mutlakalarına terk eyleye... tevâif-i mezbure Devlet-i Aliye'nin reâyasından olmakla Rusya Devleti asla mersumuna müdâhale etmeyip taarruz eylemiye"* deniyor ve Rusya hükümeti, Batı Gürcistan'daki Osmanlı hakimiyetini tanıyarak işgal ettiği toprakları iade ediyorlardı. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.241-242; Kral Solomon, bu anlaşmanın içeriği II. Katerinatarafından kendisine gönderilen bir mektupla öğrenmiştir. Mektupta bu anlaşmayı şöyle anlatılmaktadır: *"Gürcistan'da Rus silahlarıyla elde edilen Bağhdati, Şorapani ve Kutaisi kaleleri, Rusya tarafından kendi sahiplerine geri verilecek; Bu şehirler* (ve kaleler) *gerçekten eskiden beri ve uzun süredir Osmanlı idaresi altındaysa onların mülkü olarak tanınacak. Aynı zamanda, Rus birlikleri adı geçen eyaletlerden, Gürcistan'dan ve Samegrelo'dan geri çekilecek, Osmanlılar ciddiyetle ve sonsuza dek kız ve erkek çocuklarıbı haraç olarak almayı ve diğer vergilerin ödeme taleplerini reddedecek. Megrellerin ve Gürcülerin sahip olduğu tüm kaleleri ve müstahkem yerleri kendi idaresi ve koruması altında bırakılacak, Osmanlılar hiçbir şekilde Gürcülerin inancına, manastırlarına ve kiliselerine baskı yapmayacak, eski kilise ve manastırların onarımını ve yenilerinin inşasını engellemeyecektir... adı geçen halklar Osmanlı egemenliğinde olduğu için, Rus İmparatorluğu gelecekte onların işlerine karışmamalı veya onlara baskı yapmamalıdır".* Bkz. Dumbadze, Guçua, Camburia, *a.g.e.,* s.662-663.

[1028] Cavakhişvili, Berdzenişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi,* s.363; Burcanadze'nin değerlendirmesine göre, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda İmereti-Odişi için en önemlisi Osmanlı vergilerinden muaf tutulmasıydı. Bkz. Burcanadze, İmereti Krallığı (1768-1784), s.129; Rusya Çariçesi II. Katerina'ya, Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1768-1774) Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden dolayı, Osmanlıların Gürcülerden haraç toplanmayı bıraktığını bildirilmiştir. Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.255.

[1029] Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.43-44.

[1030] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.255.

anlaşıldığı gibi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı İmereti Krallığı lehine sonuçlar doğurmuştur.[1031]

Gürcistan, Küçük-Kaynarca Antlaşması ile Batı Gürcistan'da köle ticaretinin ortadan kaldırılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Ancak antlaşma bu konuda yine de beklenen sonuçları verememiştir. Çünkü Osmanlılar köle satışına müsaade etmeye devam ettikleri gibi, bazı Gürcü soyluları da hâlâ gizlice köle satmaya çalışıyorlardı.[1032] Solomon, 10 Kasım 1774'te Davit Kvinikhadze'nin önderliğinde Rusya'ya bir elçilik heyeti göndermiş ve Çariçe II. Katerina'dan İmereti Krallığı'nın Rusya koruması altına girmesini istemiştir. Ayrıca Kral Solomon, Rusya hükümetine hiçbir zaman *"Tatarlarla uzlaşmayacağını"* bildirmiştir.[1033] Ancak Rusya, Osmanlılarla olan zor durumu daha da ağırlaştırmak istemediği için, Kral Solomon'un İmereti Krallığı'nın Rus himayesi altına alınması talebini reddetmiştir.[1034] Böylece, Rusya'ya gönderilen Solomon'un elçisi Davit Kvinikhadze herhangi bir olumlu sonuç elde edememiştir.[1035]

Görüldüğü üzere, İmereti'deki kaleler Osmanlılara iade edilmiş olsalar da yıkık vaziyetteydiler. Bu da Osmanlıların bölgede eskisi kadar askeri üsse sahip olmalarının önünde önemli bir engeldir. Ayrıca Kral Solomon, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yararlanarak Osmanlıları destekleyen Gürcü prensler ve soylularının isyanlarını da bastırmıştır. Dadyan ve Gurieli, artık kralın hükümetinin gücünü kabul etmişlerdir.[1036] Kral Solomon Osmanlılara

---

[1031] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1768'den 1774'e Kadar,* C. 1., s.413. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Kral Solomon için şöyle değerlendirilmiştir: *"1768-1774 Savaşı Kral Solomon'a önemli başarılar getirdi. Osmanlılar Küçük-Kaynarca Antlaşması'nın 23. Maddesini uygulamadı, Kral Solomon'u boyun eğdiremedi, İmereti kalelerini geri alamadı. Kral, köle ticaretini tam olarak ortadan kaldırdı, isyancı soyluları yendi. Kral Solomon daha da güçlendi, Dadyan ve Gurieli bile ondan korkmaya başladılar, On yıl içinde Gürcü nüfusu önemli ölçüde arttı".* Bkz. Berdzenişvili, Cavahişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s.396-397; Kakabadze'ye göre de Osmanlılar Küçük Kaynarca Antlaşması kapsamındaki haklarını kullanamadılar ve İmereti'deki kalelerini ele geçirememişler, çünkü hepsi zaten Kral Solomon'un emriyle yok edilmiştir. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi (1500-1810),* s.212.

[1032] Rehviaşvili, Solomon I., s.135.

[1033] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.175-176; Zurab Tskitişvili, *Gürcistan Devlet Figürleri, 18. Yüzyılın İkinci Yarısı, 20. Yüzyılın Başlangıcı,* İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1980. s.50-51; Solomon, Rusya Çariçesi Katerina'ya *"En güçlü Kraliçe, biz ve Tatarlar asla uzlaşıp barışmayacağız, aramızda çok kan döküldü".* diye yazmıştı. Bkz. Zurab Tskitişvili, *a.g.e., s.*46.

[1034] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1762-1810), s.*254.

[1035] Tskhitişvili, Gürcü Devlet Adamları, s.49.

[1036] Berdzenişvili, Cavahişvili, Canaşia, *Gürcistan Tarihi*, s.363.

karşı savaşlarda muhaliflerini ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Örneğin, 1 Eylül 1775 (05.B.1189) tarihli bir belgeye göre, Solomon *"garaz ve nefsaniyetine mebnî..."* IV. Mamya Gurieli'nin oğlu Davit'in gözlerine mil çektirmiştir.[1037] Aynı zamanda Solomon, din adamlarının kalplerini kazanmaya da çalışmıştır. Örneğin, 1775 tarihli bir Gürcü arşiv belgesine göre Kral Solomon, kilise topraklarını İmereti Başrahibi Nikoloz'a bağışlamıştır. Aynı belgede Kral Solomon'un kendisini Abhazya Kralı olarak ilan etmesi de dikkat çekicidir: *"Abhazya ve İmereti'nin kralların kralı, Onlara sahip olan Solomon..."*.[1038] Solomon'un kendisini hem Abhazya hem de İmereti kralı olarak ilan edişi, onun kendisini Batı Gürcistan'ın kralı olarak gördüğü anlamına gelmektedir.

2. 1777-1778 Yıllarında Gürcü Soylularının İsyanı ve Kral I. Solomon'un Osmanlı Devleti'ne Karşı Girişimleri

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Batı Gürcistan'da Osmanlı hakimiyetini tanımasına rağmen, Kral Solomon İmereti'nin çoğu bölgesinden Osmanlıları çıkarmış, itaatsiz soyluları ve prensleri yenmiş ve Osmanlı vergilerinden muaf tutularak önemli başarılar elde etmiştir.[1039]

Bununla birlikte, İmereti'nin güneybatı kısmındaki Kobuleti ve Khoni bölgeleri hâlâ Osmanlı idaresi altındaydılar. O bölgelerdeki İslamiyet de yayılmış durumdaydı.[1040] Bu bölgelerdeki Osmanlı idaresi, Guria Meliki Giorgi V Gurieli (1776-1788) ile İmereti Kralı Solomon arasındaki ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Gurieli, Osmanlılardan korktuğu için sık sık Kral Solomon'a isyan edip Ahıska Paşası'na sığınmıştır.[1041]

Kral Solomon Osmanlılardan alınan kilise topraklarını kilise mülkiyetine teslim etmiştir. Bu olaylar 1777 tarihli Kral Solomon'un bir kilise belgesinde şöyle anlatılmaktadır:

[1037] BOA., C.MTZ., nr. 5/246.

[1038] GMA, Fon Kodu No:1448., Dok. No:2164. 1772 tarihli bir müze belgesinde de Kral Solomon, kendisi *"Abhazya ve İmereti'nin sahibi-fatihi kralların kralı Solomon"* olarak ilan etmiştir. Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:706.

[1039] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.129.

[1040] Bir Kobuleti'li soylu Mamuka Tavdgiridze, oradaki 1777 yılın genel durumu şöyle anlatmıştır: *"Hem topraklarımızı hem de Sakhinotsmidlo* (Batı Gürcistan'daki bir kilise köyü) *Tatarlar tarafından zayıflatılmış ve daha çoğu Tatarlaştırılmıştır* (Müslüman olmuştur)*".* Bkz. Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.62.

[1041] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.135.

"ben Tanrı'nın Kralı Solomon... ve Dadyan'nin kızı İmereti Kraliçesi Mariam... sana geldim (Tanrı'm)... *ve mülklerle, ormanlarla, ovalarla ve üzüm bahçeleri ile... sana bağışladım* (kilise toprakları). *Bu topraklar kiliselere aitti, ancak Agarianların* (Osmanlıların) *eline geçmesiyle kaybolmuş, Tatarların* (Osmanlıların) *elindeydi... Tanrı ve Tanrı'nın Oğlu... onlara* (Osmanlılara) *ceza olarak efendi Kral Solomon'u* (göndermişlerdir), (Tanrı'm) *senin kılıcının gücüyle Mahmadianlar* (Müslümanlar) *senin ülkenden kovuldu ve onların kaleleri surlarıyla ortadan kaldırıldı... yok edildi... o zaman ben senin için yaşadım* (Tanrı'm), *Baba Tanrı'ya bağışlanmış Habil'in kurbanı gibi.. senin için bağışlamış benim* (mülklerimi) *de kabul et... senin himayenle koru* (Kral Solomon'u), *onu uzun yıllar yaşat ve düşmanı yenmesine yardım et..."*[1042] Nisan 1782 tarihli Solomon'un Piskopos Yoane'ye bahşettiği *İhsan Beratı*'nda *"Tanrı tarafından yüceltilen biz... ben kralların kralı Solomon... kötü zamandan dolayı Khinotsminda*[1043] *Tatarlar* (Osmanlılar) *tarafından yok edildi ve oradaki Piskopos Yoane o yerden aşağıya düştü* (kovuldu), *yeri kalmadı* (Kiliseden kovuldu orada kalacak yeri kalmadı)... *Piskopos Yoane... sana bu kitabı* (İhsan Beratı) *yeniledik... ruhumuz için sigeli* (topraklar belgesi) *biz sana bağışladık..."*.[1044] diye söylenmiştir.

Kral Solomon, Kilisenin işlerini hallederken Gurieli ve Dadyan'ı yenmeye karar vermiştir.. Solomon, Gurieli ve Dadyan'nin yenilgisini askeri başarı için önemli bir koşul olarak görmüştür. Bazen Solomon'un yanında olan, bazen ise Süleyman Paşa'yı destekleyen Giorgi Gurieli, Solomon tarafından defalarca saldırıya uğramıştır. Kral Solomon 1775'te Guria'ya iki kez saldırıp Giorgi Gurieli'yi yenmiştir. Mayıs 1776'da Giorgi Gurieli, Solomon'a daha fazla direnememiş ve ona tabi olmuştur. Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Kral Solomon'a karşı kullanılacak güçlerden birini kaybetmiştir.[1045]

Kral Solomon 1776 yılında boyun eğdirilen Giorgi Gurieli ile beraber Samegrelo'ya saldırmıştır. Solomon, Samegrelo'yu ele geçirip başta Gordi ve Talgameuli olmak üzere bazı

[1042] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2196.

[1043] Khinotsminda (ხინოწმიდა) Ortodoks Kilisesi, Batı Gürcistan'da Kobuleti bölgesindeki Khino köyünde bulunmaktadır. Kilise, 18. yüzyılda Osmanlı seferleri sırasında hasar görmüştür. Osmanlılar Çvana'dan Khino'ya girip kiliseyi ateşe vermişlerdir. Ahşaptan yapılanları yanmış, sadece taş duvarları ayakta kalmıştır. Bkz. Tea Kartvelişvili, *Guria Piskoposlukları: (XV-XIX Yüzyıllar),* Ed. Ketevan Pavliaşvili, Tiflis: Artanuci Yayınları, 2006, s.87-88.

[1044] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:2197.

[1045] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.256.

kaleleri ele geçirmiştir. Samegrelo Meliki Katsia Dadyan, Kral Solomon'a itaat etmek zorunda kalmıştır.[1046]

Katsia Dadyan'nin Kral Solomon'a itaatının sonucunda, Odişi (Samegrelo) Kilisesi de İmereti Kilisesi'ne tabi olmuştur. Katsia Dadyan, eskiden kilise mülkü olan yerlerin kiliseye geri verilmesini ve Odişi'nin kilise yetkililerinin İmereti Katolikosu'na tabi olmasını kabul etmiştir. Odişi ve Guria prensleri bundan sonra İmereti Krallığı yanında yer almışlardır.[1047]

Gürcü beylerinin ve prenslerinin boyun eğdirilmesi, İmereti ve Samegrelo kiliselerinin birleştirilmesi, İmereti'nin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Artık, Batı Gürcistan krallıklarının siyasi birliği kurulmaktaydı. Kral Solomon'un güçlendiğini gören Osmanlı Devleti, İmereti Kralı ile diplomatik ilişkiler kurmaya karar vermiştir. Ekim 1776'da bir Osmanlı elçisi İmereti Kralı'nı ziyaret ederek Kral Solomon'a değerli hediyeler vermiştir.[1048] Osmanlılar tarafından Kral Solomon'a gönderilen elçiler ve hediyeler, Osmanlıların Kral Solomon ile ilişkileri daha da germek ve onu bir kez daha Ruslara yaklaştırmak istemediklerini göstermektedir.

İmereti Kralı Solomon, Dadyan ve Gurieli'yi bastırmasına rağmen, diğer rakiplerle karşılaşmıştır. Solomon'un tek oğlu, tahtın varisi Aleksandre Batonişvili, babasına karşı çıkmıştır. Kral ve oğlu arasındaki anlaşmazlıklar kralın eşi Kraliçe Mariam'ın ölümünden sonra meydana gelmiştir (1778). Kraliçe Mariam'ın ölümünden sonra, 1778 yılında, Kral Solomon, Tsulukidze'nin kızı Gulkan ile evlenmiştir. Kral Solomon bu evlilikle, önemli Gürcü soylu ailelerinden Tsulukidzeler[1049] ile yakın ilişkiler kurmuştur. 1778 tarihli bir Gürcü

[1046] Sergis Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası,* Tiflis: Kereselidze Matbaası, 1913, s.125. 1778 tarihli bir arşiv belgesinde, Kral Solomon *"Katsia Dadani'yi o zamanda bizimle birleşdik"* diye söylemektedir. Bkz. GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:3412.

[1047] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.256-256; Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.134.

[1048] Rehviaşvili, "İmereti Krallığı (1462-1810)", s.256.

[1049] Batı Gürcistan'ın soylu bir ailesi olan Tsulukidzeler ilk kez 15. yüzyılın ortalarında tarih sahnesine çıkmışlardır. Solomon'un hükümdarlığı sırasında, Tsulukidzeler kraliyet sarayında yüksek makamlara sahiptiler. Tsulukidze ailesi, I. Solomon döneminde gücünün zirvesine ulaşmıştır. Tsulukidzeler, Osmanlılara karşı savaşta Kral Solomon'a yardım ediyorlardı. Kral Solomon, Paata, Beri ve Giorgi Tsulukidzelere verilmiş 3 Ağustos 1772 tarihli bir *İhsan Beratı*'nda Tsulukidzelerin Osdmanlılara karşı desteklerini şöyle anlatmaktadır: *"siz, sizin ailenizle... kalbinizle, hevesinizle bize sadık kaldınız, gizli niyetlerimize de güvenmişsiniz kraliyet sarayımızda büyümüşsünüz ve Osmanlılar tarafından bize zulüm yapıldığında ve savaş sırasında hiç bir zaman bizden ayrılmadınız* (bize sırt çevirmediniz, bize yardım ettiniz)... *sizi*

arşiv belgesinde Gulkan, İmereti Krallığı'nın kraliçesi olarak geçmektedir.[1050] Gürcü kraliyet yazarı Yese Oseşvili'nin (Yese Barataşvili 1728-1786) ifadelerine göre de, Aleksandre'nin memnuniyetsizliğinin nedeni babasının evliliğidir.[1051] Baba ve oğul arasındaki anlaşmazlıklar, Kral Solomon'a karşı çıkan soylular tarafından kullanılmıştır. Örneğin, bu soylular arasında Davit Abaşidze de vardı: *"Ona* (Davit Abaşidze'ye) *fırsat verildiğinde, açıkça ortaya çıktı ve Aleksandre'nin üvey annesinden hoşnutsuzluğunu kullanarak Solomon'a isyan etti"*.[1052] Yese Oseşvili'ye göre de: *"Aleksandre'nin üvey annesi'nden memnuniyetsizliği bahanesiyle... Davit Abaşidze ve Tamaza Meshi Aleksandre'yi* (Solomon'a) *karşı kışkırttılar..."*.[1053] Kral Solomon'un bu rakipleri Süleyman Paşa ile bağlantı kurmuşlar ve ondan yardım almak için Ahıska'ya gitmişlerdir. Kral Solomon'un hakimiyetinden memnun olmayan ve Osmanlıları destekleyen İmereti'nin bazı soyluları (Merab Nijaradze, Svimon Mikeladze, Tsereteliler, Evgeni Abaşidze vb) açık bir şekilde Solomon'a karşı çıkmaya başlamışlardır. Davit Abaşidze'nin çevresinde toplanan soylular, Solomon için oldukça ciddi tehdit oluşturmuşlardır[1054] Solomon'a karşı gizli planlar düzenleyen Gürcü asillerin büyük liderleri Davit Abaşidze ve Mouravi Tamaza Meshi Osmanlılar ile ittifak kurarak Kral Solomon'a karşı isyan etmeye başlamışlardır.[1055]

---

bağışlıyoruz ve bu fermanı size veriyoruz... çünkü atalarınız, kuşaklarınız ve aileniz yücedir..." Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:706.

[1050] GMA, Fon Kodu No:1448, Dok. No:2179.

[1051] Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası*, s.112.

[1052] Burcanadze, *Solomon I. (Siyasi İncelemeler),* s.32.

[1053] Avtandil Yoseliani, "Yese Barataşvili'nin Yaşam-Vasiyeti", *Gürcistan ve Kafkasya Tarihi Kaynakları,* Kısım 29., Ed. Mikheil Kakhadze, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1950, s.87.

[1054] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.131.

[1055] Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası*, s.112. Kral Solomon, asi soylularla ilişkilerini düzeltmeye çalışıyordu. Ayrıca Solomon, krallığı güçlendirmek için Gürcü köylüler ve soylularıyla da yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Solomon, sadakatleri karşılığında Gürcü soyluları ve köylüleri vergilerden muaf tutuyordu. 1778 tarihli bir Gürcü arşiv belgesinde bu durumu şöyle anlatılır: *"İhsan Beratı...* (köylüleri ve soyluları) *yemin ettirmek için yazdık... biz kralların Kralı Solomon, eşim Tsulukidzelerin kızı Gulkan... bize sadık olan Mçedlişvililere* (bu İhsan Beratı size veriyoruz)*... Mamuka Mçedlişvili'ye... Katsia Mçedlişvili'ye... İvane Kobuladze'ye... Meshi bir keleyi* (?) *yönetti ve orada sadık kaldı... bize sadık kalmanız karşılığında size merhamet ediyoruz, sizden ne saudiero* (eski Gürcü vergisi)*, ne Samurai* (eski Gürcü vergisi)*... ne çiftçiliğinizi, ne ekim yapmaya yardım etmenizi... ne herhangi bir vergi sizden istemeyeceğiz. Yeter ki siz bize sadık kalın, bize ihanet etmeyin".* Bkz. GMA, Fon Kodu No:1448., Dok. No:2186. Bazı Gürcü Arşiv belgelerinde, Kral Solomon'un sadakat karşılığında köylülere ve soylulara rüşvet verdiği kanıtlanmaktadır. Bkz. GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:5623. GMA., No:1449., Dok. No:63. 1763 tarihli bir müze belgesinde de Kral Solomon tarafından kendi sadık hizmetçisi Giorgi Abduşelişvili'ye rüşvet verildiği görülmektedir. Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:438[4].

Solomon'un kuzeni, gelecek İmereti Kralı II Davit (1784-1789) de Gürcü soylularının bu İsyanını memnuniyetle karşılamıştır.[1056] Bu, yalnızca Gürcü soylularının değil, aynı zamanda yakın akrabaların da Solomon'a karşı çıktığı anlamına gelmektedir.

Solomon'a karşı çıkan Gürcü Beyler, İmereti'deki Lomsiant-Khevi'yi, Çheri Kalesi'ni[1057] ve tüm Zemo-Mkhari'yi ele geçirmişlerdir.[1058] Büyük Gürcü Soylusu Tamaza Meshi, Kvara Kalesi'ni[1059] ele geçirmeye çalışmış, ancak yerli Gürcü köylüler ona karşı büyük bir direniş göstererek Kvara Kalesi'ni ele geçirmesine izin vermemişlerdir. Ayrıca Gürcü köylüleri ve kale muhafızlarının direnişi nedeniyle isyancılar daha fazla bölgeyi ele geçirememişlerdir.[1060] Bu, Gürcü köylülerin asi Gürcü beylerine karşı olduklarını ve kralın merkezi politikasını desteklediklerini göstermektedir.

Gürcü siyasi adamı ve yazarı Davit Batonişvili'nin (1767-1819) aktardığı bilgilere göre, Solomon'un oğlu bu arada babasına muhalif grubun da etkisiyle iki siyasi evlilik yapmıştır. Önce Evgeni Abaşidze'nin kızıyla, daha sonra ise yine siyasi amaçlarla ondan ayrılıp Beri Tsulukidze'nin kızı Darecan ile evlenmiştir.[1061]

Davit Abaşidze, Solomon'a karşı güçlerini birleştirmek için Osmanlı müttefikleriyle ilişkiler kurmaya başlamıştır. Başka bir Gürcü soylusu Kopadze Kayhosro da Osmanlılarla ilişkiler kurmuştur: *"Kopadze Kayhosro karısı ve çocuklarıyla birlikte Tatar olmuştur* (Müslüman olmuştur)*."* Ancak Osmanlılar Batı Gürcistan'dan gittikten sonra Kopadze, karısı ve çocuklarıyla kendi isteğiyle tekrar vaftiz edilmiştir. Kral Solomon'a karşı isyan ortamında

[1056] GKDTM., Tarihi Belge: No: 93.

[1057] İmereti bölgesindeki Çheri Kalesi, Ahıska Sancağı ile İmereti Krallığı arasındaki sınırlardan biriydi. Bu nedenle kale, hem Solomon hem de Osmanlılar ve onu destekleyen Gürcü beyleri için askeri stratejik öneme sahipti. Bkz. Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.131.

[1058] Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası,* s.112.

[1059] Kvara Kalesi, Gürcistan'ın kuzeybatı bölümündeki Raça bölgesinin feodal döneminin bir kalesidir. Bu kele ile ilgili, ilk olarak 11. yüzyılın tarihi kaynaklarında bahsedilmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar, İmereti Kralı IV. Bagrat (1660-1678) ile savaş yaparken Kvara Kalesi'ni de kuşattılar, ancak onu ele geçiremediler. Kvara Kalesi, 16. yüzyılın ikinci yarısında Kartli Kralı I Simon (1556-1600) ve 18. yüzyılın başlarında İaşvili ailesi tarafından ele geçirildi. 1769'dan itibaren Kvara Kalesi İmereti Krallığı'nın yönetimi altına girmiştir. 1802'de Kvara Kalesi'nde Ahıskalı Sabut Mehmet Paşa (1797-1802) idam edilmiştir. 1810'da İmereti Krallığı Rus İmparatorluğu'na katıldığında Kvara Kalesi de Rus egemenliğine girmiştir. Bkz. Gamkrelidze, Bragvadze, Mindoraşvili, *a.g.e.,* s.291.

[1060] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.132.

[1061] Davit Batonişvili, *Gürcistan Tarihi Hakkında Belgeler/1744-1840,* Ed. Mose Canaşvili, Tiflis: Kitaplar Yayıncı Gürcülerin Dostluk Basımevi, 1905, s.27.

Kopadze Kayhosro, Davit Abaşidze ile beraber Ahıska'ya gitmiş ve ailesi ile birlikte tekrar Müslüman olmuştur.[1062] Bu durum, Gürcü soylularının dinlerini kendi menfaatleri için ve siyasi ortama göre değiştirebildiklerini göstermektedir. Kral Solomon ise doğal olarak Gürcü beylerinin Osmanlılarla ittifak kurmalarını kendisi için büyük bir tehlike olarak görmekteydi.

Kral Solomon büyük bir ordu toplamış ve kendisine destek olan Gürcü soyluları Tsulukidze ve Tsereteli'nin yardımıyla isyancıları şiddetli bir şekilde yenerek cezalandırmıştır: bazılarını azlederken, bazılarını İmereti'den kovmuş, bazılarını ise kör ettirmiştir.[1063]

Kartli-Kaheti Kralı Erekle ve İmereti Kralı Solomon, birleşik askeri güçleriyle isyankâr Gürcü beylerine ve Osmanlılara karşı savaşıyorlardı. Bu iç ve dış savaşlarda özellikle Kral Erekle çok aktif ve güçlü idi. Gürcü kralları çoğu kez Rusya'dan yardım istemiş, ama talepleri kabul görmemiştir. Bundan dolayı Kral Erekle, Osmanlılara karşı savaşlarından vazgeçmiş ve Osmanlılar ile olumlu ilişkiler kurmaya karar vermiştir.[1064]

Erekle'nin güçlendiğini ve Osmanlıların tarafını tuttuğunu gören İranlılar, Kartli-Kaheti Krallığı'nı kendi tarafına çekmeye çalışmaya başlamışlardır. Osmanlılar, Osmanlı-İran Savaşı (1775-1779) sırasında Kartli-Kaheti ve Azerbaycan hanlıkları ile yazışarak İran'la ittifak yapmalarını önlemeye çalışmıştır. Azerbaycan hanlıklarıyla bağlantıları, Canikli Ali Paşa yürütüyordu. Kral Erekle Osmanlılara sadakat sözü vermişti. Erekle, Mirza Giorgi isimli elçisini İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti'ne karşı İran ile ittifak içinde olmadığını, Azerbaycan hanlıklarının Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıklarını bildirmiştir.[1065] Erekle'nin elçisi İstanbul'da çok güzel karşılanmıştır.[1066] İstanbul'da 1777-1778'de Erekle'nin elçisi ile Osmanlı hükümeti arasında barış görüşmeleri gizlice yapılmıştır.[1067] Müzakerelerin gizli olması nedeniyle içeriği pek bilinmemektedir.[1068] Osmanlı Devleti, Kerim Han Zend ile

[1062] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*132.
[1063] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.257-258; Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.132.
[1064] İvane Cavakhiçvili, 18. Yüzyılda Gürcistan ve Rusya Arasındaki İlişkiler, Tiflis: Kartulı Klubi, 1919, s.21.
[1065] Bilge, *a.g.e.,* s.243.
[1066] İvane Cavahiçvili, *18.Yüzyılda Rusya ve Gürcistan arasındaki ilişkiler*, Sakhelmtsipho (Devlet) Matbaası, Tiflis: Kartuli Klubi Yayınları, 1919, s.21.
[1067] Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası,* s.106.
[1068] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1769-1784)", s.133.

ittifak etmeyecekleri ve kendisine dost kalacakları konusunda söz aldığı Erekle ile Revan ve Hoy hanlarına para ve hil'at göndermiştir.[1069] Erekle, Rusya ile tüm bağları kesmesi karşılığında Osmalılardan İran ile müzakerekerde İran'ın Gürcistan üzerindeki tüm haklarının ortadan kaldırılması ve Gürcistan'ın İran'a olan bağımlılığının sona erdirilmesi konusunu gündeme getirmesini istemiştir. Kral Erekle, Osmanlı Padişahını kendi sadakatine inandırmak için Ahıska'ya rehinler göndermeyi de kabul etmiştir.[1070]

Osmanlı hükümeti Erekle'nin bu tekliflerinden memnun kalmıştır. Sultan Abdülhamid adına Kral Erekle'ye iki kez büyük hediyeler gönderilmiştir: 12 bin altın, bir kürk ve altınla donatılmış bir at.[1071] Kral Solomon, Kral Erekle tarafından Osmanlı Devleti ile kurulmuş diplomatik ilişkileri olumsuz karşılamıştır. Bu da krallar arasındaki ilişkileri bozmuştur.[1072] Kral Solomon Osmanlılarla barışmak niyetinde değildi, Kral Erekle ise Gürcistan'ın güçlendirmesini Osmanlıların yardımıyla planlamıştır.[1073]

Kral Solomon, Kral Erekle'nin Osmanlı Devleti ile ittifak kurmasına cevaben, İran ile ittifak kurmaya karar vermiştir. Kral Solomon'un böyle diplomatik bir adım atmasının sebebi, 1778'de Osmanlı birliklerinin Anadolu'da toplanmasıydı.[1074] Kral Solomon, Osmanlı birliklerinin Anadolu'da toplandığını öğrenince, Osmanlıların İmereti Krallığı'na saldırmaya hazırlandıklarını düşünerek Osmanlılara karşı bu sefer Rusya'dan değil İran'dan yardım talep etmiştir. Çünkü Solomon Rusya'dan yardım ümidini kesmiştir. O dönemde Rusya, Osmanlı'dan ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ihlalinden korktuğu için İmereti Krallığı ile resmi ilişkilerden kaçınmıştır. Solomon, o dönemde İran'ı İmereti Krallığı'nın bağımsızlığı için verilen mücadelede destekleyici güçlerden biri olarak görmüştür.[1075]

[1069] Bilge, *a.g.e.,* s.244.
[1070] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.214, 216..
[1071] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810), s.*217.
[1072] İmereti Kralı Solomon, 1 Eylül 1781'de Kral Erekle ile ilişkilerine dair Rusya Çariçesi Katerina'ya şöyle bilgi vermiştir: *"Kral Erekle kendisini ve hakimiyetini Osmanlılara teslim etti, onlardan yardım istiyor ve tüm umutlarını Osmanlılara bağladı, bize düşmanlık yapmaya ve zarar vermeye çalışıyor"*. Bkz. Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., giriş, s.12.
[1073] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.140.
[1074] Kerim Hand Zend, 1778 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı Çariçe Katerinaile ittifak anlaşması imzalamıştır. Rus-İran ittifakı, Rusların Rumeli, İranlıların Anadolu'daki Osmanlı topraklarına taarruz etmesini öngürüyordu. Osmanlı Devleti, rakiplerine karşı Anadolu'da birliklerini toplamaya ve güçlendirmeye başlamışlardır. Bkz. Bilge, *a.g.e.,* s.244.
[1075] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.259.

Böylece Kral Solomon, İran'ı Osmanlılara karşı müttefiki olarak kullanmaya karar vermiştir. Bu amaçla 10 Ağustos 1778'de Kral Solomon, ünlü Gürcü şair ve diplomat Besarion Gabaşvili'yi (Besiki 1750-1791) elçi olarak Rusya üzerinden İran'a göndermiştir.[1076] Besarion Gabaşvili, Kartli tahtını ele geçirmek için Kerim Han'dan yardım istemek üzere Şiraz'a giden ve Kartli Vekili Bakari'nin (1700-1750) oğlu olan Aleksandre Batonişvili'yi (1724/1728 – 1791)[1077] İran'dan İmereti'ye getirecek ve Osmanlıların müttefiki olan Kral Erekle'ye karşı isyan ettirecekti.[1078] Besiki'nin diğer amacı da İran'ı Gürcistan lehine Osmanlı'ya karşı kışkırtmaktı.[1079]

İmereti'nin elçisi Besiki, Raça-Kizlyar-Astrahan-Hazar yollarının üzerinden iki-üç aylık bir yolculuktan sonra İran'a ulaşmıştır.[1080] Ancak İmereti elçisi, Kerim Han Zend ile buluşmaya yetişememişti.[1081] Çünkü Kerim Han 13 Mart 1779'da ölmüş ve akabinde İran'da karışıklıklar başlamıştı.[1082]. Kerim Han hayattayken, Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili'ye Kartli tahtının ele geçirilmesine yardım edeceğine söz vermiştir. Kerim Han'ın artık hayatta olmadığı için, Kartli tahtını isteyen Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili, Besarion Gabaşvili

---

[1076] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.259.

[1077] Bahsedildiği dönemde aynı aileye mensup iki Aleksandre Batonişvili (Bagrationi) vardı. Biri Kral I. Solomon'un oğlu, biri ise Kartli Vekili Bakari'nin oğludur.

[1078] Aleksandre Batonişvili, Kartli Vekili VI. Vahtang'ın oğlu Bakari'nin oğluydu. Aleksandre Rusya'da doğup orada eğitim alıp bir subay olmuştur. Bakari, ölmeden önce oğlu Aleksandre'yi Kartli Kralı'nın tahtını alacağına dair yemin ettirmiştir. Bkz. Niko Cavahişvili, "1765 Komplosuna Katılanları Belirlemek İçin", *Gürcistan Tarih Ebstitüsü: Çalışmalar,* C. 7, Tiflis: İvane Cavahişvili Devlet Üniversitesi, 2013, s.161-164; VI. Vahtang'ın soyundan gelen Aleksandre Batonişvili, Rusya ile İran arasında imzalanan Reşt (1732) ve Gence (1735) antlaşmalarına göre Kartli tahtının varisi olarak kabul edilmiştir. Bakari oğlu Aleksandre, Kartli'de önce Teymuraz'ın, sonra Erekle'nin saltanatına karşı çıkmıştır. Bu nedenle Aleksandre, Bakar'ın ölümünden sonra Kartli'nin kraliyet tahtını ele geçirmek için bir mücadele başlamıştır. 1763'ten itibaren gizlice Gürcistan'a gitmeye hazırlanıyordu, ancak izinsiz dönme planlarını bozulmuştur. Bkz. Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 4., s.169. 1766'da Rusya Çariçesi Katerina'nın emriyle Aleksandre askeri rütbesinden çıkarılmış ve Gürcistan'a dönmesine izin verilmiştir. Aleksandre Batonişvili önce İran'a gitmeye karar vermiştir. 1767'de Aleksandre Şiraz'da Kerim Han Zend'e gitmiş ve ondan Erekle'ye karşı yardım etmesini ve Kartli'nin kraliyet tahtını almaya yardımcı olmasını istemiştir. Aleksandre İran'da kaldığı süre boyunca Erekle'ye karşı nasıl savaşacağını ve Kartli'nin kraliyet tahtını nasıl alacağını planlayıp Gürcistan'a dönmek için uygun zamana bekliyordu. Bkz. Abel Kikvidze, "Bakari Oğlu Aleksandre", *Gürcistan Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 1., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1975, s.294.

[1079] Giorgi Leonidze, "Besiki", *Literatura Matiane No:3-4,* Tiflis: Literaturis Matiane Yayınları, 1942, s.431; Valerian Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada,* Ed. Givi Mikadze, Tiflis: Merani Yayınları, 1968, s.36.

[1080] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.133.

[1081] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.260.

[1082] Bilge, *a.g.e.,* s.244.

ile birlikte Kral Solomon'a gitmeye karar vermiştir. Kral Solomon'un amacı da Aleksandre'yi Kral Erekle'ye karşı kışkırtmaktı.[1083]

Besarion Gabaşvili, Kerim Han'ın ölümünden dolayı İran'da hiçbir sonuç elde edemeden 1779 yılı yazında Bakari oğlu Aleksandre ile birlikte İmereti'ye geri dönmüştür.[1084]

[1083] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.133.

[1084] Sargis Tsaişvili, *Besiki (Besarion Gabaşvili),* Tiflis: Nakaduli Yayınevi, 1962, s.68-69; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.260. Görüldüğü üzere Kral Solomon, Kral Erekle ve Osmanlılara karşı, İranlıları ve Erekle'nin rakibi olan Aleksandre Batonişvili'yi kullanmak istemiştir. Gürcü bilim adamı Zakaria Çiçinadze (1853-1931) Besarion Gabaşvili'nin İran elçiliği ile ilgili şöyle bir özet çıkarmaktadır: *"1775'te Erekle ile Kral Solomon arasında bir kargaşa ortaya çıktı, onlar birbirlerini yok etmeye çalışıyorlardı. Bu nedenle, İmereti Kralı, Besarion Gabaşvili'yi, Kral Vahtang'ın torunu Aleksandre Batonişvili'nin getirilmesi için 1778'de İran'a gönderdi. Aleksandre Kartli kraliyet tahtını istiyordu ve bu nedenle İran Şahı'ndan yardım istedi, Solomon Aleksandre'ye sana yardım edip seni kral yapacağım diye bildirdi ve söz verdi, Besarion ve Aleksandre İmereti'ye döndüler".* Bkz. Zakaria Çiçinadze (Ed.), *Şiirler, Besarion Gabaşvili Tarafından Söylenen (1749-1791)*, Adametski Basımevi, Tiflis: Zakaria Çiçinadze Yayını, 1885. s.9-10. Aleksande Baramidze de aynı şeyi doğruluyor: *"Solomon, Besarion Gabaşvili'yi İran'daki Aleksandre Batonişvili'ye gizlice gönderiyor. Onu İmereti'ye götürtürüyor ve* (Erekle'ye karşı) *ayaklanmada önderlik yaptırıyor".* Bkz. Aleksandre Baramidze, Varlam Topuria (Ed.), *Besarion Gabaşvili'nin Eserlerinin Tüm Koleksiyonu*, 3. b., Tiflis: Federatsia Yayını, 1932. s.36. Baramidze ve Topuria'nın aktardığına göre de *"Besiki, Aleksandre'yi İmereti'ye getirdi. Onun* (Besiki'nin) *yardımıyla Aleksandre, Erekle'yi devirmek için isyan eymeye başlıyor".* Bkz. Baramidze, Topuria (Ed.), *a.g.e.*, s.9. Besarion Gabaşvili'nin İran elçiliği hakkında, 17 Kasım 1961'de Stalineli Gazetesi'nde Gürcü bilim adamı Dimitri Canelidze'nin (1906-1994) "Besiki Hakkında Yeni Arşiv Belgeleri" başlıklı bir makalesi yayınlanmıştır. Bkz. Dimitri Canelidze, "Besiki Hakkında Yeni Arşiv Belgeleri", Kutaisi: Stalineli Gazatesi Yayını No:233, 17 Kasım 1961, s.3-4. Canelidze'nin makalesinde, Astrahan Valisi'nin (ismi belli değil) 6 Eylül 1778'de Solomon'un mektubunu aldığını, Rusça'ya çevirdiğini, ona kendi mektubunu da ekleyerek Rus İmparatorluk Hükümetine gönderdiğini açıklamaktadır. Astrahan Valisi'nin mektubunda Besarion Gabaşvili'nin İran elçiliği hakkında şöyle denilmektedir*: "Aynı yıl 6 Eylül'de İmereti Kralı Solomon'dan bir mektup aldım. O size, büyük Pavle'nin oğlu Aleksandre'nin doğum günü için tebriklerini iletiyor. Ayrıca, tebrik mektubunu buraya getiren prensi Besaryon Gabaonov'un* (Gabaşvili'nin) *Gilan'a* (İran Eyaleti) *karadan veya denizden gönderilmesini rica ediyoruz* (Besarion Gabaşvili, Rusya'dan geçerek İran'a ulaşacaktı). *Lütfen... İmereti Kralı'na ne cevap vermem gerektiğini bana bildirin* (Bagaşvili'nin Rusya'dan İran'a gitmesine izin verilip verilmediği ile ilgili)*, Besaryon'un İran'a gönderilmesini cesaret edemiyorum, çünkü Kerim Han ölmüş ve Gilan'da kargaşalar ortaya çıkmış. Bununla beraber, dağlı halklar Gürcistan'a karşı askeri hazırlıklar yapmaya başlandı".* Bkz. Canelidze, *a.g.e.*, s.3-4. Anlaşıldığı üzere, Kral Solomon'un amacı sadece Gabaşvili'yi İran'a elçi olarak göndermek değil, aynı zamanda Gabaşvili'nin Rusya'dan İran'a geçerek Rusya'nın Osmanlılara karşı savaşta yardımcı olup olmayacağına dair öğrenmekti. Çünkü o dönemde Rusya, yine Osmanlı ile gergin ilişkilerini daha da germek istemediği için Solomon'un elçilerini kabul etmekten kaçınıyordu. Cavelidze'nin makalesinde, Astrahan Valisi'nin Rusya İmparatorluğu'na gönderilen mektupta olayları anlatmayı sürdürür: *"Ben de Gabyanov'ı* (Gabaşvili) *ticari bir gemi ile İran'a göndermesini emrettim. Adı geçen elçi İmereti Kralı'nın isteklerini sözlü olarak bana bildirdi: "Anadolulu Hacı Ali Paşa askerler topluyor ve galiba Rusya'ya karşı 80 bin süvari getirmeyi planlıyor. Duyuldu ki, sanki Anadolu ordusu İmereti'yi yok etmek için savaşmaya hazırlanmıştır. Bu yüzden Solomon, krallığını Osmanlı fetihlerinden korumamızı istiyor, bu durumda ilk önce yardım etmeyi bizden bekliyor. Çünkü birkaç yıl önce İmereti, Rusya tarafından Osmanlı boyunduruğundan kurtarıldı. Böyle bir durumda, Solomon bize sığınmak isterse ne cevabı vereyim, bu konudaki emrinizi öğrenmek isterim".* Bkz. Canelidze, *a.g.e.*, s.3-4.

1779'da Besaryon Gabaşvili ile gizlice İmereti'ye gelen Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili, Kral Erekle'nin siyasetinden memnun olmayan ve ona isyan etmeye çalışan Kartli beyleriyle gizli bir bağlantı kurmuştur.[1085] İmereti'ye gelen Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili, Kral Solomon'a sığınmış, Solomon da Aleksandre'nin Erekle'ye karşı bir isyana hazırlanmasına yardım etmiştir.[1086] Ancak Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili, herhangi bir başarı elde edememiş, Ahıska Paşası'ndan da yardım istemiş, ancak Süleyman Paşa ona olumlu cevap vermemiştir. Sonuçta, Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili, 1782'nin başlarında İmereti'den ayrılmak zorunda kalmıştır.[1087]

Nihayet Kral Solomon, Erekle'ye karşı isyanın bir hata olduğunu düşünmüş, Ağustos 1782'de Kartli'ye gidip Kral Erekle ile uzlaşmıştır. Kral Solomon, Kral Erekle'ye Osmanlılara karşı birlikte savaşmayı teklif etmiştir.[1088]

3. Osmanlıların Abhaz ve Kafkasyalıları I. Solomon'a Karşı Harekete Geçirmesi: Ruhi Savaşı 238 (1779-1780)

Kral Solomon'un saltanatının son döneminde Avrupa'yla diplomatik ilişkilerin daha aktif hale gelmesi dikkat çekicidir. Örneğin, 1779'da Kral Solomon, Papa VI. Pius'a (1775-1799) yardım isteyen bir mektup göndermiştir. *"Hazretleri VI. Pio'ya (Pius) ... tüm İmereti Kralı Solomon olarak, seni sağ elinden öpeceğimi bildiriyorum. Tanrımız İsa Mesih'ten bize şahit olmasını istiyoruz... Ülkemiz dinsizlerin* (Osmanlıları kastediyor) *savaşıyla baskı altındadır, böyle bilin"*. Yardımdan başka, İmereti Kralı Papa'dan iki iyi doktor ve ilaçlar göndermesini de istemiştir: "*Lütfen, tüm hastalıkların tedavisi için bize ilaçlar gönderin, mide hastalığı, fıtık... için"*. Ancak, Kral Papadan sadece bir dua almıştır. Doktorların Gürcistan'a gelip gelmediği de bilinmemektedir.[1089]. 1779-1780 yıllarında, Kral Solomon'un Rus İmparatorluğu ile de sık sık yazışmaları bulunmaktadır. Rus Çariçesi Katerina'dan Osmanlılara karşı askeri operasyonlara yardım etmesini istemiştir.[1090] Kral Solomon'un iktidarının bu son yıllarında Osmanlılara karşı savaşlarda Hıristiyan dünyasından yardım

[1085] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1884)", s.133.
[1086] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada,*, s.45-46.
[1087] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1884)", s.133.
[1088] Kakabadze (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası*, s.125.
[1089] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.135.
[1090] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.135.

alamadığı ve yalnız Kartli-Kaheti Kralı'nın, Guria ve Odişi meliklerinin yardımıyla Osmanlılarla mücadeleyi büyük ölçüde tek başına sürdürmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Bu başlık altında, Kral Solomon'un Osmanlılarla olan savaşları arasında, İmereti tabiyeti altındaki Guria ve Odişi'nin orduları ile Kral Solomon'un ordusundan oluşan birleşik ordunun 1780'de Osmanlılarla yaptığı Ruhi[1091] Savaşı[1092] ele alınacaktır.

1770'lerin sonlarında, Batı Gürcistan'da Osmanlılara karşı mücadeleler hala devam ediyordu. Ancak, Osmanlılar Batı Gürcistan'da giderek güç kaybediyorlardı. Çünkü 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı, İmereti'nin iç işlerine müdahale hakkını kaybetmişti.[1093] Odişi (Samegrelo) Prensi II. Katsia Dadyan'nin İmereti Kralı Solomon'a boyun eğmesi Osmanlılar tarafından olumsuz karşılandı. Çünkü Osmanlı, eski bir müttefiki olan Odişi'yi kaybetmek istemiyordu. Bu yüzden, İmereti Kralı ile ihtilafı artan Osmanlılar, Abhazya üzerinden Odişi'yi etkileyerek onu İmereti'ye karşı yanlarına çekmek istemişlerdi.

Zurab Şervaşidze, 18. yüzyılın ikinci yarısında Abhazya'ya hükmetmekteydi (1770-1780). Zurab Şervaşidze'yi küçük kardeşi Manuçar yerine 1770 yılında Abhazya tahtına çıkaran Osmanlılardı. 1771'de Rus Generali Totleben ve heyetinin İmereti'de olduğu sırada Zurab, Abhazya'nın özerk bir bölgesi olan Samurzakhano'nun[1094] idarecisi Levan Şervaşidze'nin[1095] yardımıyla, Osmanlılara karşı ayaklandı. Sohum'u alıp Osmanlıları oradan

---

[1091] Ruhi, Samegrelo ve Yukarı Svaneti'deki bir köydür. Osmanlılara ve onların müttefikleri olan Abazalara karşı gerçekleştirilmiş. Ruhi Savaşı, Ruhi Kalesinin yakınlarında gerçekleştiğinde savaşa *"Ruhi"* ismini verilmiştir. Bkz. Kveli Çhataraişvili, "Ruhi Savaşı", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 8., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1984, s.519.

[1092] Çhataraişvili, "Ruhi Savaşi", *a.g.m.,* s.519.

[1093] Çhataraişvili, "Ruhi Savaşi", *a.g.m.,* s.519.

[1094] Samurzakano - Batı Gürcistan'da, günümüz Abhazya topraklarında bulunan tarihi bir bölgedir. 17-18.yüzyılların başında ayrı bir feodal siyasi birimi olarak oluşturulmuştur. Samurzakhano, esas olarak günümüz Gali bölgesinin topraklarını kapsıyordu ve Abhazya prensliğinin temsilcileri tarafından yönetiliyordu. Bkz. Kaha Kvaşilava, *Tarihsel Samurzakhano, (17-18 Yüzyıllar – 1840),* (Doktora Tezi), Tiflis: Sohum Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, 2009, s.*3.*

[1095] Levan Şarvaşidze – 18. yüzyılın ikinci yarısında Samurzakano'nun Efendisiydi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na Rus tarafında katıldı. General Totleben'e Samurzakhano'yu Rus koruması altına alması için başvurdu. Rus birliklerinin Gürcistan'dan geri çekilmesi ve Küçük-Kaynarca Barış Antlaşması şartları nedeniyle bu eylem gerçekleştirilemedi. Bkz. Zurab Ançabidze, "Levan Şaraşidze", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986, s.689. 1770 yılında Osmanlı-Rus savaşı esnasında Abazalar Levan Şarvaşidze'nin vasıtasıyla Rus himayesini istemişler, ancak bu, Rus hükümetinin Abhazya'nın tamamını Rusya'ya bağlamak istemesinden dolayı gerçekleşmemiştir. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya*, s.48.

çıkarttı. Kısa süre sonra Osmanlılar bölgeyi yeniden ele geçirdiler. Abhazya hükümdarı olan Zurab Şervaşidze Odişi prensliğine karşı çıkmış, yeğeni Keleş (Kelaiş) Ahmed Bey (1780-1808)[1096] ve Levan Şervaşidze ile birlikte Odişi toprağı olan Enguri nehrinin [1097] sol yakasını ele geçirmek istemişti, Bu yüzden Odişi Meliki Katsia Dadyan'a karşı harekete geçmiştir.[1098]

Osmanlılar da Abhazya ile Odişi Prensliği arasındaki bu gerginlikten yararlanmak istemişlerdi. Osmanlılar, 1779'un sonunda Ahıska'daki Osmanlı Beyi, Süleyman Paşa'nın liderliğiyle Odişi'ye karşı Abhazya Prensi Zurab Şervaşidze ile bir anlaşma yaptılar. Abhazya her zaman Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmasına rağmen[1099], bu sefer Osmanlılarla kendi amaçları için ittifak kurmaya karar vermişti. Böylece, Abhazya Odişi Prensliği için büyük bir tehdit haline gelmişti.

Abhazya'nın bir kısmı (Samurzakhano bölgesi), Odişi Prensliği'nin eline geçmiştir (17-18 yüzyıllar). Abazalar bu bölgeleri geri almak istiyorlardı. Niko Dadyan'nin aktardığı bilgilere göre, Şervaşidzeler Kafkasya'dan getirtilen paralı askerlerden de destek alarak Odişi Prensliği'ni ele geçirmek için bir ordu kurdular. Diğer taraftan Samurzakhana'da da Odişi hakimiyetine karşı bir ayaklanma başladı ve Odişi'ye karşı Şervaşidzelerin yanında yer

---

[1096] Abhazya hâkimi olan Zurab Şarvaşidze kendisine halef olacak çocuğa sahip olmadığından yeğeni Keleş Ahmet Beyi kendine halef olarak tayin etmiştir. Ancak, Keleş Beyi bir süre sonra Zurab'a karşı tavırlar almaya başlayınca Zurab da Batum'daki diğer yeğeni Bekir Bey'i Abhazya'ya getirerek Abju bölgesini kendisine vermiştir. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya*, s.48-49.

[1097] Batı Gürcistan'da batısındaki bir nehirdir. Samegrelo ve Abhazya bölgelerinin idari sınırı Enguri boyunca uzanmaktadır. 19. yüzyılın bir arşiv belgesine göre de, Enguri Nehri Abhazya ile Odisha arasında akıyor: *"Enguri Abhazya ve Odişi arasında akıyor. Nehrin karşısı Abhazya, diğer yan Odişi'dir".* Bkz. GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:2992.

[1098] Dadyan, *Gürcistan Tarihi,* s.229-230. Bu konularla ilgili aşağıdaki metinlerde daha ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir.

[1099] Abhazya Prensliği, Batı Gürcistan'da 17-19 yüzyıllarda bir feodal prensliktir. 16. yüzyılda Abhazya, tüm Batı Gürcistan gibi, Osmanlı etkisi ve idaresi altına girdi ve ona vergi ödemeye başladı. Osmanlılar, nüfusunu kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Abhazya halkı Osmanlılara karşı aktif olarak savaştı. 1725 ve 1728'de isyan eden Abazalar, Paşa'nın ikametgahı Sohum Kalesi'ni kuşattılar ancak alamadılar. 1733 Büyük Osmanlı birlikleri Samegrelo ve Abhazya'nın bazı bölgelerini yağmaladılar. Bu da genel bir ayaklanmaya yol açtı. Abazalar, Osmanlı ordusunu yendiler ve onları ülkenin çoğu kısımlarından çıkardılar. Osmanlıların elinde sadece birkaç kale kaldı. Batı Gürcistan'ın halkı Osmanlılara karşı birleşik güçleriyle savaşmıştır. Abazalar, İmereti Kralı I. Solomon'un komuta etmesiyle Batı Gürcistan'ın birleşik ordusu tarafından Osmanlı seçkin ordularını mağlup edildiği Hresili Savaşı'na (1757) da katıldılar. 1770 yılında bir Abhaz müfrezesi, Poti şehrinde Osmanlılara karşı Ruslar ve Gürcülerle beraber savaştı. 1771 Abhaz isyancılar Sohum kalesini Osmanlılardan geri aldılar, ancak onlar arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle tutamamışlardır. Bkz. İrakli Antelava, Zurab Ançabadze, "Abhazya Prensliği", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimler Yazı Kurulu Yay., 1977, s.31-32.

aldılar. Bu gelişmelerden haberdar olan Odişi, Leçhumi ve Svaneti'de kendi ordularını toplayarak, Ruhi'de ordugâhını kurdu.[1100]

Dadyan'nin verdiği bilgiler bir Gürcü arşiv belgesiyle de doğrulanmaktadır. 1779 tarihli bu belgeye göre: *"tüm Abhazya kendi şefleriyle toplandı, Şervaşidzeler, Alanlar, Ciki ve Çerkezler*[1101] *ve daha diğer yabancı ordular toplanıldı... süvari ve piyade... silahlarla, toplarla.. büyük ordu idi. Tüm Samegrelo'yu yok edeceklerdi."*[1102] Şervaşidzelerin içinde Levan Şervaşidze de vardı. O da kendi topraklarını Odişi'nin işgalinden kurtarmak istemiştir.[1103]

Besiki adıyla tanınan şair Besarion Gabaşvili (1750-1791) de Ruhi savaşına şahit olmuş ve konuyla ilgili eserinde değerli aktarımlarda bulunmuştur. Bu esere göre Osmanlılardan destek alan Abhaz-Kafkasya birleşik orduları altı dilde konuşuyorlardı ve onların ordularında Kırım Tatarları ve Kıpçaklar da vardı. Besiki'nin ifadeleriyle Abhazyalılar *"Kırım Tatarları, Cikler, Alanlar, Kermugelilere (Kumurdoelilere) haber verdiler, Kıpçakları (Balkarlar) çağırdılar... Abhazlara rüşvet ve armağan ile yemin ettiler. Altı halk altı dilde konuşuyordu."*[1104]

Abhaz-Kuzey Kafkasların kalabalık ordusuna[1105] karşı savaşmak için, Odişi'nin başı Katsia Dadyan, sürekli olarak Solomon'a düşman olmasına rağmen, yine Solomon'dan yardım istemiştir. Dadyan, yardım istemek için Kral Solomon'a bir mektup yazmıştır: *"Agaryanlılar*

[1100] Dadyan, *a.g.e.,* s.180.

[1101] Kuzey C. 2., Tiflis: Ana Bilimler Yazı Kurulu Yay., 1977, s.31-32.

[1101] Dadyan, *a.g.e.,* s.180.

[1101] Kuzey Kafkasya'da yaşayan halklar.

[1102] GMA, Fond 1457, No:16.

[1103] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.229.

[1104] Aleksandre Baramidze (Ed.), "Ruhi Savaşı", Besiki Tüm Eserleri, b. 6., Tiflis: Pederatsia Yay., 1962, s.124.

[1105] Besike göre, Abhaz-Kafkas ordusu 10.000 kişiden oluşmaktaydı: *"Üst üste toplanmış, bin olarak düzenlenmiş"*. Bkz. Baramidze (Ed.), "Ruhi Savaşı", s.123. Bilindiği gibi Eski Gürcüce'de *"çok"* kelimesi 10.000'dir. Tarih yazımında da farklı sayılardan bahsedilmektedir: 11.000 ve 40 000. Bkz. Kvaşilava, *a.g.e.,* s.102. Yoane Gegeçkori, kendi yazdığı *"Ruhi Savaşı"* adlı şiirinde Abhaz-Kafkas ordusunun 40. 000 kişiden oluştuğunu söylemektedir: *"kırk bin kişiden oluşan, Odişi'ni ele geçirmeye çalışan, Çerkez, Alan, Cik, Abaza.. "*. Bkz. Zakaria Çiçinadze (Ed.), *Ruhi Savaşı, Büyük Kral Solomon'un Hayatı, 1836 yılında Yoane Gegeçkori tarafından yazılmış bir şiir,* Çarkviani Matbaası, Tiflis: Zakaria Çiçinadze Yayını, 1895, s.4. Çiçinadze'nin, Abhaz-Kafkas askeri sayısı ile ilgili verdiği bigisi fazla abartılıdır. Sargis Kakabadze 11. 000 asker olduğunu söylemektedir. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810), s.229*; Burcanadze'nin eserinde ise 12. 000 kişiden bahsedilmektedir. Bkz. Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", *s.*134. Burcanadze'nin bu bilgisi ile ilgili aşağıdaki metinlerde bahsedilmektedir.

beni ve egemenliğimi devirmeye ve Hıristiyanlığı yok etmeye geldiler ve aramızdaki küskünlüğümüzü hatırlama"[1106] Görüldüğü üzere, Katsia Dadyan Solomon'dan aralarındaki anlaşmazlığı unutmasını istemiş ve kralın dikkatini dine çekerek, kendisine yardım etmeyi kabul etmesini sağlamaya çalışmıştır[1107].

Dadyan ayrıca, Kral Solomon'a Osmanlılara karşı Hresili Savaşındaki (1757) katkısını ve yardımını da hatırlatmıştır: *"bu zaman Hresili Savaşındaki sana ettiğim hizmetimi hatırla".*[1108] Kral Salomon, Dadyan'nin mektubunu okuduktan sonra ordusunu toplamış ve Gurieli'nin ordusuyla Samegrelo'ya yürümeye başlamıştır. İmereti ve Guria-Odişinin birleşik ordusu, rakip ordusuyla karşılaşmak için Zugdidi'den ayrılmıştı. Kral Solomon, ordusuyla birlikte üç gruba ayrılmış Abhaz-Kafkas ordusunun yerleştiği, Dadyan yakınlarındaki Enguri Nehri üzerinde kamp kurmuştur. Böylece, Dadyan ve Solomon birleşik ordularıyla beraber

[1106] Dadyan, a.g.e., s.180.

[1107] Abhazya beylerinin Kuzey Kafkas kabileleri ile birlikte Samegrelo'yu ele geçirmesi üzerine; Samegrelo Prensi Katsia Dadyan'ın Solomon'dan yardım talebi ve Solomon'un Dadyan'a destek için Samegrelo'ya gitmesi, *İhsan Beratı'*nda da aktarılmıştır. 10 Ocak 1778 tarihli kayıtta yer alan ifadeler şöyledir: *"ben tüm İmereti'nin krallar kralı efendisi Solomon ve eşim kraliçelerin kraliçesi Tsulukidze'nin kızı Gulkan... bunu size bağışlıyoruz... tüm Abhazya'nın efendileri, Şarvaşidzeler toplandılar ve* (Kuzey Kafkasya kabilelerini kastediyor)*: Cik, Alan ve Çerkes ve diğer yabancı ordular, bunlar herkes süvariler ve piyade askerleri ile toplandı: büyük ordular vardı... silahlarla, toplarla Odişi'yi* (Samegrelo) *tam olarak yok edeceklerdi. Biz o zamanlarda Katsia Dadyan ile birleşmiştik. O bana haber verdi, benden yardım istedi, yardım etmeseydim, bana yenileceğini söyledi. Ben de ordularımla hemen Zugdidi'ye gittim, onlar* (Abhazyalılar ve Kuzey Kafkaslar) *da Enguri nehrine geçmişler... bize geldiler, biz de Tanrı'ya güvenerek onlara karşı çıktık... ".* Bkz. GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:3412. Eserde Kral Solomon, Abhaz ve Kuzey Kafkas birleşik ordularına "*diğer yabancı ordular*"ın da katıldığını belirtir. *Diğer yabancı ordular* Osmanlı birlikleri olmalıdır. Ancak, burada belirtilmelidir ki Osmanlıların Zurab Şarvaşidze ile ittifakı bilinmekle birlikte, Osmanlı kuvvetlerinin Ruhi Savaşı'nda varlık gösterdiğine dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[1108] Dadyan, *a.g.e.*, s.180.

Abhaz-Kafkaslara karşı karşıya gelmişlerdir.[1109] Ruhi Muharebesi olarak tarihe geçen bu savaş, 1780 yılında[1110] Ruhi Kalesi[1111] ve Zugdidi arasındaki bölgede gerçekleşmiştir.[1112]

Kamplar kurulduktan sonra, ertesi gün, toplarla silahlanmış Abhaz ve Kuzey Kafkasya ordularının Solomon ve Dadyan'nin ordularına saldırılarıyla savaş başlamıştır. Kral Solomon'un doğrudan savaşa dahil olduğu söylenmektedir. Ruhi Savaşı'nın ayrıntıları, Niko Dadyan tarafından şöyle anlatılmaktadır: *"Abazalar geldiler ve utanmadan Engur'e indiler ve onların (Solomon ve Katsia Dadyan'nin ordularının) karşısına durdular. Ertesi gün, Abazalar kalktılar ve atlarıyla, toplarıyla ve kalabalık ordularıyla kral ve Dadyan üzerine ilerlemeye başladılar. Solomon'un ve Dadyan'nin orduları onlarla karşılaştılar ve şiddetli bir savaş başladı. O zaman, Kral Solomon ata bindi, eskisi gibi kahkahalar atarak, kalbiyle İmereti ve Odişi'nin askerleriyle düşman ordusunun sağ kanadına saldırdı, kralın ve Dadyan'nin orduları rakiplerin müfrezelerinin ortasına girmişlerdi. Abazalar bunlara dayanamadılar ve kralın ve Dadyan'nin orduları zafer kazandılar. Orada çok Abaza öldürüldü, çok esir alındılar... İsa'dan sonra 1780."*[1113] Gürcü tarihçi, Solomon'u cesur ve kahraman bir savaşçı olarak tasvir etmektedir. Bununla birlikte; 1780 yılında gerçekleşen bu savaşı birleşik İmereti ve Samegrelo (Odişi)-Guria ordusunun kazandığı bilinmektedir.

[1109] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*136; Dadyan, *a.g.e.,* s.180.

[1110] Ruhi Savaşı'nın tarihi ile ilgili, Niko Dadyan'ın çalışmasında kaydedilen 1780 tarihi esas olarak kabul edilmektedir. Bkz. Dadyan, *a.g.e.,* s.180. Çoğu Gürcü tarihçi de Ruhi Savaşı'nın 1780 yılında olduğunu söylemektediler. Örneğin: bkz. Sergi Makatalia, *Samegrelo'nun Tarihi ve Etnografyası,* Ed. Manana Gabaşvili, Tiflis: Uplistsihe Yayonları, 1992, s.132; Papaskiri, *Geçmişten Günümüze Abhazya Tarihi Yazıları, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar,* Ed. Roin Metreveli, Ekvtime Takaişvili Gürcü Tarih Kurumu, Abhazya Örgütü, Tiflis: Meridiani Yayınevi, 2004, *s.*114; Bejan Horava, *Odiş-Abhazya İlişkileri 15-18. Yüzyıllar,* Ed. Tamaz Beradze, Tiflis Devlet Üniversitesi (TSU), Sohum Şubesi Tiflis: Kera XXI, 1996, s.162; Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.134. Başka Gürcü tarihçiler ise Ruhi Savaşı'nın 1779 yılında gerçekleştirildiği söylemektedir. Bkz. Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.268. Ancak, Rehviaşvili diğer bir eserinde Ruhi Savaşı'nın 1780'de gerçekleştiğini de yazmıştır. Bkz. Rehviaşvili, *18. Yüzyılda İmereti*.154. Bir Gürcü arşiv belgesine göre de Ruhi Savaşı 1779 yılında gerçekleştir. Bkz. GMA., Fon Kodu., No:1448., Dok. No:9693. Jordania'nin *Kronikleri*'nde ise Ruhi Savaşı 1769 yıl olarak tarihlendirilmektedir. Bkz. Jordania, *a.g.e., s.*312. Gürcü tarihçilerinin çoğu savaşın tarihini 1780 olarak kabul ettiği için biz de bu yılı Ruhi Savaşı'nın tarihi olarak belirtmekteyiz.

[1111] Şengelia'ya göre, Osmanlı arşiv kaynaklarında Ruhi Kalesi "Rehi Kalesi" olarak geçmektedir. Bkz. Şengelia, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihinin Osmanlı Arşiv Kaynakları", s.193.

[1112] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.268; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.135; Burcanadze, "İmereti Krallığı 1768-1784", s.135.

[1113] Dadyan, *a.g.e.,* s.180.

Kral Salomon'un tarihçisi Besiki de, Solomon'u kahraman bir savaşçı olarak kaydetmiştir. Ruhi Savaşı ile ilgili yazdıklarında Kral Salomon için *merhametsizce öldürüyordu, ne korkusu vardı, ne de utanması. Gördüğü her yerde düşmanın peşine düşer ve öldürürdü*"[1114] demiştir. Ayrıca kralın savaş alanında kahramanca savaştığının görülmesinin Abhaz-Kafkas müfrezelerini şaşırttığını eklemiştir.

Görüldüğü üzere; Kral Solomon düşman ordusunun sağ kanadına saldırarak onları ikiye bölmüştü. Bu durum Abhaz-Kuzey Kafkas ordusunun ürkmesine ve dağılmasına neden olmuştu. Bu sırada Katsia Dadyan'nin müttefiki olan büyük Gürcü soyluları Papuna Tsereteli ve Giorgi Tsulukidze'nin birlikleri Abhaz-Kafkas birliklerine dışarıdan saldırmışlardı.[1115] Büyük Gürcü soylularının savaşa katılmaları, Solomon'un Gürcü soylularla olan çekişmeli ilişkilerinde olumlu bir gelişme idi.

Ruhi Muharebesi hakkında pek çok şiir ve efsane vardır. Örneğin Yoane Gegeçkori adlı bir şairin Ruhi savaşına adadığı 1836 tarihli bir şiirinde bu savaş şu şekilde anlatılmaktadır:

> *"Keleş Bey geri çekiliyor... Bekir Bey sağ tarafına gidiyor,*
>
> *çünkü sol tarafında güçü kalmadı, kral (Solomon) bizzat savaşıyor*
>
> *ve iyi ve cesur Bekir Bey'i çağrıyor: "beni bekle delikanlı, kılıcımın gücünü sana göstereceğim", Dadyan bir Çerkez'i öldürüldü..., Abazalar perişan oldular,*
>
> *birbirlerine karıştılar, Keleş Bey, Zurab ve Levan hakkında konuşmak artık fazladır.*
>
> *Bekir Bey, kaplan gibi, kan döktürendir. Düşmanın geri çekildiğini gören Soloman,*
>
> *Bekir Bey'in yakalamasını emretti... düşmanları yok ettiler, Abazaları öldürdüler."*[1116]

[1114] Baramidze (Ed.), "Ruhi Savaşı", s.33.
[1115] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.134.
[1116] Çiçinadze (Ed.), *Ruhi Savaşı, Büyük Kral Solomon'un Hayatı, 1836 Yılında Yoane Gegeçkori Tarafından Yazılmış Bir Şiir,* s.14-15; Eski halk hikayelerine göre, savaş esnasında Kral Solomon ve Abhaz komutanlarından Bekir Bey'le karşı karşıya gelmişler, ama birbirlerine zarar vermemişlerdir. Savaştan sonra Kral Solomon şöyle demiştir: *"Bekir Bey gibi cesur bir adam görmemiştim, onu çok beğendim ve ona daha da yaklaşıp, vatanım için kullanmak istedim. Bugün vatanım için bir engelse, belki de yarın aynı vatanım*

Görüldüğü üzere, Gegeçkori de İmereti-Samegrelo ordusunun savaşı kazandığını, Abazaların mağlup olduğunu belirtmektedir. Şairin savaştan 56 yıl sonra yazdığı şiirinde, sadece Kral Solomon'un değil, Abhaz ordularının komutanlarından biri olan Kerim Bey'in de kahramanca mücadelesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu açıdan şiirin Ruhi Muharebesi'nin tarihine katkı sağladığı söylenebilir.

Ruhi Muharebesi'nde Keleş Bey mağlup olmasına rağmen durmayıp hakimiyet alanı olarak gördüğü Samurzakhano'nun fethi için savaşmaya devam etmiştir. Ruhi Savaşı, Odişi-Abhazya ilişkilerinde büyük rol oynamıştı. 1780 yılında, savaşta mağlup olduktan sonra Abhazların Enguri Nehri'nin sol yakasını işgal etme ve Dadyan'den tüm Samurzakhano'yı geri alma çabaları sona ermiştir.[1117]

Görüldüğü üzere, Ruhi Muharebesi'nde birçok Abhaz ve Kuzey Kafkasyalı öldürülmüştür. Ayrıca, mağlup taraf olarak çok sayıda esir de vermiştir. Ruhi Savaşı'ndaki zafer ile birlikte Kral Solomon, Kuzeybatı Kafkasya'dan ve Abhazya'dan gelen Osmanlı tehdidini durdurmuştur Aynı zamanda, müttefik Samegrelo prensliği de yok olmaktan kurtulmuştur.[1118].

Birçok arşiv belgesinde görüleceği üzere, bu zafer Kral Salomon tarafından İmereti'yi ve kendi iktidarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır. Bu kullanıma 11 Aralık 1779 tarihli bir arşiv belgesi örnek verilebilir. *"... kralların kralı efendi Solomon ve benime eşim kraliçelerin kraliçesi Tsulukidze'nin kızı hanımefendi Gulkan... Bizim sadık kulumuz Kayhosro Laşkhişvili'ye böyle merhamet ettik... Abhazlar ve Türkler birlik oldular, Hıristiyanlara karşı savaşmak için ittifak kurdular. Buradan biz Zugdidi'ye* (Samegrelo'da bulunmaktadır) *ve Rukhvi'ye* (Ruhi'ye) *gittik. Orada birbirimize girdik ve Tanrı'nın gücüyle ve Tanrı'nın Annesi'ne güvenerek zafer kazandık, onları yendik, çıkardık* (Abhazlar ve Osmanlılar), *onları yok ettik ve saysız esir aldık ve sen bizim bayraktarımızdın. O gün bize rica ettiniz biz ricanızı kabul ettik ve sana ve... oğluna ve geleceğine* (gelecek kuşaklarına) *bağışladık. Bize sadık*

için faydalı olur diye düşündüm. Onun gençliğine çok acıdım ve cesaretinden dolayı öldürmedim". Bkz. Takaişvili, *Eski Gürcistan,* s.44; Yine halk hikayelerine göre, Bekir Bey de Kral Solomon ile karşılaşmasını bu şekilde anlatır: *"ben önce, ilk kılıcı çekmesini ondan bekledim ... Saldırma ne o istedi ne de ben, bakışlarıyla beni o kadar yordu ki ona saldırmayı aklıma bile getirmedim".* Bu bilgi Abhaz şairi ve gazeteci Giorgi Şarvaşidze (1846-1918) tarafından anlatılmıştı. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.137.

[1117] Kvaşilava, *a.g.e.,* s.104.

[1118] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.137.

olursanız ve emirlerimize itaat ederseniz ne bizden ne de bizden gelenlerden, cemaatinizdan ne Sauri ne de Saudiero (vergi türleri) *hiçbir zaman istemezsinler...".*[1119]

Abhaz-Kafkas ordusunun silahları ve atları Gürcüler tarafından ganimet olarak alınmıştır. Kral Solomon, savaştan alınmış iki topun üzerine aşağıdaki Asomtavruli (eski Gürcü alfabesi) yazıtını yazdırmıştır: *"biz tüm İmereti'nin Kralı Solomon Davitiani, Zugdidi'de on iki bin kişilik Abazalar, Cikler ve Alanların ordularına karşı savaştık ve onları yendik ve bu top ve bu topun bir benzerini ve başka silahlarını aldık ve Modinakhe kalesine bağışladık. 20 Mart 1780'de söylenmiştir."*[1120] Yine Kral Solomon'un zaferini övdüğü görülen bu yazıt bugün Kutaisi Tarihi Müzesi'nde korunmaktadır.[1121]

Savaştan sonra, Kral Solomon ile Katsia Dadyan arasında barış dönemi başlamıştır. Kral Solomon, onun bir daha Osmanlılarla müttefik olmaması için, Dadyan ile olumlu ilişkilerini pekiştirmeye çalışmıştır. Savaştan sonra Samegrelo'daki Salkhino bölgesine gidip Katsia Dadyan'nin kızı Maryam'ı vaftiz etmiştir. Kral Solomon, bu diplomatik gezisinden birçok armağanla Kutaisi şehrine geri dönmüştür. Ruhi Savaşı'nda elde edilen başarı ile Solomon, sadece Katsia Dadyan ile değil, aynı zamanda diğer İmereti prensleriyle de ilişkileri düzenlemiştir.[1122]

Solomon'un Ruhi savaşındaki zaferi Jordania'nin *Kronikleri'*nde de anlatılmaktadır: *"(1780) bu zaman Kral Solomon zafer kazanmıştır. Katsia Dadyan de ona Ruhi'de eşlik etti. Abaza, Çerkez, Tatar toplam 11 bin kişi idi, onlar kaçtılar, onlardan bazıları öldürüldü ve çok kişi yakalandı."*[1123] *"1780 yılında Ruhi'ye Zurab Şervaşidze büyük ordusuyla geldi ve karşı tarafta Solomon ve Katsia Dadyan idiler, savaş başladı ve kral kazandı."*[1124]

Sonuçta, Ruhi Savaşı'ndaki zafer, Osmanlıların eski bir müttefiki olan Samegrelo'nun şefi Katsia Dadyan ile İmereti Kralı Solomon arasında olumlu bir rol oynamıştır. Niko Dadyan'nin ifadeleriyle: *"çok Abhazı öldürüldü, çok kişi yakalanıp esir olarak alındır, muzaffer ve neşeli* (Solomon) *evine döndü. Kral, Hresili Savaşından sonra, bir savaş daha*

[1119] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:9693. (Ek. 7)
[1120] Bu toplar şimdi Kutaisi Tarih Müzesi'nde korunmaktadır. Minago Goksadze, Şota Burcanadze'ye bu yazıtı okumasına yardım etmiştir. Bkz. Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.134; Jordanis, *a.g.e.,* s.367.
[1121] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.138.
[1122] Theşelaşvili, *a.g.e., s.*138.
[1123] Jordania, *a.g.e.,* s.366.
[1124] Jordania, *a.g.e.,* s.366.

atlattı ve bu andan itibaren kral ile Dadyan arasında barış ve dostluk kuruldu."[1125] Ahıska'daki Osmanlı Paşası Süleyman, Dadyan ile Solomon arasında böyle dostane bir ilişki kurulduktan sonra askeri müttefikini kaybetmiş oldu.

Ruhi Savaşı nihayet Abhaz liderleri olan Şervaşidzelerin Doğu Gürcistan'a ilerlemesini durdurdu. Katsia Dadyan da Kral Solomon'un üstünlüğünü kabul etti. Abhazya'da ise kargaşalar ortaya çıktı. Zurab Şervaşidze ve yeğeni Keleş (Kelaiş) Bey, savaştan kısa süre sonra bir anlaşmazlığa düştüler. Aku Kalesi ve çevresine sahip olan Keleş Bey, Zurab Şervaşidze'yi mağlup etmiştir. Zurab, Samegrelo Meliki Dadyan'den yardım istedi, Dadyan de yardım olarak ordusunu göndermişti. Dadyan'nin Abhazya'ya asker göndermesi, Zurab için hiçbir olumlu sonuç getiremedi, çünkü Şervaşidzeler arasındaki ilişkilerine Osmanlılar müdahale ettiler. Osmanlılar, Zurab ile Keleş Bey arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak, Keleş Bey'i desteklediler ve Zurab tahttan indirildi. Böylece Keleş Bey, Osmanlı himayesinde Abhazya'nın hükümdarı oldu (1780). Böylelikle Sohum kalesi tekrar Osmanlıların eline geçmişti.[1126]

Abhazların Ruhi Savaşı'nda yenilmesiyle, Batı Gürcistan için Abhazya'dan gelen Osmanlı tehdidi ortadan kalkmıştı. Ancak Abhazya'da Osmanlıların yeniden güçlenmesiyle Abhazlar tekrar Osmanlılara yaklaştılar. Nitekim 25 Haziran 1780 (22 Cemaziyelahir 1194) tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde Abhaz kabilelerin Osmanlı hükümetinden kendilerinin bağışlandıklarını ifade eden bir ferman istemeleri de bu değişime işaret etmektedir. Belgede *"kabâil Abaza bir kıt'a istimâlet emrîne muhtâc olmalarıyla bir kıt'a istimâletlerini mutazammın emr-i âlişân ısdâr ve irsâl buyurulmasın Soğucak Kal'ası binâ emîni Süleyman Ağa tahrîr ider".*[1127] diye yazılmıştır.

25 Nisan- 4 Mayıs 1781 (Evâil-i Cemaziylevvel 1195) tarihli bir belgede sadece Abazaların değil, Kuzey Kafkasya halklarının Osmanlılara tabiyeti ve bazı aksi yöndeki hareketlerine rağmen onlara sadık oldukları ve onların tesiri altında kaldıkları açık bir şekilde görülmektedir: *"Abaza kabilelerinden Şapsığ kabilesi sipahileri ve Çopsuk ve Karzek*

[1125] Dadyan, *a.g.e.*,s. 180.
[1126] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.229-230.
[1127] BOA, C. DH., nr. 6825. Bu belge için bkz. Yıldıztaş, *a.g.e.*, s.200-201.

kabileleri[1128] *halkı ve ileri gelenlerine hüküm ki... siz öteden beri Osmanlı Devleti'ne tabi olup her durumda itaat ve kulluk gösterme iddiasındasınız. Buna rağmen Allah'ın yardımıyla güçlenmiş kalelerimden Soğucak Kalesi halkı tarafından İstanbul'a gönderilen mahzarda bağlılığa aykırı olarak adı geçen kaleye hasar verdiğiniz bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'ne bağlılık iddiasında olanlardan, bu çeşit tavır... görülmüş ve duyulmuş değildir. Bundan dolayı anlaşma ve itaat*inizde *devam ediyorsanız kaleden yağmalanan malları iade ediniz... Sizin Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunuzu bilinmektedir ... bağlılık usulüne aykırı davranmanız uygun değildir."*[1129]

Abhazya'dan ve Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı tehdidinin yükseldiğini gören Kral Solomon, Ruhi savaşından sonra kendini güçlendirmek için, önce iç sorunlarını çözmeye çalıştı. Solomon, kilise işlerini hallederek ve feodal beylerin muhalefetini bastırarak İmereti Krallığı'nda kendi iktidarını güçlendirdi. Bu dönemde İmereti Krallığı'nda nüfus artışı oldu. 1769'da İmereti Krallığı'nda yaklaşık 12 bin aile yaşıyordu[1130], 1782 yılında ise, İmereti Krallığı'nın nüfusun 18980 haneye ulaştığı tahmin edilmektedir.[1131] Müslüman nüfus hakkındaki tahminler de sınırlıdır. Kutaisi şehrinde 500 Müslüman aile olduğu (İmeretili, Ahıska'dan gelenler, Osmanlılar) tahmin edilmektedir.[1132] Ancak 1770'te şehrin Kral Solomon tarafından Osmanlıların elinden alınmasından sonra, kentte yaşayan bütün Müslümanların kentten gitmeye zorlandıkları bilinmektedir. Bu tarihten sonra, 1772 yılında kentte 50 Gürcü aile yaşadığı ve birkaç yıl sonra 200 aileye ulaştığı düşünülmektedir.[1133]

[1128] Bazı belgelerde Adige deyişi hiç geçmemekte onun yerine Çerkes kullanılmaktadır. Burada Abazalar içinde sayılan Şapsığlar bir Adige (Çerkes) kabilesidir. Çopsuk ve Karzeklerin Şapsığ kabilesine mensup büyük aileler olması gerekir. Bkz. Mustafa Özsaray (haz), *Osmanlı Belgelerinde Fafkasya, Savaş ve Sürgün I 1781-1919,* Kafkas Kültür Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı, İklim Etiket Matbaacılık LTD.ŞTİ., İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları, 2011, s.25.

[1129] Özsaray, *a.g.e.,* s.25.

[1130] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.150; Kakabadze, Gürcistan Tarihi, *YeniYüzyılların Çağı (1500-1810),* s.228.

[1131] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.73. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.228. 19. yüzyıla ait arşiv belgelerinden biri de yine bu nüfus artışı, o dönemdeki Gürcistan nüfusu hakkında şu bilgileri veriyor: *"İmereti ve Raça'da yirmi bin aile olmalı, Odişi'de, Samegrelo'da ve Leçhumi'de sekiz bin aile olmalı, Guria'da beş bin aile olmalı".* Bkz. GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:2992.

[1132] Rehviaşvili, *Solomon I.,* s.150; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.228.

[1133]Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.228-229.

4. 1781-1783 Yıllarda Gürcistan-Osmanlı İlişkilerinde Rusya'nın Oynadığı Rol

1781-1782 yıllarında, Transkafkasya'daki siyasi durum Rusya ile Osmanlı arasında daha da gerginleşti. Osmanlılar Transkafkasya'ya ilgilerini arttırdılar. Özellikle Karadeniz kıyılarıyla ilgileniyorlardı. Bu bakımdan Osmanlılar Batı Gürcistan'a hâkim olmaya çalıştılar. Bu dönemde Osmanlılar, Gürcistan'ın batısındaki Karadeniz kıyılarında birkaç yeni kale inşa etmeye başladılar. Kral Solomon, Osmanlıların bu faaliyetlerine karşı mücadele etmiştir. Osmanlılarla Poti ve Batum'u geri almak için tekrar Rusya'dan yardım istemiştir. Ancak Rusya, çoğu zaman olduğu gibi olumsuz yanıt verdi. Buna rağmen Gürcistan'da Rus askerler hâlâ vardı[1134] ve Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Rusların ve Gürcülerin ortak kuvvetlerinden büyük bir tehdit hissetti.

Ahıska'dan Van'a oradan da İstanbul'a gönderilen bir haberde Kartli-Kaheti Kralı Erekle ile İmereti Kralı Solomon'un Ruslarla ittifak ederek Ahıska taraflarına hücum edecekleri Padişah I. Abdülhamid'e (1774-1789) bildirilmiştir (13 Mayıs 1789).[1135] Ancak Solomon ve Erekle arasındaki gergin ilişkiler nedeniyle, Ahıska'ya ortak hücum gerçekleşemedi. Solomon ile Erekle arasındaki bu ilişki 1782 yılına kadar devam etmiştir.[1136] 19 Aralık 1781 (03.M.1196.) tarihli bir belgeye göre de "*Açıkbaş Beyi Saloman* (Solomon) *ve Erekli* (Erekle) *Han ile münafereti"*[1137] vardı. İmereti'ye sığınan Bakari oğlu Aleksandre Batonişvili Lezgi birlikleri ile Kartli'ye girerek Erekle'ye karşı bir ayaklanma yapmaya çalıştı. 1781'de Aleksandre Batonişvili, Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya gidip Erekle'ye karşı yardım istedi, Komşu Hanlıklara veya Paşalara elçiler göndererek herkesi Erekle'ye karşı savaşmaya çağırdı. Aleksandre Batonişvili'nin bu çabaları başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü ne Osmanlılar ne de komşu Hanlar hiçbiri Erekle'ye karşı çıkmayı kabul etmedi. Kartli tahtını isteyen Bakari oğlu Aleksandre, yine Solomon'un yanına dönmüştür.[1138]

[1134] Gökçe, *a.g.e*., s.80.

[1135] BOA., TS.MA.e., nr. 500/19 (09.Ca.1194)

[1136] 1782'de, Solomon ile Erekle arasında ittifak kurulması ve Osmanlılara karşı ortak askeri hareketleri Osmanlı Devleti tarafından özel şekilde Tiflis'e sokulduğu casusları vasıtasıyla doğrulanmıştır. Bu casusların birinden şu bilgilerin alındığı özet olarak açıklanmaktadır: *"Açıkbaş Han'ı Salomon'un asıl Hain-i din ve Devlet-i Aliyye'ye ne şekilde hilakâr olduğu malûmunuzdur. Gerek Salomon ve gerekse İrakli Han dostturlar ve birbirlerinden ayrı hareket etmeleri imkânsızdır".* Bkz. Gökçe, *a.g.e.,* s.80. 1783 yılın ortalarında *"Açıkbaş Meliki Saloman* (Solomon)*... ve Tiflis Hanı Erekli* (Erekle) *Han'ın münakaşaları..."* yine başlamıştır. Bkz. BOA., HAT., nr. 20/926.

[1137] BOA., Hat., nr. 17/733.

[1138] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.451-452.

Batı Gürcistan hükümdarı Solomon, son seferini Aşağı Guria ve Acara'da yapmaya karar vermiştir. Solomon, bu taraflarda Osmanlı etkisini azaltmaya çalıştı. Ruhi Savaşı'ndan sonra, kralın Acara'ya askeri saldırılar düzenlemesi mümkün hale geldi. Kral, bununla Osmanlıların İmereti'ye son giriş yollarının kapatılmasını hedefliyordu. Solomon, Küçük-Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlıların yavaş yavaş Kırım'ı ve Karadeniz'in kuzeybatı kıyısını, Kuban Vadisi ve Çerkesya'nın kontrolünü kaybetmesinden yararlandı ve Osmanlılara karşı savaşmak için yeni stratejik planı hazırlamaya başladı. Kral Solomon, Acara ve Guria halklarını kendi tarafına çekerek Osmanlıları yenmeyi planlıyordu. 1780 yılından sonra bu planı gerçekleştirmek için uygun bir zaman gelmiştir. Hem de Abhazya ve Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı tehdidi o kadar da büyük görünmüyordu. Osmanlıların hem Kartli Krallığı'ndan hem de Bağdati-Vani hattından Batı Gürcistan'a saldırması çok zordu. Solomon bu durumlardan faydalanarak Osmanlılara karşı savaşmak için yeni hazırlıklar yapmaya başlamıştır.[1139]

Kral Solomon, bu planı gerçekleştirmek için ilk önce, Poti ve Batum kalelerini ele geçirmeyi planlamıştır.[1140]

1781-1782'de Kafkasya'daki siyasi durum yeniden gerginleşti. Karadeniz'de Rus-Türk rekabeti giderek derinleşti. Bu şartlar altında Osmanlılar batı Gürcistan'ın hakimiyetine ve Karadeniz kıyılarının fethine büyük önem verdiler. Osmanlı hükümeti bu dönemlerde Ruslara karşı Karadeniz kıyısındaki konumlarını kuvvetlendirmeye çalıştı; Kafkasya'da Osmanlı siyasi yönetimi sürdürebilmek için görevliler göndermiştir.[1141] Osmanlılar ayrıca, Kafkas

[1139] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.135.
[1140] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.135.
[1141] 1780-1785 tarihlerinde, Kafkasya ve Karadeniz bölgesinde, Osmanlının en iyi yetkili kişi, Osmanlı tarihinin en önemli devlet adamlarından ve askeri figürlerinden biri olan Ferah Ali Paşa idi. 1780 yıllarda, Osmanlı Devleti tarafından Çerkesya'ya gönderilen yönetici ve komutan Ferah Paşa, Gürcü asıllı bir devşirmedir. İstanbul'da eğitim gördü. Yavaş yavaş sultanın hizmetine terfi etti. Ferah Ali, 1768-1774 Osmanlı-Rus çatışmasında göründüğü için General askeri rütbesi aldı. 1780 Ferah Ali Paşa, Sultan'ın emriyle, Karadeniz'in kuzeydoğu (Çerkes) kıyısındaki Soğucak ve Anapa valiliğine atandı. Ölümüne kadar da bu görevi yaptı (1785). Ferah Ali Paşa, Soğucak Kalesi'ni güçlendirdi, Gelencik limanını ve Hacılar kalesini inşa etti. Ferah Ali Paşa, Anapa'da Osmanlı kale-kenti ve limanının inşası 1782'de başladı ve 1785'te tamamladı. 1782'den itibaren Osmanlı garnizonu Anapa'ya yerleştirildi. 1781-1785 yıllarda, Ferah Ali Paşa tarafından Karadeniz'in doğu kıyısındaki gerçekleştirilmiş faaliyetler: Soğucağın güçlendirilmesi, Anapa'nın inşası, bölgede Osmanlı siyasinin yürütülmesi, Çerkeslerde İslam'ın yayılması ve Sultan'a bağlılığın yemin edilmesi – Edirne Antlaşması'na kadar (1829) bölgenin Osmanlı idaresinde kalmasına yardımcı oldu. Bkz. Zaza Tsurtsumia, "Ferah Ali Paşa – Anapa ve Soğucak Valisi (1781-1785)", *Zakaria Çiçinadze'nin 160 Yıldönümüne Adanmış Uluslararası Bilimsel Konferansı,* 27-29 Haziran 2014, Katılan Ülkeler: Gürcistan,

aşiretleriyle ilişkiler kurarak bölgedeki konumlarını güçlendirmeye çalışmışlardır. 5-15 Şubat 1781 tarihli, Osmanlı hükümetinin Soğucak Muhafızı Vezir Ferah Ali Paşa'ya, Kuban'ın Osmanlı hududunda oturan bütün kabilelerine ve ileri gelenlerine verdiği bir fermanda şunu okumaktayız: *"Sen ki Soğucak Muhafızı adı geçen vezirsin! Osmanlı hududunda ikamet eden Kemirguey, Besleney, Bjeduğ, Hatukay... kabilelerinin emirleri ve ileri gelenleri ile Abhaz kabilesinin sipahileri tarafından daha önce İstanbul'a gönderilen tahriratta adı geçen kabilelerin seninle anlaşma yaptıkları ve Osmanlı Devleti'ne samimiyetle bağlı oldukları yazılıydı. Bunun üzerine her hususta bağlılıklarının gereğini yerine getirmeye çaba sarfetmeleri için adı geçen kabilelere hitaben özel olarak emr-i âlî çıkarılmış ve gönderilmiştir... bundan sonra uygunsuz hareketler yapmaya kalkışanlar olursa cezalandırılacaklarını söyle... Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakta kusur etmeyenlerin ve içtenlikle görevini yerine getirmekte tembellik göstermeyenlerin gönüllerini al."*[1142]

1781-1782 yıllarda, Osmanlı hükümeti, sınır bölgelerinde askeri kaleler inşa etmek ve ardından İmereti'yi fethetmek için kapıcıbaşları da Poti'ye göndermiştir.[1143]

Kral Solomon, Osmanlı Devleti'nin planlarını öğrendi ve 1781 yılı yazında Acara bölgesine yürümeye başlamıştır. Ancak Solomon, Osmanlıların büyük direnişi ve dağlık arazi nedeniyle başarılı olamamıştır.[1144] Buna rağmen Solomon, Batı Gürcistan'da Osmanlılara karşı savaşlarda büyük başarılar elde edip İmereti'nin büyük kısmında hakimiyeti sağlamıştır. Jordania *Kronikleri*'nde Kral Solomon'un Gürcü köylülere bağışlamış olduğu 1782 tarihli bir belgede Osmanlılara karşı eylemleri şöyle anlatılmaktadır: *"...biz, Abhazya-İmereti hakimi kralların kralı Solomon... dinsiz Tatar Osmanlılar ülkemizde dağılmış idiler... onlar haksız*

Türkiye, Ed. Rozeta Guceciani, Mirian Hositaşvili, Tiflis: Gürcistan Ulusal Parlamento Kütüphanesi, 2015, s.87-88, Kasap, *a.g.e., s.*130-131; Özsaray, *a.g.e.*, s.7.

Ferah Paşa her zaman bölgede yaşayan Çerkesler arasında İslam'ı yaymaya çalışıyordu. Bölgede İslam'ın yayılmasıyla birlikte Osmanlılar, iyice güçlendirmek için Soğucak kalesini tamir etmeye çalışıyorlardı. Ferah paşa bu bölgelere Taman ve Kırım'dan göç edilmiş Muhacirler yerleştirdi, Karadeniz bölgesinde soygunu önlemek için Çerkes halkının Sohum ve Batum kıyılarını yağmalamasını yasakladı. Rusya'nın Kırım'ı fethinden sonra Kuzey Kafkasyalılar Ferah Paşa'ya Ruslara karşı birlikte savaşma sözü vermişlerdir. Paşa, bölgedeki Osmanlı gücünü korumaya büyük önem verdi. Kafkasya'daki Osmanlı yönetimin sürdürülmesi için İstanbul'a tavsiyelerde bulundu. Onun en büyük başarısı, Anapa'nın kurması ve bölgede İslam'ın yayılmasıydı. Ferah Paşa, Osmanlı'nın Kuzey Kafkasya'daki ilk Vali idi. Böylelikle Osmanlılar, Rusya'ya karşı Karadeniz topraklarında ve Kafkasya'daki pozisyonlarını güçlendirmeye çalışıyordu. Bkz. Kasap, *a.g.e., s.*130-131.

[1142] Özsaray, *a.g.e.*, s.23.

[1143] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.279.

[1144] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.271.

olarak farklı farklı yerleri ele almışlar, ben ise İsa'nın Annesi senin yardımıyla yabancı Agarianları yendim ve onlar tarafından haksız olarak fethedilmiş toprakları geri aldım, onların yerleştiği yerleri yok ettim... merhametsizce dövdüm ve senin yardımıyla düşmanımı yendim. İsa'nın Annesi sen krallığıma başarı ve barış verdin... haksız olarak zaptedilmiş mülkleri ve kurbanları onların ellerinden kurtardım ve senin kilisene bağışladım...".[1145]

Görüldüğü üzere, Kral Solomon, Osmanlı idaresi altındaki İmereti bölgelerini geri aldığını, toprakları kiliselere iade ettiğini ve Osmanlı yerleşimlerini yok ettiğini söylemektedir. 9 Mayıs 1782 tarihli bir belgede Kral Solomon kendini İmereti topraklarının fethedeni varsayıyordu: *"Tanrı'nın merhametiyle... kralların kralı çok ünlü İmereti'yi fetheden Davitian Solomon, ulusun eti..."*.[1146] Tarihsiz iki arşiv belgesinde de, Kral Solomon'dan *Likht-İmereti'nin Fatihi* olarak bahsedilir.[1147]

Kral Solomon Rusya'dan Osmanlılara karşı yardım istemeye devam etmiştir. 1781 ve 1782'de iki kez Solomon, kendisini Osmanlı saldırılarından korumak için tekrar Rus hükümetine başvurdu. Rusya, Solomon'un ilk talebine olumlu cevap vermedi, ikinci talebinden sonra ise, Aralık 1782'de Rusya hükümeti, Rusya'nın İstanbul elçisi Bulgakova isimli birine Rusya adına Gürcü krallarını savunması ve Osmanlı hükümetinden Solomon'a yönelik askeri operasyonları durdurmasını istediğini söylemiştir. Ancak bu Rus elçiliği bile herhangi bir olumlu sonuç vermedi.[1148]

Gökçe'nin verdiği bilgilere göre, 1782'de Kral Solomon ve Erekle'nin Rusya'ya taraftar olduğu biliniyordu. 1782 yılında hudut boyundaki seraskerlerden İstanbul'a gelen raporlarda bu konu belirtilmiştir. Bu tarihi taşıyan raporlardan birinin ifadesi şöyledir: *"Tiflis Hanı olan İrakli Han* (Kartl-Kaheti Kralı Erekle) *ile Açıkbaş Hanı olan Salomon* (İmereti'nin

---

[1145] Jordania, *a.g.e.,* s.377-378. Kral Solomon ayrıca, 20 Nisan 1781 tarihli bir kayıtta, kendi hizmetkârı Papuça Abuladze'ye verdiği *Merhamet Kitabi*'nda Batı Gürcistan'daki Osmanlı tarafından ele geçirilen topraklarını ve inşa edilen kalelerini ele geçirip yok ettiğini anlatıyor: *"... Tanrı'nın tarafından yüceltilmiş, tüm Abhaz İmereti'nin kralların kralı büyük ünlü Solomon Davitian, bana sadık olan hizmetkârım köleme Abuladze Papuça'ya... böylece dinsiz Agarianlara* (Osmanlılara) *günah olarak... Bağdati'de* (Batı Gürcistan'daki bir bölge) *bir kale inşa etmişler ve o ülke (bölge) her şey ile ele geçirmişler... Tanrı'nın Annesi'nin yardımıyla... Agarianların kalelerini ele geçirdik onların yerleşik yerlerini yok ettik ve onların şehir kasabalarını yerle bir ettik... "*. Bkz. GKDTM., Tarihsel Belge: No:873.

[1146] GMA, Fon Kodu., No:1448., Dok. No:4445.

[1147] GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:5623. GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:5624.

[1148] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.24, 29, 30.

Kralı Solomon) *hem aynı fikirde ve hem de dostturlar. Hatta aralarında, karşılıklı adamlar gelip gitmektedirler."*[1149] Bu iki Gürcü Kral'ın dost olarak Rusya lehine çalıştıklarını öğrenen Dağıstan Hanları Gürcistan ve Rusya'ya karşı harekete geçtiler. Bununla ilgili Sadrazam Mehmet Paşa'ya Hacı İbrahim'in 1782'de gönderdiği bir mektupta durum şöyle özetlenmekteydi: *"İrakli Han'ın* (Kral Erekle) *Moskova'ya bağlılığı gelecek yolu seçtiğini belirtir. Bundan dolayı Lezgi halkının istikballerini... hazırlıklıdırlar. 30. 000'den fazla askerle beklemektedirler. Osmanlı Devleti'nin arzusu ise bu havaliden yani Gürcistan'dan Rusya'nın atılmasıdır... Devlet-i Aliyye de Kars'ta otuz kırk bin askeriyle hazır bulunsun. Ancak Dağıstanlıların maneviyatları zayıftır. Ayrıca* (Dağıstanlıların) *Osmanlı Padişahı'nın... maddi yardımına da ihtiyaçları vardı. Dağıstan Valisi Feth Ali Han'a* (ve diğer valilere) *ayrı ayrı fermanlar gönderilmelidir... Rusya'nın Gürcistan'dan çekilmesi ancak böyle müşterek bir hareketin başarıyla netice vermesiyle mümkündür."*[1150] Anlaşıldığı gibi, Gürcistan'dan Rusya'nın atılması için Osmanlı Devleti'nin Lezgilerle müşterek hareket etmesi gerekiyordu.

1782 yılında Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir takrirde Kafkasya ile ilgili şu bilgi mevcuttur: *"Bundan akdem Çerkes, Mezdek taraflarında Rusyalı'nın Anamur* (Tiflis'e 60 kilometre uzaklıkta bulunan Ananuri köyü) *tabir olunan yol ile Tiflis tarafına varacakları ve Tiflis Hanı olan İrakli Han'la* (Kral Erekle) *Açıkbaş Hanı Solomon Han'ın Gürcistan taraflarındaki mevcut halk üzerinde nüfuzlarının olduğu biliniyor. Zikrolunan Anamur yolu, Kafkasya'dan Gürcistan'a giden yolların en iyisi... Rus askerlerinin Tiflis tarafına kolayca geçeceklerini gönderilen casuslarımız* (bize) *haber verdiler... Devlet-i Aliyye ile Rusya arasında münatik olan sulh bozulmadıkça Anamur yoluyla Tiflis'e gelecek Rus askerinin memalik-i Şahane'ye katiyyen taarruzları olmayacağının hilekâr bir şekilde belirtilmesine kulak asılmamasıdır. Bu ordunun asıl gayesi İran ve Dağıstan ile görülecek bazı hesaplarının bir sonuca bağlanmasıdır."*[1151]

Osmanlıların tüm engellerine rağmen, Rusya hedefine ulaşmak için adım adım ilerlemekteydi. Osmanlı Devleti her ne kadar Ananuri yolunun yapılması hakkında yeterli

[1149] Gökçe, *a.g.e.*, s.78.
[1150] Gökçe, *a.g.e.*, s.78.
[1151] Gökçe, *a.g.e.*, s.79.

bilgi almışsa da Rusya tarafından bu yolun yapılması ve oradan Rusya'nın Tiflis'e asker sokmasını önleyememiştir. Nitekim Rusya Ananuri yoluyla Tiflis'e asker sokmuştur. Tiflis'teki Osmanlı casusları tarafından Rus askerlerinin Tiflis'e girmelerinin sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır: *"Askerlerin bu esnada Tiflis'e varmalarının sebebi, Dağıstan ve İran ile görülecek hesabımız vardır demelerinin hilâfınadır... asıl gayeleri hile ile ehl-i İslâmı aldatmak olup kış gelinceye kadar İran ahalisini Azerbaycan hanlarını telifle dolayısıyla iti kelimelerle kendilerine bağlamak azmidir... Rusların diğer amaçları ilkbahar gelince bütün malzemelerini hazırlayıp Ananuri yoluyla giderek Tiflis'e... ikamet etmekte olan Rus generalinin emrinde toplanmaktır... bu generalın emrinde 35.000 askeri menhuse... hazır durumdadır. General bahar aylarında hareket etmek kararındadır. Bu harekâtın Osmanlı hududuna ve Azerbaycan hanlarına karşı olacağı kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca, 12. 000 askeri menhuseleri dahi Açıkbaş Han'ın* (İmereti Kralı Solomon) *emrine gireceklerdir."*[1152] Yukarıda işaret edildiği gibi Rusya, Tiflis'i ileride Anadolu'ya açacağı seferler için bir üs olarak onarmaktadır. Gördüğümüz gibi Rusya, Osmanlı Devleti ve komşu Hanlıkları ile gergin ilişkiler içindeydi, bu nedenle Gürcü krallarıyla müzakere yapmaktan ve onlarla Osmanlı Devleti'ne karşı çıkmaktan kaçınıyordu. Söylendiği üzere Rusya, Gürcü krallarıyla müzakereler nedeniyle Osmanlı Devleti ile zaten gergin olan ilişkileri daha da kötüleştirmek istememiştir.

Küçük-Kaynarca antlaşmasından sonra Rusya, Gürcü krallarının taleplerini görmezden geliyordu, bu yüzden Kral Erekle 1781 ve 1782'de iki kez Kutsal Roma İmparatoru II. Joseph'ten (1765-1790) ordusunu artırmak için nakit kredi istemiş, ancak İmparator yardım etmeyi reddetmiştir.[1153]

Kral Erekle, yardım için tekrar Osmanlı hükümetine başvurmak zorunda kalmıştır. Kral Erekle Osmanlı Padişahı I. Abdülhamid'e (1774-1789) bir elçi göndermiştir. Erekle'nin İstanbul elçisinin ziyaretiyle ilgili Rusya'nın İstanbul elçisi Bulgakov, St. Petersburg hükümetine bilgi vermiş ve aynı zamanda Sultan'ın Erekle'nin elçisine merhametle baktığını, Sultan ile Erekle arasında bir dostluk ve ittifak anlaşması imzalandığını bildirmiştir. Rus

[1152] Gökçe, *a.g.e.,* s.80.
[1153] İvane Cavahişvili, *18. Yüzyılda Rusya ve Gürcistan Arasındaki İlişkiler*, Sakhelmtsipho (Devlet) Matbaası, Tiflis: Kartuli Klubi Yayınları, 1919, s.23.

hükümeti, Erekle'nin bu siyasi hareketinden dolayı endişelenmiş, çünkü Osmanlı Devleti ile Gürcü krallıklarının birbirine yakınlaşmasını ve aralarında dostane ilişkiler kurulmasını istemiyordu. Rus diplomatlar, Erekle'nin yolunu değiştirmesi için Gürcü siyasetçi Aleksandre Amilahvari'den (1750-1802)[1154] yardım istemişlerdir. Aleksandre Amilahvari de, Kuban hükümdarı olan Fatali Han'a (1758-1789) gitmiş ve ondan Kral Erekle'yi durdurması için yardım istemiştir. Fatali Han, Kafkasya'da asker toplayıp Erekle'ye karşı çıkmıştır. Rusya, Kral Erekle ve Osmanlı Devleti arasında siyasi ittifak kurulmaması için bu gibi önlemler almıştır.[1155]

Rus hükümeti, tüm Transkafkasya'da hakimiyet kurmak istemiştir. Bu bölgede Rusya'nın başarılı olabilmesi için mümkün olduğunca Kafkasyalıları kendi tarafına çekerek Osmanlılara karşı kışkırtmaları gerekiyordu. Ancak Osmanlı kaynaklarına bakarsak, Kafkasyalıların çoğu (Çeçenler, Çerkezler, Dağıstanlılar...) Osmanlıları Ruslardan daha çok desteklediğini görürüz.[1156]

Ruslar, Kafkasya'daki mevcut gergin durum nedeniyle Gürcü krallarıyla bir birlik kurmaya çalışmıştır. 1782-1784 yılları arasında Rusya temsilcileri, İmereti ve Kartli-Kaheti ile yakın ilişkiler kurmayı hedeflemişlerdir. Rusya, özellikle Kral Solomon ile ilişkilerini çözmeye karar vermiştir.[1157] Bu nedenle, 1782'de Rusya hükümeti, İmereti Kralı I. Solomon'un İmereti Krallığı'nı Rusya'nın koruması altına alma talebini göz ardı etmemiştir. Rusya Çariçesi II. Katerina'nın emriyle, Aralık 1782'de Rusya dışişleri bakanı Aleksandre Bezborodko (1747-1799), Rusya devlet adamı Pavle Potemkin'e (1743-1796) Rus hükümetinin Gürcistan ile bir anlaşma imzalama niyetinde olduğunu bildirmiştir. 1783 yılın

[1154] Aleksandre Amilahvari (1750 - 1802) Gürcü bir siyasetçiydi. Aleksandre, II. Erekle'ye karşı düzenlenmiş Gürcü prenslerin isyanına katıldı (1765). Bu yüzden de ağır bir şekilde cezalandırıldı (burnu kesildi). 1771'de hapishaneden kaçtı ve Rusya'ya gitti. Aleksandre Amilahvari, Kartli tahtı için mücadele eden Aleksandre Bakari ile temasa geçip Erekle'ye karşı savaşmak ve kraliyet tahtını ele geçirmek için yardım edeceğine söz verdi. 1783'te II. Erekle'nin isteği üzerine Rus hükümeti Amilakhvar'ı ele geçirip Viborgi kalesinde hapsetti. 1801'de af ile serbest bırakıldı ve Gürcistan'a gitti, ancak Astrahan yolunda öldü. Bkz. Giorgi Akopaşvili, "Aleksandre Amilahvari", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 1., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1975. s.319.

[1155] Nikoloz Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları, C. 4.,* Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1967, s.168-171.

[1156] Özsaray, *a.g.e.*, s.37-38.

[1157] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.136-137.

başında antlaşma planı hazırlanıp Potemkin'e teslim edilmiştir.[1158] Rusya'nın Gürcistan ile anlaşma yapma kararına katkıda bulunan etkenlerden biri olarak 17 Aralık 1782 (11.M.1197) tarihli bir belgede anlatılan Çıldır Valisi Süleyman Paşa ile Ahıska ve Çıldır ahalisi arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı Süleyman Paşa'nın Ahıska'dan ayrılması[1159] düşünülebilir. Rusya İmparatorluğu'nun, Çıldır Valisi halkı arasındaki anlaşmazlıklardan ve bundan dolayı Süleyman Paşa'nın Ahıska'dan ayrılmasından yararlanıp Gürcistan ile daha yakın bir ilişki kurmayı düşündüğü görülmektedir.

1783 başlarında Gürcistan'a Rusya diplomatı İakob Reinegs'i gönderilmiştir. Reinegs, Kral Solomon'a Rusya Devlet nişanı getirmiş ve Osmanlılara karşı savaşmak için yardım sözü vermiştir.[1160] Ayrıca, Reinegs'e Gürcü krallarını (Solomon ve Erekle) uzlaştırması talimatı verilmiştir.[1161]

Ayrı olarak Rusya, Osmanlılara karşı kendisini savunmak adına birçok vaatle ajanları Kral Erekle'ye göndermiştir. Kral Erekle de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki düşmanları olan Venedik ve Avusturya'yla antlaşma yapmayı düşünmüştür. Ancak Kral Erekle, Avrupa devletlerinden yardım alamayınca da 1783 yılında Rusya'nın himayesini kabul etmiştir.[1162] 24 Temmuz 1783'te, Kuzey Kafkasya'nın Georgiyevsk adlı Rus kalesinde 13 maddelik Rusya-Kartli-Kaheti antlaşması imzalanmıştır (Georgiyevsk Antlaşması).[1163]

24 Temmuz 1783'te Rus hükümeti ile Kral Erekle arasında mutabık kalınan Georgievsk Antlaşması, 24 Ocak 1784'te Tiflis'te Erekle tarafından imzalanmış ve bundan sonra bu anlaşma yürürlüğe girmiştir. Rusya Çariçesi Katerina, Kral Erekle'ye yardım etme sözü vermiştir.[1164] Bu antlaşma ile Kartli-Kaheti Kralı Erekle İran ile olan bağımdan vazgeçip Rusya'nın "yüksek hakimiyetini" tanıyordu.[1165] Böylece, Kartli-Kaheti Krallığı Rusya'nın

---

[1158] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.30-51.
[1159] BOA, TS.MA.e., nr. 803/36.
[1160] Yase Tsintsadze, *1783 Yılı Himaye Anlaşması, Rusya-Gürcistan İlişkileri Tarihi Kaynakları,* Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1960, s.269-270.
[1161] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.136; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.172.
[1162] Mirza Bala, "Gürcistan", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, (MEB), 5. b., 1997, s.843.
[1163] Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.41; Karamanlı, *a.g.e.,* s.315; Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.271-272; Bilge, *a.g.e.,* s.259.
[1164] Bilge, *a.g.e.,* s.260; Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.458-460; Cavahişvili, Berdzenişvili, a.g.e., s.371.
[1165] Mustafa Aydın, *Kafkasya, s.*41.

koruması altına girmiştir. Bu tarihi olayla Rusya, Transkafkasya'nın işlerine açıkça müdahale ederek Osmanlı ve İran'ın karşısına çıkmıştır. Bundan sonra Gürcistan-İran ve Gürcistan-Osmanlı arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir.[1166] Kartli-Kaheti Krallığı Rus himayesine girdikten sonra sırada Kuzey Kafkasya vardı.[1167]

Georgievsk Antlaşması'na göre, Kartli-Kaheti Kralı iç siyasetinde bağımsızdı, dış politikasında ise, Rus imparatoruna tabi olmuştu. Rus hükümdarı, Kral Erekle'ye askeri veya sivil yetkililerinin Kartli-Kaheti'nin iç siyasetine karışmasını yasaklayacağına söz vermiştir. Ayrıca, Rusya İmparatoru, Kartli-Kaheti'nin askeri savunmasını kendi üstlenmiştir. Bunu yapmak için, Gürcistan'da sürekli olarak dört topuyla iki Rus piyade taburu bulundurması gerekiyordu. Kral Erekle ise, Rus imparatoru için askeri hizmetler yapmak zorunda kalmıştır.[1168]

Georgiyevsk Antlaşması'nda başka koşullar da vardı: Kral Erekle, İran veya diğer herhangi bir Rus düşmanı ile ilişkilerini alenen reddetmiş ve bu tarihten itibaren yalnızca Rus İmparatoru'nun üstünlüğünü kabul etmiştir. Kartli-Kaheti Kralı Erekle, Rusya olmadan hiçbir ülke ile diplomatik ilişki kurmayacaktı. Kral gerekli durumlarda ordusuyla Rusya'ya yardım edecekti. Artık Gürcistan ve Rusya'nın ortak rakipleri vardı ve Rusya'nın İran, Osmanlı ve diğer komşu ülkelerle yaptığı anlaşmalar Gürcistan ile ilgili de olmalıydı. Antlaşmada, Erekle'nin Kral Solomon ile iyi bir ilişkide bulunmak zorunda kaldığı ve anlaşmazlık durumunda Rusya'nın arabuluculuk yapacağına dair gizli maddeler de vardı. Rusya, Kartli-Kaheti Kralı Erekle'ye, Gürcistan'ı her türlu saldırıdan koruyacağına ve Osmanlıların ele geçirdiği Gürcü topraklarını Gürcistan'a iade edeceğine söz vermiştir.[1169]

[1166] Rehviaşvili, "İmereti Krallığı (1462-1810)", s.272.

[1167] Rusya hükümeti, Kuzey Kafkasya'yı işgal etmek için kuvvetlerini Kırım'dan Hazar Denizi'ne kadar önemli yerlere inşa ettiği kalelere yerleştirmeye başlamıştır. Ayrıca, Karadeniz'de de önemli bir deniz gücü oluşturmuştur. Rusya'nın bu hareket planının amacı kendi ülkesinin güney kesimlerinden sokacağı kara ordularıyla Kuzey Kafkasya'yı ele geçirmek ve buraya Osmanlı Devleti'nden deniz yoluyla gelecek yardımı engellemekti. Aslında, en önemli hedefleri ise Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanları himaye bahanesiyle Kafkaslar, Balkanlar ve Karadeniz'den yüklenerek İstambul'u ele geçirmek idi. Bkz. Özsaray, *a.g.e.,* s.6.

[1168] Cavahişvili, *18. Yüzyılda Rusya ve Gürcistan arasındaki ilişkiler,* s.26-27; Tsintsadze, *1783 Yılın Koruma Antlaşması, Rusya-Gürcistan İlişkilerinin Tarihi İçin Malzemeler,* s.223-224.

[1169] Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.41; Gökçe, *a.g.e.,* s.76; Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 6., s.458-459; Revaz Gaçeçiladze, *Yakın Doğu,* Ed. Marine Sohadze, Tiflis: Bakur Sulakauri Yay., 2008, s.240-241.

13 ana ve 4 ek gizli maddeden oluşan Georgiyevsk Antlaşması'nın altıncı maddesinde şunu okuyoruz: *"Gürcistan kralının hükmü altındaki halkını, Rusya kendisi ile müttefik addeder. Bunun için bu halka düşman olan millet veya devleti Rusya da düşman bilecektir. Osmanlı Devleti ya da başka büyük bir devlet'le yapılacak bir anlaşmada olan mülki idare yetkisini salyane ve sair işlerini Rusya kralının reyine terk edecektir."*[1170]

Rusya, Gürcistan'ı askeri bir üs haline getirerek, buradan Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'daki hareketlerini kontrol ediyordu. Osmanlı Devleti ise Kral Erekle'nin Rusya'ya bağlandığını haber aldığında endişelenmiş ve Azerbaycan ve Dağıstan Hanlarına mektuplar yazarak onların Rusya'ya ve Gürcistan'a akınlar yapmalarını istemiştir. Bunun üzerine 1783 yılında, Öşen Bey'i Emir Hamza Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bir mektubunda Kral Erekle ve Solomon'a karşı harbe hazır olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Dağıstan Akuşa Kadısı, Dağıstan Kumuk Valisi Mehmet Han ve Karabağ hakimi İbrahim Halil Han Gürcü krallarına karşı, Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya 1783 tarihinde gelen mektuplarında harbe hazır olduklarını belirtmişlerdir.[1171] Rusya İmparatorluğu, Osmanlıların Gürcistan'a karşı gerçekleştirmiş bu askeri eylemlerini öğrendikten sonra, Georgiyevsk Antlaşması'nın maddelerine göre Kartli-Kaheti Kralı'na diğer devletlere karşı yardım edecekti.

1783 yılında, Rusya hükümeti sadece Kartli-Kaheti meselesini dikkate almadı, Georgiyevsk Antlaşması'nın metni aynı zamanda İmereti Krallığı'nın korunmasını da içeriyordu. Ancak, bu antlaşmada sadece Kartli-Kaheti krallığı ile ilgili kararlar alınmıştır.[1172]

Gürcü akademisyen İvane Cavahişvili (1876-1940) Georgievsk Antlaşması'nda İmereti Krallığı ile ilgili şöyle bahseder: *"Başlangıçta, 1783 yılı Antlaşması'nın tüm Batı ve Doğu Gürcistan ile imzalanacağı kararı verildi, bu antlaşmanın orijinal metni de şu şekildedir: Kartli-Kaheti Krallığı'nın ve Kralı Erekle'nin yanına "İmereti Kralı Solomon" veya " İmereti Krallığı" eklenir".*[1173]

[1170] Gökçe, *a.g.e.,* s.76.
[1171] Gökçe, *a.g.e.,* s.77.
[1172] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada*, s.62.
[1173] Cavahişvili, *18. Yüzyılda Rusya ve Gürcistan arasındaki ilişkiler,* s.27.

Antlaşmada, Kartli-Kaheti Krallığı meselesinin tartışılması ile beraber, İmereti Krallığı meselesinin de tartışıldığı başka tarihçiler tarafından da belirtilmektedir.[1174]

Rusya himayesine İmereti Krallığı'nın girişi 1783 yılı başlarında gündemdeydi, ancak Küçük-Kaynarca Antlaşması'ndan sonra (1774) gerçekleştirilen tarihi olayların sonucunda 8 Nisan 1783'te, Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından ilhak edilmesi siyasi durumu tamamen değiştirmiştir.[1175] Ruslar ile Osmanlılar arasındaki bu çatışma sürecinde, İmereti Kralı

[1174] Tsagareli, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler 1769'den 1801'e kadar,* C. 2., s.32; Tsintsadze, *1783 Yılı Himaye Anlaşması, Rusya-Gürcistan İlişkileri Tarihi Kaynakları,* s.112; Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada,* s.62.

[1175] Rusya, 1782 yılı sonlarında Kuban ve Terek bölgelerindeki askeri hareketliliğini artırdı. Rusya'nın bütün bu hazırlıkları Kuzey Kafkasya ve Osmanlı Devleti için büyük bir tehdit demekti. Nihayet beklenen tehlike gerçekleşmiştir; Rusya Kabardey ve Kırım'ı 1783 yılında işgal ederek kendisine bağlamıştır. Rusya'nın bu aşamasından sonra, artık bütün gücüyle yükleneceği yerler Gürcistan ve Kuzey Kafkasya'nın Kabardey dışındaki diğer bölgeler idi. Bkz. Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, s.6. Böylece, Rusya 18. yüzyıla kadar kendisi için önemli bir tehdit konumunda olan Kırım Hanlığını Küçük Kaynarca Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden bağımsız hale getirmiştir. Kırım Hanlığının bağımsız hale geldiği tarihten 1783 yılındaki Rusya'nın ilhakına kadar geçen süreçte Osmanlı ile Rusya Devleti arasında Kırım üzerinde nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Kırım Hanlığı içerisinde yaşanan taht mücadeleleri ve karışıklıklar da iki devlete Hanlığa müdahale imkânı verdi. Rusya Devleti, Kırım Hanlığının başına Şahin Giray'ın (1745-1787) geçmesini sağlayarak ve bunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirerek, Kırım'ın Osmanlı etkisine girmesini engellediği gibi kendi nüfuzunun Kırım'da artmasını sağlamıştır. Kırım'da Şahin Giray'a karşı çıkan isyanları bastırmak ve Şahin Giray'ın hanlığını devam ettirmek için askeri güç kullanan Rusya, Kırım Hanlığı'nı ele geçirmek için hazırlıklarını tamamladıktan sonra Nisan 1783'te Kırım'ı ilhak etmiştir. Rusya İmparatorluğu, bu ilhakla Karadeniz'de daha güçlü bir konum kazanmıştır. Bkz. Sinan Yüksel, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783)", *Asya Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 2, C. 3., Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 30 Aralık 2019, s.217. Daha önce, 1781'de Osmanlılar Kırım ve Kuban'ı Rusya'ya bırakmıştır. Bkz. Kurdovanidze (Ed.), *a.g.e., s.*23; 7 Aralık 1782 tarihli, Soğucak Muhafızı Ferah Ali Paşa ve Silahşöran-ı Hassa'dan Süleyman Ağa'nın "Anadolu'nun kilidi ve düşmana karşı güçlü bir set" olan Çerkezistan'ı işgal hazırlığı yapan Rus askerlerine karşı destek isteği tahriratında şunu okumaktayız: *"Rusya'nın Kırım memleketi, Taman Adası ve Kaberdey'e varıncaya kadar sınır boyuna çok miktarda asker yığması ve savaş hazırlıkları yapması dolayısıyla korkuya kapılan bölgede ikamet eden kabileler, kuvvet ve destek isteklerini görüşmek için Ferah Ali Paşa'nın Jane Tarafına gitmesini istemişlerdir. Bunun üzerine... (17 Eylül 1782) Soğucak'dan hareket ettik. Jane ve Hatukay arasındaki denilen sahraya vardık. Bütün kabileler orada toplanmışlardı. Hepsi... Rusların ve Şahin Giray'ın askerlerinden sınırın beri tarafına geçen olursa müdafaaya dikkat edeceklerini ve Osmanlı Devleti'ne hizmet etmek için çok çalışacaklarını ifade ettiler ve bu şekilde söz verip yemin ettiler".* Bkz. Özsaray, *a.g.e.*, s.27; Rusların Kırım'ı ilhakından sonra, Gürcistan ile yaptığı ittifak antlaşması onların Karadeniz'ın bu yakasında yaşayan ve Ortodoks Hıristiyan olan Gürcü nüfusuyla ilişkilerini yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Gürcüler de Müslüman olan Osmanlı, İran ve diğer Kafkasya halklarıyla giriştikleri mücadelesinde yetersiz kalmaları özelliğiyle kendilerini Rusya'ya karşı daha yakın hissetmişlerdir. Rusya hükümeti ise, bu durumu Kafkasya'yı ele geçirmede bir başlangıç safhası gibi görmüş ve siyasetini ona göre geliştirmiştir. Fakat Rusların Karadeniz'in Kafkasya kıyısında Gürcülerle direk temas sağlayabilecek herhangi kıyı arazisi limanlarından yoksun olması kendilerini burada mevki tutmaya ve diğer Gürcü krallıkları (Erekle, Solomon) ile de yakın ilişki kurmaya sevk etmiştir. Bunun sonucunda da Tiflis örnek gösterilerek bahsedildiği krallıklar ele geçirmeye çalışmış ve bunda da başarılı olunmuştur. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.66; 1783'te Kırım'ın Rusya tarafından işgali üzerine gittikçe artan Rus baskısı Balkarlarla Karaçaylıları Osmanlı Devleti'ne daha da yakınlaştırmıştır. Bu Kafkasyalılar daha sonra 1787-1791 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir. Bkz. Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.82.

Solomon ve müttefiklerinin Osmanlılara karşı olarak Kırım Hanlığı Hanı Şahin Giray'a (1777-1781, 1782-1783) yardım etmeye karar verdiği 18 Ekim 1783 (1197.Za.21) tarihli bir Osmanlı belgesinde açıkça görülmektedir: *"Gürcistan ümerasından Seluman* (Solomon) *ile müttefik olan Güril* (Guria) *Hanı altı yedi bin askeriyle Sohum ve Anakare* (Anaklia) *üzerinden Şahin Giray'ın imdadına âzim olduğu haberî Faş muhafızı olup Batum'da olan vezir Halil Paşa'ya Faş kalesi binâ emininin ümeresıyla vasıl olduğuna".*[1176] Osmanlı muhalifi olan Şahin Giray'ın taraftarlarının yanında rakipleri de vardı: *"Sohum muhafızı Gülşan Bey... Şahin Giray ile muharebe eden Çerakise* (Çerkesler) *imdat için* (yola çıktı)*"*. Ayrıca Lezgiler de Rusya'ya karşı çıkmaya başlamışlardır.[1177] Bütün bunlar Kafkasya bölgesindeki halkların çoğunun Osmanlıları desteklediğini gösteriyor. İmereti Kralı Solomon ve Kartli-Kaheti Kralı Erekle Rusları desteklemişlerdir. [1178] Böylece o dönemlerde Rusya lehine, Kral Solomon ve Erekle arasında dostane bir ilişki olduğu görülmektedir.[1179] Kral Solomon kendisiyle Kral Erekle gibi, Georgievsk Antlaşması'na benzer bir antlaşma imzalanmasını talep etse de Rusya onun talebini kabul etmemiştir.

Maçaradze'nin ifadeleriyle: *"İmereti Krallığı da Rusya'nın himayesi altına girseydi, bu Rusya ve Osmanlı arasında yeni çatışmaların başlangıç sebebi olurdu. Rusya, Osmanlılarla olan ilişkilerinin daha da gerginleşmesini istemiyordu... ancak 1783 yılında Rus İmparatorluğu anlaşmayı* (1774 Küçük Kaynarca Antlaşması) *ihlal etti ve Kırım'ı ilhak etmiştir... Rusya İmparatorluğu, İmereti Krallığı'nı da himayesi altına alsaydı, Osmanlı'dan neredeyse kendi yönetimi altında olan bir ülkeyi ele geçirmesi anlamına gelirdi."* [1180]

Nitekim, Çariçe II. Katerina tarafından 3 Ekim 1783 tarihinde tasdik edilen ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ihlâli anlamına gelen Georgiyevsk Antlaşması ile Kartli-Kaheti Krallığı, Rusya himayesine giriyor ve Rusya, Güney Kafkasya'da Osmanlı Devleti'ne karşı

[1176] BOA., Hat., nr. 10/338.
[1177] BOA., Hat., nr. 10/338.
[1178] 8 Temmuz 1783 (07.Ş.1197) tarihli bir belgede Çıldır Valisi Süleyman Paşa, Tiflis ve Batı Gürcistan'da Rusların faaliyetlerinden ve Tiflis Hanı II. Erekle Han'ın (Kartli-Kaheti Kralı Erekle) iki yüzlülüğünden bahsetmektedir. Bkz. BOA., TS.MA.e., nr. 858/55.
[1179] BOA, Hat., nr. 12/445A. 18 Ağusto 1783 (19.N.1197); BOA, Hat., nr. 10/333A. 17 Eylül 1783 (19.L.1197).
[1180] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada,* s.69-70.

askeri bir üs elde ediyordu. Bu antlaşma, Kırım Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgali karşısında Osmanlı Devleti'nin hiçbir harekette bulunmamasının da neticesi idi.[1181]

Kırım Hanlığı'nın ilhakıyla Rusya'nın Karadeniz'e çıkış yolları önemli ölçüde genişledi ve Rusya büyük bir Karadeniz devletine dönüştü. Bu durum aynı zamanda Karadeniz'de yeni dengelerin oluşmasına da sebep olmuştur. Böylece, Rusya, çok uzun zamandır izlediği Karadeniz Devleti olma siyasetini gerçekleştirip güney bölgelerini tehdit eden büyük bir sorundan kurtuldu. Artık Rusya İmparatorluğu, Kırım'ın ilhakı sonrası Karadeniz'deki yeni konumlarını sağlamlaştırmaya yönelik faaliyetler içerisine girdi. Osmanlı Devleti ise Rusya'nın önlenemez yükselişi karşısında tamamen korunmaya geçmiştir. Ancak, bunu tek başına yapabilecek güçten de epey uzaklaşmaktaydı. Karadeniz'de değişen dengeler, Avrupalıların özellikle de Fransa ve İngiltere'nin, Rusya, Osmanlı Devleti ve Karadeniz politikalarını yeniden oluşturmalarına sebep olmuştur.[1182]

Böyle bir durumda Rusya, sonuçta 1783 yılı Georgiyevsk Antlaşması'na İmereti Krallığı'nı dahil etmekten vazgeçmiştir. Ancak bu, Rusya'nın İmereti Krallığı'nı ilhak etmesinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu; amacına ulaşmak için elverişli bir siyasi durumu bekliyordu. [1183]

Kral Solomon, Rusya ile Kartli-Kaheti arasında antlaşmanın imzalandığını öğrendiğinde, metnin içeriğini öğrenip beğenmiştir ve Rus hükümetine onunla benzer bir anlaşma yapma arzusunu bildirmiştir. 23 Ağustos 1783'te Solomon, Kont Pavle Potemkin'e (1743-1796) şunları yazdı: "*Ben ve ülkem uzun süredir kendimizi imparatorun tebaası olarak görüyoruz. Kendimizi ve ülkemizi gerçek sadık tebaası olarak Rusya'ya feda etmeye hazırız. Erekle'nin devletinizin koruması altında olduğuna nasıl, ne şekilde, hangi şekilde ulaştığını anlamıyoruz... ben de böyle istiyorum."*[1184] Görüldüğü gibi, Kral Solomon, Rusya'dan himayesi altına girmeyi ve onunla Georgiyevsk Antlaşması'na benzer bir antlaşma yapmayı talep etmiştir.

[1181] Bilge, *a.g.e.,* s.259.
[1182] Yüksel, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783)", s.225.
[1183] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.160; Cahahişvili, Berdzenişvili, Canaşia., *Gürcistan Tarihi,* s.373.
[1184] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada, s.*67-68.

Pavle Potemkin, İmereti Kralı Solomon'un, Rusya'ya yönelimini değiştirip Osmanlılarla ittifak kurmasından korkmuştur. Bu yüzden 6 Eylül 1783'te Potemkin, İmereti'ye bir Rus Yüzbaşı Steder'i göndermiştir. Steder, Solomon ve Osmanlı arasında nasıl bir ilişki olduğunu öğrenecekti. Potemkin, Yüzbaşı Steder'den Kasım 1783 yılı sonunda İmereti'deki Osmanlı politikası ile ilgili tüm bilgileri almıştır.[1185] Steder'in ve Potemki'nin yazışmaları, Solomon'un Rusya yöneliminin değişmez olduğunu ve Osmanlı politikasını asla yürütmeyeceğini göstermektedir. Ancak Rus yetkililer, Solomon'un ölümünden sonra durumun değişeceğinden ve Osmanlıları destekleyen Gürcü soylularının Rusya'ya karşı isyan edeceğinden korkmuşlardır. Çünkü İmereti Krallığında hâlâ Rus politikasına karşı çıkan Tsulukidze soyundan prensler vardı.[1186]

Bu sırada Solomon ve Erekle arasında ilişkilerini düzenlemeye başlamıştır. *"Erekli Han* (Kral Erekle)[1187] *ile Açıkbaş Hanı'nın kendülerine temayüllerine..."* [1188] olumsuz karşılaşan Osmanlı Devleti, Solomon'un Rusya ve Kral Erekle ile yakın ilişkiler kurmasını istememişler, bu yüzden 1783 yılında Osmanlı hükümeti, İmereti'ye Kral Solomon'un huzuruna bir elçi göndermiştir. Kral Solomon'a değerli hediyeler verilmiştir. İmereti Krallığı'nda Rusların hakimiyet kurmasından endişe duyan Sultan Abdülhamid, İmereti Kralı Solomon'un Rusya ile ilişkilerini kesmesini istemiştir, ancak İmereti Kralı, Rusya korumasına girmeye kararlı olduğu için Osmanlı elçilerini olumsuz cevapla geri göndermiştir.[1189]

Kral Solomon bu dönemde hâlâ Osmanlılara düşmandı. Solomon, 7 Ağustos 1783 tarihli bir arşiv belgesinde Osmanlılara karşı nefretini açıkça gösteriyor: *"Abhazya ve İmereti'nin krallarının kralı, ünlü Solomon Davitian... gençliğimde dinsiz Mahmadianlara* (Müslümanlara) *karşı savaş etmeye başladık ve hâlâ böyle devam ediyoruz, çok kötü zamanımız vardı... ve onlara karşı savaşmamızı engelleyen kimdi?... Kilisenin topraklarını ve köylülerini götürenleri araştırdık ve hepsini kiliseye geri verdik."*[1190]

[1185] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada*, s.71-76.
[1186] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada*, s.72.
[1187] Kral Erekle, *Erekli* isminin yanında Osmanlı kaynaklarında bazen *İrakli* ismi ile de geçmektedir. Bkz. BOA., Hat., nr. 1450/29 (29. Z.1198).
[1188] BOA., Hat., nr. 10/333H. (07. Za.1197)
[1189] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.163.
[1190] GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:7.

Osmanlı elçilerinin Solomon'a gittiğini haber alan Potemkin, İmereti Krallığı'nı kaybetmemek için 1784 yılının Şubat ayında gizlice kendi ajanı Albay Vasil Tamara'yı İmereti'ye göndermiştir. Albay Tamara, Kral Solomon'u Rusya Çariçesi Katerina'nın İmereti Krallığı'na yardım edeceğine, İmereti Krallığı'nı Rusya hakimiyetine alacağına ikna edecekti. Tamara'nın talimatına göre, Kral Solomon, Rusya himayesine girmek istemesinin ana nedeni olarak çok ciddi hasta olduğunu, ölümünden sonra İmereti Krallığı'nı tecrübesiz mirasçıların eline bırakmak istemediğini ve böylece ülkesinin Osmanlıların saldırılarından kurtarmak istediğini söyleyecekti.[1191] Rusya hükümeti Kral Solomon'dan kendisine böyle bir talep yapmasını istemiştir.

Albay Tamara'nın bu talimatında, Solomon ve İmereti Krallığı'nın yararına hiçbir şey söylenmemiştir. İmparator hükümeti, sanki Kral Solomon'u ölüyormuş, İmereti Krallığı mahvediyormuş, Rusya yardım etmezse Osmanlılar onu ele geçirecek ve yok edecek gibi ifadeleri kullanarak İmereti Krallığı'nın zayıflığını ve onun Rusya gücüne ihtiyaç duyduğunu göstermek istemiştir.

Kral Solomon, böyle bir taleple Rusya'nın koruması altına girmek istememiş, Albay Tamara'nın talimatlarını reddetmiş ve 4 Mart 1784'te Katerina'ya şunları yazmıştır: *"Kral Erekle ile yaptığınız anlaşma* (Georgiyevsk Antlaşması) *gibi, Benimle de bir antlaşma imzalayın. Benim... için, İmereti'nin önceki krallarının hakları gibi aynı hakları... eşit bir şekilde savunun."*[1192] Görüldüğü üzere İmereti Kralı Solomon, Rusya Çariçesi'ne Georgiyevsk Antlaşması gibi kendisi ile de bir antlaşma imzalamasını talep etmiştir.

Kral Solomon'a cevap 31 Mart 1784'te Potemkin tarafından gönderildi. Potemkin, Kral Solomon'a: *"Mektubunuzda Osmanlıları şiddetle azarlanıyor, bu bizim mevcut durumumuza uymuyor"* diye yazmış ve Osmanlıları kızdırmamayı tavsiye etmiştir.[1193]

1783-1784 yıllarında, Rusya İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında tarihi olayların gerçekleştirilmesi[1194] ve Georgiyevsk Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte,

---

[1191] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.138. 24 Ocak 1784 (10.Ra.1198) tarihli bir tahrirat hülâsasına göre, Rus generali Tiflis ve Açıkbaş'a (İmereti Krallığı) asker göndermiştir. Bkz. BOA, Hat., nr. 25/1251J.

[1192] Burcanadze, " İmereti Krallığı (1768-1784)", s.138.

[1193] Maçaradze, *Besiki Diplomatik Arenada*, s.89.

[1194] Osmanlı-Rus ilişkilerinde Eflak-Boğdan meselesi çok büyük bir rol oynadı. Aralık 1783'te Bulgakov, Kırım ile Eflak-Boğdan meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Yapılan görüşmeler sonrasında 8 Ocak

İmereti'nin Rusya hakimiyeti altına girmesi ile ilgili, Rusya ile İmereti arasında uzun süre devam eden diplomatik yazışmalar sona ermiştir. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti'yle ilişkilerle meşgul olduğu için geçici olarak İmereti meselelerini geride bırakmıştır.[1195]

Sonuçta, Rusların Kafkasya'da yayılması özellikle de 1783 yılında imzalanan Rus-Gürcü ittifak antlaşmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu antlaşmayla Kafkasya'daki dengeler birdenbire değişmiş ve bu duruma Osmanlılardan daha çok en büyük tepkiyi, İran Şahı Ağa Muhammed (1742-1797) Tiflis'i alıp[1196] tahrip ederek vermiştir. İran tarafından, Ruslarla ittifak halinde bulunan Gürcistan'ın tahrip edilmesinden oldukça etkilenen Çariçe Katerina İran'a savaş açmıştır, ancak İran ordularının sınırlarına çekilmesiyle geçici olarak savaş yapılamamıştır.[1197] Bundan sonra, Rusya müttefiki olan Gürcistan sadece Osmanlılara karşı değil, aynı zamanda İran'a karşı da savaşmak zorunda kalmıştır.

1784 tarihinde Kırım Konvansiyonu ve Tuna Prenslikleri ile ilgili bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşmeye göre, Osmanlı Devleti, artık Kırım yarımadası üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Osmanlı Devleti, Kırım'ın ilhakını tanıdı. Kırım sorununun barış yoluyla çözümlenmesinde, Rus diplomatlarının Eflak-Boğdan'ı korumak için yaptıkları etkin çıkışın rolü büyüktür. Ona göre Kırım ile birlikte kendisi için önemli gelir bölgelerini kaybetmekten korkan Osmanlı Devleti, Kırım meselesinde askeri olarak rövanş alma fikrinden sadece geçici olarak vazgeçmek zorunda kalmıştır. Eflak-Boğdan Sözleşmesi 12 maddeden oluşuyordu. Sözleşmeye göre Osmanlı Devleti, Rusya ise imzalanan Küçük Kaynarca Barış Antlaşması (1774) ve Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin (1779) Eflak-Boğdan'a ilişkin hükümlerini tam olarak yerine getirmeyi taahhüt ediyordu. Bu sözleşmeyle Eflak-Boğdan'ın ödeyecekleri haraçlar sabit hale getirilmiştir. Osmanlı Devleti bu haraçlar üzerinde hiçbir talepte bulunmayacağını kabul etti. Haraç oranlarının sabitlenmesi Rusya'ya Osmanlı Devleti bu maddeyi ihlal ettiği durumda, Eflak-Boğdan'da Osmanlı Devleti'nin durumunu zayıflatmak ve kendi nüfuzunu arttırmak amacıyla korumasını kullanmasına imkân sağlayacaktı. Böylece, 1783 yılı Mayıs ayından 1784 Ocak ayına kadar süren Osmanlı-Rus görüşmeleri neticesinde Eflak-Boğdan ile ilgili başka yabancı devletlerin aracılığı olmadan ilk ikili anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan sözleşme Eflak-Boğdan'da Rusya'nın nüfuzunu güçlendirmiştir. Boğdan Beyi Al. Mavrocordat'ın Rus konsolosuna karşı dost olmayan hareketlerine ve Osmanlı Devleti'ne sadık olma çabalarına karşı Bulgakov, Rus Hükümeti'nin Eflak-Boğdan Beylerini Osmanlı Devleti'ne karşı destekleme kararına uyarmıştır. Boğdan'daki konumunu güçlendirmek isteyen Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı savaşmaya devam ediyordu. Bkz. Sinan Yüksel, "Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na Kadar Eflak-Boğdan Üzerinde Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi", *Belleten,* C. 83, Sa: 297, 2019, s.619-621.

[1195] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.165-166.

[1196] Bala, *a.g.e.,* s.843.

[1197] Mustafa Aydın, *Kafkasya,* s.54-55.

5. Kral I. Solomon'un Osmanlılarla Son Savaşları (Çakvi Savaşı) ve Ölümü (1784)

İmereti Kralı I. Solomon, daha önce de bahsedildiği gibi son mücadelelerini Guria ve Acara ile ilişkilendirmiştir. Solomon, bu bölgelerde Osmanlı etkisini azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca Kral Solomon, 1780-1781 yıllarda Osmanlı garnizonlarıyla güçlendirilmiş Poti ve Batum[1198] kalelerini ele geçirmek istemiştir. 1781'de Osmanlı garnizonlarının bulunduğu Acara bölgesine yürümeye başladı, ancak başarısız oldu.[1199] Osmanlıların elinde olan "*Faş Kal'a muhafazası içün... Acara ve havalisinden... beş altı bin nefere bâliğ olup"* tahsis edilmiştir.[1200] Osmanlılar elindeki kaleleri güçlendirmeye çalışıyorlardı. Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya verilen 23 Temmuz 1783 (22.Ş.1197) tarihli bir hüküme göre Ahıska, Hartvis (Hertvis), Azgur (Atskhuri), Ahilkelek (Akhalkalaki) kalelerindeki topların kundak ve tekerlekleri için lazım olan kerestenin civar dağlardan kesilmesi emredilmiştir.[1201]

Kral Solomon, 1783'te Acara'ya yeniden bir sefer yapmış ve 1760-1770 yıllarında Kintriş nehrine yerleşen Osmanlıları ve Kürtleri öldürüp meskenlerini yerle bir etmiştir. Solomon, bu askeri operasyonla, Müslümanların Acara ve Guria bölgelerine yerleşmelerini engellemiştir.[1202]

Fransız gezgin Jean Chardin'e (1643-1713) göre, 17. yüzyılın ikinci yarısında, bazı Gürcü soyluların Müslüman olmasına rağmen, Acara'nın nüfusu hâlâ Hıristiyandı,[1203] 18. yüzyılda ise tamamen Müslüman oldu. 18. yüzyılın ikinci yarısında İslam, Guria Prensliği'nin

---

[1198] Batı Gürcistan'da bir şehir ve belediye olan Batum, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin idari merkezidir. Vahuşti Batonişvili'ye göre, 18. yüzyılda Batum, mükemmel bir kaleye sahip küçük bir şehirdi. 1784'te I Solomon, Aşağı Guria'yı Osmanlılardan almak için Çakvi ve Batum'un çevresindeki köyleri ele geçirdi, ancak Naçişkrevi Savaşı'nda ciddi şekilde yenilgiye uğradı. 1786'da Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz'deki konumunu güçlendirmek için Poti ve Batum kalelerini ek savaş gemileriyle güçlendirdi. Ortaçağa ait Batum Kalesi'nin (Tamari Kalesi, Losorioni) kalıntıları bugün hâlâ mevcuttur ve Batum'un eteklerinde, Korolistskali nehrinin sol kıyısında bulunmaktadır. Orta Çağ'da Batum Kalesi sadece sıradan bir kaleydi. Osmanlı yönetimi sırasında Türk garnizonu burada duruyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yine Gürcistan'a ilhak edildi. Bkz. İuri Siharulidze, Vahtang Caoşvili, "Batum", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1977, s.148-149.

[1199] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.135-136; Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.139.

[1200] BOA., Hat. 10/338 (1197.Za.21).

[1201] BOA, C.AS., nr. 1003/43879.

[1202] Burcanadze, "İmereti Krallığı (1768-1784)", s.135-136; Theşelaşvili, a.g.e., s.139.

[1203] Revaz Kiknadze, Simon Kauhçişvili, Otar Tskitişvili (Ed.), Jean Chardin'in ve Doğu'nun Diğer Ülkelerine Yolculuğu: Gürcistan Hakkında Bilgiler, Fransızca'dan Gürcüce'ye Çev. Mzia Mgaloblişvili, Gürcistan İle İlgili Yabancı Kaynaklar, C. XXXVIII, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1975, s.57.

sınırlarına da ulaşıp içinde yayılmaya başlamıştır.[1204] 17-18. Yüzyıllarda İslam'ı benimseyen Güneybatı Gürcistan Gürcüleri, Hıristiyan Gürcülerden gittikçe kopmuşlardı. [1205] 18. yüzyılın ikinci yarısında Batı Gürcistan'da İslam'ın yayılması, bazı müze belgelerinde de teyit edilmektedir. Kral Solomon, hizmetkârı Papuça Abuladze'ye verilmiş 20 Nisan 1781 tarihli *İhsan Beratı*'nda bir Gürcü, Aznauri (küçük soylu) Kayhosro Kapadze, çoluk çocuğu ile birlikte Müslüman olduğunu ve sonra tekrar Hıristiyanlığa dönüştüğünü, sonra ikinci kere Hristiyanlıktan vazgeçip yine İslam'ı kabul ettiğini onun topraklarını da Papuça Abuladze'ye verdiğini açıklıyor: *"...bizim hizmetçimize kölemize Abuladze Papuça'ya ... o ülkede ikamet eden Aznauri oğlu Kopadze Kayhosro kendi çoluk çocuğu ile Tatarlaşmış* (Müslüman olmuş)*... o Kopadze çoluk çocuğu ile oradan çıkardık ve kendi seçimi ile vaftiz ettik kısa süre sonra... o Kopadze çoluk çocuğuyla... Mesih'i ikinci kez reddetti ve Tatarlaştı* (Müslüman oldu) *o Kopadze Kutaisi'de... onun köylüleri ve mülkleri kanımızla kazanılmış idi ve sen de Kutaisi'nin Tanrısının Annesi'nin kölesi olduğun için Kayhosro Kopadze'nin köylüleri yer mülkleri kendi ormanıyla düzlüğüyle kilisesiyle suyula değirmeniyle... sana bağışlıyoruz* (veriyoruz)*... sen bize sadık ol...bu sana verdiğimiz merhameti hiç kimse bozmazsın..."*.[1206] Görüldüğü üzere, Kral Solomon Hıristiyanlığı reddedenlerin mülklerini ele geçirip sadık hizmetkârlarına veriyordu.

[1204] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.166.
[1205] Gül, *a.g.e.*, s.99.
[1206] GKDTM., Tarihsel Belge: No:873.

18. yüzyılın başında Batum ve Çakvi[1207] tarafları ele geçirilir geçirilmez Osmanlılar, Tavdgiridze ailesinin[1208] başı çektiği Kobuleti bölgesine saldırılar yapmaya başlamışlardır.[1209] Aşağı Guria, Tsikhisdziri ve Kobuleti Osmanlı yönetimine geçmiştir.[1210]

[1207] Çakvi; Kobuleti mevkiinde küçük bir yerleşim yeridir. Karadeniz kıyısında, Çakvistskali Nehri'nin kıyısında yer almaktadır. Çakvi, 1720 yılına kadar Guria Beyliği'nin bir parçasıydı. 17. yüzyılın ortalarında Çakvi, Tavdgiridzelerin eline geçmiştir. 1878'de Rus İmparatorluğu Çakvi'yi ilhak etmiştir. Bkz. "Çakvi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987, s. 87; 1770'den itibaren Kobuleti'de Çakvi ile birlikte Osmanlı etkisi güçlenmeye başladı. İslam da yavaş yavaş yayıldı. Solomon'un damadı Mamuka Tavdgiridze, o sırada Kobuleti'nin yerel hakimi idi. 1774'te Kobuleti'de Osmanlı birlikleri konuşlandırıldı. Mamuka Tavdgiridze, Kobuleti'den Guria'ya taşındı ve Kobuleti'de karısını ve çocuğunu Osmanlı'nın isteği üzerine rehin olarak bıraktı. Osmanlıların bölgeye girmesinden sonra İslam, Acara'nın hala Hıristiyanların yaşadığı kuzeybatı bölgelerine hızla yayıldı. Khinotsminda Piskoposu, Acara'dan İmereti'ye taşındı ve Osmanlılara karşı Kral Solomon'a katıldı. Bkz. Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.230.

[1208] Tavdgiridzeler Gürcistan'ın güneyinde yaşayan soylu bir ailedir. Gürcü tarihçisi Vakhushti Batonishvili'ye (1696-1757) göre, Tavdgiridzelerin ilk ikametgahı Samshe Atabeyliği (Ahıska) idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Samshe-Cavaheti'yi fethinden sonra, Tavdgiridzeler 17. yüzyılın ortalarında Guria'ya taşındılar. Mirza Bey ve Giorgi Tavdgiridze, Guria'da yerleşen ilk Tavdgiridzelerdir. 17. yüzyılın sonunda Khoni Piskoposluğu, Batum ve Gonio Tavdgiridzelerin elindeydi. Gonio bölgesi Osmanlı arşiv kaynaklarında *Goniya* ismi ile geçmektedir. Bkz. BOA. *Hat.*, nr. 7/226 (1175. Z. 01). Yohann Güldensteadt'a göre 1772'de Tavdgiridzeler Kobuleti ve Alambar'a sahiptiler. Tavdgiridzeler kısa süre sonra Gurialılara olan vasalılığını bozdular, bu yüzden Guria Prensi, Batum tarafını onların elinden alıp ele geçirdi. Sonuç olarak Tavdgiridze ailesinin iki üyesi Müslüman oldu ve Osmanlı Devleti'nin yardımıyla Batum'u işgal etti. 1718'de Osmanlı Sultan III. Ahmed (1703-1730), Sancakbeyi Ahmed Tavdgiridze ve kardeşi Mustafa Bey'e Batum, Gonio, Anaklia, Kisaturi, Akhalşeni, Korolistavi, Sameba bölgeleri ve Nahiyeleri teslim etmiştir. Ortodoks ve Müslüman Tavdgiridzeler arasında çıkan tartışma, Osmanlıların Aşağı Guria'yı fethetmesini daha da kolaylaştırdı. Bkz. Kveli Çhataraişvili, "Tavdgiridzeler", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 4, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1979, s. 564. Giorgi Tavdgiridze'den sonra, Tavdgiridze feodal evinin Hıristiyan koluna Mamuka'nın oğlu Giorgi başkanlık etti. Mamuka Tavdgiridze, Osmanlılara karşı aktif bir şekilde savaşan Solomon ile temasa geçti ve kız kardeşiyle evlendi. 1768-74 Osmanlı-Rus-Savaşı sırasında Mamuka Tavdgiridze, Osmanlılara karşı I. Solomon'a ve Rus ordusuna yardım etti. Mamuka Tavdgiridze, 1770 yılında Batum'dan Poti'ye giden 6.000 Osmanlı askerinin hareketini Solomon'a bildirdi. Bu bilgilere sahip olmak, Poti'yi kuşatan Rus ordusunu Osmanlılardan kurtardı. Küçük-Kaynarca antlaşması ile Osmanlılar Aşağı Guria ve Tavdgiridze soylularını ele geçirdi. Mamuka Tavdgiridze, ancak çoluk-çocuğu ve onlar arasında da varisi Maksime'yi Osmanlılara rehin olarak bırakarak kaçmayı başardı. Tavdgiridze 60 silahlı askerden oluşan toplam 400 kişi ile beraber Sacavakho'ya taşınıp Aketi köyüne yerleşti. Aketi'ye taşınan Tavdgiridzeler, Aşağı Guria'nın Osmanlılardan geri alınması için hazırlanmaya başladılar. Bunu önlemek için Osmanlı hükümetinin emriyle Acara Beyi Abdul Khimşiaşvili Aketi'ye sefer yaptı. Onun hedefi Tavdgiridze ailesinin yok etmesiydi. 1784 yılın başında, Abdul Bey'ının seferi başarısızlıkla sonuçlandı. Giorgi Gugunava isimli biri Mamuka Tavdgiridze'ye yardım etti ve Abdul-Bey savaşta öldürüldü. Böylece, Osmanlılar bir destekçi daha kaybettiler. Bundan sonra, aynı yılın mart ayında, I. Solomon Batum'u işgal etti, ancak Naçişkrevi savaşında mağlup oldu ve Aşağı Guria'yı Osmanlılardan geri alamadı. Bkz. Olğa Soselia, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 2., Ed. Kveli Çhataraişvili, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981, s.176-186.

[1209] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.118-144.

[1210] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.128.

19. yüzyıla tarihlenen bir belge Abhazya, Guria, Acara ve Odişi'nin Osmanlıların elinde olduğunu doğruluyor: *"İmereti ülkesinin eski hikayesi böyleydi: Dadyan* (Odişi Prensi)*, Megreli ve Odişi, Abhaya, Guria, Acara, Çakvi... hepsi bunlar Tatarların* (Osmanlıların) *eline geçmiştir... ancak Tanrı'nın merhameti, büyük hükümdarın merhameti ve Kral Solomon'un mutluluğu ve kılıcı Dadyan ve Guriel'i itaat etmeye geri getirdi. Kral Solomon'a itaat ederler: İmereti ve Raça ..."*.[1211]

Kobuleti başkomutanı Mamuka Tavdgiridze (Kral Solomon'un damadı) Guria Prensi IV. Mamia Gurieli'ye (aralıklarla 1726-1776) sığındı, diğer Soylular ise Müslüman oldular ve Solomon'a karşı Osmanlıları desteklediler. Bazı köylüler, Müslüman olmak istemedikleri ve Osmanlı idareciliğini kabul edemedikleri üzere, atalarının ikametgahlarından ayrıldılar ve Aşağı Guria'dan Orta Guria'ya taşındılar.[1212] Aşağı Guria'nın nüfusu yok olma tehlikesinin altında olmuştur. Çhataraişvili'nin ifadeleriyle: *"Müslüman olmak istemeyen köylüler, Guria'nın Hıristiyan nüfusuna geçip Osmanlılara karşı mücadelelere katıldılar... İslam'ı kabul etmesi durumunda köylü kölelikten kurtuluyordu, bu yüzden çok köylü, kölelikten kurtulmak ve kendi topraklarını kaybetmemek için Müslüman oldu ve Guria prensliğinden ve İmereti'den ayırılıp Aşağı Guria'ya yerleştiler. Guria'nın Hıristiyan ve Müslüman nüfusu arasındaki bunun gibi ikili hareketler 1880 yılına kadar durmamıştır."*[1213] Solomon'un ve diğer Gürcü kral-prenslerinin Osmanlılarla olan siyasi ilişkilerinde dini faktörün her zaman önemli bir rol oynadığı açıktır.

Aşağı Guria, Osmanlı tarafından Trabzon Sancağına ilhak edildi, ancak yine de tam itaat altına alınamadı. Aşağı Guria, 1840'li yıllara kadar yerel Müslüman Gürcüler tarafından yönetiliyordu.[1214]

Mamia Gurieli'nin eşi Rodam'ın (Kral Solomon'un kız kardeşi) ölümünden sonra Solomon ile Gurieli arasında bir tartışma ortaya çıkmıştır. Kral Solomon, Guria prensliğini İmereti Krallığı'na ilhak etmeye karar vermiştir, bu da Solomon ve Mamia Gurieli arasındaki anlaşmazlıkların sebebi olmuştur. 1776'da Mamia Gurieli, kendi kardeşi Giorgi tarafından tahttan indirilmiş ve böylece Giorgi Guria'nın hükümdarı olmuştur (V. Giorgi Gurieli 1756-

[1211] GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:2992.
[1212] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.129.
[1213] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.130.
[1214] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.130.

1758, 1765-1771, 1776-1788).[1215] Kral Solomon ve Guria hükümdarı arasında anlaşmazlıklar devam etmiştir. Giorgi Gurieli, kilise köylülerini ve topraklarını ele geçirmiştir. Solomon ise onları alıp kiliseye geri vermiştir. 7 Ağustos 1783 tarihli bir arşiv belgesinde, Kral Solomon *"kötü zamanda kiliselerden zorla ele geçirilen köylüleri ve mülkleri aradık ve her kimse yasadışı olarak kilisenin bir şeyini ele geçirdiyse araştırdık ve kendi kutsal kiliselerine bağışladık ve bu sizin muhteşem Motsameta Mtavari'nin köylüleri* (köyleri) *de Guria Eristavi tarafından alınmış ve bu* (köyleri) *kendi malları olarak çevrilmiş... herşeyi araştırdık aldık ve kutsal kilisenize bağışladık..."* diye söylemektedir.[1216]

Küçük - Kaynarca Antlaşması'na göre Guria Prensliği Osmanlının bir vasalı olmuştur. Giorgi Gurieli de, hem güçlendirilmiş İmereti Krallığı hem de Osmanlı Devleti'yle barışı sürdürmek zorunda kalmıştır. [1217]

Giorgi Gurieli, Osmanlı Devleti'nin destekçisiydi. Ancak bu dönemde İmereti'de kraliyet iktidarının güçlenmesi, Guria Prensliği'ni etkiliyordu ve bu nedenle Giorgi Gurieli ikili bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Yani, İmereti Kralı'na bağlılığını gösteriyordu ve aynı zamanda Osmanlı saldırılarından kaçınmak için de Çıldır Valisi Süleyman Paşa ile bağlantı kurmaya çalışıyordu. Kral ile Prens arasında devam eden gizli mücadelenin sonucunda Kral Solomon, İmereti Krallığı ile Guria Prensliği arasında sürekli bir tartışma konusu olan, Gürcistan'ın batısında bulunan Sacavakho tarihi bölgesini Giorgi Gurieli'nin elinden almıştır.[1218] Bu olaylardan sonra Giorgi Gurieli, İmereti Kralı ile uzlaşmak zorunda kalmıştır. Giorgi kendi varisi, Kral Solomon'un yeğeni ile evlendirerek İmereti Krallığı ile dostane ilişkiler kurmuş ve Guria'da barış sağlanmıştır. Bundan sonra ise Guria ordusu, yukarıda zikredilen Ruhi Savaşı'nda (1780), Abhazya ve Osmanlı'ya karşı İmereti ordularıyla beraber savaşmıştır.[1219]

Guria'nın İmereti Kralı ile yakın ilişki kurması, Osmanlı Devleti tarafından tepkiyle karşılandı. Bu yüzden, Osmanlı Padişahı I. Abdülhamid (1774-1789), Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya Guria'ya bir sefer düzenlemesini istemiştir. 1784'te Osmanlı hükümetinin emriyle

[1215] Çhataraişvili, "Guria Prensliği'nin Siyası Tarihi'nden (1770-1780 Yıllarında)", s.132.
[1216] GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:7.
[1217] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810), s.*175.
[1218] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810), s.*175.
[1219] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.167.

Müslüman olmuş Acara Beyi Abdul Himşiaşvili ve oğlu Selim Paşa Himşiaşvili [1220] Guria'ya büyük bir hücum yapmıştır.[1221] Ancak Gurialılar Osmanlı birliklerine büyük bir direniş göstermişler, onları mağlup etmişler ve savaş alanında bizzat Abdul-Ağa'yı öldürmüşlerdir.[1222]

Solomon, Acaralıları, Guria'yı işgal ettikleri gerekçesiyle Batı Gürcistan'ın komutanı olarak Çıldır Valisi Süleyman Paşa'ya şikayet etti. Ancak, Süleyman Paşa Kral Solomon'a şöyle bir cevap verdi: *"Acara'nın bana ait olduğunu doğrudur, ancak ulaşılmaz dağlık bölgelerde yaşayan Acaralılar üzerinde haklarımı gerçekleştiremediğim için onları cezalandıramam."*[1223] Süleyman Paşa'nın Kral Solomon'a gönderdiği bu cevabı, Acara'nın dağlık bölgelerinde yaşayan nüfusun Osmanlılara karşı büyük bir direniş gösterdiği ve bu nedenle Osmanlıların onlara boyun eğdiremediği anlamına gelmektedir.

Çakvi ve Batum'un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesine ve burada meydana gelen olaylara şahit olan Delo Ağa Tsetshladze adında Kobuletili yaşlı adamın verdiği bilgiler *"Droeba"* gazetesinde vardır. Bahsedilen hadiseler onun tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: *"hatırladığım ve duyduğum kadarıyla size anlatacağım... Osmanlılar Batum ve Çakvi'yi işgal edip yerel soyluları İslam'a davet ettikten sonra bize saldırdılar ve köle ticareti ile düşmanlık yapmaya başladılar... Öte yandan, Acaralılar da Gurialı olan bize düşmanlık yapmaya başladılar ve baskı yaptılar. Bizzat, Simon Gurieli ve Mamuka Tavdgiridze de bizi koruyamadı... Biz uğraştık, ama sonunda bizi mağlup ettiler. Acaralılar geldiler, Khoni köyüne saldırıp onu tamamen yok ettiler... Bu durumda, Mamuka Tavdgiridze, Ahaltsihe Paşa'sından bu düşmanlığa son vermesini ve bir barış antlaşma yapmasını istedi. Paşa da, Mamuka'nın oğlu Maksime'yi rehin alması halinde uzlaşma sağlanacağını duyurdu. Mamuka, oğlu Maksime'i Paşa'ya rehin olarak verdi. Ancak bu barış uzun sürmedi."*[1224] Görüldüğü gibi, Acara'da Osmanlı idaresinin kurulmasından sonra Gurialılar ile Acaralılar

[1220] Selim Paşa (Himşiaşvili) – Ahıska paşası 1803-1809 ve 1812-1815 yıllarında. Selim, Paşa olmadan önce Yukarı Acara'nın Sancakbeyisi idi. Bkz. Şota Lomsadze, "Selim Paşa", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 9, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1985, s. 278.

[1221] Zakaria Çiçinadze, *Gürcü Müslümanlar İçin Gürcistan,* Ed. Zakaria Çiçinadze, Tiflis: Gutenbergi Basımevi, 1909, s.16-17.

[1222] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.167.

[1223] Rehviaşvili, *İmereti Kralliği (1462-1810),* s.276.

[1224] Stefane Melikişvili, İlia Çavçavadze, Sergei Meshi (Ed.), *"Birkaç Eski Hikaye", Sözlü Olarak Aktarılmış Hikaye,* Droeba Gazetesi, No:265, Tiflis: Stepane Melikişvili Basımevi, 16 Aralık 1980, s.1.

arasında düşmanlık ortaya çıkmıştır. Mamuka Tavdgiridze'nin oğlu Maksime'nin Ahıska Paşası tarafından rehin olarak alınması, Guria'da geçici bir barış sağladığı açıktır, ancak bu olaylar, Kral Solomon'u kızdırmıştır.

Batı Gürcistan'ın hükümdarı Kral Solomon, bu haberleri duyduktan sonra, Acaralıların Guria'ya saldırısına yanıt olarak 1784 yılı baharında Aşağı Guria'yı Osmanlılardan geri almak için savaş yapmaya başlamıştır. Kral Solomon, Osmanlılara karşı mücadelesinde Aşağı Guria halkının kendisini destekleyeceğini düşünüyordu.[1225]

Bu savaş Kral Solomon tarafından çok dikkatle yürütülmüştür. Kral Solomon, Guria Prensi Giorgi Gurieli'ye güvenmediği için onunla önceden bir anlaşma yaparak Batum'a sefer yapmayı kabul ettirmiştir. Kral Solomon, Giorgi Gurieli'nin varisi olan Simon'u Kutaisi'ye çağırıp rehin olarak almıştır, Gurieli'nin ikinci oğlu Vahtang ise, Guria ordusunun komutanı olarak atanmıştır. *"Droeba"* gazetesinde, ayrıca, Solomon'un Acara-Guria'daki seferi hakkında da sözlü bilgiler bulunmaktadır: *"İmereti Kralı Solomon, anlaşma yapmak için Simon Gurieli'yi Kutaisi'ye davet etti. Bir gün kral sanki Vartsikhe'ye avlanmaya gitti ve Kutaisi'de Simon Gurieli'yi bıraktı. Meğer Kral gizlice savaş emrini verdi ve bir orduyla Guria'ya girdi. Gurieli ve Kobuleti ordularını yanına getirerek aniden Tsikhisdziri'den geçti, Çakvi ve Batum köylerini işgal etti, çok sayılı esir aldı ve ganimetle geri döndü. Tsikhisdziri çıkışlarında kalan Çakvililer ve Batumlular, Naçiskrevi yakınlarındaki dar bir ormanda Kral Solomon'un ordusuyla karşılaştılar, büyük bir saldırı yaptılar, Kral Solomon'u yendiler ve ganimet ve esirleri ondan geri aldılar."*[1226]

İmereti Kralı, gizlice Guria'ya bir sefer düzenlemeyi planlamıştır. Samegrelo Meliki Katsia Dadyan Kral Solomon'un gizli planlarını öğrenip Poti Paşası'na bildirmiştir. Osmanlı destekçisi Giorgi Gurieli de Solomon'un savaş planını öğrenip ihanet etmiştir. Poti Paşası da bunun üzerine durumu Guria bölgesinde olan Osmanlı ordularına haber vermiş, ordular da hazırlığa başlamıştır. Poti paşası ordunun bir kısmını Tsikhisdziri yakınlarına yerleştirerek Solomon ordusuna karşı pusu kurdu. Bu şekilde Solomon'un ordusuna arkadan saldıracaklardı.[1227].

[1225] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.168.
[1226] Melikişvili, Çavçavadze, Meshi, *a.g.e., s.*1.
[1227] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810), s.*277.

İmereti Kralı Solomon, Aşağı Guria'yı Osmanlılardan geri almak için 4 Mart 1784 tarihinde 6.000 savaşçısı ile bir sefere girişmiştir.[1228] Jordania'nın *Kronikler*'ine göre de *"Mart 1784 yılında kral, Osmanlı ülkesini yok etmek için Çakvi'ye gitti."*[1229] Solomon'un orduları ilk önce Kobuleti tarafını işgal ettiler, Kobuleti Kalesi'ni ele geçirip tahrip ettiler. Kralın emriyle Kobuleti'de bulunan Osmanlıları öldürdüler ve Kobuleti topraklarını sürdüler. Daha sonra Solomon'un orduları Çakvi tarafına girdiler, Osmanlıları oradan kovup Batum'a kadar savaş yaptılar. Böylece, Savaşın ilk aşamasında Solomon'un orduları başarı elde edip İmereti'ye geri dönmüşler.[1230]

9 Mart Tsikhisdziri'de, ormanla kaplı Naçişkrevi'nin dar çıkışında pusuya düşüren Osmanlı garnizonları ve Batum-Çakvi orduları Solomon'un geri dönen ordularına saldırmışlardır. İki ateş ortasında kalan ve ciddi bir şekilde yenilgiye uğrayan kral Solmon ve ordusu esir düşmekten zor kurtulmuşlardır.[1231]

Niko Dadyan, Çakvi savaşını şöyle anlatıyor: *"Kral Solomon, Çakvi'de Osmanlılara karşı savaşmaya ve onları yok etmeye karar verdi, İmereti ordusunu topladı ve Çakvi'ye gitti. Geri çekilen kralın ordusuna tüfeklerle ateş etmeye başlayan birkaç Çakvili saldırdı. Onlar komutan Beri Tsulukidze ve Qaikhisro Agiaşvili'yi ve birçok büyük soyluyu öldürdüler, hayatta kalanlar ise esir olarak aldılar. Böylece, mağlup Solomon İmereti'ye geri döndü."*[1232]

Gürcü akademisyen Nikoloz Berdzenishvili'ye (1895-1965) göre, Rusya'nın İstanbul Elçisi Stakhiev, meydana gelen bu hadiseleri, St. Petersburg hükümetine bildirmiştir: *"Acaralılar Guria köylerine baskın düzenlediler. Solomon, Ahaltsihe Paşa'ya şikayette bulundu, ancak ondan herhangi bir olumlu yanıt alamadı. Solomon, buna karşılık 6.000 adamla Türkiye sınırlarına girip saldırmıştır, oradaki insanlar saklanmış idiler* (Dadyan Paşa'ya, Solomon'un siyasi hareketlerini bildirmiştir). *Oralarda pusuya düşürmüş Müslümanlar dağ yolunda Solomon'un ordularına saldırdılar. Solomon yenilmiş, onun 600 adamı öldürülüp kaybolmuştur. Türkler tarafından iki yüz adam esir olarak alınmış, 18 soylu öldürülmüş, esirler İstanbul'a götürülmüştür, bazıları Trabzon'da bırakılmıştır."*[1233]

[1228] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.277.
[1229] Jordania, *a.g.e.,* s.381.
[1230] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.277.
[1231] Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.230.
[1232] Dadyan, *a.g.e.,* s.181.
[1233] Berdzenişvili, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C.6., s.171.

Gürcü tarihçi Bagrat Batonişvili'ye (1776-1841) göre bu savaşta Gurialılar da krala ihanet etmişlerdir: *"Guria'ya giden Solomon, Osmanlılar tarafından ezildi ve Guria halkı da ona ihanet etti. Solomon yenildi. Çok İmeretili öldürüldü. Kral ölümden çok zor kurtuldu. Yenilmiş Solomon Kutaisi'ye geri döndü."*[1234] Bu bilgilerden Solomon'un Çakvi Muharebesi'nde Osmanlılar tarafından yenilgiye uğratılmasının sebeplerinden birinin bir kısım Gurialıların Solomon ile işbirliği yapmaması olduğunu söyleyebiliriz. Solomon ölüm ve esaretten zorlukla kurtulmuştur. Görüldüğü gibi, Çakvi Savaşı, Solomon için büyük bir yenilgiydi.

Gökçe'nin verdiği bilgilerine göre, Acaralılar, 1784 yılında Kral Solomon'un bu düşkünlüğündan yararlanarak, memleketine birden hücum ederek ahalinin bir kısmını esir ettikleri gibi, bazı köyleri de tahrip etmişlerdir. Bunun üzerine Kral Solomon, Rusya'dan aldığı güçle hemen bu olayı Osmanlı Devleti nezdinde girişimde bulunarak şikâyetnameler göndermiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nden aldığı emirle hareket eden Çıldır Valisi Süleyman Paşa Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya ile birleşen Kral Solomon'un şikâyetlerini dikkate almadı. Ancak bu çevrede bulunan ahalinin intizam altına alınması hedefiyle Faş muhafızı Vezir Halil Paşa ile ve Abaza Mehmet Paşa tarafına durum bildirildi. Böylece, İmereti krallığının sınırındaki kumandanlara haber verildikten sonra Türk kesiminde durum normale döndü. Fakat bu taraftan şikâyetlerde bulunan Kral Solomon adamlarını Çako[1235] ismindeki kasaba üzerine gönderdi. İlk önlem olarak Çako kasabasında yaşayan halkı silahlandırılarak kasabaya yakın bir yerde bulunan Şamika[1236] ismindeki dağa nakledildi. Gürcülerin hareketlerini Faş'tan takip eden Abaza Mehmet Paşa da onların saldıracakları bir günde, Faş'tan topladığı bir miktar asker ile Kral Solomon'un adamları üzerine hücum ederek kendilerini bozguna uğratarak kaçırmıştır. Gürcüler bir daha cesaret gösteremediklerinden olay bu şekilde kapanmıştır.[1237]

Çheri Savaşı'nda mağlup olmasına rağmen, Rusya Solomon'un Osmanlılara karşı verdiği savaşları büyük bir başarı olarak görüp ona hediyeler gönderdi. Çıldır Valisi Süleyman

---

[1234] Berdzenişvili (Ed.), *Yeni Hikaye/Bagrat Batonişvili,* s.58-59.
[1235] Osmanlı arşiv kaydında zikredilen *Çako* Kasabası, bahsedildiğimiz Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki *Çakvi* kasabası olduğunu düşünmekteyiz.
[1236] Şamika Dağı'nın Gürcistan'da hangi dağ olduğu tespit edilememiştir.
[1237] Gökçe, *a.g.e.,* s.81-82.

Paşa tarafından yazılan 1. Nisan 1784 (1198.Ca.10) tarihli bir tahrirata göre *"Rusya tarafından Açıkbaş Meliki Soloman'a bir elçi gelüp seksan kese akçe... hedaya ve kırk kese akçe ile... dört bin nefer... tayin ettikleriyle..."*[1238]

Kral Solomon, Çakvi Savaşı'nda yaşanan yenilgisiyle çok zor sonuçlarla karşılaşmıştır. Bu savaş, Osmanlıların Bati Gürcistan'a sık sık yaptığı saldırıların nedeni ve başlangıcı olmuştur. Bu seferinin sona ermesinden sonra, Ahıska Paşası Süleyman Guria'yı işgal edip tahrip etmiştir; kiliseleri ve manastırları yıkıp esirleri almıştır. Bundan sonra Kobuleti bölgesi Osmanlıların eline geçip neredeyse tüm yüzyıl boyunca (1878'e kadar) onların ellerinde kalmıştır.[1239]

9 Mart 1784'te gerçekleştirilmiş Çakvi (Naçişkrevi) Savaşındaki yenilgi, Kral Solomon'u çok kötü etkilemiştir.[1240] Trajediler, savaşlar ve iç çatışmalar Kral Solomon'un sağlığına zarar verdi: 1775'te Kral Solomon'un kardeşi Arçil Batonişvili'yi, daha sonra 1776'da Kral'ın küçük kardeşi ve yoldaşı Yoseb Katolikos'u, 1778'de eşi Mariam Dadyan'ı, 1780'de ise tahtın tek varisi Aleksandre Batonişvili'yi kaybetti. *"Kral Solomon'un biricik oğlu Aleksandre Batonişvili öldü ve kral oğulsuz kaldı."*[1241] En yakın insanların kaybı ve Çakvi Muharebesi sonunda yaşanan yenilgi, Kral Solomon'u kötü bir tesir altına almıştır. Kral Solomon'un bir hastalıktan muzdarip olması muhtemeldir, çünkü 1779'da Papa'dan doktor göndermesini istedi ve ayrıca, Rusya'dan 1782'de kraliyet doktoru olan Nikoloz Fon Vitenbergi İmereti'ye gönderilmiştir.[1242]

Kral Solomon, Çakvi Savaşı'ndan sonra 23 Nisan 1784 tarihinde vefat etmiştir.[1243] Niko Dadyan'a göre de, Kral Solomon, 23 Nisan 1784 tarihinde[1244] Aziz Giorgi Bayramı'nda Khoni'ye (Kutaisi'de bulunmaktadır) gittiğinde ata binerken aniden yere düşüp ölmüştür: *"bu*

[1238] BOA., C.HR., nr. 130/6491.
[1239] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.278; *İmereti 18. Yüzyılda,* s.169.
[1240] Zozraşvili, *a.g.e.,* s.196.
[1241] Dadyan, *a.g.e., s.*179.
[1242] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.140-141.
[1243] Jordania, *a.g.e.,* s.381, 384; Kakabadze, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* s.230; Bilge, *a.g.e.,* s.263.
[1244] Bazı tarihçilere göre, Kral Solomon 1782 yılında vefat etmiştir: *"1782 yılında, İmereti kralı Solomon vefat etti ve Giorginin oğlu, Solomon'un kuzeni Davit'i yeni kral oldu".* Bkz Berdzenişvili (Ed.), *Yeni Tarih/Davit Batonişvili, s.*16; Berdzenişvili (Ed.), *Yeni Hikaye/Bagrat Batonişvili,* s.59. Aleksandre Dumas da Solomon'un ölüm tarihini 1782 olarak belirtir. Bkz. Kurdovanidze (Ed.), *a.g.e.,* s.23. Bugün tarihçiler Solomon'un 24 Nisan 1784'te Kutaisi'de öldüğünü genel olarak kabul etmektedir.

yılın Nisan aynında... Aziz Giorgi Bayıramı'nı kutlamak için Khoni'de halkın bir toplanma geleneği var. O zaman, Kral da Kutaisi'ye gitmeye karar verdi ve sabah hazırlanmış ata binerken aniden vefat etti, İsa'dan sonra 1784 yılında ve Gelati'ye gömüldü. Kral oğulsuz ve İmereti Varisiz kaldı."[1245] Ancak, diğer kaynaklar Dadyan'nin bu bilgilerini doğrulamıyor. Gürcü Bagrationlar arasında önde gelen krallardan biri I. Solomon 49 yaşındayken aniden öldü. Gürcü tarihçilerin çoğu, Kral Solomon'un Çakvi – Naçişkrevi savaşında uğranan yenilgi nedeniyle bir derde düşüp vefat ettiğini söylemektedirler. Bagrat Batonişvili, Solomon'un Kutaisi'de öldüğünü ve bunun sebebi olarak da Çakvi savaşındaki yenilginin üzüntüsü olduğunu kanıtlamaktadır: *"yenilmiş kral Kutaisi'ye geldi ve bu yenilginin acısı nedeniyle 23 Nisan'da vefat etti."*[1246] Gürcü yazar ve siyasi figürü Davit Batonişvili'ye (1767-1819) göre de *"kral üzüntüsüyle geldi, felç oldu ve 23 Nisan Kutaisi'de öldü"*.[1247]*."Droeba"* gazetesinde de Kral Solomon'un aynı sebepten vefat ettiği söylenmektedir.[1248] 25 Nisan 1784'te, Solomon'un özel doktoru Nikoloz Vitenbergi tarafından General Potemkin'e gönderilmiş bir mektup da kralın Kutaisi'de Aziz Giorgi Bayramı'nda aniden öldüğünü doğrulanmaktadır.[1249]

Solomon'un tahtının varisi kalmadı, tek oğlu Aleksandre Batonişvili 1780'de öldü. Bu nedenle Solomon, hayattayken İmereti kralı olarak Arçil Batonişvili'nin oğlu Davit'i (gelecek İmereti Kralı II. Solomon 1789-1810) ilan etmiştir, ancak Solomon'un ölümünden sonra Arçil'nin oğlu Davit'in küçük olduğu için (12 yaşındaydı) İmereti Kraliyet tahtına Kral Solomon'un kuzeni, VII. Giorgi'nin oğlu II. Davit (1784-1789) çıkmıştır.[1250] Solomon'un vasiyetine göre, kral Davit Rusya yanlısı siyaseti sürdürmüştür: *"Gürcistan Hanı Salomon'un helakından sonra... Davit'in Ruslara temayüllü... bulunduğuna."*[1251]

Kendi vasiyetine göre, Kral Solomon, Kutaisi'deki Gelati'nin Meryem Ana tapınağında gömüldü.[1252] Bu Gürcülerin Solomon'a olan özel saygısını göstermektedir, çünkü

[1245] Dadyan, *a.g.e.,* s.181.
[1246] Berdzenişvili (Ed.), *Yeni Hikâye/Bagrat Batonişvili*, s.59.
[1247] Davit Batonişvili, *Gürcistan Tarihi İçin Belgeler/1744-1840, Giorgi'nin oğlu Davit Batonişvili ve kardeşleri tarafından derlenen*, Önsöz Ed. Mose Canaşvili, Tiflis: Kitaplar Yayıncı Gürcülerin Dostluk Basımevi, 1905, s.28.
[1248] Melikişvili, Çavçavadze, Meshi (Ed.), *a.g.e.,* s.1.
[1249] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.141.
[1250] Gaprindaşvili, *a.g.e.,* s.136; Aleksandre Hahanişvili, *İmereti Kralı İkinci Solomon*, Gutenbergi Yayınevi, Tiflis: Tsodna Yayınları No:49., 1911, s.1-2.
[1251] BOA., Hat., 25/1226 (1199.Ca.29).
[1252] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.95.

Kral Solomon'dan önce Gelati ana tapınağında hiçbir Gürcü kralı defnedilmemiştir.[1253] Solomon'un mezar taşı üzerindeki yazıt[1254] 1840 yılında yapılmış ve ölüm tarihi yanlışlıkla 1784 yılın yerinde 1782 olarak yazılmıştır.[1255]

Gelati Gulani[1256], bu konularla ilgili bazı açıklamalar yapmaktadır: *"(1784): tüm İmereti'nin kralı Bagration Solomon, Agarianlar* (Osmanlılar) *tarafından yok edilmiş ülkemizde güzeş olarak doğdu, saldırıcılar Osmanlılar tarafından yapılmış kale-kuleler temelden yıkıp ortadan kaldırdı ve ülkemizin ikinci kurucusu oldu ve kutsal kiliseleri yeniden canlandırdı... onun hizmeti büyüktür."*[1257] Gelati Manastırı'nın bu *Gulani*si, Solomon, hükümdarlığı sırasında Osmanlıları nasıl yenmeyi ve batı Gürcistan'daki ana kalelerini nasıl yok etmeyi başardığını vurgulamaktadır. Bu kilise kroniğinde Kral Solomon'un *"ülkenin ikinci kurucusu"* olarak adlandırılması Gürcülerin Solomon'a olan saygısına işaret etmektedir. Gördüğümüz gibi, Osmanlılar Gürcü kilise kaynaklarda hep olumsuz olarak anılmaktadır.

Ahıska Paşası Süleyman'ın İstanbul'a bildirdiği Kral Solomon'un ölüm haberi sevinçle karşılandı. Mutlu Sadrazam, bu haberi getiren haberciye bir hilat hediye etti.[1258]

Osmanlılara karşı isyan eden Solomon, İslam dünyasında *"asi"* olarak zikredildi, Hıristiyan aleminde ise ünlendi. Rusya Çariçesi II Katerina onu Hıristiyan hukukunun değerli bir kralı olarak adlandırmaktadır. Ayrıca, II. Katerina ve Fransız yazar ve filozof François Marie Arount (Voltaire – 1694-1778) yazışmalarında Kral Solomon hakkında olumlu bir şekilde bahsetmektedirler.[1259]

[1253] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.142.

[1254] Solomon'un mezar taşı yazıtı:*"İmereti Kralı Solomon'un cesedi burada gömülüdür. O, 1735'te doğdu ve 23 Nisan 1782'de öldü. Bir oğlu Aleksandre ve iki kızı vardı: Ksani Eristavi Elizbar'ın karısı Mariam ve Kayhosro Abaşidze'nin karısı Darecan".* Bkz. Tkeşelaşvili, *a.g.e., s.*143. Bazı Gürcü tarihçiye göre de, Kral Solomon 1782 yılında vefat etti. Bkz. Manana Homeriki, *İmereti Krallığı'nın Ortadan Kaldırılması, 1819-1820 Yılların Ayaklanması ve İmereti Bagrationları,* Şota Rustaveli Ulusal Bilim Vakfı, Tiflis: Universali Yayınevi, 2012, s.12.

[1255] Tkeşelaşvili, *a.g.e.,* s.143.

[1256] Gulani - ayin kitapları içeren Gürcü ayin pratiğinde oluşturulan bir koleksiyon - İncil, Havariler Mektubu, Perhizler, Paskalyalar, Mezmurlar, Jamni ve diğerler. Gulani, Orijinal bir Gürcü koleksiyonudur. Bkz. Lolaşvili, "Gulani", *a.g.e.,* s.298.

[1257] Jordania, *a.g.e.,* s.382.

[1258] Rehviaşvili, 18. Yüzyılda İmereti, s.170.

[1259] Burcanadze, "İmereti krallığı (1768-1784)", s.139.

İmereti kralı II. Solomon (1789-1810), I. Solomon'u *"(Batı Gürcistan'da) Osmanlı ve İslam'ın yok edicisi, Gürcülerin destekçisi ve İmereti'nin inşa edicisi"* olarak adlandırdı.[1260] 1789 tarihli bir arşiv belgesinde de II. Solomon, I. Solomon ile ilgili şöyle bahseder: *"büyük tanınmış... Mahmadianların* (Müslümanların) *yok edicisi ve çok kan döken İmereti'nin ikinci inşa edicisi efendi amcam..."*.[1261] Ayrıca, 3 Ağustos 1772 tarihli bir belgenin sonunda yazılan 25 Nisan 1795 tarihli bir belgede de II Solomon, I. Solomon ile ilgili şunları söylüyor: *"İveria'nın* (Gürcistan'ın) *ikinci inşa edicisi, Agarianlarin* (Osmanlıların) *kanlarını akıtıcısı, Davud'un Aşireti'nden, büyük kralı olan amcamı ve efendimi İveria'nın fatihi Solomon tarafından tahrir edilmiş bu belge..."*[1262]

1809'da İmereti'deki Cruçi Manastırı'nın bir belgesinde, Kral Solomon şöyle anlatılır: *"Büyük Kral Solomon, uzun süredir burada yerleşik olan Müslümanları kendi krallığından kovdu ve güçlü kılıcıyla, Osmanlı kanıyla ülkeyi boyaladı. İmereti'de köle ticareti sonsuza kadar ortadan kaldırıldı. Solomon, Krallığını iyice aydınlattı, rahiplere yardım etti ve tüm kiliseleri canlandırdı."*[1263]

Kral Solomon'un Kale Başı Kayhosro Agiaşvili'ye verdiği 1779 tarihli *İhsan Beratı*'nda Solomon ile ilgili şöyle anlatılır: *"Tanrı tarafından yüceltilmiş ve güçlendirilmiş, her zaman zafer kazanan ve hiç kimse tarafından mağlup edilmeyen Liht-İmereti'nin fatihi, efendi kralların kralı Solomon..."*.[1264]

Gürcü prensi Vahtang Batonişvili'nin (1761-1814) ifadeleriyle: *"Bu (Solomon) kendi krallığında kendisine karşı rakiplerini ve ülkeyi işgal edenleri cezalandırdı ve küçük düşürdü ve İmereti'de barış sağladı; büyük birlikleriyle İmereti'ye giren hünkar seraskerleri ve Lekleri yendi; oradaki Türkleri kovdu; İmereti'de olan iki büyük kötülüğe son verdi: cinayeti ve hırsızlık. Kendi zamanında üçüncü en kötü şey olan köle ticaretini ortadan kaldırdı."*[1265]

[1260] Kakabadze, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* s.95-96.
[1261] GMA, Fon Kodu No:1448., Dok. No:2190.
[1262] GKDTM., Tarihsel Belge: No:706; Mumladze, Khelauradze, Kukhianidze, *a.g.e*., s.61.
[1263] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.279; Şubitidze, *a.g.e., s.*3.
[1264] GMA, Fon Kodu No:1449., Dok. No:63.
[1265] Rehviaşvili, *İmereti Krallığı (1462-1810),* s.279-280.

Kral Solomon'un ölümünden sonraki üçüncü gün, 26 Nisan, Gürcü asilzade Bagrationlar, *"Kral Solomon'un emri gibi"*[1266] Solomon'un yeni vasiyetini oluşturdular. Solomon'un bu vasiyetinde şunları okuyoruz: *"Zamanımızda köle ticareti artık hiçbir şekilde, hiçbir sebeple olmazsın. Kim bu işi yeniden başlarsa acımasızca ölümüyle cezalandıracağız... ülkemizi yok etmek ve bize ihanet etmek sebebiyle kovulmuş Raça Eristavi'nin oğlu ve Abaşidze, bundan sonra ülkemize geri gelemezler... bundan sonra, huzursuzluk ve dinsizlik olmayacaktır... Kral Solomon, ülkemizin iyiliği için kendisi, ailesi ve ülkesi, tüm din adamlarıyla ve laik mühürleriyle merhametli Rus hükümdarına korumak için bağışladı. Biz de kralın bu izlerine takip etmeye çalışacağız."*[1267] Solomon'un vasiyetinin birçok yönden ilginç olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Bagrationlar, Kral Solomon'un izlediği siyasi yolunu değiştirmemeyi ilan ettiller ve köle ticaretini yasakladılar. Vasiyetten, Kral Solomon'un, ölümünden önce açıkça Rusya'nın koruması altına girmeye karar verdiği ve ölümünden sonra haleflerinin de bu yönelime devam etme kararı aldığı anlaşılmaktadır.

Kral Solomon'un hükümdarlığının sonunda, nüfus neredeyse iki katına çıkmıştır ve etnik Gürcüler Kutaisi şehrine yerleşmeye ve yeniden çoğalmaya başlamışlardır. Kral Solomon, savaşlarıyla Batı Gürcistan'da köle satışını engellemiş ve Osmanlıları Batı Gürcistan'nın kalelerinden çıkarmıştır.

[1266] *"Kral Solomon'un Vasiyetnamesi"* Kutaisi Devlet Müzesi'nde korunmaktadır. Bkz. GKDTM, Tarihsel Belge: No: 327. Ancak, bu vasiyetinin orijinal formu bulunmamaktadır. Kralın ölümünden sonra üçüncü gün, Gürcü soylular, Solomon tarafından yazılmış orijinal vasiyetine dayanarak Solomon'un yeni bir vasiyetini (*"Kral Solomon'un emri gibi")* oluşturdular. Bu yeni vasiyeti günümüze kadar ulaştı, ancak orijinal metni kaybolmuştur. Vasiyetname sekiz maddeden oluşmaktadır ve sonunda Davit Batonişvili'nin mührü vardır. *"Kral Solomon'un emri gibi"* ifadesi, vasiyetinin çoğu maddesinde kullanılmıştır. Bu, Solomon'un yeni vasiyetinin orijinal metinle neredeyse aynı olduğu anlamına gelmektedir. Bkz. Theşelaşvili, *a.g.e., s.*154-155.

[1267] Theşelaşvili, *a.g.e.,* s.155.

SONUÇ

1735'te doğan ve 23 Nisan 1784'te Kutaisi'de vefat eden İmereti Kralı I. Solomon, saltanat dönemi boyunca (1752-1784) Osmanlılara ve asi Gürcü prenslerine karşı savaşmıştır.

Modern Gürcü tarihçiler, İmereti Krallığı'nın, Kral Solomon'un hükümdarlığı zamanında kötü durumda olması sebebiyle talihsiz krallardan biri olduğunu söylüyorlar. Solomon'un İmereti tahtına çıkmasından önce, İmereti Krallığı'nda neredeyse bir asır süren bir huzursuzluk dönemi vardı. Osmanlı vergileri, krallar ve prensler arasındaki çatışmalar, köle ticareti, tahta geçmek isteyenlerin entrikaları, zayıflayan kilise kurumu, ülkeyi anarşiye sürüklemişti. Abaşidzeler, Guria beyi, Raça eristavı ve hatta kendi aile üyeleri (annesi, dedesi) Solomon'un hükümdarlığına karşı çıktılar. Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, asi Gürcü soylular Solomon'u devirdiler. Solomon, Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa ve Osmanlı ordusunun yardımıyla, taht için savaşan rakiplerini yenerek İmereti tahtını geri aldı, annesini krallığından kovdu ve Abaşidzelerin mülklerine el koydu. Solomon tahta çıktığı döneminde Osmanlı ile barışçıl ilişkiler içindeydi, ancak bu barış uzun sürmemiştir.

Çalışmamızda verilen bilgilere göre, Solomon zayıflamış ve küçük beyliklerle bölünmüş bir krallığı, babası V Aleksandre'den devralmıştır. Güçlü bir idare kurmayı, batı Gürcistan'ı kendi yönetiminde birleştirmeyi, esir ticaretine son vermeyi ve ülkede Osmanlı yönetimini ortadan kaldırmayı amaçladı. Kral, önce Odişi Prensi Otia Dadyan ile uzlaştı: siyasi amaçlarıyla Odişi prensi Dadyan'nin kızı Mariam ile evlendi ve böylece kendisine güçlü bir müttefik oluşturdu. Solomon kraliyet otoritesini güçlendirmek için, Gürcü soylular: Tsereteliler, Tsulukidzeler, Caparidzeler, İaşvililer ve Agiaşvilileri etrafına topladı; Gürcü soylular tarafından alınan kilise topraklarının çoğunu geri alıp kiliseye iade etti, kilise ve manastırları vergilerden muaf tuttu ve böylece din adamlarının güvenini kazandı. Kral, feodal beylerin elindeki stratejik öneme sahip olan kaleleri ele geçirmeye karar verdi. Ayrıca, Solomon tarafından yaratılan bir askeri kurum "Yemin Adamları", Osmanlılar ve Gürcü prensleriyle mücadelede kralı destekleyen güçlerden biri oldu. "Yemin adamları" büyük siyasi ayrıcalıklara sahiptiler. *"Yemin Adamları"* kurumuna Lortkipanidzeler, Meshiler, Avalianiler, İoselianiler, Mikaberidzeler, Ğoğoberidzeler başta olmak üzere büyük Gürcü

soyluların katılımı, Solomon'un Osmanlılara karşı etkili bir askeri güç yaratmaya çalıştığını göstermektedir.

Solomon, Osmanlı hakimiyetine son veremeden iç direnişi aşamayacağını biliyordu, bu yüzden gizlice askeri hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Kral Solomon, Samurzakano, Guria ve Odişi'nin yöneticilerini, İmereti'nin soyluları ve köylülerini kendi tarafına çekmiştir. Raça Eristavi Rostom ve Solomon'un dedesi Levan Abaşidze, Osmanlıları desteklediler. Solomon'un hükümdarlığı sırasında, Gürcü ve Osmanlı orduları arasındaki ilk büyük savaş 1757'de Solomon'un ordusunun galip geldiği Khresili'de gerçekleşti. Süleyman'ın Hresili Savaşı'ndaki zaferi, kralın otoritesini sağladı. Kral Solomon'un Kartli ve Kaheti kralları olan II. Teymuraz ve II. Erekle ile diplomatik ilişkiler kurması da dikkat çekicidir. Solomon'un Gürcü krallarıyla 1758'de Gori'de imzaladığı *"Dostluk Antlaşması",* Osmanlılara karşı yapılan savaşta büyük rol oynamıştır.

Çıldır Valileri, Solomon'a karşı savaşmaları için Kuzey Kafkasya kabileleri, özellikle de Dağıstan'da yaşayan Lezgilerden destek alıyorlardı. Osmanlılar Lezgileri, Hresili Savaşı'ndaki yenilgileri nedeniyle kendilerine isyan eden Solomon'dan intikam almak için çağırdılar. Solomon bu sefer yenilmiştir. Lezgiler, köylere baskın düzenleyerek Gürcü krallıklarına her zaman büyük zarar veriyorlardı. Solomon döneminde Lezgiler, Osmanlı'nın destek güçlerinden biriydiler.

Gürcistan'da çözülmemiş sorun, köle ticaretiydi. Gürcü ve Osmanlı kaynaklarına göre sadece laik değil, din adamları da köle satın almakla meşguldü. Solomon'un köle satın alımı ve Osmanlılara karşı savaşlarda attığı ikinci önemli adım, 1759'da bir dini meclisin toplanması oldu. Görüşmede Batı Gürcistan'ın önemli konuları tartışıldı. Dini toplantıda, İmereti, Odişi ve Guria'nın yöneticileri ve din adamları, İmereti kralına itaat etme ve köle ticaretini yasaklama sözü verdiler. Kilise cemaatinin kararına göre, köle satmaya devam eden din adamları aforoz edilecek, diğerleri ise idam edilecekti. Buna ek olarak, cemaat başka kararlar da aldı: kaldırılan Kutaisi piskoposluğu restore edilip soylular tarafından ele geçirilen köle ve topraklar piskoposluğa iade edildi. Ruhban sınıfının kalbini kazanmak için Solomon, kilise ve manastırları vergilerden muaf tutmaya çalıştı ve kaybettikleri mülklerini ve başkalarını onlara bağışladı. Gürcü arşiv belgelerinde, Solomon'un *"İhsan Beratları"* ile kiliselere kaybettiği

toprakları nasıl iade ettiği, yeni toprakları nasıl bağışladığı, kiliseyi vergilerden nasıl muaf tuttuğundan sık sık bahsedilir. Çalışmamızda görülen bu belgelere göre, sadakat karşılığında Kral Solomon sadece din adamlarını değil, aynı zamanda Gürcü prensleri, soyluları ve köylüleri de vergilerden muaf tutmaya çalıştı ve onlara toprak dağıttı.

Gürcistan'da, Solomon'un Batı Gürcistan'ın tamamını birleştirmesi ve böylece Osmanlılara karşı savaşması için kilise, kendisine sadık soylular ve köylüler ana güçtü. Gürcü arşiv kaynakları, Osmanlıların Gürcistan'da izlediği politikayı olumsuz bir şekilde açıklamaktadır. Gürcü arşiv kaynaklarına göre Osmanlılar, kilise topraklarına zorla ve haksız olarak el koydu ve Solomon onlarla savaşarak bu toprakları geri alıp kiliselere vermiştir. Osmanlı kaynakları ise Gürcü arşiv belgelerinde verilen bilgileri doğrulamamaktadır. Kral Solomon ve Gürcü Kilisesi, Osmanlıları düşman olarak algıladılar ve elbette Gürcü belgelerinde Osmanlı Devleti hakkında olumsuz söz etmeleri anlaşılabilir bir durumdur.

Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın 1765 yılı *"Büyük Hücum"* sonucunda Osmanlı orduları 1766'da İmereti'ye girdiler. Solomon devrildi ve kuzeni Teymuraz Batonişvili İmereti kralı olarak atandı. Bu dönemden itibaren Kral Solomon'un, Osmanlılara karşı Rusya ile aktif ilişkiler kurmaya başladığını görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da olan Rus birliklerinden yardım istedi, ancak onlardan yardım alamadı. Solomon bir süre İmereti'nin tahtında olmamasına rağmen, kendisini yine de İmereti'nin kralı olarak görüyordu ve Osmanlılara karşı savaşmayı bırakmak niyetinde değildi. Bu dönemin Gürcü arşiv kaynaklarında Solomon kendisini İmereti Kralı olarak ilan eder. Ayrıca, bu döneme ait olan arşiv belgeleri üzerinde Solomon'un kraliyet mührü bulunmaktadır.

Solomon, destekçilerini topladı ve kısa süre sonra tüm İmereti'yi alıp kraliyet tahtını yeniden kazandı. Osmanlı Devleti bu dönemde isyankâr Solomon'a karşı bir sefer düzenlememe kararı aldı. Osmanlılar, Gürcü kralları Solomon ve Erekle ile ittifak yapma yoluna gitti. Solomon'un Osmanlı'ya büyük bir tehdit oluşturduğu, Osmanlı Devleti'ne büyük bir direniş gösterdiği ve Osmanlı Devleti tarafından Solomon'la savaşmak için büyük meblağlar harcandığı, Osmanlı arşiv belgelerinde de teyit edilmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Gürcü krallıklarıyla ilişkiler kurma çabası yaklaşan Rus tehdidi de görülmektedir.

1767'de Osmanlı Devleti ve İmereti Krallığı arasında imzalanan barış antlaşmasına göre, İmereti Krallığı, Osmanlı Devleti'nin bir vasalı olarak değil, koruması altındaki bir ülke olarak ilan edildi.

İmereti tahtına geri döndükten sonra, Solomon hakimiyetini güçlendirmek için müttefikler aramaya başladı. Bu yüzden, Solomon Rusya'ya elçileri göndermeye başladı. Osmanlılarla savaş sırasında (1768-1774), Rus hükümeti, Kutaisi Metropoliti Maksime Kutatelidze'nin gelişini zamanında değerlendirdi, çünkü İmereti Kralı'nı Osmanlılara karşı kullanma fırsatı buldu. Bu dönemde Solomon ile Rus hükümeti arasındaki yazışmalardan, Rusya'nın Solomon'dan Osmanlılara karşı savaşmasını istediği anlaşılmaktadır. Solomon'un her zaman Rusya'dan büyük beklentileri vardı ve bu nedenle önerilerini kabul etti. Solomon'un Osmanlı'ya karşı Osmanlı-Rus Savaşı'na katılması, Solomon ile Osmanlı arasındaki siyasi ilişkileri daha da gerginleştirdi.

General Totleben'in 1769'da Rus ordusuyla Gürcistan'a gelişi, Osmanlı aleyhinde siyasi durumu tamamen değiştirdi. Solomon, Rus birliklerinin yardımıyla Osmanlıların ele geçirdiği önemli kaleleri zapt etti (Tsutshvati, Şorapani, Bağdati, Kutaisi).

18. yüzyılın ikinci yarısında, Gürcistan krallıkları için en önemli tarihi olay Osmanlı-Rus Savaşı idi. Osmanlı-Rus savaşının sonuçları bu savaşa katılan Gürcü krallıkları için büyük önem taşıyordu. 1774 Küçük-Kaynarca Antlaşması'nın, Gürcü krallıkları üzerinde derin bir etkisi oldu. Bu Antlaşmaya göre Rusya, Batı Gürcistan üzerindeki Osmanlı haklarını kabul etti ve Rus silahları ile alınan Bağdati, Şorapani ve Kutaisi kalelerini Osmanlılara iade etti. Ancak diğer kaleleri ise İmereti Kralı'nın elinde kaldı. Bu şartlar altında Osmanlılar Gürcistan'ın batısında düzen kurmayı başardılar. Böylece, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, İmereti'deki durum önemli ölçüde iyileşti ve Osmanlılar tarafından kurulmuş düzen ile Solomon'un hükümeti daha da güçlendi. Yerel prensler bile artık Kral Solomon'a itaatsizlik etmeye cesaret edemiyorlardı.

Rus ve Gürcü kaynaklarına göre, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, Solomon'u kendi taraflarına çekmesi ve Rusya ile daha da yakınlaşmaması için, Osmanlı elçilerin İmereti Kralı'na gitmesi ve değerli hediyelerle Sultan'ın fermanını vermesi, Osmanlı'nın Rusya ile

savaşı dengelerin değiştiğinin, Osmanlıların en azından bir süre Kartli-Kaheti ve İmereti krallıkları ile savaşmak yerine bir barış dönemine geçmek istediğinin de bir işaretiydi.

Solomon'un merkeziyetçi politikası bazı Gürcü feodal beyler arasında hoşnutsuzluğa neden oldu. Bu yüzden 1778 yılında Solomon'u devirmeye çalıştılar, ancak Kral bu isyanı bastırdı ve onları ağır bir şekilde cezalandırdı.

Gürcistan'daki Osmanlı yetkilileri, Solomon'un hükümdarlığının son döneminde daha da aktif hareket etmeye başladılar. Osmanlı hükümetinin talimatıyla, Odişi Prensliği'ne kuzeybatı Kafkasyalılardan (Cikler, Alanlar, Çerkesler, Balkarlar ve Kırım Tatarları) oluşan büyük bir ordunun hücumu, kuzeybatı ve batı Gürcistan'daki durumu daha da karmaşık hale getirdi. Odişi Prensi Katsia Dadyan, Solomon'dan yardım istedi. Solomon da ona yardım etti. Böylece, Kafkasyalıların Odişi'ye saldırıları, Solomon ve Katsia Dadyan'nin ortak rakiplere karşı birleşmesine yol açtı. Bundan sonra Osmanlılar, Aşağı Guria ve Acara kalelerinden İmereti'ye saldırılar düzenledi. Böylece, Gürcistan'ın batısındaki siyasi durum daha da gergin hale geldi.

Osmanlıları endişelendiren başka bir olay da 1783'te Solomon'un, Rusya'dan Doğu Gürcistan ile Rusya arasında imzalanan Georgievsk anlaşmasına benzer bir antlaşma imzalamak istemesi oldu. Solomon'un bu isteği üzerine Osmanlı Devleti Rusya ile yakın ilişkilerden vazgeçirmesi için Solomon'a elçiler gönderdi. Ancak, Solomon Osmanlı elçilerine olumsuz cevaplarla geri gönderdi. Solomon'un bu tavrı, Rusya ile ittifak kurmaya ve hayatı boyunca Osmanlılara karşı savaşmaya kararlı olduğu anlamına gelir.

Kral Solomon, ülkenin savunma sistemini güçlendirmek için stratejik öneme sahip olan kaleleri ele geçirdi. Bazı kaleleri Gürcü soylulardan satın aldı (Haragauli, Çheri), bazıları itaatsiz Gürcü soylulardan aldı (Katshi), bazıları ise gönüllü olarak Solomon'a teslim edildi (Modinakhe). Solomon, tarımı geliştirmek için de köylülerin durumunu iyileştirmeye de özen gösterdi.

Osmanlıları ülkeden çıkarmak için Solomon, saltanatının sonlarına doğru, Acara ve Guria'ya askeri sefer düzenleyerek, Osmanlı ile uzlaşmayacağını ve Osmanlıların büyük düşmanı olduğunu bir kez daha ispatladı. Osmanlılarla son Çakvi Savaşı'ndaki yenilgisi

(1784), Osmanlıları Gürcistan'dan çıkarama hedefine ulaşamadığı için Solomon üzerinde çok kötü bir etkisi oldu. Solomon'un büyük çabalarına rağmen Aşağı Guria Osmanlıların elinde kaldı.

Yaklaşık 30 yıl süren savaşın ardından Solomon, itaatsiz Gürcü prenslerin boyun eğdirmeyi ve onları cezalandırmayı başardı. Osmanlı askerlerini İmereti kalelerinden çıkardı ve İmereti Krallığında merkezi bir hükümet kurabildi.

Nitekim, Solomon destekleyici güçlerinden biri olan Kilise'nin otoritesini güçlendirdi. Köle ticaretinin ortadan kaldırılması ve Osmanlılara vergilerin ödemesinin kesilmesi, nihayetinde Batı Gürcistan'daki Osmanlı konumunu zayıflattı. Ayrıca, I. Solomon'un Rusya ile bağlantısı ve himayesine girme arzusu, Osmanlı hükümeti ile Solomon arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirdi. Solomon'un ölümünden sonra vasiyetine göre halefleri de Rusya'ya yönelmeye devam ettiler.

Sonuç olarak, Batı Gürcistan İstanbul'un fethi sonrası Osmanlı hakimiyetini tanıdı ve Solomon'a kadar bu durum devam etti. Bir önceki yüzyılda İmereti kralları ile Dadyan unvanlı Odişi hakimleri arasında ciddi hadiseler yaşandı. Osmanlı Devleti Ahıska'daki paşalar vasıtasıyla İmereti'de istikrar için daha aktif bir siyaset izledi. İmereti kralına askeri destek için tarihte ilk kez Kutaisi Kalesine asker koydu. Solomon böyle sorunlu bir dönemde kral oldu. Osmanlı ile başlangıçta ülkede gücünü tahkim etmek istediö fakat Çıldır beylerbeyilerinin de yanlış siyaseti ile Osmanlıdan uzaklaştı. Bunda Rusya'nın bölgeye yaklaşmakta olması ve Gürcüleri kendi tarafına çekme yönündeki siyasetinin de etkisi oldu.

Şüphesiz Osmanlılar açısından bakıldığında, Kral Solomon Padişah'ın otoritesine başkaldırmış bir isyankardı. Gürcüler açısından bakıldığında ise I. Solomon, kahraman bir kral ve Gürcistan'ın Osmanlılardan kurtarılması için mücadele eden bir savaşçıydı. I. Solomon'un döneminde, 1752 ve 1784 yıllar arasındaki geçen sürede Osmanlı Devleti ve İmereti Krallığı arasındaki siyasi ilişkilerinin değerlendirilmesi Osmanlı, Gürcü ve diğer kaynaklardan yararlanarak mümkündür. Ancak bu konuda fazla bir araştırma yoktur. Bu çalışmaların arttırılması Gürcistan ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere dair birçok önemli tarihi meseleyi gün ışığına çıkarılacaktır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi'nden Temin Edilen Belgeler

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE. SMHD.I), Dosya No: 126, Gümlek No: 9165.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 175, Gömlek No: 13757.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 146, Gömlek No: 11483.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 143, Gömlek No: 11282.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 39, Gömlek No: 2719.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 300, Gömlek No: 23974.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 210, Gömlek No: 16561.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 180, Gömlek No: 14157.

BOA, Cevdet Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST.III), Dosya No: 341, Gömlek No: 27534.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 1003, Gömlek No: 43879.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 1211, Gömlek No: 54296.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 1220, Gömlek No: 54772.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 306, Gömlek No: 12647.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 57, Gömlek No: 2665.

BOA, Cevdet Askeriye (C. AS), Dosya No: 724, Gömlek No: 30348.

BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH), Dosya No: 245, Gömlek No: 12217.

BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH), Dosya No: 299, Gömlek No: 14904.

BOA, Cevdet Dahiliye (C. DH), Dosya No: 312, Gömlek No: 15551.

BOA, Cevdet Eyalet-i Mümtâze (C.MTZ), Dosya No: 15, Gömlek No: 730.
BOA, Cevdet Eyalet-i Mümtâze (C.MTZ), Dosya No: 5, Gömlek No: 246.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 130, Gömlek No: 6491.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 152, Gömlek No: 7583.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 16, Gömlek No: 769.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 167, Gömlek No: 8331.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 45, Gömlek No: 2233.
BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), Dosya No: 88, Gömlek No: 4391.
BOA, Cevdet Hariciye(C.HR), Dosya No: 173, Gömlek No: 8645.
BOA, Cevdet Mâliye (C.ML), Dosya No: 566, Gömlek No: 23161.
BOA, Cevdet Saray (C.SM), Dosya No: 103, Gömlek No: 5156.
BOA, Cevdet Saray (C.SM), Dosya No: 8, Gömlek No: 358.
BOA, HAT, Dosya No: 10, Gömlek No: 338.
BOA, HAT, Dosya No: 1107, Gömlek No: 44643.
BOA, HAT, Dosya No: 12, Gömlek No: 445A.
BOA, HAT, Dosya No: 1450, Gömlek No: 29.
BOA, HAT, Dosya No: 17, Gömlek No: 733.
BOA, HAT, Dosya No: 173, Gömlek No: 8645.
BOA, HAT, Dosya No: 175, Gömlek No: 7586A.
BOA, HAT, Dosya No: 175, Gömlek No: 7587.
BOA, HAT, Dosya No: 20, Gömlek No: 926.
BOA, HAT, Dosya No: 25, Gömlek No: 1251J.
BOA, HAT, Dosya No: 30, Gömlek No: 333H.
BOA, HAT, Dosya No: 7, Gömlek No: 226.
BOA, HAT, Dosya No: 8, Gömlek No: 278.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 173, Gömlek No: 8646.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 1164, Gömlek No:11.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 497, Gömlek No: 54.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 668, Gömlek No:28.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 791, Gömlek No:23.

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 858, Gömlek No: 55.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 803, Gömlek No: 36.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Belgeler (TS.MA.e), Dosya No: 916, Gömlek No:14.

Gürcistan Merkez Arşivi'nden Temin Edilen Belgeler

GMA (Gürcistan Merkez Arşivi), Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2170.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:1025.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:1025.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:10337.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:10338.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2163.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2164.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2167.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2179.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2179.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2186.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2190.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2196.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:2197.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:3412.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:4445.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:5623.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:9422.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:9683.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:9685.
GMA, Fond Kodu No:1448.,Dok. No:9693.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:1.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:2990.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:2992.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:51.

GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:52.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:58.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:63.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:63.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:64.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:7.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:7.
GMA, Fond Kodu No:1449.,Dok. No:71.

Müze Belgeleri

Gürcistan Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi'nden Temin Edilen Belgeler

GKDTM, Tarihsel Belge: No:438^{2}.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:438^{3}.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:438^{4}.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:438^{5}.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:438^{6}.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:128.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:1471
GKDTM, Tarihsel Belge: No:706.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:812.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:815.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:822.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:842.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:873.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:913.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:945.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:946.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:964.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:970.
GKDTM, Tarihsel Belge: No:869.

GKDTM, Tarihsel Belge: No:327.

Telif Eserler

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I*, haz.M. İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2018.

AHMED VÂSIF EFENDİ, Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l–Âsâr ve Hakā'iku'l–Ahbâr'ı, 1166-1188/1752-1774, Haz. Nevzat Sağlam, Ankara: TTK Basımevi, Dizi 2., Sayı 31, 2020.

AKOPAŞVİLİ Giorgi, "Aleksandre Amilahvari", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 1., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1975. (აკოფაშვილი გიორგი, "ალექსანდრე ამილახვარი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 1, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1975).

ALICI Mehmet, "Sasani İmparatorluğu'nun Erken Döneminde Hıristiyanların Konumu ve İlk Sinodlar", Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 56:1*, 2015, ss. 33-75.

ALİMBARAŞVİLİ Yoseb, "XVIII – XIX. Yüzyıllarda "Lekianoba" ve Kartli-Kaheti Askeri Savunma Sistemi", (Doktora Tezi), Tiflis: Sohum Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2013. (ალიმბარაშვილი იოსებ, "ლეკიანობა" და ქართლ-კახეთის სამხედრო-თავდაცვითი სისტემა, XVIII – XIX საუკუნეებში, (სადოქტორო დისერტაცია), თბილისი: სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, 2013.

ANÇABİDZE Zurab, "Levan Şaraşidze", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986. (ანჩაბიძე ზურაბ, "ლევან შარაშიძე", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 10, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1986).

ANTELAVA İrakli, Zurab Ançabadze, "Abhazya Prensliği", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu Yay., 1977. (ანთელავა ირაკლი, ზურაბ ანჩაბაძე, "აფხაზეთის სამთავრო", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 2, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1977).

APHAZAVA İlia, "Vardsihe", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1977. (აფხაზავა ილია, "ვარდციხე", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 2, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1977).

ASATİANİ Nodar vd., *Gürcistan Tarihi, Gürcistan XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar, Ed. Mariam Lortkipanidze, Otar Caparidze, Davit Mushelişvili (diğerleri),* C. 3., Tiflis: Palitra L yayınları, 2012. (ასათიანი ნოდარ, გიორგი ოთხმეზური, მიხეილ სამსონაძე, გივი ჯამბურია, *საქართველოს ისტორია, საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე,* გამ. მარიამ ლორთქიფანიძე, ოთარ ჯაფარიძე, დავით მუსხელიშვილი (სხვები), ტომი 3., თბილისი: გამოცემა პალიტრა L, 2012).

AYAN Ergin, "*Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi",* Sosyal Bilimler Araştırmalar *Dergisi*, Cilt. 1., Ordu: Ordu Üniversitesi (ODÜ) Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, ss. 19-50.

AYDIN Mustafa, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı (1800-1830), Kafkaslar,* 2. b. İstanbul: Gökkubbe Yay., 2008.

AYDIN Nurhan ve Elif ERGÜN, "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 6, Sa:12, Kars 2019, 87-114.

BAGRATİONİ Davit, *Gürcistan Tarihi,* Ed. Apolon Rogava, Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba, 1971. (БАГРАТИОНИ Давид, *История Грузии,*

Аполон Рогава (редактор), Ин-т истории, археологии и этнографии, Тбилиси: Мецниереба, 1971).

BAKIR Abdulhalik ve Muhammet BERBEROĞLU, "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi,* C. I, Sa: 1, 2017, ss.153-177.

BAKRADZE Dimitri, Devi BERDZENİŞVİLİ ve Nikoloz VAÇEİŞVİLİ, *Tarihi Mimarlık Rehberi,* Ed. Dimitri Tumanişvili, Gürcü Kültür Mirası Bilgi Merkezi, Tiflis: Nekeri Yayınevi, 2000. (ბაქრაძე დიმიტრი, დევი ბერძენიშვილი, ნიკოლოზ ვაჩეიშვილი, ისტორიული ხუროთმოძღვრების გზამკვლევი, გამომცემელი: დიმიტრი თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის საინფორმაციო ცენტრი, თნილისი: გამომცემლობა ნეკერი, 2000).

BALA Mirza, "Gürcistan", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Eskişehir: MEB Yay., 5. b., 1997, ss.838-844

BARAMİDZE Aleksandre (Ed.), "Ruhi Savaşı", *Besiki Tüm Eserleri,* Tiflis: Pederatsia Yay., 6 b., 1962. (ბარამიძე ალექსანდრე (რედ), "რუხის ბრძოლა", ბესიკი, თხზულებათა სრული კრებული, 6. გამოცემა, თბილისი: ფედერაცია, 1962).

BARAMİDZE Aleksandre ve Varlam TOPURİA (Ed.), *Besarion Gabaşvili Tüm Eserleri,* Tiflis: Federatsia Yayını, 3b., 1932. (ბარამიძე ალექსანდრე, თოფურია ვარლამ (რედ), *ბესარიონ გაბაშვილი, თხზულებათა სრული კრებული,* გამოცემა 3., თბილისი: ფედერაციის გამოცემა, 1932).

BARAMİDZE Tsira, *Zaman ve Uzam Kavşağında Kafkasya*, Ed. Rostom Pareulidze ve Sardion Zedelaşvili, Tiflis: Kavkasiuri Sakhli Yayınevi, 2016. (ბარამიძე ცირა, *კავკასია დროსა და სივრცის გზაგასაყარზე,* გამომცემლები: როსტომ ფარეულიძე, სარდიონ ზედელაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა კავკასიური სახლი, 2016).

BATONİŞVİLİ Bagrat, *Ahali Mothroba (Yeni Hikaye),* Ed. Nikoloz Berdzenişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Tiflis: Tamar Lomouri: Bilimler Akademisi Yayınları, 1941. (ბატონიშვილი ბაგრატ, ახალი

მოთხრობა, რედაქტორი: ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, საქ. სსრ. მეცნ. აკად., ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი: თამარ ლომოური: მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1941).

BATONİŞVİLİ Davit, *Ahali İstoria (Yeni Tarih),* Ed. Nikoloz Berdzenişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Tiflis: Tamar Lomouri: Bilimler Akademisi Yayınları, 1941. (ბატონიშვილი დავით, ახალი ისტორია, რედაქტორი: ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, საქ. სსრ. მეცნ. აკად., ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი: თამარ ლომოური: მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1941).

_____, *Gürcistan Tarihi Hakkında Belgeler/1744-1840,* Ed. Mose Canaşvili, Tiflis: Gürcü Dostları Kitap Yayın Basımevi, 1905. (ბატონიშვილი დავით, *მასალები საქართველოს ისტორიისათვის/1744-1840,* გამ. მოსე ჯანაშვილი, თბილისი: წიგნების გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობის სტამბა, 1905).

BATONİŞVİLİ Vahuşti, *Gürcistan Krallığı'nın Tasviri, Samtshe,* Ed. Koba Haradze, Kitap. 1., Tiflis: 1991. (ბატონიშვილი ვახუშტი, *აღწერა სამეფოსა საქართველოისა,* სამცხე, გამომცემელი:კობა ხარაძე, წიგნი 1., თბილისი: 1991).

_____, *İmereti Tarihi 687-1744,* Kutateladze Matbaası, Tiflis: Zakaria Çiçinadze Yayını, 1902. (ბატონიშვილი ვახუშტი, *იმერეთის ისტორია 687-1744,* ქუთათელაძის სტამბა, თბილისი: ზაქარია ჭიჭინაძეს გამოცემა, 1902).

BEDİRHAN Yaşar, *"Kafkasya ve Büyük Selçuklu Devleti'nin Kafkasya Politikası",* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

BERADZE Tamaz, "Sakartvelo" Ansiklopedisi, C. 1., Ed. İrakli Abaşidze vd., Tiflis: 1997. (ბერაძე თამაზ, ენციკლოპედია "საქართველო", ტომი 1., გამომცემელი: ირაკლი აბაშიძე [და სხვა] თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1997).

BERADZE Tamaz, "Bağdadcık Kalesi", *"Sakartvelo" Ansiklopedisi,* C. 1., Ed. İrakli Abaşidze [ve diğer], Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1997. (ბერაძე თამაზ, "ბაღდათის ციხე", *ენციკლოპედია "საქართველო",* ტომი 1., გამომცემელი:

ირაკლი აბაშიძე და სხვები, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1997).

BERADZE Tamaz, "Cruçi Manastırı", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. (ბერაძე თამაზ, "ჯრუჭის მონასტერი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 11, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1987).

BERADZE Tamaz, "Leçhumi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983. (ბერაძე თამაზ, "ლეჩხუმი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 6, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1983).

BERADZE Tamaz, "Şorapani Kalesi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli, (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. (ბერაძე თამაზ, "სომინ I", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 11, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1987).

BERADZE Tamaz, ÇAOŞVİLİ Vahtang, "Poti", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986. (ბერაძე თამაზ, ჩაოშვილი ვახტანგ, "ფოთი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 10, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1986).

BERADZE Tamaz, ZAKARAİA Parmen, "Ruhi Kalesi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 8, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu Yay., 1984. (ბერაძე თამაზ, ზაქარაია პარმენ, "რუხის ციხე", *ქართული საბჭოთა*

ენციკლოპედია (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 8, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1984).

BERDZENİŞVİLİ Nikoloz, *18. Yüzyıl Gürcistan Tarihi, C. 2.,* Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1944. (ბერძენიშვილი ნიკოლოზ, 18. საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან, ტომი 2., საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1944).

BERDZENİŞVİLİ Nikoloz, İvane CAVAHİŞVİLİ, Simon CANAŞİA, *Gürcistan Tarihi*, Başlangıçtan 19. Yüzyılın Başına kadar, Ed. Simon Canaşia, Kısım 1., Tiflis: Devlet Yayınevi (SAKHELGAMİ), 1946. ბერძენიშვილი ნიკოლოზ, ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, *საქართველოს ისტორია,* უძველესი დროიდან 19. საუკუნის დამდეგამდე, გამომცემელი: სიმონ ჯანაშია, ნაწ. 1., თბილისი: სახელმწიფოს გამომცემლობა (სახელგამი), 1946).

_____, *Gürcistan Tarihinin Konuları, 10-18. Yüzyıllarda Gürcistan, C. 6.,* Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Ed. Giorgi Akopaşvili, Mamia Dumbadze, Givi Camburia, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973. (ბერძენიშვილი ნიკოლოზ, *საქართველოს ისტორიის საკითხები,* (10-18 საუკუნეების საქართველო), ტომი 6, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტი, გამ. გიორგი აკოფაშვილი, მამია დუმბაძე, გივი ჯამბურია, თბილისი: მეცნიერება, 1973).

_____, *Gürcistan Tarihinin Konuları*, C. 2., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1965. (ბერძენიშვილი ნიკოლოზ, *საქართველოს ისტორიის საკითხები,* ტომი 2., საქართველოს სსრ მეცნიერების აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1965).

_____, *Gürcistan Tarihinin Konuları,* C. 4., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1967.

ბერძენიშვილი ნიკოლოზ, *საქართველოს ისტორიის საკითხები,* (საქართველოს სსრ მეცნიერების აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტი, ტომი 4., თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1967).

"Beri Tsulukidze", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. ("ბერი წულუკიძე", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 11, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1987).

BEROŞVİLİ Şurthia, Zaman ve Uzam Kavşağında Kafkasya, İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi Gazetesi, No:2216, Tiflis: İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, 8 Şubat 2018, s. 11. (ბეროშვილი შურთხია, კავკასია დროისა და სივრცის გასაყარზე, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გაზეთი, No:2216, თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 8 თებერვალი 2018, გვ. 11).

BİLGE Sadık Müfit, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829,* (Tarih-Toplum-Ekonomi), 1. b., İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.

_____, "Çerkezler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* TDVİA, c. Ek.1, ss.287-290.

BLİADZE Evgeni, "17-18 Yüzyıllarda Kutaisi: Dış Politikaya Katılım ve Gürcü Kralları ve Prensleriyle İlişkiler", *Kutaisi 1260'li Yıllardan 1920 Yıllara Kadar, C. 2.,* Ed. Giorgi Mçedlidze, Kutaisi: Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi, 2013,ss. 204-217. (ბლიაძე ევგენი, "ქუთაისი 17-18 საუკუნეებში: მონაწილეობა საგარეო-პოლიტიკურ და ქართველ მეფე-მთავრებთან ურთიერთობაში", *ქუთაისი 13. საუკუნის 60-იანი წლებიდან 20. საუკუნის 20-იან წლებამდე,* ტომი 2., გამომცემელი: გიორგი მჭედლიძე, ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013, გვ. 204-217).

BOÇORİDZE Giorgi, *İmereti'nin Tarihi Anıtları,* Haz. Levan Ratiani., Ed. Nodar Şoşiaşvili, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1995. (ბოჭორიძე გიორგი, იმერეთის ისტორიული ძეგლები, შემდგენელი ლევან რატიანი, რედაქტორი ნოდარ შოშიაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1995).

BREGADZE Tamar, *Gürcistan Devlet Müzesi Gürcü El Yazmalarının Tanımı*: Müze El Yazmaları Yeni (Q) Koleksiyonu, C. 2., Haz. Tamar Bregadze, Tina Enukidze, Elene Metreveli vb., Ed. İlia Abuladze, Tiflis: Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilim Akademisi Yayınları, 1958. (ბრეგაძე თამარ, *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა*: მუზეუმის ხელნაწერთა ახალი (Q) კოლექცია, ტომი 2., მოამზადეს: თამარ ბრეგაძე, თინა ენუქიძე, ელენე მეტრეველი და სხვ., გამ. ილია აბულაძე, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1958).

BURCANADZE Şota, "İmereti Krallığı 1768-1784 Yıllarında", Gürcistan SSCB Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü Dergisi Moambe, No:3, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1961, ss. 113-140. (ბურჯანაძე შოთა, იმერეთის სამეფო 1768-1784 წლებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის *მოამბე,* No:3, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1961, გვ. 113-140).

BURCANADZE Şota, *Solomon I., (Siyasi İnceleme),* Tarih Bilimleri Adayı Derecesi Kazanmak için Sunulan Tez, Tiflis: Stalin Tiflis Devlet Üniversitesi, 1948. (ბურჯანაძე შოთა, *სოლომონ I. (პოლიტიკური მიმოხილვა),* (ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია),თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 1948).

_____, "I. Solomon Saltanatının İlk Dönemi (1752-1768)", *Josef Stalin Tiflis Devlet Üniversitesi Çalışmaları*, No: XLI, Tiflis: Josef Stalin Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, 1950.. (ბურჯანაძე შოთა, "სოლომონ I-ის მეფობის პირველი

პერიოდი (1752-1768)", *სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები,* No: XLI, თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1950).

_____, *İmereti Krallığı ve Guria-Odişi Beyliklerinin Tarihi Belgeleri (1466-1770),* C. 1., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1958. (ბურჯანაძე შოთა, *ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდიშის სამთავროებისა* (1466-1770), ტომი 1., საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1958).

BÜYÜKÇINAR Ayşe Beyza, "Gürcü Kaynaklarına göre Gürcistan Altın Çağ Döneminin Son Hükümdarı: Kraliçe Tamar", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* C. 3, Sa: 4., Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017, ss. 31-46.

CANAŞİA Simon, İvane CAVAHİŞVİLİ ve Nikoloz BERDZENİŞVİLİ, *Gürcistan Tarihi: Başlangıçtan Zamanımıza Kadar,* Tiflis: Devlet Yayınları (Sahelgami), 1940. (ჯანაშია სიმონ, ივანე ჯავახიშვილი, ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, *საქართველოს ისტორია: უძველესი ხანიდან ჩვენს დრომდე,* თბილისი: სახელმწიფოს გამოცემა (სახელგამი), 1940).

CANELİDZE Dimitri, "Besiki Hakkında Yeni Arşiv Belgeleri ", Kutaisi: Stalineli Gazetesi Yayını, No:233, 17 Kasım 1961. (ჯანელიძე დიმიტრი, "ახალი საარქივო საბუთები ბესიკის შესახებ", ქუთაისი: გაზეთი სტალინელის გამოცემა No:233, 17 ნოემბერი 1961).

CAVAHİŞVİLİ İvane, *18. Yüzyılda Rusya ve Gürcistan Arasındaki İlişkiler,* (Devlet Matbaası), Tiflis: Kartuli Klubi Yayınları, 1919. (ჯავახიშვილი ივანე, *დამოკუდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის 18. საუკუნეში,* სახელმწიფო სტამბა, თბილისი: ქართილი კლუბის გამოცემა, 1919).

CAVAHİŞVİLİ İvane, *Gürcü Milletinin Tarihi,* C. 5, Ed. Margo İnasaridze, Tiflis: Palitra L Yayınları, 2012. (ჯავახიშვილი ივანე, ქართველი ერის ისტორია, ტომი 5. რედ. მარგო ინასარიძე, თბილისი: გამომცემლობა პალიტრა L, 2012).

_____, *Gürcü Ulusunun Tarihine Giriş,* C. 1., Gürcistan, Kafkasya ve Ortadoğu'nun Tarihi-Etnolojik Sorunları, Tiflis: Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Yayınevi ve Matbaası, 1940. (ჯავახიშვილი ივანე, *ქართველი ერის ისტორიის შესავალი,* ტომი 1., საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პრობლემები, თბილისი: საქართველოს სსრ მცნიერებათა აკადემიის დამომცემლობა და სტამბა, 1940).

CAVAHİŞVİLİ İvane, Niko BERDZENİŞVİLİ ve Simon CANAŞİA, *Gürcistan Tarihi, Başlangıçtan 19 Yüzyıla Kadar*, Ed. Simon Canaşia, Tiflis: Gürcistan Sovyet Sosyalist Birliği Devlet Yayınevi (Sahelgami), 1943. (ჯავახიშვილი ივანე, ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, სიმონ ჯანაშია, *საქართველოს ისტორია, უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე,* გამომცემელი: სიმონ ჯანაშია, თბილისი: საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა (სახელგამი), 1943). Bu kitap Türkçe'ye çevirilmiştir. Bkz. Türkçe'ye Çev. Hayri Hayrioğlu, 2. b., İstanbul: Sorun Yayınları, 2000.

CAVAHİŞVİLİ Niko, "1765 Komplosuna Katılanları Belirlemek İçin", *Gürcistan Tarih Ebstitüsü: Çalışmalar,* C. 7., Tiflis: İvane Cavahişvili Devlet Üniversitesi, 2013, ss. 155-184. (ჯავახიშვილი ნიკო, "1765 წლის შეთქმულების მონაწილეთა იდენტიფიკაციისათვის", საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი: შრომები, ტ. 7., თბილისი: ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2013, გვ. 155-184).

CİKİA Sergi, "18. Yüzyılın İki Türk Belgesi", *Çalışmalar, Doğu Bilimleri Serisi,* No:3., C. 99., Tiflis: Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, 1962, ss. 153-172. (ჯიქია სერგი, "18. საუკუნის ორი თურქული დოკუმენტი", *შრომები,*

აღმოსავლეთმცოდნეობის სერია, No:3., ტომი 99., თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1962, გვ. 153-172).

ÇAKAR Ayşegül, "1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Dair Önemli Bir Kaynak: İstanbul Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 316 Numaralı Şer'iyye Sicil", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

ÇAKIR Cevat, "Trabzon Vilayet Salnamelerine Göre Lazistan Sancağı: Eğitim-Kültür ve İdari Yapı (1869-1904)", (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2017.

"Çakvi", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. ("სომინ I", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 11, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1987).

ÇEŞMÎZÂDE MUSTAFA REŞÎD, Çeşmî-zâde Tarihi, Haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yay., 1993.

ÇETİN Engin, "Mehmed Emin Recâî Efendi'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşına Dair Mecmuası", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2017.

ÇHATARAİŞVİLİ Kveli, "Guria Beyliğinin Siyasi Tarihi (1770-1780 Yılları)", *Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Dergisi Matsne, No:4.,* Ed. Nikoloz Berdzenişvili ve Angia Boçorişvili, Tiflis: Metsnierebe Yayınları, 1964, ss. 118-144. (ჩხატარაიშვილი ქველი, "გურიის სამთავროს პოლიტიკური ისტორიიდან (1770-1780 წლებში)", *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ჯურნალი მაცნე,* No:.4, გამომცემელი: ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, ანგია ბოჭორიშვილი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1964, გვ. 118-144).

ÇHATARAİŞVİLİ Kveli, "Ruhi Savaşı", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 8., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1984. (ჩხატარაიშვილი ქველი, "რუხის ბრძოლა", *ქართული საბჭოთა*

ენციკლოპედია (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 8, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1984).

ÇHATARAİŞVİLİ Kveli, "Tavdgiridzeler", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 4, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1979. (ჩხატარაიშვილი ქველი, "თავდგირიძეები", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 4, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1979).

ÇHATARAİŞVİLİ Kveli, *Guria Beyliğinin Rusya'ya Birleşmesi,* İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1985. (ჩხატარაიშვილი ქველი, *გურიის სამთავროს შეერთება რუსეთთან,* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი,თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1985).

ÇİÇEK Hikmet, "XVIII. – XIX. Yüzyıllar Osmanlı-Rus Münasebetlerine Dair Önemli Bir Kaynak: 83/1 Numaralı ve 1113-1309/1701-1891 Tarihli Rusya Ahidname Defteri", *Türk Dünyası Araştırmaları (TDA) Dergisi*, C. 127., Sa: 250, 2021, ss. 37-66

ÇİÇİNADZE Zakaria (Ed.), *Ruhi Savaşı, Büyük Kral Solomon'un Hayatı, 1836 Yılında Yoane Gegeçkori Tarafından Yazılmış Bir Şiir,* Çarkviani Matbaası, Tiflis: Zakaria Çiçinadze Yayını, 1895. (ჭიჭინაძე ზაქარია, *რუხის ბრძოლა, ცხოვრება დიდის მეფის სოლომონისა,* თქმული იოანე გეგეჭკორისაგან 1836 წელს, ჩარკვიანის სტამბა, თბილისი: ზაქარია ჭიჭინაძის გამოცემა, 1895).

ÇİÇİNADZE Zakaria (Ed.), *Şiirler, Besarion Gabaşvili Tarafından Söylenen (1749-1791),* Adametski Basımevi, Tiflis: Zakaria Çiçinadze Yayını, 1885. (ჭიჭინაძე ზაქარია (რედ), ლექსნი, თქმულნი ბესარიონ გაბაშვილისაგან (1749-1791), ადამეცკის სტამბა, თბილისი: გამოცემა, 1885).

ÇİÇİNADZE Zakaria (Ed.)*, Vahuşti Batonişvili Tarafından Anlatılan Gürcistan Tarihi 1469 Yılından 1800 Yılına Kadar: Yeni Hikaye,* 2. b., Ed. Zakaria Çiçinadze,Tiflis: Sorapani Basımevi, 1913. (ჭიჭინაძე ზაქარია, *საქართველოს ცხოვრება: ახალი*

მოთხრობა, 1469 წლიდან 1800-წლამდე: დავით ბატონიშვილის მიერ აღწერილი, გამოცემა 2., თბილისი: სტამბა სორაპანი, 1913).

ÇİÇİNADZE Zakaria, *Gürcü Müslümanlar İçin Gürcistan,* Tiflis: Gutenberg Basımevi, 1909. (ჭიჭინაძე ზაქარია, *მუსლიმან ქართველებს საქართველო,* გამ. ზაქარია ჭიჭინაძე, თბილისი: გუტენბერგის სტამბა, 1909).

ÇUBİNOV Davit (Ed.), "Oman Mdivanbegi Tarafından Yazılmış Teymuraz'ın Oğlu İkinci Erekle'nin Krallığı", *Gürcistan Tarihi Başlangıçtan 19. Yüzyıla kadar,* C. 2., St. Petersburg: Çubinov Yayını, 1854, ss. 490-495. (ჩუბინოვი დავით, "მეფობა ირაკლი მეორისა, თეიმურაზის ძისა ომან მდივანბეგისაგან", *ქართლის ცხოვრება დასაბამითგან 19. საუკუნემდის,* ტომი 2., გამომცემელ: დავით ჩუბინოვი, სანკტ პეტერგურგი: ჩუბინოვის გამოცემა, 1854, გვ. 490-495).

ÇUBİNOV Davit (Ed.), *Gürcülerin Tarihi Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar*, C. 2., St. Petersburg: Bilimler Akademisi Matbaası, 1854. (ჩუბინოვი დავით (გამ), *ქართლის ცხოვრება, დასაბამითგან 19. საუკუნემდის,* ტომი 2., სანკტ პეტერბურგი: მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, 1854).

DADİANİ Niko, *Gürcülerin Tarihi,* Ed. İlia Abuladze, haz. Şota Burcanadze, El Yazmaları Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1962. (დადიანი ნიკო, *ქართველთ ცხოვრება,* გამომცემელი: ილია აბულაძე, მოამზადა: შოთა ბურჯანაძე, ხელნაწერთა ინსტიტუტუი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1962).

DOLİDZE İsidore (Ed.), *Gürcü Hukuku Anıtları, VI. Vahtang Hukuk Kitapları Koleksyonu,* Tiflis: Gürcistan Bilimsel Akademisi Yayınları, 1963. დოლიძე ისიდორე (გამომცემელი), ქართული სამართლის ძეგლები, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული, თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1963).

DUMAS Aleksandre, *Kafkasya,* Ed. Temur Kurdovanidze, Fransızcadan Gürcüceye çev. Tinatin Kokidze, İa Bersenadze, Giorgi Ekizaşvili, Tiflis: Agora Yayınevi, 2009. (დიუმა ალექსანდრე, *კავკასია,* გამომცემელი: თემურ ქურდოვანიძე,

ფრანგულიდან ქართულად მთარგმნელი: თინათინ ქოქიძე, ია ბერსენაძე, გიორგი ეკიზაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა აგორა, 2009).

DUMBADZE Mamuka, Viktor GUÇUA, Givi CAMBURİA, *Gürcistan Tarihi İncelemeleri, Gürcistan 16. Yüzyılın Başından 19. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar,* C. 4., Ed. Mamia Dumbadze, İv. Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Kurulu, Bilim Akademisi Matbaası, Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1973. (დუმბაძე მამუკა, ვიქტორ გუჩუა, გივი ჯამბურია, *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები,* 16. საუკუნის დასაწყისიდან 19 საუკუნის მეორე ნახევრამდე, ტომი 4., ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭო, მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა, თბილისი: საბჭოთა საქართველოს გამომცემლობა, 1973).

DURSUN Davut, "Gürcistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14,ss. 310-311.

GAÇEÇİLADZE Revaz, *Yakın Doğu,* Ed. Marine Sohadze, Tiflis: Bakur Sulakauri Yayınevi, 2008. (გაჩეჩილაძე რევაზ, *ახლო აღმოსავლეთი,* გამ. მარინე სოხაძე, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2008).

GAMKRELİDZE Gela, Zurab BRAGVADZE, Davit MİNDORAŞVİLİ, Marine KVAÇADZE (haz), *Gürcistan Tarihinin Tipoarkeolojik Sözlüğü,* Ed. Gela Gamkrelidze, Gürcistan Ulusal Müzesi, Otar Lortkipanidze Arkeoloji Merkezi, Tiflis: Bakur Sulakauri Yayınevi, 2013. (გამყრელიძე გელა, ზურაბ ბრაგვაძე, დავით მინდორაშვილი, მარინე კვაჭაძე, *ქართლის ცხოვრების ტიპოარქეოლოგიური ლექსიკონი,* გამომცემელი: გელა გამყრელიძე, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ცენტრი, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2013).

GAPRİNDAŞVİLİ Besik, *Raça-İmereti Piskoposlukları (Gelati, Honi, Nikortsminda) 1529-1820,* (Doktora Tezi), Tiflis: Gürcü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2014. (გაფრინდაშვილი ბესიკ, *რაჭა-იმერეთის საეპისკოპოსოები (გელათი, ხონი,*

ნიკორწმინდა) 1529-1820., (სადოქტორო დისერტაცია), თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, 2014.

GELAŞVİLİ Gia (Ed.), *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE) C. 8., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1984. (*ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), ტომი 8., თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1984).

GELAŞVİLİ Gia (Ed.), *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE) C. 9., Ed. İrakli Abaşidze, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1985. (აბაშიძე ირაკლი (გამ), *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), ტომი 9., თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1985).

GELAŞVİLİ Gia (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* Almanca'dan Gürcüce'ye çeviren: Gia Gelaşvili, C. 1., metin ve tercüme, Tiflis: Gürcistan SSC Metsniereba Yayınevi, 1962. (გელაშვილი გია (გამ), *გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში,* გერმანულიდან ქართულად მთარგმნელი და გამომცემელი: გია გელაშვილი, ტომი I., ტექსტი და თარგმანი, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებატა აკადემიის გამომცემლობა, 1962).

GELAŞVİLİ Gia (Ed.), *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,* Almanca'dan Gürcüce'ye çev. Gia Gelaşvili, C. 2., Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1964. (გელაშვილი გია (გამ), *გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში,* გერმანულიდან ქართულად მთარგმნელი: გია გელაშვილი, ტომი II., თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1964).

GERSAMİA Sergo, "Gürcistan Tarihi", *Edebi Gazete No:41*, Tiflis: 10 Ekim 1958, ss. 3. (გერსამია სერგო, საქართველოს ისტორია, *ლიტერატურული გაზეთი No:41*, 10 ოქტომბერი, 1958, გვ 3).

GİGİNEİŞVİLİ Otar, *Osmanlı Tarihinden İncelemeler,* Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1982. (გიგინეიშვილი ოთარ, ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1982).

GOGOLİŞVİLİ Otar, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Acara", *Yeni ve Yakın Tarih Konuları, No:18,* Tiflis: Universal Yayınevi, 2016, ss. 174-181. (გოგოლიშვილი ოთარ, "რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლეების ომი და აჭარა", *ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები,* No:18, თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2016, გვ. 174-181).

GORDEZİANİ Rismag, Maya DANELİA (Ed.), *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. II, İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tiflis: Logos Yayınları, 2016. *(ანტიკური კავკასიის ენციკლოპედია,* ტომი II, გამომცემლები: რისმაგ გორდეზიანი, მაია დანელია, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი:გამომცემლობა ლოგოსი, 2016).

GORDEZİANİ Risman, Maya DANELİA (Ed.), Giorgi UGULAVA, *Antik Kafkasya Ansiklopedisi*, C. III., İvane Cavahişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tiflis: Logosi Yayınları, 2018. *(ანტიკური კავკასიის ენციკლოპედია,* ტომი III, გამომცემლები: რისმაგ გორდეზიანი, მაია დანელია, გიორგი უგულავა, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი:გამომცემლობა ლოგოსი, 2018).

GÖKÇE Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını No:1., 1979.

GUÇUA Viktor, "Simon I", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 9., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu., 1985. (გუჩუა ვიქტორ, "სიმონ I", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 9, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1985).

GURULİ Vahtang, *Gürcistan ve Dış Dünya (XIX-XXI Yüzyıllar)*, Doktora eğitim programı "Gürcistan Tarihi", Tiflis: Gürcü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2012. (გურული ვახტანგ, *საქართველო და გარე სამყარო (XIX-XXI საუკუნეები)*, სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა "საქართველოს ისტორია", თბილისი: საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, 2012).

GÜL Muhittin, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 1*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 2009, ss. 75-108.

GÜMÜŞ Nebi, "Celâleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", Rize: Ekev Akademi Dergisi, 29 (Güz 2006),ss. 155-178.

GÜMÜŞ Nebi, "İlk Anadolu Selçuklu-Gürcü Karşılaşması: Pasinler Savaşı ve Sonuçları", Rize: Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, Sayı: 3., 2006,ss. 200-2016.

GÜMÜŞ Nebi, "Osmanlıların Gürcistan'ı Fethi ve İslamlaşma Hareketleri (VXI. Yüzyıl)", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahyat Fakültesi, Ankara: 1999, s. 326-335.

GÜMÜŞ Nebi, "Son Gürcü Kralı II. Solomon'un Ruslara Karşı Mücadelesi ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 22, Konya: 01.11.2006, s. 105-117.

GÜMÜŞ Nebi, *İlk Dönem İslâm-Gürcü İlişkileri,* Rize: Karadeniz Basın Yayın, I. Baskı, 2007.

GÜMÜŞ Nebi, Tariel NAKAİDZE, "Gürcistan'da İslam Algısı", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları*, Samsun: Uluslararası Sempozyum,ss. 132-143.

GÜMÜŞ Nebi, XVI. Asır Osmanlı Gürcistan İlişkileri, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

GÜVEN Onur, *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri,* Artvin: 72 Tasarım Ltd. Şti. Kitap 72, 2018.

GVOSDEV Nikolas., Imperial Policies and Perspectives Towards Georgia, 1760-1819, in association with St. Antony's College, Oxford: Macmillan Press LTD, 2000.

GVRİTİŞVİLİ Davit, *Feodal Gürcistan'ın Sosyal İlişkiler Tarihi: Kartli Beylikleri*, Gürcistan SSCB Bilimler Akademisi Basımevi, Tiflis: Sahelgami Yayınevi, 1955. (გვრიტიშვილი დავით, *ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან: ქართლის სათავადოები,* საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი: გამომცემლობა სახელგამი, 1955).

HAÇAPURİDZE Giorgi, *Gürcistan'ın 19 ve 20. Yüzyılları Tarihi,* Pedagojik Öğretim Sektörü, Tiflis: Sahelgami Yayınevi, 1940. (ხაჭაპურიძე გიორგი, *საქართველოს 19 და 20 საუკუნეების ისტორია,* სასწვლო პედაგოგიური სექტორი, თბილისი: გამომცემლობა სახელგამი, 1940).

HAHANİŞVİLİ Aleksandre, *İmereti Kralı İkinci Solomon*, Gutenbergi Yayınevi, Tiflis: Tsodna Yayınları No:49., 1911. (ხახანიშვილი ალექსანდრე, *იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე,* ისტორიული წერილი, თბილისი: სტამბა "გუტენბერგი", "ცოდნა"-ს გამოცემა No:49., 1911).

HAMMER Von Joseph, *Geschichte Des Osmanischen Reiches*, IV, Göttingen: Pefth, Hartleben's Verlag, 1836.

HELAYA Ambrosi*, Raça-Leçhumi'ye Seyahat,* Miheil Kavtaria (Ed.), Gürcü Yazıcılık, Teolojik Yazı, C. 12., Tiflis: Tsitsinatela Yayınları, 2011. (ამბროსი ხელაია, მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში, გამომცემელი: მიხეილ ქავთარია, მწიგნობრობა ქართული, სასულიერო მწერლობა, ტომი 12., თბილისი: გამომცემლობა ციცინათელა, 2011).

HOCAŞVİLİ Yoane, *Ahıska Kronikleri, Günlük-Vakayiname*, haz. Niko Berdzenişvili, Miheil Kavtaria, Ed. Nugzar Papuaşvili, El Yazmaları Ulusal Merkezi, Tiflis: Universali Yayınevi, 2015. (ხოჯაშვილი იოანე, *ახალციხური ქრონიკები: დღიური-მატიანე,* მოამზადეს: ნიკო ბერძენიშვილი, მიხეილ ქავთარია, გამომცემელი: ნუგზარ პაპუაშვილი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, თბილისი: გამომცემლობა უნივერსალი, 2015).

HOMERİKİ Manana, *İmereti Krallığı'nın Ortadan Kaldırılması, 1819-1820 Yılların Ayaklanması ve İmereti Bagrationları,* Şota Rustaveli Ulusal Bilim Vakfı, Tiflis: Universali Yayınevi, 2012. (ხომერიკი მანანა, *იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1920 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები,* შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი: გამომცემლობა "უნივერსალი", 2012).

HORAVA Bejan, *Odiş-Abhazya İlişkileri 15-18. Yüzyıllar*, Ed. Tamaz Beradze, Tiflis Devlet Üniversitesi (TSU) Sohum Şubesi, Tiflis: Kera XXI Yayınları, 1996. (ხორავა ბეჟან, *ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა 15-18 საუკუნეებში,* გამ. თამაზ ბერაძე, თსუ სოხუმის ფილიალი, თბილისი: კერა XXI, 1996).

İNBAŞI Mehmet, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* No:7 (1),18 Şubat 2010, ss. 77-94.

İSAKADZE Roland, *Kutaisi 15-18 Yüzyıllarda*, *(Arkeolojik Materyaller ve Tarihi Kaynaklara Göre),* (Tarih Bilimleri Doktora Tezi), Tiflis: Otar Lortkipanidze'nin Arkeoloji Enstitüsü, 2006. (ისაკაძე როლანდ, *ქუთაისი 15-18 საუკუნეებში,* (არქეოლოგიური მასალებისა და ისტორიული წყაროების მიხედვით), (ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია), თბილისი: ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ინსტიტუტი, 2006).

JORDANİA Tedo, *Kronikler ve Gürcü Tarihi ve Yazıcılığının Diğer Materyalleri*, *1700 Yılından 1860'lı Yıllarına Kadar,* Derleyen: Tedo Jordania, Hazırlayan: Givi Jordania, Şota Siharulidze, C. 3., Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1967. (*ჟორდანია თედო, ქრონიკები და სხვა მასალები საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა,* შემკრები: თედო ჟორდანია, მომამზადებელი: გივი ჟორდანია, შოთა სიხარულიძე, წიგნი III, 1700 წლიდან XIX საუკუნის 60-იან წლებამდე, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1967).

KAKABADZE Sargis (Ed.), *Ose'nin Oğlu Yese'nin Macerası*, Tiflis: Kereselidze Matbaası, 1913. (სარგის კაკაბაძე (გამომცემელი), თავგადასავალი იესე ოსეს შვილისა, თბილისი: კერესელიძის სტამბა, 1913).

KAKABADZE Sargis, *Batı Gürcistan'ın Kilise Belgeleri,* C. 2., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınları, 5. Sigel-Gucarlar No:2, 1921. (კაკაბაძე სარგის, *დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები,* ტომი 2., თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემანი, 5. სიგელ-გუჯარლარ No:2, 1921).

KAKABADZE Sargis, *Birinci Solomon Donemi Kilise Reformları, (Belgeler Metinleriyle),* , Tiflis: Kiladze Basımevi, 1913. (კაკაბაძე სარგის, *საეკლესიო რეფორმებისათვის სოლომონ პირველის დროს,* (სიგელების ტექსტებით), თბილისი: კილაძის სტამბა, 1913).

KAKABADZE Sargis, *Gürcistan Tarihi İçin Mektuplar ve Belgeler,* C. 1., Tiflis: Losaberidze Basımevi, 1914. (კაკაბაძე სარგის, *წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისათვის,* ტომი 1., თბილისი: ლოსაბერიძის სტამბა, 1914).

KAKABADZE Sargis, *Gürcistan Tarihi, Yeni Yüzyıllar Çağı (1500-1810),* Tiflis: Gürcüler arasında Okuma-Yazma yayınlayan Derneği Yayını No:238., 1922. (კაკაბაძე სარგის, *საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა (1500-1810),* თბილისი: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამოცემა No:238., 1922).

KAKABADZE Sargis, *Gürcistan'ın Kısa Tarihi: Yeni Yüzyıllar Çağı,* Haz. Sargis Kakabadze, Askeri Bakanlık Basımevi, Tiflis: Gürcistan Merkez Kooperatif Birliği Yayını No:24, 1920. (კაკაბაძე სარგის, *საქართველოს მოკლე ისტორია: ახალი საუკუნეების ეპოქა,* მოამზადა: სარგის კაკაბაძე, სამხედრო სამინისტროს სტამბა, თბილისი: საქართველოს ცენტრალურ კოოპერაციული კავშირის გამოცემა No:24, 1920).

KAMALOVA Zebiniso, "Orta Asya'nın "Bir Şehir Ülkesi": Baktria", *JOTS Dergisi No: 4/1.*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, 29. 01. 2020, ss. 39-49..

KANDELAKİ Siko, *İmereti Kralı Büyük Solomon, Siko Kandelaki tarafından aktarılmış sözlü tarih,* Rotinianci Matbaası, C. I., Tiflis: Kvali Gazetesinin Yayınları, 1895. (კანდელაკი სიკო, *იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი,* სიკო კანდელაკის მხრიდან გადმოცემული ზეპირ სიტყვიერი ისტორია, როტინიანცის სტამბა, წიგნი I., თბილისი: გაზათი კვალის გამოცემა, 1895).

KAPANADZE Davit, Gürcü Nümizmatik, Nümizmat ve Bonist'in Açıklamalı Sözlüğü, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Basımevi, 1969. (კაპანაძე დავით, ქართული ნუმიზმატიკა, ნუმიზმატისა და ბონისტის განმარტებითი ლექსიკონი, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1969).

KARAMANLI M., Hüsamettin, "Gürcistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996, C. 14,ss. 311-316.

KARİMOVA Rasilya, *"Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) Geçen Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)"*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, 2017.

KARTVELİŞVİLİ Tea, *Guria Piskoposlukları: (XV-XIX Yüzyıllar),* Ed. Ketevan Pavliaşvili, Tiflis: Artanuci Yayınları, 2006. (ქართველიშვილი თეა, გურიის საეპისკოპოსოები: (XV-XIX საუკუნეები), რად. ქეთევან პავლიაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა არტანუჯი, 2006).

KASAP Murat, *Osmanlı Gürcüleri*, Türkçe'den Gürcüce'ye Çev. Gela Guniava, Emin Şekerci, Tarih Serisi: Osmanlı Gürcüleri, 1. b., İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği, 2012. (ქასაბი მურად, *ოსმალეთის ქართველები,* მთარგმნელები: გელა გუნიავა, ემინ შექერჯი, ისტორიული სერია: ოსმალების ქართველები, გამოშვება 1., სტამბოლი: საქართველოს მეგობრობის ასოციაცია, 2012).

KAUHÇİŞVİLİ Simon (Ed.), *Gürcistan Tarihi, Batonişvili Vahuşti – "Gürcistan Krallığı'nın Tasviri",* C. 4., Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Doğu Araştırmalar Enstitüsü, Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1973. (ყაუხჩიშვილი სიმონ, *ქართლის ცხოვრება - ტომი 4., ბატონიშვილი ვახუშტი - "აღწერა*

სამეფოსა საქართველოისა”, გამ. სიმონ ყაუხჩიშვილი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, თბილისი: საბჭოთა საქართველო, 1973).

KILDIROĞLU Mehmet, “Gürcü Kaynağı Kartlis Çhovreba’da Ardahan Adı ve Ardahan’la İlgili Bilgiler”, *KARADENİZ Uluslararası Bilimler Dergisi (37),* Ardahan: Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümü, 2018.

KIRZIOĞLU Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas – Elleri’ni Fethi (1451-1590),* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Yayınları No:358, Edebiyat Fakültesi Yayınları No:71, Araştırma Serisi No:60., Ankara: Sevinç Basımevi, 1976.

KİKNADZE Revaz, SİMON Kauhçişvili, OTAR Tskitişvili (Ed.), Jean Chardin’in İran ve Doğu’nun Başka Ülkelerine Yolculuğu: Gürcistan Hakkında Bilgiler, Fransızca’dan Gürcüce’ye Çev. Mzia Mgaloblişvili, Gürcistan ile İlgili Yabancı Kaynaklar, C. XXXVIII, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1975. (კიკნაძე რევაზ, სიმონ ყაუხჩიშვილი, ოთარ ციციშვილი, (გამ)., ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში: ცნობები საქართველოს შესახებ, ფრანგულიდან ქართულად თარგმნა მზია მგალობლიშვილმა, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1975).

KİKVİDZE Abel, “Bakari Oğlu Aleksandre”, *Gürcistan Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 1., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1975. (კიკვიძე აბელ, “ბაქარის შვული ალექსანდრე”, *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 1, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1975).

Komunari Gazetesi, No:95, “18.Yüzyılın İkinci Yarısında Kral I. Solomon ile Raça Eristavi Rostom Arasındaki İlişkiler”, Ambrolauri: Raiağmaskomi Basımevi, 19 Ağustos, 1959. (*გაზეთი კომუნარი,* No:95 “მეფე სოლომონ I და რაჭის ერისთავის როსტომის ურთიერთობიდან 18. საუკუნის მეორე ნახევარში”, ამბროლაური: რაიაღმასკომის სტამბა, 19 აგვისტო 1959).

KÖSE Ensar, “Osmanlı Devleti ve Solomon I: İmeret’te Hakimiyet Mücadelesi (1752-1768)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 60 (2014/ 2), İstanbul: 2014, ss. 43-96.

KURSANSKIS Michel, “Trabzon İmparatorluğu ve Gürcistan”, Çev. Murat Keçiş, *BELLETEN C. 74*, Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 01.12.2010, ss. 905-926.

KÜPELİ Özer Transkafkasya’da Güç ve Rekabet: XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Güney Kafkasya’da Osmanlı-Sefevî Mücadelesi, Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmalar Dergisi, Sayı: I., İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 01.08.2015, ss. 95-113.

KVAŞİLAVA Kaha, *Tarihsel Samurzakhano, (17-18 Yüzyıllar – 1840),* (Doktora Tezi), Tiflis: Sohum Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, 2009. (კვაშილავა კახა, *ისტორიული სამურზაყანო,* (17-18 საუკუნეების მიჯნა - 1840), (სადოქტორო დისერტაცია), თბილისი: სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, 2009).

LANG David Marshall, “Count Todtleben's expediton to Georgia 1769-1771: According to a French Eyewitness”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (BSOAS), C. XIII/4, London: S.l., S.d., 1951, p. 878-907.

LEONİDZE Giorgi, “Besiki”, *Literatura Matiane No:3-4,* Tiflis: Literaturis Matiane Yayınları, 1942. (ლეონიძე გიორგი, “ბესიკი”, *ლიტერატურის მატიანე No:3-4,* თბილისი: გამომცემლობა ლიტერატურის მატიანე, 1942).

LOLAŞVİLİ İvane, “Gulani”, *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 3.,Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1978. (ლოლაშვილი ივანე, “გულანი”, *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 3, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1978).

LOMİNADZE Babilina, “Maksime II”, *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE),* İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983. (ლომინაძე ბაბილინა, “მაქსიმე II”, *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე),

გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 6, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1983).

LOMSADZE Şota, "Selim Paşa", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi (KSE)*, İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 9, Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1985. (ლომსაძე შოთა, "სელიმ ფაშა", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 9, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1985).

LOMSADZE Şota, *Samtshe-Cavaheti, 18. Yüzyıl Ortalarından 19. Yüzyılın Ortalarına Kadar,* Simon Canaşia Devlet Müzesi, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1975. (ლომსაძე შოთა, *სამცხე-ჯავახეთი,* (18. საუკუნის შუა წლებიდან 19. საუკუნის შუა წლებამდე), სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1975).

MAÇARADZE Valerian, *Aspinza Savaşı*, Tiflis: Sahelgami Yayınevi, 1957. (მაჭარაძე ვალერიან, *ასპინძის ბრძოლა,* თბილისი: გამომცემლობა სახელგამი, 1957).

MAÇARADZE Valerian, *Besiki Diplomatik Arenada*, Ed. Aleksandre Baramidze, Tiflis: Meranı Yayınevi, 1968. (მაჭარაძე ვალერიანი, *ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე,* თბილისი: გამომცემლობა მერანი, 1968).

_____, *Besiki Diplomatik Arenada*, Ed. Givi Mikadze, Tiflis: Merani Yayınları, 1968. (მაჭარაძე ვალერიან, *ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე,* გამომცემელი: გივი მიქაძე, თბილისი: გამომცემლობა მერანი, 1968).

_____, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rus-Gürcü İlişkilerinin Tarihi Kaynakları, (1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve Gürcistan),* Ed. Roin Metreveli, Kısım III, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1997. (მაჭარაძე ვალერიან, *მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, (რუსეთ-საქართველოს ომი 1768-1774 წლებში და*

საქართველო), გამომცემელი: როინ მეტრეველი, ნაწილი III., თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1997).

MAHARADZE İrakli, *Gurialı Pirallar,* Ed. Tea Kitoşvili, Tiflis: Bakur Sulakauri Yayınevi, 2008. (მახარაძე ირაკლი, *გურული ფირალები,* გამომცემელი: თეა ქიტოშვილი, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2008).

MAKATALİA Sergi, *Samegrelo'nun Tarihi ve Etnografyası*, Ed. Manana Gabaşvili, Tiflis: Uplistsihe Yayınları, 1992. (მაკათალია სერგი, *სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია,* გამომცემელი მანანა გაბაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა უფლისციხის, 1992).

MARGVELAŞVİLİ Tite, *Kafkasya ve Eski Doğu – Tarihsel-Etnografik İncelemeleri*, Ed. Ana Margvelaşvili, Almanca'dan Gürcüce'ye Çev.Laşa Dadyan, Tiflis: Kültürel İlişkiler "Merkezi Kafkasiuri Sakhli", 2017. (მარგველაშვილი ტიტე, *კავკასია და ძველი აღმოსავლეთი - ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევები,* გამომცემელი: ანა მარგველა;ვილი, გერმანულიდან ქართულად მთარგმნელი: ლაშა დადიანი, თბილისი: კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრი "კავკასიური სახლი", 2017).

MATURELİ İrakli, "İmereti Kralı V. Aleksandre Haritası", *Kutaisi Devlet Pedagoji Enstitüsü Çalışmaları, C. 9.,* Kutaisi: 25. 02. 1949, ss. 203-221. (მათურელი ირაკლი, "იმერეთის მეფე ალექსანდრე მეხუთის რუკა", ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. 9., ქუთაისი: 25. 02. 1949, გვ. 203-221).

"Medya", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 6., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1983. ("მიდია", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 6, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1988).

MELİKİŞVİLİ Stepane, İlia ÇAVÇAVADZE, Sergei MESHİ (Ed.), *"Birkaç Eski Hikaye", Sözlü Olarak Aktarılmış Hikaye,* Droeba Gazetesi, No:265, Tiflis: Stepane Melikişvili

Basımevi, 16 Aralık 1980, s. 1. (მელიქიშვილი სტეფანე, ილია ჭავჭავაძე, სერგეი მესხი (რედ), "რამოდენიმე ძველი ამბავი", ზეპირად გადმოცემული ამბავი, გაზეთი დროება, No:265, თბილისი: სტეფანე მელიქიშვილის სტამბა, 16 დეკემბერი, 1980, გვ. 1).

MENABDE Darecan, "Papuna Orbeliani'nin ("Kartli'nin Haberleri")", *Edebi Ataştırmalar Dergisi*, No:22, Gürcistan Bilimler Akademisi, Tiflis: Merani Yayınevi, 2001, ss. 107-113. (მენაბდე დარეჯანი, პაპუნა ორბელიანის "ამბავნი ქართლისანი"", *ჟურნალი ლიტერატურული ძიებანი,* No:22, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი: გამომცემლობა მერანი, 2001, გვ. 107-113).

MEŞVELİANİ Karlo, "Bulgaristan Arşivinde Gürcistan Tarihi ile İlgili Osmanlı Belgesel Kaynakları", *Çalışmalar, Tarih Bilimleri Serisi*, No:7., C. 127., Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1968, ss. 413-421. (მეშველიანი კარლო, "ბულგარეთის არქივში დაცული ოსმალური დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ", *შრომები, ისტორიის მეცნიერებათა სერია,* No:7., ტომი 127., თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1968, გვ. 413-421).

METREVELİ Guram, *Mücadele Dönemi, Gürcistan Tarihi 18. Yüzyılda,* Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınları, 1983. (მეტრეველი გურამ, *ჯამი ბრძოლისა და თანადგომისა,* საქართველოს ისტორია 18. საუკუნეში, თბილისი: გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, 1983).

MUMLADZE Tsitsino, Ekaterine KELAURADZE, Nino KUHİANİDZE, "I. Solomon Belgeleri Bölümü", *Kutaisi Müzesi Materyalleri, Kutaisi Devlet Tarihi Muzesi Çalışmaları*, Mecmua XXVIII, Kutaisi: Kutaisi Devlet Tarihi Müzesi, 2018-2019, ss. 45-64. (მუმლაძე ციცინო, ეკატერინე ყელაურაძე, ნინო კუხიანიძე, "სოლომონ I სიგელების კორპუსი", (ქუთაისის მუზეუმის მასალები), *ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის შრომები,* კრებული

XXVIII, ქუთაისი: ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, 2018-2019, გვ. 45-64).

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, Târih-i Na'îmâ, C. 2., (1016-1038/1607-1629), Haz. Mehmet İpşirli, Sarıyıldız Basımevi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi 3., Sayı 33^a, 2007.

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, Târih-i Na'îmâ, C. 4., (1065-1070/1654-1660), Haz. Mehmet İpşirli, Sarıyıldız Basımevi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi 3., Sayı 33^c, 2007.

NARÇİN Duygu, "Akhaimenid Dönemi Siyasi Tarihinin Kallias Barışı'na Kadar Değerlendirilmesi: M.Ö. 550-449", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2019.

NARSİA Giorgi, "Raça Eristavi Rostom", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 8., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1984. (ნარსია გიორგი, "რაჭის ერისთავი როსტომი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 8, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1984).

ORBELİANİ Papuna, *Kartli Haberleri*, Elene Tsagareişvili (Ed.), Gürcistan Tarihi Kaynakları Seri No:25., Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981. (ორბელიანი პაპუნა, *ამბავნი ქართლისანი,* ცაგარეიშვილი ელენე (გამ), საქართველოს ისტორიის წყაროები სერია No:25., თბილისი: გამომცემლობა "მეცნიერება", 1981).

OSMANLIOĞLU Serkan, "Mustafa Kesbî'nin 1768-1774 Harbi Vekâyi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul: 2017.

ÖZDEMİR Mustafa, "Pontos Krallığı Brons Sikkeleri, (VI. Mithradates Dönemi: İÖ, 111-63)", İstanbul: *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, C. 6*, 19.04.2018., ss. 59-79.

ÖZDEMİR Vahit, *"XII. Ve XIII. Yüzyılda Türk-Gürcü Münasebetleri (Türkiye Selçukluları ve Doğu Anadolu Ttürk Beyilikleri Döneminde)",* (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

ÖZEY Ramazan, *Kafkasya ve Kafkas Ülkeleri Coğrafyası,* 2. b., Ankar: Pegem Akademi, 2017.

ÖZGÜL Oktay ve Nezahat Ceylan, "Eskiçağda Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent), Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c. IV, sa: 13, 2017, ss.24-62.

ÖZSARAY Mustafa (haz), *Osmanlı Belgelerinde Kafkasya, Savaş ve Sürgün I 1781-1919,* Kafkas Kültür Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı, İklim Etiket Matbaacılık LTD.ŞTİ., İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları, 2011.

ÖZTÜRK Mustafa, Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri: I.*, 19. ve 20. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-25 Ekim 2001 – İstanbul), Genelkurmayı Basım Evi, Ankara: Genelkurmayı Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2003.

PAPASKİRİ Zurab, *Geçmişten Günümüze Abhazya Tarihi Yazıları, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar,* Ed. Roin Metreveli, Ekvtime Takaişvili Gürcü Tarih Kurumu, Abhazya Örgütü, Tiflis: Meridiani Yayınevi, 2004. (პაპასკირი ზურაბ, *ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან,* (უძველესი დროიდან 1917 წლამდე), გამ. როინ მეტრეველი, ექვთიმე თაყაიშვილის სახ. საისტ. საზ., აფხაზეთის ორგანიზაცია, თბილისი: გამომცემლობა მერიდიანი, 2004).

PETİEŞVİLİ Otar, *Solomon I İmereti Kralı,* (Yüksek Lisans Tezi), Gori: Gori Devlet Eğitim Üniversitesi, 2019. (პეტიეშვილი ოთარ, *სოლომონ I იმერეთის მეფე,* (სამაგისტრო დისერტაცია), გორი: გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, 2019).

REHVİAŞVİLİ Miheil, *18. Yüzyılda İmereti,* Ed. Mariam Lortkipanidze, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1982. (რეხვიაშვილი მიხეილ, *იმერეთი 18. საუკუნეში,* გამომცემელი: მარიამ ლორთქიფანიძე, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1982).

REHVİAŞVİLİ Miheil, *İmereti Krallığı (1462-1810)*, Ed. Kveli Çhataraişvili, Tiflis: Tiflis Üniversitesi Yayınevi, 1989. (რეხვიაშვილი მიხეილ, *იმერეთის სამეფო (1462-*

1810), გამომცემელი: ქველი ჩხატარაიშვილი, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1989).

REHVİAŞVİLİ Miheil, *Solomon I.*, Ed. Zaza Abzianidze, Tiflis: Saocaho Bibliıteka (Sakpresa) Yayınevi, 2011. (რეხვიაშვილი მიხეილ, *სოლომონI.*, გამომცემელი: ზაზა აბზიანიძე, თბილისი: გამომცემლობა საოჯახო ბიბლიოთეკა (საქპრესა), 2011).

ROBAKİDZE Madona, "1757 Yılı Hresili Savaşı", *Gürcü Mirası,* C. 16., Kutaisi: Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 182-188. (რობაქიძე მადონა, "1757 წლის ხრესილის ბრძოლა", *ქართველური მემკვიდრეობა,* ტომი 16., ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემა, 2012, გვ. 182-188).

ROBAKİDZE Madona, "Kutaisi Hakkında Yohan Güldensteadt'ın Bilgileri", *Periyodik Akademik Dergi GONİ,* No:6., Kutaisi: Mermisi Yayınevi, 2018, ss. 264-269. (მადონა რობაქიძე, "იოჰან გიულდენშტედტის ცნობები ქუთაისის შესახებ", *პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი გონი,* No:6., ქუთაისი: გამომცემლობა მერმისი, 2018, გვ. 264-269).

SAMUŞİA Caba, " Hresili Savaşı", *Arsenali: Askeri-Analitik Dergi, No:12 (41),* Tiflis: Kviris Palitra, 16-29 Kasım, 2007, ss. 52-53. (სამუშია ჯაბა, ხრესილის ბრძოლა, არსენალი: სამხედრო-ანალიტიკური ჟურნალი, No:12 (41), თბილისი: კვირის პალიტრა, 16-29 ნოემბერი, 2007, გვ. 52-53).

SİHARULİDZE İuri, CAOŞVİLİ Vahtang, "Batum", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 2., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1977. (სიხარულიძე იური, ჩაოშვილი ვახტანგ, "ბათუმი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 2, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1977).

SİHARULİDZE Ksenia, *Gürcü Halk Konuşma Tarihi,* C. 2., Ed. Ksenia Siharulidze, Gürcistan SSCB Bilimler Akademisi, Şota Rustaveli Adlı Gürcü Edebiyat Enstitüsü,

Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1964. (სიხარულიძე ქსენია, *ქართული ხალხური საისტორიო სიტყვიერება,* ტომი 2., გამ. ქსენია სიხარულიძე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, შოთა რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი: მეცნიერება, 1964).

SOSELİA Olğa, "Feodal Gürcistan'ın Siyasi Dağılma Tarihi, 13. Yüzyılın Ortalarından 19. Yüzyılın Başına Kadar", *Gürcistan ve Kafkasya Tarihi İçin Kaynaklar, Kısım XXX,*, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1954, ss. 115-141. (სოსელია ოლღა, "ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან", (13. საუკუნის შუა წლებიდან 19. საუკუნის დამდეგამდე), *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის,* ნაკვ. 30., თბილისი: გამომცემლობა მეცმიერება, 1954,. 115-141).

SOSELİA Olğa, "Papuna Tsereteli", *Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 11., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1987. (სოსელია ოლღა, "პაპუნა წერეთელი", *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 11, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1987).

_____, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri*, C. 2., Ed. Kveli Çhataraişvili, İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1981. (სოსელია ოლღა, *ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან,* ტომი 2., გამომცემელი: ქველი ჩხატარაიშვილი, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1981).

_____, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 1., Ed. Kveli Çhataraişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, İvane Cavakhishvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1973. (სოსელია ოლღა, *ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ*

საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, ტომი 1., გამ. ქველი ჩხატარაიშვილი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია, ივანე ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი: მეცნიერება, 1973).

_____, *Feodal Dönem Batı Gürcistan'da Sınıf Mücadelesi Tarihi Kaynakları, 17. Yüzyıl Sonundan 19. Yüzyılın Ortasına Kadar,* İvane Cavahişvili Tarih Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1960. (სოსელია ოლღა, *მასალები კლასობრივი ბრძოლის ისტორიისათვის ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოში,* 17. საუკუნის ბოლოდან 19. საუკუნის შუა წლებამდე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1960).

_____, *Feodal Dönemde Batı Gürcistan'ın Sosyo-Politik Tarihi İncelemeleri,* C. 3., Ed. Kveli Çhataraişvili, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, İvane Cavakhishvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1990. (სოსელია ოლღა, *ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან,* ტომი 3., გამ. ქველი ჩხატარაიშვილი, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია, ივანე ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი: მეცნიერება, 1990).

SVANİDZE Miheil, *Gürcistan-Osmanlı Tarihi İncelemeleri (14-18 Yüzyıllar),* Giorgi Tsereteli Doğu Bilimleri Enstitüsü, Tiflis: Metsnireba Yayınevi, 1990. (სვანიძე მიხეილ, *საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (14-18 საუკუნეებში),* გიორგი წერეთელის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1990).

ŞAŞİKADZE Zaza, "İki Önemli Belge 16. Yüzyıl Acara Tarihinden", *Batumi Devlet Üniversitesi (BSU) Mecmuası,* C. 3, Batum: BSU Güney-Batı Gürcistan Bilimsel Araştırma Merkezi, 2002, ss. 151-152. (შაშიკაძე ზაზა, "ორი მნიშვნელოვანი

დოკუმენტი 16. საუკუნის აჭარის ისტორიიდან", *ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის (ბსუ) კრებული,* ტომი 3., ბათუმი: ბსუ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, 2002, გვ. 151-152).

ŞENGELİA Nodar, "Bulgaristan Arşivi'nde Gürcistan Tarihinin Osmanlı Arşiv Kaynakları", *Tarih, Arkeoloji, Etnografya ve Sanat Tarihinin Serisi,* No:1., Tiflis: Matsne Yayınevi, 1979, ss. 191-196. (შენგელია ნოდარ, "საქართველოს ისტორიის ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ბულგარეთის არქივში", *ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია,* No:1, თბილისი: გამომცემლობა მაცნე, 1979, გვ. 191-196).

_____, "Osmanlı Tarihçisi Ahmed Vâsıf'ın Bilgileri Gürcistan Hakkında", *Gürcü Kaynak Bilimi*, No:3., İvane Cavahişvili'nin Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1971, ss. 299-310. (შენგელია ნოდარ, "ოსმალო ისტორიკოსის აჰმედ ვასიფის ცნობები საქართველოს შესახებ", *ქართული წყაროთმცოდნეობა,* No:3., ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1971, გვ. 299-310).

ŞENGELİA-CAVELİDZE Nino, "Çeşmî-Zâde Mustafa Reşîd'in Bilgileri Batı Gürcistan Hakkında", *Tarih, Arkeoloji, Etnografya ve Sanat Tarihi Serisi,* No:3, Tiflis: Matsne Yayınevi., 1979, ss. 130-141. (შენგელია-ჯაველიძე ნინო, "ჩეშმე-ზადე მუსტაფა რეშიდის ცნობები დასავლეთ საქართველოს შესახებ", *ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია,* მაცნე No:3, თბილისი: გამომცემლობა., 1979, გვ. 130-141).

ŞİMŞEK Ali Rıza, "Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü", (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

ŞUBİTİDZE Vaja, *Büyük Gürcü Kralları*, Ed. Sopio Kobiaşvili, 2. b., Tiflis: Elfi Yayınevi, 2008. (შუბითიძე ვაჟა, *დიდი ქართველი მეფეები,* გამომცემელი: სოფიო კობიაშვილი, გამოცემა 2., თბილისი: გამოცემა ელფი, 2008).

TAKAİŞVİLİ Ekvtime (Ed.), *Gürcistan Eski Eserleri,* C. 2., Tiflis: Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Yayını, 1909. (თაყაიშვილი ექვთიმე, *საქართველოს სიძველენი,* ტომი 2., თბილისი: საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა, 1909).

_____, *Eski Gürcistan*, Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Mecmuası, C. 2., Ed. Ekvtime Takaişvili, Tiflis: Spiridon Losaberidze Basımevi, 1913. (თაყაიშვილი ექვთიმე, *ძველი საქართველო,* საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ტომი 2., გამ. ექვთიმე თაყაიშვილი, თბილისი: სპირიდონ ლოსაბერიძის სტამბა, 1913).

_____, *Gürcistan Eski Eserleri,* C. 3., Tiflis: Gürcistan Tarihi ve Etnografya Derneği Yayını, 1910. (თაყაიშვილი ექვთიმე, *საქართველოს სიძველენი,* ტომი 3., თბილისი: საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა, 1910).

TAMARAŞVİLİ Mikel, *Gürcüler Katoliklik Tarihi, XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar,* Tiflis: Gürcü Dostları Kitap Yayın Basımevi, 1902. (მიქელ თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის,* 13. საუკუნიდან ვიდრე 20. საუკუნემდე, გამ. მღვდელი მიქელ თამარაშვილი, თბილისი: წიგნის გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობის სტამბა, 1902).

TARKAŞVİLİ Nino, "Solomon I", *Savaşlarda Ünlü Taçlı Bagrationlar,* Seri No:134., Tiflis: Kvirike Yayınevi, 2006, ss. 84-90. (ტარყაშვილი ნინო, "სოლომონ I", *ბრძოლებში სახელგანთქმული ბაგრატიონთა გვირგვინოსნები,* სერია No:134., თბილისი: გამომცემლობა კვირიკე, 2006, გვ. 84-90).

_____, *Gürcistan'ın Kutsal Kralları,* Ed. Kote Çolokaşvili, Tiflis: Gürcistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı, 2017. (ტარყაშვილი ნინო, *საქართველოს წმინდა მეფეები,*

გამომცემელი: კოტე ჩოლოყაშვილი, თბილისი: საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2017).

TEZELİŞVİLİ Solomon (Biçi), *Ölümle Cezalandırılmış Ünlü İnsanlar, Ünlü İnsanların Mezar Kitabeleri, Ölüm Öncesi Sözleri, Vasiyetleri, Mektupları ve Yazıtları,* C. I., Tiflis: Tsnobari Yayınları, 1997. (თეზელიშვილი სოლომონ (ბიჭი), *სიკვდილით დასჯილი გამოჩენილი ადამიანები, გამოჩენილ ადამიანთა ეპიტაფიები, სიკვდილისწინა სიტყვები, ანდერძები, წერილები და წარწერები,* ტომი I., თბილისი: გამოცემა ცნობარი, 1997).

TKEŞELAŞVİLİ Levan, *İmereti Kralı Solomon I – Büyük*, Ed. Malhaz Murusidze, Kutaisi: Gelati Ruhani Akademisi, 2016. (ტყეშელაშვილი ლევან, *იმერეთის მეფე სოლომონ I - დიდი*, გამომცემელი: მალხაზ მურუსიძე, ქუთაისი: გელათის სასულერი აკადემია, 2016).

Tmutarakani Prensliği,*Gürcü Sovyet Ansiklopedisi* (KSE), İrakli Abaşidze, Roin Metreveli (Ed.), C. 10., Tiflis: Ana Bilimsel Yazı Kurulu, 1986. (“ტმუტარაკანის სამთავრო”, *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია* (ქსე), გამომცემლები: ირაკლი აბაშიძე, როინ მეტრეველი, ტომი 10, თბილისი: მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1986).

TSAGARELİ Aleksandre, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler*, *1768’den 1774’e kadar*, C. 1., Ed. A. Tsagareli, St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1891. (Цагарели Александр, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящіиеся кь Грузіи, т. I. сь 1768 по 1774 годь, подь редакціей А. А. Цагарели, С-Петервургь: Типографія В. Киршбаума, 1891).

_____, *Yazışma, Gürcü Kralları ve Egemen Prensler Rus Hükümdarlarıyla XVIII Yüzyılda,* St. Petersburg: B. Kirşbauma Basımevi, 1890. (Цагарели Александр, Переписка Грузинскихь Царей и Владьтельныхь Князей Сь Государями Россйскими вь XVIII Стольти, С-Петервургь: Типографія В. Киршбаума, 1890).

_____, *18. Yüzyıl Kronikleri ve Gürcistan ile İlgili Diğer Tarihi Belgeler*, *1769’den yılından 1801’e kadar*, C. 2., Ed. A. Tsagareli, St. Petersburg: B. Kirşbauma

Basımevi, 1902. (Цагарели Александр, Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия относящиеся до Грузии, т. 2. сь 1769 по 1801 годь, подь редакцией А. А. Цагарели, С-Петервургь: Типографія В. Киршбаума, 1902).

TSAGURİŞVİLİ Tea, " Büyük Soloman Olarak Adlandırılan, İmereti Kralı Solomon", *Eski Dergi-Gazetelerden Alıntılar,* Tiflis: Kvali Gazetesi No:23, 1895. (ცაგურიშვილი თეა, "მეფე სოლომონ იმერეთისა, დიდ სოლომონად წოდებული", *ამონარიდები ძველ ჟურნალ-გაზეთებიდან,* თბილისი: გაზეთი კვალი, No:23, 1895).

TSAİŞVİLİ Sargis, *Besiki (Besarion Gabaşvili),* Tiflis: Nakaduli Yayınevi, 1962. (ცაიშვილი სარგის, *ბესიკი,* თბილისი: გამომცემლობა ნაკადული, 1962).

TSİNTSADZE Yase, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Rus-Gürcü İlişkileri Tarihi Hakkında İki Belge", *Niko Mari Adlı Dil, Tarih ve Maddi Kültür Enstitüsü (ENİMKİ) Moambe,* C. 5-6., Tiflis: Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Gürcistan Şubesi Yayınevi, 1940, ss. 337-360. (ცინცაძე იასე, "ორი საბუთი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან 1768-1774", *ნიკო მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის (ენიმკის) მოამბე,* ტომი 5-6., თბილისი: სსრკ მეც. აკად. საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა, 1940, გვ. 337-360).

_____, *1783 Yılı Himaye Anlaşması, Rusya-Gürcistan İlişkileri Tarihi Kaynakları,* Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınevi, 1960. (ცინცაძე იასე, *1763 წლის მფარველობის ტრაქტატი, მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის,* თბილისი: გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, 1960).

TSKİTİŞVİLİ Giorgi, "Sveri Kalesi", *Maddi Kültür Anıtları Serisi: Anıt Dostu Mecmuası,* No:21., Ed. İrakli Abaşidze, Şalva Amiranaşvili, Andria Apakidze vb., Tiflis: Yayınevi "Sovyet Gürcistan", 1970, ss. 34-38. (ცქიტიშვილი გიორგი, "სვერის ციხე", სერია: "მატერიალური კულტურის ძეგლები", *ძეგლის მეგობარი,* კრებული No:21., გამ. ირაკლი აბაშიძე, შალვა ამირანაშვილი, ანდრია აფაქიძე და სხვ., თბილისი: გამომცემლობა "საბჭოთა საქართველო", 1970).

TSKİTİŞVİLİ Zurab, *Gürcistan Devlet Figürleri, 18. Yüzyılın İkinci Yarısı, 20. Yüzyılın Başlangıcı,* İvane Cavahişvili Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1980. (ცქიტიშვილი ზურაბ, *საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწენი* (18. საუკუნეს მეორე ნახ. 20. საუკუნის დასაწყისი), ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1980).

TSURTSUMİA Zaza, "Ferah Ali Paşa – Anapa ve Soğucak Valisi (1781-1785)", *Zakaria Çiçinadze'nin 160 Yıldönümüne Adanmış Uluslararası Bilimsel Konferansı,* 27-29 Haziran 2014, Katılan Ülkeler: Gürcistan, Türkiye, Ed. Rozeta Guceciani, Mirian Hositaşvili, Tiflis: Gürcistan Ulusal Parlamento Kütüphanesi, 2015, ss. 87-88. (წურწუმია ზაზა, "ფერაჰ ალი ფაშა - ანაპისა და სოღუჯაკის გუბერნატორი (1781-1785)", *ზაქარია ჭიჭინაძის 160 წლისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია,* 27-29 ივნისი, 2014, მონაწილე ქვეყნები: საქართველო, თურქეთი, გამ. როზეტა გუჯეჯიანი, მირიან ხოსიტაშვილი, თბილისი: საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა, 2015, გვ. 87-88).

TÜRKYILMAZ Uğur, "Hocabey/Odessa Kalesi ve Limanı (1768-1774)", (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

VEPHVADZE İza, "Vahani Kalesi", *Haragauli,* Kutaisi: 2002. (ვეფხვაძე იზა, "ვახანის ციხე", *ხარაგაული,* ქუთაისი: 2002.

YAVUZ Hilal, "Tarih-i Sefer-i Rusya'ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı", (Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

YILDIZTAŞ Mümin, *Osmanlı Arşiv Kaynaklarında Gürcistan ve Gürcüler*, Ed. Murat Kasap, Gürcüce çev. Gela Guniava, İrakli Artmeladze, Tarih Serisi No:2., 1. b., Kültür Sanat Basım Evi, İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği, 2012.

YOSELİANİ Avtandil (Ed.), *Gürcistan Tarihinin Kronikleri 17-19 Yüzyıllarda,* Tiflis: Sovyet Gürcistan Yayınları, 1980. (იოსელიანი ავთანდილ (გამ), საქართველოს

ისტორიის ქრონიკები 17-19 საუკუნეებში, თბილისი: გამომცემლობა საბჭოთა საქარტველო, 1980).

_____, "Yese Barataşvili'nin Yaşam-Vasiyeti", *Gürcistan ve Kafkasya Tarihi Kaynakları,* Kısım 29., Ed. Mikheil Kakhadze, Tiflis: Metsniereba Yayınevi, 1950, ss. 113-120. (იოსელიანი ავთანდილ, "იესე ბატონიშვილის ცხოვრება-ანდერძი", *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის,* ნაწილი 29, გამ. მიხეილ კახაძე,თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება, 1950, გვ. 113-129).

YÜKSEL Sinan, "Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na Kadar Eflak-Boğdan Üzerinde Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi", *Belleten,* C. 83, Sa: 297, 2019, ss. 605-632.

_____, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı (1783)", *Asya Araştırmalar Dergisi,* C. 3, Sa:2, 2019, ss. 217-226.

ZOZRAŞVİLİ Tariel, *Büyük Gürcüler, Hayatların Kronikleri*, Ed. Guram Koranaşvili, Tiflis: Palitra L Yayınevi, 2008. (ზოზრაშვილი ტარიელ, *დიდი ქართველები, ცხოვრების ქრონიკები,* გამომცემელი: გურამ ყორანაშვილი, თბილისი: გამომცემლობა პალიტრა L, 2008).

EKLER

Ek. 1: 1770-1773 yıllarında Alman gezgin Yohan Güldensteadt'ın Kafkasya'daki seyahatleri sırasında çizdiği 1772 tarihli Gürcistan haritası. Harita Gia Gelaşvili'nin *Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Gezisi* C. 2., kitabından alınmıştır.

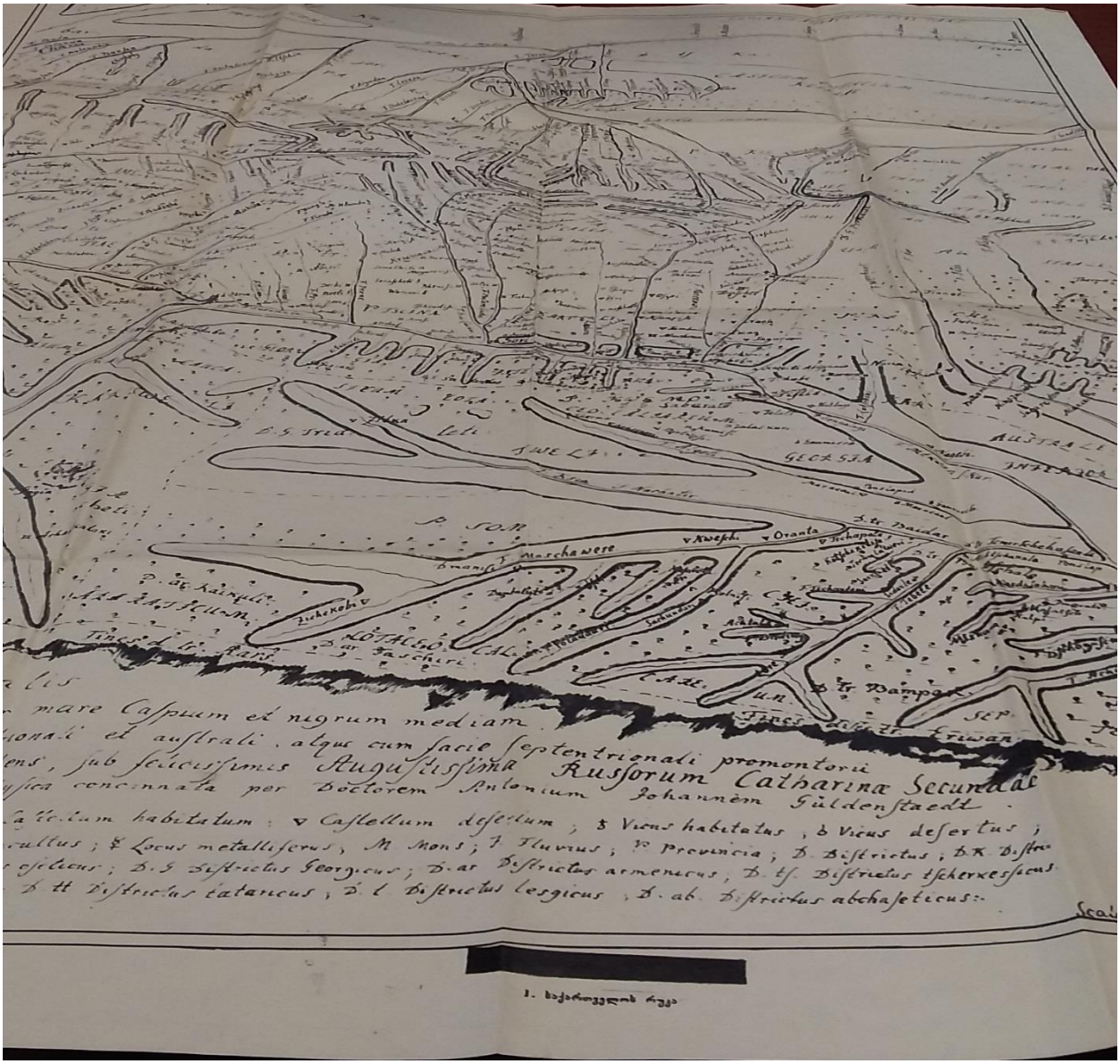

Bu harita ile ilgili Güldensteadt şöyle demektedir: "Kafkasya'nın Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki bölümünü ve kollarını hem kuzey hem de güney kollarını ve ayrıca Ağrı'nın kuzey bölümünün kuzey kolunu gösteren ana harita. Antom Yohan Güldensteadt tarafından, Rusya Kraliçesi II. Katerina'nın en mutlu kraliçeliği döneminde, yolculuk sırasında çizilmiştir." (Bkz. Gia Gelaşvili (Ed.), Yohan Güldensteandt'ın Gürcistan Seyahati,

Almanca'dan Gürcüce'ye Çev. Gia Gelaşvili, C. 2., Tiflis: Gürcistan SSC Metsniereba Yayınevi, 1964, giriş s. 026)

Ek. 2: Bilinmeyen bir kişi tarafından Kral Solomon'a gönderilen, Çıldır Valisi hakkında bir istihbarat bilgisi

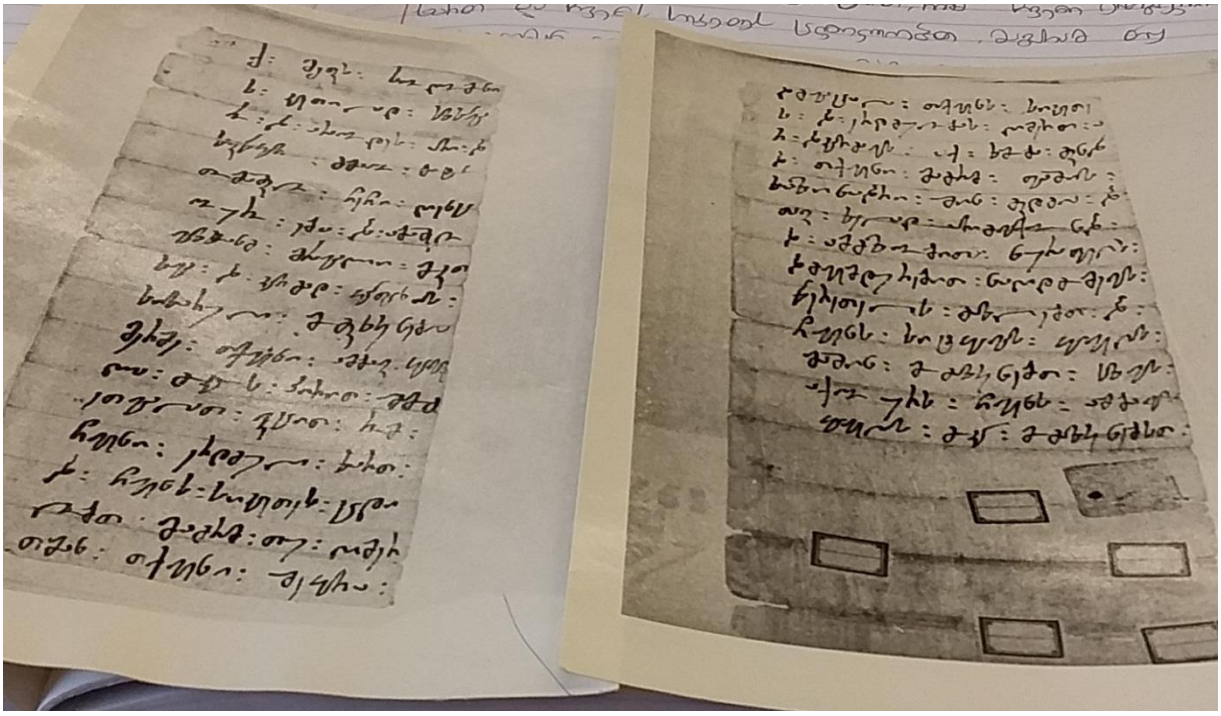

"Kral Solomon'a: (bildiriyoruz)... hayırlı olarak ismini: ... Tomaşvili: Çeçi: ... ve Abaşeli... haberinizi biliyorsunuz... bize sadık olduğunuzu: ve bizim için iyilik yapmaya çalıştığınızı biliyoruz: ... eğer Tanrı buluşmamıza izin verirse: Tanrı iyiliğinizi ve sadakatinizi karşılıksız bırakmaz: buraya sizi çağırmak istiyoruz (Solomon'u kimin nereye çağırdığı belgeden okunmuyor), fakat Paşa'nın (muhtemelen Çıldır Valisi Hacı Ahmed Paşa) hazinedarı buradadır (?) ve bizi kontrol ediyor. Bu yüzden (sizi çağırmadığımız için) bizi şikayet etmeyin: ... Tsereteli'yi size göndereceğiz: ve bütün sözlerimizi: buradaki haberlerimizi size söyleyeceğiz." (GMA., Fond Kodu No:1448, Dok. No:10338)

Ek. 3: İmereti Kralı I. Solomon'un kraliyet memurlarına hitaben, Toma isimli bir Gürcü soyluya sadakati karşılığında yılda 40 mArçil kuruş verilmesi kararı ile ilgili 11 Kasım 1753 tarihli bir belge.

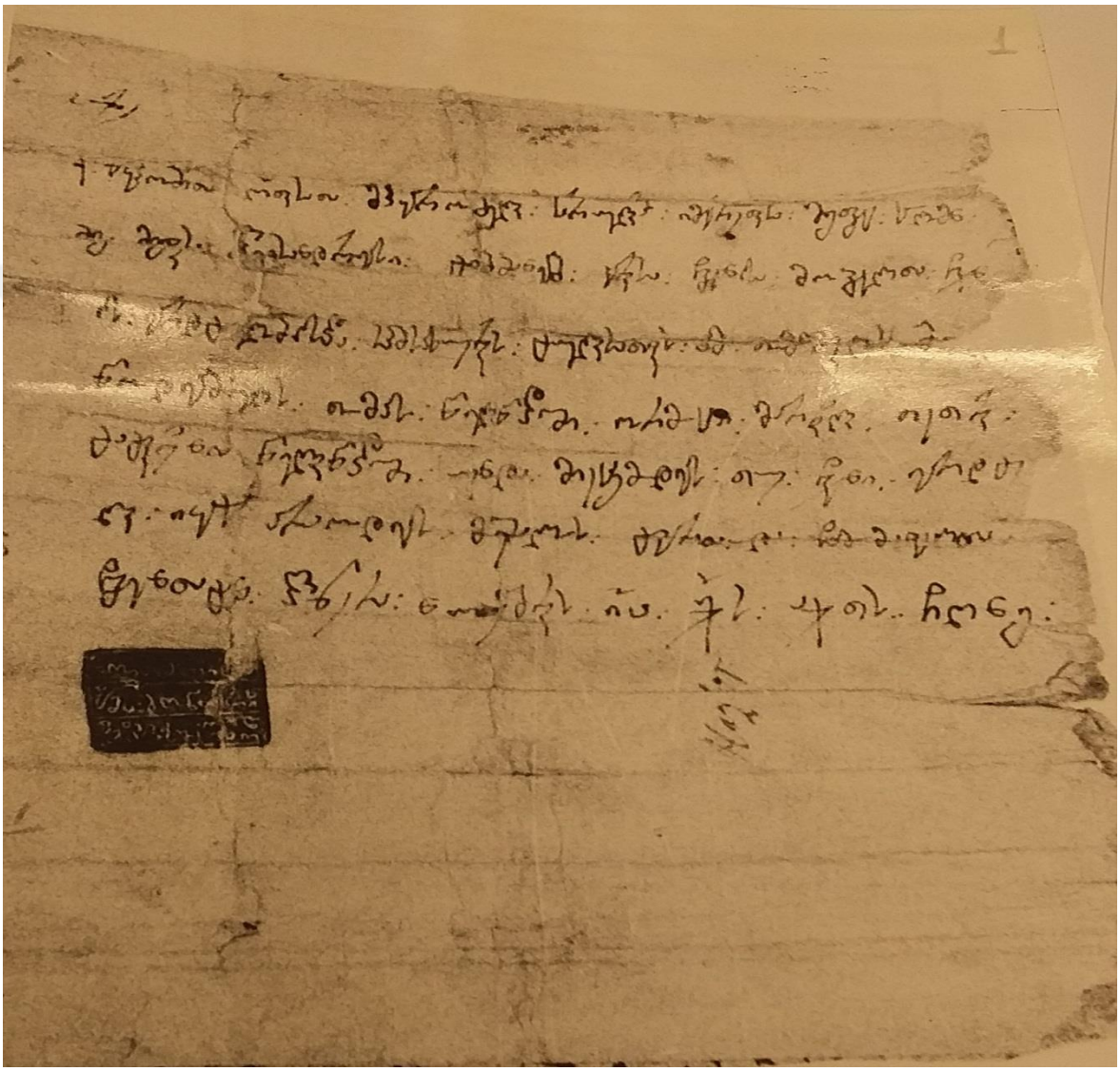

"K: (ben) Tanrı'nın rahmetiyle tüm İmereti'nin fatihi Kral Solomon... emrediyorum... bize gösterdiği sadakat ve verdiği hizmet uğruna bu Tomaşvili'ye... Toma'ya yılda kırk MArçil kuruş verilmeli. Eğer bize sadık kalırsa hiçbir zaman (bu ücreti) soyumuzdan gelen hiç kimse tarafından bozulmazsın. İsa'dan sonra ia (11) Kasım çğng (1753) tarihinde yazıldı." (GMA., Fon Kodu No:1448., Dok. No:10337)

Ek. 4: *Açıkbaş tarafından kendisine mülk verilen Tahmurs'ı (Teymuraz'ı) katlederek kendi istiklalini sağlamak isteyen şaki Solomon'un maksadını anlayan Tahmurs'un adamlarını toplayarak Solomon'a karşı çıkması ve yaşanan muharebe hakkında bir hatt-ı hümâyûn Tarih:19 Haziran 1765 (29.Z.1178)*

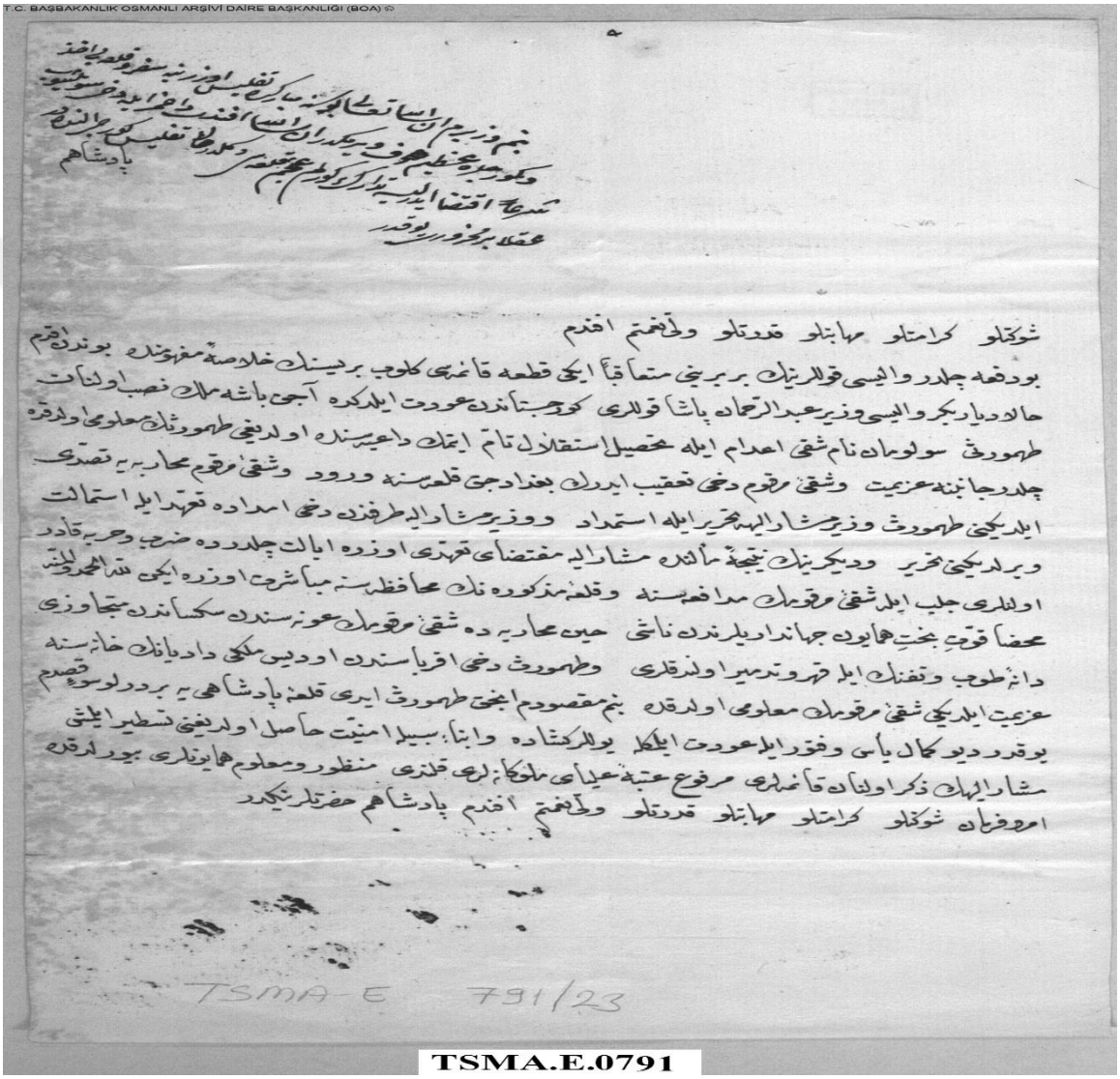
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
TSMA-E 791/23
TSMA.E.0791

"Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim Çıldır Valisi kullarının birbirini müteâkiben iki kıt'a kaimesi gelüp birisinin hulâsasısı" (BOA., TS.MA.e., nr. 731/23)

Ek. 5*: Çıldır Valisi Hasan Paşa'nın tahriratından Gönen (Gonio) Kalesi Muhafızı Ahmed Ağa ve maiyyetindeki asakir ve Dadyan (Dadyan) ve saire ile Salamon (Solomon) üzerine gidilerek Salamon'un (Solomon'un) perişan ve fırar ettiğine ve sûret-i vukuatı mübeyyin mektubunun bittercüme takdim olunduğuna dair 8 Haziran 1766 tarihli (29. Z.1179) belge.*

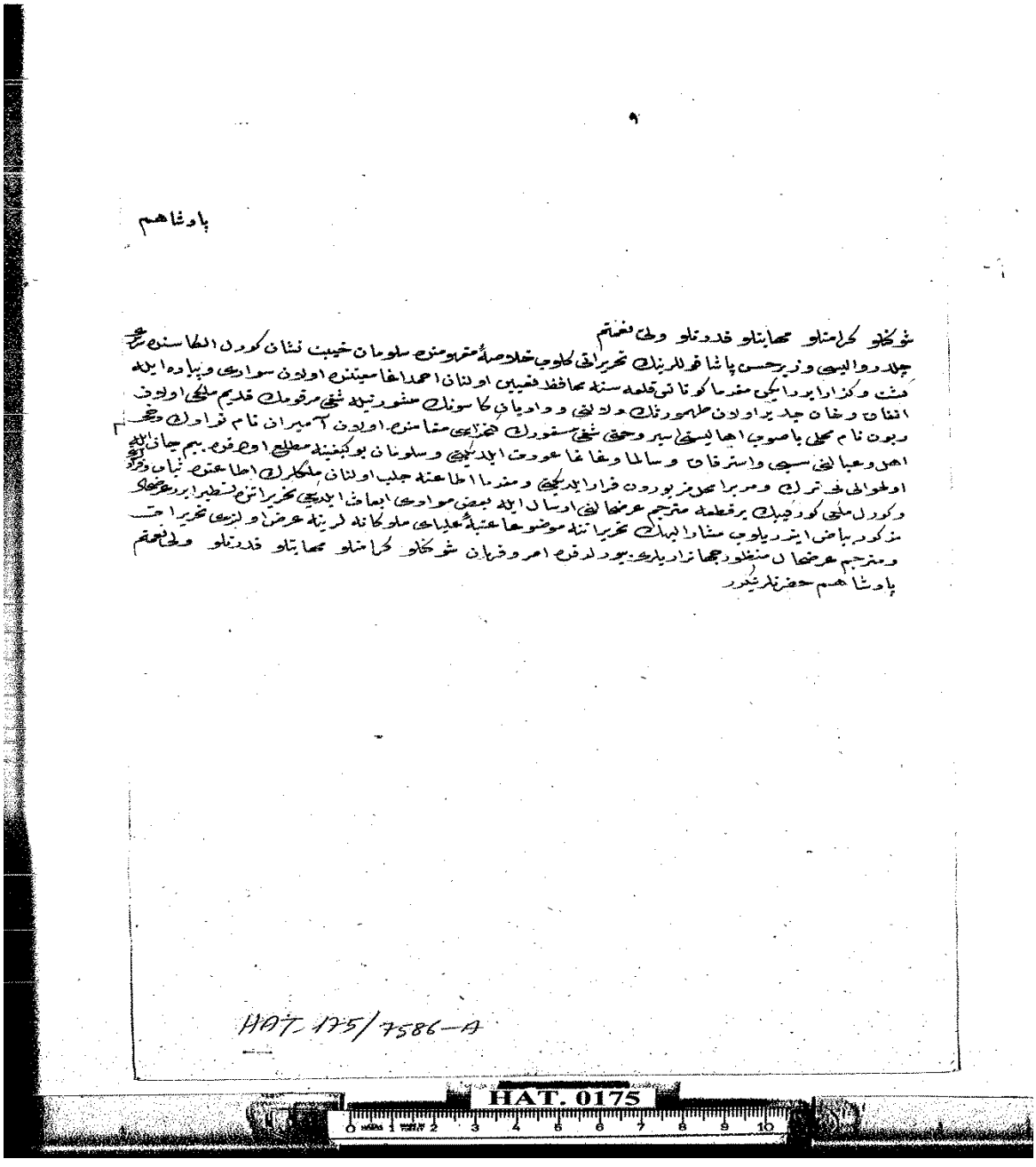

Ek. 6: *Gürcistan seferi için verilen kise-i Rumiye mahsuben miri mukataalar muaccelelerinden para verilmesi hakkında 20 Temmuz 1767 (22. S.1181) tarihli belge.*



AE.SMST.III.00180.14157.001

Ek. 7: *Şövalye Aziz Giorgi'nin Müslümanlara karşı yapılan savaşlarda manevi güç vererek Kral Solomon'u galip etmesi ve gelecek savaşlarda da koruması karşılığında Kral Solomon Aziz Giorgi adına kiliselere aldığı mülkleri bağışlaması hakkında 7 Ağustos 1783 tarihli hüküm.*

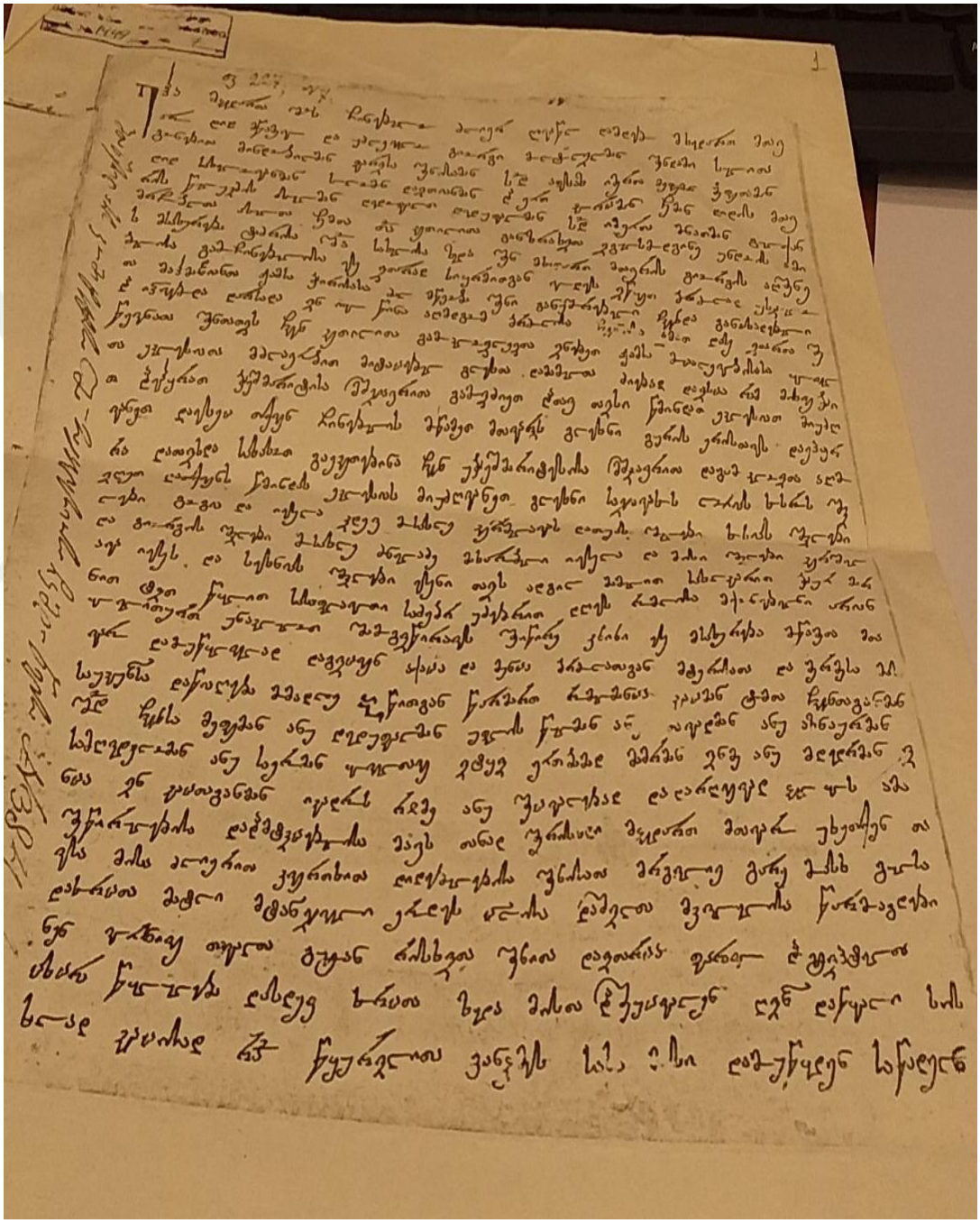

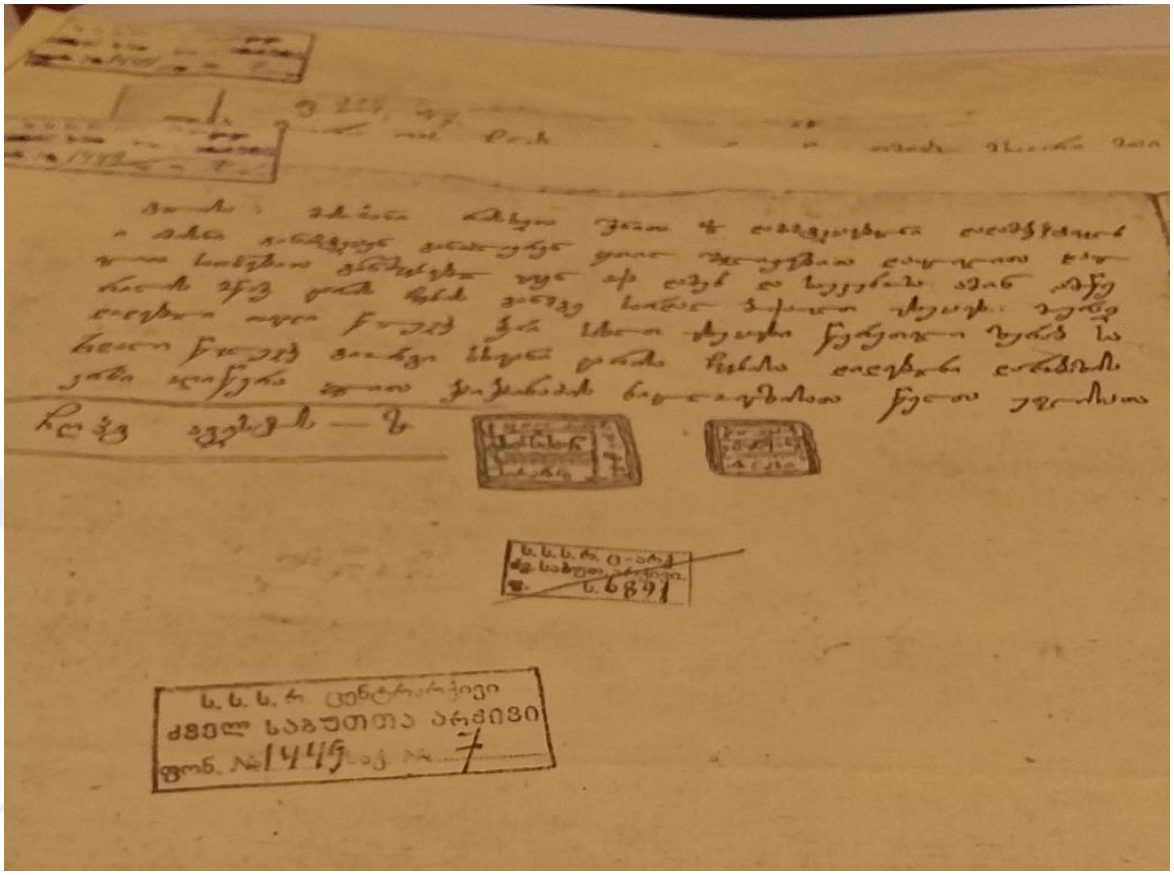

“Eha, şövalyeler arasında muhteşem, güçlü, şöhretli baş şövalye büyük şehit ve yenilmez Giorgi... ben ruhumla zihnimle sana güvenen senin koruman altında olan Abhazya İmereti kralları kralı büyük şöhretli Davitian Solomon ve etimin parçası (eşim) büyük soylu Tsulukidze’nin kızı kraliçelerin kraliçesi... İmereti kulu Gulkan... baş şövalye Giorgi senin adın üzerine hayırlı niyetle bu tapınağa hizmet etmeye niyetlendim... böylece genç yaştan itibaren bize ilan ettiğin bizden uzaklaştırmayan senin gücünün yardımıyla gâvur Mahmadianların (Müslümanların) kötü dönemine karşı savaşmaya başladık... bunlara karşı savaşımızda (senden başka) kim bize yardım etti... senin yardımınla... biz iyilikle (böyle) istedik... kötü zamanda kiliselerden zorla ele geçirilen köylüleri ve mülkleri aradık ve her kimse yasadışı olarak kilisenin bir şeyini ele geçirdiyse araştırdık ve kendi kutsal kiliselerine bağışladık ve bu sizin muhteşem Motsameta Mtavari’nin köylüleri (köyleri) de Guria Eristavi tarafından fethedilmiş ve bu (köyleri) kendi malları olarak çevirilmiş... her şey araştırdık aldık ve kutsal kilisenize bağışladık... köylüleri Sacavaho (Cavahetili) Loria Khosro’nun oğulları Gogia ve Yesela ve yerli yaşayan Verşelava Datuna’nın oğulları, Khosia’nın oğulları ve Giorgi’nin oğulları, yerli yaşayan Dzneladze Makharobeli Yesela ve onun oğulları, Verşelava Yese’nin ve Sekhnia’nın oğulları bunlar kendi mülkleriyle, haneleriyle, …, ormanıyla, suyula, mezarlığıyla... bugün onların elinde ne varsa herşeyi eksiksiz sana bağışlıyoruz... (size bağışladıklarımızı) kabul et... burada da orada da düşmanlarımızın savaşlarından bizi koru... cemaatimizden biri... ya krallarımız ya kraliçeler ya prensler ya soylular ya aznaurlar ya papazlar yani kim olursa olsun... bu bağışladıklarımızı ve onayladıklarımızı herhangi biri değiştirir veya ihlal ederse... senin büyüklüğünün asanıyla başlarını patlatsınlar... kalplerinde

ve etlerinde işkence eden bir solucan olsun... hastalık etlerine musallat olur ve şarap ve suyu kanla değiştirsinler... bu yazdığımız şahitleri kraliyetimizin komutanı Bokault Ukhutsesi, büyük mouravi soylu Tsulukidze Beri, Sakltukhutsesi Tsereteli Zurab, komutan Tsulukidze Giorgi ve kraliyet meclisinin diğer büyük üyeleri, Çiçinadze Nikoloz'un eliyle yazıldı İsa'dan sonra (1783) Ağustos z (7)." (GMA., Fon Kodu No:1449., Dok. No:7)

Ek. 8: I. Solomon'un, Osmanlı tarafına verdiği 21 Rebiülevvel 1182 (5 Ağustos 1768) tarihli temessük

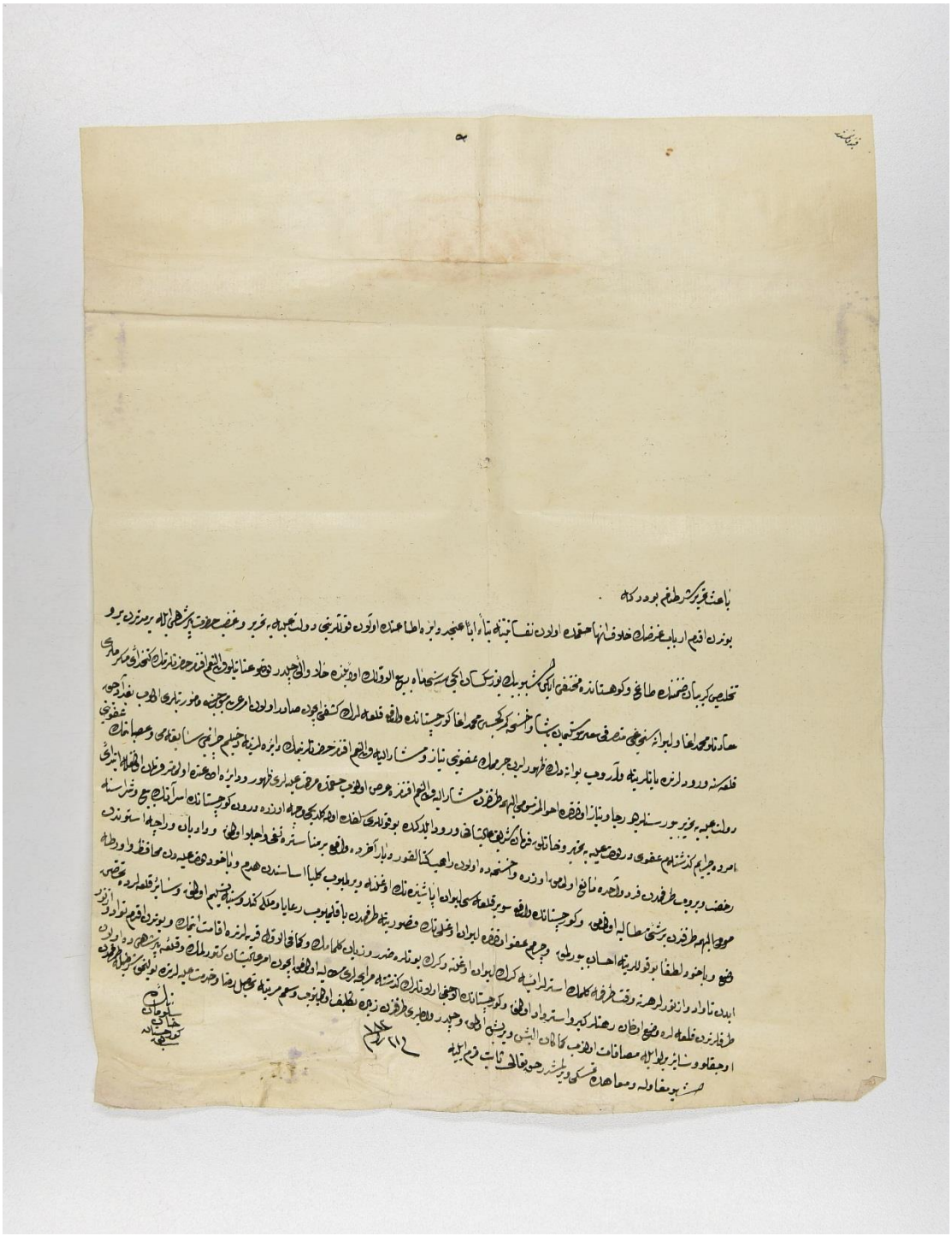

"Bâ'is-i tahrîr-i şartnâmem budur ki,

Bundan akdem erbâb-ı garazın hilâf-ı inhâ hakkımda olan nefsâniyyetine binâen eben-an-cedd dâire-i itâatda olan kullarını Devleti Aliyye'ye tahrîr ve gazab-ı hazret-i Pâdişâhî ile bir müddetten berü tahlîs-i girîbân zımnında dağ ve kûhistanda muftefi iken işbu bin yüz seksen iki senesi mâh-ı Rebî'u'l-evvelinin kethüdâ-yı mükerremleri saâdetlü Mehmed Ağa ve Livâne sancağı mutasarrıfı Süleymân Paşa ve Ahıska Gümrükçüsü Mehmed Ağa Gürcistan'da vâkı' kal'aların keşfi içün sâdır olan emr-i âli mûcebince, me'mûriyyetleri olup Bağdatcık Kal'ası'na vardıklarında tanlarına varupö bu âna dek zuhû iden cürmümüz affını niyâz ve müşârun-ileyh veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerinin dâirelerine dahlim cerâim-i sâbıkımı ve isyânımın afvını Devlet-i Aliyye'ye tahrîr buyursunlar diyü recâ vü niyâz olunduktaö ahvâlimizi mûmâ-ileyh tarafından müşârun-ileyh veliyyü'n-ni'am efendimize arz olunupö hakkımda merhamet-i aliyyeleri zuhûr ve dâire-i itâatda olmanız fermân olunmağla, ibtidâ-yı emirde cerâim-i güzeştem afnı der-i Devlet-i Aliyye'ye tahrîr ve hanlık fermân-ı şerîf-i âlîşânı vürûd eyledikde, bu kulları selefimin olageldiği vech üzre derûn-ı Gürcistan'da üserânın bey'u şirâsına ruhsat virüp, tarafımdan ferd-i vâhide mâni' olmamak üzre ve Ahıska'da olan Râhib Katalikoz diyâr-ı âharda vâkı' bir manastera nefy ü iclâ olunmak ve Dadyan ve Raca ... mûmâ-ileyhimâ tarafından bir şeyi mutâlebe olunmamak ve Gürcistan'da vâkı' Suvir Kal'ası Livan Abaşidze'nin oğlana virilmeyüp, külliyyen esâsından hedm ve yâhud Devlet-i Aliyye'den muhâfaza ve orta vaz' ve yâhud lütfen bu kullarına ihsân buyurulmak ve cürmüm afv olındukda Livan-oğlı'nın kusûrına tarafımdan bakılmayup, re'âyâ ve mülki kendüsine teslîm olunmak ve sâir kal'alarda tahassun iden tavad ve aznaurlar her ne vakit tarafıma gelmek isterler ise, gerek Livan-oğlı'na ve gerek bunlara zarar ve ziyân gelmemek ve kemâ-fil-evvel karyelerinde ikāmet itmek ve bundan akdem tavad ve aznaur taraflarından kal'alara vaz' olınan rehinler girü istirdâd olunmak ve Gürcistan'da alacağı olanların güzeşte murabahaları mutâlebe olunmamak içün emr-i âlîşân getürülmek ve kal'a-i Pâdişâhîde olan ocaklu ve sâir yerlü ile musâfât plınup, kemâkân alışveriş olmak ve Çıldır vâlîleri tarafından ziyâde teklîf olunmayup vüs'um mertebe tahsîl*i rızâ ve hıdmet-i aliyyelerinde bulunmak şartıyla tarafımdan işbu mukāvele ve mu'âhede temessüki virilmişdir. Hakk Teâlâ sâbit-kadem eyleye. Fî 21 Ra sene 182.

Bende Solomon, Hân-ı Gürcistan-ı sâbık." (BOA, A.DVN.ŞKT., nr. 1051/61) bkz. Köse, *a.g.m.,* s. 84-85.

Ek. 9: İmereti Kralı I. Solomon'un, Ahıska beylerine ve ahalisine hitaben yazdığı tarihsiz mektup.

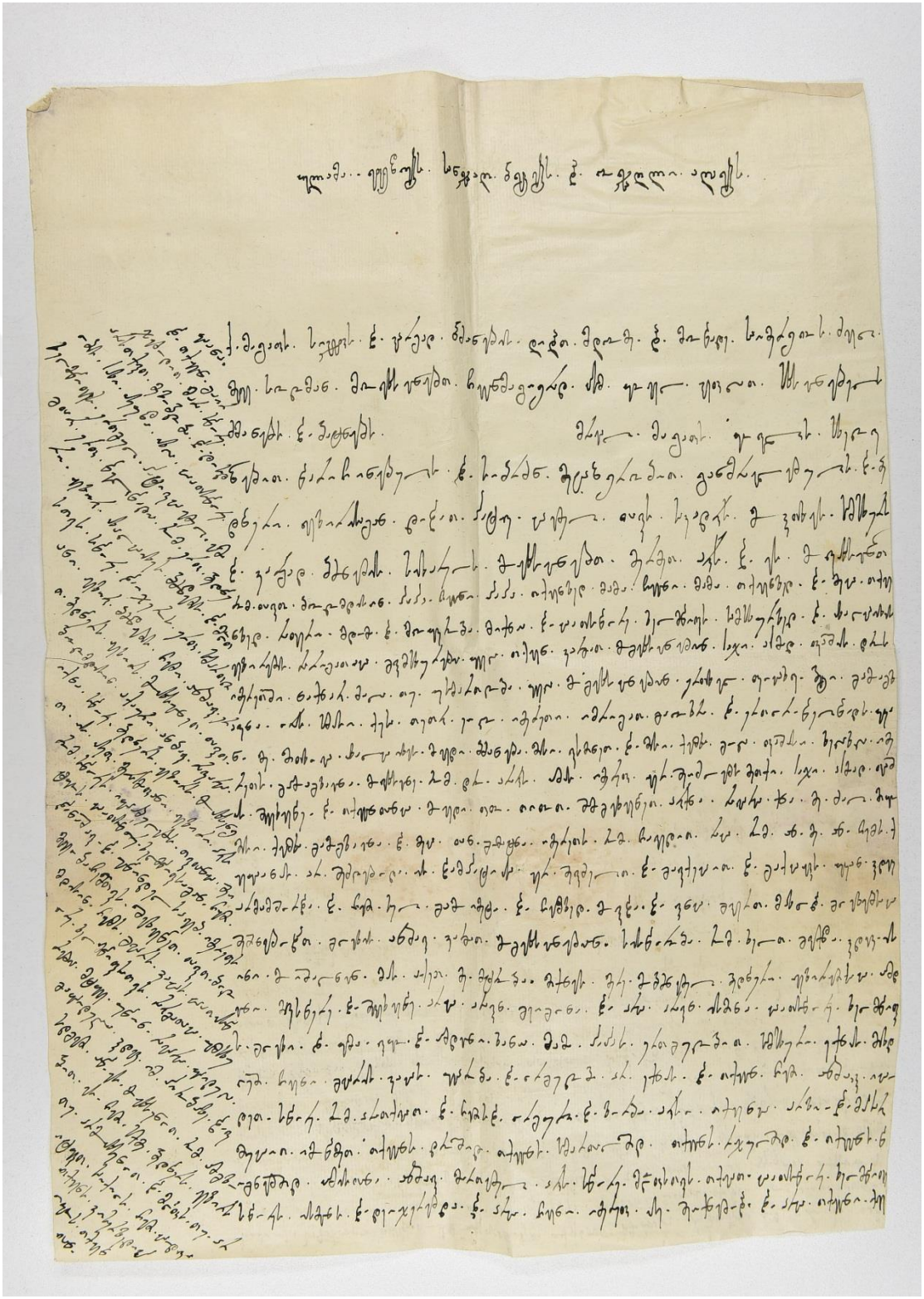

ულამა ეფენდიებს, სანჯაღ ბეგებს და ოჯღლი აღაებს

“ქ. მაგაფრი სიტყვისა და კარგად ბძანებისა დიდათ მდომე და მოწადე საიმერეთის ძენი მეფე სოლომან მოგახსენებთ, ჩვენმაგიერად ... ყოველი ვეფლათ მხსენებელს ძმანებრ და ბატონებრ.

მრავალი მაგაფრი ყოველის სახელოვნებით წარჩინებულისა და სიბრძნე მეცნიერებით განმრავლებულისა და ბედნიერი ვეზირისაგან დიდათ პატივცემული თავისი საკადრისი .... სამსახურს და კარგად ბძანების სიხარულს მოვახსენებთ მერმეთ არს და ეს მოგახსენებთ რომ თავით ბოლომდისინ პაპა ჩუენი პაპა თქვენზედ მამა ჩუენი მამა თქვენზედ და მეც თქვენზედ რაფერი მდომა და მოყვრობა მიქნია, და ცათასწორე ხელმწიფეს სამსახურზედ და ახალციხის ვეზირების რარიგათაც გვემსახურებია ყველა თქვენ კარგად მოგეხსენებიან ჰაჯი ახმად ფაშის დროს იმერეთში ნაქნარ ძალა თუ უსამართლობა ყველა მოგეხსენებიან, ერთხელ ფეიეახუ (?) ბეგი გამოაგზავნა ორასი სამასი ქესა თეთრი... იმერეთი იმრიგათ გაოხრა და ერთი ორ წელიწადს უკან მე მთხოვა ახალციხეს მივედი. ბრძანება მისი ვისმინეთ და მისი ქემხა, გოლა ფაშასი ხელახლა იმერეთს გამოგზავნა. მოვახსენე, რომ დრო არარის ამას იმერეთი ვერ შეიძლებს მეთქი, ჰაჯი ახმად ფაშას შევეხვეწე და თქვენთანაც მოვედი თითო თითოდ შემოგეხვეწეთ არიქნა, რავარც იქნა მე ძალა მიყო მისი, ქემხა გამოგზავნა და მეც თან გამატანა. იმერეთს, რომ ჩავედით რაც რომ ან მე ან ჩემს ქუეყანას არ შეძლებოდა არ დამპატიჟა ვერ შევძელით და გავექეცით და გაქცეულს უკან კიდევ არ მამშორდა და ჩემი სული გამოიმეტა და ჩემზედ მოვიდა და ვინც გვერდთ მახლდა გლეხებსაც შეშინებოდათ. გლეხის ამბავი კარგად მოგეხსენებიან. სისწორობა რომ ხელთ გვექნდა კიდევ ისინი მოიშალნენ, მას აქეთ მე მტრობა მიქნეს. მერე მობძნებულ ბედნიერი ვეზირებსაც ამდენი მივსწერე და შევეხვეწე არც არავინ გვიგონა და არც არავინ ისმინა. ცათასწორე ხელმწიფის გლეხი და ყმა ვიყო და ამდენი ხანია მამა პაპას ერთგულებით სამსახური ექნას. ... ჩვენი გვარის კაცს უცრობა და ორგულობა არ ექნას და თქვენ ჩემი ამბავი იცოდეთ სწორე, რომ არათქვათ და ჩემისდა ორგული და ზორბა არისო. თქვენცა ... მეცით. იმოწმეთ თქვენს დროშიდ თქვენს სამართალშიდ თქვენს რჯულშიდ და თქვენს წიგნებშიდ ამისთანა ამბავი მართებული არის სწორე მღთისთვის თქვათ. ცათასწორე ხელმწიფე სწორეს ისმენს და დეიჯერებდა, და არცა ჩვენი იმერეთი ასე შეიქნებოდა და არცა თქვენი ქვეყანა და თქვენ გაირჯებოდით, მარა სწორე არასთქვით. მეზობლობა და დისდობის ჰახი ასე უნდა ახლა ცათასწორე ხელმწიფეს ერთგულ პატივცემულ ყმა და... ერთი წელიწადია, რომ ერთი ბედნიერი ვეზირი ახალციხეს ბძანდების და მღთისთვის სწორე დაიჯეროს, ერთი სამართლიანი ვეზირი ბძანდების. ჩემი ამბავი ერთ ბედნიერის ვეზირს მოახსენეთ თავით ბოლომდისინ აქაური ამბავი რავარც იქნა სწორე ბედნიერის ვეზირს მოახსენეთ. ის ისეთი ... ვეზირი არის, რომ სწორეს იყაბულებს. თვითონაც

შეიტყოს ცათასწორე ხელმწიფისაგან. ... უწინდელსავებ იმერეთის მეფობა ჩემთვის შეეხვეწეთ. თავით ბოლომდისინ ჩემს გვარს კაცს ცათასწორე ხელმწიფესათვის კარგათაც უმსახურებია. მტყვე უწინ რავარც ყიდულა გაყიდულა, კიდევ იმ პირობაზე დავსდგები. აწ ეს მოახსენოთ რომ ამგზობით ეს ჩემი საქმე ბედნიერის ვეზირს თუ არ მოახსენოთ და მღთის თუ არ იტყვით საიქიოს ჩემი ცოდვა თქვენს კისერზედაც იყოს. თქვენიან საიქიოს სამართალი ვნახოთ, რომ ქვეყანაზედ თქვენთან სამართალი არ შემიძლი, რომ ორი სული არ მიდგია, რომ ერთი აქ დავსტოვო და ერთით მოვიდე თქვენთან სამართალი ვნახო, ელ-ამან თქვენს რჯულში და სამართალში და წიგნებში ამანის მთქმელს კაცს ხმალი არ ეკვრის. თქვენი ფეიღამბრის ხათრისათვის, ქაბეთულლაჰის მადლისათვის ჩემი ამბავი ბედნიერის ვეზირს მოახსენეთ და მტყვისა აღებ მიუცემლობა ვისიც ბრალი არის ვიცით რატომ სწორეს ბედნიერის ვეზირს არ მოახსენებთ? ამას წინათ მტყვის აღებ მიცემისათვის გაუსყიდლობა Başrahib კათალიკოზის ბრალი არის და იმერეთის ყოველი კაცი თითო თითოთ საყდარში წაიყვანა და დააფიცა, რომ ტყვე არავინ არ გაყიდოსო. რაც მართებული და ჩვენში წესი არის ისე დააფიცა, ყოველმან კაცმან იცით. რისთვის სწორეთ მღთისთვის არ იტყვით? ცათასწორე ხელმწიფეს ორგული კათალიკოზი ახლა ერთგული შეიქმნა. თავით ბოლომდისინ ჩვენსა და თქვენს შუა მდომა და მეზობლობა ასე იქნების? თუ მღთისთვის სწორეს არ იტყვით, საიქიოს თქვენთან სამართალს ვიხედრებ. აწი ამას გეხვეწებით რომ, რომ იცით და შეტყობილ გაქვთ ჩვენი ამბავი ბედნიერის ვეზირს მოახსენეთ და ჩემი შემბრალების ხვეწნისათვის ეს წიგნი მიმიწერია და ... მღთით ეს წიგნი რომ გეახლებიან მეზობლობა და დოსტობას რაცრაც რომ ეკადრებოდეს ისე ქენით ბატონო.” (BOA. A.DVN.ŞKT., nr. 1051/61) Türkçe tercümesi için bkz. Köse, *a.g.m.*, s. 78-79.

Ek. 10: İmereti Kralı I. Solomon'un Çıldır Valisi Numan Paşa'ya hitaben yazdığı tarihsiz mektup.

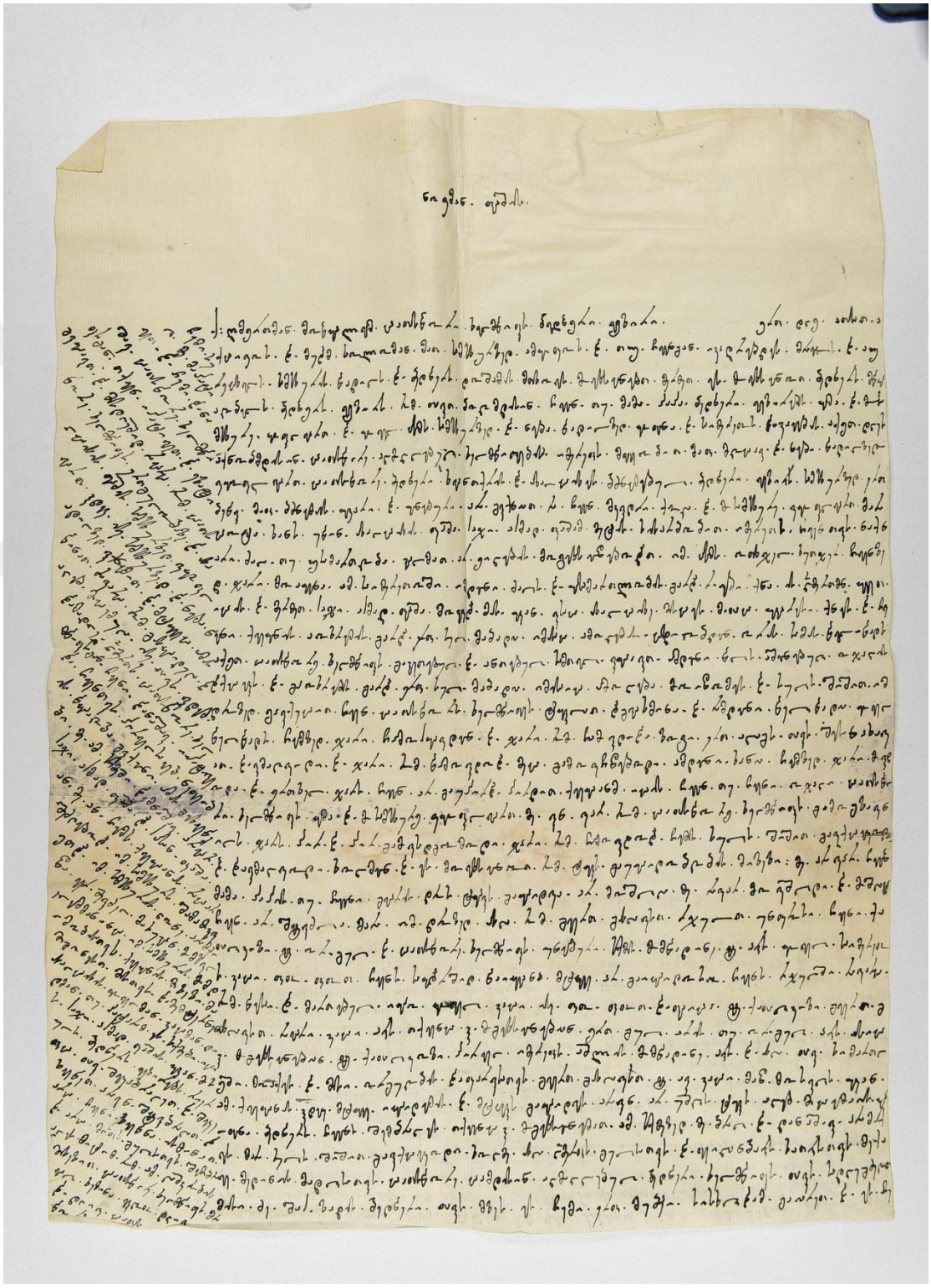

ნუჱმან (ნუმან) ფაშას

“ქ: ღმერთმან მოწყალემ ცათასწორი ხელმწიფის ბედნიერი ვეზირი.

ერთი დღე ათასათ აქცივოს და მუდამ სოლომან მათ სამსახურზედ ამყოფოს და თუ ჩვენგან იკადრებდეს მრავალს და აურეცხელს სამსახურის წადილს და ბედნიერს ... მთხოვეს მოეხსენებთ მერმეთ ეს მოახსენოთ ბედნიერს მწყალობელს ბედმიერს ვეზირს, რომ თავით ბოლომდისინ ჩვენ თუ მამა პაპა ბედნიერი ვეზირების ყმა და მოსამსახურე ყოფილვართ და ყოველ ჯამს სამსახურზედ და ნება წადილზედ ყოფნა და საიმერეთოს დავალებას აქეთ დღეს აქნობმდისინ ცათასწორე აღმაღლებულ ხელმწიფეების იმერეთის მეფობით მათი მლოცავი და ნება წადილზედ ვყოფილვართ. ცათასწორე ბედნიერი ხვანთქრის და ახალციხეს ბრძანებელ ბედნიერი ვეზირის სამსახურზედ ერთ ბეწვი მათი ბძანების უვარი და უნებური არ გვიქნიათ რა ჩვენ მკვიდრი ქოლა და მოსამსახურე ვყოფილვართ. მარა ცოტა ხანს უწინ ახალციხის ფაშა ჰაჯი აჰმად ფაშამ მეტის სიხარბობით იმერეთს ჩვენთვის ნაქნარი ძალა თუ უსამართლობა კალმათ არ ეიღების. მოგეხსენებოდათ იმ ჯამს ოთხჯელ ხუთჯერ ჩვენზედ ჯარი მოაყენა. ამ საიმერეთოში იმდენი ძალის და უსამართლობის გარდა რიები ქნა ის ღმერთმან უკეთ იცის და მერმეთ ჰაჯი აჰმედ ფაშა მოვიდა მას უკან ვისაც ახალციხე მისცეს მათაც უარესი ქნეს და ჩვენი ქვეყნის აოხრების გარდა ერთი სული მაბადია, იმისაც ამოღებას ცდილობდნენ. ორას სამას წელიწადს აქეთ ცათასწორე ხელმწიფეს გაკეთებული და ანთებული სამთელი ვიცავით, ამდენი წლის აშენებული ოჯაღის დაქცევისა და გაოხრების გარდა ერთი სული მაბადია იმისიც ამოღება მოინდომეს და სულის შიშით იმ დროზედ გავიქეცით ჩვენ ცათასწორს ხელმწიფეს ტყვილაი დაგვასმინა და რამდენი წელიწადია ყოველ წელიწადს ჩემზედ ჯარი ჩამოჰყავდენ და ჯარი რომ ჩამოვიდოდა ზოგი ერთ ალაგს თავის შესანახავათ დავმალვოდი და ჯარი რომ წამოვიდოდა მეც გამოვჩნდებოდი. ამდენი ხანია ჩემზედ ჯარი მოვიდოდა და ერთხელ ჯარს ჩვენ არ გაუპირად პირდით (დაუპირისპირდით). ქვეყანამ იცის ჩვენ თუ ჩვენი ოჯაღი ცათასწორი ხელმწიფის ყმა და მოსამსახურე ვყოფილვართ. მე ვინ ვარ რომ ცათასწორე ხელმწიფის გამოგზავნილს ჯარს პირდაპირ გამოვსდგომოდი. ჯარი რომ ჩამოვიდოდა ჩემის სულის შიშით გავიქცეოდი და დავიმალვოდი ხოლმენ და ეს მოვახსენოთ, რომ ტყვის გაუყიდობლობის მიზეზი მე არ ვარ. ჩვენ მამა პაპის თუ ჩვენი გვარის დროს ტყვის გაყიდვა არ მოშლილა, მე რავარ მოვშლიდი და მოშლა ჩვენ არ შეგვიძლია, მარა იმ დროზედ ახლა, რომ გვერთ გახლავსთ რჯულთ უნფროსი ჩვენი კათალიკოზი ორგული და ცათასწორე ხელმწიფის უნებური საქმის მომწადინე ... არის ყოველი საიმერეთოს კაცი თითო თითოდ ჩვენს საყდარშიდ წაიყვანა მტყვე არ გაიყიდოსო. ჩვენს რჯულში რავარც, რომ წერია და მართებული იყოს ყოველი კაცი ისე თითო თითოთ დაიფიცა. ... კათალიკოზი გვერთ გახლავსთ რაცრო კაცი არის თქვენც კი მოგეხსენებიან ერთგული არის თუ

ორგული არის, ისიც კი მოგეხსენებიან. ... კათალიკოზი პირველი იმერეთს აშლის მომწადინე არის და ახლა თავი სიმართლეში მოაქვს და მისი ორგულობის დაფარვისათვის გვერთ გახლავსთ. ავი კაცი მანდ მოსვლის უკან ამ ქვეყანას კიდევ მტყვე იყიდების და მტყვის გაყიდვას არავინ არ უშლის, ტყვის აღებ მიცემა ... ბედნიერს ჩვენს შემბრალეს თქვენც კი მოგეხსენებათ ამ საქმეზე მე ბრალი და დანაშაული არ მაქვს, მარა სულის შიშით გავიქცეოდი ხოლმე. ახლა ღმერთის გულისათვის და ფეიღამბერის ხათრისთვის მექა და მედინის მადლისათვის, ცათსწორე ცამდისინ აღმაღლებულ ბედნიერი ხელმწიფის თავის სადღეგძელოთი მისი ძე შაჰზადის ბედნიერი თავის მზეს ეს ჩემი ერთი მუჭი სისხლიდამ გაიარეთ და ეს ჩემი სული მე მაპატიეთ და ჩემი დანაშვი (დანაშაული) ცათასწორე ხელმწიფისაგან თქვენ იპატივეთ და ... გვიცავით და ... რაცრაც რომ ცათასწორე ხელმწიფის ერთგულობაზე და ახალციხის ფაშის სამსახურზედ ვყოფილვართ, კიდევ ისე სამსახურზედ და ნება წადილზედ ვიქნებით და მტყვეც ამასწინათ რავარც რომ გასყიდულა და აღებ მიცემულა ისე თავს ვდებ ... დამადლე ღმერთს ცათასწორე ხელმწიფისაგან ჩვენი დანაშავი (დანაშაული) იპატივება. ჩვენთვის პირველსავებ ... ამას გეხვეწები წყალობა გვქენი, ამას გეხვეწები მე ამ საქმეში დამნაშავე არ ვარ. ჰაჯი აჰმედ ფაშა და ჰასან ფაშა ან მე ან ჩემს ქვეყანას რაც არ შეძლებოდა იმ სამსახურს შამამკვეთდა, იმ სამსახურის ღონე არამქონდა, ვერ შევძელი ... იმ სამსახურის მომდომებისათვის ქვეყნის მიზეზი მამიგონესთ მისთვის დამემტერნეს, ახალციხის ყოველმან კაცმან დიდმან თუ პატარამ ეს საქმეები იცის. ჰაჯი აჰმედ ფაშის უკან მოსულს ბედნიერს ვეზირებს ... თავი შევაბრალეთ და შევეხვეწეთ არავინ შეგვიბრალა და არც ჩვენი ხვეწნა ისმინა და არც მღთის (ღვთის) გულისათვის შეგვიბრალეს. მიტომ რომ ამ ლაშქრობის მიზეზით ცათასწორე ხელმწიფის მრავალი ხუზინა ევიღოთო... . ხაინი და ორგული გამხადეს. ... რომ მამა პაპისაგან და ჩემი ოჯაღის უქნელი საქმე მე არ ვიკადრო, დღეს ერთი წელიწადი არის რომ იმერეთს ნეფე (მეფე) არა ზის და ეს ქვეყანა უმეფოთ არის. რომელს ციხიებს და ან რომელ წამსვლელ და მამსვლელ ვაჭარს კაცს ... მოახსენეს და ან რომელს ... ბედნიერს ვეზირსაც მოხსენებულ ექნების. ჩვენო დიდათ მღთის წყალობავ მწყალობელო ბატონ თქვენ ცათასწორე ხელმწიფის ძელი და მართებელი და პატივცემული ვეზირი ბრძანებით ამან ელ- ამან თქვენს ოჯაღში ჩამოვარდნილვარ თქვენს ოჯაღს და ვეზიროზას რაც ეკადრებოდეს ისე ქენით. ამანის თქმელს კაცს სამართლით ხმალი არ ეკვრის. ღმერთის გულისათვის იყოს ჩემი ყველა ამბავი, ახალციხის ულამებს სანჯაღ ბეგებს და ოჯაღლოს ვკითხეთ. და ჩემი სისწორე რომ მოგახსენესთ მერე მეც მამეხმარე და მაპატიე და კიდევ უწინდელივით სამსახურზედ ვიყო, მისი პიროზისათვის ეს არზუჰალი გახელით და შეინახეთ მე ჩირაღი მიქენით. ღმერთის გულისათვის ცათასწორე ხელმწიფის თავისი სადღეგრძელოთ თქვენი შვილების თავის სახეიროთ მე მთელი ახალციხის დიდის თუ პატარის კაცისაგან გამკითხე და სწორე შეიტყე და მისდაგვარად ცათასწორე ხელმწიფისაგან ჩემი

ერთი მუჭი სისხლი იპატიეს და იმერეთის მეფობა ასევევ ჩვენთვის წყალობა აქნევინე მღთის გულისათვის თუ დამნაშავი მქნოდა (დანაშაული მქონდა) ორი სამი წელიწადი ტყეობაში ვიმალებოდი ღმერთის წინ... მარა დამნაშავე არ ვიყავი, ღმერთმან შემიბრალა, ტყვილათ დამაბეზღეს, აწი თქვენს რჯულსა და თქვენს ოჯაღს შამოვეხვეწნიეს ცათასწორ ხელმწიფეს და თქვენ რავარც შევედრებოდენ ისე შევიბრალეთ. ...ერთიც, რომ დანაშავი გვქონდეს გვაპატივებინეთ. შებრალება და მოხმარება დამნაშავისათვის არის. ყოვლისფრისაგან სინანული მიქნია, შებრალება თქვენზედ დარჩა ბრძანება თქვენი ათავდეს ბატონო." (BOA. NOA, A.DVN.ŞKT., nr. 1051/61) Türkçe tercümesi için bkz. Köse, *a.g.m.,* s. 76-77.